

પંગાલીઓનો સ્વદેશ પ્રેમ-આપણું કર્તવ્ય.

૪

પાછલા અઠોમા આપણે જોઈ ગયા છીએ કે દર વર્ષે આપણા દેશમાંથી કેટલું નાણું પરદેશોમાં ઘસડાઈ જાય છે. દર વર્ષે લગભગ ૬૦ થી ૭૦ કરોડ રૂપિયા રૂઝા પરદેશી કાપડજ ઘસડી જાય છે. તો પછી બીજા વસ્તુઓ કેટલા રૂપિયા ઘસડી જતું હશે ? પરંતુ હવે આપણે આ બધી બાબતો સારી પેઠે જાણી ગયા છીએ. આપણો હિંદુસ્તાન દેશ કંગાલ હોતો પહોંચવાનું કારણ સારી પેઠે સમજી ગયા છીએ એટલે હવે એ વિષયનો વિચાર બાબુઓ મૂકી હવેતો આપણે એવા ઉપાયો શોધવા જોઈએ કે જેથી આપણો દેશ પાછો ધનવાન થાય. હવે તો આપણે એવી રીતે જીવન કર્તવ્ય કરવું જોઈએ કે જેથી આપણા જાતના ઇતિહાસમાં હિંદુસ્તાન પણ એક રાષ્ટ્રની ગણતરીમાં આવે. હિંદુસ્તાનની હાલતની હાલતનું અવલોકન કરી જનાર પરદેશીઓ માત્ર આપણું હાથજ કડે છે. અહીં જોતાં તેઓ આપણને મનુષ્ય કહેતાંજ નથી. પંજાબના એક સદ્ગુણવાળા રાજપૂતરાય ત્યારે વિલાયત ગયા અને આ દેશની અઠાવીસ કરોડ પ્રજાનું દુઃખ કહેવા લાગ્યા ત્યારે ત્યાંના યુરોપિયનોએ અજાણ્ય થઈને તેમની વાત માની નહિ. તે યુરોપિયનો કહેવા લાગ્યા કે તમારો આવડો મોટો દેશ હોવા છતાં તમારા લલા માટે તમે કંઈજ કરી શકતા નથી. એ અમે માનતાજ નથી ! આ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે આપણે કંઈજ કરી શકતા નથી ! પરંતુ કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે આપણે કરવાનું શું ? કેતર એટલેજ છે કે આપણે માત્ર બાત્યાલિમાન રાજા આ દેશ-કે જે આપણી માતૃભૂમિ છે તેની ઉન્નતિ કરવા તન, મન, ધન અને ઉમંગથી ચત્ન કરવો જોઈએ. આપણા દેશના કારીગરોને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ. આપણા દેશનો પડી લાંગેલી, છુદાઈ ગયલી, કચડાઈ ગયલી કારીગરીને સતેજ કરવી જોઈએ. હિંદુસ્તાનની જમીનમાં સત્તાઈ રહેલા કુદરતી ખનિજ પદાર્થોને શોધી કહાડવા જોઈએ. અને તે વ્યાપારને સારી પેઠે ખીલવે જોઈએ. દેશના પેટમાં કેટલો ખનિજ પદાર્થ-કે જે અમૂલ્ય રત્નની આણી જેવા છે તેને શોધી, સંશોધન કરી જોઈતી વસ્તુ પુરી પાડવી જોઈએ અને એવા સંશોધન કરનારા સાહસિક પુરુષોને ઉત્તેજન, હિંમત અને ધૈર્ય આપવું જોઈએ.

આપણા દેશની કાચી વસ્તુઓ પરદેશમાં જઈ ત્યાંથી સંશોધન થઈ પાછી આ દેશમાં આવે છે. અને તેજ ભારે કિમતે વેચાય છે. એમ થવાથી જુઓ કે કેટલા પરદેશી માણસોને કમાણી થાય છે ? ઉદાહરણ તરીકે પ્રજ્ઞા રૂ તથા ચામડાં, હાડકાં ત્રણજ લઈએ. આ દેશનું રૂ પરદેશના વેપારીઓ ખરિદી સ્ટીમરોમાં ભરે છે, એટલે સ્ટીમરોવાળાને કમાણી, સ્ટીમરોમાંથી પરદેશનાં જાંદરે ઉતરે છે એટલે ત્યાંની ગોદીવાળા નોકરોને કમાણી, ત્યાંથી ગાડીઓમાં ભરાઈ મીલોમાં જાય છે, એટલે ત્યાંના ગોડાવાળાઓને કમાણી, મીલોમાં જવાથી મિલના માલિકો, મિલના મજુરો અને ખીન્દ નોકરોને કમાણી, અને તૈયાર થઈ તેનું કાપડ ખરી આવતાં પાછી તેટલાજ માણસોને કમાણી થાય છે. તેજ પ્રમાણે હાડકાંના વેપાર પણ ધમધાકાર ચાલે છે. સાગે ભાવ આવવાની લાલચે આ દેશનાં હજારો ઢોરો કસાઈઓની છરીઓનો લોગ થઈ જાય છે ! આ દેશમાંથી સસ્તી કીમતે હાડકાં વિલાયત જાય છે. અને તેમાંથી બુદ્ધી બુદ્ધી વસ્તુઓ ખરી આ દેશમાં આવવાથી ઉપર લખવા પ્રમાણે પરદેશીઓને કમાણી થઈ આ દેશને મોટાં નુકશાન પહોંચે છે ! વળી ખરેખર નુકશાન તો એતીને પહોંચે છે ! જો એટલાં હાડકાં આ દેશમાં રહેતાં હોય તો તેમાંથી નિકળતું ફેસફરસ એતીની જમીનને કેટલું બધું ઉપયોગી થઈ પડે ? એટલે કહે છે કે પહેલાંની એતી જમીનને થોડું પાણી પણ પાવાથી સારી ઉત્પત્તિ હતી તેનું કારણ પ્રાસપ્રસ છે. પરંતુ પરદેશી વેપારીઓએ અનેક બહાને અમારું સર્વ નાશ કર્યું છે. ખ્રીડીશ ગવર્નમેંટનાં રિપોર્ટો જોઈએ છીએ ત્યારે સ્પષ્ટ જણાય છે કે એક તરફથી દર વર્ષે જમીનના કરનો બોલો, ખીજી તરફ જમીનનો રક્ષક પરદેશ ધસડાઈ જવાથી એતીને લાયકનાં ખાતરનો બોલો ! એટલે બે તરફનો બોલો કેમ સહન થાય ? આ પ્રમાણે આ દેશમાંથી પરદેશ જતી દરેક વસ્તુઓ પાછી રૂપાંતર થઈ આ દેશમાં આવે છે, તેનાથી પરદેશી વેપારીઓને ખાદશાહી કમાણી થાય છે, અને આ દેશ દિવસે દિવસે કંગાલ થતો જાય છે ! અમારા વાંચકોને સારી પેઠે માહિતી મળી હશે કે આ દેશ કંગાલ થવાના મુખ્ય કારણો કયાં કયાં છે ? અને તેથીજ હવે અમે તેમને એક એવો સહેલો ઉપાય સુચવીશું કે જેથી આ દેશ હવે થોડા સમયમાં ખૂબ વૈવિધ્યથી પૂર્ણ થાય. અને ખ્રીડીશ ગવર્નમેંટ જેવા ન્યાયી રાજ્યમાં આપણે વધારે સુખ શાંતિ લોગવીએ. હિંદુસ્તાનની પ્રજાને માટે અતિ સુખકારક, અતિ શાંતિકારક અને અતિ બિવદાયક માર્ગ કયો છે ? તેમને માટે એકજ માર્ગ એ છે કે તેમણે આજથી વીજ પ્રતિજ્ઞા કરવી કે “ત્યાં સુધી અમારાથી બનશે ત્યાં સુધી અમે પરદેશી બનાવટનો માલ વાપરીશું” બસ, આટલી પ્રતિજ્ઞા આપ્યા હિંદુસ્તાનને એક દિવસ દિવ્ય તેજશાળી બનાવશે. પરદેશી બનાવટનો માલ વાપરવાથી ઉપર ખતાવ્યું તેમ માલ લાવ લઈ વા કરવામાં જેટલી કમાણી પરદેશી વેપારી-

ઓને થાય છે તેટલીજ કમાણી આ દેશના વેપારી તથા મજૂરોને થયે. દેશી માલ આપણને સેધો મળશે, ધીમે ધીમે આખો હિંદુસ્તાન દેશ બીજા સુખી દેશોની જેડમાં બેસી શકશે. આખા હિંદુસ્તાનમાં લગભગ ત્રીસ કરોડ માણસની વસ્તી છે. અને તેમાંથી દરેકે દરેક માણસ જો માત્ર એટલીજ પ્રતિજ્ઞા કરે કે અમારે દર વર્ષે ફક્ત એકજ રૂપિયાનો માલ સ્વદેશી બનાવટનો ખરીદવો તોપણ દર વર્ષે આ દેશને અઠ્ઠાવીશ કે ત્રીશ કરોડ રૂપિયાનો ફાયદો થાય ! અમે પણ કહીએ છીએ કે જો તમને દેશી શુશોભિત પરદેશી વસ્તુઓ વાપરવાની ટેવ પડી ગઈ હોય અને તે ટેવ જતી ન હોયતો જે દેશમાં તમે જન્મ્યા છો તે દેશનાં અભિમાનને ખાતર, તમારા જાતિ લાઘ્યોને ઉત્તેજન આપવા ખાતર અને તમારા બંગાલ બનેલા દેશ તરફ દયા કરવાને ખાતરજ તમે દેશી માલને ઉત્તેજન આપો અને દર વર્ષે તમારા ઘરમાં વપરાતી ઘણી પરદેશી વસ્તુઓમાં માત્ર એકજ સ્વદેશી વસ્તુને ખરીદ કરો ! તમારું જોઈ તમારા પાડોશીને મન થશે, તેને જોઈ તેમના મિત્રોને મન થશે. અને ધીમે ધીમે એજ લાગણી આખા દેશમાં પ્રસરી જશે. થોડાંક વરસમાંજ આપણો દેશ ઉત્તતિના શિખરે પહોંચી જશે. * દક્ષિણી અને બંગાલીઓનાં કર્તવ્ય તરફ જુવો ! સેકંડ નંબાણું દક્ષિણી અને બંગાલી-પછી તે મ્હોટા મ્હોટા શ્રીમંત સરકારોથી ગરિબ પર્યંત સઘળાઓ દેશી બનાવટનોજ માલ ખરીદે છે ! તેઓ ગમે તે દેશમાં, ગમે તેટલે વેગળે હોયતો પણ આસ દેશી, બનાવટનોજ માલ ખરીદવાનું અતિ આગ્રહ પૂર્વક વલણ છે. ધન્ય છે તેમની એવી ઉચ્ચ લાગણીને ! ધન્ય છે તેમની જન્મ દાત્રી માતાને અને ધન્ય છે તેમના સ્વદેશભિમાનને ! આપું દેશભિમાની અને જાત્યાભિમાન આખા હિંદુસ્તાનમ સ્થળે સ્થળે ફેલાશે, ત્યારેજ આપણે ખુશી થઈશું કારણ કે એક હાથે તાળી પડતી નથી. આવા કામમાં સઘળી વર્ણના સમુદાયના સંપત્તિ જરૂર છે. દરેક વાંચનાર ગ્રહસ્થોએ પોતાની જન્મદાત્રી માતાનું ઋણ વાળવા માટે સ્વદેશ ભિમાન રાખી સ્વદેશી માલજ ખરીદે છે. એટલે આપણે આપણું જીવન કર્તવ્ય કરેલું ગણીએ ! આપણો દેશ પૈસે રૂકે સુખી થાય પછી આપણને કાંઈ જોઈતું નથી. વ્યાપરે વસતિ લાક્ષિ વ્યાપાર એજ આ દેશનો પ્રથમ ધંધો છે. જેઓ રાજ્ય કરવું હોય તેને સુખે કરવા દો, જેમને રણસંઘામે કરી હજારો હત્યાએ કરવી હોય તેને અને જેમને રાજ્ય વિસ્તાર વધારવાનો લોભ કરી જંગલમાં જેવી નામના કરવાની ઇચ્છા હોય તેમને તેવી નામના કરવા દો ! આપણને તેમાંનું

* ગઈ તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરીએ અમારા જાપખાતામાં એક દક્ષિણી ગ્રહસ્થ કેટલું જાપવાનું કામ લખે આવ્યા. તેમણે ઉલ્લા ઉલ્લા પ્રથમજ પુછ્યું કે તમારી પાસે સ્વદેશી કાગળો છે ? ત્યારે અમે હા કહી ત્યારેજ તેઓ ખુશી ઉપર બેઠા અને સ્વદેશી કાગળે જોઈ ઘણા ખુશી થયા.

લેખક.

કશું ઉપયોગનું નથી ! આપણને અંગ્રેજ સરકારનું ન્યાયી રાજ અને પ્રભાવી આબાદ સ્થિતિ એ બેજ ભેઈયે છે ! અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં આપણે જેટલા નિર્ભય છીએ તેટલા નિર્ભય બીજા રાજ્યમાં રહેવાના નથી. અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં જે કેટલાક અગત્યના હક્ક આપણે લોગવીયે છીએ અને જે પ્રકારે આપણાં ધર્મનું રક્ષણ કરી સુખી થયા છીએ તેવું બીજા કોઈ પરદેશી જાતિના રાજમાં મેળવી શકવાના નથી. પરંતુ આપણને જેવી એ પ્રકારની નિર્ભયતા છે તેવીજ વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં નિર્ભયતા મળે અને ખરા અંતઃકરણનું, ઉંચા પ્રકારનું અતિ ઉપયોગી ઉત્તેજન મળે તો પછી આ કંગાલ થતા જતા દેશની ઉન્નતિ થતાં સહજ પણ વિલંબ નથી એમ સમજવું. વાંચનારા ગ્રહસ્થો ! તમે આજથી એટલીજ પ્રતિષ્ઠા કરજો કે અમે દર વરસે થોડી થોડી મણુ સ્વદેશની બનેલી વસ્તુઓ વાપરીશું. જ્યાં સુધી આપણાથી બનશે ત્યાં સુધી અહ્યણુ વેઢીને પણ સ્વદેશી માલ વાપરવાને ચુકીશું નહિ. તો આપણે પોતાની મેળેજ પોતાના દેશને સુખી કરીશું, અને કંગાલ થઈ જતા હિંદુસ્તાન દેશનો પુનરુદ્ધાર કરી શકીશું.

ॐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

શોભ્ય પ્રેમ સેવવા વિષે.

રચનાર :—શ્રીયુત પ્રેમજી નાકરભાઈ વેદા લાખાપુરવાળા.

રાગ રાસરાનો (ત્રિતાળી ગરબી.)

સખી પ્રેમ સુર સુંદર શ્રી, ધમિજી દલ આપેરે;	
એ વિશ્વ શૂન્ય સકળ સંસાર, ન આનંદ બ્યાપેરે.	૧.
કરો પ્રેમ હૈયાનો દાર, આભૂષણ રીતેરે;	
નણે જીવન પ્રાણ આધાર, સેવો એક ચિતેરે.	૨.
એ છે અદ્ભૂત શક્તિ સ્થાન, અકલ મહાત્મ વાળેરે;	
પુત્ર માતામાં પુનિત નિદાન, દંપતિમાં નિરાળેરે;	૩.
પ્રેમ પ્રસિદ્ધ છે સહુ કામ, બહુ વિષ રૂપેરે;	
સખી નણે તે આત્મ રામ, ધાત સ્વરૂપેરે.	૪.
બેની પ્રેમ છે આપણું રૂપ, એવું ચિત્ત નણેરે;	
હું છું પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમ, એ અનુભવ આણેરે.	૫.
બેની શક્તિ તું પ્રેમ વિચાર, હૃદય રાખી નિષ્કારે;	
સ્વાર્થી પરમાર્થી પ્રેમ, પ્રકાર, સ્વાર્થી કનિષ્કારે.	૬.
યોગ્યાયોગ્યનો કરી ઉપયોગ, વિચારી વેવારેરે;	
કરી દુરાચરણ તેનો નિરોધ, સેવો સદાચારેરે..	૭
સીમા પ્રેમની કહી નવ નય, લાઈ બેન આરણિ;	
આપક સર્વમાં છે એકજ પ્રેમ, સેવો [પ્રેમ] પ્યારે.	૮

સત્ય.

(લખનાર—રા. રા. ઠક્કર પ્રાગજી ડોસજી વરાહી)

સાચું કહું સાચામાઈ સત્યને સાચવ સદા,
સત્યને આધારે જગ નહેરે જાણાય છે.
સત્યથી વેવાર વધે સત્યથી સંકષ્ટ ધરે,
સત્યે ધન ધાન્ય બને આજરૂ પમાય છે.
જીએરે પુતારા પણ જહાંરથી બતાવે સત્ય,
સત્ય વિના કામ કરું કોઈની કરાપ છે.
અસત્ય જાણતાં વિસવાસ કો'ન કરે કદી,
મુદ્ધ સત્ય મુખનું સાધન સમગ્રાય છે.

“ કર્મન-દર્શન ”

(માલિની વૃત્ત)

અકરૂં કકરૂં રેડા, માખિ છીછી ગધને,
કિચનર તકરાર, નાક નીચું કરીને,
કરકન લઈ બેઠા, રાજનામું ધરીને,
હિટિશ ઉપ પ્રધાને, લાભ તાગે લધને. ૧

ઝટપટ ધરી દીધું, મંજુરી કાળ પત્ર,
અતિશય પતરાણ, પામતી ચોગ્ય અત્ર,
ચટ લઈ અધિકારી, અન્ય નીચોગ તત્ર,
કરકન કિસિયારી, છોડતી તુર્કી રાજ. ૨

રિસમન બહુ લાગી, સર્વ આશા છુટાઈ,
મુગવઈ લપકાની, મોજ રહેજે છુદાઈ,
કંઈ સખન વેળે, દેશિ છાપે વદાઈ,
કરકન મલકાતી, રોંસ એજે તણાઈ. ૩

અગળ પુરૂષ પાકયો, નામ એવું ધરું હું,
સકળ ભગત ખડે, નામના તો કરું હું.
મુજ સમ નય કલો, અન્ય કોને ગણું હું,
બચપણુ યદિ મરજી, દિંદરાજયે ચડું હું. ૪

બસ મકળ ઉમેરો, બાંધિ બૂકો થઈ છે
અતિશય ફિટકારે, ટાલકી તો પુટી છે;
હૃદય મંદિ મુઝાયા, વેદના જે સદી છે
શુપ શુપ રૂપ જેવી, આજ રચારી ગઈ છે. ૫

કુદરત ચિખવે કે, આત્મ ગલાધા ન કામી,
મુજન જન વદે જે તેજ કીર્તી પ્રમાણી;
મગજ કડક રાખે, ગુપ્ત નિષ્ઠા ન સાણી,
પિનય વગર વિદ્યા, થાય છે ધુળ ધાણી. ૬

ઝિલ્લિ લપટિ મિટી, ચાતુરીગાં મલકાવી,
નગર ચુક કરાવી, માપ મારે કલાવી;
ચપલ અખડદારી, રાજ તરે ચલાવી,
મગમયલ કરી ત્યાં, ખૂબ ખાતાં દલાવી. ૭

ઉપર ઉપર અચ્છી, હાઈં હંચે બિચું છે,
ભરત દિર નિચોવી, રોગનું રાખું છે;

સતત જડડિ ખેડી, હિંદ છુંદી જવું છે,
ભરત નર ગુલામી; કામ રાખી જવું છે; ૮
કમિશન ઉતપાતો, તો કારોઃ કર્યો શો !
બહુ મત અધિકારી, દોંગ કેવો ધર્યો શો !
યુનિવર્સિટી ખીલે, પોપડો તો ખુલ્યો શો !
ભરત ભુમિ ધરાઈ, કેર કાળો સૂચ્યો શો ! ૯
અકલ બહુ તમારી, કામની ના લગારે,
મટન લાણુતરેથી, અન્યની ના જગારે;
અળ અળ દરજારી, કાઠ દીલ્લી અગારે,
અરર નવ પામે, હાથ તેથી મઝારે ૧૦
અતિ સખત નકારાં, કામ જે જે દુર્ધાં છે,
ગણતરિ થકિ ખૂટે, ના જરાએ જડયાં જે;
ખ્રિશ્ચિય દિરતિ યોજી, કાપદા જે ઘડયા છે,
ઇમ્પિરિયલ શકે, સ્વાર્થ સાંધી પડયા છે. ૧૧
નજર નિચ ધરીને. વેર ભુદ્ધિ વધારી,
અરસ પરસ કામે, એર પોરે વધારી;
કનઝરવટિવોની, રાજ નીતી નકારી,
ગજબ ગજબ તોખા, દેશ બોલે પુકારી. ૧૨
જગત શરણુ જેને, એજ માલેક તારે,
કુખ ૩૫ લવમાંથી, કાણુ ખીજે ઉગારે;
જુલમ સિતમ વેઠ્યો, સાત વર્ષે અમારે,
પલિત પુરુષ પાનાં, છુટતાં તો લગારે. ૧૩
ભરત જન બધા આ, કાઠ આંસુ ન ખેરે,
હરખ હરખ હૈયે, રાજનામુંજ પ્રેરે;
મુખપર પડિ શાહી, વ્યર્થ બોલી જવેરે,
સકળ ભરતમાં તો, દેવ કોખોજ એરે, ૧૪
નવિનજ અધિકારી, આજ મી-ટો પધાર્યા,
ખળલળ ઉદધીના, રાજ ચક્રે પધાર્યા;
ગિડગડ કરિ મૂછી, હીક ટાણે પધાર્યા,
ખિટનપર વિશ્વાસે, આજ મી-ટો વધાવ્યા. ૧૫

પરણવાના ચાર ફેરા. *

(લખનાર-શાહ ચુનીલાલ વર્ધમાન.)

વસન્ત તિલકા વૃત્ત.

- પતિ-પ્રેક્ષી તિશા મુજ તયા તુજ પ્રહમયે-
ચાલી ગઇ, રહિ હવે વિશિ આકિ ચારે,
તે ચાર વીસિ અરથે કરવી પ્રતિગઢ,
તે માટ, ચાલ, પ્રિય! ચાર ફરીજ ફેરા! ૧
- પ્રેક્ષી વિશી મહિ તુ યા, અનુયાયિની મે, x
અદા પ્રપૂર્ણ થકિ પાળિય રહિ રીતે,
આરા નિચારિ મમ યા અનુસારિણી તું,
પતિ-ચાલીશ આપ સહ સ્વામિ! પ્રિતી ધરી હું! ૨
- પતિ-વર્ષો બિન્ન વિય વિષે વિચરે સુ રીતે,
તેવી રીતે વિચરવા પ્રતિ દીન પ્રીતે,
અર્ધાંગના! તુ મમ ચાલ, મહારી વસે,
પતિ-સ્વામી! પ્રિતીધિ અનુસારિણી થાઉ આજે! ૩
- પતિ-ત્રીજી વિશી નિશી વરસ એ સિ મુધીનિ ને છે,
તેમા પ્રપાલન હુ તારે કરીશ પ્રીતે,
ફેરા તૃત્ય કર સાચવવા સ્વધર્મ,
પતિ-સ સારમા વિચરવા ચતુ જવાય સગ! ૪
- દહ સ્થિતી તણિ વિશીજ ગણુપ છેલ્લી,
તેની વિષે હુ પ્રિય સ્વામિ! થઉજ પ્રેક્ષી;
દારીશ છેલ્લિ વિશિ માલ પ્રિતેધિ સ્વામી,
પતિ-સેવા સ્વિકારીશ હુ તે, પ્રસુને પ્રણામી! ૫

કળયુગિ જોગી.

(લખનાર-સ. રા. ઠક્કર આગળ ડોસલ વરાહી)

મુઆફર એકે કહુ અબયળિ પામિ આપ,
જોગે નાગો જોગિ નદિ લાલચ લગાર છે.
જળ પાત્ર માટે માત્ર તુ બડી તપાશ એક,
ખીજ ખીજ હોય તો તે ધરવા ક્યા કાર છે
ખોખો ખીજો લાઇ ખરૂ સાધુએ સમાધિ કરી.
વસ નિના બાધુ ક્યા સુધિને આવે ખોલુ મુખ,
પતિ-પતિ આજે ને... નિ... ને...

જાપાનીસોની જીંદગી તથા રીતભાત.

(જાપાનના એક બંગાલી વિદ્યાર્થી-ભાષાન્તર કર્તા શ. રા. દાસતરામ એમ પડ્યા.)

“હિંદુસ્થાનના વતનીઓ સાથે લાક્ષ્યરો—જાપાનીસ એક શુરવીર પ્રજા છે પણ તેથી એમ સમજવાનું નથી કે તે સૌકાનાં અતઃક્રમણ પંથર જેવાં સખત છે. જે જાપાનીસોના સમાગમમાં હમે આવ્યા છીએ તેમની મમતા; માયા અને નરમાસથી હમે દાગ પચા છીએ. હમારી તરફની તેમની ખીટી નજરથી હમને તેઓના તરફ સાનિદ્યાપૂર્વકો ભાવ લેખ્ય થાય છે. તેઓ હિંદુસ્થાનના વતનીઓ સાથે પોતાના દેશના વતનીઓની માફકજ છુટથી બેઠાપ છે અને ખરે જોતાં દરેક પરદેશી સાથે લાક્ષ્યરો વધારતા રહે છે. જ્યારે હમે ટોકીઓમાં રહેતા હતા ત્યારે હમારા જાપાનીસ પડોશીઓ કાંઈ પણ જાતના જોળખાણ વગર અથવા કાંઈના બળાવ્યા વગર હમારી મુલાકાતે સ્વેચ્છાથી વારંવાર આવતા હતા. કેટલાકો હમને પોતાને ઘેર આવવાનું આમંત્રણ કરીજતા હતા; અને તેથી હમારું અહીંનું મિત્ર મંડળ ધણ વધ્યું છે.

“ટોકીઓની ઝોરીયન્ટલ સ્ટુડન્ટ સોસાયટી—ઝોરીયાના જુદા જુદા મુલકોમાંથી ટોકીઓની સ્ટુડેન્ટ તંદા કોલેજોમાં લખુના આવનારા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા દરરોજ વધતી જાય છે. તેથી જાપાનના આ મુખ્ય શહેરમાં પૂર્વના મુલકોના વિદ્યાર્થીઓનું એક મંડળ ઉભું કરવાનું બાબતી સ્થાપ્યું; એનો અમલ પણ થયો અને જે મંડળ ઉભું થયું છે તેનું નામ “ધ ઝોરીયન્ટલ સ્ટુડન્ટ સોસાયટી” એવું રાખવામાં આવ્યું છે. તેના સભાસદોમાં ચીન, ટોરીયા, સીઆમ, ફીલીપાઇન્સ અને હિંદુસ્થાનના યુવાન વિદ્યાર્થીઓ દાખલ થાય છે; અને માલગ પડ્યું કે હિંદુસ્થાનના ધણા વિભાગોના વિદ્યાર્થીઓ આ સોસાયટીમાં દાખલ છે. બંગાલ, બીહાર, ઝોરીસા, આસામ, અપર પ્રોવીન્સ, મુગ્ધ અને પંજાબના વિદ્યાર્થીઓ છે. આ સોસાયટીમાં હંમેશાં પહેલેલા ઝોનરરી એમ્બરો પણ છે અને તેમાં જાપાનીસ અને ચાઇની ગ્રહસ્થો તથા સીઓની મોટી સંખ્યા છે.

“સમાનતા—equality—સમાનતાનો નીચમ અહીં દટતાથી થાય છે, ગરીબ અને તબગર, લાણેશ અને અમલુ, વચ્ચે આપણા હિંદુસ્થાનમાં જેવો ભિન્નભાવ દીદામાં આવે છે તેવો અહીં નથી. અમીર અને મધ્યમ સ્થિતીના માણસો, ગ્રહસ્થ અને ગરીબ, મજૂર તથા સાધનવાળો માણસ તેઓ વચ્ચે કંઈ ભિન્નભાવ છે એવી જરા પણ કામણી દર્શાવવા વગર ટ્રામ ગાડીમાં બેઠાઈને બેસે છે. જ્યારે ગાડી ભરેલી હોય અને એક મજૂર વર્ગનો માણસ અંદર દાખલ થાય તોપણ પોતે અગવડ વેડીને બ્યાખરદાર ગ્રહસ્થો પણ તેને માંટે બેસવાની જગા કરે છે. ત્યાંના રાજા મીડાટોમાં પણ સમાનતાની કામણી એવી પ્રખળ છે કે રસ્તેજતા એક હલકામાં હલકા માણસની સલામ લઈ તેની સામું આંધુ ઝુકાવે છે. ત્યાંના મુખ્ય પ્રધાનનો છોકરો પણ ગરીબોના છોકરાઓ સાથેજ ટ્રામમાં બેસીને રોજ કોલેજમાં લાણુવા જાય છે.

કામ છે છે તેમ સમજતાં પ્રજા દુનિયામાં કામ લે છે. તેથીજ જાપાન અગર ભેડે ધણી નાનો મુલક છે તોપણ દુનીયાના મોટામાં મોટા મહારાજ્ય રશિયાને મહાત્મ કરવા સમર્થ થયું.

ઉદ્યોગ અને ખંત—ધીરજ અને ખંત એ જાપાનીસોની જાણવા લાયક ખાશીએત છે. આ ગુણને લીધે એ પ્રજા દુનીયામાં ઘણી ઉદ્યોગી પ્રજા ગણાય છે. અમેરીકાના લોકોને એ પ્રજાના આ ગુણોનો પાકો અનુભવ થયો છે અને જાપાનીસોનાં કરેલપણે કામ કરવાના ગુણની ખાતરી થવાથી પનાગાની નેહર ખોદવાના કામમાં જાપાનીસ કામદારો રોકવાનો પ્રયત્ન ચાલે છે. જાપાનની ખેલમાં કામ કરનારા દરરોજ પંદર કલાક કામ કરે છે. બારથી પંદર વરસની ઉંમરના છોકરા અને છોકરીઓ પોતાનાં નાનાં લાઇ બેહેનોને પીઠ ઉપર બાંધીને એક દીવસમાં બાર માઇલની મુસાફરી ટેકરીઓ વાલા પ્રદેશમાં ફરતા જણાય છે. એક જાપાનીસ જે કામ માથે ઉઠાવે છે. તે ઢઠતાથી અને હઠથી પુરું કરવા માટે છે અને વચમાં ગમે તેટલી અડચણો નડે પણ પોતાના કામમાં અમળ વધે જાય છે. જાપાનીસોના મગજમાં એવી ધુન ભરાઇ રહે છે કે જે માણસ ખરા હજારથી એક કામ ઉઠાવે તો અમુક ચીજ નહીં બની શકે એવું કંઈ છેજ નહીં. તેઓની ખંતને તો દૈવી રૂપ આપીએ તો ખોટું નથી. એક જાપાનીસને તથા આખી જાપાનીસ પ્રજાને જે ફતેહ મળે છે તેની છુપી કુખી આ ગુણમાં ભરાયેલી છે.

“અર્થ શાસ્ત્ર તરફ પ્રીતિ—Love of Science—જુદી જુદી વિદ્યા શીખવાને જાપાનીસો ધણી શીખ રાખે છે અને અર્થ શાસ્ત્રની સીદ્ધિ પ્રયોગથી તેમજ પુસ્તક દ્વારા મેળવે છે. જાપાનીસો પાશ્ચાત્ય મુલક તરફ ખેંચાય છે. તે દેશમાં થયેલા અર્થ શાસ્ત્રના વધારાને લીધે છે. પાશ્ચાત્ય મુલકોમાં જે નવી સોધો થાય છે તેનો તુરતજ એ લોકો અભ્યાસ કરે છે અને તેનો પાર પામી અમલ કરવા માટે છે.

“સમ્મતા—સમ્મતામાં તો જાપાનીસો બધી પ્રજાને છતાં જાય તેમ છે. જ્યારે ઘેર કોઇ પરોણો આવે ત્યારે તેને આવકાર આપવા તે છુટ્ટણીએ પડે છે. અને તે પાછો જાય છે ત્યારે પણ તેજ પ્રમાણે કરે છે. સવાલ પુછવો હોય તોપણ તે અરજ કરતો હોય તેમ પુછે છે અને ચાલતી વાત દરમ્યાન વારંવાર આભારના સજ્જો ઉચ્ચારે છે. જો એકજ સમસને દલાડામાં ઘણી વખત મળવું થાય તોપણ તે દરેક વખતે તે આયુ ઉઘાડું કરે છે, સલામ કરે છે અને જુદી જુદી રીતે માન તથા મમતા દેખાડે છે. જ્યારે મહોલામાં, ઘરમાં કે જાહેર જગ્યામાં સભા અથવા મેળાવડો થવાનો હોય છે ત્યાં પણ સજ્જામની રીત તો તેટલીજ સખતાઈથી પળાય છે. જાપાનીસોની માન આપવાની તથા સલામ કરવાની ગુંચચાડા ભરી રીતથી કેટલીક વાર આપણે હિંદુસ્થાનના વતનીઓને આનંદ પામવાનું કારણ મળે છે. દમે તે શીખવાને પ્રયત્ન કીધો પણ નિષ્ફળ થયા; અને તેથી હમને ચરમાવડા પડે છે.

“જાપાનીસ વિદ્યાર્થીનો લેખ—જ્યારે જાપાનીસ વિદ્યાર્થીઓને ભવિષ્યની હાંસી કેવી રીતે માજરા ધારે છે એમ પુછવામાં આવે ત્યારે તે કહેશે કે “અહીં ડીગ્રી, મેજાબા પછી ફુ, જર્મની, ક્રાન્સ, ઈંગ્લાંડ અને અમેરીકા જઈશ, અને મારા ખાસ વિષયની કેળવણી લઈને મારા સ્વદેશમાં પાછો ફરીશ અને મારા તનમનથી સ્વદેશની સેવા કરીશ.” કેટલાક છોકરો કહે છે કે: તેઓ વેપાર ઉદ્યોગના રસ્તા ચીખવા દુનીયાની મુસાફરી કરીશ અને પાછો જાપાન આવી વેપારી તરીકે કંઈ ચલાવીશું. કેટલાક કહેશે કે તેઓ, લશ્કરી તાલીમ લઈ સ્વદેશના સીપાઈ તરીકે આકરી કરશે. લશ્કરી તાલીમની વાત તો છેક નાનપણથીજ તેમના મગજમાં છુપી રહે છે. હિંદુસ્થાનમાં ઘણા શ્રીમતોના છોકરાઓ અભ્યાસને બીજે નાંખે છે અને કોઈપણ

ધો હાથ કરવા આળસુ હોય છે. જાપાનમાં ગમે તેવાં શ્રીમંતોના છોકરાઓને અભ્યાસ હોય
ખીને આળસુ થઈ, બેસી રહેતાં નથી. સાધારણ માણસોના છોકરાની મારફતે એક જ સ્કુલ
ને કોલેજોમાં બાદશાહી કુટુંબનાં શાહજાદાઓને તેજ જાતની તાલીમ લેવી પડે છે. મેહેનત
ને ઉદ્યોગથી હલકામાં હલકા કુટુંબનો માણસ રાજ્યની હાંસી પદવીએ ચંદવા પામે છે.
ધાર્મિક કે હિંદુસ્થાનમાં જનસંમુહનું બંધારણ જાપાનની જેમ હોય તો જાપાને જે ચાલીશ
વર્ષમાં કાઢી છે તે હિંદુસ્થાન પોતાના કુદરતી છુપાયેલા ખજાના અને વસ્તીના મોટાપણને
ધે વીશ વર્ષમાં કરી શકે.

“સ્વચ્છતા અને સાદાઈ—જાપાનીસો મોજ શોખ કરતાં સ્વચ્છતા વધારવાનો વીચાર
રાવે છે. યુરોપીઓનો તથા અમેરીકનોના જેવા એ લોકો મોજ શોખમાં કુમેશા નથી. એક
જાપાનીસ ફોર્મલ રૂમમાં તમે જોશો તો મોજ શોખને લગતી ચીજ તમારા દીકામાં આવશે
હીં; છતાં તે એવો સદ્ગુણ હોય છે કે તેનું ચીત્ર પાડી લેવાનું જ મન માથે નથી. મોજશોખ
રક વલણ નથી એટલે ત્યાં ખાલી દંભામ તથા લેપકા હોમજ શાનો ? કો-વોલેશનની મીટીંગમાં
કે દીવસ સીકોરો આવ્યા હતા. તેને રાજના દરેક દંભામ અને ભપકા સહીત આવેલો
જેવા હમે રાહ જોતા હતા, પણ એક સ્વચ્છ દેખાવડી બે ઘોડાની ગાડી જેના બારણા ઉપર
વાવટા સહીત હમારી પાસેથી ચાલી ગઈ, ગયા પછી હમે જાણું જ એવો રાજનીજ
ગાડી હતી. લોકો કરજનના બમકા તથા તમાચાની સાથે આ રોહિતશાહની સરખામણી કરવાનો
પાલ હમારા મગજમાં આવ્યા વગર રહ્યા નહીં; કારણ એ છે કે રાજ પૈસા નકામે ઉડાવતો
થી, લાગણીજ એવી પ્રસરેલી હોય છે કે એક પેની પણ પ્રજાના મુધારા વધારાને ધણી
પર્યાગી થઈ પડે છે.

“ખોરાક—જાપાનીસોના જેવો સાદો ખોરાક લઈ સંતોષ પામનારી બીજી પ્રજા બાકે જ
શે. ખોરાકની મુખ્ય જાણીમાં બાફેલા ચોખ્ખા, મુળા, કાલી ફલાવર, પાપડી, અને બાફેલા
મોટના જો છે. કોઈ કોઈ વાર બાફેલી કે કાપી માછલી ખાય છે. મેં જોયું છે તે પ્રમાણે
રીજ જાપાનીસોનો મોટો ભાગ બાફેલા ચોખ્ખા અને મુળા દરરોજ ખાય છે. જાપાનીસો પાણી-
બદલે ગરમ ચાહે વધારે પીએ છે.

“વિશ્વકોની ગેરહાજરી—આત્મ અભિમાન, સ્વમાન, જેને અંગ્રેજીમાં self-respect
હે છે તેની લાગણી જાપાનીસોમાં બહુ સતેજ છે. અને બીજા માંગીને જીવનું કોઈને પસંદ
થી. એક દહાડો બીજાને આપવા સાથે મેં યોગ પૈસા વટાવ્યા પણ ટોકીઓનો એક મહો-
મહોલો પસાર કરી ગયો છતાં એક પણ બીજાને મને મળ્યો નહીં. અશકત ધરડા માણસો
મને આંધળાઓ બીજા માંગતા નથી. બીજા માંગવા કરતાં સારા કુટુંબોનું ચીડી સંદેશ પહોં-
ચાડવાનું કામ તથા તેલ ચોલવાનું કામ વગેરે કરીને પણ પોતાના યુજરાત સાથે કમાઈ કરે છે.

“પરચુરણ જાપાનીસ રીવાજો—છોકરાઓને અત્ય પ્રથમ ખવાડતી વેળાએ બંગાલમાં
કે દીધા કરવામાં આવે છે, તેવી જાપાનીસો પણ કરે છે. છોકરું જન્મ્યા પછી સો મેં દીવસે
મા દીધા ત્યાં થાય છે. બંગાળમાં આ દીધાને અત્ય પ્રાસનની દીધા કહે છે. જેવી રીતે બેંગા-
માં દરેક હિંદુના ઘરમાં દેવોને માટે જુદું દેવ ઘર હોય છે તેમ જાપાનીસોના ઘરમાં દેવ
વીની મૂર્તિઓ રાખવા દેવ મંદીર હોય છે. હિંદુઓની મારફતે જાપાનીસો પણ આધુની દીધો
રે છે. હિંદુઓ પિતૃઓની મરણ તીથીએ આધ કરે છે અને જાપાનીસો વરસમાં ત્રણ નંદી
રેલે દીવસે કરે છે જેવા કે જુલાઈ માસની ૧૩-૧૪ અને ૧૫મી તારીખ. જાપાનીસ આધ-

માં પણ ગેર પિંડ મુકાવે છે. અને તે પિંડ મીઠાઈનો બનાવે છે. માંસ અથવા મચ્છી એ કામમાં વપરાતી નથી. હિંદુસ્તાનની માફક જાપાનમાં પણ એક જ કુટુંબનો ધારો છે. દરેક કુટુંબના ઊકરા ઊકરીઓ માળાપને દેવના નેટલું માન આપે છે. ઊકરા ઊકરીઓના વિવાહ પણ માળાપોજ કરે છે અને ઊકરાઓને પોતાની મેળે પસંદગી કરવાની છુટ નથી.

જાપાનના લગ્નના કાયદા પ્રમાણે જુવાન ઊકરો પચીસ વરસનો અને ઊકરી અઠાર વર્ષની ઉંમરે પડે છે. એથી જોઈ ઉંમરે વરણવાની ઇચ્છવાળાને રાજ્યની પરવાનગી મેળવવી પડે છે. ગરિલી અથવા તલ્લાક પામેલી ઓઝો ફરીથી પરણી શકે છે. સાસુ જીવતી હોય ત્યાં સુધી ઊકરાની વહનું વડપણ ઘરમાં મણાતું નથી.

બાળવાના લાકડાં તેમાંથી નીકળી શકે એવા પદાર્થો તથા તેનો ઉપયોગ.

(લાપાંતર કરતાં- રા. રા. કોલતરામ મનસુખરામ પંડ્યા.)

હાલમાં સ્વદેશી હીંચવાલે જે સ્વરૂપ પકડ્યું છે તેનું ખારીક અવલોકન કરતાં દરેક માણસને એમ માલમ પડશે કે આપણા હિંદુસ્તાનના ઉદ્યોગ ધંધાનું પુનરજીવન થઈ જવડીધી સારી સ્થિતિએ પહોંચ્યો અને તેથી પુષ્કળ લોકોનું લક્ષ તે તરફ દોરાયું છે તેવા સમયે આ પત્રના મોટા વાંચક વર્ગની મનજીને સારું કંઈ અલ્પ પ્રયત્ન કરી બની શકે તેવા ધમ્પીજ થોડી લાગતવાળા પર-નુ મહાત્મતાવાળા ઉદ્યોગ ધંધા સંબંધી માહિતી આપવાનું દુરસ્ત ધારું છે.

બાળવાનાં લાકડાં એજ આજના લેખનો વિષય છે તેનું કારણ એ લાકડાં ન્યાં જોઈએ ત્યાં મળી શકે છે અને તેનો ધારીએ તેનો ઉપયોગ પણ ચક્ર શકે; અને આ આજતનો પ્રયોગ કરી અનુભવ મેળવવાની તક શ્રીમંત મહારાજ જનપતિ કોલ્લાપૂરવાળાની મેહેરબાનીથી મળેલી છે. તેમના આશ્રય નીચે રહી પ્રયોગો કરી અનુભવ સિદ્ધતાથી પોતાની જાતની ખાત્રી કરી લઈ પછી આપની તરફ આ લેખ મોકલ્યો છે.

હમણા બાળવાના લાકડાંનો ઉપયોગ ફક્ત બાળવાનાજ કામમાં હાય છે, વધારેમાં તેના કોલસા કરવામાં આવે છે [કોલસા શીંચાય ખીજા કંઈ પદાર્થ નહીં કાઢતા] અને કોલસા પણ બાળવાના કામમાં આવે છે. સીધી અથવા આડકતરી રીતે બાળવા શીંચાય ખીજા કંઈ ઉપયોગ તેનો હિંદુસ્તાનમાં ચલે નથી. જરમનીમાં લાકડાંનાં Dry distillation [અર્થ કાઢવાની કારી રીત] થી પુષ્કળ રસાયણિક દ્રવ્ય તેમાંથી કાઢી લેવામાં આવે છે આ ઉદ્યોગ તે દેશમાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં ચાલુ છે; જરમનીનો આ દાખલો લઈ અમેરીકામાં પણ આ ધણો સર થયો છે. જાપાનમાં (ન્યાં આ લેખકે અભ્યાસ કર્યો છે.) પણ આ ઉદ્યોગ ચાલુ થયો છે. આ ઉદ્યોગ ખીજા દેશોમાં આટલી સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે જતાં હિંદુસ્તાન કે ન્યાં લાકડાંની ઉત્પત્તિ જ છે ત્યાં એ ઉદ્યોગ અમલમાં આવ્યો નથી એ આશ્ચર્યની વાત છે. કારણ કે તેમાંથી રાજ ચનારા માત્સ્યવાન દ્રવ્યો કાઢ્યા શીંચાય તેના જલનથી તરીકે ઉપયોગ કાયમ રહ્યો છે. લાકડાંમાંથી હું આગળ લખવાનો છું તે પ્રયોગ કયો બાદ ઉત્તમ કોલસા બને છે અને

તે બાળવાના કામમાં આવે છે. હાલનો તેનો બલતણુ તરીકેનો ઉપયોગ ખીજ રીતે ચાલુ રાખી તેમાંથી રસાયણીક દ્રવ્યો કાઢી શકાય; અને તેથી ચૌખો નફો હાથમાં આવશે. એમ મને પ્રયોગ ઉપરથી સિદ્ધ થયું છે અમારે ત્યાં જંગલમાં, ચેન, કુંબી, અંજન, નાથા, કિંજળ, જાંબળી, અને બાવલ એ લાકડાંઓનો જલાઉ લાકડાંમાં સમાવેશ થાય છે; અંગરજો એ જાતનાં લાકડાં ઉમારતના કામમાં થોડાં ધણી આવે છે તોપણ તેનો મોટો વપરાશ બલતણુ તરીકે જ થાય છે; એ જાતનાં લાકડાં કોલ્લાપૂરના જંગલમાં કાષ્ટ, કાષ્ટ ઠેકાણે બે રૂપીએ ખાંડી મળે છે. હું જે પ્રયોગ નીચે લખ્યું છે તે જંગલમાં જ કરવો ઠીક પડશે, કારણ તેથી લાકડાં લાંબે સુધી લઈ જવાનો ખર્ચ અત્યારે અને ભઠ્ઠી માંડવાનું પણ થોડા ખર્ચમાં અને સારી રીતે બની શકશે,

લાગનારો સાહિત્ય—જેવું કારખાનું તે પ્રમાણે સાહિત્ય એ વાત ખુબી છે. પરંતુ પ્રયોગો ખાતર નાના પ્રમાણ ઉપર ૧૪૪ પૈંડ લાકડાં માથ તેવડી છટની ભઠ્ઠી ઉપર મુકવાનું વાસણું Retort લેવું, કાચનું કારખાનું કરવું હોય તો પાકું ચણતર બનાવવું, ઉપર મુકવાનું લોખંડનું વાસણુ ભઠ્ઠી ઉપર મુકવા જંગલમાં જ્યાં લઈ જવું હોય ત્યાં લઈ જઈ શકાયો. એ વાસણુ લોખંડનું આસરે અઢી શીટ લાંબુ અને ૨૪ ઇંચ ઘેરાવાનું લેવું. તેની ઉપરના લાગપર માટી ચાપી અંદર દવા ઘખલ થાય નહી તેનાપર પેકીંગ કરવું. આ ઉપરના લાગમાં એક નળી બેસાડેલી હોય જે નળી આગળ લંબાવી એક ઠંડા પાણીના હાંડામાં લઈ જવી જેમાં ઘણ તે નળી ખીજ બાજુએ કાઢવી. આ ઠંડા પાણીના હાંડાને અંકે ઠંડા કરનારો condenser કહે છે. આ ઠંડા પાણીના હાંડાને બે રસ્તા રાખવાના જેમાં એકમાંથી ઠંડું પાણી અંદર નંખાય અને બીજે રસ્તે ગરમ પાણી બહાર નીકળી જાય. જેથી હાંડામાંનું પાણી ઠંડું રહી નળી હમેશાં ઠંડી રહે. લાકડાં ભરેલું વાસણુ ભઠ્ઠી ઉપર મુકી નીચે આંચ પેટાવવી, નીચે સળગાવેલાં લાકડાંના તાપથી વાસણુમાંના લાકડાંમાંથી એક કલાકમાં જુદા જુદા પદાર્થો નીકળવા માંડશે. પછી તે નળી વાટે ઠંડા પાણીના હાંડામાંથી પસાર થતાં વાયુરૂપે નીકળેલા પદાર્થો ઠંડા થશે અને તેના જુદા જુદા રસાયણીક દ્રવ્યો હાથમાં આવશે. જે નળીને છેડે ઠંડા થઈ એકઠા થાય છે. ઠંડા પાણીના હાંડાનું પાણી વારંવાર બદલવાની કાળજી રાખવી. આ નાનો પ્રયોગ જંગલમાં જ્યાં કરવા પારીએ ત્યાં થઈ શકે છે.

અર્ક કાઢવાની રીત—જલ કાઢી મુકવેલાં લાકડાંના ટુકડા (એ બે અથવા ત્રણ ઇંચ કરતાં જડા જેમને નહીં અને ચાર પાંચ ઇંચથી વધારે લાંબા જેમને નહીં) ભઠ્ઠી ઉપરના લોખંડના વાસણુમાં ઉભા ગોઠવવા, પછી તે વાસણુનું મોઢું બંધ કરી Asbestos (આસબેસ્ટાસનું પેકીંગ કરી) કાપડ માટીની પેઠે સળગાવી છીદ્રો બંધ કરવાં અને લોખંડના વાસણુ નીચે આગ સળગાવવી. આગની આંચ રીતસર રાખવી. ધણી સખત આંચથી કામરનું પ્રમાણુ વધારે નીકળે છે. [વુડ્ડપ્રીરીટ] લાકડાંને સ્પીરીટ અંચવા અર્ક ઝોછો નીકળે છે. પેહેલાં અંદરથી ધુમાડો નીકળી પછી પાતળો પ્રવાહી નળીમાંથી આવવા માંડશે.

લાકડાંમાંથી નીકળતા પદાર્થો—વાયુરૂપ પદાર્થો ૨ Hydrogen હૈડ્રોજન, અસેટાઇલીન, પ્રાપેલીન, ૩ Benzoin બેંઝા, ૪. ૫. ૨૦ થી ૩૫ લાગ; કામર સાથે મળેલો

પદાર્થ [સેંકડે ૩ થી ૬ લાગે] ૪ Paraffin પારાફીન, ૫ Naphtha નાપથાલીન, ૭ Phenyle ફેનાલ, ૬ સાલ તથા બીજો ચીકણો પદાર્થ. અસેટીકએસીડ, ૬ Methyl-alcohol મેથીલઆલ્કોહોલ, એસેટોન, તેલ બલેલો એસીડ. કાલસા ભાગ ૨૦ થી ૩૦ કાલસા તે ત્યાંજ ખપમાં આવે છે. ડામર જનરમાં આજુવો પડે છે.

મુખ્ય ચીજ એસેટીકએસીડ છે જેનો આ દેશમાં ધણો ખપ છે. સુતર ઉપર પાંડો રંગ ચઢાવવા પ્રત્યે. શીલ અને રંગના કારખાનામાં તેનો મોટો ખપ છે; એ આજ સુધી જરમની વગેરે યુરોપખંડના બુલકોમાંથી આવે છે. એ એસીડ તૈયાર કરવાનો કાચો પદાર્થ આ દેશમાં કેવડો મોટો છે તેથી હવે વાંચકની ખાતરી થઈ હશે. એ તૈયાર કરવાનો સામાન ધણો થોડા ખર્ચનો છે, અને પેદા થતો પદાર્થ મોટી કીમતનો છે. લાકડાંના અર્કની ભટ્ટી [બુડી-સ્ટીલેશન] એ ઉદ્યોગીક રસાયણ શાસ્ત્રનું એક અંગ છે. એ વીરતારથી લખતું અત્રે અશક્ય છે તેની જરૂર જોઈતી ખબર અત્રે આપી છે. કાલસા બનાવવાની આપણી જુની રીત મોટી ખોટમાં ઉતારનારી છે; તેમાના અસલી પદાર્થો વાપરૂં પડી જાય છે, કાલસા ઓછા ઉતરે છે અને તે હલકા પ્રકારના થાય છે. આજના લેખકે પ્રયોગ કરી એક મણ લાકડાંમાંથી કયા કયા પદાર્થો કાઢવા પ્રમાણમાં નીકળે છે, તેનો શુ ખર્ચ થયો, અને નીકળેલા પદાર્થોની શી કીમત વિપજી એ લખાણ હોવાથી એ પત્રમાં લખ્યું નથી. હિંદુસ્તાનના મીલવાળા અહીં બનેલો એસીડનો ઉપયોગ કરે તો દેશનું કલ્યાણ છે. આ ધધો એક માણસ એક ઠેકાણે કરશે તેથી પુરું પડનાર નથી. મીથીલ આલ્કોહોલ, અને અસેટીકએસીડ, જરમનીમાં પણ ખપવાની જગ્યા છે, કારણ ડામરફાળી થતા રંગ બનાવવાના કારખાનામાં તેનો ધણો ખપ છે, આ ધધો કાઢવા મોટા પાયાપર ચાલશે એ જાણુવા જોગ ખીના છે આ ખાતતની સવિચાર ખબર જેણવાની અથવા પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ જોવાની ઇચ્છા હોય તેણે આ લેખકને મળવું અથવા ઝંટપટ પત્ર વહેવાર શરૂ કરવો. *

ડી. એસ. શાહીઆમ.

કોલ્હાપુર.

કિશન કુંવરી.

(લખનાર રા. રા. રતનલાલ શ્રી. તોલાટ.)

(ગયા અંકને પાને ૩૬૦થી ચાલુ)

માનસીંહે ખુશ થઈ અમીરખાનને મોટી જગીર અને ધણો પૈસો આપ્યો. આવી રીતે સવાઈસીંહ મોતને શરણ થયો અને પોતે પોતાનો દેશને માથે જે સલાનારાનું કારણ રૂપ થઈ ગયો છે તેના બદલા તરીકે તેનું મોત જાતું ધ્યાન આપવા જોગ નહોતું,

આવા ગરમડા વખતમાં હોલ્કર સાહેબ મોટા થયો અને ધણું દંગા કલક અને કુસંપથી રાજ્ય ખાલસા થયું.

* આ લેખ પુણાના સુપસિદ્ધ ફેસ્ટરી પત્રમાં છપાયો હતો.

આવી વખતે જોઈપુરે અંતે જોઈપુરે વચ્ચે મેંત્રી કરાવવી એ બધાની ઇચ્છા થઈ. અને બન્ને લગ્નથી એમ થાય એમ હતું, એમ બધા સમજતા. રસ્તા એવો કાઢ્યો કે [નિકાલ એવો લાવ્યા કે] માનસંહતા બહેન સાથે જગતસંહતું લંગન થાય અને માનસંહિ પોતાના હરીફ અને દુશ્મનની બહેન સાથે વરે. અને વચ્ચે એટલું પણ નિર્દય રીતે બધાએ કહ્યું હતું કે આ લગ્ન નિર્વિદ્ય થાય અને બન્નેમાંથી કોઈ પણ રાજાને જોડું ન લાગે, માટે કમનશીબ કિશનકુંવરનો ભોગ આપવો. (મારી, નાખવા) આ કુદિત કુર દૃઢપના અમીર બાનને સુઝી અને તે તેણે કશાપણ સંકોચ વગર બધાને જણાવી. પોતાના મતના ટેકામાં તેણે ઉમેર્યું કે એકને આપવાથી બીજાને અપમાન થશે. માટે બન્નેને આપવી તો ઠીક નહીં. તેમ કોઈ ત્રીજાને પરણાવશું તો આ એકને બદલે બન્નેને અપમાન લાગશે વળી કોઈ ત્રીજાને અપાય પણ નહીં. તારે શું કુંવારી રાખવી? તેણે કહ્યું મોઢા કુલની છોકરી થઈ પોતાના બાપને લાં કુંવારી રહેતો બાપના નામને બદો લાગે. આથી એને મારી નાંખવી. ગમે તેમ પુકિતસર હોવા છતાં પોતાની એકની એક અને પ્રેમાલ પુત્રીને મારી નાંખવા ગમે તેવા મગર રાજ હા પાડે ખરા કે? ગમે તેટલી ધમકી આપવા છતાં અથવા ધારતી બતાવતા છતાં પણ રાજાએ હા ના પાડી અથવા પોતાને હાથે આત્મહત્યા કરવા છોકરીને કહેવા સરખી પણ ઇચ્છા ન જણાવી. પણ આજ રાજાની બહેને (એક સ્ત્રી જાતીએ) ખટપટી ચાંદબાઈએ એ કામ માથે લીધું. ચાંદબાઈને અગાઉથી ખીજ મળી જઈ આ અલંકૃત ઇષ્ટ જણાતો વધ કરવામાં મદદ આપવા સંમત થઈ મુકી હતી. પોતાની બત્રીજ કુટુંબનું ગૌરવ રાખનારી અને ઉદાર દૃઢયાળી છે એમ ચાંદબાઈ જાણતી હતી, એક વેળા એના આરાધના ગદ્ય અને બધી વાત અત્યંત ધૃતિ સુધી કહી સંભળાવી. અવિશ્વમાં કેવી બદનામી થશે તે સમજાવી વીનવણી કરી કહ્યું, કે તારા વદ બાપના કુટુંબની અને મુળની આબરૂ રાખવી તારે હાથ છે. હવે કુળમાં જન્મવા છતાં નકારા ગ્રહની કેવી અસર થાય છે, અને શીશી અસર છે તે પણ કહી સંભળાવ્યું. આવી રીતે દરેક પ્રકારે પોતાના કહેવાને સચુકિત બનાવવાથી કિશનકુંવરી પર અસર થઈ. આ મદુષ અસર ધુધે જોષ અને બરાબર વખત જોષ કુંવરી આગળ એકેરનો ખ્યાલો મુક્યો જે કુંવરીએ મુજતે હાથે ધીમે રહી ઉંચો કરી એક આગળ લઈ પી ગઈ. બીજો ખ્યાલો પણ જોત જોતામાં પી ગઈ અને ત્રીજો અથવા છેલ્લો ખ્યાલો હાથમાં લઈ પોતે પોતાના પૂર સ્વરૂપમાં પ્રકાશી મીત્ર હાથે રાખતી રાક્ષસી ધુધ સામે દેવી આંખોથી જોષ રહી બોલી, "ઇશ્વરે મારે માટે આવું જ લગ્ન નિર્માણ કરેલું છે" એમ કહી ખ્યાલો પી ગઈ અને તુરંતજ શબ્દ થઈ ધરણી પર ઢળી પડી.

આ બીના ગ્રામ થઈ નેહાતી પણ મેહેલમાં શું શું થતું હતું તે જણાવ્યો જણાવતા હતા. અને આ નારાકારક બનાવથી સર્વત્ર મમળીની ફેલાઈ. લાવરણની મીતેનો આવો અંત આવ્યો નાંધી ઉદેપુરમાં એક ખુલ્લેથી બીજો ખુલ્લે સર્વત્ર હાહાકાર થઈ ગયો અને આ ઉપાયથી જે બાપલાઓ સુલેહ કરવા રાજ હતા તેના પર આગ્રહાનો અને આપોતો વર્ષાદ વરસાવવા લાગ્યા. છેવટે કિશન કુંવરીની માતા પોતાની અંતિ ગ્રીષ્મ પુત્રીના દૃઢયેષક અમાયારથી થોડા વખતમાં મૃત્યુ પામી.

હિંદુસ્તાનના ખનીજ પદાર્થો.

(લખનાર રા. રા. દોલતરામ મનમુખરામ પંડ્યા—મુંબઈ.)

૨

આપણે જોઈતા ચોખો સોડા પરદેશથી લાવવો પડે છે, તે મીઠામાંથી બનાવી શકાય તેમ છે. સોડાની પેદાશ યાચ તો મધ્ય પ્રાંતમાં મળતો “બહારાષ્ટ” અને કાશ્મીરમાં મળતો “ખારકાષ્ટ” એ બંને પદાર્થોની સાથે મેળવણીથી “અલ્યુમિનમ” નામની ધાતુ જે રૂપ જેવી સફેદ અને હલકી ધાતુ પેદા થઈ શકે તેમ છે. આ બે પદાર્થો લાડા તથા મજુરીને લીધે પરદેશ મોકલવા પોવાતા નથી. તાજામાના ઝેરી પદાર્થ પણ દૂર થઈ તે તાણ ખીજ કામમાં પણ લાગે સોડામાંથી કયોરીન ગાસ યાચ છે તે ચુનામાં મેળવ્યાથી ખલીચીંગ પાવડર જે કપડા સફેદ કરવા કામમાં લાગે છે તે બની શકે. સોડાને ચુનામાં મેળવ્યાથી કારટીક ગોડા જેનો સાથુ બનાવવામાં ઉપયોગ યાચ છે તે ઉત્પન્ન થઈ શકે. સાધુના કારખાનામાં ચરબીમાંથી જે બ્લીસરીન નીકળે તે મીઠુબત્તી બનાવવાના કામમાં લાગશે.

આની રીતે ધાતુ વિદ્યા અને રસાયન શાસ્ત્ર એની સગવડ મળી કે એક કામમાંથી અનેક કામ ઉત્પન્ન થશે. દરેક ધંધા તથા દુનરનો ઇતીઆસ તપાસશો તો જાણાશે કે એક ખીજ ધાડા સંબંધથી બધાયથી છે અને તેથી એકની મદદથી ખીજને પુષ્ટી મળે છે જે પ્રમાણે એક કુટુંબના બાપાતોમાં મંપ નહીં હોય તો તે કુટુંબ તારાજ યાચ છે તેમ દુનર ધંધાને એક ખીજ સાથે ધાડો સંબંધ ન યાચ તે દેશની આબાદી વધતી નથી. આજ કારણથી આપણા દેશની કાચી ખનીજ ચીજનો ઉપયોગ વધી શકતો નથી અને તે કંઈ હશે તેને પુષ્ટી મળતી નથી. કુટુંબના માણસો આજશુ અને સુધ્ધિ રહીને કાળ નિર્ગમન કરે તો જહાજના ચોરો ધરમાં ધુસી ચીજ વસ્તુ હરણ કરી જાય તે પ્રમાણે દેશના માણસો આજશુ થવાથી ઉધોમ ધધો પારકા દેશના માણસોના હાથમાં જાય, તેથી આશ્ચર્ય નથી કે આ સુવર્ણ ભૂમિના લોકો પોતાતુ જ તી અભિમાન જુલી સ્વકર્તવ્ય પરિમુખ થવાથી આ બંન્ન ભૂમિતું વસુધરત્વ જઈ તેને કુવર્ણ ભૂમિ એવો કલક આ માતુ ભૂમિને લાગે છે અને દેશ દેશમાં હિંદુસ્તાનની વસ્તી બીખારી બને છે એ અપદિર્તી કહે ચોટી છે. આ માતાની આબરુ તથા હલકાઈની લાજ જે સુપુત્રોને હેશે તે એ માતાનો ઉધાર કરશે અને તેના ઉધાર સાડે જપાન વગેરે તીર્થોમાં જઈ તીર્થ પાત્રાથી પાવન થવું પડશે. હાલમાં એમ કહેવામાં આવે છે જે આઝનીસ કરોડ રૂપીઆતું કાપડ પરદેશથી હિંદુસ્તાનમાં આવે છે અને હિંદુસ્તાનમાં તે કલક તથા કરોડ રૂપીઆતું કાપડ બને છે તો બહાનો માલ પરદેશથીજ લેવો પડશે. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે જ્યારે પરદેશથી પ્રપડ નહોતું આવતું ત્યારે શું હિંદુસ્તાનના વતનીઓ નાગા દરતા હતા? ઇતીઆસ તપાસતા માલમ પડે છે જે અસલના વખતમાં આ હિંદુસ્તાનમાંથીજ અરજત્તાન ધરાન અને તુર્કસ્તાનને માંગે દાકાની મલમલ, કીનખાબ, રેશમી કાપડ વગેરે હિંંયા પ્રકારતું કાપડ આ દેશથી ચુરોમ જતું હતું. આ કમ કેમ બદલાઈ ગયો તેની ખારીક તપાસ કરવાની છે. પરદેશી માલ આ દેશમાં, સરતો પડે છે અને સ્વદેશી માલ મોઢો પડે છે તેના કારણે સોધી દરેક કારીગરને સુધરેલી દબ્બના સાંચાઓ તથા પૈરાની મદદ મળે તો તેથી પરવડ્યા વગર રહેશે નહીં. અહીંથી જતા કાચા માલપર તુર મજુરી બે તરફની પડી તે આ દેશમાં ચોખી જનાવટ અનેક કપે અહીં પાછો આવે છે તે ખગ્ગ ધર બેઠા કારીગરના માલને પડતો નથી આજસ તજ ઉધોગી થઈ એક સંપથી કામનો આરંભ કરતાં તમે તમારી ગુમાવેલી લક્ષ્મી અને કાપડ આ તમારી સુવર્ણ માતુભૂમિને પાછી મેળવી આપશો અને તમારી આ માતુ ભૂમિના મધુત્ર પુત્ર કહેવાશે.

x x x

લાઈ ડેલહોસી-પંજાબ પતન.

[મત વર્ષ ૩ જુ ને અંક છઠાને પાને ૧૫૬થી આશુ.]

(૩)

ખીજે દિવસે મુલતાન નિવાસીઓ, પ્રકાશરૂપે મુદ્દ કરવા તૈયાર થયા. તેઓએ સૈન્યના આકારમાં એકઠા થઈ, રાતના ધાયલ થયલા એગન્યુ અને ઍન્ડરસનનો તંબુ ઘેરી લીધો. નિરાશ્રય અને નિઃસહાય; બન્ને કર્મચારીઓએ ધાયલ થવા છતાં દ્રઢ નિશ્ચય કરી એક વીર-પુરુષની પેઠે પોતાના અવશેષ જીવનની અંતિમ રક્ષા કરવા તૈયાર થયા. પરંતુ આક્રમણ-કારીઓની સંખ્યા વિશેષ હોવાથી તે બન્ને સાહેબોનું કાર્મ આશુ નહીં. વિદ્રોહીઓએ, ધાયલ થયલા બન્ને અંગ્રેજોને વધારે ધાયલ કરવા માંડ્યા. અંતે બન્ને અંગ્રેજોએ જાણ્યું કે હવે પ્રાણ રક્ષા અસંભવ છે તમારે શાંતિ લાવથી શ્રુત્ય સમ્યાપર સુષ્ઠ ગયા. ચીરકાલને માટે નિદાનો આનિષ્કાર કર્યો.

આ ઘટના બન્યા પછી કુળરાજે ન્હાસી જવાનું બધું કર્યું. આ સમયે વિરતા અને રણો-માદ તેને અધીર કરવા લાગ્યાં. તે સૈન્ય સર્જ કરવા તંત્ર પર આયો. કયે પ્રકારે અંગ્રેજ સૈન્યદલની રહાયુ થયું! કયે પ્રકારે તેમને પરાજીત કરી અધિકાર જમાવવો! તેના દ્વંદ્વમાં આ ચિન્તા ઉત્પન્ન થઈ. રણસંઘામ દૃષ્ટ્યએ. તેને સાહસ, ધીરતા અને રણુ દક્ષતા વડે અંલકૃત કર્યો. આ સમયે તેણે પોતાની લાગ્યદેવાને મસ્તિષ્ક નમાવ્યું અને સેનાના અધિ-નાયક થઈ સંઘામને માટે તૈયારી કરી.

આ પ્રમાણે મુલતાનની લડાઈનો આરંભ થયો. તેની સાથેજ ઇતિહાસ કથિત શીખ લોકોની ખીજ-લડાઈનો આરંભ થયો. આ સમયથીજ મુદ્દતું ખડું કારણ જણાઈ આવે છે. આ મુદ્દ પછી રાત્ર રણુજીતસિંહના વંશજોનો અધિકાર, પંજાબમાંથી શી રીતે વિજીત થયો તે બેરબર જણાઈ આવશે.

ધિરીસ સિંહે, પંજાબમાં પોતાનો અધિકાર જમાવવા અને વધારના માટે દ્રઢ સંકલ્પ કર્યો. સાત સમુદ્રના જળથી સિંચન કર.માં આવેલી જોગની લાલસા, રણુજીત રાજાની સાથે ક્રમશઃ પૂર્ણ રૂપે, દ્રઢ વૃદ્ધ થવા લાગી. જે તેજની પુરૂષ શીખ સમાજનું ગારવ વધારી રેલા હતા તેજ ક્રમશઃ ક્ષેમતામ્યુત થવા લાગ્યા. કઠોર સાસન દંડથી ક્રમનીય, કામિનીઓનો પણ છુટકારો થયો નહીં. રેસીડન્ટ સાહેબે પોતાનું પ્રભુત્વ તથા તેજસ્વિતા કાયમ રાખવાની લાલ-સાએ સ્ત્રી પુરૂષ, બન્ને ઉપર સમલાવથી કઠોર દંડ ચલાવવો શરૂ કર્યો! મહારાણી ઝિન્દન * તો અટલતા અને તેજસ્વિતાને લીધે પહેલાંથીજ રેસીડન્ટની કોધાગ્નિથી રૂંધન થઈ ચુકીજ હતી, અને તેજ કારણથી મુસલમાનોની નગરી, રાજપુરમાં કારાગાર વાસ કરવો પડ્યો હતો. કિન્તુ ઝિન્દનને આવી દશાએ પહોંચાડવા છતાં રેસીડન્ટની, કોપાગ્નિ હજુ ચાલવાઈ નહોતા. કેટલાએક દિવસ સુધી એ અગ્નિમાંથી ધુત્રગોઠ નીકળતા રહ્યા. પરંતુ આ ધોરતર વિદ્રેપરૂપી પવનના આધારથી ફરી તે અગ્નિ પ્રજ્વલિત થઈ ઉઠી. ઝિન્દન ફરીથી અપરાધીની યંધ અને રેસીડન્ટ સમક્ષ લાવવામાં આવી.

* કેટલાએક ઇતિહાસકારોએ ઝિન્દનનું નામ અંદાખાઈ પણ લખ્યું છે.

મુલતાનવામીઓના આક્રમણથી, ત્યાંના દુષ્કિત અંગ્રેજ સેનાપતિની સહાય-પ્રાર્થનાનો સ્વાદ છુનઈ માસની શરૂઆતમાં લાહોર રમીડ-સીમા પહોંચ્યો તે પહેલાં મેં માસમાં મહા રાણીની લાઅદેવી વિગેષ અવનતિ પામી અંગ્રેજ ઇતિહાસ લેખકોના લેખથી જણાય છે કે મુલતાનની ઘટના પહેલાંજ લાહોરમાં બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટ વિરુદ્ધ ખીજી એક ઘટના યથા મહારાણી જિન્દનના પ્રેલાએક પ્રીતિપાત્ર માણસો એ ઘટનાના આગેવાન હતા બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટની આધીન સેનાને બ્રીગીશ ગવર્નમેન્ટ વિરુદ્ધ ઉત્તેજીત કરવી એજ આ બનાવનું મુખ્ય કારણ હતું પરંતુ એ કારણ ધણા દિવસ મુધી સુખ્ત રહ્યું નહીં સાતમી સેનાના કેટલાએક સિપાઈ એએ, આ બાગત, પોતાના ઉપરી અમલદારોને વિદિત કરી અને શીખ સેનાપતિ ખાનસિંહ તથા મહારાણીનો પ્રીતિપાત્ર ગગારામ તથા ખીજી એક બે પુરખ આ પ્રપચ્ચ કાર્યમાં મશકુર થયા તે પ્રપચ્ચકારીઓને તરતજ ફાસીને લાકડે લટકાવી દીધાં રેસીડન્ટનો એ વખતેનાત પ્રવજ એજ લોકોનો પ્રાણુ લઇને નિરુત્ત થયો નહીં પણ આ બનાવમાં સામેન એવા ન્હાના નાના દોષ કરનાર પણ છવન પર્વત કારાગાર નિવાસી કરવામાં આવ્યા *

આ પ્રમાણે મુખ્ય તથા ગૌણ અપગ્રાધિઓને દસ આખી, રેસીડન્ટની દ્રષ્ટિ રાણી તરફ દોડી તેના જાણવામાં સ્પરી પેરે આવી ગયું હતું કે, લાહોર દરબારની નજીક જવામુધી એ તેજસ્વિતા વીરમાળા રહેશે ત્યાં સુધી બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટનું છપ્પ યગે નહીં તેથી તેને પંજાબ-આથી એન્દમ વેગળા રાખવાનો નિચાર થયો પરંતુ કાંઈ કાંઈ નહીં મળનાથી હજીસુધી એ કામ અધુરું રહ્યું આ સમયે તેને અવસર મળ્યા આ પ્રપચ્ચ યત્નના બહાનાથી કાર્ય નિષ્ફળ કરવાનો મમય મળ્યો જિન્દનની નિવાસમુખિ શેખપૂરના નિર્જન સ્થાનમાં પણ રહી નહીં રેસીડન્ટનો દોડ પ્રતાપ રાણી જિન્દનને, રજીજીત તાસિત પંજાબથી સર્ગને માટે એકદમ વેગળા કરવા ત ૫ વળ્યો તેજ વેળા જિન્દનની દડનીપિ, દિલિપમિહની નામીકિન મોહારથી ગોખિત યદને દરનાગમાં કેટલાક કમચારી અને બ્રીગીશ સેનિકો દ્વારા, શેખપૂરમાં જિન્દન પાસે પહોંચી ગઈ * મહારાણી જિન્દને, અટન ચિત્તથી અને કાગળુ દ્રઢ કરી, પોતાના પ્રાણુ પ્રીય પૂત્રની નામાખિત આગા-દડનીપિને મસ્તિક નમાવી સ્વીકારી લીધી, અને ઘેરના પૂરક પોતાની અભાગ્યતાને આલીંગન ની આ જન્મ પર્વત દેશ પરિત્યાગ કરવા પ્રસ્તુત થઈ જે મહારાણી જિન્દનને, એક સમયે ગમ્મ રજીજીતસિંહે, લાહોર દરબારમાં સિદાસનની બાગિની બનાવી તેતુ ગૌરવ રધાર્યું હતું જે મહારાણી પાસે એ સમયે લાહોરની મન્ત્રિ સભા, તેને પોતાની નવામીની સમજીને મસ્તિક નમાવતા હતા તેજ મહારાણી જિન્દન, પોતાનું મુખ સ્ત્રાભાગ્ય ક્ષેત્રને ત્યાગ કરી શેખપૂરમાં ગઈ હતી તેજ મહારાણીએ આગે શેખપૂરનો ત્યાગ કરી, પંજાબ મિમાથી બહાર જવામાં પણ કાંઈ અધિરતા બતાવી નહીં તે ધીર ભાવથી, “લાલિના લેખ” એમ નમજી શેખપૂરથી પણ આ જન્મ પર્વતને માટે વિદાય થઈ પહેલાં દિરોજપુ મા લા ગ પછી તેને મશીમાં રાખવામાં આવી મહારાણી જિન્દન હિન્દુઓની તીર્થ બૂમીમાં આવી, અને મેજર મકમેગર નામના બ્રીગીશ સેનિકના પહેરામાં રહેવા લાગી

આ પ્રમાણે રજીજીતસિંહની મદિથી મહારાણી જિન્દનનો નિર્વાસન વ્યાપાર સમાપ્ત થયો, પંજાબે પોતાના નેત્રોદ્ધાર પોતાની મહારાણીની તેવી શોચનીય દશા જોઈ જતા તેના નેત્રમાથી

* Kaye's Sepoy War. Vol I P 29-30 Camp Arnold's Delhousies Administration, Vol I P 85-86

* Kaye's Sepoy War Vol I P 30

એક પણ મિનુ જગ નિકળ્યું નહીં!! - જે અગ્નિ ધીમે ધીમે શરિરને વ્યાપી રહી હતી તે આ સમયે એક ડગલું પણ વ્યાજળ આવી નહીં. કુમલકણ્ઠીને પેઠે પ્રગટ નિશામાં પડી રહી! પરંતુ તે નિદ્રા સ્તપ રીતે નિદ્રા નહોતી. તે નિબળવત્વ પ્રકૃત, નિબળવત્વી પોષક નહોતી. એમાં ગંગિલર કોષ, અને ગંગિલર નિસ્તબધતા હતી. દિલિપસિંહ પોતાની બાળકિ-
ડમાં નિમગ્ન હતો. માતાની એવી દુર્દશા તેને વ્યગ્ર કરીશકી નહીં! વારસહીણ બાળકે, રેસીડન્ટના વશીકરણ મંત્રમાં પડીજઈ અમલિન ચિ-તે પોતાની અત્યંત રનેહમથી, ગર્લધારિણી માતાનો ત્યાગ કર્યો! મહારાણી જિન્દન પોતાના સ્વામીની અતુલ રાજ્ય સમ્પત્તિ ત્યાગ કરી, પ્રાણાધિક યુવના સૈદ્ધર્થમય સહવાસ સુખથી મ્યુત થઈ જન્મ પર્યંતને માટે કેદ થઈ!

વાયકગણ! આ લેખ વાંચતાંજ સમજશે કે બ્રિટિશ દિપમાં પણ ભારતના કણિક અને આણકય અથવા ઇટલીના મેડિયાબેલીના સિમ્પ છે. બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટના કોષ કોષ દુર કમીચારી પણ કુટ રાજનીતિનો પરિચય આપ્યા કરે છે. સહદય મનુષ્ય તેના તેજ આગળ પોતાનું મસ્તિક નીચું નમાવી લેશે. સમ્યક્તા અને ઉદારતાની પાસે મસ્તિક નીચું નમાવી શકશે. પરંતુ કુટ રાજનીતિ સમક્ષ તો કદી પણ મસ્તિક નીચું નગારી શકશે નહીં. પંજબ આવી કુટ નીતિની માયા જાળમાં પછા દિવસ દ્રશાઈ રહ્યું નહીં! જે અગ્નિ તે નેલેકોના હૃદયમાં પ્રવેશ કરીચુકી હતી તે મણુ દિવસ સુધી શાન્ત થઈ નહીં! ગુરુ ગોવિન્દસિંહે પંજબના મસ્તિકમાં, જે તેજસ્વિતા સક્રિત આરી પેઠે લરી દીધી હતી. તેજ સક્રિત વડે જે પંજાબીઓ જડવત-પડી રહ્યા હતા તેઓ હવે સજીવન થવા લાગ્યા, અને તેમના હૃદયમાં પ્રયંક અગ્નિ પ્રબલિત થવા લાગી.

રાણી જિન્દનને દેશ નિકાલ કરતાંજ સમસ્ત પંજાબમાં અપૂર્વ ઐક્યતાના પ્રભાવથી પુનઃ સર્વ સંહારિણી નીતિ વિરૂધ્ધ સમુપ્તિત થઈ, ત્રિપ્ત અગ્નિ કાણડી ઉત્પત્તિ થઈ.

જે સમયે એગન્યુ અને એન્ડરસન મુલતાનમાં સંકટવાન હતા તે સમયે લેફ્ટેનન્ટ એડવર્ડસ નામનો એક સૈનિક પુરૂષ જાંદોજસ્તના કામ ઉપર હતો. કિલ્લામાં ધાયલ થતાંજ એગન્યુએ ઘોડેપાર કાસદ્દારા સહાયતા માટે એડવર્ડસ તથા તેના હાથ નીચેના કાર્ટેલેન્ટના નામથી પ્રાર્થના પત્ર મોકલ્યો. તારીખ રેરમી એગ્રિલના મધ્યાન્હ સમયે એડવર્ડસ, દેરાખાણ-ખામાં તંબુ નાંખી ચોરીના અપરાધનો ન્યાય કરતો હતો. તે સમયે તે કાસદ જનરલ કાર્ટેલેન્ટના નામનો પત્ર લઈ આવ્યો. એડવર્ડસે આવસ્થાથી જાણી કાર્ટેલેન્ટની ગેરહાજરીમાંજ પત્ર ઉઘાડ્યો * તેમાં એગન્યુ અને એન્ડરસનની દુરાવસ્થાનું વર્ણન હતું. વાંચતાંજ એડવર્ડસ સાહેબ અધીર થઈ ગયા. થી રીતે સત્વર મુલતાન પહોંચાય અને પોતાના સ્વગતિઓને શી રીતે એ કપટમાંથી મુક્ત કરાય તેની તેને ચિન્તા થઈ. તેમને જે કાર્ય માટે અહીં મોકલ્યા હતા તે કાર્ય ઉપર તેમનું મન લાગ્યું નહીં. રેસીડન્ટ સર ફ્રેડરિકને એક પત્ર લખીને કાંઈ સૈન્ય તથા તોપો હાથમાં આપી તે લઈ સિંધુ નદી પાર ચાલ્યા ગયા. અને મુલતાનની પાસેના લિપા નગરપર અધિકાર કરી દીધો. અહીંથી તેમણે એગન્યુના નામનો એક પત્ર મોકલ્યો પરંતુ તે પત્ર પહોંચતાં પહેલાંજ એગન્યુ અને એન્ડરસન, વિદ્રોહીઓના આક્રમણથી પરત્વે સિંધારી ગયા હતા. એડવર્ડસને પાછળથી ત્યાંજ આ સમાચાર મળ્યા. જેની રક્ષાને માટે આટલે વેગળેથી દોડી આવ્યો, આટલી મેહેનત કરી, તેનું મૃત્યુ સાંભળી: એડવર્ડસને અતિશય ખેદ થયો અને પ્રતીહિંસા કરવા તરફ તેનું ચિત્ત વળ્યું. મુલતાનને હાથ

મુલતાનવામીઓના આક્રમણથી, ત્યાના દુઃખિત અંગ્રેજ સેનાપતિની સહાય-પ્રાર્થનાને સવાદ જુલાઈ માસની શરૂઆતમાં લાહોર રેસીડ-સીમાં પહોંચ્યો તે પહેલાં મે માસમાં મહારાણીની લાઅદેવી વિગેષ અવનતિ પામી અંગ્રેજ ઇતિહાસ લેખકોના લેખથી જાણ્યું છે કે મુલતાનની ઘટના પહેલાંજ લાહોરમાં બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટ વિરૂદ્ધ ખીજ એક ઘટના યદ્ય મહારાણી જિન્દનના ટ્રેલાએક પ્રીતિપાત્ર માણસો એ ઘટનાના અગેવાન હતા. બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટની આધીન સેનાને બ્રીટીશ ગવર્નમેન્ટ વિરૂદ્ધ ઉત્તેજિત કરવી એજ આ બનાવનું મુખ્ય કારણ હતું પરંતુ એ કારણ ઘણું દિવસ સુધી ચપ્ત રહ્યું નહીં સાતમી સેનાના કેટલાએક સિપાઇ-ઓએ, આ બાબત, પોતાના ઉપરી અમલદારોને મિલિત કરી અને શીખ સેનાપતિ ખાનસિદ્ધ તથા મહારાણીનો પ્રીતિપાત્ર ગગારામ તથા ખીજ એક બે પ્રથમ આ પ્રપચ કાર્યમાં મજબૂર થયા તે પ્રપચકારીઓને તરતજ ફાસીને લાકડે લટકાવી દીધાં। રેસીડન્ટનો એ વજાયાત કેવળ એજ લોકોનો પ્રાણ લઇને નિરસ્ત થયો નહીં. પણ આ બનાવમાં સામેય એવા ન્દાના ન્દાના દોષ કરનાર પણ ઇવન પર્વત કારાગાર નિવાસી કરવામાં આવ્યા *.

આ પ્રમાણે મુખ્ય તથા ગૌણ અપગ્રાહિઓને દડ આપી, રેસીડન્ટની દ્રષ્ટિ રાણી તરફ દોડી। તેના જાણવામાં મારી પેરે આવી ગયું હતું કે, લાહોર દરબારની નજીક જ્યાંસુધી એ નેન્સિવતા વીગમાળા રહેશે ત્યાં સુધી બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટનું ઇષ્ટ થશે નહીં તેથી તેને પંખબ-માથી એકદમ વેગળા રાખવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ કાંઈ કારણ નહીં મળવાથી હજુસુધી એ કામ અધુરું રહ્યું, આ સમયે તેને અવસર મળ્યા. આ પ્રપચ યંત્રના બદનાથી કાર્ય સિધ્ધ કરવાનો સમય મળ્યો. જિન્દનની નિવાસભૂમિ રોખપૂરના નિર્ગન સ્થાનમાં પણ રહી નહીં. રેસીડન્ટનો દાંદડ પ્રતાપ, રાણી જિન્દનને, રજીજીત શાસિત પંખબથી સર્વદાતે માટે એકદમ વેગળા કરવા તરફ વળ્યો તેજ વેળા જિન્દનની દડખીપિ, દિલ્લિપસિંદની નામીકિન મોહારથી ગામિત યદ્યે દરમાગમાં કેટલાક કર્મચારી અને બ્રીટીશ સેનિકો દ્વારા, રોખપૂરમાં જિન્દન પાસે પહોંચી ગઇ * મહારાણી જિન્દને, અટલ ચિત્તથી અને કાળજી દ્વ કરી, પોતાના પ્રાણ પ્રીય પૂત્રની નામાકિત આઝા-દંડખીપિ-ને મરિતક નમાવી ત્વીકારી લીધી, અને પેર્વતા પૂર્વક પોતાની અમાગરતાને આવીગત કરી આ જન્મ પર્વત દેશ પરિત્યાગ કરવા પ્રસ્તુત થઇ જે મહારાણી જિન્દનને, એક સમયે રાજ્ય રજીજીતસિદ્ધે, લાહોર દરબારના સિંદાસનની બાજિની બનાવી તેનું ગૌરવ વધાર્યું હતું જે મહારાણી પાસે એક સમયે લાહોરની મંત્રિ સભા, તેને પેતાની અગ્રીની સમજીને મરિતક નમાવના હતા તેજ મહારાણી જિન્દન, પોતાનું મુખ સાબાગ્ય ક્ષેત્રને ત્યાગ કરી રોખપૂરમાં ગઇ હતી તેજ મહારાણીએ આજે રોખપૂરનો ત્યાગ કરી, પંખામ સિમાથી બહાર જવામાં પણ કાંઈ અધિરતા બતાવી નહીં। તે ધીર ભાવથી, “ભાવિના લેખ” એમ સમજી રોખપૂરથી પણ આ જન્મ પર્વતને માટે વિદાય થઇ! પહેલાં ફિરોજપુરમાં લાના પછી તેને મશીમાં રાખવામાં આવી મહારાણી જિન્દન દિન્દુઓની તીર્થ બૂમીમાં આવી, અને મેજર ઝક્રોગર નામના બ્રીટીશ સેનિકના પંદરામાં રહેવા લાગી.

આ પ્રમાણે રજીજીતસિદ્ધની મદિથી મહારાણી જિન્દનનો નિર્મોસન વ્યાપાર સમાપ્ત થયો, પંખાને પોતાના નેત્રોદ્દાગ પોતાની મહારાણીની તેવી રોમનીય દયા બેઇ છતાં તેનાં નેત્રમાથી

* Kaye's Sepoy War. Vol. I. P. 29-30 Camp Arnold's Delhousies Administration, Vol. I P. 85-86.

* Kaye's sepoy War Vol I P. 30

એક પણ બિન્દુ જગ નિકળ્યું નહીં!! જે અગ્નિ ધીમે ધીમે શરિરને આળી રહી હતી તે આ સમયે એક ડગલું પણ આગળ આવી નહીં. કુખલકૃષ્ણની પેઠે પ્રગટ નિદ્રામાં પડી રહી। પરંતુ તે નિદ્રા સત્ય રીતે નિદ્રા નહોતી. તે નિજીવત્વ પ્રકૃત, નિજીવત્વની પોષક નહોતી. એમાં ગંભીર ક્રોધ, અને ગંભીર નિસ્તબ્ધતા હતી. દિલ્લિપસિંહ પોતાની આળકિ-ડામાં નિમગ્ન હતો. માતાની એવી દુર્દશા તેને વ્યગ્ર કરીશકી નહીં। વારસહીણ આળકે, રેસીડન્ટના વશીકરણ મંત્રમાં પડીજઈ અગણિત ચિતે પોતાની અદ્યત્ત સ્નેહમયી, ગર્ભધારિણી માતાનો ત્યાગ કર્યો। મહારાણી જિન્દન પોતાના સ્વામીની અતુલ રાખ્ય. સમ્પત્તિ ત્યાગ કરી, પ્રાણાધિક પુત્રના સૌંદર્યમય સહવાસ સુખથી વ્યુત થઈ જન્મ પર્યંતને માટે કેદ થઈ।

વાચકગણ! આ લેખ વાંચતાંજ સમજશે કે બ્રિટિશ દ્વિપમાં પણ ભારતના કણિક અને આણકય અથવા ઇટલીના મેડિયામેલીના સિધ્ધ છે. બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટના કોઇ કોઇ કુર કમૈયા-રી પણ કુટ રાજનીતિનો પરિચય આપ્યા કરે છે. સહદય ગાનુષ્ય તેના તેજ આગળ પોતાનું મરિતક નીચું નમાવી લેશે. સમ્યતા અને ઉદારતાની પાસે મરિતક નીચું નમાવી શકશે. પરંતુ કુટ રાજનીતિ સમક્ષ તો કદી પણ મરિતક નીચું નમાવી શકશે નહીં. પંજાબ આવી કુટ નીતિની માયા ભળમાં ધણા દિવસ ફરાઇ રહ્યું નહીં। જે અગ્નિ તે ટોંકોના હૃદયમાં પ્રવેશ કરીચુકી હતી તે ધણા દિવસ સુધી શાન્ત થઈ નહીં! શુદ્ધ ગોવિન્દસિંહે પંજાબના મરિતકમાં, જે તેજસ્વિતા સંકિત સારી પેઠે ભરી દીધી હતી. તેજ સંકિત વડે જે પંજાબીઓ જડવત-પડી રહ્યા હતા તેઓ હવે સજીવન થવા લાગ્યા, અને તેમના હૃદયમાં પ્રચંડ અગ્નિ પ્રભવસિત થવા લાગી.

રાણી જિન્દનને દેશ નિકાલ કરતાંજ સમસ્ત પંજાબમાં અપૂર્વ અિક્યતાના પ્રભાવથી પુનઃ સર્વ સંહારિણી નીતિ વિરુદ્ધ સમુત્થિત થઇ, વિપ્રમ અગ્નિ કાણડની ઉત્પત્તિ થઇ।

જે સમયે એગન્યુ અને એન્ડરસન મુલતાનમાં સંકટવાળા હતા તે સમયે લેફ્ટનન્ટ એડવર્ડસ નામનો એક સૈનિક પુરૂષ જંગમરતના કાગ ઉપર હતો. કિલ્લામાં ધાયલ થતાંજ એગન્યુએ ઘોડેચાર કાસદારા સહાયતા માટે એડવર્ડસ તથા તેના હાથ નીચેના કાર્ટેલેન્ટના નામથી પ્રાર્થના પત્ર મોકલ્યો. તારીખ રેરમી એપ્રિલના મધ્યાન્હ સમયે એડવર્ડસ, દેરાખાજી આમાં તંબુ નાંખી ચોરીના અપરાધનો ન્યાય કરતો હતો. તે સમયે તે કાસદ જનરલ કાર્ટેલેન્ટના નામનો પત્ર લઈ આવ્યો. એડવર્ડસે આવરણથી જાણી કાર્ટેલેન્ટની ગેરહાજરીમાંજ પત્ર ઉઘાડ્યો* તેમાં એગન્યુ અને એન્ડરસનની દુરાવરથાનું વર્ણન હતું. વાંચતાંજ એડવર્ડસ સાહેબ અધીર થઇ ગયા. થી રીતે સત્વર મુલતાન પહોંચાથ અને પોતાના સ્વગતિઓને થી રીતે એ કપટમાંથી મુક્ત કરાથ તેની તેને ચિન્તા થઇ. તેમને જે કાર્ય માટે આડી મોકલ્યા હતા તે કાર્ય ઉપર તેમનું મન લાગ્યું નહીં. રેસીડન્ટ સર ફેરિફને એક પત્ર લખીને કાંઈ સૈન્ય તથા તોપો હાથમાં આવી તે લઈ સિંધુ નદી પાર આડ્યા ગયા. અને મુલતાનની પાસેના લિયા નગરપર અધિકાર કરી દીધો. અહીંથી તેમણે એગન્યુના નામનો એક પત્ર મોકલ્યો પરંતુ તે પત્ર પહોંચતાં પહેલાંજ એગન્યુ અને એન્ડરસન, વિદ્રોહીઓના આક્રમણથી પરલોક સિધારી ગયા હતા. એડવર્ડસને પાછળથી જ્યાંજ આ સમાચાર મળ્યા. જેની રક્ષાને માટે આટલે વેગલથી દોડી આવ્યો, આટલી મેહેનત કરી, તેનું મૃત્યુ સાંભળી એડવર્ડસને અતિશય ખેદ થયો અને પ્રતીહિસા કરવા તરફ તેનું ચિત્ત વળ્યું. મુલતાનને હાથ

કરીને મુજરાજનું સર્વ નાશ કરવાનુંજ ઉચિત્ ધાર્યું. મુલતાનથી દક્ષિણ બાજુએ પચીસ માઉ વેગે આવલપુર નામનું એક ન્હાનું રાજ્ય છે. અહીં નવાબ સાથે બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટને મિત્રતા હતી. બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટના નામથી એડવર્ડેસે લાંબા નવાબને એક પત્ર લખી સ્થાયતા માંગી. નવાબે તે પ્રાર્થના સ્વીકારી. તેની સેના તરતજ એડવર્ડસની પાસે આવી પહોંચી. એ શિવાય જનરલ કાર્ટવેન્ટ અને લેફ્ટેનન્ટ લેક ઇન્ચાર્જ અગ્રેજ સૈનિક ગણુ પશુ તેના સ્થાયક થયા. લાહોર દરવાજાના નાગ શેખનિહની સંદારી નીચે એક શીખ સેના મુલતાન મોકલવા માટે ૨૭ મી એપ્રિલે પ્રધાન સેનાપતિ પાસે આજ્ઞા માંગી. આ ઉપજુ પ્રધાન દેશમાં, ત્રિભંગાળમાં, લૉર્ડ ગફ સિમ્લાની હુમ્મા ખાના હત. તેમણે આ સમયે યુધ્ધ બંધ કરવાની ઇચ્છાથી મેના મોકલવાનું બંધ રાખ્યું. ગવર્નર જનરલ પશુ આ વિચાર સાથે મળતા થયા. કિન્તુ આ મિ-માંસાથી રેમીડન્ટ સાહેબ જુશી થયા નહીં ગવર્નર જનરલ અને પ્રધાન મેનાપતિ સાથે સર ફ્રેડરીકને આ પ્રમાણે મતભેદ થવાથી દરબારે એડવર્ડે પશુ ક્રોધિત થયો. મે અને જુન માસ એમાંજ થીતિ ગયો. જુલાઈમાં મુલતાન દુર્ગની દ્રઢતા તથા મુલરાજનું બાહુ બળ જોઈ એડવર્ડે પ્રકાશ્ય રૂપે સદાય માગી. સર ફ્રેડરિકે પ્રધાન મેનાપતિને આ સમાચાર કહ્યા. આ સમયે પશુ લૉર્ડ ગફ મરમતિ આપી નહીં અને લૉર્ડ ડેલહૌઝી તથા સર જોન લીટરલ નામનો એક શૈનિક પ્રુફ પશુ એ મતને મળતા થયા પરંતુ આ વખતે સર ફ્રેડરિક સ્પીર રહી રાહયા નહીં ! તેઓ બ્રિટિશ શાસન સમ્રતિના આ મુખ્ય અધિનાયકોની વિરુદ્ધ પોતાનો દ્વં સંકલ્પ ત્યાગ કરી ચક્રયા નહીં ! ૧૦ મી જુલાઈને દિવસે મુલસમના મેદાનમાં એડવર્ડેને વિજયી થતા જોઈ પોતાના ઉપર જોખમ લઈ સેમ્પસન વ્હીમ નામના સેનાપતિને યુધ્ધની તૈયારી સાથે મુલતાન તરફ પહોંચવાની આજ્ઞા આપી.

મુલતાન તરફ જવાની આજ્ઞા તો આપી ! પશુ હવે એ લડાઈનો ઉત્તર દાતા કોણ છે ? કેને માટે મુલતાન નર રક્તથી ખાવિન થયું ? યુધ્ધનામાંમાં જાન યન્ય થઈ, એક દિવસને માટે નહીં, એક મહિનાને માટે નહીં પણ છ'ઠગી પર્વનને માટે હત્તામગી ચપગાગને સ્વ-પરિવારથી લિન્ન કરી કોણે કારાચદમાં નાંખી દીધો ? અમે ઇતિહાસની માનરક્ષા કરીને આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીએ છીએ ! મુલતાનના ગડબડાખાયની આધોપાન્ત આસોચના કર-વાથી સ્પષ્ટ બોધ થશે કે મુજરાજ, આદિથી અંતપર્વત ધીરભાવ બનાવતો હતો. તેણે ધીર-ભાવથી લાહોર દરવાજે પોતાની અવરથા બનાવી હતી. ધીરભાવથી રેસીડન્ટ માથે મુલકાકાત કરી અને અન્તે પશુ ધીરભાવથીજ પોતાનું કાર્ય ત્યાગ કરી નવા શામનકર્તાના હાથમાં મુલતાનનો શાસનભાર સોંપી દીધો. આવી પીટતા, વિધાસલાતકતા કવચિદ્ પશુ કોષમાં હોઈ ચક્રતી નથી. આવી સરમનામાં પશુ કોષ પ્રકારનો દુરભિ સન્ધિ પ્રકટ થતા નથી. મુલરાજે, ખાનસિંદને દુર્ગ સિવાય, યુધ્ધ સામગ્રી, તોપ ઇન્ચાર્જ પશુ સોંપી દીધાં. * જે તેઓ જ્યોત્સના હોત તો તોપ ઇન્ચાર્જ યુધ્ધ સામગ્રી, પ્રતિદ્વિના હાથમાં કદી પશુ આપન નહીં જે બે બ્રિટિશ કર્મચારીઓ દુર્ગમાં આવ્યા હતા તેમની માથે મુજરાજ બરોબર ભદ્ર વ્યવહાર રાખતો હતો. સ્વયમ્ એમ્પુ સાહેબે સ્વિકાર કર્યું છે કે “આમાં કોઈ પ્રકારની મુજરાજની દુરભિગન્ધ જગ્યાતી નથી. મુજરાજની સદાયપનાનું એવું પુર પ્રમાણ રહેવા છતાં પશુ સર ફ્રેડરીકને લીધે મુલતાનમાં સમરાખિ પ્રગ્લસિત થઈ ઉઠી. સર ફ્રેડરીકે મુલરાજની સર્વ સંપતિ જપ્ત કરી તેની પાસે દશ વર્ષનો હિસાબ માંગ્યો. (અધુરું.)

* Moostafakhán's letter to Herbert Edwards. A year in the Punjab Frontier Vol. II P. 129.

જોગ જાતિ સંબંધી માહિતી.

ઈતિહાસ-ધરાન દેશની ઉત્તર સીમા તરફ કાશ્મિરન સમુદ્રની દક્ષિણે આલમતગઢ નામનો એક પર્વતોચા પિંટાયલો કિલ્લો છે. તે કિલ્લો નાજરી નામના એક રાજવંશી કુટુંબના તાબામાં છે. લગભગ સો વર્ષ થયાં હશે તે વખતે લાંથી એક ધર્મ પ્રસારક મનુષ્ય પ્રથમ કાશ્મિરમાં આવ્યો, અને ક્રમે ક્રમે તે દક્ષિણ તરફ ઉતર્યો. ધર્મ પ્રસારક મનુષ્યોના શરિરમાં જેવા ગુણો જોવામાં આવે તેવા એ મનુષ્યમાં હોવાથી થોડા સમયમાંજ તેણે પુરુષ કાશ્મિરી, શીખ, લોહાન વિગેરે લોકોને પોતાના ધર્મમાં મેળવી લીધા. તેના પછી જે મોટા ધર્મગીર થયા તેમાં સરદાર શેરઅલીનું નામ વિશેષ પ્રસિધ્ધીમાં આવ્યું છે. જે સરદારની પછી હીઝ હામનેસ નામના આગાખાન સાહેબ અને તેના વંશજો એજ ધર્મ ડહ ગણાવવા લાગ્યા. અને હજુ સુધી એજ કુટુંબને તે માન મળે છે.

પ્રથમ એ જોગ જાતિમાં મોટું એક્ય હતું પરંતુ સન ૧૮૬૪માં આગાખાન. સાહેબે એવું આચાર્ય પ્રસીદ્ધ કર્યું કે: જોગ જાતિમાં વિવાહ વિગેરે જે ક્રિયાઓ થાય છે તે સઘળાં મુસલમાનોના શિયા પંથ પ્રમાણે થવાં જોઈએ. આ સમય પર્થ જોગ જાતિમાં શિયા ક્રિયા સુન્નિ પંથનો બેઠબેઠ માનતા નહોતા. તેઓનું મન વ્યાપાર વજુજમાં શુંચાયલું હોવાથી તેમણે આ બાબતમાં કાંઈપણ રીતે મન પરોવ્યું નહોતું. સુન્નિ પંથના પુરોહિતો-ધર્મશુદ્ધો-પાસે પોતાના ધરનાં વિવાહાદિ કાંઈ કરાવી લીધાં હતાં. પરંતુ આગાખાન સાહેબ તરફથી જે આચાર્ય નિકળ્યું કે શિયા પંથની રીતિ પ્રમાણેજ સઘળાં ક્રિયાઓ થવી જોઈએ તે જોતાંજ જોગ જાતિના ધણાં મનુષ્યો આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગયાં. તેમજ કેટલાક વાદવિવાદ કરવા તૈયાર થઈ ગયા. ૧૮૬૮ની સાલમાં, જોગ જાતિને, શિયા પંથના સંમંજસા એવી રાજગા મળી. પરંતુ તે ધણાંઓએ માન્ય કરી નહીં. આસરે ૭૫ કુટુંબોએ પોતાને સુન્નિપંથ ત્યાગ કર્યો નથી એવો નિશ્ચય કરી એક જુદું ધર્મ મંદિર બાંધ્યું.

પ્રથમ સઘળાં જોગ જાતિ શિયા પંથની હતી. પરંતુ હમણાં તેમાં ચાર પંથ થયા છે. “જોગ” આ શબ્દ “ખાએગ” શબ્દનો અપભ્રંશ છે. “ખાએગ” એટલે શ્રેષ્ઠ. આ શબ્દ પ્રથમ “નાજરી” કુટુંબવાળાઓને સંબોધવામાં આવતો હતો પરંતુ સારપછી સમગ્ર જોગ જાતિને એ શબ્દ વડે સંબોધવામાં આવે છે.

પંથ-આ જાતિનાં ચાર પંથ છે. એવું પ્રથમ કહ્યું છે. આ ચારે પંથવાળાઓની ભાષા એક, પોશાક એક, અને પરસ્પર એક બીજા જોડે આહાર વિહારાદિ સઘળાં વ્યાપાર થાય છે. વિવાહ-લગ્ન-જેવે પ્રસંગે સઘળાં આવળાવ કરે છે. ક્રિયા ક્રમાંતરમાં પણ કાંઈ ભેદ નથી. એ ચાર પંથમાં ધર્માશ્રી નામનો એક પંથ છે. આ પંથના મનુષ્યો બીજાઓ કરતાં વિશેષ સંખ્યામાં છે. એઓના ધરમાં બોલવા વાચવાની ભાષા કન્ઝી પરંતુ કેટલાકોને અરબીમાં સાથે સંબધ છે તેઓ તેજ દેશની મુળ ભાષા બોલે છે. જોગજોનો મુળ ધંધો વ્યાપાર કરવાનો છે. તથાપિ ખેતી, નોકરી કરનાર પણ તેઓમાં થોડાક છે. એ લોકોમાં કેટલાકોએ ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવી ડાક્ટર, માસ્ટર, બેરીસ્ટર, વિગેરે થયલા છે, કેટલાકોને સર-

કાર તરફથી ખાનસાહેબ, ખાનખલાદુર એવી પદવીઓ મળેલી છે. કોન્સીલ, મ્યુનિસિપાલિટી અને કોન્સેસ જેવાં મંડળે નાં પણ તેઓ બેઠક મેળવવા પામ્યા છે. એ જાતિના લોકોમાં ઘણા શ્રીમંતો અને દાનશુ છે. ધર્મમંદિરો, ધર્મશાળાઓ, દવાખાનાઓ, સ્કૂલો, અનાથાશ્રમ, વિગેરે સરકારી માટે ગેરી મોટી નાણાંની રકમો સમર્પણ કરી દીધી છે. જે જે ઠેકાણે એઓનાં ઘોડાંક મૂસો હોય છે ત્યાં એક ધર્મમંદિર અને એક પંચાયત સભા તો ખરીજ. આ સભાનું નામ એજ કે સામાજિક વાદવિવાદના પ્રશ્નો નિર્ણય કરવો અને આગાખાન સાહેબને આપ જી દક્ષિણ વસુલ કરવી એ બંને કામ કરાવેલા નિયમે પ્રમાણે ચાલે છે. કેટલાક મોગ લોકો પોતાની ઉત્પત્તિનો દશમે ભાગ પોતાના ધર્મગુરુ (આગાખાન સાહેબ)ને અર્પણ કરે છે. કેટલાકો કરાવેલી રકમો પ્રમાણે દર મહિને અથવા દર વરસે આપે છે. પંચાયત તરફથી નિમત્તમાં આવેલાં કામદારો, કોઇ ઉત્સવ જેવા દિવસોએ આવી દક્ષિણ લઈ જાય છે. ધર્મમંદિરોમાં ત્રણ વખત ઉપાસના થાય છે. વિશેષ મહત્વને પ્રસન્ન વિશેષ ઉપાસના પણ કરવામાં આવે છે.

સ્ત્રીઓ-ખોજ જાતિમાં પુરુષોએ કમોઠ લાવતું અને સ્ત્રીઓએ ઘરની વ્યવસ્થા રચના રાખવી એવી રીત છે. સ્ત્રીઓના વસ્ત્રો, શીવનુ, ગૃહગોલા અને બાળકોનું સંરક્ષણ કરતું એ સધળાં તેમનાં કામ છે. ખોજ જાતિના લોકો બુદ્ધિમાન હોય છે. પણ તેમની સધળી બુદ્ધિ વ્યાપારમાં જ લાગેલી હોય. તેમને શિક્ષણ થોડું આપવામાં આવે છે. તેથી તેમના મન ઉપર સારા સંસ્કારોની અસર થઈ જોઈ થયેલી જોવામાં આવે છે. તેમજ પોતાની સમાજની ઉન્નતિ સંબંધે વિશેષ ચર્ચા થતી જોવામાં આવતી નથી. પુરુષોને જ નવારે થોડું શિક્ષણ મળે છે ત્યારે સ્ત્રીઓને તો મળેજ નથી? ઘોડાંક કુલિન કુટુંબમાં શિક્ષણ પામેલી સ્ત્રીઓ છે. પણ વિશેષ રીતે સ્ત્રી શિક્ષણ નથી એ લોકોએ એકદમ જે કન્યાશાળાઓ ઉઘાડેલી છે. ત્યાં થોડું વાંચતાં, લખતાં અને શીખવાતું મ શિખવવામાં આવે છે. એ જાતિમાં માતા પીતાની પ્રસન્નગી થીજ પુત્રિનાં લગ્ન કરવામાં આવે છે. પ્રૌઢ પુત્રિઓનાં લગ્ન પણ એજ રીતે થાય છે. દિંદુઓના ગૃહસ્થ સાર પ્રમાણે એમ માં પણ સાસુની આરા પ્રમાણે જ ધરતો સધળો કારભાર ચાલે છે. વડુને સાસુની જન્મ પ્રમળે વંતું પડે છે. છોકરીઓના લગ્ન ૧૨-૧૩ વર્ષની વયે કરવામાં આવે છે. દિંદુઓની પેઢેજ ન્હાનપણમાં જ લગ્નકિન થયેલી છોકરીઓ બાળકની માતા થઈ બેસે છે! ખોજ ગૃહસ્થોના ઘરમાં બહુ શાસ્ત્ર ચર્ચા કિવા મંચ પડત જોવામાં આવતું નથી. કોઈક ઘરમાં કોઈક છોકરી કુચન લાવતી કાર્યિજન જોવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓને પડકારમાં રહેવાનો રિવાજ ઘણુંકરીને નથી પરંતુ વિવેક તો પોતાના સસરા અથવા ધરના વડીલ પુરુષો જોડે વાતચિત કરતાં જોવામાં આવતા નથી. પેસાદાર લોકોની સ્ત્રીઓ કપડાં પહેરવો પાછળ ઘણા પેસા ખરબે છે. સ્ત્રીઓમાં ખુશમુરતી સા હોય છે.

છોકરાઓ-છોકરાઓ નવ વર્ષના થાય છે ત્યા સુધી તેઓ પોતાના મિત્રો સાથે મરજી મુજબ ખોજ કરે છે. તે પછી જોઈ વિદ્યાની દિશામાં જવાય છે તેઓ તેમને ગુજરાતી નિશાળમાં મોકલે છે. છોકરાને ગુજરાતી ગણનાં લખનાં, અને થોડુંક અંગ્રેજી આવડ્યું કે બસ! તેનું શિક્ષણ પૂરું થયું સમજ તેમના માપો નિશાળમાંથી ઉઠાડીમે છે. છોકરાને પંદર વર્ષ થયાં અને બે હાથના ચાર હાથ થયા કે તેમનાં માતાપ પોતાનું કર્તવ્ય પૂરું થયું સમજે છે. વળી પેસાદારના છોકરાઓ કેળવણી થોડી લેઈ ખોજ મજા કરતા જવાય છે. સાસુ વડુની ભાષા, એ કાંઈ માત્ર દિંદુ સંસાર આખામાં જ છે એમ નથી. ખોજ જાતિમાં પણ કેટલાંક કુટુંબોમાં એ અવધા-

ને લીધે અતિશય ત્રાસ અને દુઃખ થયેલું જેવામાં આવે છે. સુદૈવને લીધે હમણાં હમણાં કેટલાક જોગ ગ્રહસ્થાના કાન ઉઘડવા લાગ્યા છે અને કેટલાક સુશિક્ષિત કુટુંબોમાં એકમ, આ-નંદ અને સંતોષ દ્રષ્ટિએ પડે છે. તેમના ઉદાહરણો જોઈ ખીજ કેટલાક કુટુંબોને લગભગ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૮૬૪ માં શિયાપંથ પ્રમાણે સઘળો વ્યવહાર કરવો એવું જે આગાખાન પ્રસિધ્ધ થયું હતું તેમાં કેટલાકોએ સમ્મતિ આપી નહોતી અને તેમણે તેનાથી વિરુદ્ધ પંથ લીધો હતો એ પ્રથમ કહ્યું છે. આ લિજ પંથના લોકો આગાખાન સાથેજને ધર્મપુર તરીકે માનતા નથી. એ લોકો દિવસમાં પાંચ વખત પ્રાર્થના કરે છે. ઇસ્માલી જોગનો કરતાં આ પંથના લોકો વિશેષ શુશિક્ષિત છે.

ઇસ્માલી જોગજોની સ્ત્રીઓ પડદામાં રહે છે. આ રિવાજ અરબસ્થાન અને ઇરાન તરફથી આવ્યો છે. તે તેમણે કાયમ રાખ્યો છે. આ લોકોનું આ કર્મોત્તર શિયા પંથ પ્રમાણે ચાલે છે. આ લોકો પોતાને અત્યંત ધર્મનિષ્ઠ કહેવાય છે.

જોગજોમાં ભગત-એ નામનો એક સમ્પ્રદાય છે. તે લોકો ખીજ વ્યવહારોમાં અને સામાજિક ચાલચલણમાં ઇસ્માલી જોગ પ્રમાણેજ હોય છે. પરંતુ તેમનો અંતર્યમત વેદાંત પ્રમાણે હોય છે. કેટલાકો હિંદુઓના ભાગવત આદિ ધર્મગ્રંથોનું પઠન કરે છે, કેટલાક હિંદુ કવિઓના બનાવેલા ધર્મગ્રંથોનાં પદો, ભજનો ગાય છે અને હિંદુ ધર્મને જાણે માનતા હોય તેમ જણાય છે. તેમના ધર્મગ્રંથોમાં પણ જાણે વેદાંતમત લખેલો માલમ પડે છે.

જોગ લોકોમાં જુદા જુદા પંથો સ્થાપન કરવાની ઘણી પ્રવૃત્તિ જણાય છે. હજુ પણ એ પ્રવૃત્તિ નષ્ટ થઈ હોય એમ જણાયું નથી. તે જોગ લોકોના ચારે પંથમાંના લોકો નહીં હોય એવું નથી. આ જાતિના કેટલાક લોકો સ્વેચ્છાચારી મા જોગ છે ત્યારે કેટલાકો અત્યંત ધર્મોત્સાહી જણાય છે. થોડાક સુધરેલા લોકોનું એવું સમજવું છે કે પુરોના જેટલાજ હકકો સ્ત્રીઓને પણ આપવાજ જોઈએ. અને સર્વને ધર્મ સ્થાપન હોવાજ જોઈએ. સામાજિક ઉન્નતિ તો થોડાક લોકો ઉપરજ અવલંબન કરી રહી છે.

જોગ લોકો ઉન્નતિને માટે આગળ પગલાં ભરવા લાગ્યાં. ભવનામાં શિક્ષણનો પ્રસાર થવા લાગ્યો છે. લોકો વ્યાપાર માટે દુર દેશાવરોમાં જઈને પણ સાન પૈસા મેળવે છે. હિંદુ દાસનેસ આગાખાન સાહેબ જેવા આગેવાન ગ્રહસ્થ, એ લોકોમાં સુધારણા અને સદ્વિચારનો પ્રસાર થાય તે માટે પ્રયત્ન કરે છે. આગાખાન સાહેબ પોતેજ પાંચ વખત ઇનોક્યુલેશન કરાવીને ઉદાહરણ બતાવી આપ્યું છે. પરંતુ જોગ લોકોમાં વિદ્યા, કળા અને નાવનંદુનરોને પ્રસાર થાય તેવા માર્ગે ચાલવાનું વિશેષ શિખવવું જોઈએ જુવાન છોકરાઓને નીતિને માર્ગે વળતાં અને હકપાર છુટ આપનાર માતાપિતાને રહેવાનો બોધ કરવો જોઈએ. સ્ત્રીઓને પણ શિક્ષણ આપવાને તથા નિતિનાં દ્રષ્ટિતા વચ્ચેની ઉત્તમ, સદ્ગુણી સ્ત્રીરત્નો બનાવે ઉપદેશો કરવા જોઈએ. જેથી એ જાતિમાં જેમ પૈસાનું ગૌરવ વધે છે તેમજ સમસ્ત જાતિઓમાં નિતિનું ગૌરવ પણ વધી જશે.

તાકીદે નામ નોંધાવો ! થોડા વખતમાં છપાઇ બહાર પડશે.

એક અત્યુત્તમ ઐતિહાસિક નવલ કથા,

પંખખની રાણી ચંદાબાઈ.

અથવા

લોઈ ડેલહોસીની ચાબુક.

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસોમાં જે જે વીર નારીઓ થઈ ગઈ છે અને જેમણે સ્વદેશની રક્ષા કરવા માટે પ્રાણની આત્મીઓ આપી છે તેમાં પહેલે નંબરે ઝાસીની રાણી અને ખીજે નંબરે પંખખની રાણી ચંદાબાઈના છવન અત્રિ જોવામાં આવ્યા છે. રાણી ચંદાબાઈ એ રાજ્ય રણુતત્ત્વિદ પછી પંખખ 1675માં ભાર પોતાને માથે લઈ રાજ્ય કેવી દશતાયી ચલાવ્યું અને ત્યારપછી અંગ્રેજોએ એ રાજ્ય લેવાનો નિશ્ચય કર્યો ત્યારે સ્વદેશ દ્રોહી મંત્રિ લાલસિંહ સાથે કેવી યુક્તિથી કામ લીધું, મંત્રિ લાલસિંહ કેવો ત્રાસ વરતાવ્યો તથા રાજ્યના ખીજ સ્વશબ્દકત અમાલ્યો તથા શરવીર નરોએ પંખખ રાજ્યને મચવડા કેવા ભઠીરય યત્નો કર્યા, ઇટલકાએ પોતાના પ્રાણના અતિદાન આપ્યા, મંત્રિ લાલસિંહની પુત્રી-સ્વદેશભક્ત બાલિકા-હિરાબાઈએ પોતાના પિતાની મરતુ વિરુદ્ધ થઈ કેવી રીતે સ્હાયતા કરી તેમ છતાં પણ દેશદ્રોહી લાલસિંહે કેવા પ્રયત્ન કરી અંગ્રેજોને તેડે મળ્યા જઈ પંખખ રાજ્યને તે નિરપરાધી શિખ પ્રજાને હમેશને માટે પરાધીનતાની બેડીમાં નાખી, લગાઈઓમાં દેશભક્ત વાર નરોએ કેવું કડું ગરાતન બતાવ્યું અને તેમ છતાં પણ બાગ્યદીણ પંખખ રાજ્ય કેવી રીતે અંગ્રેજોના હાથમાં જઈ પડ્યું, લોઈ ડેલહોસી જેવા અનિચારી અંગ્રેજો કેવા કેસ ચતેલી પંખખને અંગ્રેજ રાજ્ય બનાવ્યું વીગેરે અપૂર્વ દ્રદયભેદક બનાવો સાથે શીખ જ્ઞતિની ઉપત્તિ, રાણી ચંદાબાઈને દેશનિકાવ, નજરકેદ અને અતે મૃત્યુ, છેલ્લા બાળક રાજ્ય દિલિપસિંહનું બાલ્યાવસ્થામાંજ કિશકયન થવું, દિલિપસિંહના ચુપ્ત પત્રો, તેની કંગાલ દાનત િગેરે ખરૂં વાચના લાવક પ્રશ્નો લખાયા છે. પ્રત્યેક હિંદુ ગ્રહસ્થે એક કોપી અવસ્થ ખરીદીને તેમણે ભાળા ઉતેજવ, સરસ અને મનોવેધક રીતી છે પાકા બાઈ-ડોંગ સાથે રાં ૧ પાળળથી રાં ૧-૮ પોલ્ટેજ જુદું. અગાઉથી ગ્રાહક યનાર ગ્રહસ્થોના નામ અમર કરનામાં આવશે.

હાલ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

ભારતછવન ઑરીસ કાળમાર્ગીરોડ-મુબઇ

નાયગરા ધોધ, હનિયાં પરનો સ્વૈત્કૃષ્ટ દેખાવ.

(લખનાર ઓ. ટી. રાધવજી ઠક્કર કરાંચી.)

આ સદીપર પરમાત્માએ કેટલાક ચમત્કારિક દેખાવો રચ્યા છે. તેઓમાં સ્વૈત્તમ નાયગરા ધોધ Niagara fall છે.

વાંચનારાઓના જેમણે આ દેખાવ જોયો નથી અને જોવો જવાનો સંભવ પણ નથી તેઓને માટે જે વાસ્તવિક છે તેનો કાંઈક ખ્યાલ નિચે વાંચ્યાથી થઈ શકશે.

ઉત્તર અમેરિકામાં નાયગરા નામે નદી વહેતી વહેતી સીધી જમીન ટેકરીઓને મથાળે આવે છે; ટેકરીઓની જાંચ ૧૬૦ ફીટ જેટલી છે; ત્યાં નદીનો પટ અર્ધો માછલ છે, એ જાંચથી એટલી પહોળાઈમાં નદીનું પાણી નીચે ચારસેં ફીટ ઉડા મોટા ખાડામાં ઝંપ લાવે છે, અને પુષ્કળ શીયુ ઉત્પન્ન કરે છે. એ ખાડામાંથી પાણી એકાદ માછલ પર્યંત બમરા કરતું, પણ ઉછાળા વિના વહે છે, અને પછી જળચર ખીણમાં ધસે છે, એ સાંકળી ખીણ માત્ર ત્રણસેં ફીટ ઓડી છે, અને તેમાં કલાકે ત્રીસ માછલને વેગે બારે ગર્જના તથા શીયુ સહીત એ પાંચેકાળવાળા ટેકરા રૂપે દોડે છે. પાણીનો મધ્ય ભાગ બાજુએથી ત્રીસ ફીટ જાંચો રહે છે. ખીણને બીજે છેડે બહુ મોટો ગોળ અને સીધા ખાડાથી ઘેરાયેલો ખાડ છે તેમાં ધસી પડી મહા મોટા વમળ બને છે તેમાં ચક્રર બમર ફરી અને કોટરિયો સરોવરમાં લાંબે વેગથી નદી પ્રવેશ કરે છે. એક સુરોપિયનની ગણતરી પ્રમાણે નાયગરાના ધોધમાં દરેક મીનિટ દોઢસો કરોડથી વધારે ધનશીટ પાણી પડે છે. આ બદભૂત જળ પ્રવાહના વિકાસ બળ અને ગૌરવની કાંઈક આંખી કલ્પના વાંચનારાના મનમાં એપરથી આવશે.

પચીસ વરસ પહેલાં આ ધોધના બન્ને કાંડા સ્ટોરીઆઓને દાંચ હતા. ત્યાં તેઓ નાયગરા ધોધ જોવા જતા મુસાફરો પાસેથી શી લેતા હતા. મુસાફર બિચારો નાયગરા ધોધ જુલે તેના ઓળખાં ઓળખ પચાસેક રૂ. આપવા પડતા આ લોકો બીજી રીતથી પણ પૈસા પેદા કરતા હતા. પણ પંદર વર્ષ પહેલાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અને બ્રિટીશ કેનેડાના રાજ્યોએ નાયગરા નદીની બન્ને કિનારાંની ભુમી ખરીદી લઈ એ જગ્યા સ્ટોરીઆઓને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યા. તેથી હવે ધોધ જોવાની જગ્યાએ જવાના સર્વે રસ્તા ખુલ્લા છે. હવે ત્યાં કોઈ પણ મુસાફર જઈ શકે છે અને શી લેનાર કોઈ નથી. કિનારાપરની મેડીઓ તોડી સરકારે ત્યાં બાગ બનાવ્યા છે, જેમાં મરણ થવાનો સંભવ એવા સાહસો પણ કેટલાંક મુખાં નાયગરા ધોધ ઉપર કરે છે.

નાયગરા જોવાનો જે કાળ વર્ષમાં સર્વોત્તમ છે, તે વેળા ઘેર-ઘેર, ચિકાગો ન્યુયોર્ક, વોશિંગ્ટન આદિ શહેરોમાંથી પુષ્કળ લોકો તે જોવાને માટે આવે છે. તેઓ નાયગરાનું સૌંદર્ય જોવાને આવતા નથી પરંતુ વમળ પ્રવાહના ખળેડાની ઉપર દોરડું બાંધી, કોઈ નદી નલ કરે છે તે જોવાને આવે છે.

પૃથ્વી ઉપરના સર્વ દેખાવોમાં નાયગરાનો દેખાવ સર્વોત્કૃષ્ટ અને મહા બચ છે. કેનેડામાં કચ્ચિઝ એવી ઠંડી પડે છે કે લોધનું પાણી હરી રીમ બની જાય છે.

ઉપકાર સહિત સ્વીકાર.

કેલેન્ડર અને બ્લોટીંગ પેડ—ભરૂચના શ્રી જ્ઞાનોદય જાપાનાના માલિક રા. રા. શેઠ ઇન્દ્રરામ અમૃતલાલ મામલતદારના તરફથી ત્રણ રંગમાં આટું પેપર ઉપર સ્વચ્છતાથી 'જાપેયુ' પોષ્ટખાતાની તેમજ ઓરીએન્ટલ વીમા કંપનીની માહિતી સાથેનું એક સુંદર પંચાંગ તથા એક સુંદર બ્લોટીંગ પેડ મળી છે.

નકશા સાથેનું પંચાંગ—આજ અને જીંદગીની વિમા કંપનીઓના પ્રખ્યાત એજન્ટો મેસર્સ જાકર જુસબની કુંપનીના મુંબઈ ખાતેના ટ્રાવેલિંગ એજન્ટ રા. રા. દોલતરામ મનસુખરામ પંડ્યા તરફથી પી. મેન્યુફેક્ચરર્સ લાઇફ ઇન્સ્યુરન્સ કં. તરફનું બીરીરા રાજ્યના રગીન નકશા સાથેનું કેલેન્ડર મળ્યું છે. મી. દોલતરામ મનસુખરામ પંડ્યા જીંદગી અને આગની વીમા કંપનીઓના એક અનુભવી અને પ્રમાણિક એજન્ટ છે. વળી તેઓ પ્રમાણિકપણે મુંબઈમાંથી મંગાવવામાં આવતા દરેક જાતનો દેશી માલ ભાવ કરીને મોકલી આપે છે.

દેશી જસતનો ખડિયો—આ ખડિયો તદ્દન દેશી બનાવટનો છે. દેખાવમાં વિલાયતીના જેવોજ છે. વિલાયતથી બની આવતા ખડિયાની કીમત જ્યારે પંદર આના લે છે ત્યારે આ દેશી કારીગરીના પહેલા નમુના રૂપ ખડિયો કીમતમાં પણ લગભગ અડધો અડધ સરતો એટલે આઠ આને એક મળી શકે છે. હિંદુસ્તાનની બનેલી વસ્તુઓને ઉત્તેજન આપવાથી આપણો હૃત્તરમાં પડી લાગેલો દેશ આપાદ યદ્ય શક્યે. અને તેટલાજ માટે અમે અમારા પ્રત્યેક વાંચનાર શ્રદ્ધાથીને જલામણુ કરીએ છીએ કે તેના સોલ એજન્ટ મેસર્સ મણીલાલ ત્રિવેદી એન્ડ બ્રધર્સને ખાસ ઉત્તેજન આપવું. આ કંપનીને દેશી સ્ટેશનરી પુરી પાડવાનો નવો ઉદ્યોગ હાથ ધરવા માટે ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે. હિંદુસ્તાનની પ્રજા જ્યારે પરદેશથી આવના માલને નહિ ખરીદતાં સ્વદેશમાં બનેલો માલ ખરીદવા માંડશે ત્યારથી હિંદુસ્તાનની રિક્તિ સિદ્ધિનો અગત પામેલો શ્રી ઉદ્યાયજી ઉપર પ્રકાશ કરી રહેશે.*

પુસ્તકો.

ધી કમરશીયલ કેલેન્ડર અને હિન્દી વેપારી પંચાંગ—અંગ્રેજ અને ગુજરાતી બન્ને ભાષાનાં બે પુસ્તકો શેઠ ધેલાભાઈ લીલાધરની કૃા. આગના વીમાના એજન્ટો તરફથી મળ્યાં છે. આ વેપારી પંચાંગ દરેક દરેક વેપારીઓ બહુ ઉપયોગી યદ્ય પડે એટલા માટે એમાં બાર મહિનાના પંચાંગ ઉપરાંત પોષ્ટ ખાતાની દરેક ઉપયોગી બાબતો, સુધોદયના વખતનો કોઠો, ફનીયાના શુદ્ધ જુદા ભાગો ઉપરનો વખત જણાવના કોઠો, પૈડના રપિયા માલમ પડે એવાં કોષ્ટકો, પગાર અને વ્યાજ જણાવ તેવા કોષ્ટકો, હિંદુસ્તાનની શીએતું, પ્રેસોતું અને જીનીંગ ફેક્ટરીઓતું લીસ્ટ, દેશી રાજ કતઓનાં નામો, તેમજ મુંબઈ, સોહરમાં ચાલતી બાઝાની ગાડીઓ, ટ્રામ, બોટોનાં, દર જણવાની બહુ ઉપયોગી બાબતોતું લીસ્ટ, આપવામાં આવ્યું છે. આ અંગ્રેજ અને ગુજરાતી પંચાંગો દરેક વેપારીઓને માટે બહુ ઉપયોગી છે. મોટા દળદાર ગ્રંથની કીમત ફક્ત રૂ. ૧-૦-૦ જુગ છે. શેઠ ધેલાભાઈ લીલાધરની કૃા. તરફથી આતું ઉપયોગી પંચાંગ પ્રકટ થવાથી ગુજરાતી સાહિત્યમાં પણ એક જાતનો વધારો થાય છે.

* મેસર્સ મણીલાલ ત્રિવેદી એન્ડ બ્રધર્સ કે. રાજાંત્રાડી-કૃષ્ણભાગ મુંબઈ.

૧ સંસાર યાત્રા—રા. રા. સોમાલાલ મુંબઈના ઝેડિટર ગુજરાતીપંચ અમદાવાદ ર રમિક અંદા ભાગ ૨ ને. રા. રા. અમરેતલાલ ખુશલાલ મહેતા. મુંબઈ ૩ ઇશાવાસ્થો-પનિપદ તથા રૂદ્રસ્વાહાકાર-રાસીજી હુર્ગાકર ઉમાશંકર શર્મા મુડેરીકર વાલકેશ્વર-મુંબઈ. ૪ શ્રી બ્રહ્મર્ષિ બાવની તથા ૫ શ્રી પિતાનગર પુષ્પાંજલિ-બ્રહ્મર્ષિ શ્રી પ્રભાકર વિ. પ્રધાન રામા. મુંબઈ ૬ શ્રી સનાતન ધર્મ ભાસ્કર-બ્રહ્મચારી શ્રી પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ મહારાજ લુણાવાડા. ૭ સોનેરી-સખડ-રા. રા. કવિ ઇબ્રાહીમ ગુરુજી વરતેજી મુંબઈ ૮ સેવા ભક્તિ સ્વરૂપ તથા ૯ નવધા-ભક્તિ સ્વરૂપ વૈશ્યપત્રિકાનો વંદારે, મી. બોગીલાલ વનમાલીલાલ પારેખ અમદાવાદ. ૧૦ મનુષ્ય કૃતિ-ચ-રા. રા. પટેલ ભુખલાલ ત્રીકમલાલ દોરા. તા. આમોદ. ૧૧ મર્યાદા રા. રા. અમૃતલાલ કેશવલાલ નાયક મુંબઈ. ૧૨ રાજ્યોગ સામુદ્રિક તથા ૧૩ હરત સંજીવન સામુદ્રિક તથા લઘુ જોતિષદર્શન રા. રા. જોરી દયારામ ગિરિધરજી મિશ્ર. ૧૪ લખપત બંદરવાળા. ૧૪ વિંધવિલાસ-કર્મકાંડ-પ્રથમ ભાગ-રા. રા. અમૃતલાલ જયારાંકર પુટ રાજકોટ.

મી. અલારખા આંદલાઈ ઉમતાવાળાનું ખેદજનક મરણ.

“ભારતજીવન” માસિક પત્રના એક લેખક મી. અલારખા આંદલાઈ ઉમતાવાળાના ખેદ જનક મત્સુની નોંધ લેતાં અમને બહુ દીનમીરી ઉપમ થાય છે. બાલાવસ્થાથી નાટકનાં ધંધામાં પડી જાતિ ઉદ્યોગથી એક લેખક તરીકે વખણાયતા, પોતાના ન્હાનાભાઈઓને પારકી ખિદમતથી હુન્નર શીખવી ધંધે લગાડનારા અને ઉમતા જેવા છઠ્ઠાપૂણે પડેલા સાધારણ ગામડામાં જન્મ લઈ મુંબઈ જેવા અગ્રમુખ્ય નગરમાં પંડાનાર મુસલમાનને પેટે જન્મ લઈ ગુજરાતી ભાષાનું જ્ઞાન ધરાવનાર, “હીરાનું હરણ” વિગેરે પુસ્તકોના કર્તા, સાંઝ વર્તમાન, અખબારે ઇસ્લામ, તાલિતેજક જેવા રોજીયા અને શક્તિ તેમજ ભારત જીવન, મુસાફર, મુંદરી મુંગર, અને સરસ્વતિ મુંગર જેવા અનેક માસિક પત્રોમાં સારા લેખો લખનાર મી. અલારખા પોતાની લઘુવાવસ્થામાં ગણ તા. ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૯૦૫ ને દિવસે પ્રાતઃકાળમાં અકાળ મરણ સરણ થયા છે. અને તે જાણી અમારા વાંચકોને પણ ખેદ થયા વિના રહેશે નહીં.

મરનાર સ્વમાને નિરાભિમાની, વર્તનમાં સમ્ય. માતા, પિતા, અને ભાઈ જાંડુ પ્રતિ શક્તિ ઉપરાંત ભક્તિ ધરાવનાર, વિદ્યા વ્યસની, મિત્રતાના બૂખ્યા અને મીર જાતિમાં તેઓ પ્રથમ લેખક હતા. ગુજરાતી, અને હિન્દી ભાષા ઉપરાંત મરાઠીનું પણ તેઓ જ્ઞાન ધરાવતા હતા. હિન્દી ભાષામાંથી ગુજરાતીમાં સારી રીતે ભાષાંતર કરી જાણતા હતા. તેઓને લેખો લખવાનો ધણે શોખ હતો અને તે માટે તેઓ જુદી જુદી ભાષાનાં માસિકો, પુસ્તકો હમેશાં વાંચતા હતા. તથા લેખો પણ લખતા હતા. “ભારત જીવન” માં “મધુર બાલિકા” નામની ઐતિહાસિક નવલકથા પ્રથમ તેમજોજ લખવાનું શરૂ કર્યું હતું. ૧૨-૧૩ એકાદ બે પ્રકરણો લખાયા પછી તેમની પ્રકૃતિ અસ્વસ્થ રહેવાથી આ માસિક પત્રના તંત્રીને તે નવલકથા લખવાની ધરજ પડી. મી. અલારખાના મરણથી તેમના સગાં, જ્ઞાતાં અને ઇષ્ટ મિત્રોને ભારે ખોટ મળે છે. જો તેઓની જીવન દોરી લખાઈ હોત તો બંધિયામાં એક સારો લેખક ધઈ ગુજરાતી સાહિત્યની સારી સેવા જગવી શકત.

મરનાર પોતાની પાછળ માતા, ભાઈઓ, એક યુવા વિધવા અને બે માસની પુત્રિ મુકી ગયા છે. પરમાત્મા મરનારના આત્માને શાંતિ આપે !

ખાનદેશ.

(ઇતીહાસિક વૃત્તાંત.)

મુઝ્જ ઇમાકાના અનેક જીવંતઓમાં ખાનદેશ એ એક મોટો જીવંત છે. એ જીવંતોમાં એ વિભાગ કરવાનો વિચાર આજ કેટલાં વર્ષો થયાં ચાલતો હતો. પણ તે વિચાર અમલમાં નહીં મુકવાનો હરાવ થઇ ચુક્યો છે. એ ખાનદેશ જીવંતોના પ્રાચીન ઇતિહાસ ધણીજ મનો રજા છે.

ખાનદેશ જીવંતની એક દિશાએ મધ્ય પ્રાંત, બીજી દિશાએ હોલ્કર સંસ્થાન અને ત્રીજી દિશાએ મુજરાત પ્રાંત આવી રહેલો છે. એ જીવંતનું નામ ખાનદેશ, અકબર-ખાદશાહના વખતથીજ છે. આજને અકબરીનો કત્તો અત્યુલ ક્ષત્રવ લખે છે કે; અહમદાબાદની સ્થાપના કરનાર દિલ્લીપતિનો એક સરદાર અહમદ નામનો હતો, તે પણ એ જીવંતના અધિકારી મલિક નાસિરને 'ખાન' એવો ઇલાખ આપ્યો હતો; તે ઉપરથી તેના તાખાના જીવંતનું ખાનદેશ એવું નામ પડ્યું, એમ કેટલાક કહે છે તેમાં તેમની મોટી ભૂલ છે. મલિકનાસિરને 'ખાન' એવો કિતાબ મળ્યો તે પહેલાં ધણુ વખત ઉપર પણ તેને ખાનદેશજ કહેતા હતા. દેવગિરીના માલવ વંશના રાજા દહમદરને એક પુત્ર હતો. તેનું નામ સેવનચંદ્ર હતું. તે જ્યારે એ પ્રાંતમાં રાજ્ય કરતો હતો. ત્યારે તેને સેવન દેશ કહેતા હતાં. પછી જ્યારે દિંદુઓનું રાજ્ય ગયું અને ખાનોનું અધીન મુસલમાનોનું રાજ્ય થયું ત્યારથી તેને ખાનદેશ કહેવા લાગ્યા.

તોરણમાલ અને આશીરગઢ આ બે કિલ્લાઓ સાથે ખાનદેશ પ્રાચીનકાળથીજ ધણે નિકટનો મુઝ્જ ધરાવે છે. તોરણમાલનો યુવનાચ નામનો રાજા કૌરવ પાંડવોના યુદ્ધ વખતે હતો એવો મહાભારત અને પુરાણોમાં લેખ છે. આશીરગઢ એ અવસ્થામાનું સ્થાન છે. એનું ધણું લોકોનું માનવું છે. ખાનદેશ જીવંતો વિદર્ભરાજાઓના કબજામાં હતો. નાશીક અને અજીંઠામાંના કેટલાક લેખ ઉપરથી જણાય છે કે ઇ. સ. પૂર્વે ૨૦૦-૩૦૦ વર્ષ ઉપર ત્યાં કોઇ યુદ્ધમાં રાજા રાજ્ય કરતો હતો.

મદાસ ઇલાકાના મંદુર જિલ્લામાં કૃષ્ણાનદીના તીરપર આવેલા ધરણીકોટ નગરમાં આંધ્રભૂત્ય અથવા શાતગ્રાહન રાજાની રાજધાની હતી. એ રાજાના વંશનો મૂલ પુરૂષ શિખ્રક હતો. તે સિંદુક અથવા તો શિશુક નામથી ઓલખાય છે. નાશિક જીવંતો આંધ્રભૂત્ય રાજાને નામે હતો. પરંતુ ઇસવીસનના પહેલા સદ્માં ક્ષત્રવ વંશના નહપાન રાજાએ આંધ્રભૂત્યને હરાવી નાશિક, ખાનદેશ વિગેરે પ્રાંતો હાથ કરી ઠેક પૈકણ સુધી તેને પાછો હઠાવ્યો. આ ક્ષત્રવવંશજ નહપાન રાજાએ ૪૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યા પછી આંધ્રભૂત્યે પાછો તેનો કબજો લીધો. ઇ. સ. ના પાંચમાં સદ્માં સુધી તેના વંશજોએ ત્યાં રાજ્ય કર્યું.

પછી આ પ્રાંતમાં અહિર લોકોનું રાજ્ય થયું. આ અહિર રાજાઓના વખતમાં કુંગરો પર ગદો બાંધી રાજ્યનું બરાબર રક્ષણ કરવાની વ્યવસ્થા કરી ત્યારપછી વાકાતક નામનો વવન રાજા, ત્યારપછી ચાલુક્ય અને ત્યારપછી પાદવ રાજાઓ થયા. પાદવ વંશના એક રાજાનો હેમદિ અથવા દિમાડપંત દરીને એક મંત્રિ થઇ ગયો. તેણે સંસ્કૃતમાં ધણું મંથો લખેલાં છે અને અનેક મંદિરો, તળાવો અને ધર્મશાળાઓ બાંધેલી છે. તેના બાંધકામોની ખુબી એવી રીતની છે કે સિમિટ ચુનો, છે વિગેરેથી અથવા વિના પાથરો એક એક પર બસાડ્યા છે. તેનું કામ એવું ટકાઉ છે કે આજ સદ્માં વર્ષો થયાં પણ દજા જેવાને તેમાંજ છે. ખાનદેશ, નગર, નાશિક વિગેરે પ્રાંતોમાં આજે પણ હેમાડપંથી મંદિરો ઠેકાણે ઠેકાણે બેવામાં આવે છે.

દેવગિરીમાં યાદવવંશી રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા તે વખતે મુસલમાનોએ દક્ષિણમાં ચડાઈ કરવા માંડી અને મહમદ તખલ્લુસે તેજ વખતે દેવગિરીનું નામ દોલતાબાદ કરી ત્યાં રાજ્યધાની સ્થાપવાનો વિચાર કર્યો હતો. ઈ.સ. ૧૩૫૧માં દક્ષિણમાં બ્રાહ્મણી રાજ્ય સ્થાપન થયું. પણ બ્રાહ્મણીવંશના તાબામાં આનંદેશ જીત્યો આવી શક્યો નહીં. આનંદેશનો કેટલોક ભાગ તે વખતે દિલ્હીના બાદશાહને તાબે હતો, ને કેટલાક ભાગમાં નાનાં નાનાં રાજ્યો હતાં. પૂર્વ ભાગ આશીરગઢના રાજાને તાબે હતો અને પશ્ચિમ ભાગ બાગલાણના રાજાને તાબે હતો.

૪૦ સ. ૧૩૭૦માં ફિરોઝશાહ તખલ્લુસ બાદશાહ એક વખત ગુજરાતમાં શિકારે આવ્યો હતો, તે વખતે શાફી નામના એક અરબે તેની ધણી સેવા કરી હતી તેથી તેનાપર ખુશી થઈ તેને ગુજરાત અને આનંદેશની સરહદપર આવેલા યાળનેર ને કરોંદ એ નામના બે ગામ આપ્યાં. શાફીએ ધીરે ધીરે પોતાની સત્તા વધારી અને બાગલાણના રાજાપર સ્વારી કરી તેને દિલ્હીશરને ખડણી આપતો કર્યો. તે ઉપરથી બાદશાહે શાફીને માલિકરાજા એવો કિતાબ આપી આનંદેશનો સુબો નીમ્યો.

આ વખતે આનંદેશમાં માટે દુકાળ પડવાથી લોકોની દશા બહુ માડી થઈ ગઈ હતી. આશીરગઢમાં આસા નામનો એક અહીર રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની પ્રજાની સ્થિતિ કાંઈ એવી થઈ નહોતી. કારણકે હાલમાં જન્મ સરકાર તરફથી નિર્ધેનોને મદદ કરવા “રિલીફ વર્કસ” કહાડવામાં આવે છે તેમ આસા રાજાએ કાઢ્યાં હતાં. આશીરગઢની આસપાસ બાંધેલી એક દિવાલ હજી પણ જોવામાં આવે છે તે તે વખતે આસા રાજાએ બાંધાવેલી છે એમ કહેવાય છે.

ફિરોઝશાહ તખલ્લુસના મૃત્યુ પછી મલિક રાજા સ્વતંત્ર થયો. તેને માટે એક એવી દંત કથા છે કે, મલિક રાજાને શેખ જૈનુદ્દીન કરીને દોલતાબાદમાં એક ગુરૂ હતો તેણે પોતાના શિષ્યપર એક શેલુ મોકલાવ્યું હતું તેમાં એવો ગુણ હતો કે તે શેલુ આંદનારને યસજ મળવાનો.

સને ૧૩૯૯માં મલિકનું મૃત્યુ થયું. તેના પછી તેના વડિલ પુત્ર નાસિર માદીએ બેઠો. તેણે આશીરગઢના રાજાને વિશ્વાસઘાત કરી ફસાવ્યો. મારાપર આક્રમ આવી છે, માટે મારા જનાનખાતાને આપના કિલ્લામાં રાખી અલયદાન આપી રક્ષણ કરો; એવું કહેણ મોકલી આસા રાજા પાસે અનાથને આશ્રય આપવાના ક્ષત્રિયોના પરમ ધર્મ પ્રમાણે કળુલાત લીધી, અને પાલખીઓમાં પાંચસો હથિયારબંદ સિપાઇઓ બેસાડી મોકલ્યા. આસા રાજા તદ્દનજ અજાણ હતો. તેથી મહેલાઈથી કિલ્લો હસ્તગત કરી રાજાને કેદ કર્યો. પોતાના શિષ્યે આશીરગઢ હસ્તગત કર્યો એ વાત સાંભળી જૈનુદ્દીન નાસિરને અલિખદન આપવા ગયો. તે મેલાપતું સ્મરણ રાખવાને નાશિરે ગુરૂના નામથી જતાબાદ અને તેના લાઇ શેખજૈનુદ્દીણના નામથી બહાનપુર તાપી નદીને કિનારે વસાવ્યાં પાછલથી બહાનપુર મુસલમાની રાજ્યની રાજધાની થઈ.

૪. સ. ૧૬૦૦માં અકબર બાદશાહે આનંદેશ જીતીને હસ્તગત કરી પોતાના છોકરા દાનિએલને ત્યાં સુબેદાર નીમ્યો. ત્યારપછી તે દાન દેશ કહેવાવા લાગ્યો. આખરે અકબરીમાંથી દાન દેશ સંખ્યાથી ધણી માલીતી મળે છે. તેમાં લખ્યું છે કે ત્યાંના હવાપાણી સારાં છે, જમીન રસાગ છે. ચોખાનો પાક ઉત્તમ છે, આંખાના ઝાડ પુષ્કળ છે. આ સમયે, બહાનપુર, આશીરગઢ, ચોપડે, ટેબુર્જી, અને એલલાબાદ, પાંચ શહેર મસિધીમાં હતાં. આ સમયે અહીંથી કપાસ, તલ, ચોખા, અને કાપડ વિગેરે પદાર્થો ઈરાન, તુર્કસ્તાન, અરબસ્તાન, મિસર (ઇજિપ્ત) અને કેટલાક યુરોપના દેશોમાં જતા હતાં.

પછી ૧૭૨૦માં નિઝામઉલ-મુલ્કે ખાનદેશ પ્રાંતને સ્વતંત્ર કર્યો અને ૧૭૬૦માં તે મરાઠાના હાથમાં આવ્યો. તે વખતે એ પ્રાંત કેવી આબાદીમાં હતો, તે વિષે ઇંગ્લેન્ડ અચકાર લેખ છે કે:-

In 1779 the English first appear as a military power in Khandesh. Col. Goddard on his march from central India to Surat found Khandesh most prosperous. People were most industrious, happy and humane. They did not fly from their village, but voluntarily offered provisions and grain. For 80 miles west of Burhanpur the country was full of villages, fertile, prosperous and well-field.

ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં પેશ્વાઈ ગયા પછી એ પ્રાંત અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં આવ્યો.
“પંચબ્રાત્.”

એક નહાની વાર્તા.

સાડે શું ?

લખનાર-રા. રા. શા. ધર્મચંદ લાલચંદ માલેગાંવ.

(૧)

પાણીપતના ઘોર સમરાંગણમાં લોહી અને અફઝાનોનો સૈલાગ્ર્ય રવિ અસ્ત થયો હતો. મુરલંગનો નાતીઆ ખાખર એ ચાંદનીના મેદિની રાયનો, મેવાડના સંગરાણનો અને ખીજા હોઠા મોઠા વીર પુરુષોનો પરાલભ કરીને દિલ્લીના તખ્ત ઉપર બેઠો હતો. આ સમયે આખા દુસ્થાનમાં આખરનો પરાલભ કરે એવો કોઈ પણ વીર રહ્યો ન હતો.

સાંજનો સમય, ઉનાળાને દિવસે યમનાના કિનારા ઉપર હવા ખાવા માટે ફેટલાએક માણુ-શરના હતા. તેમાં એક રજપૂત તરણુ કુમાર પણ હતો. એ કુમાર કાંઈ હવા ખાવા માટે યમુનાના ઉપર આવેલો જણાતો ન હતો. કારણ એના મુખ ઉપર પ્રસન્નતાની છાપ જણાતી ન હતી. નારાને બીંતિ લાગે એવી એની બીમ જેવી મુખમુદ્રા જણાતી હતી. કાંઈ પણ ગદન વિચારમાં શુ યાચો હોવો જોઈએ. અને તે વિચારમાંજ આમથી તેમ ફેરા ફરતો હતો. એવું તેની ચર્ચા પરથી તથા તેના શરિરના વિશેષ ઉપરથી ખુલું જણાઈ આવતું હતું. તે વયમાંજ થોભી આકાશ તરફ જુવે, યમુનાના પ્રવાહ તરફ જુવે, ઘડીમાં જમીન તરફ જુવે અને ઝપ ઝપ પગલાં નાંખતો લવા માડે, ઘડીમાં એકદમ પાછું ફરીને ક્યાંક બેસે, તેની આંખો અગ્નિ જેવી લાલ થઈ હતી. કાંઈથી ઉંચું શ્વાસ નિકળતા હતા. ઘડીમાં તે મનથીજ બળકવા લાગ્યો “ખાખર ! તારાં વરસ હરાઈ ચુક્યાં ! નીચ ! હરામખોર ! તેં અમારી માતૃ જુમીનો નાશ કર્યો છે. તારા વધ માંથી મને જેટલું પાપ લાગશે તે પાપતું પ્રાયશ્ચિત હું પોતે ભોગવીશ. પણ આજે તને આ મૃત્યુમાં રહેવા દશ નહીં ! તારા શરિરના લોહીથી મ્હારી માતૃ જુમિતું કંઈક મોઢ નાંખીશ !

ધીમે ધીમે અંધારું થતું ચાલ્યું. યમુના નદીમાં આકાશમાંના તારાઓ, પોતાના મિત્રો જે જલ ક્રિડા કરવા લાગ્યા. રોહિણી વલ્લભ ચંદ્રમાં, પણ સત્વર જળમાં પેઠો. તે રમણીય નય જોઈને વાસુ હર્ષથી તૃલ કરવા લાગ્યો.

તરણ રજપૂત હવે તે જગ્યા હાપરથી જાયો. તેણે ચંદ્રમાના પ્રકાશવડે રાજમાર્ગ તરફ લાંબી નજર કરીને જોયું. કમરેથી ચુસપણે રાખેલી કંઠાર બાહાર કઢાડી એટલામાં સામેના દેરામાંથી આરતીના શંખનો બીપણ નાદ શરૂ થયો. એ નાદથી તરણના સરિરમાં વધારે સ્ફુરણ મંડ્યું અને તે હવે આમ તેમ ન જોતાં એકદમ રાજમાર્ગ તરફ જવા લાગ્યો અને દુનગતીથી આવવા લાગ્યો.

બાગર દિલ્લીની માદી હાપર એકા પંડી પોતાના રાજ્યમાં શું પ્રકાર ચાલે છે. એ પોતાની નજરેથી જોવા માટે દરરોજ જુદા જુદા ચુસ પોષાક ધારણ કરીને નગરમાં ભ્રમતો હતો. આપણા રજપૂત તરણને એ વાત માલમ હતી. બાગરને તે પુરેપુરા ઝોળખતો હતો. બાગરે ગમે તેવો પોષાક ધારણ કર્યો હોય તોપણ તેનું રૂપ અમારા રજપૂત તરણ આગળ છુપ્યું રહેતું નહીં. તે તૈને તેજ વખતે ખોળી કઢાડતો અને એજ વિચારથી બાગરને એકલો રસ્તામાં સપડાવીને તેનું ખૂન કરવામાટે એ રજપૂત તરણ આજે સઘળી તૈયારીથી બહાર પડ્યો હતો.

(૨)

અરે? આ એટલી શાની ગર્દી છે? આ શું ઘોંટાળો ચાલ્યો છે? એ લોક આસ નાંખના આટલા વેગથી કંઈ તરફ અને કેમ દોડતા જાય છે? કોઈ કોઈ સાથે બોલતું નથી. બીલિયી સડિના મુખ સ્પષ્ટ ગયાં છે! જોને જે રસ્તો મળે તેમ દોડે છે. આ શું પ્રકાર છે? “હાથી છુટયો! હાથી હાથી? દોડો-દોડો-” એવો એકદમ ભુમાટો થઈ ધડીવારમાં એક મઠો-મત હાથી પગ નીચે આવે તે વસ્તુનો ચુરો કરતો, સામેથી આવતો સડિની નજરે પડ્યો. હમણાં સુધી જે ગરબ હતી તેથી આશ્ચર્ય ચકિત થઈને મનન કરતાં સપળા જ્યાંના ત્યાં ચોભા હતા. તેમની ગડગડ શું પૂછવી? કોઈ સામેના ઘરમાં ઘુસવા લાગ્યા, કોઈ ઝાડ ઉપર ચઢવા લાગ્યા; કોઈ કિંકર્તેચ મદ ઘડને ભ્રમવા લાગ્યા, હાથીના પગ નીચે ચગદાઈ મરના કરતાં તે અસંખ્ય ગર્દીત્રાજ ચગદાઈને ટેલાએક મરી ગયા એવો એકજ પ્રકારનો હાહાકાર થયો.

આપણા તરણ રજપૂત પણ આ ગર્દીમાં હતો તેજ બાગર-બાગર-બાગર-” એ વગર હજી સુધી બીજી કંઈપણ જણાતું ન હતું પરંતુ એ અકસ્મિત પ્રકાર નગરે પડતાંજ તરણના મન મધ્યેના પેઢેલાંના વિચાર નષ્ટ થઈને લોકોની ગેદની તરફ નજર નાંખી જોવા લાગ્યો. એટલામાં કોઈ મ્હોટેથી બોલ્યું “અરે ઊકરા દોડ-દોડ.”

એક સારો ઊકરો હાથીના દોડવાના રસ્તામાં આવ્યો હતો. હાથી હવે તદ્દન પાસે આવ્યો હતો. એક બે પગમાં તે ન્હાતું ઊકરું હાથીના પગ નીચે ચગદાયું હોત. ઊકરો ખીચારો હસતા મુખથી રસ્તામાં રમતો હતો. જગતનાં સુખ દુઃખોથી જુદો રહેલો તે સકુમાર નિર્દોષ ઊકરો હાથીની શું ખીચાત? તે વધારે દાસ્ય મુખથી હાથી પાસે જવા લાગ્યો.

એક જણ મ્હોટેથી બોલ્યો “તે ઊકરો-ખેંચો ખેંચો! હાથી આવ્યો?” બીજો બોલ્યો “તેનું તો મરણ આવ્યું?” પ્રત્યક્ષ સજ્જેલી આગમાં અંપાષાત કોણે કરવો? તેની સાથે બીજાએ પોતાનો જીવ ખોવામાં પુરવ શું? બૂલણ શું?”

તોપણ આપણો આ તરણ રજપૂત તે ઊકરાને રસ્તામાંથી બીજી તરફ લઈ જવા માટે દોડતો હતો. પરંતુ પાસે રહેતા દસ પાંચ જણોએ તેને પકડી ને મ્હોટેથી કહ્યું “અરે મુખ! જણી જોઈને કાળની દાંડમાં કેમ પડવા જાય છે?” લોકોએ જોયું તે દલાલખોરનું ઊકરું છે. તેને અડકતું એ પાપ છે!

ખીચારો તરણ રજપૂત નાઈલાજ થઈને જ્યાંના ત્યાં રહ્યો. મૃત્યુના મ્હોમાં પડેલા દલાલખોરના ઊકરાને પ્રાણદાન આપતી વખતે ચતારા સ્પર્શસ્પર્શના પાપથી તે ડર્યો નહીં, એનું કાંઈ ન હતું. કેટલાક અધમોને આવી વખતે દલાલખોરના ઊકરાને અડકતું એ પરમ

વીર પાપ લાગતું હતું. તેજ નિષ્કુર નર પશુઓએ તેને પકડી રાખવાથી આગળ પગથું ભરતાં ફાળ્યું નહીં. અરેરે? શું તે કામલ બાળક હાથીના પગે મરણ પામશે?

પરંતુ તે બાળક ઉપર પેલા નિષ્કુર દુષ્ટના અધમો જેવો સડોનો આ બાપ જે પરમેશ્વર તે નિષ્કુર થયો ન હતો. તેને બચાવવા માટે એટલી ગીર્દામાંથી પરમેશ્વર પોતાના એક સુપુત્રને મોકલ્યો? બાળુની પેઠે એક માણસ દોડતો આવતો તે છોકરાને ઉંચકી લઇ બાળકને સ્થગ ગયો. આંખ મીંચી ઉઘાડાય નહીં એટલી વારમાં એ વાત ખતી એટલામાં હાથી મોટીથી ઝોરાડો આપ્યો ગયો. કેટલીક વારે ગર્દી ઝાંઘી યઇ. લોકો પોતપોતાને રસ્તે ચાલ્યા ગયા.

૩

ગર્દી ઝાંઘી થયા પછી અમારો રજપૂત તરણુ તે છોકરાને જીવનદાન આપનારા વીર પુરુષ પાસે જઇ તેના પગ ઉપર આલોટવા લાગ્યો. કેટલીક વારથી તે એક સરખી નજરે તે નરશ્રેષ્ઠ તરફ જોતો હતો. “આ મહા પુરુષ કોણ હોવો જોઇએ વા? એના પોપાક ઉપરથી તદન બીખારી જણાય છે. પરંતુ મુખ ઉપરનું તેજ છુપાઇ જતું નથી. બીજાનો જીવ બચાવવા માટે પોતાના જીવનું બળદાન આપવાને તૈયાર થનારો માણસ આ જગ્યામાં સાંપડવો કંઈ?” આ કોઇ પણ ભાગશાળી માણસ હોવો જોઇએ?” વિગેરે વિચારમાં મગ્ન થયેલા આ તરણુ માણસે જલદીજ ગુસ્સે પોપાકમાં રહેલા બાળર ને ઝાળખ્યો. અને છુપાવેલી કટાર બાળરના હાથમાં આપીને તે કાંધે બોલતો હતો. એટલામાં બાળરે પુછ્યું. “તું કોણ છે? અને આ કટાર મને કેમ આપે છે?”

રજપૂતની આંખો ભરાઇ આવી. ૬૬ ગદ્ગદિત થયો તે કંપતા અવાજથી બોલ્યો. “જદાંપનાહ, આપણા દુશ્મનનો આ કટારથી જીવ લ્યો? આ કટારથી આપણો જીવ લેવા માટે હું આજે આવ્યો હતો. “પરંતુ બીજાનો જીવ લેવા કરતાં બીજાને જીવતદાન આપવું એજ માણસનું ભુપણ છે. એ મને આપે શીખવ્યું—આ ચંડાળનો જીવ લઇને આપ નિર્ભય થાઓ?”

પોતાનો હેતુ બાળરને સમજાવીને તે તરણુ પોતાની છાતીમાં કટાર ખોલીને પોતાનો જીવ લેવા માટે બાળરને આગ્રહથી કહેવા લાગ્યો.

તરણુ રાજપૂતનું કહેવું ધ્યાનમાં આવતાંજ બાળરની આંખો ભરાઇ આવી. તેના હાથમાંથી કટાર ફેંકી દઇ તે તરણુને છાતી સાથે દબાવી ગદ્ગદિત કંઠે બોલ્યો. “ખરું બાઇ ખરું? બીજાનો જીવ લેવા કરતાં તેને જીવતદાન આપવું એજ સાચું છે. ઠીક તારો જીવ હું લઇ લઉં છું. બાળથી તારા ઉપર મારી આવેલા યઇ છે. તું હમેશા મારી સાથે રહેજે. તને હું મારા શરિર સંરક્ષકનો મુખ્ય અમલદાર નીમુ છું.”

કૃતસતાના આસુથી તે તરણુના અંતઃકરણમંતિ બાળરનો જીવ હરણ કરવાનો ક્રોધાગ્નિ ઓલાઇ જઇ તે દિવસથી બાળરનો શરિર સંરક્ષક (બોડીગાર્ડ) યઇ રહ્યો.

આ વીર રજપૂતની બહાદુરી બાળરને ઘણી વખતે નજરે પડી કેટલીક વખતે પોતાના જીવ ઉપર ઉદાર થઇને તેણે બાળરનો જીવ બચાવ્યો. બાળરની તે ઉપર ઘણી પ્રીતિ યઇ.

જે માણસ એક દિવસ બાળરનો જીવ લેવા માટે તાકી રહ્યો હતો તે હવે તેજ બાળરનો જીવ બચાવવા માટે પોતાના જીવ ઉપર ઉદાર થઇ પ્રયત્ન કરતો હતો! પ્રિય વાંચકો! તમેજ કહો વાકું, બીજાનો જીવ લેવો સારો કે બીજાને જીવનદાન આપવું સારું? જીવતદાન આપવાથી દુનિયા આશિર્વાદ મળે છે અને બીજાનો જીવ લેવાથી દુનિયા વિચાર મળે છે. સારું કહો વાકું? સારું શું?

અમારી દવાને લગતા નામ આપી નીકળેલી બીજી નકલોથી સંભાળજો .
મહત્ત ! રતિશાસ્ત્ર અને રચાઈલો પેન

એક સામગ્રી ૩ ૮ની પેન્ટ દવાઓ લેનારો રતિશાસ્ત્ર (કોલેવિધા) ૩ ૩
 ૩. રા વાળુ પુસ્તક અને ૩ ૫ ની રચાઈલો પેન મહત્ત અપાય છે
 વશપરપરાથી ચાલતા આવેલા વૈધકી ધધાના બહોળા અનુભવથી
 ૩-તેહમદ જગપ્રસિદ્ધ દવાઓ !!!

કમ પુરુષત્વતા માટે પ્રખ્યાત મદનામિત્ર લે

પ્રવિચારથી પ્રાપ્ત થએલી ગુપ્ત અવવવાની નસોની કમર્નેરી સપુર્ણ સતેજ થાય
 બીજી દવાઓ લાપરી નાહમેદ થાયા દરદીઓને આ દવાએજ સપુર્ણ મતોષ
 કામત ૩ ૨

ધાતુવિકાર માટે અચૂતવેલીટોનીક પીલ્સ.

સ્વેજ ઉન્ની વનસ્પતીમાંથી બતાવવામા આવેલી આ ગાળીઓ અતીશય ધાતુ પુષ્ક
 થ નવખાવરયા તરઃ પીસાબના રતી ધાતુ બધ કરે છે લોહીને સુધારી સ્મરણુ શાક્ર
 છે નદીક ઉપર વખણાએલી હાવ રી અવિચારથી ધાતુ ગેર રસ્તે જવાથી જીવાનીમાજ પુષ્ક
 ઓની શક્તિ નાળી થઈ વડપણે જેના લક્ષણો જણાય છે તેો નારા કરી ધાતુ ઘટ કરીકર
 તાકાતીના તમામ ચિન્હો જડમુદી ૨ ૨ ૩ કોમત ચાશી ૧ નો ૩ ૧.

પ્રમેહ (પરખીયા માટે) રામબાણ "પ્રમેહાન્તક"

જીસતુ જુઆ દવા પિરાથી દુક નખતમાજ મમે તેવા જીના યા નના પ્રમેહ રામ જડમુદી દુર
 પોતાનો હેતુ બાબાજો ચોક્કમ ફડી ચુકયુ છે કોમત ૩ ૨

જ લેના માટે બાબરને આપમે **ચોક્કસ કુતેહમદ ઉપાય "કુપ્ટકટા"**
 તરણુ રાજપૂતતુ કહેતુ ધ્યા માટે આ જડીબુની દવાએ સોએ સો ટકા પરીણામ બતાવ્યુ

ાયમાંથી કટાર ફેકી દધ તે તરણુને નહીં કરતા આ દવા વાપરવી સલાહ બરેલી છે કોમત ૩
 ૫ ૨ ૧ બીજાનો જીવ લેવા કરતા તેને જીવ

૫ લઉછુ આજથી તારા ઉપર મારી માલેકા માટે **"એસ્થમાકયોર."**
 મારા શરિર સરક્કનો મુખ્ય અમલદાર નીમુછુ ૧ ૧ પીડાતા દુખી દરદીઓ માટે

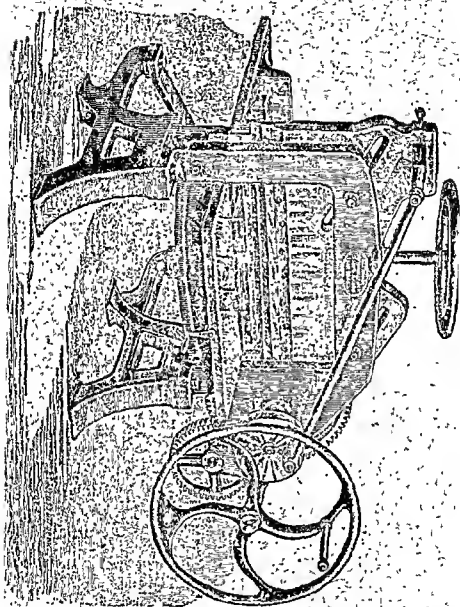
કૃતસતાના આસુથી તે તરણુના અત કરણુમાનો બા
 ધાગિન જોલાધ જઈ તે દિવસથી બાબરનો શરિર સરક્ક **"એક્સીમાકયોર."**

આ વીર રજપુતની બહાદુરી બાબરને ઘણી વખતે નજરે **"એક્સીમાકયોર."**
 જીવ ઉપર ઉદાર થઈને તેણે બાબરનો જીવ બચાવ્યો બાબરની લગ્નમાડીના દરદ માટે સુમંથ

જે માણસ એક દિવસ બાબરનો જીવ લેવા માટે તાકી રહ્યો હતો તહ
 જીવ બચાવવા માટે પોતાના જીવ ઉપર ઉદાર થઈ પ્રયત્ન કરતો હતો ! પ્રિય વાચકો !

હો વારુ, બીજાનો જીવ ભેલે સારો કે બીજાને જીવનના આપતુ સાડ ? જીવતદાન આપવા
 જરો આશિર્વાદ મળે છે અને બીજાનો જીવ લેવાથી હજારો પિ કાર મળે છે સારે કહો

૩ ૨ સાડ ૩ ૧ ?

રિક બાતના છાપવાના ઠાગણા, મરચોન, ગ્રેસો, કલીંગ ગ્રેસો તથા લીથ પત્થરો, છાપવાની દરેક બાતની સાહી વિગેરે જથ્થાબંધ વેચના

સાર મુખ ભોગવવાને અશક્ત થએલા પુરુષો માટે.

બે અમુલ્ય રત્નો.

મહન મંજરી યોન ધાતુપુષ્ટ ગોળીઓ

ધાતુ જે મનુષ્ય માનવુ હોય છે તે ન્યારે કોષ્ટપણ કારણથી ખરાબ, પાનળી અથવા અલ્પ થાય છે ત્યારે કળતર, વામાનુ કાનુ, ચંદેરાનું શીકું પડી જતું, મગજનુ ખાલીપડતું, બેગેની, ચાલતનુ કમી થતું, વગેરે અનેક રોગો ઉપજી શકે છે આ મહન મંજરી નામની ગોળીઓ ઉપર લખ્યા ધાતુવિકારના તમામ રોગોનો નાશ કરી લોહી મુધારી, વીર્યને વધારી, માનસસ્થિતિને સ્થિર કરી, પેશાબમાં, રવનામાં અગર બીજા કોષ્ટપણ કારણથી થતા ધાતુપાત્રને બંધ કરી ખરું અને યવનનુ પુષ્કળ અખરો છે વળી પાચન નાશિત સુધારવા અને દમનને સાદુ સાવંત એ તેના મુખ્ય ગુણ છે રોગીને મેગથી મુકન કરનારે અને નીરોગીને દીરવાયુઃ કરનાર આ ઉત્તમ ગોળીઓની દર્શકાણ કાઢવનુ રેથી સુનામી. કે ઈંગ્લીશ દવા ભાગ્યેજ કરી શકશે દર રોગીને દમન એ ગોળીઓના જાજરા ઉદાવધીજ નક્કી દવાઓનો નાશ અને મહન મંજરી ગોળીઓની મહત્તા વિદ્ય થયેલ છે કોમન ગોળી ૪૦ નો ૩ ૧

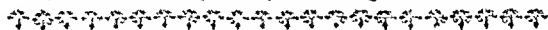
નપુંસકત્વારીઘૃત યાને નપુંસકપણાના કટ્ટોશત્રુ.

આ ઘૃત (ગ્રી) પુરુષના યુવેત બાન ઉપર લગાડવાથી હજી કુ કષ્ઠ તેમજ અમણુર્ગ અજાનનાને સીધે કોણ બીજા અનેક કુખોથી ધવેલ પુરુષના યુવેત બાગની ચીથીનતા, કલ્તા નમેનુ કમજોરપણું, કલ્યાદિ તમામ નપુંસકત્વ દેખ દુઃ સહ પરિરૂપુ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, આખા દિંદુરત ન ઉર્નાત સીંચાન, બરમા, સ્તન, આંકિડા, આંચેલીયા, અને છેક લંડન મુઠ્ઠી પોતાને રેક મન્ખો અમલ અસાનનાં અનિ ઉત્તમ દવાની અજગાયેશ કરવાને અગ્રો દરેકને અત્યાશદ કરીએ છીએ, કાપદો ન થાય તે પેસા પાઠા આપવામા આવશે. કોમન તોપા ૨ નો ૩ ૧.

રેલી ૨૦૦ દસઓનુ કેટલેગ મહન મળશે, દરે- દસઓનુ પોચેજ જુદું પડશે.

રાજવૈધ નારાયણજી કેશવજી.

રે: જે શીમ—સતમનગર (કર્ણાટક) જાવિ જોરીમ મુખત કાવનાદેની રોડ

કંટાળાના સઘળા કારણો દૂર

હાલમાં અમોએ તદ્દન સુખરેલી હળ સુચળની 'કોમેટ સ્ટાઇલોપેન' મંગાવેલી છે, જેઓ એવી ખીજ પેનો વાપરી કંટાળી ગયા હોય તેને એક વખત આ પેનની અજમાયશ લેવા ખાસ લલામણ કરવામાં આવે છે. કારણુ અમોએ ઇંગ્લંડના કારખાનાવાળા પાસેથી ગેરંટી લીધી છે કે જે ગળશે નહિ કે અટકશે નહીં.

ખાસ નવો ફરકાર.

ઓઓ તેમજ પુરુષોને એક ફરખી ઉપયોગી ઘણું પડે તેવા હેતુથી નાની અને નોંખુક ગતાવવામાં આવી છે જે ખીસામાં કે પાકીટમાં વગર ફરકતે પડી રહે છે. જેને માટે ઇંગ્લંડમાં એક નિષ્ણુ શબ્દો ગંવાઈ ચુક્યા છે.

[to suit all Hands]

કીમતે ફક્ત રૂ. ૧૦ ૧૫
સુનેરી પ્રતી સાથે રૂ. ૨
ફારકાદામ નોરજુદાસની કું.)
કોર્ડ પણ દેકાણે કોમેટ પેનનીજ
માંગણી કરજો.
ઓછવલાલ મોતીલાલ.

નવર સદર ગાલર રાજકોટ | હોલસેલ સ્ટેશનર અખદુલ રહેમાન ઓટ સુખધ.
તાઈ કોર્ટમસ તથા નવો વરસનાં કાંતો ગોટા જથ્થો આવી પુગો છે તપાસશે તો
આશી દે અમાન જેવાં કેશનેવલ શંક ખીજે કદાચજ ગળી સકશે.

અહારુ ગામના આસરપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

વેપારીઓને સારું કમીશન મળશે.

श्री हरिः

मरुत पुनः

पु. ४. भा. ४.

अंक ३. १९०६

को प्रमो भूतदया किं सौख्यमरोगिता जगति ॥
कः स्नेहः सदायः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः ॥

आचार्यः धर्मं कानुं नाम ? प्राणी मात्र उपर दया,
सुख दुःख ? मनुष्यां कोउ उपर समद्वेष नहीं तो, स्नेह कानुं
नाम ? साक्षात् सत्य (मनुष्य) साथे सहभावशी रहो तो अने
पाण्डित्य, कानुं नाम ? जे (मनुष्य) सारासारने गले तो.

भेने १२

गद्यालोक रामचन्द्र महेता.

अवगाहनी रोड, मुंबई.

वार्षिक लाक्षणिक रु. २-६-० पोस्टेज साथे.

પછી આ દેશની જમીન ધીમે ધીમે તે લોકો સ્વાદા કરી જશે એમાં અન્યથા શું? દયાળુ ક્રીસ્ટિયન ગવર્નમેંટ બીચારા જમીનદારોની હાલત મુધારવા કાંઈ બીજો ઉપાય અમલમાં લાવે તો ધણું સારું!

દક્ષિણ આફ્રિકા ખાતે ઉખોગ માટે બર્થ રહેલા દિંદીવાનો માટે પ્રકટ થતાં “ઇન્ડિયન એસોસીએશન” પત્રના નિઃસ્વાર્થ એડિટર મી. મનમુખલાલ હીરાલાલ નાઝર મણ તા. ૨૦ મી જાનેવારીએ શીનિક્સ રોહરમાં મૃત્યુ પામ્યા છે. તેઓ એક ખરેખરા સ્વદેશ-પ્રિમાની અને પોતાના જાતિલાઘ્યોને પડતાં દુઃખ તરફ દિલસોજી ધરાવી નિઃસ્વાર્થપણે વર્તમાનપત્રમાં લેખો લખતા હતા. આવા એક દેશભક્ત નરસનના મૃત્યુના સમાચાર ડરબન-માં પહોંચતાં ત્યાં એક કમીટી ઉભી કરવામાં આવી અને મરનારના સજ્જને છેલ્લું માન આપવાને ઘટતી જોડાયેલું કરવામાં આવી હતી મી. નાઝરના સજ્જને શીનિક્સથી ડરબન લાવી, ‘પાણી દિંદુ, વિગેરે મશી ૫૦૦ મહરથોના યોગદમાર વચ્ચે અમિલદાર કરવામાં આવ્યો હતો. મી. નાઝરની સ્મરણ સેવાની કદર કરનાર આફ્રિકાના દિંદુ મહરથોને ધન્યવાદ ધરે છે. દરેક મનુષ્યે પોતાના દેશની સેવા કરવી એ જેમ તેમનો ધર્મ છે તેમજ તેવા સ્વદેશભક્ત પુરુષોની કદર કરવી એ પણ મનુષ્યોનો ધર્મજ છે. જેઓ સ્વદેશની સેવા કરે છે તેઓ મૃત્યુ થયા પછી પોતાનું નામ અને ઈર્તિ અમર કરી જાય છે. એટલુંજ નહિ પણ ઉછરતી પ્રજામાં સંસ્કૃત સિદ્ધાંત મુકી જાય છે.

યુવરાજ અને યુવરાગી હિંદુસ્તાનનો પ્રવાસ કરી મુખરૂપ વિલાયત ગયાં છે! તેઓ આ દેશની મોજ મજા માખી ધણે આનંદ મેળવી ગયાં છે. હિંદુસ્તાનની પ્રજાએ તેમને જે માન આપ્યું અને જે દર્શન જતાવ્યો તે માટે તેઓએ ધણે મંતોય જતાવ્યો છે. અને તામ્રમય લોકો મિટા ઉપર એક પત્ર લખી હિંદી પ્રજાને અને દેશી રાજાઓને કદાચું છે કે: “હું તમોને બુલીય નહિ” તેઓએ આ દેશની પ્રજાની કંગાલ સ્થિતિ નજરે જોઈ છે. અને તેથી તેઓને પુરતો ખ્યાલ પણ આવી ગયો છે કે હિંદી પ્રજા ગમે તેમ કંગાલ હોવા છતાં પણ રાજ્યભક્ત છે. રાજ્યભક્તિ એ હિંદી પ્રજાના અંતઃકરણમાં દમેશને માટે જડાયેલી છે. પાઉસા જુલમી મુસલમાન ખાદશાહોના વખતમાં પણ હિંદી પ્રજા પોતાની રાજ્યભક્તિ જતાવવામાં પાછી દડી નથી. તો પછી હમણાં તેજ પ્રજા રાજદ્રોહી થાય એ કદીપણ જાને એમ નથી છતાં પણ જ્યારે પ્રજા પોતાની ભક્તિ આટલી દૃઢ મુઠી જતાવે છે, ત્યારે રાજાની ફરજ તો એજ છે કે પ્રજા પ્રત્યેના પોનાતો ધર્મ જાળવવા મુશ્કેલ બેઠવું નથી. હિંદી પ્રજા જેટલી રાજ્યભક્તિ જતાવે છે તેનો જાણો તો એવા ઉત્તમ પ્રકારે મળવો જોઈએ કે જેથી કંગાલ અવસ્થામાંથી તેનો દમેશ માટે છુટકો થાય. મોટે મોટે ઉપકાર માનવાથી કે કામગીરીની નીધરાં ઉપર ખેતાઓ આપવાથી દેશનું દલદલ ફિટું નથી!

વિજ્ઞાપકની આવતી ખાંડ જળનું ભોલી અને મનુષ્યનાં મુતરથી સ્વચ્છ કરવામાં આવે છે. અને સેંકડે પાંચથી પચીસ ટકા દાઢકાંનું મુર્ખો બેળવવામાં આવે છે. અંગ્રેજ વર્તમાન પત્રોમાં આવી મનવજનાં લખાણો જદાર પડવાથી આપણને વિચાર થાય છે કે જે હિંદુ ધર્મમાં

કેટલાક દિવસ એમને એમ પડી રહ્યા પછી ભાવમાં ૧૦૦૦ મણ ઉપર ૪૦ રૂપિયાનો એકદમ ઘટાડો કરવા છતાં પણ તેમાંથી કોઈએ ખરિદ્યું નહિં. લાં દર ત્રણ માસે લગભગ ત્રણ હજાર મણ મીઠું વપરાતું હતું તેને બદલે હમણાં માત્ર ૩૫ મણ વપરાય છે. એ શું બતાવે છે! ધન્ય છે બંગાળીઓ તમને! ધન્ય છે તમારી જનક જનનીને! સ્વદેશ પ્રેમની લાગણી ફેલાવવાનું માન હમણાં તો તમનેજ ઘટે છે!

*

*

*

*

તારીખ ૨૭મી ફેબ્રુવારીએ કચ્છતામાં એક જંગી સભા ભરાઈ હતી. અને સ્વદેશી દ્વિસ્યાત્ર માટે વિચારો કરવામાં આવ્યા હતા. સ્વદેશીમાનની લાગણી એટલી ન થાય તે માટે બેંગાલમાં વારંવાર સભાઓ ભરી ઉનેજક બાપજી થયાં કરે છે. આ સભા પણ તેવીજ હતી. પ્રમુખસ્થાને બંગાળના સિંદ્ધ મી. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી હતા. તેમણે હિંદી પ્રધાન મેરલીના બાપજી ઉપર સખત દીકા કર્યા પછી સ્વદેશીમાન હમેશાં કાયમ રાખવા માટે અસરકારક બાપજી કહ્યું. તે પૂરું થયા પછી કેટલાક જુવાનીયાઓએ વિલાયતી માલનો એકજ નમ્યો લાવી સળગાવી દીધો! એક કલાકમાં લગભગ એક હજાર રૂપીઆનો માલ બાળી મુક્યો! તે હોળીની આસપાસ વંદેમાતરમ્ નું સંગિત ગાવા લાગ્યા. તે માત્ર બળી રહ્યા પછી તેની રાજોડી જે મગિ તેને આપવાનાં આવી હતી!

*

*

*

*

વંદેમાતરમ્ નો અર્થ “ પોતાની સ્વદેશ ભુમિને પ્રણામ ” એ થાય છે ત્યારે કેટલાક અંગ્રેજોએ ખાંધી મારો, એવો અર્થ ઉઠાવી કચ્છતામાં મોટા ધાંધલ મચાવી મુક્યું હતું. પરંતુ જેમ જેમ અંગ્રેજોના સમજવામાં તેનો ખરો અર્થ આવે છે તેમતેમ તેઓ જાણી જાય છે કે સ્વદેશપ્રત્યે પ્રેમભાવ રાખવો એ પ્રત્યેક માણસની ફરજ છે. મુરાદાબાદના ડીરક્ટર જડને વંદેમાતરમ્ શબ્દો મોટા અક્ષરોમાં ચિતરાવી પોતાના ફોટોગ્રાફમાં ગોઠવ્યા છે. એનું કારણ તેઓ એમ જણાવે છે કે એ અક્ષરોના સ્પર્શને વાંચી પોતાના દેશ પ્રત્યેની પોતાની ફરજ હમેશાં યાદ રહે છે. પોતાના દેશને ભુલી જવાતો નથી! દરેક અંગ્રેજો વંદેમાતરમ્ નો અર્થ સત્વર સમજી જાય અને તેને માન આપતાં સિને અને હિંદુસ્તાનની પ્રજાને પોતાના દેશ પ્રત્યેની ફરજ બજાવતા આવડે ન આવે એજ જોવાને આપણે આતુર છીએ.

હિંદી જમીનદારોને ઉપર છાપરી દુકાળો પડવાને લીધે નાણાંની તંગી પડવા માંડી છે. અને તેથી તેઓની સ્થિતિ ઘણી કટંગી થઈ પડી છે. એમાં કાંઈ પણ શક નથી. પાછલા રાજ્યોના સમયમાં, જમીનમાંથી જે પાક થતો તે ઉપર મેહેસુલ લેવામાં આવતું હતું પણ હમણાં તેમ નથી. હમણાં તો નાફી કરેલા દર પ્રમાણે મેહેસુલ લેવાય છે અને તેથી જમીનદારોને આપતી બોચી પકડીને મેહેસુલ આપવુંજ પડે છે. પછી પાક ગમે તેટલો થાયો! જે કે કેટલાક વખતથી નામદાર બ્રિટિશ ગવર્નમેંટે પણ પાકના પ્રમાણમાં મેહેસુલ લેવાની ઓઠવણ કરી છે પણ જે ઉપાયો શરૂઆતથી લેવાના હતા તે ઘણીજ લાંબી મુદતે લેવાયાથી જોઈએ તેવું સારું પરિણામ આવશે નહિં. હિંદી જમીનદારોની તેથી નબળી હાલત થવાની વાત લંડનના શ્રીમાનોના જાણવામાં આવી છે અને તેઓ તેમને નાણાં ધીરવાની મંજૂરી ઉભી કરે છે. એ રીતે ધીરાયલા નાણાં પણ હિંદી જમીનદારો અદા નહિં કરી શકે તો

પછી આ દેશની જમીન ધીમે ધીમે તે લોકો સ્વાદા કરી જશે એમાં અન્યપણ શું ?
 દયાળુ બ્રિટિશ મનરમેટ બીચારા જમીનદારોની હાલત સુધારવા હાંધ બીએ ઉપાય અમલમાં
 લાવે તો ધણું સારું !

દક્ષિણ આફ્રિકા ખાતે ઉચ્ચેસ માટે જર્મી રહેલા દિંદીવાનો માટે પ્રકટ થતાં “ ઇન્ડિ-
 યન એપીનીયન ” પત્રના નિરૂપાય એડિટર મી. મનમુખલાલ હીરાલાલ નાઝર ગઇ
 તા. ૨૦ મી જાનેવારીએ શીનિક્સ શહેરમાં મત્સુ પામ્યા છે. તેઓ એક અરેબરા સ્વદેશ-
 મિયાની અને પોતાના જાતિજાણએને પડતાં દુઃખ તરફ દિલસોજી ધરાવી નિરૂપાયપણે
 વર્તમાનપત્રમાં લેખો લખતા હતા. આવા એક દેશભક્ત નરરમના મત્સુના સમાચાર ઉત્ખન-
 માં પહોંચતાં ત્યાં એક કમીરી ઉભી કરવામાં આવી અને મરનારના સખને છેલ્લું માન
 આપવાને ઘટતી ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી મી. નાઝરના સખને શીનિક્સથી ઉત્ખન લાવી,
 યજ્ઞા દિંદુ, વિગેરે મળી ૫૦૦ મહસ્થોના યોદ્ધાદમાર વચ્ચે અમિદાહ કરવામાં આવ્યો હતો.
 મી. નાઝરની સ્વદેશ સેવાની કદર કરનાર આફ્રિકાના દિંદુ મહસ્થોને ધન્યવાદ ઘટે છે. દરેક
 મનુષ્યે પોતાના દેશની સેવા કરવી એ જેમ તેમનો ધર્મ છે તેમજ તેવા સ્વદેશભક્ત પુરુષોની
 કદર કરવી એ પણ મનુષ્યોનો ધર્મજ છે, જેઓ સ્વદેશની સેવા કરે છે તેઓ મત્સુ થયા
 પછી પોતાનું નામ અને કિર્તિ અમર કરી જાય છે. એટલુંજ નહિ પણ ઉછરતી પ્રજામાં
 રમ્ભાંત મિદ્ધાંત મુકી જાય છે.

સુવરાજ અને સુવરાજી હિંદુસ્તાનનો પ્રવાસ કરી મુખરપ વિલાપત ગયા છે ! તેઓ
 આ દેશની મોજ મજા આપી ધણો આનંદ મેળવી ગયાં છે. હિંદુસ્તાનની પ્રજાએ તેમને
 જે માન આપ્યું અને જે હાર્દ બતાવ્યો તે માટે તેઓએ ધણો સંતોષ બતાવ્યો છે. અને
 હાલસરોવ લોકો મિટા ઉપર એક પથ લખી દિંદી પ્રજાને અને દેશી રાજાઓને કહાવ્યું છે
 કે “ હું તમોને ભુલીશ નહિ ” તેઓએ આ દેશની પ્રજાની કંગાલ સ્થિતિ નજરે લેઇ છે.
 અને તેથી તેઓને પુરતો ખ્યાલ પથ આવી ગયો છે કે દિંદી પ્રજા જેમ તેમ કંગાલ હોવા
 છતાં પણ રાજભક્ત છે. રાજ્યભક્તિ એ દિંદી પ્રજાના અંતઃકરણમાં હમેશને માટે જડાયલી
 છે, પાછલા જુલમી મુસલમાન શાસકોના વખતમાં પણ દિંદી પ્રજા પોતાની રાજ્યભક્તિ
 બનાવવામાં ધાંધી હતી નથી. તો પછી હમણાં તેજ પ્રજા રાજદ્રોહી થાય એ કદીપણ બને
 એમ નથી છતાં પણ બ્યારે પ્રજા પોતાની ભક્તિ આટલી હદ સુધી બતાવે છે, ત્યારે
 રાજાની ફરજ તો એજ છે કે રાજા પ્રત્યેના પોતાનો ધર્મ બજાવવા સુકું લેણું નથી.
 દિંદી પ્રજા જેટલી રાજ્યભક્તિ બતાવે છે તેનો જલ્દી તો એજ ઉત્તમ પ્રકારે મળવો લેઇએ
 કે જેથી કંગાલ અવસ્થામાંથી તેનો હમેશ માટે છુટકા થાય. મોટે મોટે ઉપકાર માનવાથી
 કે કાગળનાં ચીયરાં ઉપર બેતાઓ આપવાથી દેશનું દલદર ફિટળું નથી !

વિનાયકજી આવતી ખાંડ જળદનું લોહી અને મનુષ્યનાં મુતરથી સ્વચ્છ કરવામાં
 આવે છે. અને સેંદરે પાંચથી પચીસ ટકા દાડકાનું સુર્ણ મેળવવામાં આવે છે. અંગ્રેજ વર્તમાન
 પત્રોમાં આવી મનઝૂજનાં લખાણો બહાર પડવાથી આપણને વિચાર થાય છે કે જે દિંદુ ધર્મમાં

માંસ લક્ષણોનો નિષેધ છે અને જો હિંદુઓ “દયા ધર્મકો મૂલ્ય છે” એવું સારી પેઠે જાણે છે તેજ ધર્મવાળાઓને વિલાયતના રહેનારોઓ કપટ જાણથી માંસ લક્ષણ કરનારા બનાવી રહ્યા છે! બળદ એ ગાયના પુત્રો છે અને ગાય એ હિંદુ સારત્રોમાં પૂજ્યનીય પ્રાણી છે. એ સર્વનો જાણવામાં છતાં વિલાયતવાસીઓ તેવા પૂજ્યનીય પ્રાણીનો વધ કરી તેમનાં હાડકાં અને માંસ આપણાં પેટમાં નાંખે છે! વળી તેમ કરીનેજ માત્ર તેઓ અટકતા નથી પણ તેઓ આપણને જણાવીને એવી ધર્મ વિરૂધ્ધ વસ્તુઓ આપણા પેટમાં નાંખે છે એ બેહદ અસહ્યકારક છે!

વિલાયતી ખાંડ, હાડકાં અને બળદના લોહીયાં બને છે એવું જ્યારે સર્વત્ર સિધ્ધ થઇ ચુક્યું છે ત્યારે દરેક હિંદુ ધર્મના અનુયાયીઓએ નિર્વિલંબે તે ખાંડનો ત્યાગ કરી દેવો જોઇએ. કલકત્તા અને દક્ષિણ દેશોમાં “દેશી સાકર” વપરાવા માંડી છે. દેવ મંદિરોમાં અને ન્હાનાં મ્હોટાં ઝાતિ ભોજનોમાં તેમજ ધર્મમાં સાધારણ રીતે પણ દેશી ખાંડ વાપરવામાં આવે છે. પરંતુ ગાંડી ગુજરાત તરફ ધર્મ વિરૂદ્ધની પરદેશી ખાંડ-સાકર-નો ત્યાગ કરવામાં આવતો નથી એ મ્હોટા ખેદનો વિષય છે! ગુજરાતીઓ દરેક કામમાં બહુજ પછાત છે. કલકત્તા અને દક્ષિણમાં સ્વદેશાભિમાનની લાગણી ઉપર સ્વરૂપ ધારણ કરી રહી છે ત્યારે ગુજરાતમાં ધણી ધીમી છે. પરંતુ ગુજરાતી લાકડો! વડીલ, બેરિસ્ટર સાહેબો! અને જમીનદારો! હજુ પણ એવો! હજુ પણ સમય છે! સ્વદેશાભિમાન એજ દેશના ઉદયનું મુળ છે! તમારા દક્ષિણ શોખને માટે પરદેશી વેપારીઓનાં ગળવાં ભરો છો પણ બીજી તરફ તમારા કેટલા દેશી કારીગરો અને તેમનાં બાળકો નિરાધાર થઇ જાયે મરે છે? આંખ ઉઘાડી જરાક તપાસો! દેશનો ઉપયોગ કરવો એ તમારા હાથમાં છે છતાં શામાટે પાછા ખેંચો છો? હજુ પણ સ્વદેશાભિમાન રાખી સ્વદેશી બનાવટના માલને ઉત્તેજન આપો!

લટ મેવાડા બ્રહ્મસમાજની સ્થાપના.

(ભારતજીવન માટે ખાસ લખનાર-હિ-તેન્ડુ.)

સાગ્રત સમયમાં ભિન્ન ભિન્ન ઝાતિઓ પોત પોતાના હિતાહિતનો વિચાર કરી તેનો અંમલ કરી દુનિતિના શિખરે પહોંચવાના યત્ન કરી રહ્યા છે. ત્યારે આપણને પણ આજ કર્તવ્ય છે, એમ સમજી લટ મેવાડા બ્રાહ્મણ ઝાતિનો સમાજ ફાગણ વદી ૫ (મત્સ જયંતિ) થી ફાગણ વદી ૮ સ્વીવાર સુધી ગુજરાતમાં વીજપુરથી નજીક મધુકરી (મહુડી) ગામે સાબરમતી (કલીંગા) ના કિનારા ઉપર ન્યાં ખડાયતા વૈષ્ણો તથા બ્રાહ્મણોના ઇશ્વર વિષ્ણુ ભગવાન શ્રી કોટયકુન્ડરાય મહારાજનું દેવાલય છે તેવા પુન્યશીલ ક્ષેત્રમાં મળ્યો હતો. પહેલા દિવસે નામદાર ગાયકવાડ-સંધાજીરાવ મહારાજનો જન્મ દિવસ હોવાથી તે દિવસના આનંદોત્સવમાં (મહારાજના પ્રતિનિધી તરીકે) તાલુકાના વહિવટદાર સાહેબ રા. સા. ભગવાનજી ભાઈ હરીનંદ, રા. સરજીભાઈ ગીરધરલાલની દરખાસ્તને રા. મગનલાલ જીવરામ પુરોહિતે અનુમોદન આપવાથી અધ્યક્ષસ્થાને ખીરાન્યા હતા અને બાકીના દિવસોમાં જયપુર રાજ્યના શ્રીયુત વેદ મુર્તી વેદિયાજી શ્રી જયશંકરજી દેવિદત્ત અધ્યક્ષસ્થાને ખીરાન્યા હતા. સભાસ્થાન

તથા મંડપ વિગેરેની રચના સુશેખિત કરવામાં આવી હતી. કાંચી વડે તેમજ શુદ્ધ શુદ્ધ રથદેથી આવેલા વિદ્વાન ગૃહસ્થો તથા બીજા હિસાહી ગૃહસ્થો તરફથી વિવેચન કરવામાં આવ્યા હતાં.

નામદાર મહારાજ આદ્યને વેદમંત્રોથી આશિર્વાદન, આદ્યોની પ્રાચીન મહત્તા, આધુનિક સ્થિતિમાં કરવા જોઈતા સુધારા, કન્યા વિકાસ, સંસ્કૃત ભાષાની અમલતા, જ્ઞાતિ વરા કે તેવા પ્રસંગના બીજા ગેરવ્યાજબી ખરડો, કેળવણી, કન્યાની અજ્ઞતા અને વિકાસ અટકાવવા લેવા જોઈતા ઉપાયો, કૃષ્ણાભિમાનપણું તથા ભાતુભાવની શક્તિ કરવાની જરૂર, ગ્રંથા દુરવાચી થતી હાની, સ્ત્રી સિદ્ધિની આવશ્યકતા વગેરે ઉપર વિવેચન થયા. બાદ નીચે પ્રમાણે દરેક સંવાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

કાંચ ૧ મો—આપણી જ્ઞાતિમાં કોઈએ કન્યા વિકાસ કરવો નહીં.

કાંચ ૨ મો—કન્યા વિકાસ વધવાનાં કારણો તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં આ સમૂહની કન્યાઓ બીજે રથે આવવામાં આવે છે અને બીજા લેનાર લોકો મિથ્યા કૃષ્ણાભિમાનને લાગે અને આ સમૂહમાં કન્યા આવવા નહીં ને જોઈને સ્ત્રીને કન્યાની અજ્ઞતા પાસથી વિકાસ વધતો જતો માન્ય પડે છે. માટે ખેડુ કૃષ્ણાભિમાન નહીં રાખતાં સરવે કોઈ ગરબા છોડે એમ સમજી જો લેશે કન્યાની આવ પે મા સમૂહમાં કરવા ખુશી દોષ તેમજ કન્યા (સમૂહમાં) અપરાધ. આ દરમિયાન કન્યાના દેવ માત્ર કન્યાવિકાસ અટકાવવાની ખાતર ધણી દીલગીરીની ને આગતરી રીતે કરવો પડ્યો છે.

કાંચ ૩ મો—કન્યાદાન કન્યાના અગત્યને પહેલી નદી વળવાથી નિરૂપાયે કેટલાક વિકાસ કરે છે તેવા પ્રસંગે અગત્ય પુરતી ગ્રંથ ભટ્ટાચાર્યોથી આપવી.

કાંચ ૪ મો—આપણી જ્ઞાતિ કેળવણીમાં પછાત દોષથી અડતી જાતની મંસારિક તેમજ ધાર્મિક કેળવણી આપવા નિર્ધારિતને તિથિ થતી આપવી.

કાંચ ૫ મો—ઉપરનો દેવ પાર પાડવામાં નાણાં સંબંધી જે ભટ્ટાચાર્ય સ્થાપવામાં આવ્યું છે તેમાં નાણાની શક્તિ કરવા. તેમ દેવ પાર પાડવા પૈસા લાગે તેમ કરવું.

કાંચ ૬ મો—મરિયામ સ્ત્રી ઉપર રથા દુરવાચના તથા અગત્ય પ્રસંગે બિભત્સ ગીત ગાવાના રીવાજને સદતર બંધ કરવામાં આવ્યા છે.

કાંચ ૭ મો—આદ્યનિક તથા સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી પાશ્વરાજાઓ સ્થાપવી તેમાં કન્યાઓને સાધારણ ગુરુત્વાની જ્ઞાન યથા ઉપરાંત ધાર્મિક જ્ઞાન આપવું.

કાંચ ૮ મો—ગોળની ઉચ નિચ બાજુના શાસ્ત્રસંપ્રદાયે તપાસ કરતાં કોઈ પ્રકારની ઉચ નિચતા જણાતી નથી. અને હાલ જે મિથ્યા કૃષ્ણાભિમાનપણું રાખવામાં આવે છે તે શાસ્ત્રસંમત નથી માટે તેની બાજુનામાં સ્થિતિ રાખવી નહીં.

કરાવ હ-મે-આ સમાજ નામદાર ગાયકવાડ મહારાજના રાજ્યમાં તેમજ તે નામદારના જન્મ દીવસે કુદરતે પ્રસંગથીજ મળી છે. માટે આ મૌંગલિક દીવસે દરસાથ આ સમાજ ભરવાની તિથી મુકરર કરવામાં આવે છે તેમજ સમાજ તરફથી નામદાર મહારાજ સાહેબને મુબારકબાદી (ભાશીર્વાન) નો તાર કરવો.

ઉપર પ્રમાણે કરાવ કર્યા તે સર્વાનુમતે પસાર થયા. અને તેની નીચે સહીઓ હાજર રહેલા સંઘનાઓએ કરી હતી. બાદ તાલુકાના મે. રાવસાહેબ વહિવટદાર સાહેબે આ સમાજના કાર્યને જે અંતઃકરણ પૂર્વક સહાયતા આપી છે. તેમજ જીવંતી સુધીના આ સમાજના મેખર થયા છે તેને માટે સમાજ તરફથી ઉપકાર માનવામાં આવ્યો હતો. અને આ સમાજની સ્થાપના તેઓશ્રીના મુબારક હસ્તે યવાથી તેઓશ્રીને આ સમાજના પીતા તરીકે માનવામાં આવ્યા છે. તેમ અહીંના શેઠ કાળીદાસ માનચંદ જે કે શ્રાવક છે પરંતુ આ કાર્યને અંતઃકરણ પૂર્વક મદદ કરી સમાજનો એક દીવસનો ખગ્ગ આપ્યો છે તથા અહીંના શ્રી કાટયકેરામ મહારાજના મંદિરના આચાર્યશ્રી અમૃતલાલભાઈએ આ સમાજને એક દીવસ આમંવણ કરી ભોજન આપ્યું હતું, તથા આ સમાજની સ્થાપના કરવામાં મુખ્યના રા. રા. મનલાલ જીવરામ પુરોહિત તથા રા. કૃષ્ણરામ હરીરામ વગેરેએ અંતઃકરણ પૂર્વક આગેવાનીનો ભાગ લીધો છે. તથા અહીં સમાજ મેળવવામાં વિજયપુરના એકડાના અગ્રેસરો તથા રા. પુરસોતમભાઈ લખારામ તથા રાજેશી પ્રસુરામ જેઠારામ તથા જગનલાલ હીમતરામ તથા મનલાલ ખુશારામે જેને મહેનત લીધી છે તે સર્વેના આ સમાજ તરફથી ઉપકાર માનવામાં આવ્યો હતો. બાદ કેટલાક ગૃહસ્થો તરફથી તેજ વખત નાણાં સંબંધી રકમો ભરવામાં આવી હતી. જે આશરે રૂ. ૬૦૦૦ ની થઈ હતી. તથા તેજ વખતે કેટલાક તરફથી કૃષ્ણાર્પણ વેવિશાળ કરવામાં આવ્યાં હતાં, તથા દારડ ગામમાં કન્યાશાળા તથા આદ્યનિક પાઠશાળા સ્થાપન કરવા નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. બાદ વિજયપુરના બારોટ કવિ ચતુર્ભૂજભાઈ તથા રાજના માન્યકારી રામપ્રતાપભાઈની વિનંતી ઉપરથી આ સમાજની બીજી બેઠક વિજયપુર મુકામે ભરવા કરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. તથા તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો. બહારમામથી આવેલા યાત્રીવર્ગ કૃપારાંકરભાઈ સુરત સંસ્કૃત શાળાના મુખ્ય શાસ્ત્રી તથા શાસ્ત્રીજી ભાઈચંકરભાઈ તથા યાત્રી અમયાલાલભાઈ નડીઆદવાળા વગેરે તરફથી જે શાસ્ત્રદ્વારા ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો તે બદલ તેમનો આભાર માનવામાં આવ્યો હતો બાદ સમાજના કાર્ય નિર્વાહને પરિપૂર્ણ યવાથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વર્ગે, વેદ મંત્રોથી ઇશ્વર સ્તુતિ કરી હતી. અને પ્રમુખ શ્રી તથા મે. વહિવટદાર સાહેબનો આભાર માની પ્રમુખ સાહેબ તેમજ સભા મંડલમાં હાર તોરા તથા અત્તર ગુલાબ આપવામાં આવ્યાં હતાં. કાર્યની પરીપૂર્ણતા યવાથી હરહર મહાદેવ અને છાંદેદ એકલીંગજી મહારાજની જય વિગેરે આનંદના જિઆરોની ગર્જના કરતો પ્રજાસમાજ વિસરજન થયો હતો.

જલદી વાંચો અને ખરીદો. થોડી નકલો છે.

વૈદક દુયકા સંગ્રહ.

આ અતિ ઉપયોગી પુસ્તક નામદાર સર દીનશાજી માલુકજી પીટીટ. ખારોનેટે છપાવી બહાર પાડેલું તેની ત્રીજી આવૃત્તી થવા પામી છે. આ 'મોપડીની' એ આવૃત્તી ખપી ગયા પછી તેની એટલી તો માંખણી થઈ કે, કેટલાક ગૃહસ્થોએ તેની કૌમત કરતાં બેવડા પૈસા આપી મેળવવાની અગત્ય જોઈ હતી. તેનીમૂળ કૌમત રૂ. ૩ હતી તે કરતાં ઘોણી કૌમતે છપાવી પરમાર્થે વેચવા, દુરમાન્યાથી તેની કૌમત માત્ર રૂ. ૧૫૫ પોપ્ટેન્ જીલ્લા મરફુમ સર દીનશાજી પીટીટ લગભગ ચાત્રીસ વરસનો જે ભારે શ્રમ વેડી દરેક રોગો ઉપર; સાધારણ લાલુ પડે એવા દુયકાઓ મોટા મોટા ડાક્ટરો દ્વારા તથા દેશી વૈદો પામે, હજારો રૂપિયા ખર્ચીને પણ મેળવ્યા હતા, એટલું જ નહીં પણ તેના સેકડો અખતર કરી તે, ફોતેમંદ નીવડ્યા પછી દેશી વૈદો કેટલું અકસીર છે. તથા અંગ્રેજ દવામાં વધારે પૈસા ન જાય એ હેતુથી લોક કલ્યાણ અર્થે આ પુસ્તક છપાવી બહાર પાડ્યું છે. એ પુસ્તકમાં ઘણા ઘણા રોગોના ઘણાં દુયકા છે. દરેક દુયકા ૨૦ થી ૨૫ છે અને એ બધા અજમાવેલા છે. આ પુસ્તક વિશે મુંબઈના નાનાંકિન ડાક્ટરો સર ભાલચંદ્ર કિષ્કુ તથા ડા. એમ. જી. દેશમુખ તથા ડા. પોપટ પ્રભુશંભ તથા ડા. અંગેશર પેસનનજી કામા વૈદરજી પ્રભુરામ જીવણરામ વૈદરાજ જટારાકર વીક્રમજી વિગેરેના ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળ્યા છે. આ પુસ્તક દરેક કુટુંબને રાખવા લાયક છે. તાકીદે ખરીદો થોડીજ નકલ બાકી છે.

જુદી જુદી પત્રમાં ૧૨૨ રોગો તથા લગભગ એક હજાર ઉપર સેદેલા પ્રયોગો દુયકા સમાવવામાં આવેલા છે, અને તે દરેક અજમાવી ફોતેમંદ નીવડ્યા પછીજ આ પુસ્તકમાં સામેલ કરેલા છે. તથા સેકડો જાળીને મદાભારત દરદમાંથી, મુકત કીધા છે. જેનો પુરાવો માત્ર અખી ધરમાત્રુ નર સર દીનશાજીએ પુસ્તક પ્રગટ કર્યું તેનો ઉમદા હેતુ શું હોય તેજ છે, હજુપણ આ દવાઓએ અમીરી કુટુંબમાં વપરાય છે કૌમત રૂ. ૧-૮ ૦ પોપ્ટેન્ જીલ્લા.

રતિશાસ્ત્ર યાત્ર કૌકવિધ્યા.

હમણાંજ છપાઈ બહાર પડ્યું છે. પાછળથી મળશે નહિ.

પ્રત્યેક યુગરાત્રી જાણનાર ગૃહસ્થે અવશ્ય એક એક પુસ્તક રાખવું જરૂર છે. સેકડો વર્ષ થયાં યુગરાત્રી પ્રજા જે પુસ્તક માટે શોધ કરી રહી હતી તેજ પુસ્તક ઘણી એહેનને બહાર પાડ્યું છે. મૂલ્ય આ માસિકના આદેશને રૂ. ૨-૪-૦ પોપ્ટેન્ સાથે.

ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા. મેનેજર ભારત જીવન-મુંબઈ.

વંદે માતરમ્ !

Hail Mother !

* નમિયે માતૃ ભૂમિ સદૈવ તહને, (૨)

સુજલવતિ મા, સુશલવતિ મા, મલય શીતલ શસ્યવતિ મા,

શુભજ્યોત્સ્નાપુલકિતે । નમિયે-૧

કુલ્લ કુસુમિત, કુમલ્લ શોભિત, સહાસિનીમ્ સુભાષિણીમ્,

સુખ દાયક, ગિરદ દાયક, ગૌરવાન્વિત ગૌરિક;-

ત્રિશત્ કોટિ કંઠ કલકલે, દ્વિત્રિશત્ કોટિ હસ્ત ખડ્ગે,

તદ્દપિ અબ્જલા જન કથિતે, તારિણી ખલ ધારિણી મા,

રિપુલ્લસંહારિણી મા, અતુલ શક્તિ દારિણી મા,

નમિયે નમિયે નમિયે-નમિયે-૨

ધર્મ તું મા, કર્મ તું મા, તુંહી વિદ્યા, મર્મ તું મા; હૃદય તું મા, પ્રાણુ તું મા,

તુંહી શુણુ નિધિ ઋદ્ધિ સિદ્ધિ, તુંહી માતા બાહુ શક્તિ,

તુંહી માતા ! મનઃભક્તિ, પ્રતિ ગૃહે, મંદિરે, અંતરે, બીતરે,

ઝાગસ મૂર્તિ સ્થાપિયે-નમિયે-૩

તુંહી કુર્ગા દરાજુજે મા, કુદરિ રિપુલ્લપદ્મલે મા,

વિમલ વાણી રસ ભરે મા, કમળી અમ કમલે હરે મા,

નમિયે, નમિયે, અમલે, અચલે, સુજલે, સુશલે-નમિયે-૪

સ્થામલે, સરલે, સુસ્મિતે, નવનિધિ વિભવભૂષિતે,

જય જય જય દેવિ સગલે, ધરણી, ઝરણી, આર્ય માતે !

વંદિમે, વંદિયે, વંદિયે-નમિયે-૫

હાહ્યાલાઇ રામચંદ્ર મહેતા.

૪-નમામિ મહિષાસુર મર્દિની-આ રાગના અસલ બધારણમાં સહજ ફેરફાર થયો છે.

વન્દે માતરમ્.

વંદું માતા ! સદા તને.

રુચિરમ્

સુન્દરશાલિની શ્વદૂપ ને મલયન-શીતલ શશિવદને;
શરયે સ્યામલા શુભ જ્યોત્સ્ના પ્રલકિત વિભાવરીયુત ને;
કુલ્ય કુસુમદુભ દલથી રોળિત, સુહાસિની મધુવકિત્ર । મને;-
મુખદા વરદા યાતી તેથી, વંદું માતા ! સદા તને !— ૧.

સપ્ત કોટિ કંઠના બર્ષકરે કલકલનિનાદવાળા તું;
દ્વિસપ્ત કોટી કરમાં તેં કરવાત ધરી, બળવાળા તું;
અબલા કહેતા ભલે કાનરો, સમજા તું ભાસે મુજને;
બદ્ધ બજ ધારિણિ ! સદેવ નારિણિ ! વંદું માતા ! સદા તને.— ૨.

શત્રુ સંન્ય સહારિણિ માતા ! તુ વિદ્યા તું ધર્મ મદા;
હૃદય તુજ ને મમં તુજ, આ શરીરમાં તું જીવ અદા;
બાહુની જે સત્ય શક્તિ તે, તુજ, વશુંતું શું કયને !
ભકિત યોગ્ય તું એકજ તેથી, વંદું માતા ! સદા તને.— ૩.

મદિર મદિર માંડી તેમજ, હૃદય મદિરે પલુ સ્થાપી;
તારી પ્રતિમા પ્રભા માટે, નાખ સર્વ પાપો કાપી;
કુમ્ભા દ્ય પ્રદરણુધારિણી, સંહારી સધળા અધને;
નાણી, વિદ્યા બાપે માટે, વંદું માતા ! સદા તને.— ૪.

કમલ પતની વિદારિણી તું, કમલા અમલા અપુલા છે;
સુરિમત અપિત ધારણી, બરણી, તથા સ્યામલા સરલા છે;
તારા માટે પ્રાણ અર્પિને, કરી નામના વીરજને;
સ્વનંતતાની પૂર્ણ ભોજિની, વંદું માતા ! સદા તને— ૫.

કમુદ નારાયણદાસ વિમલજી ચતુર્ભુજ.

શ્રી વ્રહ્મવોધ વાવની.

ચયનાર:-શ્રીયુત્ત્રેમજી બ્રહ્મરલાઈ વૈધ, લાખાપુરવાળા.

(પુસ્તક ત્રીજાના અંક ૮ ને પાને ૨૦૮ થી ચાલુ.)

લલિત છંદ.

સમજ માનવી, જ્ઞાનચિત્તમાં, મગન થું થયો દાર વિત્તમાં;
જગત્ આત્મમાં થું ફરી મરે, કર ગુરુ હવે, અર્થ તો સરે.

૧૨

તોરક છંદ.

નદિ રાગ રહે મન શાંત રહે, યદો બ્રહ્મ વિરાગ વિચારી લહે,
સુખ છે નિરુપાધિક મોક્ષવિધે, તુજ દુઃખ જશે નદિ બંધ વિધે.

૧૩

શિખરિણી છંદ.

લગેને આપું થું, હય મુજવિના વસ્તુ કંઈ છે,
નમું યાચું કેને, રૂપ મમલિના અન્ય નહિ છે;
કંઈ વસ્તુ લાગી, ગ્રહણ કરવી છે મમલિધે,
નથી હું તું સંસાર, પરમપદમાં ને ભય દિશે.

૧૪

ઘૂલણ છંદ.

ફરનાર જીવ નિરોધ યા, ઉલટું ફરી નિજ જોજ,
મન ચક્રમાં ચુરુ મૂર્તિને, પધરાવી જો દરરોજ;
મન પ્રાણ ચિત્ત અભેદમાં, સત્ રૂપ ધાર તનેજ,
ચુરુ તું અભેદ વિચાર તું, તુજમાં વિલોકિ મનેજ.

૧૫

મદિરા છંદ.

જુદિ બહાર અગમ્ય અજોચર, વાણિ વિલક્ષણ મૌનજ છું;
ધ્યાન ન જાય વિચાર વિકાસ, ન વાદ વિવાદ પરાયણ છું;
વિશ્વ ન પાસ ન ભોમ વિલાસ, ન ચિત્ત વિકાસ અમનયજ છું;
એમ વિચારથી જીવ મને, શિવ તું બની કે' નહ હું વર છું.

૧૬

ભુજંગી છંદ.

બહારે વિલાયો સરૂપી અરૂપી, સદો-દીપ્ત એ અંતરે તેમ રૂપી;
નથી તે જ છે એમ જાણે અખંડી, વિનાશી દિસે તે વિના વસ્તુ ઠંડી.

૧૭

ચંદ્ર કોઠા છંદ.

અકામી વિરામી અખામી નહામી અધામી ન નામી,
અરે છું ખરે છું સ્મરે છું નરો છું જો સ્થામી,
વિચારે વિવેક વિગેરે વિલાસે ઉરે જો તપાસી,
નથી તું નથી પ્રાણિયાં હું અને તુંજ તે હું પ્રકાશી.

૧૮

હૃદયમાં ધણા દિવસથી રૂપ અને શુભમાં સમાન હોય એવા રાજકુમારને પરણવાની જે છાસા હતી તેનો એક ભાગ આજે સમુપહુલ્ય થયો. કર્મદેવીના હૃદયને સાધુના રૂપ શુભે આનંદના સાગરમાં ભિન્નવી મુકયું. પરંતુ બીજી તરફ રોડોડ વંશીય મંદિરના રાજકુમાર અરણ્યકમળ સાથે કર્મદેવીનો વિવાહ નક્કી થઈ ચુક્યો હતો. રાજ્ય માણિકરાવે અરણ્યકમળ સાથે કર્મદેવીનાં લગ્નનો નિશ્ચય કર્યો હતો. પરંતુ કર્મદેવીના હૃદયે તે સંયોગ કબુલ કર્યો નહોતો. પુંગવ રાજકુમારની અનુપમ વીરતા અને સાહસની ખ્યાતિ તેણે સાંભળી હતી પરંતુ આજે તે વીર શિરોમણીની વીરતાને પ્રકટ કરનાર આદિતીય દંતતાને વિશેષ પરિચય થયો. વીરબાળા કર્મદેવીએ વીરતાની પ્રીતિનું અપમાન ન કર્યું. અરણ્યકમળને હૃદયમાં સ્થાન ન આપતાં, શ્રેષ્ઠ વીર રાજકુમાર સાધુને હૃદયના ઉઘાડે સદનમાં ઉતરી જવા દીધો. અને તેની સાથેજ લગ્ન કરવાનું પ્રણ કર્યું.

આ શુભ વાત સાધુને કાને આવી પહોંચી. “એક રાજપૂત રાજકુમારી વીરશ્રીની અર્ધાંગના થવા સ્વાય છે. રણસંગ્રામમાં બહીષ્ણુ અને નામદે જેવું દ્રવ્ય બતાવનાર સાથે લગ્ન કરવા કરતાં બિહળતી નદીનાં જળમાં આત્મઘાત કરવો ઉચિત છે.” આવા શબ્દો સાંભળી સાધુએ પણ રાજકુમારી કર્મદેવીની માંગણી સ્વિકારી લીધી. રાજકુમાર અરણ્યકમળના લાયકી તેના હૃદયમાં જરાપણુ ગલરાઈ થયે નહીં. સાધુએ તો પોતાના સોહસ અને બાહુબળના નિશ્વાસ ઉપર દૃઢ રહીને તે લાયક્યમયી કામિનીના કોમળ કરકમળને સ્વિકારવાનું કબુલ કર્યું. આ વાત જાણે રાજ્ય માણિકરાવે સાંભળી ત્યારે તેણે પણ અતિ પ્રસન્નતા બતાવી અને લગ્નનો દિવસ નક્કી કરી, અસ્મિતનગરમાંજ શ્રેષ્ઠ કન્યા કર્મદેવી, રાજકુમાર સાધુને અર્પણ કરી દીધી. વાટિકાની નવિન કોમળ લલિતાએ યૌવન પૂર્ણ કંદબ્બરસના જુજપાસમાં આશ્રય લઈ પોતાના શરિરની શોભાના ગૌરવને વધાર્યું.

આ લગ્ન થવાથી અરણ્યકમળના હૃદય ઉપર વજ્રપ્રહાર જેટલું દુઃખ થયું. તેના હતાશ હૃદયમાંથી આશાનું આનંદાદાયક દ્રવ્ય અંતર્ધાન થઈ ગયું! જે નવયૌવન ચંદ્રિકા તેના હૃદયાકાશમાં સુખ, શાંતિ અને પ્રીતિનું રાજ્ય ફેલાવી રહી હતી તે અચાનક કોણ બાણે ક્યાં અદસ્ય થઈ ગઈ! અરણ્યકમળ, શસ્ત્રપરિચાલનથી પોતાનાં હૃદયને શાન્ત કરવા માટે આધિર થઈ ગયો. આશાના મુઘ્ધકર દસ્યને સ્થાને-મોહિની કલ્પનાના અનન્ત ઉત્સવમય રાજ્યને સ્થાને-રાજકુમાર અરણ્યકમળ, સાધુને હિંસાની તીવ્ર હલાહલ લરી વિકટ મૂર્તિ બેવા લાગ્યો, જે કર્મદેવીને પ્રેમ પૂર્વક, હૃદયમાં પ્રતિષ્ઠા કરી અનન્ત સુખને અનુભવ લેવા સ્હાતો હતો તેને પણ હવે શત્રુની પેઠે બેવા લાગ્યો. જે કર્મદેવીની સુંદર મૂર્તિને નેત્રો સ્હાણુ દેવી સમાન-પ્રેમભાવથી-જોતો હતો તેનેજ તે અનંત કાળની વૈરી સમાન દૂર મૂર્તિ બેવા લાગ્યો. રાજકુમાર સાધુને જેટલા પૂજ્ય ભાવથી જોઈ નમન કરતો હતો તેટલાજ શત્રુભાવથી વેરનો બદલો લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે: આ વૈરનો બદલો લેવાને મરવા મારવાથી જરા પણ ડરીશ નહિ. જ્યાં સુધી શરિરની નસોમાં લોહીનું એક પણ ટીપું રહેશે ત્યાં સુધી સાધુને જીવતો રહેવા ઇશ નહિ. બહાએ નિરાંતને વખતે જયત સોદર્યે ભેગું કરી રચેલી નવયૌવના કર્મદેવી ન મળવાથી અરણ્યકમળના હતાશ હૃદયમાં આ પ્રકારે કાલિમા બરાઈ ગઈ. દૃઢ પ્રતિજ્ઞા અને દૃઢ સંકલ્પે એને આવા એક બધકર કાર્ય કરવા માટે ઉત્તેજિત કર્યો. પુંગવ રાજકુમારના સુખના માર્ગમાં એક નવયૌવના કમળ સમાન કામિની મળવાથી કંટાળા પથરાઈ ગયા.

અરિન્તરાજ ભાણિકરાવે, પોતાના જમાણ રાજકુમાર સાધુને પહેરામણીમા અમુલ્ય ઝવેરાત, મોના, ચાદી તથા એક રત્નજડિત પવન અને તેર કુમારિકાઓ આપી પ્રેમપૂર્વક વિદાય કર્યો વળી સાથે ચાર હજાર મદિલ મેના મોકલવાની ઇચ્છા જતાવી પરંતુ રાજકુમાર સાધુએ તે લેવાની ના પાડી પોતાના ૭૦૦ હાટિ જાતિના ચોદાઓ અને પોતાના જ બળ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને, વિવાદિતા પતિને પોતાના રાજ્યમા લઈ જવા તયાર થયો. અરિન્ત રાજાના બહુ આગ્રહથી માત્ર પચાસ મદિલ ચોપાઓને સાથે લીધા તે પચાસ ચોપાઓનો સરદાર કર્મદેવીના ભાઈ મેધરાજ હતો.

અરિન્તનગરથી સઘળાએ પ્રયાણ કર્યું સઘળા એકજ પ્રકારના આનંદ ઉત્સવમા મગ્ન થઈ પુગનનગરી તરફ ચાલવા લાગ્યા માર્ગમા ચન્દન નામના નગર આગળ સાધુએ લશ્કર સહિત પકાર નાખ્યો ચોડોક વખત વિશ્રામ લીધો એટલામા વેગળેથી મરહુમિની ધૂળના ગોટે ગોટ આકાર પર્વત ઉડતા જણાયા કોઈએક લશ્કર આનંદુ જણાવ્યું થોડી વારમાજ રેતીના ઢગલા ઓગળતુ મચ્છુ મૈન્યદવ, સાધુની સેનાની નજીક આવી પહોંચ્યુ સાહસી સાધુએ જોયું કે પુખ્ત સેના તેના સમીપ આવી ઉભી છે અરણ્યકમળ તવવાર ધુમાવતો સેનાને આગ્રભાગે ચાલે છે એ જોતાજ વીરપૂત્ર સાધુ પશુ ધીરતાથી મુદ્દ કરવાને તયાર થઈ ગયો અને પોતાના ચોદાઓને રણમા આપવા અથવા તો વિજયી થવાને ઉત્તેજિત કર્યા રદામી બાણુએ રાગેડોના ચાર હજાર સીપાઈઓ આવી ઉભા છે તેજદવી અરણ્ય કમળે, રત્નુઓના લોહીથી પોતાનો કોષ તૃપ્ત કરવા દ્રઢ મંકદપ કર્યો છે આ સઘળુ જણુવા છતાં પણ સાધુએ દરકાર કરી નહિ ધીરતાની સીમા ઉત્તમધન કરી પોતાની અધીરતા ન દેખાડી વીરતાના અબીમાની વીર મુવાઓ, વીર ધર્મીની પ્રતિષ્ઠા જાળવવા તયાર થઈ ગયા જોત જોનામા રાગેડોના ચાર હજાર સીપાઈઓ બહી મેના ઉપર, મ્હોટા પરાક્રમ સાથે ટુગી પડ્યા સાહસિક રાડોડો ગણુતીમા અધિક દતા ગણુતીમા થોડી બહી મેના ઉપર છાપો માર્યો નહિ અનુચિત આક્રમણને તેઓ સત્ત ધિકારની દ્રષ્ટિથી જોના દતા દુરમનો સાથે વિશ્રામઘાત કરી કપગથી તેમના ઉપર વિજય મેળવવો એ બળહીણ, બાપનાઓનું પ્રમ તેઓ ગણુતા હતા તેથી પ્રથમ એક એક ચોદાઓનું મુદ્દ થયું એક એક ચોપા રદામ રદામા લડી પોતાની વીરતા અને સાહસ જતાવવા લાગ્યો ઇ. સ ૧૪૦૭ મા રાજસ્થાનની મરહુમિ અમલ્લ ચન્દન નામના ભાગમા એક રાજપૂત બાગાને માટે આ સગ્રામ થયું હતું અન્તે સાધુ પોનેજ થોડા ઉપર સ્વાર થઈ રણભુમિમા આવી પહોંચ્યો તેણે અસ્થ્ર ચના પતા ચલાવતા બે વખત મ્હોડોના લશ્કરમા પ્રવેશ કર્યો જન્ને વખત અસ્થ્ર પ્રકારથી ધણુ પરાક્રમી રાડોડો વીરચમ્પા ઉપર ચીર નિદ્રા લેવા સુષ્ઠ ગયા. અસમયે અચાનક, આવો મુદ્દ પ્રસંગ આવી પડવાથી રાજનદિની કર્મદેવી બ્હી ગઈ નહિ પ્રાણુ અચવાની શકાથી તે બ્યાકુળ થઈ નહિ પોતાના સુખ દુખના અદિતીય આગ્રય, પ્રાણુથી પણ અધિક પ્રીત સ્વામી રત્નુઓમા ઘેરાઈ ગયા છે પરમપ્રીય પ્રાણુનાથનું જીવન મારવાડની ભયાનક ભુમિમા ચક્રમા પડી ગયું છે, તેમ જાણીને પણ કર્મદેવી ગભરાઈ નહિ, પરંતુ તે ધીરભાવથી પતિને ઉત્સાહિત કરવા લાગી પ્રાણુનાથની અદ્ભુત રણચાતુરી અને અતૈશ્વિક સાહસ જોઈ પોતાના મનમાજ તેને ધન્યવાદ આપવા લાગી. સાધુના પરાક્રમથી ખસેડી પણ અધિક રાગેડો રણ

ભુમિની સોડમાં સુઈ ગયા. સાધુની પણ અડધી ઉપરાંત સેના કપાઈ ગઈ હતી પણ કર્મદેવી અટલ બાવ રાખી, પ્હેલાંની પેઠેમજ સ્વામીનાથને કહેવા લાગી: નાથ ! હું તમારી રજૂ ચાતૂરી જોઈશ અને તમે રજુમાં મૃત્યુ પામશો તો હું પણ તમારી સાથેજ આવીશ. "

પોતાની સકોમળ પ્રીય પતિના આવા શબ્દો સાંભળી અને એક બાલિકાની આવી તેજ-સ્વિતા અને દ્રઢતા જોઈ સાધુ ઘણો પ્રસન્ન થયો અને પરમ પ્રીતિ સાથે સ્નેહભરી દ્રષ્ટિથી બાલિકાની આવી તેજસ્વિતાનું સન્માન કરતાં અરણ્યકમળને મુદ્ધ માટે બોલાવ્યો. અરણ્યકમળ પણ મુદ્ધને સમાપ્ત કરવા ત્હાતો હતો. તેજ સમયે સોથી-અધીક યત્ન પોતાની અપ્રતિષ્ઠાના ક્ષત્રંકને ધોઈ નાંખવા સાધુની ત્હામુ આવી ઉભા. આ પવિત્ર મુદ્ધમાં અપવિત્ર વિશ્વાસ-ધાતકતાનું નામ પણ નહોતું. ચતુર્થ-કપટ-ની મહિનતા નહોતી. અધર્મ-પ્રપંચ-ની છાંયા પણ નહોતી. બન્ને ક્ષત્રિય-કુમારોએ પોતાની પ્રવાનતા અને પોતાની પ્રતિષ્ઠા રાખવા માટે થોડોક વખત વિનય પૂર્વક વાતચીત કરી લીધા પછી તલવારો ઉપાડી.

હાથુવારમાં તલવારો ચમકવા લાગી. વિજળીની પેઠે તલવારોના ઠકાકા થવા લાગ્યા. એક બીજા ઉપર-સિંદ પેઠે ઉછળવા લાગ્યા. પરસ્પર તલવારોના અથડાવાથી અગ્નિની ચિણુગારીઓ ઉડવા લાગી. સાધુએ અરણ્ય કમળના ખભા ઉપર તલવારનો પ્રહાર કર્યો. અરણ્ય કમળે પણ તાકીને સાધુના માથા ઉપર તલવાર ચડાવી. બન્ને ચોધાઓ બેહોરા થઈને રણભૂમિમાં પડ્યા. થોડાક વખત પછી રોડે રાજકુમાર અરણ્ય કમળને ચૈતન્ય આપ્યું પરંતુ પુંગવ રાજકુમાર સાધુ રણભૂમિમાંથી ફરી ઉઠ્યો નહિ. તેજસ્વિ રાજકુમાર સાધુ પોતાની પ્રતિષ્ઠા રાખવા માટે આનન્દ પૂર્વક સ્વર્ગે સિધારી ગયો. કર્મદેવીની સઘળી આશાઓનો અંત આવી ગયો. જે મનોરથના ઉત્તમમાં પિતાના ધરને છોડ્યું હતું, તે મનોરથ અને તે ઉત્તમો ચીરકાલ માટે અર્ધચ યથ ગયા. આશાભરેલી રાજકુમારીનું જીવન સર્વસ્વ મારવાડની મરુભૂમિના રણ મેદાનમાં છુટાઈ ગયું. તેમ થવા છતાં પણ કર્મદેવી ગભરાઈ નહિ. પરંતુ ધીરતા ધારણ કરી તલવાર ખેંચી. પોતાનો એક હાથ કાપી એક ચોધાને આપતાં કહ્યું કે: "આ હાથ ત્હારા સસરાજીને આપી કહેજે કે તમારી પુત્ર વધુ આવી હતી." એક બીજા ચોધાને કહ્યું કે આ બીજો હાથ પણ કાપી નાંખ ! તે આપતું તરતજ પાલન થયું. વિવાહ સમયે મણિ-સુકતાના આભરણોથી ભરેલો બીજો હાથ મહિલ કવિને અર્પણ કરવા કહ્યું. સાર પછી તે પતિપ્રાણી સતિબાજા રણભૂમિમાંજ ચિતા સળગાવી પતિના સખને બોળામાં લઈ પરલોક સિધારી ગઈ. કર્મદેવીનો કાપેલો હાથ પુંગવમાં રાજ સમક્ષ પહોંચ્યો. વૃદ્ધ રાજાએ અતિશય ખેદ કરતાં તે હાથને અગ્નિદાહ દેવા કહ્યું. જે રથને એ હાથને બાળવામાં આવ્યો ત્યાં એક વાવ ખોદાવી. તેને "કર્મદેવી સરોવર" એવું નામ આપ્યું. અરણ્ય કમળને પેડેલો ધા પણ રુઝાયો નહિ. તે પણ છ મહિના પછી સાધુની પાછળજ પરલોકવાસી થયો. સતિ રાજપૂત બાલિકા જગત્ની સીઓને પોતાનું કર્તવ્ય બતાવી ગઈ. પતિની પાછળ સતિ થઈ ગઈ !

વાંચનાર ! કહો હવે કે જગત્ના કયા ભાગમાં આવી સતિ બાળાઓનાં ચરિત્રો જોવામાં આવે છે ? ધન્ય છે ભરતભૂમિ ! આવાં સી રત્નો ત્હારા ગર્ભમાંજ પાકે છે !

વેદાન્તનો પ્રેમ.

(લખનાર રા. રા. માણેકલાલ એન નાણાવટી—મુરત)

જે સમયે ફ્રાન્સ દેશમાં રાજ્યદેહનો પતન શરૂ થયો હતો, અને આખા દેશમાં એજ કવન ચાલુ હતી તે સમયની આ વાર્તા છે. દરરોજ પ્રાણુ સહાગ્રક થંન * (Guillotine) નિર્દોષ મનુષ્યના પ્રાણ લેવાને તત્પર રહેતું પ્રતિદિન અનેક મનુષ્ય, સ્ત્રીઓ, અને બાળકો આ રોમાંચકારી યંત્રમાં પોતાના દેશભાટે પોતાના પ્રાણ સમર્પણ કરતા હતા. તે સમયે દુર્ભાગ્યવશ જર્મની દેશ નિવાસી ગોટફ્રાઈડ વોલ્ફગોંગ [Gottfried Wolfgang] નામનો એક મનુષ્ય ફ્રાન્સની રાજધાની પારિસમાં આવ્યો. તે જર્મની દેશના ગોટ્ટિન્ગન [Göttingen] નામના નગરમાં વિદ્યાભ્યાસ કરતો હતો તેનું મન વેદાન્તના અભ્યાસમાં અધિક નિમગ્ન રહેતું હતું. વેદાન્તનું અભ્યાસ કરવાથી તેના સ્વભાવપર જુદીજ ઝાપ પડી, તે એકાન્તમાર્ગી થયો તેણે પાઠશાળા છોડી એકાન્તમાં કાળ નિરૂપણ કરવાને યોગ્ય ધાર્યું. કોઈપણ મનુષ્યની પાસે એમવાનું કે દરમિત્ત સાચે વાત કરવાનું તેણે તદ્દન છોડી દીધું. સાંભારિક વિષયો તરફ તેને નિરૂપ્ત રહેવાનું. આન કરવામાં તેને પોતાના દેશમાં અનેક વિધિ નડવા લાગ્યા તેથી ફ્રાન્સ દેશ જઈ એકાન્તમાં વેદાન્તનું અભ્યાસ કરી પોતાની જીંદગીનું સાધક

તે ધીમે ધીમે હૃદયો અને પ્રાતઃક્રિયાથી નિશ્ચિંત થઈ પેરીસના પ્રસિદ્ધ પુસ્તકાલય તરફ ચાલવા માંડ્યું.

આખે રસ્તે તેના મનોવિચારમાં રાતની થતના યાદ આવ્યા કરતી, પરંતુ જેવું તેણે પુસ્તકાલયમાં પ્રવેશ કરી એક પુસ્તક લઈ વાંચવા શરૂ કર્યું કે રાતની વાત છુટી ગયો. તે દિવસે સાયંકાળ સુધી તેણે પુસ્તકોનું અવલોકન કર્યાં કર્યું. સંધ્યાકાળ થઈ જવા બાદ સહેજ રાત થઈ ત્યારે તેણે પોતાના આશ્રમ તરફને રસ્તો લીધો, એટલે વિદ્યાલય તરફ પ્રયાણ કર્યું.

તે ચોરેકે દૂર ગયો નહિ એટલામાં આકાશ મેઘાચ્છન્ન થઈ ગયું. આખું જગત સુગ્રી અંધકારમાં ગુમ થઈ ગયું. ફાલે ફાલે તારાગણ પોતાની પ્રમાણતાવી પથિકાને પ્રદર્શન કરાવવા લાગ્યા. થોડા સમયમાં મૂસલધાર વૃષ્ટિ થવા લાગી. એવા દુઃસમયે વૈદ્યગોંગ ધીમે ધીમે ચાલતો પેલા પ્રાણનાશક યંત્ર ગીલોટાઈન પાસે પહોંચ્યો. આ યંત્ર તેના નિવાસસ્થાન તરફના રસ્તામાંજ પડેલું હતું. ચોમેર સત્તાટ ફેલાઈ રહ્યો હતો. વૃષ્ટિના પડવા સિવાય અન્ય કોઈ શબ્દ સંભળાતો નહોતો. એવે સમયે વિધ્યુતનો ચમકારો થયો અને મેઘોએ પ્રલય કાલ જેવો ધોરનાદ કર્યો. વૈદ્યગોંગ ચમક્યો અને ત્યાંજ અટક્યો. થોડી વારે તેણે આગળ ચાલવા માંડ્યું. ફરી વિજ્ઞાનીનો અમ્તકાર થયો તે અવસરે તે યંત્રની પાસે એક ધુવાન નવેદાને એકલી ઉભેલી જોઈ. તેને જોઈને તે આશ્ચર્ય પામ્યો કે આવી આશ્ત સમયે આ સ્ત્રી આ સ્થળે કેવી રીતે આવી હશે. મહા ઉદ્વેગે ને નવેદા સમિપ ગયો.

જેવો તે રમણી પાસે પહોંચ્યો કે ફરી વિધ્યુતપ્રભાના દર્શન થયા. તેના પ્રભાસથી વૈદ્યગોંગે જોયું તો જે સ્ત્રીના દર્શન તેને આગમી રાત્રે સ્વપ્નમાં થયા હતા તેજ સ્ત્રી તે હતી. આથી તેને મહદ આશ્ચર્ય લાગ્યું, તેના આશ્ચર્યની પરિસીમા રહી નહિ.

“હે ઇન્દુ વંદની ! આત્મ ધોર અંધારી રાત્રીએ તું અને શું કરેછે ? વૃષ્ટિ જોશખંધ ચાલે છે, આખું જગત ધોર અંધકારમય છે. સર્વ મનુષ્યો પોતપોતાના મૃદુ દ્વાર બંધ કરી બેઠેલા છે એવા ભયાનક સમયે ભયંકર સ્થાનમાં તું એકલી અને બેસીને શું કરેછે ? તારું ધરત્યાર છે કે નહિ ? સચું વહાલું કોઈ નથી કે ? તારા કોઈ સ્નેહી સંબંધીને હાં જવાની તારી ઇચ્છા હશે તો હું તને ત્યાં મુછી જઈશ ” વૈદ્યગોંગ રાતના સ્વપ્નવાણી પુતળી તરફ એકીએ જોઈ રહી. ભયાનક સમયને યાદ કરી તેના ઉત્તરની આતુરતાથી રાહ જોવા લાગ્યો.

“મુસાફર ! મારે કોઈ સ્નેહી નથી. હું જાણે મારા ધરમાંજ છું. મારું મૃદુ શુન્યકાર છે. તે સુંદરીએ ઉત્તર આપ્યો.

“તારું કોઈ સચું ના હોય, અને તું કોઈ સ્થલે જવા ચાહતી નહિ હોય તો તને હવેપુર્વક આશ્રય આપવા હું તૈયાર છું. સંકોચ ન હોય તો મારી સાથે ચાલ. એમ બોલી સુંદરીનો ઉત્તર સાંભળવાની આચાથી તેના સામે નિહાલતો ઉભો રહ્યો.

“મહેને કાંઈ હરકત નથી. તમારી સાથે આવવાને તૈયાર છું ” એટલું બોલી તે કાંતા ઉઠી અને વૈદ્યગોંગની પાછળ ચાલવા માંડ્યું.

થોડા સમયમાં વાદળ વીખરાઈ ગયું. વૃષ્ટિ બંધ થઈ, આકાશ પટપટ ચંદ્રમાની આસપાસ તારાગણ ચમકવા લાગ્યા. વૈદ્યગોંગ પોતાના નિવાસસ્થાન તરફ આવ્યો. દ્વારપાલે દરવાજો ઉઘાડ્યો. વૈદ્યગોંગ સાથે એક રમણીસ્ત્રી જોઈ તે તાત્કાલ થયો, પણ કાંઈ બોલ્યો નહિ.

વૈદ્યગોત્ર તે રત્નખાણને પોતાના ઔરડામાં માનપુત્ર લઈ ગયો. રાત ધણી વીતી ગઈ હતી તે સ્ત્રી ધણી અમિત હતી, તેથી તેણે અનન્ય લીધા વીના વિશ્રાંતી લેવાની ઇચ્છા નહોત કરી. વૈદ્યગોત્રે તે તારામણીને પોતાનો મુલાકાત પલગ આપ્યો અને પોતે કાચપર સુતો. તે કાચપર પડ્યા બાદ અનેક પ્રકારના તરંગો તેના મનમાં ઉછળવા લાગ્યા, અને તે ચક્રાવર્તનીના પ્રેમપાશમાં એવો બંધ થઈ ગયો કે તેનો સંધર્ભ વિવેક જતો રહ્યો. તે ધીમે રહીને ઉડ્યો અને પેલી કામિનીના કંઠ સમીપ આવ્યો હવે રહીને તે ચક્રકાંતાને જગાડી. તેને જગાડ્યા બાદ ઉદ્ધમાર્થી જગાડવાના અપગ્રાહની ક્ષમા કરવાની ધણી પ્રાર્થના કર્યા બાદ તેની પામે પ્રેમભિક્ષા માગી. પોતાના સ્વપ્નની મર્યાદા તેને કહી સંભળાવી, અને છેવટે ખુદા શબ્દોમાં તેના પ્રત્યેના પોતાનો પ્રેમ પ્રગટ કર્યો.

“ મીક છે મારી દશા કાંઈક અશે તમારા જેવી છે, તેથી તમારે આપણા બન્નેની એકસરખી ભાવના છે ત્યારે અત્યંતની આવશ્યકતા નથી.

રમણી ત્રિવેણી.

સુને ૧૫૬૮ માં પરાક્રમી મોગલ બાદશાહ અકબરે ન્યારે ચિતોડ ઉપર ચડાઇ કરી અને સ્વતંત્રતાપ્રીય ભારતીય વીરો ન્યારે પ્રસન્ન મુખે, સ્વર્ગથી પણ અધિક પ્રીય જન્મભુમિ માટે, રણભુમિની સોડમાં ચીરકાલને માટે મુક્ર ગયા, જે સમયે રાજપૂત કુલનું નામ રાખનાર જયમલ્લ, શત્રુના હાથથી માર્યો ગયો અને ફક્ત સોળ વર્ષની કીશોર વયનો કુમાર દુતો પરમ ઉત્સાહ સાથે સ્વતંત્રતાનો વાવટો ઉઠાવતો શત્રુની રહામે ચયો, તે સમયે વીરભુમિ ચિતોડની ત્રણ વીર લલનાઓએ પાગ સ્પર્દેશની રક્ષા કરવા માટે પોતાના પ્રાણ અર્પણ કર્યા હતા. તે ત્રણે વીરાંગનાઓએ કામળ શરીર ઉપર કદિન ક્વચ (અખતર) પહેરીને અને કમળનાજ સમાન કામળ હાથમાં કહોર હથિયાર લઇને મોગલ સેનાની ગતિ રોકવા તયાર થઇ હતી. એ ત્રણે રમણીઓ અર્ચે જોતાં શત્રુદલ દલિત રાજસ્થાનની સાચી વીરાંગનાઓ, સ્વતંત્રતાની દિવ્ય મૂર્તિ અને આત્મત્યાગના અદિતીય દર્શાવરૂપ હતી.

પરાક્રમી જયમલ્લ સ્વર્ગે સિધારી ગયાછે, અન્યાયી યુધ્ધમાં અનેક સિંહ જેવા વીર પુરુષો ચીરકાલને માટે રણભુમિ પર નિશ્ચિંતપણે સૂઇ ગયા છે. વીરભુમી, વીરપુરુષો વગર શુન્ય થઇ ગઇ છે. હવે ચિતોડની રક્ષા કોણ કરશે ? દુર્દાત મોગલો દ્વાર ઉપર આવી પહોંચ્યાછે. હવે કોનામાં સામર્થ્ય છે ? કો મોગલોને રોકી શકે ? સ્વતંત્રતાની લીલાશૂળિ પરતંત્રતાની બેડીમાં જડાયા છાગી છે ! હવે એ પરમદુઃખદાયક બેડીને કોણ તોડી શકશે ? હાથ ! આજે વીરભુમિ નિરાશ અને ઉત્સાહ વગરની થઈ રહી છે. આવા સમયે એક વીર બાગક, પ્રીય જન્મભુમિને માટે પ્રાણ અર્પણ કરવા તયાર થયો છે. જયમલ્લ હમણાંજ હમેશને માટે ચિતોડથી નિદાય થયા છે. તેમની ગેરહાજરીથી ચિતોડ સદાને માટે દુઃખી થઇ રહ્યું છે ! પરંતુ આજે તેજ મૃન્ય સિંહાસનને કુમાર દુતોએ સોંપિત કર્યું છે. દુતો બાલ્યાવસ્થામાં છે છતાં પણ સાહસ, પરાક્રમ અને હમતામાં તે એક વીર યુવક કરતાં પણ અધિક છે. ભરતખંડને પગદસિત કરનાર પરતંત્રતાની ઝુંસરીમાં નાખનાર મોગલ બાદશાહ અકબરના વિશાળ સૈન્યદળની રહામે લડવા તયાર થયો. દુતો અત્યંત શસ્ત્રથી સજ્જ થઇ માતાની આજ્ઞા લેવા ગયો. વીરાંગના કર્મ દેવીએ વીર હૃદયે, પરમપ્રીય પૂત્રને રણભુમિમાં જઈ સ્પર્દેશની રક્ષા કરવા માટે લડવાની આજ્ઞા આપી. ત્યાર પછી દુતો પોતાની પ્રીયતમા કમળાવતી પાગે ગયો. તેણે પણ પ્રસન્ન ચિત્તે, પોતાના પ્રાણનાથને યુદ્ધસ્થળમાં જવાની આજ્ઞા આપી. અને તેની ખંડેન કર્યુવતીએ પણ જન્મભુમિની રક્ષા કરવા માટે પોતાના બામનો ઉત્સાહ વધે એવા શબ્દો કહ્યા. આજ્ઞા મળવા પછી તરતજ સોળ વર્ષનો રાજપૂત કુમાર, ચિતોડનો અદિતીય વીર યુવાન, ચીરકાળને માટે વીદાય થઈને પરમ ઉત્સાહ સાથે પવિત્ર કાર્ય સાધવાને પવિત્ર રણભુમિમાં આવી ઉભો રહ્યો. મેવાડના લશ્કરની સરદારી મેળવવાથી અને સ્પર્દેશને પરતંત્રતામાં ન પડવા દેવાના અભિમાનથી તે વીર યુવાનને ઉત્સાહ થયો હતો તે અદિતીયજ હતો એમાં શંકા નહીં. તેની સાથે ફક્ત આઠ હજાર રાજપૂતો હતા. વિશાળ મોગલ સેના બે ભાગમાં વેહેંચી દેવામાં આવી હતી. લશ્કરના એક ભાગનો સેનાપતિ બાદશાહ અકબર પોતે જતો હતો. અને બીજા ભાગનું લશ્કર પણ એવાજ એક યુધ્ધ પ્રવીણ શોધાની સરદારી નીચે હતું. બીજા ભાગનું લશ્કર

પ્રથમ લગ્નમાં ઉત્તર અને વીર કૃતાની જોડે ધેર પુષ્પ યવા લાગ્યું. મારો, મારો, કાપો, કાપોના શબ્દો પૃથ્વીથી આકાશપર્યંતના પ્રદેશને ગંભીર મુકવા લાગ્યા તત્કાલેના ખડખડાટ વડે રણભૂમિમાં વીજળી પેઠે કડાકા યવા લાગ્યા બહુકના અગ્નિથી રણભૂમિ ગાજી રહી રણવાદીના પ્રયત્ન ધ્વનિ બંને બાજુના યોદ્ધાઓને શરાતન ચલાવવા લાગ્યા. બંને બાજુનું કૈન્ય મહાભારત પુષ્પ કળવા લાગ્યું.

મધ્યાહ્ન કાળનો મમય હતો બાદશાહનું એક મૈત્ર્ય ન્યારે લડવામાં રોકાયું હતું. સારે બીજા ભાગનું મૈત્ર્ય કુમાર કૃતાને ઘેરી જીવતો કેદ પકડવાની ગોઠવણમાં હતું. બંને મૈત્ર્યેને સમરણભિમા બડના જોષ બાદશાહ અકસ્માતની સરદારી તળેનું સૈન્ય એકાએક લશ્કરોની વચમાં ફેલાઈ ગયું, અને કૃતાને જીવતો પકડવા આગળ વધ્યું. એટલામાં અચાનક તેમનો વેગ નરમ પડી ગયો. રહામી બાજુ પહોંચેના ચિકટ માર્ગે હતો પહાડી માર્ગના ઉચાણવાળા ભાગમાં લીલા પાદશાઓથી ભરપૂર એ જોશ હતો તે જોડેની બાજુમાંથી બહુકની ગોળીઓ ઝપાગમ ઝપાગી મોગમોના લશ્કરોના ધાણુ કહાડતી હતી ગોળીઓના મારાથી મોગલ લશ્કર ઊંચ લિજ યવા લાગ્યું. મોગલ યોદ્ધાઓ પણ અકિત ધક ગયા આ પ્રભાણે ગોળીઓના અરખાનિ પ્રહારથી ધણા મોગલ સિપાઈઓ રણભૂમિમાં આનોટવા લાગ્યા એ જોષ અકસ્માત બાદશાહ પણ આશ્ચર્ય પામ્યો તેણે મ્યાનપૂર્વક જોયું કે ત્રણ વીર રમણીઓ, પહાડી માર્ગના શિરોભાગ ઉપર ઉભા રહી ગોળીઓનો વર્ષા વગસાવે છે ત્રણમાંથી એક તો જુધા જોવી છે અને બીજા બે ખીનેલા કમળ જેની અપૂર્ણ યુવાનો છે ત્રણે ધોડા ઉપર સ્વાર છે ત્રણે વીર બાજાઓએ અંગેષ ખેંખતરો પહેરેના છે અને ત્રણે અંચ ચલાવવામાં પરમ ચતુર છે મધુરતાથી ભરેના રમીલા નેત્રોવાળા હૃદયમાં આવી મધી ભય કરતા નેવાથી બાદશાહનું હૃદય ચિંતામરત થયું એ ત્રણે વીરાગતાઓના પગક્રમ રડે બાદશાહની ઘણી સેના આગળ પગનું મુકી શક્તી નહોતી, એ રમણીઓના અચૂક નિશાનો વડે ઘણી સેના રણભૂમિમાં શરીરની આદૃતિ આપી રહી હતી અજળા ૩૫ મનના નારીઓના આવા અદ્ભુત પરાક્રમ જોષ ભરતખડના અદ્વિતીય સ્વામી બાદશાહ અકસ્માતનું મુખ, લજ્જા અને ક્ષોભ વડે નીચું ધક ગયું સ્ત્રીઓના બળ અને સાદમ જોષ પોતાના યોદ્ધાઓ તરફ તિરસ્કારની નજરે જોતો બાદશાહ એકીટમે તે વીર વચનાઓની ગોળીઓના વરસાદ તરફ નેવા લાગ્યો.

એક તરફ ધેર યુવ ગાતી રહ્યું છે ત્રણે વીર રાજપૂત દેવિઓની ગોળીઓના વરસાદ વડે મોગલ સેના ઘણું ઘણું વારમાં પૃથ્વી ઉપર પડ્યાક પડવા લાગી છે મધ્યાહ્નથી સંધ્યા સમય પર્વત, ત્રિશામ લીલા રંગરજ પુષ્પ ગા યુ મધ્યાહ્નથી સંધ્યા સમય પર્વત ત્રણે વીરે વતી વીર રમણીઓએ યજુની ગતિને રોમી વીધી તેમનો અજવર્ણ, ઘાંધપણ અવગેષ વગર ચાલ્યા કરી ઘણા મોગલ મીપાઈઓ 'અન્નાદ' 'અલ્લાદ' ના પોકારો કરતા મચુને શરણ ચલા બાદશાહ અકસ્માતનું વીર પુરુષ હતો તે આ ત્રણે વીરાગતાઓની વીરતા ઉપર મોહિત થઈ ગયો અને તેમની વીરતાનું યથેચ્છિત સન્માન કરવા, તેનું ચિત્ત ઉદ્દેશિત થયું બાદશાહે અજ્ઞા આપી કે જે કાંઈ જૈનિમ પેની ત્રણે વીર ત્રીઓને જીવતી પકડી લાવશે તેને પુરુષ દ્રવ્ય દનામમાં મળશે પરંતુ બાદશાહની આ આજ્ઞાનો અમલ ધયો નહીં કારણ કે બધા લશ્કરીઓના મન લગાઈમાં લાગ્યા હતા મોગલ સેનાનિધિ પણ મદાનમત દાવી પેરે પુષ્પ કરવા લાગ્યા હતા ત્રણે વીર બાજાઓ અગ્રીમ માહસ વડે મોગલ લશ્કરની રહામુ લડવા તાગી નેઓને વગવણ આગળ આવવા દીધા નહીં અચાનક કુર્ણવતીનું શરીર બેટાસ

અહ ગયું, જોતજોતોમાં કામળા, પુલ્કની પેઠાં જે એકા ઉપરથી પૂજિત. ઉપર પડી ગઇ. પ્રા
જ્ઞાલી પૂત્રીને જુમિ ઉપર પડતી જોવા છતાં કર્મદેવી ગભરાઇ નહીં. અને ધીર ભાવે સઃ
ઉપર ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવવા લાગી. એટલામાં મોગલ સ્વકરમાંથી એક ગોળી ચ
અને કમળાવતીના કાળા હાથમાં થઈ આરપાર નીકળી ગઇ. આ ગોળી વાગવાથી હાથે
પીડા થવા છતાં પણ કમળાવતી પ્રથમ ગભરાઇ નહીં, ધીરતા વડે ધોડા ઉપર સળંગ
સત્રુની સેનાને નષ્ટ કરવા લાગી. મોગલો પણ હનન થઈ રહ્યા હતા. ગોળાઓ
ગોળાઓ છોડવા લાગ્યા. ત્યારે કમળાવતી અને કર્મદેવી બન્ને રણભુમિ ઉપર ગબડી
ત્યારે કુમાર ફૂતો, બાદશાહના લશ્કરને છતીને ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ત્યારે તેણે જોયું કે પૂજ્ય
માતા, પ્રિયતમા પતિ અને પ્રાણસમાન બેહેનનું સર્વજ્ઞ જોયું શરીર, રણભુમિમાં તરફડે
ફૂતાંએ ત્યારે આ બચકાર દ્રવ્ય જોયું ત્યારે વધારે શૂર ચક્રુ અને ગુસ્સામાં ગુસ્સ
અસંખ્ય મોગલોનો સંહાર કરી નાંખ્યો. કર્મદેવી અને કમળાવતીના કંઈ રંધાઈ ગયા. ત
ફૂતાંએ તેમને પોતાના બોળામાં લીધાં. કમળાએ ધીરતાથી પોતાના સ્વામીના મુખને જે
પતિપ્રાણુ સતીએ પોતાના પ્રાણુનાયના મુખનાં છેલ્લી વખત દર્શન કરી અનન્ત નિદ્રાનો આ
લીધો. વીરગેના કર્મદેવીએ પોતાના જ્ઞાતા પૂત્રને ફરીથી યુધ્ધ કરવાની આજ્ઞા આપી
પોતાના દેશની સ્વતંત્રતાને માટે, યુદ્ધ કરી પોતાની સાથે સ્વર્ગમાં મળવાનો અનુરોધ કરી
લોકમાંથી વિદાય થઈ. માતાના શબ્દો સાંભળી ફૂતો “હર, હર, હર,” શબ્દો બોલ્યો
ફરીથી યુધ્ધ કરવા મચ્યો. અનેક મોત્રોનો સંહાર કરી અન્તે પોતે પણ સોળવર્ષની ઉં
મુવાવસ્થામાં જન્મભુમિની છાતી ઉપર સળંગ કરી ગયો. ફૂતાનું મૃતક શરીર તેની પતિ
ચિતામાં બાળવામાં આવ્યું. કર્મદેવી અને કર્મદેવીના શરીર જુદી ચિતામાં બાળ્યાં.
પ્રમાણે ત્યારે જહાં રાજપૂત ફૂળનું ગૌરવ, રાજપૂતોની સ્વતંત્રતાનો મહિમા વધારતાં
પરતંત્રતાને તિરસ્કાર અપાવતાં દેવલોક સિધાવી ગયાં. કેવળ તેમની અનન્ત કીર્તિ આ જુલો
હજી સુધી અદ્વય રહી ગઇ. અને તે સદાકાળ અચળ રહેશેજ, સ્વદેશની અને જન્મભુમિ
રક્ષા કરવી એ પરમધર્મ છે એવું સમજવાથી જે જે મહાન નરો અને નારીઓએ પોત
કીર્તિ અમર કરાવી છે તેમાં આ ત્યારે વીર રાજપૂત કુળ દિપકોનાં નામ ઉમેરવામાં આવ્યાં
ધન્ય છે એમની વીર જનનીઓને ! અને ધન્ય છે એમના ધર્મતત્વ સમગ્રવનાર ગુરુ દેવ

• ઈ. સ. ૧૫૬૮ સંવત ૧૬૨૪ના ચૈત્ર સુદી ૧૨ ને દિવસે ફૂતાન્ત કાળ બાદશાહ અહ
ચિતોડમાં પેઠો. તે વેળા પોતાના દેશની, પોતાની જાતિની અને પોતાના કુળની આ
બળવવા માટે નવરાણીઓ, પાંચ કુંવરીઓ, બે બાળક અને સરદાર તેમજ પટાવતે
કેટલીક સ્ત્રીઓ રાજગઢમાં ચિતાખડકી બળી થઈ હતી. પાતિવ્રતપણાનું અને ધર્મનું ર
કરવા પોતાના શારીરિક સુખને તિલાંજલી અપાવતાં જે પ્રમાણે હિંદુઓએ યશ મેળવ્યો
તેવો યશ ખ્રીષ્ટ કોઇપણ જાતિએ કદીપણ મેળવેલો નથી.

જાપાનીસેની દિવાસળી બનાવવાની રીત.

લખનાર—રા. રા. ડી. એમ. પડ્યા-મુ બધ.

જાપાન દેશમાં ૧૬૧ હોનાના મમમથી દિવાસળીના ઉપયોગમાં આવે તેવી જાતના લાકડા તથા પુષ્કળ ઉગે છે દિવાસળી બનાવવાને પગલુ છલામાંથી બે જાતના લા ના નમુના તથા મોડલવામાં આવ્યા હતા જેમાંથી દિવાસળીની ઢીલ્લી લાકડીઓ મારી પડી હતી

* દિવાસળી બનાવના માર્ગ નેતૃતા પ થો હિદુસ્થનમાં મળવાની અડચણ પડે નહી ન્દાનુ રખાનુ કાકાને ખીઆ પાય હનરનો લડોળ બસ થાય છે દિવાસળીને ઉપયોગી થાય ના બા કા જાપાન દેશમાં રથા ઉગે છે તેથી ત્યા એના કારખાના પણ ધણા છે

આગમડીન કા ખાનાના ત્રણ લાગ પાડવામાં આવે છે (૧) સળી પાડરી, કા નામાં માખા લારી તેની ડાડીઓ પાડી બડળ માધવાયા આવે છે (૨) પેગીઓના ખોખા માર કરવાનુ, (૩) નળી પાડનાર પાસેથી મળીઓ લાની તથા પેગીવાળાઓ કનેથી પેગીઓ વીને સળીઓને ગુલ લગાડી પેગીઓ ઉપર પેગીઓ મારી તેમાં કાડીઓ ભરી ઉપર મસાલો પાડી તેના ડાકેનો માધી મોગ પેગીમાં પેક કરી દેશાવર મોખવામાં આવે છે જાપાનમાં ડી પાડવાને બે બે જાતના લા કા વાપરવામાં આવે છે તેમાંના કેટલામાંના નામ નીચે આપ્યા છે

જાપાની નામ	ઇંગ્લિશ નામ
યાનાની	Willow
નેટરનો અથવા } મોમી	White Fir
મેટર	Pine
હેકાયાનાગી	Aspen
હુનેયા અથવા } મોર્યાયાનગી	Poplar
સાગીનોકા	Cedar

એને મળતા લાકડા હિદુસ્થાનમાં વિદ્યામન થા સિંભાદ્રી પર્વતના જંગલમાં થાય છે ના સોટા મીધા થાય છે અને અ ઘરના દેશ પણ ઉભાજ ટોપ છે અમદાવાદ, ખીતામપૂર હાગ વધ વગેરે રેમણના લાકડાના ઉપયોગ થાય છે

મડી પાડવાનુ લાકડુ જરા લીનુ રહેતુ નોંધએ, લાકડાના પ્રથમ એ પુટ લાગા મા પાડવામાં આવે છે. પગી તેને ચત્રમાં મુકે છે, ચત્રની મોડવણ ધણી ર સરળ છે પણ

* આગ ડી અથગ કાડી એટલે દિવાસળી આ માસિક ચત્રના આકારમાં કેટલાક ધણી તથા ચોક્કુ ગુજાતી જણનાર ખીજ દેશના રેતનાર અદરથો હોવાથી એ રાખેનો યોગ કરો છે

ન્યાં સુધી દીકામાં આવ્યું નથી ત્યાં સુધી સમજવું કઠણ છે. યંત્રમાંથી કાંડીની જાડાઈના લાંબા પાટીઆ નીકળે છે પછી તેને કાંડી કાપવાના યંત્રમાં મુકી તેની કાંડી પાડવામાં આવે છે. આ કામના યંત્રો જાપાનમાં ૩૦૦ થી ૩૫૦ ચેનની કીમત સુધી મળે છે. પેટી તૈયાર કરવાને જાપાનમાં યંત્રનો ઉપયોગ કરતા નથી. તે કામ સઘળું હાથથી થાય છે. મોટા મોટા લાકડાં ઉપર રંધા મારતાં તેમાંથી કામળ જેવા પાતળાં પાટીઆં પડે છે. પછી તે પાટીઆંને પેટી જેવડાજ કાપી નાંખે છે. અને તેના ઘુણા દ્વારા પેટીનો આકાર બનાવી તેના ઉપર કામળ ચોંટાડે છે. પેટી બનાવવામાં જાપાનમાં ધણી ખરો પાઇન (Pine) નામનાં લાકડાંનો ઉપયોગ થાય છે. યંત્રવડે કાંડી ચોકાકામાં ભરે છે તે યંત્રની કીમત ૨૦૦ ચેન પડે છે.

સેફ્ટી મેચ કરવાને ફેમિયાં ભરેલી કાંડીનાં ટોચકાં જરા તપાવી આમ તેમ ફેમને ફેરવી પછી તે ટોચકાં પેરેશીન આઇડમાં ભોળવાં, પછી તેને ગંધક લગાડવો. પીગાળેલા ગંધકમાં ડુબાવી ફેમને એક આયકો આપવો જેથી વધારે લાગેલો ગંધક નીકળી જશે. સફ્ફર મેચ કરવામાં જેખમ રહેલું છે. જાપાનમાં ગંધકની મેચનો ધણી ઉપયોગ થતો નથી. હિંદુસ્થાન વગેરે દેશોમાં મોકલવા સારું કાંઈ કાંઈ કારખાનામાં બનાવવામાં આવે છે. સફ્ફરમેચની કાંડીના ટોચકાંને જે રસ ચઢાવવામાં આવે છે તેનું પમાણુનીચે મુજબ છે.

	ભાગ
Yellow Phosphorus-	પીળી ફોસ્ફરસ ૩૦૦
Glue-	સરસ ૪૦૦
Potassium Chlorate-	પોટાશ્યમ ક્લોરેટ ૭૦૦
Wheat, Flour-	ધઉંનો આટો ૨૫૦
Ferric oxide-	ફેરીક ઓક્સાઇડ ૩૦

અધો મસાલો આણી એકઠો કરવો પણ પોટાશીયમ ક્લોરેટ સરસ નાંખ્યા પછી નાંખવો. એકદમ એકઠું કરવામાં જેખમ રહેલું છે. સરસની બાબતમાં પણ કાળજી રાખવાની છે. સરસને ૪ થી ૫ કલાક ઠંડા પાણીમાં પલાળવો, પછી ઉકાળવાનાં વાસણમાં નાંખી તે વાસણ ખળખળતા વાસણમાં મુકવું જેથી સરસ સારો ગળી જાય છે. સરસમાં ખીલકુલ ગરો રહેલો જેખમ નહીં. અધો મસાલો સારી રીતે મેળવવો નહીં તો અધો મેહેનત નકામી જશે.

પેટી ઉપર લગાડવાનો કાચનો છુકો ગ્લાસ પાઉર તથા સરસ સરખા પ્રમાણમાં લખને લગાડવા. કાંડી ઉપર મસાલો લગાડતા પેહેલાં તેને એક ટેબલ ઉપર મુકે છે. ટેબલની સપાટી ત્રણ ઈંચ ઊંડી હોય છે. તેના ઉપર અડધો ઈંચ જાડું પતરું હોય છે. આ પત્રાઉપર મસાલો ઘુટીને તેમાં ફેમમાહિલી કાંડીના છેડા બોળે છે. દરેક વખત તે મસાલાને પત્રાઉપર સરખો રાખવો પડે છે. સરસના ગડા યથ જાય નહીં માટે પતરું ગરમ રાખવું પડે છે. અને તે સારું ટેબલ નીચે દેવતા રાખે છે. પતરું ઘણું ગરમ ચવાથી ઉપરનો મસાલો બળી જાય, તેમ ઘણું ઠંડું યથ જવાથી સરસના ગડા બાઝી જાય તેથી પતરામાં કેટલી ગરમી છે તે વારંવાર તપાસતાં રહેવું પડે છે.

સેક્ટરી મેચીસના મસાલાનું પ્રમાણ:—

સરસ	૧૬૦	ભાગ
પોટાશીયમ ક્લોરેટ	૧૦૦૦ થી ૧૨૦૦	,,
રાણ	૧૫૦	,,
કાચની ધુણી	૩૫૦	,,
ગંધક	૧૨૦	,,
પોટેશીયમ બાયક્રોમેટ	૨૦	,,

એ ઉપરાંત ઉપલી જાણુસમાં જરૂર પડવે ૭૦ ભાગ મેગેનીસ અને ફેરીક ઓક્સ ૧૦૦ ભાગ નાખવા; પણ એની વીશિષ જરૂર પડતી નથી. પેટી ઉપર લગાડવાનો મસ નીચે પ્રમાણે:—

લાલ ફાસફરસ	૨૬૦	ભાગ
એટીમની (કાળી)	૨૫૦	ભાગ
સરસ	૨૫	ભાગ

કાંઠી ઉપર લગાડવાનો મસાલો બધો એકઠો ઘુંટવો પડ્યું તેમા પોટેશીયમ દસો નાંખત્રો નહીં. હવા માન પ્રમાણે સરસસા ફેરફાર કરવો પડેછે. પેટી ઉપર લગાડવાના મ લા નીચે પણ દેવતા રાખવો પડે છે. કારણ સરસ જડો થાય તો કામ લાગે નહીં

જીંદગી તરી પાર કેમ ઉતરાય ?

How to Succeed in Life ?

યુવાન માણસ સસાર સાગરમા પડતાં પેદેલાં એમ ધારતો રહેછે કે આપણા દહ સુખ એનમાં જવાના છે. પરંતુ જે તકો આવી મળે છે તથા જે જે બીનાઓ એને વખતે અનુકુળ અથવા પ્રતિકુળ હોય છે તેના ઉપર વિચાર કરી પોતાની જીંદગીનું રસાગ સાગરમાથી પેલે પાર સફલ સલામત લઈ જવામાં પોતાની નીતિ ઉપર કુલે આ રાખવાનો છે. હાલત તથા પદવી બધાને મળતી નથી. પણ જે સંભાળથી ચાલવામાં એ નો ઘણા માણસો મુખી અને દુનીયાને ઉપયોગી થઈ શકે. અને વારંતે નીચલી થો સુચનાઓ કામ લાગશે.

તંદુરસ્તી—શરીરની આરોગ્યતા, સુખ અને કાર્યનાં સારા પરિણામો મેલવવાને જ જરૂરની છે. માંદો માણસ પોતાનું તેમજ પોતાના સેકેનું કામ ધ્યાન દઈ કરી શકતો ન માંદગી પોતાની મેળે આવતી નથી. એને ઉત્તમ થવાનાં કેટલાંક કારણો હોય છે. તંદુર કેમ જળવાય તેના નિયમો જાણવા જરૂર છે અને તે જાણવાથી સારી રીતે શરી નિરોગી રાખતાં શીખાશે.

પોતાથી બનતું કરવાનો મક્કમ ઠરાવ—દરેક યુવાન માણસે હલકી પાયરીએથીજ ઉંચે ચઢવાની ઇચ્છા રાખતી. એ પાયરીએ ચઢવામાં પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરવો અને તેને માટે પોતાના ધંધાના સંબંધમાં જે સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવાનું છે તેની દરેક તક પકડવી. તમે તમારાથી બનતું કીધું છે એ વીચારજ તમને સંપૂર્ણ સતોષ આપશે. તમારા આ ગુણથી સારા કામનાળા મિત્રાનું મંડળ થશે, તમારો જીવસો સતેજ થશે, અને છેવટે તેનાં સારાં ફળ પ્રાપ્ત થશે.

ઉદ્યોગ—ઉદ્યોગ એટલે મેહેનત કરવી તે ખરી, પણ દ્રઢ નિશ્ચય રાખીને એકાગ્ર ચિત્તથી મેહેનત કરવી; કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ વરસનો ખરો ભાગ આજીવનમાં ગાળે છે અને પરીક્ષા સમયે મેહેનત કરવો બેસી જાય છે. આવા વિદ્યાર્થીઓ ઉદ્યોગી કહેવાય નહીં. એવા વિદ્યાર્થીઓને નપાસ થવાનો સંભવ વધારે રહે છે. એટલુંજ નહીં પણ તેઓ એવી ટેવને આધીન થાય છે કે પછી જે ચીજ તેઓ હાથમાં લે તે દરેકમાં નિષ્ફળ ઉતરવાનો સંભવ રહે છે. કેટલાક માણસોની ઉપર દેખરેખ રાખવામાં આવે તોજ તે ઉદ્યોગી થાય છે. પરંતુ ઇશ્વરની તો આપણા ઉપર નજર છેજ એમ સમજીને ઉદ્યોગી રહેવું.

વખતનું નિયમીતપણું—આનો અર્થ વખતસર કામ કરવાની તથા આપેલો બોલ પાલવાની ટેવ પાડવી. વખતનું નિયમીતપણું જાળવવા, સુષ્ટ ઉડવાનો, નહાવાનો, ખાવાનો, અને ધંધે લાગવાનો વખત નક્કી કરવો અને તે બરાબર પાળવો. લેણુ દેણુમાં પણ વખતનું નિયમીતપણું જાળવવું, કોઈનું દેવું આપવાનો ચોક્કસ વખત આપ્યો હોય તો તે વખતે તે આપી દેવાથી સર્વનો ભરોસો પોતા ઉપર બેસે છે.

વ્યવસ્થા—આનો અર્થ સીધી પંક્તિ—એનું ઉચ્ચતું ગેરવ્યવસ્થા—દરેક ચીજની જગ્યા રાખવી અને દરેક ચીજને પોતાની બરાબર જગ્યાએ મુકવી. આવી રીતે ધ્યાન રાખવાથી ધણી માથાકુટ બચશે અને સાથે વખતનો પણ બચાવ થશે.

ઉત્સાહ—કામ કરવાનું બળ—કેટલાક માણસો દ્રઢ નિશ્ચયથી કામ કરે છે પણ ધીમા હોય છે. દરરોજ તેઓ જ્વેતર કરે છે, ન્યારે જોઈએ સારે ઉદ્યોગી, પણ કીધેલાં કામનું પ્રમાણુ વધતું નથી. તેઓની હીલચાલ ઉતાવળી નહીં જણાતાં ફળની દરકાર હોય નહીં તેમ જ સસાહ જાય છે. જે માણસ ઉંચી પંક્તિએ ચઢવા માંગતો હોય તેણે જાતીના બળથી, અંતઃકરણના ઉમંગકાંઈ દરેક કામ કરવું. દરરોજ આપણે એવા ઘણા માણસોના દાખલા જોઈએ છીએ કે જેમનામાં બુદ્ધિ, ઉદ્યોગ, અને ઉંચી વિચારશક્તિ, એ ગુણો છતાં તેઓને પુરતી ફતેહ મળતી નથી જેનું કારણ ફક્ત અંતઃકરણના જીવસોની ગેર હાજરી હોય છે. તેઓ જીવસોથી આગળ પડતાં નથી અને કાંઈ જીવસોવાલો માણસ વચ્ચે આવી જીતી બોગવી જાય છે. જાતીના જીવસોવાળો માણસ ધારેલું કામ પાર પાડ્યા શીવાય નિષ્ફળ નથી.

તાકીદે નામ નોંધાવો ! થોડા વખતમાં છપાઈ બહાર પડશે.
એક અત્યુત્તમ ઐતિહાસિક નવલ કથા,

પંખની રાણી ચંદાબાઈ.

અથવા

લૉર્ડ ડેલહૌસીની ચાબુક.

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસોમાં જે જે વીર નારીઓ યદ્યર્થ છે. અને જેમણે સ્વદેશની રક્ષા કરવા માટે પ્રાણની આહુતીઓ આપી છે તેમાં પહેલે નંબરે ઝંડીની રાણી અને બીજે નંબરે પંખની રાણી ચંદાબાઈના જીવન ચરિત્ર જોવામાં આવ્યાં છે. રાણી ચંદાબાઈ એ રાજા રણજીતસિંહ પછી પંખન રાજ્યનો ભાર પોતાને માથે લઈ રાજ્ય કેવી દક્ષતાથી ચલાવ્યું અને ત્યારપછી અંગ્રેજોએ એ રાજ્ય લેવાનો નિશ્ચય કર્યો ત્યારે સ્વદેશ દ્રોહી મંત્રિ લાલસિંહ સાથે કેવી યુક્તિથી ડામ લીધું, મંત્રિ લાલસિંહે કેવો ત્રાસ વરતાવ્યો તથા રાજ્યના બીજા સ્વદેશભક્ત અમાત્યો તથા સરવીર નરોએ પંખન રાજ્યને બચાવવા કેવા ભઠ્ઠીરથ યત્નો કર્યા, દેલહૌસીએ પોતાના પ્રાણના બલિદાન આપ્યાં, મંત્રિ લાલસિંહની પુત્રી-સ્વદેશભક્ત બાલિકા-હિરાબાઈએ પોતાના પિતાની મરણ વિરૂધ્ધ યદ્યર્થ કેવી રીતે સ્થાયતા કરી તેમ છતાં પણ દેશદ્રોહી લાલસિંહે કેવા પ્રયત્ન કરી અંગ્રેજોને જોડે મળી જઈ પંખન રાજ્યને અને નિરપરાધી શિખ પ્રજાને હુમ્મશેને મારે પરાધીનતાની બેડીમાં નાંખી, લડાઈઓમાં દેશભક્ત વીર નરોએ કેવું કેવું શરાતન ગતાવ્યું અને તેમ છતાં પણ લાગ્યહીણ પંખન રાજ્ય કેવી રીતે અંગ્રેજોના હાથમાં જઈ પડ્યું, લૉર્ડ ડેલહૌસી જેવા અવિચારી અંગ્રેજો કેવા કેવા યત્નોથી પંખનને અંગ્રેજ રાજ્ય બનાવ્યું વીજેરે અપૂર્વ દૃઢ્યબેદક બનાવો સાથે શીખ જાતિની ઉત્પત્તિ, રાણી ચંદાબાઈને દેશનિઢાલ, નગરકેદ અને અતિ મૃત્યુ, છેલ્લા બાળક રાજા દિલિપસિંહનું બાલ્યાવસ્થામાં જ કિશ્કિયન થવું, દિલિપસિંહના મૃત પત્રો, તેની કંગાલ હાલત વિગેરે ખાસ વાંચવા લાયક પ્રકરણો લખાયાં છે. અત્યેક હિંદુ પ્રહર્યે એક કોપી અવરથ ખરીદતી જોઈએ. લાખા ઉત્તેજક, સરલ અને મનોવેષક કૌલી છે. પાકા બાઈન્ડિંગ સાથે ૩૦ ૧ પાછળથી ૩૦ ૧-૮ પૃષ્ઠો જુદું. અગાઉથી આહક યનાર પ્રહર્યોનાં નામ અથર કરવામાં આવશે.

ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

ભારતજીવન ઓરીસ કાળગાદેવી રોડ-સુબખ.

વિશ્વાસુ નોકર.

રાજપુતાનામાં નાગોર નામનું એક શહેર છે. કેટલાંક વર્ષ ઉપર મરાઠા લોકોએ તે ઉપર એક ચઢાઈ કરી હતી. તે સમયે સાંના રાજા વિજયસિંહે તે શહેરનું ઉત્તમ પ્રકારે રક્ષણ કર્યું હતું; તે એટલે સુધી કે તે મરાઠા એટલે “મરણપામતાં સુધી પાછા નહીં હઠનાર” લોકોને ૭ મહિના સુધી આગળ ચસકવા દીધા નહીં.

ત્યાર પછી તેણે સધળા રાજપુત જનસેનાને ખીજા રાજાઓ પાસે મોકલી વિનંતી કરી કે “મરાઠા લોકો” આગળ આપણા સૈન્યનો નિભાવ થશે નહીં. માટે તમારો પોતે જાતેજ તમારાં હરકર સાથે આવીને શત્રુઓને હાંકી કઢાવવામાં મને મદદ કરવી.” પરંતુ તે પ્રભાણે કોઈ પણ રાજા મદદે આવ્યા નહીં. પ્રત્યેક રાજા, પોતાનોજ બચાવ કરી બેસી રહ્યા. અને વિજયસિંહના વિજયની ધૂળ કરતા. તમાસો જોવા લાગ્યા.

વિજયસિંહે એ સધળું જાણ્યું. તેણે અન્તે શત્રુઓના સૈન્ય વચ્ચે ચડને બીજા રાજાઓને મદદે બોલાવવા જવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે એવો વિચાર કર્યો કે કદાચ તે રાજાઓને હું જાતે તેડવા જઈશ, તો મદદ કરવા આવશે. વિજયસિંહે એક હાજર સાંકળીઓ તૈયાર કરી. તે ઉપર સ્વારો બેસાડ્યા. અને મધ્યરાત્રીના સમયે મરાઠાના હરકર વચ્ચે ઘણું વિકાતર ગયો. સાંના રાજા તેને મદદ કરવાને તૈયાર નહોતો. તેથી તેને દિલ્ગીર થઈ પાછું જતું પડ્યું, સાંથી તે જયપુર ગયો. સાં ઈશ્વરસિંહ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે તેને કંઈ રીતે નાંકી નહીં. કારણ કે તે તેનો યુદ્ધ શત્રુ હતો. ઈશ્વરસિંહ પણ વિજયસિંહનો વિજય, રાજ્ય વિસ્તાર આદિ જોઈ ધૂળ કરતો હતો. તોપણ તે તેનાથી ડરતો હતો. વિજયસિંહના આવાગમનની વાત સાંભળી બહારથી મોટા આનંદ પ્રદર્શિત કરતો હતો પરંતુ મનમાં વિચારતો હતો કે સુદૈવયોગે વિજયસિંહ આપણા દાયમાં આવ્યોછે ત્યારે તેને પકડી કેદ કરી મરાઠાઓને સોંપી દઈ આપણે આપણું કામ કાઢી લેવું. વિજયસિંહ આવ્યા પછી તરતજ તેની મુલાકાત કરી આદરસત્કાર કરવા લાગ્યો.

વિજયસિંહના અનુયાયીઓમાં મુખ્ય સરદાર જવાનસિંહ નામનો એક રાજપુત હતો. જયપુરના એક સરદારની પુત્રિ સાથે તેનાં લગ્ન થયાં હતાં. તે સરદાર અને ઈશ્વરસિંહને ઓળખાણ હતી, તેને એવી બીતિ હતી કે ઈશ્વરસિંહ વિજયસિંહને પકડવાનો પ્રયત્ન કરે છે- અને તેથી મોટું રણકંદન થઈ જાતે જાણુના અનેક વીરો પ્રાણમુક્ત થશે. તેથી તે સરદાર પોતાના જમાઈ પાસે આવીને તે વિશે વાત કરવા લાગ્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે કોઈ પણ કારણે નીમિત્તે તમારે આ પ્રાણહાતક સમયે ઝેરહાજર રહેવું. તેના મનમાં એવું હતું કે જાતે રાજાનું ગમે તેમ થાય પણ પોતાનો જમાઈ બગી જાય. તેથીજ તેણે તેને એ પ્રભાણે કહ્યું.

જવાનસિંહને આ બાબતની ખબર પડે તે મહેલાંજ વિજયસિંહ અને ઈશ્વરસિંહની મુલાકાતનો નિશ્ચય થયો હતો. તેથી તેનાથી તેમાં કોઈ ફેરફાર થઈ શક્યો નહીં. પરંતુ પોતાના સ્વામીને કોઈ પણ પ્રકારે બચાવવાનો નિશ્ચય કરી તે તેજ વખતે ઈશ્વરસિંહ પાસે આવવા નિકળ્યો. અને વિરોધ કોઈ કશું નહીં.

જે ધર્મશાળામાં વિજયસિંહ ઉત્પન્ન થયો. તેજ ધર્મશાળા તરફ ઇશ્વરસિંહ આવ્યો અને બન્નેની પ્રતિ એક થઈ. પરસ્પર આલિંગન દીધું. અને બન્ને એક ખીજને “ભાઈ” કહી એકજ ગાદી ઉપર બેઠા. તે સમયે વિશ્વાસુ જવાનસિંગ પણ ત્યાં હાજર હતો. તે બન્ને રાજપુત્ર બેઠા પછી જયપુરના રાજાની પાછળ જઈ, એકાએક રાજાના અંગરખાના એક છેડા ઉપર બેઠા.

ઇશ્વરસિંહે પાછળ ફરી જોયું અને પોતાના અંગરખા ઉપર કોણ બેઠું છે તે જોઈ કહ્યું: કેમ જવાનસિંગ ! આજે તમે પાછળ કેમ બેઠા છો ? તમારી હાથેનાં બેસવાની જગ્યા તો તમારા રાજાના જમણા હાથ તરફ છે.

જવાનસિંગે કહ્યું: મહારાજ, તેમ કરવું એ આજના પ્રસંગને અનુસરતું છે. તેણે પોતાના રાજા તરફ ફરીને કહ્યું: મહારાજ ! સ્વામી ! આપ હારીને ચાલતા થાઓ તહીંતો નાહક તમારા પ્રાણ જશે.

જવાનસિંગને આજે કાંઈક ખાનગી સમાચાર મળ્યા છે એમ સમજી વિજયસિંહ તરતજ બેઠો. એટલે ઇશ્વરસિંહે પણ ઉઠવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ તેનાથી ઉઠાયું નહીં. વિજયસિંહને પકડવા માટે તેણે પોતાના સિપાઈઓને અને સરદારોને આજ્ઞા આપી, પરંતુ જવાનસિંગે જયપુરના રાજાના અંગરખામાંથી પોતાનું છુપાવેલું ખંજર બહાર કાઢી તેની છાતી ફટકાવ્યું. અને બોલ્યો: મહારાજ સ્વામીને કંઈપણ ગુસ્સાન થયા વગર જવાદો, નહીંતો આ ખંજર તમારી છાતીમાં બોલી દશશ.

એટલું કરીને પોતાના અનુયાયીઓ તથા વિજયસિંહ તરફ ફરીને બોલ્યો: તમે ઘોડા પર સ્વાર થયા છો એવી ખબર મને આપો એટલે હું તમારી પાછળ આવ્યો છું, એમજ મને. વિજયસિંહ ઘોડા ઉપર બેઠો, તેણે પોતાને યોગ્ય હવું એવું જ વર્તન કર્યું. તે નહાસી રો નહો. તેણે પોતાને ઉપડી જવાની ખબર જવાનસિંગને આપી. અને પોતાની તલવાર પાડી રાખી જવાનસિંગના આવવાની વાટ જોતા બેઠો.

આ ખબર મળતાંજ જવાનસિંગે પોતાનું ખંજર આનમાં ઘાસી દીધું, અને જયપુરના મહારાજ સામે આવી નખીને પ્રણામ કર્યો.

જવાનસિંગની આવી સ્વામી ભક્તિ જોઈ જયપુરના મહારાજ ઘણા ખુશ થયા. અને તેને મહારાજાએ નખીને સલામ કરી. તેને ટાંઠ પણ હરકત ન થાય તેમ તેને જવા-
પીધા. મહારાજાએ પોતાના સરદારો તરફ જોઈ કહ્યું: સરદારો ! સ્વામિ ભક્તિનું આ કેવું ક્રોધરણુ છે તે જુવો ! એમના ઉપર રાજા ઉગ્રમવાને કોની હિમ્મત ચાલશે વાર ? જગત્માં સ્વામિ ભક્તિ એ મહોટામાં મહોટું માન છે, મહોટામાં મહોટો યશ છે અને સ્વર્ગના દેવતાઓ પણ એમના ઉપર પુષ્પ વૃષ્ટિ કરે છે. જેણે જેનું લુણ ખાધું છે તે, તેણે હલાલ કરવું જોઈએ. કુદરત પણ દીધો છે પણ સ્વામી ભક્તિ કરવા ચુકતા નથી. તો તમે મનુષ્ય છો. જેનું અન્ન ખાઓ છો તેની ભક્તિ કરવાને સામાટે પછાત પડવું જોઈએ ? સરદારો ! સ્વામીની સેવા કરવી એ સેવ્ય જોતો ધર્મ છે. તેજજ ઇશ્વર રાજા થાય છે. અને તેજ સ્વામિભક્ત મનુષ્યને સંસારમાંજ પરમમાન સુખ મળે છે.

“મકરંદ”

એક ન્હાની વાત.

રાધા મદ મર્દન.

૧

કેટલીક સ્ત્રીઓને પોતાના શરીરની સુંદરતાનું અભિમાન હોય છે, અને તે અભિમાન રૂપી વિષ-ઝેર-ને યોગે તેના સ્વભાવમાં પણ વિપત્તી અસર માય છે. જેઓના સ્વભાવમાં વિપત્તી અસર થઈ કે પછી નાના પ્રકારના બનાવો બનવાનું પુછવું જ શું? કાં તો પોતાનો પતિ હોય કે કાં તો બીજો ગમે તે પુરુષ હોય! પરંતુ નાના પ્રકારના છળ, કપટ, પ્રપંચ અને પાપનાં ઉદાકરણો જોવામાં આવે છે. અને તેમાંથી કેટલીક વખતે ભયંકર પરિણામ આવે છે. હમણાંનો સમય, પાછલા સમય કરતાં એટલો વલક્ષણ થઈ ગયો છે કે સ્ત્રીઓ પોતાની ઇશ્વરદત્ત સુંદરતાનો લાભ પોતાના વિચારિત પતિને આપવાને બદલે પોતાના જ જેવા અન્ય સુંદર દેહધારી મનુષ્યોને આપી ઇશ્વરના ઘર સુધી પાપનો પુંજ બાંધી જાય છે. પરંતુ જેવી પોતાના દેહની સુંદરતા વડે જન્મતાં મનુષ્યોને આનંદ આપે છે તેવો જ આનંદ આપવા મનની સુંદરતા વડે સ્વર્ગના દેવો અને ઇશ્વરને આનંદ આપવા પ્રયત્ન કરતાં નથી! જે ઇશ્વરે મનુષ્યનો જન્મ આપ્યો છે, તેણે જ કાયદાઓ બનાવ્યા છે. તેને વાંચવાની પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ મેહેનત લેતી નથી. તેમજ જેમ શરિર ઉપર ચઢેલો મેલ દરરોજ ધોઈ સાફ કરવામાં આવે છે તેમ મન ઉપર ચઢેલો જુદા જુદા દોષો રૂપી મેલને ધોઈ સાફ કરતાં હોય તો અચિત્ તેઓ આલોકમાં અને પરલોકમાં ઇશ્વરના દરબાર સુધી યશ અને સુખ મેળવ્યા વિના રહે નહીં! જેઓને સુંદરતાનો મદ ચઢે છે તેઓને માટે પુરાણોમાં એક ઉદાકરણ આપ્યું છે અને તે વાંચવાથી પ્રત્યેક સ્ત્રીઓ જાણી શકશે કે મિથ્યા અભિમાન ઇશ્વરને પણ પ્રીય નથી. અને તે એક સમયે તેનું મર્દન કર્યા વિના રહેતો નથી.

એક સમયે રાધાને એવો ગર્વ થયો કે: મેં કૃષ્ણનું અંતઃકરણ છતી લઈ તેને કેવળ પોતાના શુભામ-દાસ જેવો બનાવ્યો છે. પરંતુ સર્વનાં અંતઃકરણોની સ્થિતિ યથા સ્થિત જાણનાર અને વિશ્વમાં વિચરતાં મનુષ્યોના દૃઢચરિ જરા પણ અપરિચિત્ નહિં એવા કૃષ્ણના જાણવામાં એ વાત આવી. રાધાના આવા મિથ્યા મર્દન કરવું અને તેને કાંઈક શિખામણ આપવાને પ્રવૃત્ત કરી. એક દિવસ રાધા અને કૃષ્ણ બન્ને નંદન વનમાં ફરતાં હતાં. બન્ને જણ ફરતાં ફરતાં ફૂલોની સૌગંધીવાળા ધીય પ્રદેશમાં એક પત્થર ઉપર સ્થામ સ્થામાં બેઠાં. કૃષ્ણ એકદમ સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને રાધાના રહસ્ય જોઈ પછી પૃથ્વિ તરફ મ્હોડું કરી હસી દીધું. એ જોઈ રાધાએ હસવાનું કારણ પુછ્યું. તોપણ તે કાંઈ બોલ્યા નહીં! એ ચાર વખત પુછવાથી કૃષ્ણે કહ્યું: બિંબાધરે! છટ છટ! એમાં શું પુછ્યું? એતો જરાક અમથું જ! ". રાધાએ કહ્યું: નહિં. તમે શું બોલો છો. મહારા સમ! સાચું કહો! કૃષ્ણે પાછો જગડી જવાળ આપ્યો: આ સદા જગત્ના છવો કેવા મ્હારે આધિન છે અને હું સર્વમાં કેવો શ્રેષ્ઠ છું તે જાણીને મને હસવું આવ્યું." આ સાંભળી થોડીકવારે રાધાએ પણ કૃષ્ણનું અનુકરણ કર્યું અને ખડખડાટ હસી દીધું. એ જોઈ કૃષ્ણે તેનું કારણ પુછ્યું. રાધાએ કહ્યું: મહારાજ! તમે

અખિલ વિશ્વના સ્વામીહો, છતાં પણ હું તમારાથી એકદુરં. હું તમારા ઉપર કેવો હુકમ ચલાવું છું. તમે આખા જગતને વશ સંપાદી પછી મેં તમને કેવા મ્હારે આધિન બનાવ્યા છે? આ વિચાર આવવાથી મ્હને હસવું આવ્યું.” કૃષ્ણે ઉત્તર આપતાં કહ્યું: હે કમલ નયને! ત્હારે ગુલામ ન બને એવો વિશ્વમાં કોણ છે? ત્હારાં કમલ જેવાં નેત્રના કટાક્ષવડે ત્હારે ચરણે પડે એવો ત્રણ લોકમાં એક પણ મનુષ્ય પ્રાણી નથી. મધુરવદને! તમારી સુંદરતા વડે મ્હોટા મ્હોટા મુનીઓ પણ વશ થાય તો પછી હું શી ગણતીમાં!” અનંત લીલાધારી કૃષ્ણે આના શબ્દો કહેતાં કહેતાં રાધાને પોતાના પગ ઉપર સ્થાન આપ્યું. અને હર્ષથી સુખનો કરવા લાગ્યા. ત્યાર પછી કેટલીક આડી અવલી વાતો કરી કૃષ્ણ અને રાધા ચાલ્યાં ગયાં.

૨

કેટલાક દિવસ નિકળી ગયા પછી એક દિવસ યમુના નદિના કિનારા ઉપર એક રમણીય સ્થળે રાધા એક દારી સાથે ગયા અને કૃષ્ણને બોલાવવા એક દારી મોકલી. તે દિવસે મેહેલમાંથી નિકળતાં પહેલાં રાધા, નાના પ્રકરના અલંકારો અને વસ્ત્રો ધારણ કરી પોતાના શરિરને સુશોભિત કરવા ગુપાઈ હતી. તે સ્થાનવર્ણ મનોહારી કૃષ્ણને આનંદ આપવાના અને તેના મનને હરણ કરી લેવાના વિચાર વચ્ચળમાં હતી. વસ્ત્ર પહેરતી વખતે અનેક વિચારો કર્યા. ધિક્કમાં એક સાળુ હાથમાં લઈ તેના સ્થામુ જોઈ પાછો ફેંટી દીધો. કેટલીક વારે એક આકાશ રંગનો સાલુ પહેર્યો. હાથમાં રત્ન જડિત કંકણો પહેર્યાં. કંઠે પંચ રત્નોનો હાર પહેર્યો. નેત્રમાં ઝીણું અંજન કર્યું. હાથની એક આંગળીએ મણિમુદ્રા પહેરી. પગમાં ઝીણી ઝીણી કુધરીઓવાળાં અંજારો પહેર્યાં. કમરે કટિમેખલા લટકાવી. માથાના વાળને સ્વચ્છતા પુર્વક ઓળી લીધા. એક પણ વાગ આવે પાછો ફાપ નહિં. અથવા છુટો પડી જાય નહિં તેમ બરેબર સલાજ લીધી. બરેબર સીધો સેધો પાડી વચમાં સિંદુર પુર્યું. ચોટલાને ગુથી અબોડો વાળ્યો. ત્યાર પછી એક કુસોનો ગુચ્છ લઈ વેણિમાં ઓસ્યો. શરિરે સોગંધીક દ્રવ્યો ઓળી જાણે નદન વનનું એક સુગંધિત વક્ષ હોય તેજ પ્રમાણે તૈયાર થઈ એક મ્હોટા આરસા સ્થામુ ઉભી રહી પોતાના શરિરની સુંદરતા જોવા લાગી. આરસામાં પોતાના અપ્રતિમ સૌંદર્યનું પ્રતિબિંબ જોઈ અતિ આનંદ પુર્વક, મોરની પેઠે મ્હોટે અવાજે બોલી: કૃષ્ણ! તું મ્હારો દાસ છે. આને હું ત્હારા સ્થામું આમ વાંકી દ્રષ્ટિએ જોઈશ, નહીં નહીં આમ વાંકી દ્રષ્ટિએ જોઈશ હંસણી પ્રમાણે નાચતી નાચતી ત્હારી પાસે આવીશ. કોકિલા જેવું ગાયન ગાઈને ત્હારું ચિત્ત મ્હારામાં તસ્લિન કરીશ. ત્હારી પાછળ ઉભી રહીને મ્હારી વેણીમાં ખેમિતુ પ્રસ એક હાથે ત્હારા નાક આગળ ધરીશ. અને ત્યાર પછી મ્હારા બંને હાથ ત્હારા કંઠમાં વિંટાળીને ત્હારા સ્કન વચ્ચે, પ્રવાલ સમાન બંને ઓઠોનું સારી પેઠે સુખન લઈશ. અહા! તે વેળા મ્હને કેટલો આનંદ થશે. કૃષ્ણ તું મ્હારેજ છે. તું ખીજ કોઈનો નથી. મ્હેં ત્હારું અંતઃકરણ સારીપેઠે જાણી લીધું છે. એટલે તું મ્હારા ઉપર આચકત થશે. તે વેળા તું મ્હને સુખન, આલિંગન દેવા તૈયાર થશે. પરંતુ ત્હારો હાથ તરછોડી નાંખી હું રિસાઈને બેસીશ. તું મ્હારા કાલાવાલા કરશે. તો પણ હું માનીશ નહિં. જ્યારે તું હારીને મ્હારે પગે પડશે ત્યારે હું હસી દઈશ. અહા! મ્હારી સુંદરતા ઉપર તે કેવો મોહ પામ્યો છે? કૃષ્ણ! મ્હારા જેવી ખીજ સુંદર કોણ છે? કુસોક્યમા ગમે ત્યાં જાય છે તો પણ તું મ્હને ને મ્હનેજ જુવે છે. અહા! એટલું કહી રાધા પોતાની દારી સાથે યમુના કીનારે જઈ કૃષ્ણને તેડવા દારી મોકલી.

સુખાંસ્ત સમયે, સુંદરતાની કેવળ લલિતા જેવી રાધા, હાથમાં સુગંધિત પૂંપની માળા, મધૂર ફળો અને કેટલાક મિષ્ટ પદાર્થો લઈ મેહેલમાંથી બહાર નીકળી અને એક ગુપ્ત માથે, જે સ્થળે પોતાના હૃદય પ્રીય કૃષ્ણ સાથે અનેક રાત્રીઓ સુખમાં વિતાડી હતી તે યમુનાના કિનારે આવી પહોંચી. અભિસારિકા રાધા મ્હોટાં ઉત્સાહમાં આવી હતી. પરંતુ કૃષ્ણ હજી આવ્યા નહોતા. જેમ જેમ સમય જતો ગયો તેમ તેમ રાધા આનંદથી પ્રયુક્તિત્વ ધરી હતી, તે કરમાવા લાગી. પરંતુ તે કાંઈક કામમાં ગુંચાવા હશે. થોડીક વારમાં તે આવી પહોંચશે એવા વિચારો કરી પોતાના મનનું સમાધાન કરવા લાગી. ધણી સમય વિતી ગયો પરંતુ કૃષ્ણ આવ્યા નહોતા. એટલામાં વેગળે એક ઝાડની નીચે કામના પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. કદાચ કૃષ્ણ ત્યાં સંતાપ રવા હશે એવા સંસય આવ્યાથી રાધાએ મધૂર કંઠે કહ્યું. હે ગોવિંદ! હે ગોપાળ! હે સુકુંદ! હે રાધા રમણ! એવી જુઓ પાડવા લાગી. પણ કાંઈ ઉત્તર મળ્યો નહિ. સૂર્ય નારાયણ અસ્ત પામી ગયા. આકાશ સ્વામ વર્ણ જણાવા લાગ્યું. પરંતુ આકાશની સ્વામતા કરતાં પણ અધિક સ્વામ અને તેજઃપુર્ણ એવા કૃષ્ણ ભગવાન આવ્યા નહિ. પક્ષિઓ કિલ્મિલ કિલ્મિલ શબ્દ નાદ કરતાં પોતાના માળામાં ભરાઈ ગયાં. ગાયો પણ ગાણામાં બંધાઈ ગઈ. આખો દિવસ મેહેનત કરનાર સંસારીજનો પોત પોતાને ઘેર આજ્ઞા ગયાં. પરંતુ મનોદારી કૃષ્ણ રાધાના હૃદય મંદિરમાં આવ્યા નહિ. તે તો કાણુમળે કેટલે વેગળે હતો!

આ સમયે ચારે તરફ શાંતતા પ્રસરી હતી. પરંતુ રાધાના અંતઃકરણમાં શાંતતા ઘટી નહોતી. જગતના બાહ્ય પ્રાંતની શાંતતા કરતાં રાધાના હૃદય જગતની અંતઃકરણ અતિશય વધતી હતી. તે પોતાના મન સાથેજ કહેવા લાગી. શું મ્હારો પ્રીય નહિ આવે? હર હર! મ્હારા અદ્વિતીય પ્રેમનું પાન કરવા તેને બોલાવ્યો છે તેથી તે આવ્યા વિના કદી પણ રહેશે નહીં. આકાશમાં ચંદ્ર ઉદય થશે તેજ વખતે મ્હારા હૃદયનો ચંદ્ર કૃષ્ણ પણ ઉદય થશેજ. હે ચંદ્ર! તું મ્હારા કૃષ્ણ ચંદ્રને લખેજ ઉદય થજે. થોડીવારમાં ચંદ્ર ઉદય થશે. જગત ઉપર પયરાવણ અધિકારને વેગળો ખસેડી ધવલ પ્રકાશથી જોનારનાં હૃદયને આનંદ આપવા લાગ્યો. પરંતુ ચંદ્રે તેની વિનતી સ્વિકારી નહિ! તે નિષ્કુર હૃદય ચંદ્ર એકલોજ આકાશ પટમાં આવી ઉભો રહ્યો. ચંદ્રને ઉદય થતો જોઈ રાધાએ વક્ર દ્રષ્ટિએ તેના રહામું જોયું. અને તિરસ્કાર આપતાં બોલી: ચંદ્ર! શું મ્હારે અપમાન? મ્હારા ચંદ્રને વેગળો ખસેડી તું એકલોજ ઉદય થયો એ મ્હારાથી સહન થતું નથી."

થોડીવાર રહેતા રહ્યા જોઈ રહી. પછી બોલવા લાગી! ચરેરે ચંદ્રનો પ્રકાશ મ્હારા અંતઃકરણને કેવળ વડવાનજ જેવો લાગે છે. બસ! હવે મ્હારે કૃષ્ણ ઉપર આટલી બધી પ્રીતિ રાખતી નકામી છે. હવે જો તે અહીં આવે તો તેને કોર રાખીવડે મ્હણાં મારીશ. અને તેના રહામું પણ જોઈશ નહિ! તે આવીને હશે કે હું ચાલતી યાત્રા. પોતે કાણુ જાણે ક્યાં મોજશોખમાં પડ્યો હશે. અને મ્હને ચંદ્રનાં પ્રખર કિરણોવડે તથા મદનનાં તિવળાણુવડે વિષાતી ટવળાવી છે! મ્હારામાં કેટલી કોરતા છે તે હું આજે એને સારી પેઠે બતાવીશ. તે નિષ્કુર હૃદયનો અહીં આવ્યા પછી મ્હારા મનનું સમાધાન કરવા અનેક શબ્દો બોલશે પરંતુ હું તો નેને એક એક એવા શબ્દોથી વિષતી ચાલી જઈશ કે તેને પણ સારેજ ખબર પડશે.

૪

ગધા આ પ્રમાણે કોપના વ્યસ્તાયી લાલચોળ જેવી થઈ ગઈ. પરંતુ તેના ગુસ્સા મનમાને મનમાન - દો કાઠણ કે હજુ સુધી કુશ્વ આવી નહિ. હવે અકળાઈ અને ઘેર જવાને ધણી વેળા તૈયાર થઈ. પરંતુ તેના પગ ઉપડતા નહોતા તે બોલવા લાગી. આહ ! હજુ સુધી મદારા મનની ભમિત રથીતિ થાય છે તેનું કાઠણ શું ? આજથી મેં નિશ્ચય કર્યો કે હવેથી તેના ઉપર કદી પણ પ્રીતિ રાખીશ નહિ છતાં પણ ઘેર જવાને મદારા પગ કેમ ઉપડતા નથી ? ધીમે ધીમે રાધાનો ગુસ્સો શાત પડ્યો. તેને કુખના ખરા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું. તેનું અંત કરણ ખળખળી ઉઠ્યું તેના નેત્રોમાં વારંવાર આમ ભરાઈ આવવા લાગ્યા હાથમાં ઝાંચેલી ફલની માળા કરમાઈ ગઈ એ કરમાયેલી માળા તરફ જોતાં તેને વિશેષ દુઃખ થયું. તે અતિ દીન મુખમુગ્ધાએ બોલી ખરેખર હું તે કૃષ્ણને ચોગ્ય નથી જે કામદેવ જેવા મહામળવાન દેવને પણ છતનાર તેના મેં આગળ હું પેટલીકે સુદ ? એવા મહામળવાન દેવતાને મેં મદારા દાસ જનાવ્યા છે એવું મિથ્યા અભિમાન થયું હતું પરંતુ તે મદારા મુખપણ હવે મૂકને જણાઈ આવ્યું. પોતાની સુઠવડે પોતાનાજ માથા ઉપર કાઠવ નાખનાર દાથી પ્રમાણે મદારા કુખનું હું પોતેજ કારણ થઈ પડીશુ આહ ! હવે મૂકને મદારા કુખનું કારણ જણાયું. અભિમાન એજ કુખનું મૂળ છે ! અભિમાન એજ આનંદ નાશ કરનાર છે. અને અભિમાન એજ સુખના મીઠા પ્રયોગને સુકાની નાખનાર છે. રાધાનું અંત કરણ અતિશય રિદ્ધિ થયું. તે એ ધાર આમુએ ગડના લાગી

રાધાની દીન, દુઃખી અવસ્થા જોઈ કૃષ્ણને દર્શાવ્યા. રાધા જ્યાં ઉભી હતી ત્યાંથી પાછળના ભાગમાંથી મોરલીના મધુર સ્વર આવવા લાગ્યો. રાધાને પોતાને અંતઃકરણમાં પોતે જાતેજ કૃષ્ણ છે એવું જ્ઞાન થયું. અહા! આ વખતે તેના આનંદનો શું પાર હતો? આનંદને લીધે તેના કરમાંયલો રહેશે પ્રગુલ્લ થયો. પોતાનું-રાધાનું-સ્વરૂપ જુલોજીવ પોતેજ જાણે કૃષ્ણ છે એવું જોવા લાગી. આનંદને લીધે તે નાચવા લાગી. રાધા અને કૃષ્ણ એ બે જુદાં છે એવો દૈત ભાવ જુલો ગઈ. તેની નજર આગળ એક નવીન, આનંદમય, સુખમય અને શાંત જગતું ઉઠેલું જોયું. જગતના અનેક છુપે દીકા. તે વેળા તે જગતને, ધરતારને અને પોતાની જાતને સુધ્ધાં જુલો ગઈ. પોતાના પ્રીયકરનું જ શરિર જાણે બદલી લીધું હોય તેમ થવાથી તેના દુઃખનો અંત આવી ગયો. પરંતુ આવી આનંદદાયક સ્થિતિમાં તે પડેલો વખત રહેશે તેનું તેને જ્ઞાન નહોતું. જ્યારે તે જગતવાસ્થામાં આવી અને પોતાના અસલ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું ત્યારે પ્રાતઃકાળ થયો હતો.

પ્રાતઃકાળે-સૂર્ય વાદળમાં સંતાપેો હતો. રાધા જાગૃત થઈ આંખો યોજતી સુખ સ્વપ્નને યાદ કરતી ઉઠી બેઠી યઈ. ગભરાયલો રહેશે કૃષ્ણને શોધવા લાગી. ઢોંગી કૃષ્ણ આંખ મીંચી બાજુએ સુતેલા હતા. રાધાના દંડોળવાથી આંખો યોજતા અને આગસ મરડતા કૃષ્ણે કહ્યું મહેને અંત્યારથી શામાટે જગાડ્યો. રાધાએ તેના બન્ને હાથ પકડી કહ્યું. મહારાજ! તમારા એવા ઢોંગથી હવે હું છેતરાવાની નથી. કહો, તમે ખરેખર બીધતા હતા? જાગવા છતાં બંધવાનો ઢોંગ કરી પકી રહ્યા નહોતા? તમે તો રાત દિવસ, જાગૃત, અને સુષુપ્તિ અવસ્થાથી વેગળાજ રહો છો. તમારું સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ હવે મહેને બરોબર સમજાયું છે તેમ છતાં પણ તમે બંધવાનો ઢોંગ કરો છો એ શું કહેવાય?

કૃષ્ણે કહ્યું: હા, હું ઢોંગીજ છું. પરંતુ જેઓ મહારા ખરા સ્વરૂપને જાણે છે તેની પાસે તેવો ઢોંગી નથી. મહારા બકતો સાચે હું અંતઃકરણ ઉઘાડું કરી દીધું.

રાધાએ પ્રશ્ન કર્યો: ત્યારે જેવા જગતની જુડી રચના કરનારને જુડો શા માટે નહિ કહેવો જોઈએ?

“હું જુડો છું, એ હું કહી શકું છું. પરંતુ બધારી સાચે જુડો નથી. જેઓ મહારા ખરા સ્વરૂપને જાણવાની ઇચ્છા કરે છે. તે મહેને જાણી શકે છે. અને તેમના મનમાંથી આ જગતનું મિથ્યાપણું પણ તરિત આવ્યું જાય છે.” કૃષ્ણે ઉત્તર આપ્યું.

“અમે ત્હમારાથી જુદાં છીએ એવા વૃથા બમમાં નાંખી અમને બધાને ફસાવો છો તો પછી તમને પ્રપંચી શા માટે ન કહેવા?” રાધાએ જરાક ગુસ્સામાં પુછ્યું.

કૃષ્ણ: હું પ્રપંચી છું એવું હું કહી શકું છું. પરંતુ જેઓ મહારાથી વેગળા છે તે પોતાની જાતેજ પ્રપંચમાં પડ્યા છે અને તેથી પણ વધારે પ્રપંચમાં પડશે.

“તમે મોટા ચોર છો એવું કહી શકો. કારણ કે સઘળાને માયાના આવરણ તમે રાખી આત્મ સ્વરૂપ સુખથી વેગળાં રાખેો છો.” રાધાએ હજી પણ કહ્યું.

કૃષ્ણ: હા, હું ચોર છું. પરંતુ જેઓ પોતાના ખરા સ્વરૂપને જુલો જઈ મોહજાળમાં સપડાય છે તેનેજ હું છુંડું છું.

રાધા: તું મહા કુટ અને કૂર છે એ કહી શકે. કારણ કે પ્રાણી માત્રના દુઃખથી તું પ્રસન્ન થાય છે. પરંતુ તને જે રમત થાય છે તે પ્રાણીને ને મૃત્યુ સમાન જણાય છે.”

કૃષ્ણ: જેઓ પોતાના આત્મા સાથે કૂસાથી વરતે છે તેની સાથેજ હું કૂસાથી વરતું છું. હું કૂસાથી વરતું છું છતાં ઘણાં છું. કારણ કે હું અને અ તે સુખ છે. તેમજ યોગ્ય સમયે હું સઘળાં ને મ્હારી પાસે બોલાવું છું. મ્હારી નિષ્કાળજી વડે એક કુદ્ર આણી પણ મરણ પામતું નથી.

રાધા: ત્યારે તું અપવિત્ર અને વ્યભિચારી છે, તે કયુલ કર. કારણ કે જેમ સમુદના બિંદુ ભાગમાં અસંખ્ય છવ નંતુઓ છે તેની પેઠેમજ ત્હારા ન્હાના મનોદરમાં આખું જગત છે.

કૃષ્ણ: હું વ્યભિચારી છું. આ જગતની સઘળી વસ્તુઓ મ્હારા વ્યભિચાર વડેજ છે. અને પ્રત્યેક આત્મા મ્હારોજ પોતાનો અંસ છે. જેમ હમણાં તોં કહ્યું તે પ્રમાણે જેઓ પોતાને શુધીજન્ય મ્હાગ ઉપર નિર્મળ પ્રેમ રાખે છે. તેને તેજ સમયે મ્હારા સ્વરૂપમાં તદ્દિત કરી દઈ છું.

કૃષ્ણના આવા ભાષણથી રાધાને ધણોજ આનંદ થયો. અને તે બોલી: હે દેવ ! તમે દોંગી, પ્રપંચી, જુદા, ચોર, કૂર, અપવિત્ર અને વ્યભિચારી છો એ સાંભળી મ્હને ધણોજ આનંદ થાય છે. હું તે તું અને તું તે હું, કાષ્ઠકાષ્ઠનામાં બેદ નથી. કાષ્ઠનામાં દિતત્વ નથી.

* * *

વાંચક ! આ ન્હાની વાર્તામાં સમાવશે ગર્ભિત અર્થ ઘણાં પૂર્વક ધ્યાનમાં રાખવો. જ્ઞાને જે સમયે ગર્વ થયો કે મ્હેં કૃષ્ણને ઘણાં બનાવ્યો છે તે વેળા જોકે કૃષ્ણે હા કહી હતી તોપણ કૃષ્ણ તેને આધિન નહોતા. પરંતુ જે વેળા તેને પોતાના અભિમાનનો પથાતાપ થયો અને તે મિત્રભાવ સહ એકત્વ પામી-તનમય થઈ-તેજ સમયે કૃષ્ણ તેનાજ ચપ ગયા. મર્યાદા રાધા સ્વતઃ કૃષ્ણ રૂપજ બની ગઈ.

મદંતું મદંત એજ હ્રષ્ટ કર્તવ્યતું છે. જગતમાં જેઓ મદ અને મોહ રાખે છે તેઓને જ્ઞાના પ્રકારનાં કુંભો ભોગવ્યા વિના છટકો નથી. પરંતુ જેઓ મોહજનને વેગળી ફેંકી દઈ પ્યારની લીલાને સમજી જઈ તનમય થઈ રહે છે તેનેજ પરમાત્માના ખસ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થઈ મનહર આનંદ મળે છે.

સૃષ્ટિનાં પ્રાણી માત્ર સાથે પ્રેમભાવથી વર્તવું એજ સ્વર્ગ મેળવવાનો હેતો રહેતો છે.

“ મકરંદ ”

BAL AMRUT.

બચ્ચાંઓની ખરી તંદરેસ્તી આપનારં.

ઉત્તમ

બાળ અમૃત.

બાળકને પુષ્ટી
આપનારં.

દુઃખ નીવારણ
સરળત.

આ ટ્રેડ માર્ક જોઈનેજ લેજો.

આ દવા બાળી જાતની દેશી વનસ્પતીઓનો અરક બનાવી મરબતનાં રૂપમાં બનાવેલું છે. એનો ઉપયોગ કરવાથી, બાળકોનાં જીવંતો ને ખરીકે તાલો, અછરડાથી થતા જાણીયા પેટની કમજોર મરડો, અતીશાર, લોહીનું પડવું, લીના રંગનાં ચીકણા પેટ આવે ને દાંત આવતાં થતી અપલી બીમારીઓ, ઊપલીયું, ચમક, નરોત્તું, જોંચાલું, આંકડીનું દરદ, અતીસય રડવું, તાપ, ખાંસી, હાડકું, શરણી, આંગવર મરબીથી થતા ફોડા, ટીગેરે તમામ બચ્ચાનાં દર્દોને યજો કાપકો કરે છે. આ દવા હમો આજ લખો વખત થયો કાલાબના વ્યાજા છીએ, ને એનો જોગુલો ખપ હમરોનો છે, એજ એ દવાનાં સરમમાં ગમમ મુખની જોડ છે. આ દવા બચ્ચાઓ ખરી ખુરી સાથે લે છે. જેથી બાળકો સદંતર નીમગી રહે છે. માટે આ દવા ઉપયોગ ટ્રેડ માર્ક જોઈનેજ લેવી જે ઉપયા નામની ખીજ કાઢ પણ દવા તમારા ગાંધીઓ તમને દર્શી આપે નહીં આ દવા દરેક દવા વેચનારને ત્યાંથી તેમજ તમારા ડોક્ટર સાહીના દવાખાનામાંથી જમાજમ નેમજ છુટક મલશે. જયાજાંધ લેનાર વેપારી એનો માત્ર ડીસકંડેન્ટ આપસમાં આવશે.

— ૧૨૯ — શીશી એકની હીમન રૂપીઓ બા અડધો.

બાળકોને લે. જે, થી મોકલવામાં આવશે. જે. જેજાંધ જુદું.

૨ ટ અથા પો રી યા.

— ૩ — લુહારચાલી, — મુ'બંધ.

જે-સેડ ઉપર તથા મેન. પામકની ફા.

श्री हरिः

मन मन

पु. ४. अप्रीत.

अंक ४. १९०६

ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

को धर्मो मृतमया। किं सौख्यमरोगिता जगति ॥

का स्नेहः सद्भावः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

भावार्थः धर्मो हेतुं नाम ? प्राणी भाव उपर दया,
मुक्त्यु ? लग्नमां हेतु उपर सगहय नहीं ते, स्नेह हेतु
नाम ? सदाशय सर्व (मनुष्यो) साथे सहभावशी रहे तो अने
पाण्डित्य हेतुं नाम ? जे (मनुष्य) सादासारने जावे तो.

भित्तूर

दादाभाऊ रामचंद्र-भट्टेता.

अद्वैतादेवी साउ मुंजध.

वार्षिक अवागम ३. २-६-० पोस्टल. साथे.

સ્વદેશી કાગળ ઉપર છપાતું માસિક પત્ર.

અનુક્રમણિકા.

પ્રશ્ન. સિપય
૪૪૧ માત્ર જમિનુ જયગાન
૪૪૯ શેહેનગાહ અકબગના મૃત્યુસંસ્કાર.
૪૫૦ મહારાણીનો દરેરો.
૪૫૨ પ્રશ્ન પ્રાર્થના (કવિના.)
૪૫૩ ઉનાળાની સામે સરિતા તટ. એન્ડ
૪૫૪ રાજપુત્રની નીતિ.

પ્રશ્ન. સિપય
૪૫૬ દિંદુરતાનમાં ખીલી શકે તેવા ઉવેગો
૪૫૭ બાજવાનાં લાકડામાંથી નીકળતા પદાર્થો
તથા તેનો ઉપયોગ.
૪૫૮ દિંદુરતાનમાં ખીલી શકે તેવા ઉવેગો
૪૬૧ સેસાકરવા માટે રસ્તીઓનો અવતારકે
૪૬૫ સીવિલ સર્વિસની ગુલામગીરી!
૪૬૭ મહારાજા દેવીસિંહ

ભેટા વિગેરે સંબંધી વધુ ખુલાસો ગયા અંકની મુચનાઓ
વાંચવાથી મળશે.

ભાગત છપાતું કવાજમ રૂ. ૨-૭-૦ પોસ્ટેજ સાથે, પાતાલિનોદનું કવાજમ રૂ. ૧-૮-૦
પોસ્ટેજ ૦-૪-૦ (ભારત છપનના માધ્યમે પોસ્ટેજ માફ.)

આ વરસે મુંબઈમાં થયેા સખત પ્લેગ આલે છે. અને તેથી લોકોમાં ત્રાસ ફેલાયો છે
લોકો બહારગામ ન્હાસવાય ફરી રહ્યા છે. આ ત્રાસને લીધે અમારા છાપખાનાના કમુદા
વર્ષમાં પણ ન્હામ ભાગ લેવાથી ભેટા માટે સદગ વિલંબ થશે ગુણત્ર આલેશે કામા ફરશે
ખુલાસા માટે પત્રખંડાર રીપ્રાઈન્ટ અથવા ટીપ્રીટ મોકલી ફરશે.

એન્ડ
મી. ડી. એમ. પર્યા.

માલેક અને મેનેજર ભારત છપન
કાલબાદેવી રોડ-મુંબઈ

નવી શોધ ! ઉપયોગી સાધન !

ગજવામાં રાખવાના વિજળીના દાવા.

આ વિજળીના દીવાઓ ગજવામાં રાખવા જે સા નાવ
અને ધસી વગરના છે. અને ફક્ત બટન દાખવાથી તેજ
રાલની પડે છે. પવન અને વરસાદમાં ઝાલપાળ જતા નથી :
દીવાઓ ધરમાં, મુશાફરીમાં તથા રાકટો, ટીરકટીટ
પોલીસો, સ્કૂલ માસ્ટરો, વગેરે દરે માનુષ્યે તે ખતુ ઉપયો
ધઈ પડે છે. આ દીવા માટે તેજ કે રીસાળીનો અપ ન
વામ કે પુમાયો થતો નથી તદન ગદિસવામન દીવા છે. કે
માનુષ્ય અમ્ય એક એક જતી રાખી બોધે બેથી મોરો
ધાની રહેતી નથી દીમત ફક્ત રૂ. ૨-૮-૦ પો. પે. અ
શુદ્ધ. આ દીવાઓ મહીનાના મહીનાઓ મુધી આલે !
એવો ખાતી છે.

ધી એન્ડ કોમ્પનિ ડગ એન્ડ દેમીકલ કપની.

ગુમામિદ નં. ૧૧૩ મુંબઈ.

જેઓને ચહેરા શીકા પડી ગયેલા હોય, જેઓનું લોહી બમડી ગયેલું હોય, જેઓને ખાધેલું હજમ થતું નહીં હોય, જેઓ પદહજમથતના દરદોથી પીડાતા હોય, જેઓની ઉંઘ ઉડી ગઈ હોય, જેઓને સવારમાં બીજાનેથી ઉઠતી વખતે થાક અને નબળાઈ માલમ પડતી હોય, જેઓની યાદદારતે શક્તી મંદ પડી ગયેલી હોય, જેઓને આંખે અધારાં આવતાં હોય, જેઓ શક્તી હીણું કરનારાં ધાતુ શ્રાવના ગંભીર દરદોથી ટેડા થતા જેઓની દેહ ભારે કામના બોળને લીધે લયડી ગયેલી હોય, તેવાં દરદોથી જેઓ ન થતાં હોય તેઓએ જાણવું જોઈએ કે તેઓના શરીરમાંથી વીજળીક તત્વ આસ્તે આસ્તે નાશ છે અને તેનો જલદીથી ઇલાજ કરવો જોઈએ છે.

જો તમે ઉપલાં દરદોથી પીડાતાં હો અને તેનો જલદી ઇલાજ નહીં કરશો, તો આસ્તે આસ્તે તમારું શરીર ક્ષીણ થતું જશે અને બીજા ગંભીર પ્રકારના ટ્યુબરક્યુલસ [ફાયરોગ] માઇલ [શરીરની ક્ષીણતા] પેરેલેસીસ [લકવો] જેવા દરદોને ઉત્પન્ન કરશે. જેથી તમે લાંબો વખત પીડાવું પડશે. તમેને એવી દવાની જરૂર છે કે જે દવા ખાધાથી નેત્રામાં ધડી ગયેલું વીજળીક તત્વ ઉત્પન્ન કરીને દરદોનો નાશ કરે તેવી સર્વોત્તમ દવા જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓના જેવી બીજી કોઈ દવા છેજ નહીં. ગોળીઓના ઉપયોગથી, જેમ બીજા હજારો મનુષ્યોનાં જીવાં દરદો સારાં થયાં છે, તેમ તમે પણ તમારાં શરીરમાં ધડી ગયેલું વીજળીક તત્વ ઉત્પન્ન કરીને તમારા દરદોનો નાશ કરીશો. અને તમેને તંદુરસ્ત મનુષ્ય બનાવશે.

ચેતવણી—કોઈપણ વેપારી નહીં દવા આપવા માંગે તો લેવી નહીજ. કારણ નહીં થી કોઈદો થવાને બદલે નુકસાન થાય છે. ખરીદતી વખતે “પ્રાં જેમ્સ ઇલેક્ટ્રો ટોનીક સ” (પ્રાં જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓ) વાંચીને લેવી.

કેટલીક સરદીફીકેટોનો હુક સાર,

રાજા શ્રી માનસીંહજી કરજસિંહજી તા. રાજપર-તાલુકદાર લખે છે કે પ્રાં જેમ્સ વીજળીક શક્તિની ગોળીઓની બાટલી ૪) દરેક ૨૫ ગોળીઓની વળતી પોષ્ટે દોથી મોકલાવશે. પહેલા આ ગોળીઓ ખાધાથી મને સત્વર આસર થઈ છે. તે પાચન માં, યાદદારતે શક્તિ લાવવામાં, ઘણી સારી છે તથા બીજા કેટલીક જાતના દરદોનો નાશ કરે છે.

પ્રાં આનંદીલાલ જુનેનથી લખે છે કે આગળ પ્રાં જેમ્સની વીજળીક શક્તિ-ગોળીઓની એક શીશી વાપર્યાથી ધાતુ સંબંધી રોગો ઉપર તથા નબળાઈના દરદો ર ફાયદાકારક માલમ પડી છે. માટે બીજા ૭ બાટલી જલદીથી વી. પી. થી મોકલશે.

અમલાલ વૈદ્ય મુ. મહતવારીથી લખે છે કે આ પત્ર પહેલેથી પ્રાં જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓની બીજી બે બાટલી ૪૦] ગોળીઓની વી. પી. થી મોકલશે. ગોળીઓ ઘણીજ ફાયદાકારક માલમ પડી છે.

આગતીયા:-

ધી એન્ડો ઇન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કં.

દરેક જાતની વીલાયતી દવા વેચનારા, ૧૭૩ જુમા, મસીદ મારગ, મુંબઈ

પાન કરી અમે હવિત અવસાન કરી રહ્યા છીએ. અને એજ માતાના સ્તન પાન વડે હમુ અમાનાં બાળકો વૃદ્ધિ પામનાર છે. એ બૂમાનાના શરીરમાં તે દૂધ, પરમેશ્વરે અમારે માટેજ ઉત્પન્ન કર્યું છે. તે દૂધ ઉપર અમારો નિર્ભરતા હજી છે. તે દૂધ ઉપર અન્ય કોઈ વ્યક્તિનો દુધ નથી. જે દેશમાં જે મનુષ્યો જન્મે છે તેજ દેશ-તેજ તેની જન્મદાત્રી માતાના દૂધ ઉપર તે મનુષ્યોનો હજી પરમેશ્વરે નિર્ભરતા કર્યો છે. હિંદ માતા, ત્રીસ કોટી બાળકોની પ્રજા દાત્રી માતા છે. અન્ય માતાનાં બાળકો અમારી સાથે માત્ર રમવાનેજ આવ્યાં હતાં પરંતુ અમારા જેવા વ્હાલા પુત્રોનો આગ્રહ જોઈ અમારી આર્થ બૂમાતાએ અન્ય માતાનાં બાળકોને ઉદાર અને સહૃદય અંતઃકરણે અમારી સાથેજ પોતાના સ્તનનું પાન કરવા દીધું. પરંતુ તે માત્ર અમારી માતાની ઉદારતાજ હતી ! અમારી માતાના સ્તનનું પાન કરવાનો તેમને હજી નહોતો, કારણ કે તેને ત્રીસ કોટી સંતતિ છે. તો પછી તે બીજાં બાળકોની શા માટે હજી રાખે ? અમારી ભરતભૂમિ વાત્સલ્યની દેવી છે ! અમારી ભરતભૂમિ મૂર્તિમંત પ્રેમલતા છે. વેદમાં તેનાં જે યશોમાન ગાયાં છે તે પ્રમાણે “પુરાણી દેવી યુવતિઃ પુરધી છે, તે અનુભવમાં વૃદ્ધ છે તે સૌંદર્યમાં તરણ છે. અમે ત્રીસ કોટી બાળકો ઉપર તેની સમાન મમતા છે, ત્રીસ કોટી કંઠમાંથી “માતૃ ભૂમિ ત્હને નમસ્કાર હજો” એવા મંજુલ હૃદય સાંભળી તેને અતિશય પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે. એવી એ પ્રેમમયીને “માતા” કહેવાનું મહદ્ભાગ્ય જેના પ્રસાદ વડે અમને મળ્યું છે તે પારલાદિક આદિશક્તિને અને અમારી એ અદિક પરમેશ્વરી આર્થબૂમાતાને અમારા સદૈવ પ્રણામ હજો !

આર્થ બૂમાતાના બાગ્યની ગણના કેણુ કરી શકશે ? અસિતગિરિ સમરપાત્ કજ્જલમ્ સિંધુપાત્રે । સુરતલ્લર શાલા લેચિની પન્નમૂર્વી । લિસિતિ યદિ ગૃહીત્વા શારદા સર્વં કાલમ્ । તો પણ હે આર્થમાતા ! ત્હારા શુભ આરવનો પાર મળવાનો નથી ! સર્વ જગત ઉપર હજારો બૂભાગ છે, પરંતુ આર્થ બૂ જેવી રમણીય ભૂમિ બીજી કેણુ છે ? એ નાના શુભ-આરવ જેવાને માટે દિમાલય પર્વત ઉઠી ઉભો થયો અને તેણે પોતાનું માથું એટલું ઉંચું કર્યું કે સજ્જ વિશ્વના ભૂ પ્રદેશને જોઈ શકે. પરંતુ તેને ત્હારા જેવી રમણીયતા કેણુ પણ ભૂ પ્રદેશમાં જણાઈ નહીં ભૂ લોક ઉપર ત્હારા જેવી રમણીયતા જોવાથી, જયવડે ઉત્સાહ પામેણે દિમાલય સ્વર્ગના દાર ઉઘાડી તેમાં પોડા. પરંતુ હે આર્થ માતા ! ત્યાં ત્હારા જેવી રમણીયતા મેળવવાને બદલે કાંઈક જુદું જોવામાં આવ્યું ! દિમાલયનાં દિમધવલ શિખરો જોઈ, દેવની અમરવતીમાંની અપ્સરાઓ એકદમ દોડી આવી. તે સધળી અપ્સરાઓ દિમાલયને મળે વળગી આસિંગન દેવા લાગી. તેજ સમયેથી અમરાવતીનો ત્યાગ કરી દિમાલય ઉપર સ્વચ્છંદપણે વિહાર કરી રહી છે. આ સમાચાર સાંભળનાંજ આશ્ચર્યોત્સુક ગિરિજા-એ, પોતાનું નિવાસસ્થાન ગિરિભરમણ સહિત તેજ પ્રસાદ-સુંદર દિમનગ ઉપર લાવી મુક્યું. હે આર્થ બૂમાતા ! શ્રીચંદ્રને પોતાના અસ્તિત્વનો અમરાર બતાવવાનું યોગ્ય લાગ્યું તેવા દિમાલયવડે તું યુગ શોભે છે ! યમ સર્વેશ્વરઃ પરિકલ્પવત્સં, મૈરૈસ્થિતે, વૌગધરિ દોહદક્ષે । માર્ચન્તિરત્નાનિ મહાપર્ધોઞ્ચ, ઇપ્પદિષ્ટમ્ દુદુદુધંચિર્વામ્ ” હે આર્થ માતા ! એવા દિમાલય વડે તું સમ્પન્ન છે. સૂર્ય સાથે પ્રનિર્દોષ કરવા. ઇન્દ્રનાર મહાનુભાવ વિંધ્યાદિ વડે તું સમ્પન્ન છે. સવાદિ વડે તું સમ્પન્ન છે. દિમાલય, સર્વાદિ અને વિંધ્યાદિ જેવા પ્રમુખ નગો વડે અધિષ્ઠિત એવી બૂમાતાને અમારા પ્રણામ હજો. હે આર્થમાતા ! મનુષ્યો

કરતાં દેવ શ્રેષ્ઠ, દેવમાં મહાદેવ શ્રેષ્ઠ, પરંતુ મહાદેવના મસ્તિષ્ક ઉપર આરૂઢ થયલી, ભાગી-
રથીએ ત્હને પુનિત કરી છે. સિંધુ, સતલજ, જહાપુત્રા, ગંગા, યમુના, એવાં રૂપવંદે, હે
ભૂ માતા ! ત્હે ત્હારાં પ્રિય, બાળકો માટે સ્વર્ગીય પયમુધાની અખંડ ધારાઓ વહેવડાવી છે.
સિંધુ અને જહાપુત્રા, ગંગા અને યમુના, નર્મદા અને ગોદાવરી, કૃષ્ણા અને કાવેરી, એવી
એવી તરંગિણી વડે સમૃદ્ધ થયેલી ભૂમાતાને અમારા નમસ્કાર હળે ! હે આર્ય ભૂમિ !
જે પ્રદેશનાં પ્રખુલ કર્મજો શિવાય લક્ષ્મીને અન્ય નિવાસ સ્થાન પ્રિય નથી, જે પ્રદેશના
હંસને મુક્તાશ્વનો આરા મળેછે, અને “મદુલનાલ મૃગાલ કંદાર” ને ફરાળ કરેછે તે
માનસ સરોવર વડે તું વિભૂષિતા થયલી છે ! इदम् तीर्थम् समम् सौम्यं सुजलम् सूक्ष्म
चालुकम् । रमणीयम् प्रसन्नंच सज्जनानाम् मनोयथा । એવા પ્રમુખ માનસ સરોવર
વડે મનોરમ થયેલી ભૂમાતાને અમારું વંદન હળે ! હે આર્યમાતા ! સકળ વિંધનાં ત્રદાણો
એકાં કરી ભરવાથી છલકાઈ જાય એટલું સોનું, અને એટલાં રત્નો, તે ત્હારા, ગર્ભમાં
અમારે માટે યત્ન કરી ભરી મૂક્યાં છે, વળી ગોવળકોડામાં કોહિનૂરથી ભરેલી આણો-તો
ગુદીજ ! આટલા બધા અપરિમિત સ્વર્ણ વડે સુશોભિત બનેલી “સુવર્ણ ભૂ” ને અને અનંત
કોહિનૂર વડે તેજોમય થયેલી અમારી આર્ય વંશધરાને અમારા પ્રણામ હળે !

વિશ્વામિત્રને મોહ પ્રમાડવા માટે મેનકાને પ્રાર્થના કરાવનાર તે વસંત ઋતુ, પૃથ્વીને
લીલાં વસ્ત્ર વડે શોભાવનાર તે વર્ષાઋતુ, અને ચંદ્રને શોળ કળામાં દૈદીપ્યમાન બનાવનાર તે
શરદઋતુ એવી પ્રમુખ ઋતુઓ વડે જે ઋતુમતી છે તે આર્યભૂને અમારું વંદન હળે.
જેમ બાળકોનાં મુખમાં સ્તન પહોંચાડવામાં આવે છે તે પ્રમાણે પાર્વતીનાં સ્તન પ્રમાણે
મધુર આમ્રજો અને કવિતાના અધરોટ પ્રમાણે સરસ દ્રાક્ષલતાઓ, વાંછી વળેલી યુવતીઓ
પ્રમાણે ખીલી રહી છે. તે આર્ય ભૂમાતાને અમારું વંદન હળે !

પદ્મીગણુના કોમળ કંઠમાંથી પોતાનું નામ, ઉચ્ચ અને મધુર સ્વરવડે ગાયમાં આવે
એવું બાળીને શ્રી રામચંદ્રે યશ સંપાદાન કર્યો તેવાં શુક કોહિલાના કંઠમાંથી, નીકળતા સમ્ર
સ્વર વડે જે ભૂમિનાં કલ્પ વૃક્ષો પ્રસવે છે તે વિવિધ વિદગમ્મા ભારતી માતાને અમારું વંદન
હળે ! જેનાં દર્શન કર્યા પછી જહા દેવે રંભાના નાકનો ઘાટ નિશ્ચય કર્યો તે અમ્પકકલિકાઓ
અને જેનાં સ્વાદ વડે લક્ષ્મીના ગાલ ઉપર લાલી આવી છે એવી યુવાળી માલતી વડે તથા
જાદ વડે જે સૌગંધિત થઇ છે, તે કુસુમ વિકસિતા ભૂમાતાને અમારા પ્રણામ હળે ! જેની
કૃપા વડે આજ સદસ્રાવધિ વર્ષો થયાં, ભારતવાસીઓના વિરતીશું કુટુંબને અત્યંત ઉચ્ચ પ્રકા-
રની જીવનશક્તિ મળે છે તથા હજુ લન્ધિયકાળમાં પશુ મળવાની છે તે ભૂમાતાને અમારો
પ્રણામ હળે ! જે પ્રકાશની ભૂમિ સદા સર્વકાળ સશ્ચ શાશિની છે, જે દેશનાં ક્ષેત્રો હમેશાં
ધાન્ય વડે પરિશોભિત થઇ, હાથ ઉંચા કરી ડોલી રહ્યાં છે, અને “સર્વ મનુષ્ય જાતિના
ઉદરપોષણાર્થે અમે સદા સર્વદા સમક્ષ છીએ” એવા સ્વાભિમાન વડે જેઓ હાસ્ય કરી રહ્યાં છે,
જે દેશની ભૂમિ શશ્યસાક્ષિની અને જળાશયો પુલ્કારિંદ છે, જે દેશના અશ્વેલી પીક, પરમે-
શ્વર પોતાના હાથ વડે ખરેખરે કરી સ્વચ્છ રાખે છે, જે દેશની ગાયો નિરંતર દૂધ અપ્યા
કરે છે, એવી સુલભ અને સુધવળે દેવીને અમારું વંદન હળે ! નિસર્ગદત સુંદરતા વડે
અત્યંત સુંદર બની રહેલી જે દેવી, તેને અધમ અને દુષ્ટો તરફથી ત્રાસ ન થાય તે માટે
અજ દિશ્પાંશે જેની રક્ષા કરવા નાકિદારો પોંડે ઉભા રહ્યા છે તે ભૂમાતાના અરણ્યમાં

અમારું વંદન હજો ! ચીન દેશની આસપાસ મોટી ભીંત બાંધીને તેને વધારે મજબૂત બનાવવાનો તથા મર્વ કરનાર ચીનદેશના પાદસાહના ગર્વનું ખંડન કરવા, ઉત્તર દિશામાં નિમ્નગ દેવીએ હિમાલય પર્વત ગોઠવી અત્યુચ્ચ અને અમેઘ ભીંત બનાવી છે અને જેની દક્ષિણ, પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિગાએ સમુદ્રનો વિસ્તીર્ણ પ્રદેશ રક્ષણ કરે છે એવી અમારી ભૂમિદેવીને અમારું વંદન હજો ! જે દેશની ઉત્તર દિશાએ સર્વ સ્થળદેવતા તથા બીજી દિશાએ જળદેવતા સંરક્ષણ કરે છે તે ભૂમાનાનાં સર્વ ક્ષેત્રોને અમારું વંદન હજો ! અમારી એ હિંદ માતાનો સર્વત્ર જય જયકાર થજો ! જગતીતલ ઉપરના પ્રત્યેક દેશને, નિર્સર્ગ દેવતાએ કાંઈક બહિસ આપેલી હોય છે, કાંઈએક દેશમાં પર્વતો ઉચ્ચ હોય છે, સારે કોઈક દેશમાં એક પણ ડુંગર દેખાતો નથી, એકાદ દેશમાં સોનાની ખાણો હોય છે ત્યારે બીજા દેશમાં કોલસાની ખાણ પણ જણાતી નથી. એકાદ દેશને સમુદ્રનું રક્ષણ હોય છે ત્યારે બીજા દેશને સમુદ્રનાં દર્શન પણ થતાં નથી ! પરંતુ અમારી ભારતભૂમિને કાંઈ પણ નૈમર્ગિક વસ્તુની ઉણપ નથી જે કાંઈ ઉત્તમ, ઉદાત્ત, આલિલાલ્યથીયે અને અબોરિપન છે તે સર્વ અમારી ભરતભૂમિને પરમેશ્વરે આપેલું છે. અમારા આ કુટુંબમાં અતિશયોક્તિ નથી પણ યથાયોક્તિ છે ? જગતમાં હિમાલય જેવો પર્વત બીજે ક્યાં છે ? કોહિનૂર દિરાની ખાણો બીજા ક્યાં દેશમાં છે ? ગંગા જેવી નદી અને પશુદુઆળ જેવી સારા પાકવાળી જમીન હિંદુસ્તાન સિવાય બીજે ક્યાં છે ? આ દેશમાં જેમ સોનાની પુષ્કળ ખાણો છે તેમજ કોલસાની પણ છે આટલી ખનિજ સમ્પત્તિ બીજા કાંઈ પણ દેશના ભાગમાં નથી એટલુંજ નહિ પણ આ દેશમાં જે જે વસ્તુઓ છે તેમાંની એક એક વસ્તુ પણ બીજા દેશના ભાગમાં નથી. માત્ર અમારી ભારતભૂમિ એ સર્વ અદ્વિતીય વસ્તુઓથી સમ્પન્ન છે.

અમારું હિંદુસ્તાન એ એક નિર્સર્ગ નિર્મિત ઉત્તમ ઉત્તમ વસ્તુનું, પદાર્થનું સંપ્રદાય છે. આ દેશમાં અમુક વસ્તુ નથી એવું કાંઈ પણ છેજ નહિં ! જગતમાં જે કાંઈ છે તે આ દેશમાં છે ! જગતમાં જે કાંઈ નથી તેજ આ દેશમાં નથી ! જગતમાં બીજે કોઈએ જે નથી તે પરમાત્માની કૃપા વડે અમારી માતૃ ભૂમિને મળ્યું છે. અત્યુચ્ચ પર્વત, સુવાસિક પુષ્પ લતાઓ, માગ પાકવાળી જમીન, વિશાળ નદીઓ, સમુદ્રો અને સરોવરો, રત્નની ખાણો, અને વિવિધ મધુર નાદ કરતાં પક્ષીઓ ક્રિયાદિ જે જે પરમાત્માએ રચ્યું છે તે સઘળું સંપૂર્ણ રીતે મેળવ્યાથી જેને અપૂર્ણ સુદરતા મળેલી છે એવી ભગવતી, આર્ય દેશ જનનીને અમારું સંદેવ વંદન હજો !

ભરતપંડના ગુણોનું વર્ણન માત્ર નૈસર્ગિક સૈદ્ધ્ય વડેજ થયું નથી. નૈસર્ગિક સૈદ્ધ્ય અને સમ્પત્તતા, આ બંને વડેજ અમારી માતૃભૂમિ, જગતીતલ ઉપર સર્વ દેશો કરતાં અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે, એટલુંજ નહિ પણ અમારી ભૂમાતા અનંત ગુણસમુચ્ચય વડે શોભિત છે. હિંદમાતાના જે ગુણોનું ઉપર વર્ણન થયું છે તે માત્ર એક અંશ છે. હિંદમાતાની માત્ર સંસ્કૃતાનુજ વર્ણન થયું છે. સુંદરતાને ગુણ ધરને દાય છે પરંતુ જાણ સુંદરતા માથે અતર સુંદરતા હોય તોજ તે મગળા ગુણો વડે સમ્પન્ન કહેવય છે. અને પૂર્વના મદદ ભાગે શિવાય તેમ બનવું નથી. પરમેશ્વરે સંદેહ ન્હેરો આપ્યો હોય તેથી શું થયું ? સંદેહ ન્હેરો વાળાં મનુષ્યો ઉત્તળ રૂત્તો કરે ત્યારેજ તેના મદદ ન્હેરાની સાર્થકતા થાય છે. અમે પ્રાચીન અરાચીન ધર્મો ઉદાર રણો જોયાં છે કે સંદેહ ન્હેરા વાળા મનુષ્યો કાળાં કૃત્યો કરે છે. મુખ સુદર પણ અંતઃકરણ કાળું ! દૃષ્ય સુદર પણ કૃત્યો ચોર પાપથી ભરેલાં ! નામ મ્હેરું પણ દર્શન ખોટું ! પરંતુ

ભરતખંડ ને માટે તેમ નથી. પરમાત્માએ તેને અત્યાંતર ચારુતા અર્પણ કરી છે. તેના સદ્ગુણની અને ગૌરવની ખરી કસોટી તેનાં કાર્યોથીજ જણાઈ આવે છે. ઉત્તમ નદી તો એજ કે જે મીઠું અને નિર્મલ જળ આપે. ઉત્તમ ક્ષેત્ર તો એજ કે જે સદૈવ ધાન્ય વડે શોભી રહે ! અને ઉત્તમ વૃક્ષ તો એજ કે જેનાં ફળો સદૈવ અત્યંત મધુર અને રસાળ હોય ! તેજ પ્રમાણે ઉત્તમ દેશ તો એજ કે જેના પુત્રોના શરીરમાં કાંઈક અત્યાધારણ્ય ચમત્કાર હોય ! દેશ ભૂમિની ખરી સુદરતા, તેના ગર્ભમાંથી પાકતાં વનસ્પતિ, ધન, ધાન્ય અને રત્નાદિ વડે જેટલી કહેવામાં આવે છે તેથી વિશેષ, તે દેશભૂમિના પુત્રોનાં કૃત્યો વડે નિશ્ચિત ચાય છે. દેશ પુત્રોની જુદી જુદી માતાઓની કસોટીમાં જે દેશના પુત્રો સાધાવલંબી, અને વીર જણાય તેજ દેશને ખરે જોઈ કહેવામાં આવશે. જે હિંદમાતાની કસોટી એ પ્રમાણે કરવામાં આવશે, અને અમારી હિંદમાતા વીરવાન પુત્રોનીજ જનની છે એ નિદ્ધ કરવા માટે ત્હેના વીરવાન પુત્રોમાંથી કેટલાંકના નામ નિર્દેશ કરવામાં આવશે તો હે ચંદ્ર અને હે સૂર્ય ! તમારું તેજ 'દિક્કું' પડ્યા લાગશે ! કારણ કે વીર માતૃત્વપણા માટે હિંદમાતા મૃત્યુ લોકમાંજ નહિં પણ ચંદ્ર અને સૂર્ય લોક કરતાં પણ વિશેષ જોઈ કહેવાશે ! ઈંગ્લેન્ડ, અમેરિકા, જાપાન, ચીન, વિગેરે ન્હાનકડી માતાઓ સાથે હિંદમાતાની તુલના કરવા યોગ્યજ નથી. અનંત કાલના અગાધ સમુદ્રના કાંઠા ઉપરના વિસ્તીર્ણ તરંગ સમૂદ્રમાંનું એક પણ તરંગ-હમ્પ-તેમણે જોયું નથી ! જે સમયે રામનું નામ સાંભળવામાં આવતું ન હોતું અને ગ્રીસ દેશમાં માથુસોની વસ્તી પણ ઘણું નહોતી, તે સમયે હિંદમાતા વીર પુત્રોની અને મનસી સમાજની અધિરેવી હતી. એટલું કહેવાથીજ કાંઈ હિંદમાતાની ભવ્યતા જણાઈ આવતી નથી. હાજીપ, ખાલીયા અને એસિ-રિયા જેવા દેશનાં માથુસો શરીરે રંગ લગાડતા હતા તે સમયે અમારી આર્યમાતાના પુત્રોની-માનુષ જાતિની-ઉત્કૃષ્ટિ, તત્ત્વ વિચાર પર્યંત આવી રહ્યાંથી હતી. વળી જે સમયે જગતની બીજી ભાષાઓમાં પાંચસો હસો શબ્દોનો કોય હતો તે સમયે અમારી ભારતભૂમિના ઋષિ-વૈદોએ સંસ્કૃત ભાષાને સંસ્કૃત કરી તેને સદૃશ વિચારના પ્રદર્શનમાં પ્રવીણ બનાવી હતી. એટલુંજ નહિં પણ સંસ્કૃત ભાષાને ઝંઙ બદ્ધ કરી તેને તાત્ત્વ સ્વર વડે સુ મધુર બનાવી હતી. પરંતુ એટલાથી પણ અમારી ભારતભૂમિનું વીર માતૃત્વ જણાઈ આવતું નથી. પ્રસવ કાળ પહેલાંથીજ જેમાં મંત્રદષ્ટા ઋષિવર્યો ઉપજ ચલા હતા, ઇન્દ્રેશના દીપક પ્રવેશ કરી શકતા નથી, અથવા જેમાં દંત કડાઓનાં તિવ્ર ઉદાહરણો હંદરાઈ જાય છે. એવા સદ્ભાવધિ વર્ધ પુર્યેના કાળથી, જે ભૂમિ મધ્યે ઋષિવરોના વેદોના અભિવ્યક્તિમાં આવે છે તે ભૂમિના મહદ્ ભાગ્યની તૂલના કયા દેશ સાથે થઈ શકશે ? સર્વ જગતમાં અત્યંત જુનો એવો ઋગ્વેદ જે ભૂમિમાં નિર્માણ થયો, તેના વીરમાતૃત્વનું બીજું ઉદાહરણ તે કેવું જાણ્યે ! પાશ્ચાત્યોને જે તત્ત્વજ્ઞાન હજી અકળનીય જેવું છે, તે તત્ત્વજ્ઞાનને, ન હજાર વર્ષ પહેલાં શોધી કઢાવનાર વીરવાન ઋષિઓ, જગતમાં બીજે કયાં મળનાર છે ? એના ઋષિનાં તપોવાનો વડે અને તેમનાં તપ વડે પવિત્ર થયેલી ભૂમાતાને-હિંદમાતાને-અમારા ગમરદાર હજો ! વાસિષ્ઠ અને વામદેવના મંત્રો વડે અભિમંત્રિત એવા જાજ હાંટવાથી પવિત્ર થયેલા છે, હોમ દવનના પૂરવ સમયે અગ્નિના ત્વાસામય ધુમ દ્વારા દેવ દેવતાઓનો સતોષ વ્યક્ત થયેલો છે, હોમ-યજ્ઞ-માં આદુ-તી અપાતા ધનના સુવાસથી પ્રસન્ન થઈ સ્વર્ગમાંથી ઈન્દ્ર અને વરુણ હજારો વખત આ ભૂમિ ઉપર પધારતા હતા, આ ભૂમિ ઉપર, વીરવાન અને પ્રમદેતા ઋષિઓનું ઈંદ તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર

નેપાળે છે ? તત્વજ્ઞાન નેપાળે છે ? કવિત્વ નેપાળે છે ? ઇતિહાસ અથવા સંપ્રવર્ણન નેપાળે છે ? તો આવો, અમારા પરમ પૂજ્ય વ્યાસ પ્રેમીત "મહાભારત" જુવો ! આ સઘળું જ્ઞાન "ભારત" માંથી મલશે. વ્યાસોચ્છિષ્ટમ જગત્ સર્વમ જેની કીર્તિની સંધશકિતનો કંઠે સર્વજ વાગી રહ્યો છે તે વ્યાસને, આ ભરત ભૂમિએ જન્મ આપ્યો છે. રામાયણ અમારું છે. મહાભારત અમારું છે, શાકુંતલ અમારું છે, ઉત્તર રામચરિત્ર અમારું છે, કદાચ આ પ્રથોમાંથી એકજ પ્રથ જે અમારા દેશનો હોત તો પણ અમે જગતના ખીજ દેશે કરતાં શ્રેષ્ઠ કહેવાત ! પરંતુ જ્યારે આ સર્વ ગ્રંથોજ અમારા છે તો પછી ભરતભૂમિ છોડીને ખીજ કુદરેશમાં કોણુ જાય ? રામાયણ એ અમારું એક ક્ષીરસાગર, મહાભારત એ અમારું ખીજું ક્ષીરસાગર, શાકુંતલ એ અમારું ત્રીજું ક્ષીરસાગર આટલા બધાં ક્ષીરસાગર આગળ એકાદ ક્ષીરસાગરની શું બિસાદ ! એકાદ ક્ષીરસાગરમાં રેહનાર તે લક્ષ્મીકાંત કરતાં અમે ચાર ગણા વધારે ભાગ્યશાળી છીએ ! અમારી કવિતામાં લક્ષ્મી છે પણ તે ખીજ દેશવાળાઓની લક્ષ્મીમાં કવિતા ક્યાં છે ? અમારી કવિતાના કાન્ત વાદ્દિમક, વ્યાસ, કાલિદાસ અને લવભૂતિ આ સઘળાને જે ભૂમિ દ્વારા દિવ્ય પ્રતિભા રહ્યાત યદ તે મહદ પ્રભાવશાલી આર્ય ભૂમિને અમારું નંદ્ર વંદન હજો !

અમારા ભૂમાતોના અન્નોદક વડે માત્ર કાચમાંજ પ્રતિભાસ્ફૂર્તિ યદ છે એમ નથી. ધર્મ તત્વો વડે માનવી સમાજને જે કાંઈપણ શાપદો થયો હોય તો તે સર્વ શ્રેય અમારી ભારતભૂમિને છે. જગતની સર્વ ધર્મ પરંપરા અહિંજ ઉત્પન્ન યદ છે, વેદપ્રજ્ઞીત ધર્મનાજ ખીજ ધર્મો તે બાળકરૂપ છે. હિંદુધર્મ પાસેથી મહાત્મા યૌધે યૌધ ધર્મ પ્રતિપાદન કર્યો. તે યૌધ ધર્મની એક પ્રત ઉતારી લઈ જીસસે ખ્રિસ્તધર્મ તૈયાર કર્યો. તેજ તમવારને પાણી ચઢાવી મહંમદી ધર્મ અને તે મહંમદી ધર્મનાં ઝરણુ નાનકે મૂળ આર્ય ધર્મ સાથે લાવી મેળવ્યાં હોવાં નેપાળે. ધર્મ એજ જ્યારે તમારો પ્રાણ છે અને તમે ધર્મચ્યુત થયા નથી ત્યારે હે જન્મતુ ઉપરના સર્વ સમાજિજો ! તમને તમારા પ્રાણ આપવા માટે તમે અમારી ભરત ભૂમિને વંદન કરો ! વૈદિક ધર્મ જે આ ભૂમિનો પ્રાણુજ છે ! તેના રક્ષણ માટે દેહને કષ્ટ આપનાર શંકરાચાર્ય, રામાનુજાચાર્ય, માધ્વચાર્ય, વલ્લભાચાર્ય ઇત્યાદિ સઘળા વીર અમારી ભૂમિમાંજ જન્મ્યા છે ! વીર્યશાળી જપાન ! જે કીર્તિને માટે ખીજ દેશ સુશિમાની લગાઈઓ ઉપર છત મેળવવા છતાં તહને જે અલભ્ય તે મહાત્મા યૌદ્ધને જન્મ આપવાનું માન અમારી આર્ય વસુધરાને છે ! જે ભૂમિનું આટલું બધું ગૌરવ અને મહાત્મ્ય છતાં અમુક મનુષ્યે અમુક માર્ગે પરમેશ્વર પાસે જવું એવો અમારી ઉદાર ચરિત માતાનો બિલકુલ આગ્રહ નથી. અમારી હિંદ માતાનાં બાળકો પૈકી કોઈ પરમેશ્વર કોઈ અપાદ, એવાં સ્વેચ્છાનુસાર નામ દઈ ખૂમ પાડે છે, કોઈ નાનકને ધર્મપ્રણેતા કહેા, કોઈ મહંમદ કે જીસસને કહેા, કિંવા કોઈ યૌદ્ધને કહેા. પરંતુ અમારી ઉદાર માતા પોતાનાં કોઈ પણ બાળક તરફ અનુદારપણું બતાવતીજ નથી. હિંદમાતાને, પોતાના ત્રીસ કરોડ બાળકોમાં જેટલી પ્રીતિ હિંદુઓ તરફ છે તેટલીજ પ્રીતિ બુદ્ધમાનો તરફ, તેટલીજ ક્રિષ્ન તરફ અને તેટલીજ યૌધો તરફ પણ છે ! તેજ પ્રભાણે જૈન, શૈવ ઇત્યાદિ ધર્મ માર્ગવાળા પણ તેટલાજ પ્રિય છે. પરમાત્માએ જેને અસંત શ્રેષ્ઠ બનાવી છે તે ભારતી માતા પોતાના વીર્યવાન પુત્રો વડેજ સર્વ જગતમાં શ્રેષ્ઠ છે. આ સ્તુતિ કાંઈ કાવ્યની બાપામાં કરવામાં નથી આવી કિન્તુ આ સ્તુતિ યથાર્થ છે. અમારી

દલ સિધિયા, ગુજરાતના રાજા બોળા ભીમ તથા વનરાજ આવડો, મુળરાજ સોલંકી અને દક્ષિણના મહારાષ્ટ્રીય મરાઠા અને પેશ્વા સંગ્રામો, ઝાંસીની રાણી અને શીખરાજ રણજીત-સિંહ, એવા રાજાઓ ઉપરાંત ભક્તરાજ નરસિંહ મહેતા, અમો ભગત, પ્રેમાનંદ, ધીરો ભગત. સાધુ નિર્મળદાસ અને જ્ઞાનેશ્વર, વિડોળ્યા, જેવા સમર્થ ભક્તોનું વંદન ! હજુપણ કેટલું કહેવું? તત્ત્વવેત્તા કે શાસ્ત્રવેત્તા, યોદ્ધા કે ભક્તો, કવિઓ કે દેશભક્તો, સ્વતંત્રતાપ્રીય વીરપુરુષો કે મુત્સદીઓ ! હે આર્ય વસુધરા ! તું સુભગા છે ! સુજલા છે ! સુવર્ણા છે ! સુરતના છે ! ત્હારા પૂત્રો સકળ વિદ્યાવડે વિભુષિત છે ! હે માતા ! હે આર્યમાતા ! ત્હને અમારું વંદન હજો ! હે ઋતુમતિ, હે વસુમતિ, સુલતે, સુદક્ષિતે, ત્હને અમારા સદ્ગતિસંત નમસ્કાર હજો ! હે વિવિધ વિહંગમે ! હે કુસુમે ! ત્હને અમારું વંદન હજો ! હે નિર્મલ રમ્યે ! હે નિર્મલરક્ષિતે ! હે પુરાણી દેવી ! યુવતિ ! પુરધિ ! ત્હને અમારું વંદન હજો ! હે તત્ત્વજ્ઞે અને હે શાસ્ત્રજ્ઞે ! ત્હને અમારું વંદન હજો ! હે પ્રભામયી અને હે ધર્મમયી ! હે સત્ત્વમતી અને હે વીર્યવતી ! ત્હને અમારું વંદન હજો ! હે સ્વાતંત્ર્ય તિલક ભૂમિ ! ત્હને અમારું વંદન હજો ! શ્રીશંકર-રાદિ ત્રીસ દેવતાઓ વડે સંરક્ષાયલી દેવી ! ત્હને અમારું વંદન હજો ! ત્હને અમારા કોટિ કોટિ નમસ્કાર હજો ! હે માતૃભૂમિ ! નારદ, વૃંધર, વ્યાસ વાલ્મિક, જેવા સમર્થ ભક્તો ત્હારા ગુણ સ્તોત્ર ગાય છે ! અમારું સર્વાંગ દંડવત્ યજ્ઞ અમારું વંદન હજો ! હે દેવી ! હે ભગવતી ! હે જન્મદાત્રિ ! હે ઇશ્વરી ! હે દ્વય ત્રીશકોટિ ભુજે ! હે સકલ ગુણનિધિ ! હે શીખવતી ! હે પૂજ્યવતી ! ભારત માતા ! ત્હને અમારા અનેક વંદન હજો ! જય ! માતૃભૂમિને જય ! જય ! જય !

શેહેનશાહ અકબરના મૃત્યુસંસ્કાર.

મોગલ શેહેનશાહ અકબરનાં મરણને હાલ ત્રણ ત્રણ સૈકા થયા છે. તેનાં મૃત્યુ સંસ્કાર જાણવા જોગ છે. અકબર જન્મતી પ્રસંગે, એક વલ્લભ વિદ્વાને ૪૦ સં ૧૬૨૦ માં એટલે અકબરના મરણ પછી છેક પંદર વર્ષે અકબરની જીંદગીનું જ્ઞાતાંત એક પુસ્તકના આકારમાં પ્રગટ કર્યું હતું, જેની નકલ શોધકોના હાથમાં આવી છે, અને તેમાં અકબરનાં મરણની વીગતે વીગત આપવામાં આવી છે. જે ઉપરથી જાણાય છે કે, અકબરે બુલમાં ઝેર ખાવાથી તેનું મરણ નીપજ્યું હતું. તે ઝેર તેણે કેવી રીતે ખાધું તેનો એવી મતલબનો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે કે, પોતાની ખફગીમાં આવેલા દરબારીઓનું કાસળ કહાડવાને ખાતર તે હમેશાં પોતાની પાસે ઝેરી ગોળાઓ રાખતો હતો, અને બીજી તેવાજ દેખાવની પણ ઝેર વગરની સાદી ગોળાઓ પણ પોતાની પાસે રાખતો હતો. જેમનું કાસળ કહાડવું હોય તેમને તે ઝેરી ગોળા આપતો, અને પોતે તેમનીજ નજર આગળ તેવાજ દેખાવની પેલી વગર ઝેરની ગોળા ખાતો હતો. આ પ્રકારે તારતાના હાકેમ ધાકીખાનનું કાસળ કહાડવા જતાં તેણે બુલમાં વગર ઝેરની ગોળા તેને આપી ને ઝેરવાળી ગોળા પોતે ખાધી ! આથી અકબર પોતે રીખાધને મરણ પામ્યો હતો. તેના મરણને માટે તરેહવાર દંતકથાઓ ચાલે છે, પણ ઉપલું વર્ણન વધારે વજનદાર ગણાય છે, કેમકે ૧૬૨૭-૨૮ માં મોગલ દરબારમાં આવી ગયલા સર ટામસ હરબર્ડે નામના એક યુરોપીયને પણ તેનાં મરણનું વર્ણન ઉપલી મતલબનુંજ આપ્યું છે, અને એવીજ મતલબની કથા રજપુત ઇતિહાસમાંથી પણ મળી આવે છે. તેમ છતાં તેનાં મરણ વીષેની ખીનાના સંબંધમાં જુદા જુદા શોધકો તરફથી જુદી જુદી વીગતો જાણવામાં આવતી હોવાથી કંઈ ખરી ને કંઈ ખોટી તે શોધી કહાડવાનું કામ અટકવું યજ્ઞ પડ્યું છે ! * * *

મહારાણાનો ઢંઢેરો

[૧]

સને ૧૮૫૭ માં હિંદુસ્તાનમાં બળવો થયો હતો તે સહિના બળબુવામાં છે. આ બળવાના ભયે સ્વર્ગસ્થ મહારાણી વિક્ટોરિયાએ જે ઢંઢેરો બહાર પાડ્યો હતો. તેનો અનુવાદ અમારા અંકેને ઉપયોગી થઈ પડશે. ૧૮૫૭ માં સમસ્ત હિંદુસ્તાનની પ્રજાએ નહિં પણ લશ્કરી સીપાઈઓએ તોફાન મચાવ્યું હતું. દરેક લશ્કરી સીપાઈ અંગ્રેજોના સહાય થયા હતા. અને વખતે ફેલાયેલી ધર્મ વિરહની અફવાથી સીપાઈઓ સાથે કેટલાક દેશી રાજાઓએ અને ભીનદારો પણ અંગ્રેજો વિરુદ્ધ અસ્ત્ર શસ્ત્ર ઉપાડી મોહોડું બંડ ઉઠાવ્યું હતું. બળવાનાં રાજા બુદ્ધાં બુદ્ધાં છે. કેમ કહે છે અંગ્રેજોએ હિંદુસ્તાનમાં માત્ર એક ક્રિશ્ચન ધર્મ ફેલાવવાના કુતુહી પ્રથમ લશ્કરી સીપાઈઓનાં કારતુસોમાં આપ અને હુકમની ચરખી ભેળવી હતી ! કમ કહે છે હિંદુસ્તાનના તે વખતના ગવર્નર જનરલો લોર્ડ ડેલહૌસી વીગેરેએ દેશી રાજાઓના ભયો પ્રપચ અને કાપટચકળાથી સ્વાહાઃ કરી જવાથી તેમજ દેશી રાજાઓ જેઓ પૂતળીલુ કાય તેમને વારસ લેવાની મનાઈ કરેલી હોવાથી તેમજ વારસ લેતાં પહેલાં અંગ્રેજ અમલદારોની પરવાનગી મેળવવાના હુકમો કાઢવાથી અને પરવાનગી મેળવતી વખતે ઘણાકને મુશીબતે પરવાનગી મળતી જ્યારે કેટલાકને મળતીજ નહિં ! આવાં આવાં અનેક કારણોને લીધે બંક થવા પામ્યું હતું. પરંતુ તેજ વખતે ઈંગ્લેન્ડના દીર્ઘદષ્ટિ વાપરનાર બાહોશ અંગ્રેજ સલાહકારોએ એક ઢંઢેરો પત્ર બહાર પાડવાથી હિંદુસ્તાનની પ્રજાનાં અંતઃકરણોમાં નવી આશાનો સંચાર થયો હતો અને પ્રજામાં ફેલાયેલી બેદીલી અટકી જઈ સઘળે સંતોષ ફેલાયો હતો. આ બળવાનાં જે જે કારણો કલ્પનામાં આવે છે તેમાંનાં કેટલાં ખરા ક્રિયા ખોટાં હશે તે નીચલા ઢંઢેરો પત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે. અર્થાત્ સત્ય અને કલ્પના જેવાં વર્ધાન્ કારણોનો ઉત્તર એમાં સમાયેલો છે.

ઢંઢેરો—અઘાહાખાદ, સોમવાર, તા. ૧ નવેમ્બર સને ૧૮૫૮ મહારાણી વિક્ટોરિયાએ ગવર્નર જનરલ બહાદુરને આજ્ઞા આપી છે કે હિંદુસ્તાનના રાજા, મહારાજા, સરદારો અને સઘળા સાધારણ મનુષ્યોને બળબુવા માટે નીચલું ઢંઢેરો પત્ર, જે મહારાણીશ્રીએ કૃપાપૂર્વક લખ્યું છે તે પ્રકાશ કરવું.

“હિંદુસ્તાનના રાજા, મહારાજા, તાલુકદારો, સરદારો અને અન્ય જનોને માટે, કૌંમિલના તખ્ત ઉપર વિરાજમાન થયેલાં મહારાણી શ્રી વિક્ટોરિયાનો ઢંઢેરોપત્ર.”

“એટલિટન અને આયર્લેન્ડનાં સંયુક્ત રાજ્યની અને આ રાજ્યને અધિન યુરોપ, એશિયા, આફ્રિકા, અમેરિકા અને આરેલેશિયાના જેટલાં ન્દાનાં મોટાં ઉપરાજ્યો, ઉપનિવેશ અને પ્રજા છે તે સઘળાની મહારાણી અને ધર્મની રક્ષા કરનાર શ્રી વિક્ટોરિયા છે.

“આજ સુધી હિંદુસ્તાનનો રાજકાર્યમાર અમારી તરફથી માનનીય ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની ચલાવતી હતી પરંતુ હવે કેટલાંક વિશેષ મહત્વનાં કારણોને લીધે, પાર્લામેન્ટ નામની સભામાં એકત્ર થયેલા સ્પિરિચ્યુઅલ અને ટેમ્પરલ લોર્ડ અને કોમનની સલાહ અને સમ્મતિથી, તે કાર્યમાર અમે પોતેજ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

“એ કારણથી હું આ ઢંઢેરા પત્રદ્વારા સુચના આપું છું અને પ્રકટ કરું છું કે ઉપર લખવા પ્રમાણે સલાહ અને સમ્મતિ લઈને પૂર્વોક્ત રાજ્યનો કાર્યભાર મેં મારા હાથમાં લીધો છે. અને હું પૂર્વોક્ત દેશની મહારી સમસ્ત પ્રજાને આજ્ઞા કરું છું કે, તમે મહારી સાથે, મહારા વારસોની સાથે અને મહારા ઉત્તરાધિકારીઓની સાથે, યથાર્થ પ્રજાનો જેવો સંબંધ હોવો જોઈએ, તે પ્રમાણે સત્યતા અને વિશ્વાસુપણાનું વર્તન રાખો, અને હવે પછી મહારા નામથી, અમારી તરફથી પૂર્વોક્ત દેશનું રાજકાર્ય કરવાને જ્યારે જ્યારે જે જે અધિકારીને હું નિમું તેની તેની આજ્ઞા, તમે પાલન કરજો.

“અમારા ધણીજી વિશ્વાસુ અને પ્રીતિપાત્ર મંત્રી માન્યવર ચાર્લસ જૉન વાઇકૉન્ટ કેનિંગ સાહેબનું વિશ્વાસુપણ, યોગ્યતા અને આતુરતા ઉપર તમે પુરો વિશ્વાસ અને ભરોસો રાખી તેને-અર્થાત્ ઉપર લખેલા વાઇકૉન્ટ કેનિંગ સાહેબને પૂર્વોક્ત દેશમાં હું મારા તરફનો પેટ્રોલ વાઇસરાય અને ગવર્નર જનરલ નિમું છું, અને મહારા નામથી પૂર્વોક્ત દેશના રાજ્ય-સંબંધી કાર્યભાર ચલાવવા, અને એક મુખ્ય સ્ટેટ સેક્રેટરી મારફતે જે જે હુકમો અને કાયદા, વખતે વખત, મારી તરફથી તેમની પાસે પહોંચે તે પ્રમાણે દરેક વિષયમાં, મહારા નામથી, મહારી તરફથી, કામકાજ કરવાનો હું તેમને અધિકાર આપું છું.

“હમણાં જે જે કામે ઉપર જે જે દેશી અને લરકરી કામ ઉપર, ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ જે જે અધિકારીઓને મુકરર કર્યા છે તે તે બધાને તેમના કામે ઉપર બહાલ રાખું છું, આગળ જે પ્રમાણે મહારી ઇચ્છા થશે અને જે કાયદા કાનુન હું બનાવીશ તે પ્રમાણે ફેરફાર કરવામાં આવશે.

“હિંદુસ્તાનના જે જે રાજા, રજવાડા છે તેમને હું સ્પષ્ટ રીતે કહું છું કે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ તેમની સાથે જે સન્ધિપત્ર-કરારપત્રો અને એકરારનામાં કર્યા હશે અને પૂર્વોક્ત કંપનીની આજ્ઞાવડે યયાં હશે તે સઘળાં મૂળે કચુલ છે. હું તે સાવચેતીથી પાળીશ. એ એ પ્રમાણે રાજા, રજવાડાઓએ પણ પોતાની તરફથી તે સન્ધિપત્રો અને કરારનામાંઓની સરતોનું પાલન કરવું જોઈએ.

“આ સમયે મારું જોઈતું રાજ્ય છે તેને વધારવાની મારી ઇચ્છા બિલકુલ નથી. મહારા રાજ્ય અને રાજ્યાધિકારને ધક્કો પહોંચાડવાનો જે કોઈ યત્ન કરશે તેને દંડ કર્યા વિના રહીશ નહિં. અને એજ પ્રમાણે બીજાના દેશ અને હજોને ધક્કો પહોંચાડવા જેની બાબત હું કદીપણ મંજૂર કરીશ નહીં ! જે પ્રમાણે હું મારો અધિકાર, મારું ગૌરવ, અને મારી માન મર્યાદા જાળવું છું તેજ પ્રમાણે હું હિંદુસ્તાનના રાજા, રજવાડાનો અધિકાર, માન-મર્યાદા પણ જાળવીશ. દેશી રાજા રજવાડા અને મહારી પ્રજા એ બન્નેનો ઉત્કર્ષ અને કલ્યાણ થાય એજ હું-ચાહું છું. અને દેશમાં સ્વસ્થતા અને ઉત્તમ પ્રકારની રાજ્યવ્યવસ્થા ચલાવી એ બાબતો યથા શકશે.

“હિંદુસ્તાનના જે ભાગોમાં મહારા રાજ્ય છે, તે પ્રજાને માટે પણ હું એજ રાજ-ધર્મોનું પાલન કરવું મહારા પોતાનું કર્તવ્ય સમજું છું કે જે રાજધર્મોને હું મહારી પોતાની અને બીજી સઘળી પ્રજાને માટે આવશ્યક સમજી માતું છું. અને ઇશ્વરની કૃપાથી તે સઘળા રાજધર્મોનું હું અંતઃકરણ પૂર્વક વારત્તવિક રીતે પાલન કરીશ.

પ્રમુ પ્રાર્થના.

રચનાર—શ્રીયુત પ્રેમજીભાઈ બાદરભાઈ વૈદ્ય લાખાપુરવાળા.

શિખરિણી છંદ

નિહિ ધ્યાસે યાચું, હરિ હરશ તારું. 'હર સદા,
 સુધુમ્બા દારેવી, સુગમ સત્ બુદ્ધિ' નહિ કદા;
 દશે પ્રાણો રોધી, બળન કરતા જે નર દિસે,
 પ્રભો ! તે યોગીનો, વિગ્ધ કરો આ જગવિષે ૧

મને લાસે જુદું, નહિ જગ રખાવો મન મયા,
 સદા શાંતિ આપો, અકળ કળ આપો કરિ દયા;
 રહ્યો છું આધારે, પ્રથમ સુગતા ધ્યાન ધરવા,
 પછી આત્મા મેલુ, પરબ્રહ્મ અજરામર થવા. ૨.

કરું સેવા રનંદે, તત્ તમપદે મેળવૌં અસિ,
 વિભો આપો એવી, અમગપદ કુમ્પી હર વસી;
 નથી જોતાં મારે, કંઠુ વિપયોના ચર સુખો,
 મને ભાવે માત્ર, સુખ અચળ જ્યાં ના કંઈ દુઃખો ૩

ધરો વાસો ધ્યાને, પરમ સુખદારી અધ હરી.
 હરિ એવું યાચું, સતત તવ રૂપે રહું હરી,
 યદ્ય પ્રાણો રોધી, હૃદય "તત્" સાધો નિરમજા,
 મને લાગ્યો "સાદ્ધ," મધુર જપ સારો હર ધણો. ૪.

વિવેકે વેદાતે, પર અપર લાગ્યા સત્ તમે,
 કહે ભક્તો યોગી, ચર અચર ધ્યાના બહુ ગમે;
 ન ચાલે જ્ઞાનીયે, ગતિ મનિ અતિ વા નહિ જરા,
 કલા તારી ન્યારી, સહુ અકિત થાયે હરિં હરા. ૫.

રહું આસોન્ધવાગે, પરમ સુખદાયી નિરગુણો,
 નહી ખાલી દોઢો, તવ રહિત કોઈ ધરણુણો;
 હરો આધિ વ્યાધિ, અવણુ મનનાદિ ત્રણુ દુઃખો,
 સમાધિથી સાધી ચકળ જગ વિકાર વિમુખો. ૬.

નિજનંદ સ્વામી, અડગ મનથી હું હર ધરું,
 પછી માને-યોગે, મરણુ દુઃખથી નાં કેદિ ડરું;
 કૃપા માચું એવી, મમપર ધટે નાથ ગુજને,
 કરો મોક્ષ દ્વારા, પરમપદ બક્ષીસ સુજને. ૭

નથી તો કેવા છો, હૃદય અવલોકે પ્રતિદિને,
 છતાં નાં પેહિયે, મનકરણુ મારું હરિ તને;
 યતું જ્ઞાની યોગી, સદૃશિદ્ધતા નંદ સ્પરશા,
 પરામકિતદારા, અભય વરસો 'પ્રેમ' વરયા. ૮.

ઉનાળાની, સાંજે સરિતા તટ.

રચનાર—ભાઈશંકર કુબેરજી મોરવીનિવાસી. વેરાવળ.

ઉપજાતિ

નિદ્રાધ માં વાયુ પ્રચન્ન વાયુ	રવિ તથેથી બહુ તાપ થાય,	
સાંજે સરિતા તટ રમ્ય લાગે	સમીર હંધાં શીતળ સુખ આપે.	૧
ધિમે ધિમે વારિ તરંગ ફૂટે	પડે કિનારા પર ઉછળીને,	
દીસે અતિસ્વચ્છ સલીલ પ્રીત્તે	ઠરે જનેના નયનો અતીશે.	૨
મધુર આવે રવ વાયુ કેરો	સરીતના નાદ વિષે મજેલો,	
અગાધ વારી ભયું જે નદીમાં	બને શું નેત્રોત્સવ પ્રુથ જોતાં,	૩
અસંખ્ય પક્ષી યુથં ત્યાં ભરાતાં	ભરી જળે ચંચુ મુદીત થાતાં,	
તપેલ પાંખો પ્રુથ બોળી નહાતાં	કરી બહુ કિલ્લ કિલ્લ શબ્દ પ્યારાં.	૪
વિચિત્ર ગાથા કરતાં શું હેને	વિશુદ્ધ શું પ્રેમ જણાય લાંઘે,	
રહ્યો હું નીર્ભા ખગ કીડનો રે	થતો મને હર્ષ વિનોદ ત્યારે.	૫
દીસે પ્રતિભિમ્બ શું બ્યોમકેરાં	વિવિધ રંગો જગમાં જણુતાં	
કુદે તરંગો સહ બાળ ચન્દા	પ્રસન્ન થાયે મન નિર્મિતાં આ.	૬
પછી દીડી સુંદરીયો ધણીત્યાં	વિનોદ કર્તા ઘટ પુરતી ત્યાં,	
ધણી જતીતી કરી હાસ્ય કીડા	ધણી મચીતી બહુ વાતુઓ માં.	૭
વિનોદ આવો સરિતા તટેછે	દુઃખી નરો દુઃખ ત્વકાં ભુલેછે,	
ખરે સરિતા તટ પ્રીત્તે કાળે	સમર્પે શે સુખ સદુ જનેને.	૮

વ્યભીચારીને બે બોલ.

ઉપજાતિ.

પ્રિયા મળી પ્રેમ વિલાસવાળી	કૃપોદરી સુંદર વર્ણિ બાળી,	
ભણેલ વિદ્યા સુવિવેક વાળી	પતિ તણો શોક સમાવનારી.	૧
દીપાવતી જે શુદ્ધ કેરી શોભા	ગણાય છે જે શુદ્ધ દેવી રામા,	
મેળેલ આવી યુવતી તજને	પરત્ની આસક્તિ કરે પતિ જે.	૨
તજ પ્રિયા હા! પરણેથી નારી	પતિ કરે પ્રીત પરત્ની ભાળી.	
ધણા ધણા તે જનને ધિકાર	પતિત છે તે જનના વિચાર.	૩
રહે સદા તેમની નીચ વૃત્તી	મણે બધી નારી વિકારવાળી,	
જે સુંદરી નીકળી દલિ પાસે	કટાક્ષ ઝીણા મહુવાર નાંખે,	૪
પતિત આવા પુરુષો ધણા છે	અરે પ્રભુ! શાસન તેમને દે,	
સુનીતિ વાળી યુવતી નિહાળે	ધરે જુરો હા! કુવિચાર ચિત્તે	૫
અરે! વ્યભીચારી! ઉરે વિચાર	સ્વનારીમાં પ્રેમ વિશેષ ધાર,	
દુઃખી થશે પાછળથી તું પાપી	પરત્નીમાં પ્રેમનું સુખ નાહી.	૬
યુમાવશે દ્રવ્ય અને મુકીત	પ્રુવાર યાદો પરનારી પ્રેમી ।	
વિચાર સારો મનમાંથી રાખ	પરત્નીમાં દલિ જુરી ન રાખ	૭

હું અને મારા રમણ સમયે વ્યતીત થયો છે. હું તેણીને બતાવું થવાની ઇચ્છા કરું તો તેણી મારી તરફ અનેચ્છા દર્શાવી તારા જેવા વીરજાદુની સેડમાં બસશે.

પ્યારની લાગણીથી ચંદાકુમારે પોતાના દૃઢ પિતાના ચરણમાં પોતાનું મસ્તિક નમાવ્યું અને બોલ્યો: પિતાજી કઈ રાજપુત કન્યા આપ જેવા મુનિષ્યાત શીરામણીની કૃપા દ્રષ્ટિ સાગી મારા જેવા કંગાળ તરફ જુવે? આપના સુખી અને અનુભવી દૃઢ વય સાથે અમારા મુખે યોવાનની તુમના કેમ યર્ષ શકે?

લખાજી સ્મિત કરી બોલ્યો: પુત્ર! યોવાન અને જુદારથવાની તુવના કરતી મુખાઈ છે. જા, અને તારી પતિને મેવાડની યુવરાણી યથા તેડી આવ. " આ સાંતળી વીર ચંદાજી અસ્થા-રૂઢ થયો અને ત્યાંથી વિદાય થયો. " ભલે મારા પિત એ મન્યામાં કશું પણ તે મારી માતા છે, તે મેવાડની યુવરાણી નહિ પણ મહારાણી છે. ચંદાજી રેતીના મેદાનમાંથી અમ્મ કુદાવતો જતો હતો ત્યારે તેના મનમાં ભિષ્મ પિતામહની કથા રડુરડી યઈ આવી અને પોતે એવાજ કાર્યને માટે જતો હતો તેથી મનમાં ને મનમાં મલકાવા લાગ્યો. અને પશ્ચને હોડાવતો આગળ વધ્યો. થોડીવારમાં નિમિત્ત રથએ આવી પહોંચ્યો.

"હાકુર સહેબ" તેણે કહ્યું "વરના નામમાં જુદા થઈ જવાય છે. કાચીય કુલ દીપક મેવાડેરા માસ પિતા નમારી હંસાને વરવાની ઇચ્છા કરે છે જે બરે વમાં મેવાડી મહારાણી અને મારી પુત્ર્ય માતા થશે."

હાકુરે આ સાંતળી રતગથ યજ્ઞ ગા, કારણ સમનયું નહિ તે પણ ચંદાજીના આગા મોરવ ભરિત શબ્દોથી અગ્નિત થઈ ક્રોધ ધારણ કરી રળા.

ચંદાજીને લાં વધારે રહેવાનું કારણ નહતું. તે પુત્ર: જવારદ થયો અને મુદનતરફ વિદાય થયો.

પિતાને નમસ્કાર કરી કહ્યું: પિતાજી તેઓએ આપની આગા માન્ય ગણી છે. કિંવા ફરવાનું બાકી છે. હંસાકુંવરી તમને વરવાની રાહ બેઠા રહી છે.

"તારાન બાળક, આ બધું શું છે?" પિતાએ કહ્યું: "મારવ કની રાજકન્યા તારા માટે છે. તુંજ ચોખ્ય છે, તુંજ આ ગાદીનો વારસ છે અને તારા પરી તારા પુત્રો, પ્રપુત્રો આ ગાદીને દીધાવશે. પણ હું દૃઢ અને વિશ્વાસપર્યામાંધું અને ત્વરિત આ રાજમુદ્રૂટ તારા માટે છોડી જઠરા. દમબ્યા હું લગ્ન કરું અને બરાનીની કૃપાથી એક પુત્ર યથા પામે તો તે તારો ખંડીએ થઈ રહે. મેવાડનો ગાદીવારસ તો કોમ કાલે નહિ."

"એમ નહિ એમ નહિ," રાજકુમાર ચંદાજી બોલ્યો: "મારી દક્ષજીવ એના તખ્તો-તાજનું રાણ કરશે અને હુંજ એનો પ્રથમ ખંડીયો મદદગાર થઈ રહીશ અને એના શત્રુઓની સામે મારા જળને કામે લગાડીશ " પણ થયું, થયું, થયું, પુત્ર, હવે એ મગક જવાદે " લખાજી બોલ્યો.

"પિતાજી, હું સત્ય કહું છું અને મેં રાજા રણમલને કહ્યું છે અને હંસાની માગણી આપ કૃપાજી માટે કરી છે. રજપુત પુત્ર ત્રણ વસ્તુ કોઈ કાલે ત્યાં નહિ. તત્ત્વવાર, અશ્વ, અને પત્નિ. વમે પણ હંસા જેનું નામ તમારી સાથે જોડાયું છે તેને નહિજ ત્યાંપસો. મારા જેવા કનિષ્ઠની સાથે તેણીનું પવિત્ર નામ અપવિત્ર થાય: એતો રત્ન અને પત્થર સમ જણાય. પિતા! પિતા! હું કાચીજી. મારા વચનને કેમ જવાડું "

† પ્યારના દિવસો. ‡ પત્ની.

“ હિંદુસ્તાનમાં ખીલી શકે તેવા ઉદ્યોગો ”

૨

(Shellac) લાખ.

આ એક બીજો ઉદ્યોગ છે જે કેળવવાયેલા હાલના કરતાં વધારે ઉત્પન્ન એ થઈ શકશે. હિંદુસ્તાનમાં લાખ ઉત્પન્ન થાય છે. છતાં અને જરમનીમાં તે ઘણી હિંદુસ્તાનમાં લાખ કેળવવાનાં જે કારખાનાં હાલ છે તે, ઘણાં અધુરી સ્થિતિમાં છે. સરમા લાખનું એક મટોડું કારખાનું છે પણ તેની કામ કરવાની રીત ઘણી અપ્રતિભાપુરમા સુરોપીઅન દેખરેખ નીચે ચાલનાં કારખાનાં છે જેઓ સાંચાની મદદથી લે છે જેથી પરદેશની બજારોમાં તેઓની લાખની ચોખ્ખાઈનાં વખાણુ થાય છે. લાહોરના મીં પુરણશીંગે લાખ સુધારવાની એક રીત સોંપી કાઢી છે જેથી કરકસરથી હલકી લાખને સુધારી મોઢેરી ચવડાટવાલી ઉગ્રી લાખ બનીશકે છે.

આસામ, હરીદુરપુરના પળખ તરફના ભાગમાં, મધ્ય પ્રાંતોના જંગલોમાંથી મળુ લાખ એકઠી ઘડીએકે તેમ છે, ખાનદેશમાં પણ કાચી લાખ મળે છે.

લાખના કારખાનાની પડતર આ પ્રમાણે છે.

ચાખા	૩૧	૫૦૦૦૦	
સાચા કામ વગેરે		૩૧	૫૦૦૦
રીઝર્વ ફંડ		,,	૫૦૦૦
ફરતી રકમ		,,	૪૦૦૦૦

માલ મળવાની રીતમાં પુરતો જરૂરો ખરીદી લેવા ઉપર કારખાનાના નફાનો આધાર તેથી તે ખરીદી લેવાને મોટી રકમ પ્રથમ રોકવી પડે છે.

દર મહીને ૫૦૦ મળુ ઉપર હીસાબ આ પ્રમાણે છે.

કાચા પદાર્થની કીમત દર મળે રૂ. ૨૫ થી રૂ. ૩૦ સુધી રહે છે.

સાદા કીધેલી લાખની કીમત સેકડે રૂ. ૭૦ થી રૂ. ૮૦ ઉપર છે.

દર માસે કાચો પદાર્થ મળુ ૫૦૦

રૂ. ૧૫૦૦૦

ખજાણુ વીગેરેનો ખર્ચ

૨૦૦

કારખાનામાં ખર્ચ

૨૦૦

સાચા કામનો ધસારો (તેનું આવરણ પાંચ વરસનું ગણીને)

૮૪

આશરે રૂ. ૧૬૦૦૦ નું દર માસે પાંચ ટકા લેખે વ્યાજ

૭૦

ટોટલ રૂ.

૧૫૫૫૦

ઓછામાં ઓછો ૭૦ ટકા માલ ગણતાં ૨૫૦ મળુ

૨૧૦૦૦

બ્યારે ભાવ બેગી ગયો હોય ત્યારે રૂ. ૬૦ ના એક મળુ ગણીને

ખાસ રસાયણી પ્રયોગથી શેલ લાખ ચોખ્ખી થાય છે અને તેની ઉતર સીડ જેટલી એટલે ૬૦ થી ૬૫ ટકા થાય છે.

શેલ લાખનો ભાવ સીડ લાખ કરતાં વધુ ઉપજે કારણ કે સીડ લાખમાં કચરો હોય

શેલ લાખનો ઓછામાં ઓછો ચોખ્ખા માલનો દરમળે રૂ. ૮૦) ભાવ હોય

આ ભાવે ગણતાં ચોખ્ખી શેલ લાખના ૩૦૦ મળુની વેચાણુ કીમત રૂ. ૨૪૦૦૦ થાય

છતાં અથવા જરમની ચઢાવવાનો ખર્ચ કમીસન સાથે નફો સીડ લાખ ઉપર ૫૪૦૦

શેલ લાખ ઉપર ૮૪૦૦ થાય છે.

અમારી દવાને ભગવા નામ આપી નીકળેલી બીજી નકલોથી સંભાળજો ઠગારોનહો

મહત! રતિશાસ્ત્ર અને રટાઈલો પેન મહત!!

એક સામગ્રી રૂ. ૮ની પેટન્ટ દવાઓ લેનારને રતિશાસ્ત્ર (કાકવિધા) નું ગુપ્તવિધાનું રૂ. ૨૦ વાળું પુસ્તક અને રૂ. ૫ ની રટાઈલો પેન મહત અપાય છે.

વંશપરંપરાથી ચાલતા આવેલા વૈદ્યકી ધંધાના બહોળા અનુભવથી બનાવેલી ફ્રેન્કોમંદ જગપ્રસિદ્ધ દવાઓ!!!

કમ પુરુષત્વતા માટે પ્રખ્યાત મહતમિત્ર લેપ!!

અવિચારથી પ્રાપ્ત થએલી ગુપ્ત અવયવોની નસોની કમજોરી સંપૂર્ણ સતેજ થાય છે. બીજી દવાઓ વાપરી નાહમેદ થયેલા દર્દીઓને આ દવાએજ સંપૂર્ણ સતોષ આપ્યો છે. કીમત રૂ. ૨.

ધાતુવિકાર માટે અમૃતવેલીટોનીક પીલ્સ.

કેવળ હિંમતી વનસ્પતીમાંથી બનાવવામાં આવેલી આ ગોળીઓ અતીશય ધાતુ પ્રુદ્ધ હોવાથી સ્વપ્નાવસ્થા તથા પીસાબમાં જતી ધાતુ બંધ કરે છે લોહીને સુધારી સ્મરણ શક્તિ વધારે છે મદાંત્ર ઉપર વખણાએલી હોવાથી અવિચારથી ધાતુ ગેર રસ્તે જવાથી જીવાનીમાંજ છંદી. ઝોની શક્તિ નબળી થઈ ધડપણુ જેવાં લક્ષણો જણાય છે. તેનો નાશ કરી ધાતુ ઘટ કરી કમ તાકારામાં તમામ ચિન્હો જડમુળથી દુર કરે છે. કીમત શીશી ૧ નો રૂ. ૨.

પ્રમેહ (પરમીયા માટે) રામબાણ "પ્રમેહાન્તક"

આ દવા પિવાથી ફૂંક વખતમાંજ ગમે તેવા જીના યા નવા પ્રમેહ રોગ જડમુળથી દુર થાય છે. એમ એક અવાજે ચોકસાઈ કરી ચુક્યું છે. કીમત રૂ. ૨.

સફેદ કોઠ માટે ચોકસાઈ ક્ષેત્રમદ ઉપાય "કુપ્ટકઠાર"

સફેદ કોઠ જેવાં એબીલાં દરદ માટે આ જડીચુરીની દવાએ સોએ સો ટકા પરીણામ બતાવ્યું છે. જેથી બીજે રસ્તે પૈસાની ખરબાદી નહીં કરતાં આ દવા વાપરવી સલાહ ભરેલી છે. કીમત રૂ. ૨.

જીની ખાસી હાંફણુ માટે "એસ્થમાક્યોર."

ગમે તેવો જીનો દમઃ—જીની ખાસી, હાંફણુથી પીડાતા ફુઝી દરદીઓ માટે એસ્થમા પંચમાંથી બચાવનાર ચોકસાઈ ઉપાય કીમત રૂ. ૨.

ગમે તેવાં ખરજવાં માટે પ્રખ્યાત "એકસીમાક્યોર."

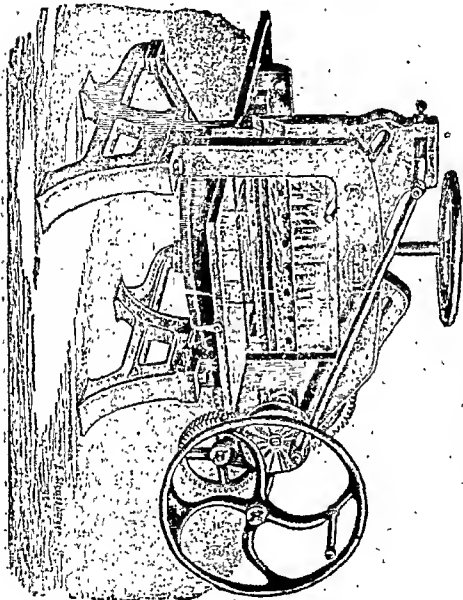
ગમે તેવાં જીના યા નવા પિત્ત, ખરખસાં, દરાજ જેવાં ચામડીનાં દરદ માટે સુએચો અર્થ કીમત શીશી ૧ રૂ. ૦૦ અને રૂ. ૨

ડૉક્ટર એ. જી. ચાંદલીઆ.

એકલા માલેક તથા બનાવનાર
મળવાણુ ઠેકાણું—હેડ ઓફીસ નંબર ૩૦૨, કાલુજીદેરી રોડ—સુરેશ
તા. ૦૬ જુના અને હાલના દરદથી પીડાતા ફુઝી દરદીઓને કમત અપાય અપાય છે.

મીયાંસાહેબ અખદુલઅલી મીયાંસાહેબ સરખઅલી જનરલ પેપર

મરચન્ટ—મુતારચાલ—મુંબઇ.

કટીંગ મશીન CUTTING MACHINE.
મુલ્યાંસા મોરે પત્ર વ્યવહાર ચલાવવા.

શેલ લાખનો આ ભાવે ગણતાં ચોખ્ખાના કાગળો, મશીન પ્રેસો, કટીંગ પ્રેસો તથા લીધા પ્રેસના ફૂલડ અથવા જરમતી ચકી દરેક જાતની સાહી વિગેરે જથ્થાબંધ વેચનાર.
શેલ લાખ ઉપર ૮૪૦૦ થાય.

બાળવાના લાકડાંમાંથી નીકળતા પદાર્થો તથા તેનો ઉપયોગ.

Wood-distillation.

લખનાર-શ. રા. દોલતરામ મનસુખરામ પંડ્યા-મુંબઈ.

[૨]

થોડા દીવસ અગાઉ બાળવાના લાકડાંમાંથી કારો અર્ક (Wood spirit) કાઢવાનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે તથા તેમાં કામ આવે તેવા લાકડાનાં ઝાડોનાં નામોપણું ધણું ખર્ચા આપવામાં આવ્યાં છે. વધારે ખર્ચ સાર માંગણી થવાથી કારો અર્ક કાઢવાનો ખર્ચ તથા અર્કનું પ્રમાણ લખતાં પહેલાં સંજ્ઞા સમાધાન સાર બીજી બાબત પણ લખવી જરૂરનું છે.

જે ઝાડોનાં નામો આગળ લખેલાં છે તેજ ઝાડો આ કામમાં ઉપયોગી છે એમ કંઈ નથી. કારો અર્ક વધારે ઉતરે અને તેમાં મહેનત તથા ખર્ચ થોડો લાગે એવાં ઝાડો પસંદ કરવાને લક્ષમાં લેવા જેવી બાબત એ છે કે જે ઝાડ લેવું તેની છાલ ઘણી જાડી તથા કંઠણુ હોવી જોઈએ નહીં; કારણ વ્યાપારી દ્રષ્ટિએ તેનો ઉપયોગ ફાયદાવાળો થતો નથી. તેમાંથી એસીડ કરતાં ઝમરનું પ્રમાણ વધારે પડે છે અને કાલસા દલકા ઉતરે છે, અને અર્ક કાઢવામાં એક નડતર ૩૫ થઈ પડે છે.

એવા ઝાડોની છાલનો ઉપયોગ આમમાં રંગવામાં યાવ છે તેથી તેનો ત્યાગ તેવો ઉપયોગ કરવો લાવક ગણાયો. લાકડાં પસંદ કરવામાં બીજું ધ્યાન આપવાનું એ છે કે તે લાકડું નરમ જોઈએ એકદમ કઠણુ કામનાં નહીં. ઝાડમાં કંઠણુ હોય તે તેમાંના રસાયણીક પદાર્થો થોડા છે તે દેખાડી આપે છે. રસાયણ કમી થયા શીવાય કંઠણુતા આવતી નથી અને કંઠણુતા થવાથી ઝાડમાંના રસો વધવાનું પણ કમી થતું જાય છે. તેથી એવા કંઠણુ ભાગનો અથવા જે લાકડું કઠક થયું હોય તેનો આ કામમાં સારો ઉપયોગ થતો નથી. અકંના કામમાં ઉપયોગી થનારાં ઝાડો પાતળી છાલનાં, અંદરના ગર્ભમાં પોચાં હોય એવાં જોઈએ. ઝાડોની તપાસ હાથમાં આવ્યા પછી તેને કાપી સુકવવાં. તડકામાં સુકવેલાં ઝાડો અર્ક કાઢવામાં થોડાં ઉપયોગી યાવ છે, તડકાને લીધે અંદરના પદાર્થો ઉપર અસર થાય છે અને અર્ક કમી પડે છે. ઝાડોને તોડ્યા પછી છાયામાં સુકવવાં જોઈએ. કુમળો તડકો હજી ચાક્રી રહે, પછી સખત તડકો સમુગ્ધો ચાલશે નહીં.

લાકડાં સુકાઈને તૈયાર થયાં કે તે અર્ક કાઢવામાં ઉપયોગી યાવ છે. અર્ક વધારે એટલે પડવાનું પ્રમાણ જે રૂતુમાં ઝાડો કાપવામાં આવે તેનાપર પણ થોડો ઘણો આધાર રાખે છે. ઉનાળા અને શીયાળામાં તોડેલાં ઝાડોમાંથી નીકળતા ઝમર તથા બીજા પદાર્થોમાં ઘણો ફરક પડી જાય છે. ઝાડ કાપવાનો ખર્ચ સમય શીયાળાની આખરે વસંત રૂતુના પ્રારંભમાં હોય છે. એ વખતે ઝાડોના મધ્ય ભાગમાં જીંદી જીંદી દીપ્તિઓ જોઈ શકાય છે. તેથી અંદરના દ્રવ્ય સંચયનો પૂરેપૂરો લાભ મળે છે. ગોચ્ય વખતે કાપેલાં ઝાડના લાકડાં ઉપર જીજીવ્યાં પ્રમાણે છાયામાં સુકવ્યાથી બહી ઉપર ચઢાવવા ગોચ્ય થાય છે. લકીનો ખર્ચ જરા વધારે છે તે આ પ્રમાણે લાકડાના કંકડા સુકવાનું વાસણ (Retort) જેમાં એકથી બે મંછું લાકડાં

રહી શકે એવાં લોખંડના વાસણુંની કીમત રૂ ૮૦) થી રૂ. ૧૦૦) સુધી પડે છે. વરાળ જવાની નળી (Condensor) ના સુમારે રૂ ૪૦) અને કંઈ રબરની નળીઓ વગેરેના પાંચેક રૂપિયા પડે છે. જે દ્રવ્યો નીકળે તે ભરવાને લાકડાંની પીપો ઠીક કામ લાગે છે. પ્રથમ જે પીપનો ખપ પડે છે, કારણ કે કામર અને તે પછી નીકળનારો પાતળો પદાર્થ એ જુદા જુદા પીપમા લેવો પડે છે; વળી લાકડાં સુકવાતું વાસણુ બીજો ધાણુ ચઢાવવા વારંવાર ખાલી કરવું પડે છે, કાઢેલો અર્ક કેટલાક દીવસસુધી ભરી રાખવો પડે છે, જે પ્રમાણે ભરીતું કામ ચાલુ રહે છે તે પ્રમાણે વાસણો લાગે છે, ભરીતું કામ ખાંચો ખાધા વગર શરૂ રાખવાને વધારે વાસણુ જોઈએ છે. નાના પાવા ઉપર ભરી શરૂ કરનારને રૂ ૧૨૫ થી રૂ. ૧૬૦ સુધી ખર્ચ વાસણુમાં લાગશે; જેથી અર્કની નાની ભરી ચાલુ રહી શકશે. વાસણુનું નક્કી થયા પછી ઉપરના વાસણુને બધી બાજુથી સરખી આંચ લાગવા સાર પાકી અથવા કાચી (પાકીસારી) ફીટની એક ભરી ચણવી, વાસણુને સરખી આંચ ચારે બાજુથી મળતાં અર્ક સારો નીકળે છે. જળતણુ થોડું લાગે છે અને અર્ક નીકળ્યા પછી વાસણુમાં અચનારો કાલસો ગરમી એટલી વધુ લાગવાથી છેક નીચેનો ઉત્તમ, મધ્યમનો મધ્યમ અને ઉપરનો ખરાબ થાય છે; ફક્ત કાણું પડી ગયલુ લાકડું રહે છે; તેથી નીચે આંચ લગાડવામાં હેંશીઆરી રાખવાની છે. ભરી વેહેલી ઉતરે, એમ ધારી વધારે આંચ લગાડવાથી વાયુરૂપ પદાર્થો ધણા નીકળે છે, કામર તથા જુડપીરીટ કમતી નીકળે છે; અને રીતસરની આંચ લગાડવાથી બધા પદાર્થો ખરાબર પ્રમાણસર નીકળી છેડે કાલસા પણ સારા રહે છે.

ભરી ચડ્યા પછી તેનાપર વાસણુ જોડવું કે તેમા સુકવી તૈયાર કરેલા લાકડાનાં કડકા ખરાબર ભરવા અને વાસણુનું થોડું બધ કરવું. અંદર શણી કે કંઈ નાખવાની જરૂર નથી. વાસણુ નીચે તાપ લાગવા માંડ્યાથી જે નલી તેના થોડાં સાથે પ્રથમથીજ જોડેલી હોય છે. તેમાંથી વરાળ કે પદાર્થો પ્રથમ નીકળવા શરૂ થશે; નલી કડકા પાણીમાં હોવાથી તે વરાળ ઠંડી પડી તે પદાર્થ પ્રવાહી બને છે લાકડાંમાં જે પ્રમાણે માલ હશે તે પ્રમાણે પદાર્થો નીકળે, સુકાં લાકડાંમાંથી બાક નીકળતાં જળતણુ પુષ્કલ લાગે છે. કેટલીકવાર પ્રથમથીજ એસીડ, કામર વગેરે પદાર્થો નીકળે છે અને ગ્યાસ, વરાળ પછી આવે છે.

આ પદાર્થોમાં એક ગ્યાસ નીકળે છે જેનો દીવો પણ પેટાવી શકાય છે, નળીની સાથે બીજી નળીનું સાંધણુ કરવાથી આ ગ્યાસને ભરીમાં પણ બાળી શકાય, જેથી જળતણુનો બચાવો થઈ વાસણુને આંચ સરખી લાગતી રહે. એક વખત ચઢાવેલી ભરીતું કામ પૂરું થતાં સાત આઠ કલાક લાગે છે. એક વખતની ભરી ઉતરી પછી અને અદરનો કાલસા કાઢી લીધા પછી નવા લાકડાંના કડકા ભરી બીજી ભરી ચઢાવવી, આ પ્રમાણે ચોવીસ કલાકમાં ત્રણ ભરી ઉતરશે, એ પ્રમાણે વધુ ભરીની તજવીજ થતાં વધુ ભરી પણ ઉતરી શકશે, ઉપર એક ભરીની બાજત હાલમાં જણાવી છે, દરેક ભરીનો અગાઉ લખ્યા પ્રમાણે ખર્ચ લાગે છે, તૈયાર થવા માટેલા પદાર્થોનો જેમ જેમ ખપ વધતો જાય તેમ ભરીની સંખ્યા વધારતા જવી; જેમ જેમ વધુ ભરી કરતા જાય તેમ કાપદો વધુ થશે; એક કરતાં વધુ ભરીમાં કરકસર વધુ થાય છે, દરેક ભરીના ગ્યાસ પદાર્થ નીકળતાં બાકી રહેલો હોય તેનો પુષ્કળ ખપ થાય છે. એક ભરીના ગ્યાસની નળી બીજી ભરી નીચે લગાડતાં તે ભરીના વાસણુને

તાપ સરખો તથા પુષ્કળ લાગે છે. પ્રથમ નજરથી જોતાં તો ઘણી અગવડ દેખાશે. પણ એક ભટ્ટી પછવાડે ચાલુ સ્થિતિમાં એક જ મજૂર લાગશે. એવીશ કલાક દરમ્યાન એ મજૂરની જરૂર પડે છે, એક દીવસનો ને એક રાત્રિનો. એક મજૂરપણ એ સાથે ચાલતી ભટ્ટી ઉપર નજર રાખી શકે છે. મજૂરનીના દર પ્રમાણે એક મજૂરના આશરે ચાર આના પડશે. વાસણમાં એક મણુ લાકડાં લઈયાં છે એમ ગણી આ પ્રમાણે હીસાબ પડશે. એક મણુ લાકડાં પછવાડે ત્રણ મણુ લાકડાં બાળવાને જોઈએ, પેટેલી ભટ્ટી પછી બીજી ભટ્ટીમાં લાકડાં ચોડાં લાગે છે, એવીશ કલાકમાં ત્રણ મણુ લાકડાંનો અર્ક કાઢી શકશે, અને તેમાં બાળવાનાં લાકડાં સરાસરી સાત મણુ લાકડાં લાગશે, એમ એક દીવસમાં દશ મણુ લાકડાંનો ખર્ચ પડે છે. આ સંસ્થાનમાં એક ગાડી લાકડાં (દશથી બાર જોર મણુ) ઉપર આઠ આના હાંસલ આપવું પડે છે. જેથી રોજ આઠ આનાના લાકડાં, ચાર આના મજૂરની અને બીજી પરચુરણ બાબતો ધ્યાનમાં લેતાં એક ભટ્ટી પછવાડે રોજ એક રૂપિયો ખર્ચ આવે છે, એ પછી તેમાંથી શું શું પદાર્થો નીકળે છે, તેમાંથી ઉપજો ખર્ચ જતાં તથા રોકેલા પૈસાનું વ્યાજ ગણતાં નહીં નફો જોડેલા ચવાનો સંભવ છે તેનો વિચાર હવે પછી કરવામાં આવશે.

“હિંદુસ્તાનમાં ખીલી શકે તેવા ઉદ્યોગો”

ટર્પેન્ટાઇન (Turpentine)

સરકારી રીપોર્ટ તપાસતાં માલમ પડે છે કે ટર્પેન્ટાઇનનો ઘણો મોટો જથ્થો દર વર્ષે હિંદુસ્તાનમાં આવે છે; વળી રાજ તથા ટર્પેન્ટાઇનની સાથે બની શકતા બીજા પદાર્થો પણ પરદેશથી આવે છે. ઉદ્યોગને માટે હિંદુસ્તાનમાં મોટું ક્ષેત્ર છે. નેપાળમાં * પાઇન નામના દેવદારની જાતનાં ઝાડોનાં જંગલો છે, દરરોજ એક ટન કાચો માલ ઉપયોગમાં લઈ શકે એવી દશ ટર્પેન્ટાઇનની ફેક્ટરીને પુરો પડી શકે તેવો માલ પેદા કરનારાં જંગલો કાંગરા, ચંબા, જમ્મુ, હઝારા, દેહરાદુન અને ટેહરીમાં છે. આઠના લાકડાંને તુકશાન કાપી શીવાય અથવા તેના વધવામાં અડચણ આવ્યા શીવાય ઝાડોમાં કાપ મુકીને નીચેની જાતના ઝાડોમાંથી કામુ ટર્પેન્ટાઇન મેલવી શકાય. પાઇનસ પીનાસ્ટર એસ. મેરીટીમા, પાઇનસ સીલવે સ્ટ્રીસ, પાઇનસ પેક્યુરટ્રીસ, પાઇનસ એસ્ટ્રેનીસ, પાઇનસ ટાર્ડા અને પાઇનસ સ્ટ્રોલીયસ. ફ્રેન્ચઆરીની મધ્યમાંથી તે નવેમ્બરની શરૂઆત સુધી ઝાડોમાં કાપ મુકી શકાય છે.

ટર્પેન્ટાઇન તેલ ૨૦ થી ૨૫ ટકા નીકળે છે અને રાજ ૬૦ ૭૦ ટકા નીકળે છે. આ બંને ચીજો દરેક દેશમાં પુષ્કળ ખર્ચે છે.

દરરોજ એક ટન કાચો પદાર્થ ઉપયોગમાં લેવાથી ટર્પેન્ટાઇનની ફેક્ટરીનો શું ખર્ચ

*આ બધાં પાઇન એટલે દેવદારની જાતનાં ઝાડો છે પણ તે ઝાડોના નામો જોડાની ઉપરથી લીધેલાં હોવાથી તથા શુભરાત્રીમાં તેની જરોજરીના નામો નહીં મલવાથી જેમને તેમ લખ્યાં છે.

Pinus Pinaster S. Maritima, Pinus silvestris, Pinus Paulustris, Pinus Austranis. Pinus Tarda & Pinus Stroleus

આવે છે તેનો નીચે લખેલો હીસાબ અગત્ય લાગુ પડશે. થાપણુ રૂ. ૫૦૦૦૦ની જોડાએ.
 સાંચા કામ (ખોદસર, ધનજન, ભટ્ટી, નાનાં ઓળાં વગેરે) અને મકાન મળી રૂ. ૧૦૦૦
 હાથમાં અરચ સાદ રકમ ૫૫૦૦
 રીઝર્વ ફંડ ૫૦૦

ટોટલ રૂ. ૫૦૦૦

મહીનાનું સરવાલું

મહીના ઉપર અરચ	આંકડે
દર મહીને લાગતી કાચા પદાર્થની કીમત (એક મહીના રૂ. ૫) જેમાં રેટર અથવા	
સરકારની ડ્યુટી જે દર મહી રૂ. ૦-૮-૦ તથા બેથ કરવાનો અરચ મળીને) ૮૪૦ રૂ. ૪૨૦	
કારખાનાનો અરચ	૨૦૧
મેનેજરનો પગાર	૫૦૦
મળતણુ તથા ખીજો અરચ	૨૦૧
સાચા કામનો ધસારો (તેનું આવરક ૧૦ વર્ષનું ગણીને)	૮૧

અરચનો ટોટલ રૂ. ૫૧૮૧

આવક,	કેટલા મણુ.	આંકડે
તેલનાં ટકા ૨૦ { કમીસન વગેરે બાદ કરી જયાબધનો ભાવ	૧૬૮	૪૨૦૦
{ દર મહી રૂ ૨૫ લેખે.		

નાળ ટકા ૬૫ {કમીસન જતાં રૂ ૪-૦-૦ લેખે વેચાણુ કીમત ગણીને} ૫૪૬	ટોટલ	૬૩૮૧
રૂ. ૫૧૮૪૮નું દર વરસે પાંચ ટકા લેખે વ્યાજ	સુમારે રૂ	૨૬૦
દર મહીને વ્યાજ		૨૨
જેથી નફો નફો	રૂ	૬૩૮૪
બાદ [૫૧૮૪+૨૨૨]		૫૨૦૬
		૧૧૭૮

ટરપેન્ટાઇન તેલનું કારખાનુ ગમે તેવડું કરી શકાશે; અત્રતસરમાં કાચો પદાર્થ રાજન આવે વેચાય છે, જે રાજ ટરપેન્ટાઇન નીકળ્યા પછી રહેલો પદાર્થ છે. એકાદ માણસ જે આ સાહસ ઉઠાવે તો પોતાની મેહેનત પુરતો નફો મેળવી શકશે પરંતુ પરદેશ સાથનું હરીફાઈ તથા હીંદુસ્તાનની સરકારની સર્વેને માટે વેપાર કરવા દરવાજા ખુલ્લા મુકવાનું પોલીસીને લીધે હીંદુસ્તાનમાં કાચો પદાર્થ પુષ્કળ છે છતાં પણ તે આબાદ દશાએ પહોંચવે કઠણ છે. જે મોટા પાયાપર ઉદ્યોગ શરૂ કરી મોટી થાપણુ તેની પછવાડે રોકવામાં આવે તોજ ફાવી શકાય છે. આ જે બાબતની ગોઠવણુ થઈ તો ખીજા એવા ઘણા ઉદ્યોગો છે કે જેમાં આપણે પરદેશો સાથે હરીફાઈમાં ઉતરી શકીએ.

D. M. P

સેવા કરવા માટેજ સ્ત્રીઓનો અવતાર છે ?

(લખનાર-રા. રા. વૈદ્ય અંબૃતલાલ સુંદરજી પઢીયાર-મુંબઈ.)

(૨)

કોઈને જગતમાં ઐશ્વર્ય ફેલાવવાનું કામ સોંપેલું છે. કોઈને સૃષ્ટિના સંહાર કરવાનું કામ સોંપેલું છે. કોઈને લગવડ સેવા તથા ભક્તિ શીખવવાનું કામ સોંપેલું છે, અને કોઈને જગતમાં મંગળ કરવાનું કામ સોંપેલું છે. આવી રીતે જુદા જુદા દેવોને મહાન પ્રભુએ જીવોના કલ્યાણને માટે જુદાં જુદાં દયાનાં કામો સોંપી દીધેલાં છે. એવા મહાન કામો આપણે સ્પષ્ટ રીતે નહીં સમજી શકીએ તેવી રીતે અદ્ભુતપણે પણ બરોબર રીતે દેવો અર્જુનના નયણે. પણ દેવો સુદૃઢ સૃષ્ટીમાં કામ કરેછે અને આ આપણું જગન તો સ્થૂળ રૂપવાળું છે માટે આ જગતમાં ખુલ્લી રીતે કામ કરી શકે એવી શક્તિઓની પ્રભુને જરૂર લાગી, તેથી દેવોના જેવા રૂપવાળી અને દેવોના જેવી દયાના કામો કરવાવાળી શક્તિઓને પ્રભુએ બનાવી. એ શક્તિઓ તે આ જગતની સ્ત્રીઓ છે. દેવો દેવોના પ્રમાણમાં અને સ્વર્ગના પ્રમાણમાં દયાનાં કામો કરેછે અને સ્ત્રીઓ આ જગતના પ્રમાણમાં તથા પોતાના પ્રમાણમાં દયાનાં કામો કરેછે. કારણ કે સ્ત્રીઓ દેવોનું સ્વરૂપ છે. એટલે કે દેવોના જેવું પણ તેથી ઉતરતા પ્રકારનું. દેવોનું ખીજું રૂપ તે આ જગતની સ્ત્રીઓ છે. કારણ કે દેવોની માફક દયાનાં કામો કરવાં સાદજન પ્રભુએ તેઓને નિર્માણ કરીછે. હુંકામાં દેવોનું ખીજું રૂપ અથવા દેવોનો ખીજો અવતાર તે આપણી સ્ત્રીઓ છે. કારણ કે દયાના કામો કરવા માટે એટલે કે હુનીયાની સેવા કરવા માટે અને જગતમાં પ્રભુપ્રેમ ફેલાવવા માટે પ્રભુએ દેવોના ખીજા અવતાર તરીકે સ્ત્રીઓને બનાવી છે. ભાભી, આ વાત મહારા ધરની નથી પણ પ્રાચીન ઇણિયોના સિધ્ધાંતની અને આર્યશાસ્ત્રની મહત્તાની વાત છે. આપણાં શાસ્ત્રોમાં ઠેકાણે ઠેકાણે સ્ત્રીઓનું દેવી તરીકે વર્ણન કરેલું છે એટલુંજ નહીં પણ એમ પણ કહેલું છે કે મહાન રૂપીયોએ વ્રજની ગોપીઓ રૂપે સ્ત્રીઓનો અવતાર લીધો હતો. આ બધી વાતોનો ભેદ શું છે ? એજ કે સ્ત્રીઓ દેવોનું સ્વરૂપ છે અને તે આ જગતમાં દયાનાં કામો કરવા માટે તથા પ્રભુપ્રેમ ફેલાવવાને માટેજ ઉત્પન્ન થયેલી છે.

મેં જ્યારે લેડીઝ સોશીયલ ક્લબની અધિષ્ઠિતા મહુરીદેવીને આ વાત કહી ત્યારે તેણે કહ્યું કે તમે તો સ્ત્રીઓને છેક સાતમાં આસમાનમાં ચડાવવા બેઠાં છો. એ પછી મેં આ વાત મારા શાસ્ત્રી બાવા હરીહરરાય મહારાજને કહી હતી, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, આપણા શાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો ઉંચો છે એ વાત ખરી છે, પણ તમે જેટલું કહેલો એટલું બધું હું માની શકતો નથી. બને ઠેકાણેથી મારી વાતને આમ હવામા ઉડતી જોઈને મને બહુ વિચાર થવા લાગ્યો, તેથી મેં મારા બહાલાને પુછ્યું કે તમારો આ બાબતમાં શું અભિપ્રાય છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે આ મહારાં સ્વર્ગ, હજી તો તમે એ વાત બરોબર રીતે કહેતાં આવડતી નથી. તેં જેટલું કહ્યું છે તેટલું તો શું પણ તે કરતાં પણ હજારો ગણ વધારે સ્ત્રીઓનું મહત્ત્વ છે. તું તો એમ કહેછે કે આ જગતમાં દેવોના પ્રતિનિધી તરીકે સ્ત્રીઓનો અવતાર છે પણ હું તો એમજ કહું છું કે જે સ્ત્રીમાં બરોબર સ્ત્રીપણું છે તે સ્ત્રી પોતેજ

દેવતા છે. પોતેજ દેવ છે એટલું જ નહીં, પણ સ્વર્ગના દેવોનો પણ તે સ્ત્રી દેવ છે. શું એમાં કાંઈ તને સંદેહ લાગે છે ? મેં કહ્યું, જ્યાંલા માધ કરને પણ મને એમાં અતિસ્થોક્તિ લાગે છે!

મહારા જ્યાંલાએ જરા હસીને કહ્યું, અતિસ્થોક્તિ ! નહીં મહારા સ્વર્ગ, એમાં જરાપણ અતિસ્થોક્તિ નથી. હમણાં હું તારીપાસે કણુપ કરાવીશ કે હું જો કહું છું તે કરતાં પણ સ્ત્રીઓનું મહાત્મ વધારે છે. શું તું નથી જાણતી કે પતિવ્રતા સ્ત્રીના અપરાધમાં આવી જવાથી મોટામાટા દેવો પણ ચરચરતા હતા. એટલું જ નહીં પણ એવી સ્ત્રીઓના ક્રોધથી સ્વર્ગ પણ ધુલુ જઈ હવું! એ તે પુગલોમાંથી નથી સાંજાળ્યું ! સતિઓના આશીર્વાદથી કંઈકના કંઈક પણ થયાં છે એ શું આખું ધારત જાણનારાઓને માટે કાંઈ નવી વાત છે કે ? રાવણ કે જેને ધેરે બધ દેવો દસપૂ જનું કામ કરતા હતા અને જેના પુત્ર મેઘનાદે સ્વર્ગના દેવોના રાગા દિને પણ છટી લીધા હતા તે ગવણ કાંઈ કાચો હતો કે ? જેણે ભગવાન રામચંદ્રજીને વારંવાર રાવણાચ્છા હતા તે રાવણ પણ સતિ સીતાની સામે ઉઘી આંખે જોઈ શક્યો નહોતો. એ સીતાનો પ્રભાવ કાંના હતો કે ? સીતાએ જોટું રાવણનું અપમાન કર્યું તેટલું અપમાન જો કાંઈ પુરે કર્યું હોત તો રાવણ એજ વખતે તેને આંખેને આંખે કાચોને કાચો ચાલી જાત પણ તે બિન સીતાની સામે એક ઉઘી આંખા પણ કરી શક્યો નહીં તેનું કારણ શું ! તેનું કારણ એજ છે કે સ્ત્રીનું સ્ત્રીપણ. સ્ત્રીનું સ્ત્રીપણ એટલે પતિપ્રેમ અને આધીનતા, કે જેને ધારતમાં પતિવ્રતાપણ અને સતિપણ કહેવું છે. જોયું મારા સ્વર્ગ ! આમાં અતિસ્થોક્તિ ક્યા છે ? તું તો કહે છે કે સ્ત્રીઓ દેવોનું બીજું રૂપ એટલે કે દેવોથી ઉતરતી છે પણ હું તે કહું છું કે સ્ત્રીઓ દેવોને પણ ધુલુવનારી છે. નિંમણ પામેલી સતીયોનાં વિમાન જેના ઉપર થઈને પરબારા મોહધામમાં ચાલ્યા જાય છે અને દેવતાઓ તેની ઉપર પુષ્પની ઘટ્ટિ કરે છે એ આનંદાલક વર્ણનો શું તે ? ધારતમાં નથી વાંચ્યાં ? શું આ બધી માન જુદાં રચનાઓજ છે કે ? નહીં મારી મીડી, એ બધાં સ્વભાવ સિદ્ધાંતો છે. અને તે સમજવાને માટે મદદાન પ્રભુની દયા જોઈએ. તું જોતો ખરી કે પતિપ્રેમ અને આધીનતા એ કેસા મળ્યાં, કેવી સ્વાભાવીક અને કેવી સાધારણ બાબત છે અને તેમ છતાં પણ તેનું રક્ષા શું ? રક્ષા એજ કે દેવોની ઉપર થઈને સ્વર્ગની ઉપર ચઢી પુષ્પની ઘટ્ટિ કરીને બહા કામને દેવો અપવાદથી ઉપજતા સતોપનો આનંદ મેળવે અને પોતાના પુરુષાર્થની ખામીને માટે મનમાં અસુચેસ કરે કે અરે અરે ! અને દેવા નખખા કે પ્રભુની હજુરમાં ન જઈ સચ્ચા તે દેવપાતામાં નહીં ગયા ! આવી રીતે સતિયોના કરતાં દેવો પણ પોતાને ઉવરતા મમજે અને સતિયોની ઉપર ધુલની ઘટ્ટિ કરે એ શું અંજિતું જોયું મહાત્મ છે કે ? અને પ્રભુની દયા તો જુઓ કે તે બધું શેમાંથી ! માત્ર દીનતા ને આધીનતામાંથી, માત્ર પતિપ્રેમ અને પરતાં સેવનાં સાધારણ કામકાજમાંથી.

સ્ત્રીઓની શુધી.

અમને તો એમ લાગે છે કે, સ્ત્રીઓ પોતાના અંતઃકરણની સરલતાથી જગનમાંથી ચપ્પી જુદાનાં પાપો ઓછાં કરી શકે. સ્ત્રીઓ પોતાના આકર્ષણથી તોફાની સ્વભાવના ઉપડી જઈને પુરુષોને કણુમાં રાખી શકે. સ્ત્રીઓ પોતાની મંદુરી વાણીથી જગતમાં મીઠાસ લાવી શકે. સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રેમથી પુરુષમાં પુરુષાર્થ વધારી શકે. સ્ત્રીઓ પોતાના સંનિર્દય

બળથી જગતને 'નનુ' સૌન્દર્ય આપી શકશે. સ્ત્રીઓ પોતાની બીજી ઇચ્છાઓથી જગતનું કલ્યાણ કરી શકશે. સ્ત્રીઓ પોતાના સ્નેહથી લવિષ્યની પ્રજાનું લવિષ્ય સુધારી શકશે. અને સ્ત્રીઓ પોતાની સેવાના બળથી આ સંસારમાં સ્વર્ગ લાવી શકશે. એટલુંજ નહીં પણ તે પોતાની પવિત્રતા અને પોતાનો પ્રેમમાંથી પ્રભુને સાક્ષાત પ્રકાશ કરી શકશે. કારણ કે સમુદ્રના ઉછળતાં તોફાની મોજાઓ કરતાં સ્ત્રીઓની વાણીમાં વધારે બળ છે, ચંદ્ર સુર્યના આકર્ષણ કરતાં સ્ત્રીઓમાં વધારે આકર્ષણ છે, અગ્નીમાં ગરમી છે તે કરતાં સ્ત્રીઓમાં વધારે ગરમી છે, પવનના ભેસ કરતાં સ્ત્રીઓની લાગણીમાં વધારે ભેસ છે, જગતને આગળ વધારનારી વીજળીની ઝડપ કરતાં સ્ત્રીઓની ચંચળતાની ઝડપ ઘણી વધારે છે, જડ પૃથ્વીની સહન-શીલતા કરતાં નાળુકડી સ્ત્રીઓમાં દુઃખ ખમવાની વધારે શક્તિ છે. જગતનાં બીજાં સૌ સૌન્દર્ય કરતાં સ્ત્રીઓમાં વધારે સૌન્દર્ય છે, જગતના બીજા બધા પ્રેમ કરતાં સ્ત્રીઓના પ્રેમ સૌથી મોટો છે, કારણ કે લગ્ન સ્નેહ એ બીજા બધા પ્રેમનું મુળ છે, માટે દુકામાં એજ કે સ્ત્રીઓના હાથમાં પારસમણી છે, સ્ત્રીઓની આંખમાં કલ્પવૃક્ષ છે, સ્ત્રીઓની હાલમાં રસાયણ છે, સ્ત્રીઓના હૃદયમાં અમૃત છે, અને સ્ત્રીઓના સ્ત્રીપણામાં પરમાત્મા પોતે છે. સ્ત્રીઓના સ્વભાવમાં અને પુરુષોના સ્વભાવમાં શું? છે? તેનો ખુલાસો.

તમે વિચાર કરો કે આપણે એક મેળો બર્ષો હોય તેમાં એક ખાનામાં ચરીસો ને પીરસોલ મુકી હોય તો સ્ત્રીઓ તેમાંથી શું લેશે? ચરીસો કે પીરસોલ? એક ખાનામાં મળેલું કુટ મુક્યું હોય અને તેની પાસે એક જાતના સંચાતો અટપટો નમુનો મુક્યો હોય તો તેમાંથી સ્ત્રીઓ સ્વાભાવીક રીતે શું પસંદ કરશે? એક ખાનામાં જરૂરનાં કામનાં કાગળીમાં મુક્યાં હોય અને તેની પાસે એક હસતું રમતું અચ્ચું બેસાડ્યું હોય તો તેમાંથી સ્ત્રી શું પસંદ કરશે? કામનાં કાગળીયાને કે ખુબ સુરત બચ્ચાને! એક તરફ વીજળીનો સગો મુક્યો હોય અને તેની પાસે સ્ત્રીની વાતુડી સહીપણીને બેસાડી હોય તો એ વખતે સ્ત્રીઓ પહેલું કામ કયું કરશે? જરાક વાતો કરી લેશે કે વીજળીનો સાંચો તપાસશે? એક બાળુ પર મધુરી મસ્કરીની રચના હોય અને તેની પાસે નવી જાતના દારૂ ગોળા ને હથોળીઓને સંગ્રહ હોય તો સ્ત્રીઓ તેમાંથી શું પસંદ કરશે? મસ્કરીનું રચન કે દારૂ ગોળાનું! એક ખાનામાં સુંદર રમકડાંઓ લઈ હોય અને તેની પાસે શાસ્ત્રોનાં કઠીન વીવચનાં પુસ્તકો મુક્યાં હોય તો તેમાંથી સ્ત્રીઓ શું પસંદ કરશે! રમકડાં કે સાંખ્ય અને યોગ શાસ્ત્ર? એક જગ્યાએ કુણું અને ગોપીઓના પ્રેમના ગરબા ગવાતા હોય અને તેની પાસે ઉપનિષદમાંથી ડાંગ, આત્મ-તત્ત્વની તથા વૈરાગ્યની વાતો થતી હોય તો તેમાંથી સ્ત્રીઓને વધારે રસ શોમાં લાગશે? એક જગ્યાએ સુંદર પોશાકો ને દાગીનાઓ ગોઠવ્યા હોય અને તેની પાસે પાણી-દાર ઘોડા તથા હંથી જાતના બળદો બાંધ્યા હોય તો સ્ત્રીઓની નજર તેમાં કોની ઉપર જશે? બેલ ઘોડા ઉપર કે વસ્ત્રાલુપણ ઉપર? એક તરફ પ્રેમની વાતો ચલતી હોય અને બીજી તરફ ગરમા ગરમ રાજદારી ચર્ચા ચાલતી હોય તો સ્ત્રીને શોમાં વધારે મઝે પડશે! રાજદારી બાજતમાં કે પ્રેમની વાતોમાં? અને એક તરફ દીકરો જણવાની આશા યુગી હોય અને બીજી તરફ સરનો ખેતાળ મુક્યો હોય તો તેમાંથી સ્ત્રીઓ શું પસંદ કરશે? સરનો ખેતાળ કે છોકરો! બહાલા પ્રોફેસર સાહેબ? તમે સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક કરવા નીકળ્યા

છો પણ આ બધી આખતોનો તમે કોઈ દીવસ વીચાર કર્યો છે ? આવી સરખામણી કોઈ વખત કરી નેધછે કે એતો અલેલ ટપુપણે અધારમાં ઇંટજ ફેંકા છે ? મારા મહેરબાન, પ્રથમ તમારા દીલની ખાત્રી કરો અને પછી બીજાઓને ઉપરેશ કરો.

સ્ત્રીઓના પ્રેમની કીમત.

અમને તો એમ લાગે છે કે જગતમાંથી સોનાની ખણી નાશુદ થાય એથી જેટલી નુકસાની થાય તે કરતાં પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ ઓછો થાય તેથી વધારે નુકસાની થાય છે. સમુદ્ર સુકાઇ જાય તેથી જેટલી નુકસાની થાય તે કરતાં પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ ઓછો થાય તો વધારે નુકસાની થાય છે. ચંદ્ર અને તારાઓ ખરી પડે તેથી જેટલી ખરાબી થાય તે કરતા પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ નીકળી જાય તો વધારે ખરાબી થાય છે. જગતનાં બધાં ઝાડો બળી જાય એથી જેટલી નુકસાની થાય તે કરતાં પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ ઓછો થાય તો વધારે નુકસાની થાય છે. જગતમાં ખીલકુલ વરસાદ નહીં વરસવાથી જેટલી ખરાબી થાય તે કરતા પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ નીકળી જવાથી વધારે ખરાબી થાય છે. અને સુરજનો નાશ થઇ જવાથી જેટલી ખરાબી થાય છે. તે કરતાં પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ નાશુદ થાય તો તેથી વધારે ખરાબી થાય છે. આ વાતો બહુ દુરની છે એટલે તે તમને ગળે ઉતરતી ન હોય તો તમારા અનુભવમાં આવી શકે એવી બીજી સહેલી વાતો મને કહેવા દો. જેમકે.

કોલસાની ખણી આજે અતીશય ઉપયોગની છે પણ તે જ્યારે માણસોને હાથ આવેલી નહીં ત્યારે પણ દુનીયાનો વ્યવહાર ચાલી શકેલો છે, લોખંડોનો ઉપયોગ કરવો માણસો જાણતાં નહીં ત્યારે પણ દુનીયાં નભેલી છે, સોનું, હીરા, માણેક કે મોતીને લોકો ઝોળખખતાં નહીં તે તેની કીમત સમજતા નહીં ત્યારે પણ દુનીયાંનો વ્યવહાર ચાલેલો છે, જ્યારે ખેતીવાડીની કળા લેટી જાય તો ન હોતા ત્યારે પણ દુનીયાં નભી શકેલી છે, જ્યારે અગ્નીનો ઉપયોગ કરવાની કે રસોઇ કરવાની રીતી લોકો જાણતા ન હોતા ત્યારે પણ દુનીયાં ટકી શકેલી છે, જ્યારે વહાણો બધાં ન હોતા ત્યારે પણ દુનીયાનો વ્યવહાર ચાલેલો છે, જ્યારે કુવા તળાવ કે નહેરો બાંધવાની લોકોને ખબર નહોતી ત્યારે પણ જગત આખાદ રહી શક્યું છે, જ્યારે માણસ જાત પાસે કોઈપણ જાતનાં હથિયાર કે રાજ્ય નહોતાં ત્યારે પણ તેઓ આખાદી ભોગવી શક્યા છે, જ્યારે ઘર બાંધવાની રીતની ખબર નહોતી ત્યારે પણ જેમ તેમ લોકો પોતાનું ગાડું આગળ ચલાવી શક્યા છે, જ્યારે ખગોળ, ભુગોળ, ઇતિહાસ, ચાંચન, ગણિત, યોગ, જોતીય અને વૈદક વીગેરે કોઈ પણ જાતની વિદ્યા જગતમાં નહોતી ત્યારે પણ જગત નભી શક્યું છે, અને જ્યારે માણસોને ઈશ્વર વિષેના ખીલકુલ કાંઈ પણ ખ્યાલ નહોતા ત્યારે પણ જગત ટકી શક્યું છે, પણ પ્રેમ વીના એક ઘડી પણ જગત ચલું નથી. એ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે બહુ જાતની અપુર્ણતા ને ઘણી જાતની અગવડો જતાં પણ જગતનો પ્રવાહ આગળ ચાલી શકે, પણ પ્રેમ વીના એક ઘડી પણ જગત ચાલી શકે નહીં. કારણ કે પ્રેમ એ ઈશ્વરનાં કારણ છે, માટે જેમ સૂર્ય આપણાથી દુર છે છતાં તેના કારણેવાડે આપણો વ્યવહાર ચાલી શકે છે, તેમ ઈશ્વરથી આપણે દુર છતાં પણ એટલે ઈશ્વરથી આપણે અજ્ઞાન છતાં પણ તેનાં પ્રેમથી કારણેવાડે આ જગત ટકી રહેલું છે. એવાં ઈશ્વરી સ્નેહનાં કારણો કે જેને આપણે પ્રેમ કહીએ છીએ તે સ્ત્રીઓમાં છે. માટે આપણે સ્ત્રીઓને ચાહીએ છીએ.

કંટાળાના સઘળા કારણો દૂર

COMET

હાલમાં અમોએ તદ્દન સુધરેલી ઢળ સુળખની કેમેટ સ્ટાઇલોપેન મંગાવેલી છે, જેઓ એવી ખીજ પેનો વાપરી કંટાળી ગયા હોય તેમ એક વખત આ પેનની અજમાયસ લેવા ખાસ-બલામણ કરવામાં આવે છે. કારણ અમોએ ઇંગ્લંડના કારખાનાવાળા પામેથી ગેરંટી લીધી છે કે જે ગળશે નહિ કે અટકશે નહીં.

ખાસ નવો ફેરફાર.

જીઓ તેમજ પુરૂષોને એક સરખી ઉપયોગી થઈ પડે તેવા હેતુથી નાની અને નાલુક બનાવવામાં આવી છે જે ખીસામાં કે પાકીટમાં વગર હરકતે પડી રહે છે. જેને માટે ઇંગ્લંડમાં એકે અવાળે ત્રણ રાખ્ખો ગંવાઈ ચુક્યા છે.

[to suit all Hands]

કીમત ફક્ત રૂ. ૧૦ ૧૥

સુનેરી પટ્ટી સાથે રૂ. ૨

હવારકાદાસ નારણદાસની કાં.

કોઈ પણ ઠેકાણે કેમેટ પેનનીજ

માંગણી કરજો.

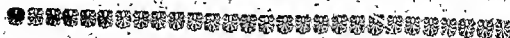
ઓછવલાલ મોતીલાલ.

સ્ટેશનર સદર બહાર રાજકોટ

તા. ૧૦. ૬. ૩૦. કીસ્ટમસ તથા નવાં વરસનાં કાર્ડો મેટા જથ્થો આવી પુગ્યો છે તપાસશે તો ખાતરી થશે કે અમારા જેવાં ફેરનેબલ કાર્ડ બીજે કદાચજ મળી શકશે.

બહાર ગામના આરકરપર પુરતું મ્યાન આપવામાં આવે છે.

વેપારીઓને સાફ કમીશન મળશે.

તોરું અથવા જોધપુરનું રમણીરત્ન—આ ઐતિહાસિક નવલકથામાં મુસલમાન બાદશાહ શાહજહાંના પૂત્ર દારાનું રાજપૂત બાલિકા તારા ઉપર આકર્ષક થવું, જુદે જુદે પ્રકારે તેનું સતિત્વ નષ્ટ કરવા યુક્તિઓ કરવી, છતાં વીરક્ષત્રાણુએ સતિત્વરક્ષા કરવી. સંકટો સહન કરવા છતાં રાજકુમાર રાજસિંહ સાથે લગ્ન કરવાં. તેના પિતા અમરસિંહનું પુત્રી મોટે મરણ પામવું વિગેરે પ્રકરણો જુદા જુદા રસતી ભરપુર છે. મોટા કદના ૧૧૩ પાનાં, પાકું સુંદર પુસ્તક કીંમત રા. ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ જુદું.

અંદ્રજેખર નાથના સ્વચ્છંદ શંખલિની-ઘણીજ અસરકારક ભાષામાં અંગ્રેજ અને મુસલમાન નવાબના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. એક અંગ્રેજદાર બાલણુ કન્યાનું હરણુ અપુત્ર ગ્રેમી પ્રતાપનું રક્ષણુ વિગેરે પ્રયેક રસથી ભરપુર પ્રકરણો છે. મોટા કદના ૧૫૦ પાનાં પાકું મજબુત પુસ્તક કીંમત રા. ૧-૪-૦ પોષ્ટેજ જુદું.

અમ્બકકનિકા અથવા પાતિવ્રતાધર્મ—અંગાળામાં બનેલા બનાવની આ એક સાંસારિક નવલકથા છે. જેમાં એક બાલિકાને, પતિ તરફથી અતિશય કષ્ટ પડવા છતાં દેવે પ્રકારે પ્રતિજ્ઞતપણું સાચવ્યું છે તે ઘણું ચિતાર્પક છે. સ્ત્રીઓને ખાસ વાંચવા લાયક છે. પાકું પુસ્તક પાનાં ૧૪૦ છતાં કીંમત ૦-૮-૦ પોષ્ટેજ જુદું.

- * પચીસ લાવડાંગા—હુડી ઉત્તમ પચીસ નવલકથાનું પુસ્તક. ૧-૦-૦
 - * દીક્રી દરબાર—નામ. ગ્રેટનસાહના રાજ્યારોહણનો પ્રસંગ જેઓએ નજરે નથી જોયો તેમને વાંચનાર્યો પ્રાપ્ત લાભધાય છે. દેશી રાજ રજવાડાઓ વિગેરેનાં ૩૦ ચિત્રો સ્પષ્ટિ. ૧-૦-૦
 - મથુરાપુરીના રંગીલો મથુરા—રાષ્ટ્રીય ઐતિહાસિક નવલકથા. ૧-૦-૦
 - * માતની ખીણ—અજન્મ ગ્રેમ-સાંસારિક વીર રસ પૂર્ણ નવલકથા. ૧-૮-૦
- ઉપર * આ ત્રિસાની વાળું પુસ્તક પાકી બાલિકા સાથેના છે. પુસ્તકનું પોષ્ટેજ તથા વી. પી. ખર્ચ જુદું.

યત્ર બલહાર મેનેજરને સરનામે મલાવવો. ઉત્તર મોટે હમેશાં દીકાટ ખીડવી.

બુકસેલરોને માત્ર કમીશન આપવામાં આવે છે.

હાલોભાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

મેનેજર—નારત જીવન અને વાર્તા વિત્રા—કાલબાદવી દોહ—મુંબઈ.

સીવિલ સર્વિસની ગુલામગીરી.

દેશબંધ સ્વામી કૃષ્ણવર્મા ઈંગ્લંડમાં " ઈન્ડિયન સોસાયેલોજીસ્ટ " નામનું એક

પત્ર પ્રકટ કરી હિંદુસ્તાનની અગત્યની સેવા બજાવે છે, એ પત્રના માર્ચ માસના અંકમાં એક અગત્યનો લેખ પ્રકટ થયો છે. અને તે આ દેશના ધનવાનો પોતાના પૂત્રોને સીવિલિયન બનાવે છે તેમને બહુ ઉપયોગનો છે ! સીવિલ સર્વીસમાં પાસ થનાં કેટલું ખર્ચ હાથે છે અને સરાસરી નોકરી મળ્યા પછી તેમને કેટલી ઉપજ થાય છે તેનું તેમણે સ્પષ્ટીકરણ કરેલું હોવાથી આપણે સારીપેટો જાણી શકીશું કે જેટલી પુંજી સીવિલ સર્વીસની પરિક્ષા પસાર કરવામાં રોકાય તેટલાં નાણાંનું વ્યાજ પણ નોકરીમાં ઉપજતું નથી ! જ્યારે એટલાંજ નાણાં જો કોઈ ઉધોગ ધંધામાં ફાળે લગાડવામાં આવે તો ઘણો ફાયદો થાય. મી. સ્વામીજી કહે છે કે જે સીવિલ સર્વીસને આ દેશના લોકો ઇશ્વરનો અમૃતતુલ્ય પ્રસાદ સમજે છે તે પ્રસાદ કેવળ દુર્ગંધથી ભરેલો છે. સીવિલ સર્વીસની પરિક્ષા પસાર કરવા જનાર વિદ્યાર્થી ઈંગ્લંડ ૪-૫ વરસ રહેવાથી ૨૦૦૦ પૌંડ ખર્ચ થાય છે. અને નોકરી મેળવ્યા પછી ૩૫. ૫૫ પેન્શન લેવું પડે છે. અર્થાત્ લગભગ ત્રીસ હજાર રૂપિયા ખર્ચી નોકરી મેળવવી પડે છે. એ ત્રીસહજાર રૂપિયાનું સેંકડે ૭ ટકા પ્રમાણે ચક્રવર્તિ વ્યાજ કેટલું થાય ? દિસાખ કરતાં જણાય છે કે એ લાખ આગાસ હજાર રૂપિયા થાય છે ! વળી સીવિલસર્વિસ થયા પછી તેને ૪૦૦ રૂપિયાની નોકરી મળે અને વધતાં વધતાં ઉંચકે ૨૩૦૦ રૂપિયાનો પગાર થાય ! તેમાં પણ ઇન્ક્રમેન્ટ વિગેરે બાદ કરતાં એકાઉન્ટ જનરલ મીં કોટોરેલટપના કહેવા પ્રમાણે દરવર્ષે ૧૩૦૬૫ રૂપિયા તેને મળે. સીવિલસર્વિસના રજીસ્ટર તરફ જોતાં જણાય છે કે એ પરિક્ષા શરૂ થયા પછી ૧૮૮૦ ની સાત સુધીનાં પચીસ વરસમાં પ્રકટ ૧૧ હિંદુ અહરથો તેમાં જોડાયા હતા. તેમાં પણ ૧૧ માણસમાંથી આસરે ત્રણ મનુષ્યો તો ગિયારા ૧૦ વર્ષની અંદરજ મૃત્યુ પામ્યા અને એકને બરતરફ કરવામાં આવ્યો ! તે તરફ પણ દુર્લભ કરતાં ૧૧ જણાએ મુમારે ૨૩ વરસની નોકરી કરવાનું પ્રમાણ જણાય છે. પરંતુ નોકરીની મુદત કમી હોવાથી તેમને પેન્શન મળે નહિં ! મી. ૮૫ સાહેબે ઉપર બતાવેલા દિસાખ કરતાં હવે માત્ર ૪ વરસ બાકી રહે છે. તે ચાર વરસના દરવરસે રૂ. ૧૪૦૦- રૂપિયા પ્રમાણે ગણવાથી ૨૩ વરસનો જમા પાસાનો દિસાખ પૂરો થાય છે.

જો આપણે દિસાખ પુરો કર્યા પછી ઉધાર બાજુ તરફ નજર ફેંકીએ. સિવિલ સર્વિસને પોતાના મોખા પ્રમાણે આવકનો ત્રણ ભાગ જેટલો ખર્ચ કરવો પડે છે અને તે પ્રમાણે ખર્ચની રકમ બાદ કરતાં અતિ તેના હાથમાં માત્ર ૫૦૦૦ પૌંડ અથવા ૩૦- ૭૫૦૦૦ રહે છે. મ્હોટા મ્હોટા અધિકારીઓએ પણ એ બાબત પ્રમાણભૂત માની છે. એક સિવિલ સર્વિસ પોતાનો અનુભવ કહી બતાવ્યો છે અને તેણે ૧૭ વરસની નોકરીમાં પૂરાં ૧૦૦૦ પૌંડ અથવા ૧૫૦૦૦ રૂપિયા સીવીલ રાખ્યા નથી ! અસ્તુ. ઉપર બતાવ્યા

તોરા અર્થના લેધપુરતુ રમણીનન-આ ઐતિહાસિક નવનકયામા સુસલમાન બાદશાહ
 પાહજહાના પૂત દારાનુ રાજપૂતિ બાલિકા તારા ઉપર આશકત થવું, જુદે જુદે પ્રકારે તેનું
 રનિત્વ નષ્ટ કરના યુક્તિઓ કરવી છતાં વીરક્ષત્રાણીએ સતિત્વરક્ષા કરવી સકટો સહન
 કરવા છતાં રાજ-માર રાજસિદ્ધ સાથે નગ્ન કરવા તેના પિતા અમરસિંહનુ પુત્રી માટે
 અરજી પામવુ વિગેરે પ્રશ્નો જુદા જુદા રમતી ભરપુર છે મહોટા કદના ૧૧૩ પાનાં, પાકુ
 સ્વદર પુઠું મીમત રા ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ જુદુ.

અદ્રોગીય નાથના રમત-૧૧ ગાલિની-મણીજ અસરકારક ભાષામા અગ્રેજ અને
 સુસતમાન નવાબના મમયની અનિવાર્ય નવનકયા એક અગ્રેજદ્વારા બાલાલુ કન્યાનુ હરણ
 અપુલ ગ્રેમી પ્રતાપતુ મહાલુ વિગેરે પ્રેરે રસથી ભરપુર પ્રકરણો છે, મહોટા કદના ૧૫૦ પાના
 પાકુ મજસુત રા મીમત રા ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ જુદુ

અમ્પકકવિન ના ૧૧ પાતિ રુદરમ-નગાનામા અનેના અનાવની આ એક સાંસારિક
 નવનકયા છે એમા કે બાનિમગે પતિ તરફથી અતિશય કષ્ટ પડવા જતા કેવે પત્નિ
 પ્રતિકૂટપણ સાચવ્યુ છે તે ધાર્મિકા નિનાર્પ છે સ્ત્રીઓને ખાસ વાચવા લાયક છે પાકુ
 પુઠું પાના ૧૮૦ કદના મીમત ૦-૮-૦ પોષ્ટેજ જુદુ

૧ પચીસ ના ના-૧૧-૮૧ ૧૧ કલમો ઉત્તમ પચીસ નવલકથાનુ પુસ્તક ૧-૦-૦
 ૨ દીવી દુન્યાગ-નામ ૧૦ ૧૧ ના રાજ્યારોહણનો પ્રસંગ જોએએ નજરે
 નથી જોયો તેમને વાનન રી પ્રવક્ત્ર વામચાય છે દેશી રાજ રજવાડાઓ
 વિગેરે ૦ ૧૨ે મલિત ૧-૦-૦

મધુરાપુરીનો રંગીવો નણુ-પચીસ ઐતિહાસિક નવલકથા ૧-૦-૦
 મોતની ખીણ-અજમ પ્રેમ-સામારિક વીર રસ પૂર્ણ નવલકથા ૧-૮-૦
 ઉપતા * આ નિનાની નાગા પુસ્તાક પાલી જાઈનિઝ સાથેના છે પુસ્તકનુ પોષ્ટેજ
 થયા ની પી ખચ જુદુ

પત બનહાર મેનેજરને સરનામે અનારમે ઉત્તર માટે હમેશા દીકીટ બીડવી
 છુકસેવરોને આઈ કમીશન આપવામાં આવે છે.

ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

નય છે. અને નાસિપાસ થઇ દંડલાકે આપવાત પણ કરે છે ! કારણ કે નાપાસ થઇ ઘરમાં શું મ્હોડું બતાવવું ? અને જેમ તેમ કરતાં મેટ્રીક, બી એ, કે એમ એ થયા તો પછી પંદર પચીસ રૂપિયાની ગુલામગીરી ! અંગ્રેજ શાળાઓમાં લખતા વિદ્યાર્થીઓનાં શરિર તરફ નજર કરીશું તો જણાશે કે શરિરમાં બળ નથી ! મ્હોડા ઉપર નર નથી ! નસોમાં ઓહી નથી ! પગમાં જોર નથી ! આંખોમાં તેજ નથી ! મેટ્રીક કે બી એ સુધી આવતાં આવતાં તો બિચારાને ઘોળા વાળ થઇ જાય છે, છાતીમાં ગબરામણ અકળામણનો રોગ, શોર્ટ સાઇટ કે ઝાંખ લાગતી આંખો ઉપર ચરમાં ! પાંચ માર્કસ સંક્રાન્તિ હોય કે ચરખા મચ્છો ભાર ઉચકેલા હોય તો તેમના રામ રમી જાય છે ! કોલેજેના લખતા વિદ્યાર્થીઓના રિપોર્ટ તરફ જોઇશું તો માત્રમ પહેલે કે ગ્રેજ્યુએટ થયા પછી બે ચાર પાંચ વરસમાં ઘણાં છોકરાઓને ક્ષયરોગ Consumption થાય છે અને મા આપના દમ્બરો રૂપિયા ખરચાવ્યા પછી અતે તેમને દુઃખના ડુંગર તળે કચડી નાંખી સ્વર્ગે ચડ્યા જાય છે ! એવા એક નહિ પણ અનેક ઉદાહરણો જોવામાં આવે છે ! છતાં પણ અમારા લાલચુ, ભોગા પણ અચાનક હિંદુઓ સમજતા નથી કે અંગ્રેજ વિદ્યા લખાવી લખાવી છોકરાઓને સુકલકડી બનાવી દેવા કરતાં તેટલીજ રકમ માંથી કોઇ સ્વતંત્ર વ્યાપારમાં કામે લગાડ્યા. અને તેમ થવાથી બે પાંચ કે પચીસ માણસોનું પોષણ થવા ઉપરાંત સારી પેટે પૈસા મેળવી શકાય અને છોકરાનું શારીરિક અને માનસિક બળ પણ વધે ! ગઈ સો ગઈ અબ રાત રહિકો અત્યાર સુધી જે થયું તે ખરું, હજી પણ અમારા હિંદુ લાલચો કંઈક સમજે અને પોતાનાં લાલચના રત રૂપ બાળકોને-ગુલામ-ગીરીની કુંસરી તળે કચડાવી મારી નાંખવાને બદલે સ્વતંત્ર ધંધા વ્યાપાર કરતાં શિખવશે તો હિંદુસ્તાન દેશના કુલેશા બ્યાપારનું રક્ષણ થવા ઉપરાંત પોતે પણ ધન ધાન્યથી સુખી થશે. અને એકનું જોઇ બીજા અનેક હિંદુઓ પોતાનાં બાળકોને રિયાતી મારી નાંખતા બચશે !

મહારાજ દેવીસિંહ.

શિકંદર લોહી બાદશાહનો વજીર આસરખાં, કોઈ કામ પ્રસંગે છુન્દી નગર ગયો હતો. ત્યાંના મહારાજ દેવીસિંહનો પાયર નામનો અત્યંત મનોહર ઘોડો જોઇ, તેના મનમાં એ ઘોડો મેળવવા માટે અત્યંત લોભ ઉત્પન્ન થયો. છુન્દીથી પાછાં ફરી દિલ્લી આવતાંજ આસરખાંએ, બાદશાહને મોઢે પાયર ઘોડાની અત્યંત પ્રશંસા કરી. શિકંદર બાદશાહ ઘોડાનો ઘણો શોખિન હતો. પૂછળ પૈસા ખર્ચી, ઘણા દુરના પ્રદેશોથી અનેક સુંદર પાણીદાર ઘોડાઓ મંગાવી પોતાના અશ્વસંગ્રહાલયમાં ભેગા કર્યા હતા. દેવીસિંહના પાયર ઘોડા જોવાને એક પણ ઘોડો પોતાની અશ્વશાળામાં નથી એ કહેવું તે માની શક્યો નહીં. પરંતુ વજીર

આસરખાં ઘણાં વખાણુ કરવા લાગ્યો. ત્યારે બાદશાહે ગુસ્સે થઈ પુછ્યું, વજીર ! તું કહે છે તેની ખાત્રી કરી ખતાવ નહીં તો ત્હારો શિરચ્છેદ કરીશ.”

મોગલ બાદશાહેના રાજ્ય અમલમાં મનુષ્યના પ્રાણની પછી તે ગમે તેવો મોટો બગી-રદાર કે અમલદાર અથવા ગમે તેટલી મ્હોટી ચોખ્ખતાવાળો કાં નથી હોતો પણ તેની કિંમતજ નહોતી ! એ વાત ઇતિહાસ વાંચકને ખબરજ છે. બિચારા આસરખાંને બાદશાહના રાખ્દે સાંભળી એવેજ વિચાર થયો કે મ્હને આવી દુર્લ્લેહિ ક્યાંથી સુઝી ? કે મ્હે બાદશાહ પાસે દેવીસિંહના ઘોડાની પ્રશંસા કરી ? હવે પ્રાણ રક્ષા શી રીતે કરવી ? દેવીસિંહ કાંઈ જેવો તેવો રાજા નથી !”

૨

આજે બાદશાહ શિકંદર લોદી, વજીર, અમીર હમરાવોથી વેશ્તિન થયેલો, દિલ્હીના સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થયો છે. ભુત્યુગણ છત્ર ચામરો લઈને ઉભા છે. બાટ લોડો સ્તુતિગીત ગાઈ રહ્યા છે. સ્તુતિપાઠક લોકો બાદશાહનાં શુભાના અતિશયોક્તિ ભરેલાં રતોત્રો ગાઈ રહ્યા છે. મરકરા લોકો પોતાની વાક્યાતુર્યતાથી બાદશાહની મુખમુદ્રા ઉપર હાસ્યરસા ઉપજાવી રહ્યા છે. એટલામાંજ મહમદખાં નામનો એક અમીર દરબારમાં આવી નિયમ પ્રમાણે નીચો વળી નમન કરી, બાદશાહ રહામુ વિનિતલાવે ઉભો રહ્યો. એ અમીર બાદશાહની આગાથી જુન્દ મહારાજને આમંત્રણ કરવા ગયો હતો.

બાદશાહે પુછ્યું : મહમદ ! જુન્દ રાજાની શું ખબર છે ?

મહમદખાંએ હાથ જોડી ઉતાર આપ્યું : ખુદાવંદ ! આપે મોકલેલું નજરણું રાજા દેવીસિંહે આદરપૂર્વક સ્વિકાર કરી, આપના આમંત્રણ માટે માનપૂર્વક પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે આપની આજ્ઞાપ્રમાણે આ તરફ આવવાની તેમણે સત્વર તયારી કરવા માંડી છે.

બાદશાહે કહ્યું : આસરખાં ! હવે ઘોડો મેદાનની નજીક છે. જુન્દરાજાનો ઘોડો હવે સત્વર અહીં આવી પહોંચશે. તે ઘોડા માટે હજુ મુઠ્ઠી ત્હારો અભિપ્રાય તેવો કાયમજ છે ?

આસરખાં મસ્તક નમાવી બોલ્યો : હુઝુર ! ગુલામને એઅબ્બી માફ કરવી ! મ્હારો મત સદા સર્વોદય દેજ પ્રમાણે રહેશે. જુન્દરાજાના પાંચર ઘોડા જેવો એકપણ ઘોડો આપણી અશ્વશાળામાં નથી.”

“મ્હારો “નવાબ” નામનો ઘોડો પણ તેના કરતા ઉતરતો છે ?” બાદશાહે પુછ્યું.

“હુ હુઝુર.” આસરખાંએ હા કહી ડોકું હલાવ્યું.

આ સાંભળી બાદશાહ વિશેષ કુપિત થયો. અને કહ્યું : પણ હમણાંજ ધરાનના બાદશાહે જ ઘોડો મોકલ્યો છે તે ત્હારા ધ્યાનમાં છે ?”

“હા, ખુદાવંદ ! તે મેં જોયો છે. આપની અશ્વશાળાના એક એક ઘોડા મ્હેં સારીપેઠે જોયા છે. પણ જુન્દ રાજાના ઘોડાની ઝરાબરી કરે તેવો એક પણ ઘોડો આપને ત્યાં નથી. આસરખાંએ પોતાનું મત કાયમ રાખ્યું.

બાદશાહ થોડી વાર રતબ્ધ રહી બોલ્યો ઠીક છે, હવે સત્વર નિર્ણય થઈ જશે. પણ

બાદ રાખજો કે તારું કહેવું જુદું દરેકે તો તારું ડોકું, ધડથી જુદું ચરો. કદી પણ કામ આપવામાં આવશે નહીં.

વજરે ખિન્ન મુખ મુદ્રા વડે ઉત્તર આપ્યું: જોવી હુજુરની મરજી. તેનો છેલ્લો ઉત્તર સાંભળી બાદશાહ વિશેષ ગુસ્સે ઝરાયો.

૩

આજે તે વાતને, આઠ દીવસ થઇ ગયા છે. મહારાજ દેવીસિંહ દિલ્લીમાં આવી પહોં-
ચ્યા છે. બાદશાહ સિંહને ઉત્તમ પ્રકારે તેનું આદરાતિથ્ય કરવા માંડ્યું છે. ખુન્દિરાજના
સમાચાર લેવા માટે દરરોજ સ્થવારે અને સાંજે દરબારના મહોટા મહોટા અમીર ઉમરાવો
આવ જ કરેછે. ખુદ બાદશાહ પણ બે ત્રણ વખત કુન્દિ મહારાજ પાસે જઇ મક્કી આવ્યા હતા.
આજે દેવીસિંહના ચોપદારે વરદી આપી કે વજર આસરખાં આપને મળવા માગેછે.”
મહારાજએ કહ્યું, આવવા દો.”

સમાચાર મળતાંજ આસરખાં દિવાનખાનામાં આવ્યો અને સલામ કરી બાદી ઉપર
બેઠો. દેવીસિંહે કહ્યું વજર, શું સમાચાર લાવ્યા છો?

આસરખાંએ કહ્યું, આપે બાદશાહના આમંત્રણને માન આપ્યું અને દિલ્લી પધારી મળ-
વાનો લાલ આપ્યો. તે માટે બાદશાહ ધણી ખુશી થયા છે, અને આપને કાંઈપણ રીતે
સગવડ ન પડે તેટલા મારેજ ચોગ્ય વ્યવસ્થા કરવા મહેન મુદામ બહીં મોકલ્યો છે.”

દેવીસિંહે ઉત્તર દીધું, બાદશાહનો મહોટો ઉપકાર થયો છે. મહારે માટે તેઓ આટલી
ખાધી કાગજી રાખેછે તેથી ધણીજ આભારી થયો છું. મહેન કાંઈપણ અડચણ નથી. સર્વ
વ્યવસ્થા ઉત્તમ રીતે થઈ છે એમ તેમને કહેજો.

ત્યાર પછી થોડી વાતચિત થયા બાદ આસરખાંએ હસતાં હસતાં કહ્યું: આપનો પાધાર
થોડો બેઠ બાદશાહ ધણી સતીષ પામ્યા છે.

“એ સાંભળી મહેન ધણી આનંદ મયો છે. મહારો પાધાર તેવોજ સુંદર છે મહારા
આખા રાજ્ય કરતાં પણ તે મહેન અત્યંત પ્રીય છે.”

આસરખાંએ ફરીથી કહ્યું, બાદશાહને થોડો ધણીજ પસંદ પડ્યો છે.

આસરખાંએ જાણ્યું હતું કે મહારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજી જઈ મહારાજ દેવીસિંહ,
પોતાની મેળેજ પોતાનો પાધાર નામનો થોડો બાદશાહને ભેટ કરી દેશે. પરંતુ આસરખાંની
તે સમજણમાં ભુલ હતી. દેવીસિંહે કહ્યું, જવેરીની પ્રસંસા વડેજ જવેરાતની કિંમત થાયછે.

હજીપણ મહારાજ કાંઈ સ્પષ્ટ કહેતા નથી એ જાણી આસરખાંનું મન મુઝાવા લાગ્યું
હવે પોતાના કુટુંબ સ્વભાવ પ્રમાણે તેનાથી સ્પષ્ટ કલા વિના રહેવાયું નહીં. તે અટ્ટહાસ્ય
કરી બોલ્યો, એ થોડો બાદશાહની નજરમાં આવી ગયો છે. તમારી પાસેથી વેચાતો લેવા
માટે હું આવ્યો છું. એની શું કિંમત લેશો?

૨. હું અસહ્ય લાપણુ ગાલજીતાંજ મહારાજ દેવીસિંહ લાલચોળ ચઇ ગયો. કઈશ સ્વરે તેણે ઉત્તર આપ્યો. વજર, જન, આદ્યગાદને કહે જે કે પાચાર કદીપણુ વેચાતો આપવાનો નથી.”

આસરખા પણ મગરૂરીમાંજ બોલ્યો, ‘મહારાજ ! બાદશાહને આવી અપમાનકરક જવાબ આપવો એ શું આપને યોગ્ય લાગે છે ? ખુશીથી બેટ આપશે તો તેમાંજ તમારી ગોલા છે. નહીં તો બાદશાહ ગળપૂર્વક ઘોડો લેશે તેમા બૂધણુ શું ?

આ રૂંદો ગાંભીરી દેવીસિંહ અધિક ગુસ્સે બરાયો. આસરખાને વિનંતકાર આપી મહારાજને
જાણે ૧ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી પાચારના વાળ ઉપર પણ બાદશાહ હાથ નાખી શકેને ૨ આગ્રીથી માનવું બાદશાહને જઇ કહે કે ક્ષત્રીઓ મૃત્યુ માટે બહીતાજ નથી

૩ રિફટ હારખ કરી બોલ્યો, મહારાજ ! ખરેખર આપ મને વિચિત્ર જણાવ્યો છો ! દેહમા પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી તમે ઘોડો આપશો નહીં એ ખરું પરંતુ દેહમાં પ્રાણ કેટલો વખ ! ટકશે તેનો કાષ્ટ મિચાવ કર્યો ? નિહની ગુફામા પેઠા પછી સિંહ સાથે યુદ્ધ કરવાનું કુખપણુ, ટોષપણુ હલ્લો માણસ ડરશે નહીં બધું પ્રાણહાનિ કરવામા પ્રયત્ન શું ? નામ કાં ત માટે કુહાડી કે તગ્ગાગની શું જરૂર ?

આસરખાનો આ યુક્તિવાદ બોલો નહોતો. જુનિદસખને પણ એ શબ્દોના ખરાપણુ માટે ખેતી દત્તી ખગતુ પાચાર ઘોડો બેટ આપવા જેવી વસ્તુ નહોતી. હશે શું કરવું ? દેવીસિંહ મારમા પડ્યા દેવીસિંહ કાષ્ટ બોલતા નથી એ જોઇ આસરખા ઉપર બોલ્યો, મહારાજ ! બાદશાહને શું કહેવું ?

૬ નરુ જે કહ્યું, આજથી પદર દિવસ ઉપર હું પોતેજ ઘોડો લઇ બાદશાહ પાસે આવી તજર ચઢ્યો,

આસરખાં નિરોપ જઇ આવ્યો ગયો

૪

૬ - મહારાજ અતિ ચિન્તાવુર મુખમુદ્રા સહિત એકા છે. તેમનું મન પોતાના ઉદ્ધારનો માર્ગ શોધવામાં ગુચાલુ છે તે મનમાજ બોલવા લાગ્યા પ્રાણુથી અધિક પ્રીત એવો પાચાર ઘોડો બાદશાહને કદીપણુ આપીશ નહીં. વળી નહીં આપવાથી આપણું જીવન ભવન છે. હું ખુશીથી નહીં આપીશ તો બાદશાહ જખરદસ્તીથી લેશે. આસરખાંનું કહેવું યથાર્થ છે હું સિંહની ગુફામાંજ સપડાયો છું. નહાસી જવાનો પણ માર્ગ નથી. પાચારને લખ ગુપ્તપણે નહાસી જઇશ તો બહાવ કુમાર મમરસિંહની શી દસા ? વળી મહારાજ રીનકોની શી સ્થિતિ ? મહારાજમા પછી કાલુમાં તેમની કતલ થશે ! દગાખોર બાદશાહ ! મને દગો કરીને બોલાવ્યો ! મહારાજ બાદશાહિય કરી વિશ્વાસઘાત કર્યો. કપટી બાદશાહ ! મું યવનો બધાજ આવા વિશ્વાસઘાતી હશે ? ખરેખર હિંદુશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે માંસાહાર વાંકો દગલખાજ હોય છે તે આજે સત્વસ્વરૂપે જણાઇ આવ્યું. પણ શીકર નહીં. પંદર દિગની મુદતમાં કાંઇપણુ યુક્તિ ક્યાં સિવાય છુટકો નથી. ચિફટ પ્રસંગ આવી પડ્યો છે. પ્રજો ! ધનુર ! નિર્દોશતા પ્રાણુ લેવાની ત્હારી છખા કદી ચતીજ નથી. તું સત્પનો સાથી છે. આ દગલખાજ, સિંહની ગુફામાંથી ઊડવાનાર તું ધનુરજ સમર્થ છે.”

રાજ દેવીસિંહ ચિંતાતુર મુખમુદ્રાએ બેઠેલા છે. એટલામાં જ કુમાર સમરસિંહ આવી કહ્યું. પિતાજી ! બાદશાહનો શાહગઢો લગ્ન કરવા જનાર છે. તે મહેને સાથે લગ્ન કરાશે. કહે છે. પૂત્રના મુખમાંથી આ વર્તમાન સાંભળતાં જુદી રાજ્યો ઉત્સુકતાપૂર્વક કહ્યું. ક્યાં જવાનું છે ! લગ્ન ક્યારે થવાનાં છે ?

પૂત્ર : લગ્ન થવાને હજુ એક મહિનાનો મિલકાવ છે. પંદર દિવસમાં અમારે અહીંથી નીકળી જવું પડશે. રાજના નિરાશ થયેલા હૃદયકાશમાં આશાનો ચંદ્ર ઉદય થયો. તેનું કરમ ! ગયલું મુખ પુનઃ પ્રકૃષ્ટિત થયું. સંકટ સમુદ્રમાંથી તરી પાર જવાની શુક્તિ મળી આવી. કુમાર સમરસિંહને આલિંગન દઈ બાદશાહ તરફથી આમરખાંડે કરેલી ધિક્કારપાત્ર વાત કહી સંભળાવી. રાજ્યો ગદગદિત્ કંઠે કહ્યું : વસ ! શાહગઢો લગ્ન નિમિત્તે જાને સથે લઈ જાય છે. એ હું ધનુરની મ્હોટી કૂપા સમજું છું નહીં તો આપણા બચાવનો નાર્ગલ નહોતો. તું આપણી બધી સેના સાથે શાહગઢ સાથે જા. બાકી રહેલા લોકોને ! તેના લુગડાં પહેરાવી હું શહેર બહાર કહાડીશ. અને હું પણ મ્હોટી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ. મારી પાછળજ આવું છું.

નિશ્ચય કરવા પ્રમાણે જુનિ રાજના સઘળા સૈન્યસહિત કુમાર સમરસિંહ શાહગઢ સાથે શહેર બહાર નીકળી ગયા. જુનિ રાજ્યો જે ધાર્યું હોત તો તેપણ ધોડા સહિત શહેર બહાર નીકળી શકત પણ તેણે બાદશાહને વચન આપ્યું હતું કે પંદરમે દિવસે ધોડા ગ્રહિત હું હાજર થઈશ. “રાજપૂતો વીર, સત્ય વચની અને પ્રાણની દરકાર નહીં કરતાં, પોતાનું વંશન પાળવા માટે અત્યંત આગ્રહી હોય છે એ ઇતિહાસ વાંચનારાઓને સારીપેઠે ખબર છે. જુનિરાજ પણ તેજ પ્રમાણે સત્ય વચની હતા. અને તેથીજ પોતાનું વચન પાળવા માટે જીવન ઉપર લટકતી નકલવારની દરકાર નહીં કરતાં, બાદશાહના નગર કેદી થઈને દિલ્લીમાં હજુ સુધી રહ્યા હતા. અને વારંવાર બાદશાહને દગલબાજ, વિશ્વાસ ધાતી, કપટી, ઇત્યાદી વિશેષણો આપી ધિક્કાર આપતા હતા.

૫

આજે પંદરમે દિવસ. વચન આપવા પ્રમાણે આજે બાદશાહની હજુરમાં હાજર થવું જોઈએ. જુનિ રાજ્યો ત્રાતઃકાળનાં સ્નાન સંધ્યાદિક વીધિ. દેવપૂજન, નામ, તપ વિગેરે આનિહક કર્મ કર્યા પછી વીરપુરુષને ઉચિત એવો પોષાક ધારણ કર્યો. પોતાના ગ્રીય પાચાર ધોડાને સારીપેઠે પાંખાવી તે ઉપર સ્વાર થયો. પોતાની સાથે રાજ્યના જે ધોડા જણા મોકલે હતા. તેમને મુસલમાની પહેરવેશ પહેરાવી શહેર બહાર નીકળી જવાની આજ્ઞા આપી. ચોપદાર સાથે બાદશાહને કહાવ્યું કે “પાચાર ધોડાને લઈ બાદશાહની મુલાકાત લેવા મહારાજ આવે છે. !

બાદશાહ પણ ઉત્સુકતાપૂર્વક જુનિરાજની માર્ગ પ્રતિક્ષા કરતો બેઠો હતો. પાચાર ધોડા દ્રષ્ટિએ પડતાંજ બાદશાહની નગર તે ઉપર પડી હતી. અને પોતાના સંઘ્રહાલયમાં રાખવા માટે તેના અંતઃકરણમાં અનિવાર્ય લાલસા ઉત્પન્ન થઈ હતી. બિચારા આસરખાંડું માથું ઉડી જતાં બચ્યું હતું અને આવો સર્વોત્તમ ધોડો બતાવવા માટે તેને મ્હોટી જગીર મળી

હતી ! દેવીસિંહે પંદર દિવસની મુદત માંગી તેથી બાદશાહને ધણો ગુસ્સો આવ્યો. પરંતુ આસરખાંચે બાદશાહને કેટલુંક આડું અવલું સમજવી પંદર દિવસ રાખવાતું કહ્યું હતું અને પંદરમો દિવસ હતો અને સહુવારથીજ બાદશાહને આનંદ હતો. પાંચાર ઘોડો પોતાના કબજામાં આવે અને પોતાની અશ્વશાળામાં સંપૂર્ણતા થી જોવાને તેનાં નેત્રો તનમનાટ કરી રહ્યાં હતાં. દેવીસિંહ આવશે કે નહીં એ શંકા વાતેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયા કરતી હતી. અને બાદશાહને બીજા કોઈ વિષયો પ્રીય નહોતા. માત્ર પાંચાર ઘોડાના માલિક થવાની જીતાસાજ તાજાં ટંગાઈ રહી હતી. ખાત્રી હતી કે વીર રાજપૂતો એક વચ્ચી હોય છે. આવ્યા વિના રહેશે નહીં. પ્રયાણવા માટે હિંદુઓમાં જે દિવ્ય ગુણો હોય છે તેવાજ સદૃશ્ય દેવીસિંહમાં પણ તે અને પાંચાર ઉપર ચાર થઈ બાદશાહની હુઝુરમાં ઉભો રહ્યો. બાદશાહ પણ પાંચ જોઈ સિંહાસન ઉપરથી ઉઠી જાણે મહારાજ દેવીસિંહનું સન્માન કરવા ગયો હોય બહાર ગયો. મહારાજે સલામ કરી કહ્યું. મહારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા માટે ઘોડો તું હાજર થયો છું.

બાદશાહ અત્યંત ખુશી થયો. પ્રસન્ન મુખ મુદ્રા વડે બોલ્યો, જુન્દરાજ આપન બેઠ માટે મહેને ધણો અનંદ થયો છે. જોનો બહોલો હું યોગ્ય રીતે આપીશ. આજથી સ રાજપુતાના પરંતુ બાદશાહના બોલના ઉપર કાંઈ પણ લક્ષ્ય ન આપતાં મહારાજ દેવી કહ્યું : બાદશાહ, મહારી એક વાત તમારાં રાખજો કે રાજપૂતો પાસે ત્રણ વસ્તુ કંઈ માંગી નહીં. ૨ી, ઘોડો અને તલવાર:-

ઘોડાની આજ જતાવવા માટે દેવીસિંહ બાદશાહને નજર મેદાનમાં લઈ આવ્યા. ઘોડા લગભગ આઠેમ દેરવવા લાગ્યો ઘોડી વારે ઘોડાની પીઠઉપર એક યાપડ મારી જ ઉપર સ્વાર થઈ ગયા. ઘોડાને એક યાપડ બસ હતી. આટલા દિવસમાં તેણે કદીપણ યાપડ આધી ન હોતી. અને યાપડ જગતનાં ગુસ્સે થઈ પવન વેગે તે ઉડી ગયો. જોનામાં બાદશાહની નજર આગળથી તે ગુસ્સ થઈ ગયો. બાદશાહ હાથ લાખી કરી જતાવતો, મહેલું ફાટી જોતોજ રહી ગયો ! !

જગતમાં વિશ્વાસવાતી અને જગજગત રાજાઓ કદીપણ સુકલતા મેળવના નથી. આ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ જણાઈ આવ્યું. પારકી વસ્તુ ઉપર બળાતકારે હક્ક કરનાર રાજા નિરાશામાં પડ્યા વગર કદીપણ રહેતા નથી. એ શિકંદર બાદશાહને નજર આગળ જ આવ્યું. બાદશાહને તેજ વખત જ્ઞાન આવ્યું કે, અનુષ્ઠ જીવનમાં કદીપણ વિશ્વાસ કરવો નહીં. વિશ્વાસવાતી મહાપાપી કહેવાય છે.

“ અકરંદ ”

આત્મકનિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પૌષ્ટિક દવાઓની માહારાણી છે, ડાક્ટરો અને યૌદ્ધોનું અમોઘ હથિયાર છે. વિવેચની ઉત્પત્તિનો ઝરો છે. શક્તિનો અપુટ ખજાનો છે. સ્મરણ શક્તિનો સાગર છે. યુદ્ધોનો જીવવાનીનો મંત્ર છે, દુષ્ટિઓને આશીર્વાદ છે, અને દુઃખમાં મનુષ્ય માનવું શુભ છે.

શુભ ચપેલી યાદદારત, શુભ ચપેલી મરદાષ તત્વ તથા શુભ ચપેલી તાકાતને પાંછી મેળવવા માટે, મગજને પુષ્ટિ આપવા માટે, જ્ઞાન તંતુઓને તેજ કરવા માટે, ધાતુવિદ્યારને દુર કરવા માટે, ધાતુપાતને અટકાવવા માટે, તથા લોહી સુધારવા માટે, આત્મકનિગ્રહ ગોળીઓ બિનદરીકે ઇલાજ છે.

કિંમત—ગોળી ૩૨ ની ડબ્બી ૧ નો રૂપિયા ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી માલેક.—આત્મકનિગ્રહ ઔષધાલય.

હુડ ઓફીસ—નંદમનગર, ડાહીયાવાડ.

ગ્રાંથ ઓફીસ:-

નં. ૧ મુખ્ય-કાલકાદેવી રોડ નં. ૨ કલકતા-હેરીસન રોડ નં. ૩ પુના સીટી-મુખવાર પેક નં. ૪ વડોદરા-રાવપુરા નં. ૫ અમદાવાદ-રીઝીરોડ.

કામશાસ્ત્ર.

શરીર સંરક્ષણ અને નીતિના નિયમોનું કલમ શિક્ષણ આપનાર આ ઉપયોગી મુસ્તકની આજસુધીમાં લાખો નકલો વગર કિંમતે અને વગર પેસ્ટને અપાઈ ચુકી છે, હવે તે પશુ જોઈ મંગાવે છે તેઓને તે તેજાજી રીતે પ્રોત્સાહનામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

નંદમનગર-ડાહીયાવાડ.

તૈયાર છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અપૂર્વ, વિસ્તૃત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે મુળ શ્લોક: શુદ્ધ અર્થ તથા અનુભવ પુષ્ટિ, વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્થ તત્વજ્ઞાનનું અગ્રતિમશાસ્ત્ર દરેક સંદેહ્ય દરેક ધર્મ પ્રેમી, અને દરેક મુમુક્ષુ મનુષ્યે સ્વચ્છ વાંચવા અને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. ૩૬ રૂબી આદ્ય પેટ લગભગ ૮૭ શરમ પુર્ક પાકું.

કિંમત, રૂ. ૪.

પોસ્ટલ આના પાંચ.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

માલેક—આત્મકનિગ્રહ ઔષધાલય, નંદમનગર—ડાહીયાવાડ.

તાકીદે નામ નેંધાવો ! થોડા વખતમાં છપાઇ બહાર

એક અત્યુત્તમ ઐતિહાસિક નવલ કથા.

પંખખની રાણી ચંદાબાઇ

અથવા

લોડ ડેલહોસીની ચાબુક.

જાહેર ખબર.

ધર્માભિમાની સદ્ મહસ્થાતે અમુલ્ય તક !

જામલાલપુર મહાદેવ શ્રી ભોજેશ્વર લોટરી.

જામનગર સ્ટેટની હદમાં લાલપુર નજીક શ્રી ભોજેશ્વર મહાદેવની જગ્યાના. છઠ્ઠાંદાર માટે. જામનગરના મહારાજાધીરાજ જામ શ્રી જશરાજની ખાસ પરવાનગીથી આ લોટરી કાઢવામાં આવી છે. કુલ દીક્રીટ ફક્ત રૂ. ૨૫૦૦૦ ની છે જેમાં ૧૦૦૦૦] રૂપીઆ ઇનામના કાઢવામાં આવ્યા છે. બાકી ધર્માદાના કામમાં વપરાશે દર દીક્રીટ રૂ. ૧ ની છે. 'પહેલું' ઇનામ રૂપીઆ એક હજારનું છે નશીબ અજમાવે અને ધર્મના કામને મદદ કરે. દીક્રીટો નીચે સહી કરનાર સેક્રેટરી. મારફતથી મળશે. નવાં દેવાલયો બંધાવવા કરતાં છઠ્ઠું દેવાલયોને ફરીથી બંધાવવાનું ઘણું પુણ્ય છે. આ ધર્મ કાર્યમાં ભાગ લઇ પુણ્ય મેળવવાની અને તે સાથે લાભ મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાર પ્રત્યેક અહીં સ્થે જેમ બને તેમ આ ધર્મના કામને મદદ કરવી તેમજ ખીજા હિંદુ બાઇઓને લલામણુ કરવી. વધારે વીગત જાણવી હોય તો હેડખીસ જુઓ અગર મંગાવી વાંચો.

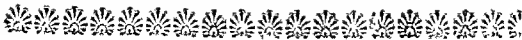
એમ્પ્ટોને કમીશન આપનામાં આવે છે. ખુલાસા માટે પત્ર બધદાર ચત્રાવવો.

લાલપુર.
તાજે જામનગર
કાઠીવાનાડ.

વીઠલદાસ મલજી પારેખ,
જાનરરી સેક્રેટરી ભોજેશ્વર લોટરી
જામલાલપુર.

ઇનામની વિગત.

ઇનામનો નંબર	દરેક ઇનામની કિંમત	ઇનામની રકમ
૧	૧૦૦૦	૧૦૦૦
૨	૫૦૦	૧૦૦૦
૫	૨૦૦	૧૦૦૦
૧૦	૧૦૦	૧૦૦૦
૨૦	૫૦	૧૦૦૦
૫૦	૨૦	૧૦૦૦
૧૦૦	૧૦	૧૦૦૦
૪૦૦	૫	૨૦૦૦
૨૫૦	૪	૧૦૦૦

BAL AMRUT.

બચ્ચાંઓની ખરી તંદરોસ્તી આપનાર.
ઉત્તમ

બાળ અમૃત.

બાળકને યુક્તી
આપનાર.

દુઃખ નીવારણ
અમૃત.

આ દેડ માફે લેઈનેજ લેજો.

આ દવા યક્ષી જાનની દેવતા વનઅપનીઓના અરક જનારી મરજનનાં રૂપમાં જનારેયું છે. એનો ઉપયોગ કરવાથી, બાળકોના જીવના તે જગીઠ તાવો, અછરણથી થતા આહારા છની કમજોરેત મરડો, અતીસાર, લોહીનું પડવું, લીના રંગનાં સીકાણા પેટ આપે તે તો આવતાં થતી સવથી બીમારીઓ, ડીપલીયું, અમક, નરોસાનું બેચાનું, વ્યાંકરીનું વદ, અતીગ્રામ રડકું, તાપ, ખાંસી, હાડણું, શાશળી, આંગળ ગરમીથી થતા ફોડના, સિમેરે તમામ બચ્ચાનાં પ્રદોષે થલો ધુવેલ કરે છે, આ દવા દમો આગ લાભો વખત અગો તાહાડના આગળ છીએ, તે એનો એટલોજો અપ હનગેતો છે, એજ એ જવાનાં સરમમાં મરન પુણીને પ્રતેદ છે આ દવા બચ્ચાઓ ધણી ખુશી માથે લે છે. જેથી બાળકો અદતાર નીગળી હિં છે. માટે આ દવા ઉપયો દેડ માફે લેઈનેજ લેવી ને ઉપવા નામની બીજ કોઈ પણ તા તમારા ગાંધીઓ તમને ફળી આપે નથી આ દવા દરેક દવા વેચનારને ત્યાંથી તેમજ આમા લોહાર ચાલીતા દવાખાનામાંથી વચાગધ તેમજ સુટક મળવો. વચાગધ લેનાર વેપારી એને સાર ડીમક્રંડિન્ટ આપવામાં આવશે.

શીશી એકની ડીમક્રંડિન્ટ આપવો.

અહાર આપથી મગાવનામએને લે. પે, થી મોકતવામાં આવશે. પો, પેટાગ જીવ.

બનાવનાર. ડાક્ટર ઇચ્છા પોરીયા.

દેકાણું—નવો પ્રોનસેસ સ્ટ્રીટ, હુદારચાલી,—મુંબઈ.

ના ક. આ દવા " બારતચલ " પ્રેસ કાવજાદેની-રોડ ઉપર તથા એન. પાટની કા. સારગમ મર્ચન્ટ-પ્રાચીનગાવ-મુંબઈ.

ભરૂચ સ્વદેશી પ્રદર્શનના સેક્રેટરી અને ભરૂચ ડીસ્ટ્રીક્ટ
 એસોસીએશનની મેનેજિંગ કમીટીના ચેરમેન.

માન્યવર અંબાશંકર ઉત્તમરામ મલહ વડીલ.

સ્વદેશી પ્રદર્શન-ભગૃત થાઓ!

"United we stand-divided we fall!

"It made and preserves us a nation!

"The union of lakes the union of lands.

"The union of States none can sever.

"The union of hearts. The union of hands.

"And the Flag of our Union for ever!

G. P. Morris.

પૃથિવિ નર્મદા નદિને ઉત્તર કિનારે આવેલા ભરૂચ-બ્રહ્મજન-શેહેર માટે ગઈ તા. ૨૫ મી મે નો દિવસ અતિ આનંદજનક હતો. એ દિવસે ભરૂચવાસીઓ માટે-બાળ યુવા કે વૃદ્ધ, સ્ત્રી કે પુરૂષ એ દરેકને માટે મહાન ઉત્સાહજનક હતો! એ દિવસે સઉ કોઈ, એક મહાન યાત્રા કરવા જનાર હોય તેટલા ઉત્સાહમાં હતાં! એ દિવસે ભરૂચવાસીઓનાં મુખ, જળમાં પ્રફુલ્લ થયેલાં કમળ, સમાન જણાતાં હતાં! એ દિવસે ભરૂચના સ્વદેશ ભક્તો વીરપુરુષો ઉત્સાહપૂર્વક સ્વદેશની સેવા બજાવવા તત્પર થઈ રહ્યા હતા. આજે લાલ્લુ પોતાને ઘેર અંતરિક્ષમાંથી ઇન્દ્ર, ચંદ્ર, રૂદ્ર આદિ દેવતાઓ પધારવાનાં હોય અને તેમના પૂજન અર્ચન માટે તૈયાર થયા હોય તેટલા, બહુકે તેથી પણ અધિક ઉત્સાહપૂર્વક ભરૂચના સ્વદેશ ભક્તો ધામધૂમ અને તૈયારી કરી રહ્યા હતા. માતૃભૂમિની સેવા કરવી, માતૃભૂમિની રક્ષા કરવી, માતૃભૂમિને ઝડપ પૂર કરવી એ ઇન્દ્રાદિ દેવોના પૂજન અર્ચનથી પણ વિશેષ ફળદાયક છે! એમ લાલ્લી ભરૂચના સ્વદેશ ભક્ત પુરૂષોએ તા. ૨૫ મીને દિવસે એલુંચ મહદ્ ફળપ્રદ કાર્ય કર્યું છે! તેમણે પોતાના એકના એક-લાડકવાયા-પૂત્રનાં બાણે લેખ કર્યાં હોય તેટલા ઉત્સાહથી, તેટલાજ આનંદથી, પ્રસન્નવદને, નિર્મળ અંતઃકરણે પોતાની માતૃભૂમિની મહત્વની સેવા બજાવી છે. એ દિવસે ભરૂચમાં સ્વદેશી માલનું પ્રદર્શન-બરવામાં આનંદ

હતું. તે જોવાને ભરૂચ ઉપરાંત આસપાસના ગામ, શેહેરના લોકો પણ આવ્યા હતા. સ્વદેશી માલતું પ્રદર્શન થાય, એ માતૃભૂમિનાંજ સાક્ષાત્ દર્શન થવા બરોબર છે અને તેથી માતૃભૂમિનુંજ પૂજન અચન કરી. દેશભક્ત મહાપુરૂષો કૃતકાર્ય થયાછે! તેમણે પોતાના ક્ષણિક જીવનકાણડનું સાર્થક્ય કર્યું છે ! અને તેમણે પોતાની ખરી ફરજ બજાવી છે.

ભરૂચ, એ પ્રાચીન શેહેર છે. જગન્નાથનું માનીતું ધામ છે. પવિત્ર નર્મદા દેવીનું પૂજ્યમય સ્થાન છે. નવ નાથ વડે રક્ષાયલું નગર છે. સાધુ સંતો અને બ્રહ્મચારી સન્યાસીઓની દિવ્ય તેજસ્વિની ઓજસ્વિની મૂર્તિઓવડે, પવિત્ર પાદ-રજવડે પુણ્યમય થયેલું ક્ષેત્ર છે. બળિ રાજના દશ અશ્વમેધવડે પવિત્ર થયેલી ભૂમિ છે. ગંગા ચમુના અને સુરસ્વતિ જેવી પવિત્ર નદિઓના સંગમવડે મનુષ્યોના ત્રયતાપને કાપવાના સામર્થ્યવાળું મહદ્ તિર્થ છે. સતિ થયલી મહા દેવીઓની લીલામય અને દેવ દેવીઓના અમત્કારથી અમત્કારિક ક્રિડામય ભૂમિ છે. પ્રાચીન કાળનું ઉદ્યોગ હુન્નરનું ઘર છે. સાહસિક વણિક વ્યાપારીઓની રમ્યક દિવ્ય ધરા છે અને જન મંડળને આનંદ આપે એવું, ગુજરાતનું કેન્દ્ર સ્થાન છે. જળ માર્ગે વ્યાપાર કરનારા સાહસી વ્યાપારીઓને માટે ભારે ભૂવન છે. અને સુરસ્વતિના ઉપાસકો માટેનું સારદા સદન છે. પરંતુ દેવની ગતિ બળવાન છે ! એજ પ્રાચીન દિવ્ય ભૂમિની ઓજસ્વિતા, તેજસ્વિતા ધીમે ધીમે નિસ્તેજ થઈ ગઈ છે ! બુલમી અને સ્વાર્ધાંધ મોગલ બાદશાહોના રાજ્ય પછી એ શેહેરની જાહોજલાલીનો ઉદય પામેલો રવિ, અસ્તાચળ ઉપર આવી ગયો છે પણ એ શેહેરની પ્રજા પોતાના દયાળુપણા માટે વિખ્યાત છે ! હવે પણ એ શેહેરનો વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, હુન્નર સુપ્રસિદ્ધ છે ! અને દેવની ગતિ બળવાન થતાં એજ પ્રાચીન નગરનો ભાગ્ય રવિ ઉદય પામી સંપૂર્ણ કળામાં પ્રકાશી રહેશે અને પોતાની દિવ્યતા, ઓજસતા એક સમયે પાછી મેળવવા પામશે.

એવા એ પૂણ્યમય નગરમાં ગઈ તા. ૨૫ મી મેને દિવસે સ્વદેશ ભક્ત પુરૂષોના બનેલા મંડળે-ભરૂચ ડીસ્ટ્રીક્ટ એસોસીએશને-સ્વદેશી કારીગીરીનું પ્રદર્શન લઈ હતું, ભરૂચ, તેની આસપાસના દેશો ઠેઠ પંજાબ, બંગાલ, મહારાષ્ટ્ર વિગેરે જિલ્લાઓમાં બનેલા સ્વદેશી માલતું એક સંગ્રહ સ્થાન કર્યું હતું. તે સમયે ભરૂચ ઉપરાંત ગુજરાતના સ્વદેશ ભક્ત હિંદુ, પારસી, કે મુસલમાન, દરેક ગૃહસ્થોના હૃદયમાં ભરતળાંડ એ પોતાનીજ માતૃભૂમિ છે, અને તે દેશની કારી-ગીરીને ઉત્તેજન આપવું એ પોતાનો પરમધર્મ છે એમ જાણી અંતઃકરણપૂર્વક મદદ કરી હતી. આદિથી અંત પર્્યંત પોતાનું કર્તવ્ય, યથાર્થ રીતે બજાવ્યું હતું. પ્રદર્શન ગૃહને ધ્વજ પતાકાથી સુંગારી પ્રત્યેક મનુષ્યોના અંતઃકરણમાં સ્વદેશ ભક્તિ બગૃત કરી હતી. પરદેશી રાજાઓના, રાજ્ય અમલદારી હિંદુસ્તાનની કારી-

ગીરી રસાતળ થઈ ગઈ છે ! પરદેશી સ્વાર્થી વેપારીઓએ હિંદુસ્તાનની સઘળી દિશાઓમાં પોતાના માલનું વેચાણ ચલાવી જબરી ઘુંટ ચલાવી મેલી છે, ઇં વરસે કરોડો, અબજો રૂપિયાનો માલ વેચી હિંદુસ્તાનને ચુસી લીધું છે, અં ધીમે ધીમે હિંદુસ્તાનની પ્રાંત નિર્ધન થઈ ગઈ છે, આવા ભાવો પ્રત્યેક પ્રેક્ષકને હૃદયમાં સારી પેઠે ઠસાવ્યા છે. મોગલ ખાદશાહોના વખતમાં તેઓ પોતાના મીલકત હિંદુસ્તાનમાં રાખતા હોવાથી તેઓએ મેળવેલા કરોડો રૂપિયા અં દેશમાં જ રહેતા હતા, અને તેથી કોઈ કાળે પણ તે નાણું હિંદુસ્તાનનું જ હતું પરંતુ પાછલાં ૧૫૦-૧૭૫ વરસથી ન્યારથી અંગ્રેજોનું રાજ્ય થયું છે, ત્યારથી પૂર્વ તરફના ધુર્ત વ્યાપારીઓ જે નાણું મેળવે છે તે સ્ટીમરોમાં ભરાઈ પાંચ હજાર માઇલની વેગળાઈએ જઈ પડે છે ! એટલે આપણે તે પુનઃ કદી પણ જોઈ શકવાન નથી અને તેમ યવાથીજ આપણા દેશ દિન પર દિન કંગાલ થતો જાય છે ! આપણા દેશની કારીગીરીને ઉત્તેજન આપવા માટે રાજ્યો તરફથી દરકાર થત નથી. દેશી કારીગરોની કારીગીરીને કોઈ ઉત્તેજન આપતું નથી અને તેથી જેમ તેઓ ઉદ્યમ રહિત અને “લિલાત્ર દેહિ” થયા છે તેમજ આપણે પણ વિલાયતી માલ ખરિદતા હોવાથી આપણા પૈસા હજારો માઇલ વેગળે જઈ ભસાય છે ! અને તેજ વિલાયતી માલ ન્યારે જુનો થાય છે ત્યારે આપણા હાથમાં પાછળથી એ કોડી પણ આવતી નથી. પરંતુ જો દેશી માલ વાપરવામાં આવે તો તે માલ વપરાયા પછી જુનો થતાં તેમાંથી એકો ભાગ પણ આપણા હાથમાં આવે છે. અં વિષયે ઘણી સારી રીતે આપણને સમજાવવા લાગ્યા છે. ખંગ લંગ પછી દેશમાં આ નગૃતિ સારી પેઠે ફેલાઈ છે પણ શુન્નરાત કાઠીયાવાડમાં હજુ પણ જોઈએ તેટલી ફેલાઈ નથી. શુન્નરાતના કેળવાયલા બ્રજયુએટો “માંચીમાંના માંકડ” ની પેઠે પેટનું ભરતીયું કરી બેસી રહે છે ! શ્રીમાન ગૃહસ્થો પૈસા ઉપર નાગની પેઠે છાયા કરી ઘરમાં પડી રહ્યા છે ! તેમના દેશ ખંધુઓનું કૈવું નિકંદન થાય છે ! તેમનો દેશ કેવો કંગાલ બને છે ! દેશના કારીગરો, હુકડા રાટલાં માટે કેવાં રખડે છે ! તેમનું તેમને લેશ પણ જ્ઞાન નથી ! તેવા સમયમાં પણ ભરૂચ શેહેરના દેશભક્તો નગૃત થયા છે ! અને તેમણે પોતાની માતૃભૂમિની સેવા કરી છે ! એ માટે તેમને તથા ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટ એસોસીએશનના પ્રત્યેક મેમ્બરો, અને ખીલ્ત જે જે હિંદુ પારસી, મુસલમાન ગૃહસ્થોએ, માતૃ ભૂમિની સેવા બજાવવામાં ઉત્સાહથી ભાગ લીધો છે તેમને અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્ય વાદ્ય છે. તેમજ હલ્લા કલેક્ટર મીન બેગનલ કે જેઓએ આ પ્રદર્શનના કાંમમાં સહાયતા આપી છે તેમને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે !

ઉત્તમરામ ભર્યમાં એક સુપ્રસિદ્ધ ફોટોગ્રાફર છે. જેઓએ ભર્યના પુરોપિષ્ઠ અને દેશ અધિકારી વર્ગને પોતાના આરંધી પૂરતો સંતોષ આપ્યો છે. મીંઠ કૃષ્ણલાલ ભર્યમાં કેરીએનું સંસ્પેક્ટર છે. ઉપરાંત પોતાની જમીનોની વ્યવસ્થા પણ તપાસતા રહે છે. મીંઠ અંબાશંકરને બે પૂત્રો અને બે પુત્રિ છે. ઉપરાંત બહેનો, બાણેજીનું મ્હોટું કુટુંબ ધરાવે છે. પરમાત્મ મીંઠ મલજીને તથા તેમના કુટુંબને દિર્ઘાયુ બક્ષે અને દેશભક્તિના કાર્યો ઉપરાંત ધર્મ, નિર્મિ અને લાકિત ઉપર શ્રદ્ધા વિશેષ રાખી. આ ક્ષણિક જીવનનું પવિત્ર કર્તવ્ય બખવવા શક્તિવાન થાય. એજ ગમભારી પ્રાર્થના છે.

ગૃહિણી સુવિચાર માલા

આ પુસ્તક દીર્ઘ સમય થયાં “રીબુ” ને મારે અમારાં ટેબલપર પડેલું છે, પરંતુ સ્વયં સંક્રાંચને લીધે આજ સુધી કંઈ લખાયું નથી. કવિ કદાનંત ધર્મસિંહનાં ધર્મપતિન અ. સૌ વિદુષી બેહેન માણેકબાઈને, વર્તમાનપત્રો વિગેરેમાં તેમનાં વ્યાખ્યાનો, લેખો વિ. ઉપરથી જીવનની વાંચક વર્ગ સારી રીતે જાણે છે. એ વિદ્વાન બાઈએ જૂદે જૂદે પ્રસંગે આપેલ વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ કરીને પુસ્તકના રૂપમાં ઉપરના નામથી છપાવેલો છે. પુસ્તકના કાગળ છપાઈ તથા વિનાયતથી ખાસ કરાવેલાં પુકાં વિગેરે બહારની સુંદરતા સાથે, અંદરના વિધવિધ સંસારોપયોગી લેખોનું અવલોકન કરતાં નિવારણની પણ સુંદરતા મનમાં વસ્થા વચર રહેતી નથી તેના વાંચનથી આપણા દિંદુસંસારના આગાર વિચાર રીતિ રિવાજ અને વ્યવહારની ખામીઓ દુ કરવાના, હિંદુ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવાના થણા પ્રસંશાપાત્ર વિચારો અને રસ્તાઓ મળી આવે તેમ છે. અને પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓને તો ખાસ આ ગ્રંથ શિક્ષણીય છે. અમારી ભલામણ છે કે દરેક હિંદુ કુટુંબમાં આ ગ્રંથની અકેક કોપી અવશ્ય હોવી જોઈએ. ગ્રંથ કર્તાનાં ચિત્ર ચરિત્ર પત્રાદિ સાથેનાં આ પુસ્તકની કિંમત પણ બાજબીજ છે—

લખનાર. અ. સૌ. માણેકબાઈ કદાનંત ધર્મસિંહ કવિ. મુલ્ય રૂ. ૧-૪-૦ મલવાણું ટેકાણું કવિ કદાનંત ધર્મસિંહ તારદેવ. જીવીલી બાજ-મુંબઈ

બ્રહ્મ ઉપદેશ.

સ્થાનાર—શ્રીયુત પ્રેમભાષા જાહેરભાષા વૈદ્ય લાખાપુરવાળા.

રાજ દાકી-નાંસ લાવણી.

- તટ યમુનાકે તીરે, કૃત્તને બસી સ્વધારી એરાહ.
 વેદ ગુરુ બ્રહ્મ સત્ય ધારી, [૨, ૫૨.]
 સારગ્રહી સૌ થાઓ કૃતાર્ય, ગુણુત અધિકારી એ રેક.
 આત્મા માયાનુ અધિષ્ઠાન, [૨, ૫૨.]
 નિર્જેપ રહીને આપે આશ્રય, સહુનું આદિસ્થાન.
 ક્યાતા ધ્યાન ધ્યેયધારી, [૨]
 સર્વવિપે તે રહ્યો સમોતર, સત્તા વિસ્તારી.
 બ્રહ્મ અદ્વૈત નિર્વિકારી. [૨] સારગ્રહી૦
 આત્મા યિપુત્રીરહિત નિરખો, [૨]
 નામરૂપને ત્યજી વિચારો, અસ્તિ ભાતિ સરખો.
 બ્રહ્મ છે સંયસાયર વાસી [૨]
 મનવાણીથી અગમ્ય આત્મા, પૂર્ણ તેજ રાશિ.
 કરીલ્યો અનુભવ વિચારી, [૨] મારગ્રહી૦
 છુદ્ધિમાં જડ-માયા-ગસરી, [૨]
 ભૂલી સ્વપદને આવી બહુતા, બ્રહ્મહૃદિ વિસરી.
 વસ્તુતઃ પોતે છે વિલસ્યો, [૨]
 ઉપાધિને અગગી કરીને, છંદ થયો સાંત, તલસ્યો.
 દૃષ્ટ દરયથી નિરધારી, [૨] સારગ્રહી૦ ૩
 કનકમાં ક્યાદિ આકારો, [૨]
 તેમ બ્રહ્મમાં પ્રપંચ રચના, નિર્લિધ બાહ્ય ધારો.
 વસ્તુમાં ફૂત નહિં જાણો, [૨]
 એક બ્રહ્મને કલ્પિત બીજુ, નિમનંદ માણો.
 પ્રેમ ગુરુ નાથ ચરણવાસી [૨] સારગ્રહી૦ ૪

પ્રેમ કે ઝેર.

લખનાર શ. રા. હરીહર પુરુષોત્તમ એન.

ગઝલ.

કહો ઓ ભાઈ આ તે પ્રેમ કે કાલિસ ઝેર
 દષ્ટને દુઃખ પ્યારી તુ કયુ વાળેછ વેર.
 ઉસાસાને નીમ મા આ દહે છે દિવ તે માફ.
 સનમ ઓ ઓ સનમ તું એમ જીભ નાંખે જીતેલ
 બપે રૈયા ખીજાવે મો' કમળથી પાતળી કુમળી
 'જતાં આવે નહિ આ આખમા નિંદ્રાતણિ કંઈ દહેર
 હમારે તો મહુ સગજુ મુદર મકાન કે સમસાન
 નહિ કંઈ ફેરછે તેમા કહિ જંગમ કહિ હો શહેર
 મુના તો તુ ? કર્યા તો શું ? કયું કંઈ કામ તોયે ?
 જનાં પાળે થી ચાલે સદા મધુ આમુગની નહેર
 દના કંઈ કંઈ કરી તેની દના કંઈ કામ ના લાગે.
 કહો ઓ ભાઈ કોને કોઈ આતે ઈશ કેવુ ઝેર
 પીતાં એ પ્રેમની પ્યાલી પ્રથમ પગલે મધુર લાગી
 અને મુખ મહુ લાગી મને તે પ્રેમ પામે ઝેર
 બન્યો મુશ્કેલ મસત તે રીતારુ કયુ મે સર્વ મુખ તેમા
 મુઠ્ઠુ પ્યાને મહુ મુખ છે કહિ દોનને સનમની મહેર.
 જનાં ભોલી મનમ ચાલી મહુ તે રૂપ બદલાયુ
 પડેનાં કંઈ ખબર કે શુ થયું આ શાન્દેર.
 દહે છે સહુ બદલ માફ નજીમા મૃત્યુ આ આવે
 દીવ ના છે મુ આને પ્રેમ કે કાલેસ ઝેર !

સેવા કરવા માટેજ સ્ત્રીઓનો અવતાર છે ?

(લખનાર રા. રા. વૈદ્ય અમૃતલાલ સુંદરજી પલીયાર—મુંબઈ.)

(૩)

સ્ત્રી એટલે શું ?

સ્ત્રી એટલે શું ? એ સમજવું હોયતો જ્યારે ઇશ્વરી સ્નેહની દિક્ષા લાઇએ ત્યારે પ્રેમની પોથીમાંથી સમજાય છે કે, સ્ત્રી એટલે અદ્ભુત વીજળી. સ્ત્રી એટલે બધી જાતના પ્રેમનો મહા મંત્ર. સ્ત્રી એટલે મુઠ્ઠાઓને છવતાં કરનારી સંજીવનની શક્તી. સ્ત્રી એટલે પ્રેમના આકાશમાં ઉડવાનું બલુન. સ્ત્રી એટલે જગત ઉપર ઉતરેલી ઇશ્વરની કૃપા, સ્ત્રી એટલે મનુષ્ય રત્ન ઉત્પન્ન કરનારી ખાણ, સ્ત્રી એટલે ઇશ્વરનું મેઢીની રૂપ, સ્ત્રી એટલે દુનીયાંદારીનું ઝહાપણુ શીખવનાર પ્રોફેસર, સ્ત્રી એટલે પ્રેમની એ, બી, સી, ડી. સ્ત્રી એટલે ઉચ્ચાએ ચઢવાની સીડી. સ્ત્રી એટલે નમાવાને માલવાગા બનાવવાનો ધ્રોમીંગો. સ્ત્રી એટલે ઇશ્વરી સ્નેહનું હોડા યંત્ર, સ્ત્રી એટલે જુઠ્ઠાઓને જીવાન બનાવનાર રસાયણ. સ્ત્રી એટલે આ દુનીયાંનું અમૃત, સ્ત્રી એટલે અભેદનું આકર્ષણ. સ્ત્રી એટલે પરમાર્થના તાજાં ખોલનારી ઇશ્વરી સ્નેહની નાનકડી સોનેરી કુચી. સ્ત્રી એટલે સંસારમાં કુટુંબ મડગીરી સલામતી સાચવનારી મન્યા, સ્ત્રી એટલે દુનીયાદારીના દુઃખો મટાડનારી ઇશ્વરી જડીબુટી, સ્ત્રી એટલે સંસારના વિવિધ લયથી તપેલાં પુરુષોનો કુદરતી વીસામો, સ્ત્રી એટલે કામ કેલ્પ લેખ વીગેરે બળવાન દુરમતોને તુરનજ ઉઘાડી દેનાર ડામનેમાછટ, સ્ત્રી એટલે શરીરમાં ઝમઝમારી લાવી ખુશમીજનમાં રાખનારો દ્રાક્ષારસ, સ્ત્રી એટલે પુરુષોમાં પુરુષાઈ ભરતારી બેટરી, સ્ત્રી એટલે ઉત્તમ ભાવનાઓને તેના અસલ સ્વરૂપમાં દેખાડનાર સીનેમેટોગ્રાફ, સ્ત્રી એટલે 'સંસારના પ્રવાહને આગળ વધારનારી પવિત્ર નદી, સ્ત્રી એટલે આપણા મનની ચરદી ગરમી પારખવાનું ચરમામીટર, સ્ત્રી એટલે ઇશ્વરી સ્નેહનાં ગાયતો સંલગ્નન રૂંદે નોઝક સ્ત્રી એટલે આપણી જીંદગીની ફરજો બતાવનાર ધડીઆળ, સ્ત્રી એટલે વિકારોની આગમાંથી પરિતારાપી ધનને બચાવનાર ફાયરબ્રૂક તીજોરો, સ્ત્રી એટલે જગતમાં સુલેહ કરાવનારી શક્તિષે, સ્ત્રી એટલે કુદરતની મુર્તિ આમેલુબ ફોટોગ્રાફ, સ્ત્રી એટલે જીંદગીની ફરજોના હીસાબ ગણવાનું ગણિતશાસ્ત્ર, સ્ત્રી એટલે ધર્મનું બખતર, સ્ત્રી એટલે પ્રેમની ગેર-ટી, સ્ત્રી એટલે જગત ઉપર ઉતરેલા ઇશ્વરના આશિર્વાદ, સ્ત્રી એટલે અર્ધમતો ખડક દેખાડનારી દીવાદાંડી, સ્ત્રી એટલે જગતનું અન્નવાળું, સ્ત્રી એટલે ઇશ્વર સુધી સદેશો મોકલવાનો વાયરલેસ ટેલીગ્રાફ, સ્ત્રી એટલે સ્વર્ગ દેખાડનારી દુરબીન, સ્ત્રી એટલે પુરુષોના લાવડાત માખવાનું મીટર, સ્ત્રી એટલે જગતની બધી વસ્તુમાં અમૃત ભરનાર ચંદ્ર, સ્ત્રી એટલે અપુટ પ્રકાર આપનાર રેડીયમ, સ્ત્રી એટલે જગતની આરપારજોવાનાં એક્સ રેઝ કારણો, સ્ત્રી એટલે પુરુષોને ફેરવવાનું ચૂકાન, સ્ત્રી એટલે ભક્તિની પ્રત્યક્ષ જીવતા મૂર્તિ, અને સ્ત્રી એટલે આપણે જોઈ શકીએ, સમજી શકીએ અને વાપરી શકીએ તેવી ઇશ્વરની મહા શક્તિ. એટલુંજ નહીં પણ સાંખ્ય શાસ્ત્રમાં જોને પુરુષ અને પ્રકૃતિ કહે છે તેનુંજ સ્યુન-રૂપ તે આ દુનિયાનાં પુરુષ ને સ્ત્રી છે, તથા શાસ્ત્રમાં જોને માયા કહે છે તેનુંજ સ્યુનરૂપ તે આ જગતનો સ્ત્રીઓ છે. માટે જ્યારે તો એમ માનીએ છીએ કે પ્રેમના બળથી સ્ત્રીઓ જે સાહે. તે કરી શકે. માટે જો બને તેમ સ્ત્રીઓમાં ઇશ્વરી સ્નેહ વધારવો જોઈએ.

અમે આ પ્રમાણે વાર્તા કરતાં હતાં એટલામાં મારા વ્હાલાના મિત્ર પ્રોફેસર તરંગનાથ સેન મ. એ. ફરતા ફરતા ત્યાં આવી ચઢ્યા, તેઓના આવવાથી અમે બહુ ખુશી થયાં અને એ તેમને સન્માન આપ્યું. એ પછી મેં કહ્યું કે, મહારાજ, તમે સ્ત્રીઓને માટે સેવા ને કહો છો પણ આ અમારા પ્રોફેસર સાહેબ કહે છે કે સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક છે.

મહારાજે કહ્યું, અરરર! સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક! બજબ! બજબ! જો સ્ત્રી પુરુષના માન હક હોય તો તો આપણી સ્ત્રીઓની દુર્દશા થઈ જાય, જો સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક થાય તો તો આપણા દેશના બાર વાગી જાય, અને જો સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક હોય તો પછી આપણા પવિત્ર ધર્મની ઉત્તમતા શું? જો એમ હોય તો તો આપણા આર્થિક ઉપર મોટું હું મુશ્કેલી જાય.

આ સાંભળીને પ્રોફેસર સાહેબ છેડાઈ ગયા તેથી તેમણે કહ્યું કે આવા લંગોટીઆ ત્રણ દેશનું સત્યાનાથ વાળે છે. જો મારે આવતું હોય તો એવાઓને તો હું બરાબર સ્વાદ બાદી હઉં પણ લાચાર છું કે આ પ્રમાણે બોલવા જાય છે એટલામાં મારા વ્હાલાએ કહ્યું કે, ભાઈ, ઉતાવળા ન થાઓ. ઓનરેબલ સર સત્યેન્દ્ર પ્રસાદ મહારાજે એક સ્વામીને મનવ મને બધા મધુ કરી હતી એ યાદ છે કે? તેજ આ મહારાજ છે. એ સાંભળીને પ્રોફેસર દ્વેષ ખોલી ઉઠ્યા, હું? અદ્વૈતાનંદ મહારાજ? મારાં ધન્ય બાગ્ય, એમ કહી મહારાજની એ હાથ જોડ્યા, અને કહ્યું કે દામા કરો મહારાજ. મહારી બુલ થઈ.

મહારાજે કહ્યું, કાંઈ શીકર નહીં પ્રોફેસર સાહેબ, એમાં તમારો કાંઈ વાંક નથી. મેં જો દેશવૃષ્ટીમાન એ એક જાતની ખામી છે કે જેથી કરીને મગજ જલદી તપી જાય છે તે પોતે ન સમજવા હોય અથવા ન સમજી શકે તે બાબતને છટ છટ નોનસ-સ કહીને પાત્રી દેવ છે. વાર પ્રોફેસર મારેજ, મને કહો કે સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક એટલે શું? સમાન તો અર્થ હું સમજતો નથી.

પ્રોફેસરે કહ્યું, એનો અર્થ એનકે પુરુષને જેટલી સત્તા છે તેટલીજ સત્તા સ્ત્રીઓને પણ હોવી જોઈએ, પુરુષને જેટલા હક છે તેટલા હક સ્ત્રીઓને પણ હોવા જોઈએ, પુરુષો જે કામ છે તે કામમાં સ્ત્રીઓને પણ ભાગ આપવો જોઈએ, અને હું કામ એનકે પુરુષોએ પોતાની ના પાછી નહીં બનવું જોઈએ પણ મિત્ર બનવું જોઈએ.

મહારાજે કહ્યું, એમ કરવાનું કાંઈ કારણ? પ્રોફેસરે કહ્યું, કારણ? એહો! એનાં કારણ તો બહુ જીવન છે. સુખ્ય વાત તો એનકે આપણે નીતીને ખાતર એમ કરવું જોઈએ કારણ કે જે આપણામાં આત્મા છે તેવોજ સ્ત્રીઓમાં આત્મા છે. આપણો ને તેનો પ્રભુ કાંઈ જુદો હો નથી. જેમ આપણને આંખ કાન વીગેરે ઇન્ડ્રીયોને મન બુદ્ધિ છે તેમજ તે સર્વ સ્ત્રીઓને હું છે, ત્યારે તેઓને શામાટે એહો હક હોય એ હું સમજી શકતો નથી. હું જાણુ તો માથું છું આપણને સ્ત્રીઓને ક્યારી નાંખવાનો શું હક છે? શા માટે સ્ત્રીઓ આપણી શત્રુભગીરી? આપણે બારીશરો બનીને કોરોમાં મદાલીએ, આપણે ઓનરેબલો બનીને કાપદાઓ એ, આપણે ન્યાયાધીશો બનીને બીજાઓના ઇન્સાફ ચુકરીએ અને આપણી સ્ત્રીઓ માં ગોપાલ રહીને કાડુ વાગ્યા કરે એનું કાંઈ કારણ? મહારાજે કહ્યું આ માલસાઈપણું છે બીજું કાંઈ નહીં તો ન્યાયા ને ખાતર પણ આપણે સ્ત્રીઓને સમાન હક આપવા જોઈએ.

મહારાજે કહ્યું, પુરુષોના જેવા સ્ત્રીઓને કામ કરવા દેવાં એનું નામ તમે સમાન કહે કહો છો કે બીજું કાંઈ? હીક છે લક્ષ્યા, તમારા વિચાર પ્રમાણે લાલે સ્ત્રીઓ એવાં કામો કરે પણ મને કહેા સાહેબ, કે સ્ત્રીઓ પુરુષોનાં જેવા કામો કરી શકશે? એવી શક્તી કુદરતી રીતે સ્ત્રીઓમાં રહેલી છે? અને એવા કામો કરવાથી સ્ત્રીઓનું કલ્યાણ થશે કે? જ્યેમ કરવાથી આપણે સંસાર સુખી થશે કે ?

પ્રોફેસરે કહ્યું, બેશક. હાં નહીં સુખી થાય ? યુરોપ અને અમેરીકાની આહોળલાલી જુઓ. એ સ્ત્રી કુળવણીનાજ દુષ્ણ છે. શા માટે સ્ત્રીઓ પુરુષોનાં જેવા કામ ન કરી શકે ? પુધરેલા દેશોમાં સ્ત્રીઓ બધાં કામો કરી શકે છે, સ્ત્રીઓ કલાકોં છે, સ્ત્રીઓ હોટેલો ચલાવે છે, સ્ત્રીઓ ગાડીઓ ભાડે ફેરવે છે, સ્ત્રીઓ ડીટકડીવ છે, સ્ત્રીઓ ડાક્ટર છે. સ્ત્રીઓ વકીલોની પરીક્ષામાં ઈસાર થાય છે, ધણાં ખાતાંઓમાં સ્ત્રીઓ મેનેજર છે, ફેટલેક ઠેકાણું મ્યુનિસિપાલ વીજરેતી પુન્ટણી માટે સ્ત્રીઓ મત રાખે છે અને સ્ત્રીઓ હજમતનું કામ પણ કરે છે એટલુંજ નહીં પણ ધણીએ સ્ત્રીઓ લશ્કરી નોકરીની પણ માગણી કરે છે. પુરુષોના દરેક કામોની નકલ સ્ત્રીઓ પ્રદેશાધી કરી શકે છે. સ્ત્રીઓમા પુરુષો કરતાં શું ઓછી શક્તી તે હું સમજી શકતો નથી. હવે મને કહેા કે સ્ત્રીઓ શા માટે પુરુષોની બરોબરી ન કરી શકે? શા માટે તેઓના સમાન હક ન હોવા બેધએ ?

મહારાજે કહ્યું, સ્ત્રીઓ પુરુષોની નકલ કરી શકે પણ પુરુષોની બરોબરી કરી શકે નહીં અને કદાચ ધારો કે પુરુષોની બરોબરી પણ કરી શકે તો પણ તેથી સ્ત્રીઓને કે પુરુષોને બરેબરો લાભ થાય નહીં કારણકે સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેની પ્રકૃતિ પ્રભુએ જુદી જુદી બનાવેલી છે, બંનેના સ્વભાવ જુદા જુદા બનાવેલા છે, બંનેના શરીરોની રચના જુદી જુદી બનાવેલી છે અને બંનેની કામગીરી જુદી જુદી બનાવેલી છે એટલે પ્રકૃતીના સ્વભાવ પ્રમાણે અને કુદરતના નીયમ પ્રમાણે તેઓમાં ધણી ધણી આણુપણુંજ રહેવું બેધએ. વિશ્વ પ્રકારની ફેલવણીથી કદાચ તેમાં આપણે થોડો ધણો જોડાઓ કરી શકીએ પણ એથી કાંઈ ખરું સુખ મેળવી શકીએ નહીં કારણકે કુદરતના નીયમથી ઉચટા ચાલીને જગતમાં કોણુ સુખી પ્રધ શકે છે ? સ્ત્રી પુરુષના પ્રમાણ હક માનવાથી કેવી રીતે કુદરતથી ઉચટાપણું થાય છે તે હવે તમે જુઓ.

પહેલાં તમે સ્ત્રી પુરુષનાં સ્વભાવ તપાસો. સ્ત્રીઓ કોને ચલાવ છે, સ્ત્રીઓ શું પસંદ કરે છે અને કુદરતી રીતે સ્ત્રીઓ શું ઇચ્છે છે એ વિચાર કરો અને માફ કરજો પણ આપણે બહાર પુ કરવા જેવા જ બધાં તમારા ધરનીજ વાત કરો. હું ધાર છું કે તમારી સ્ત્રી તમારા જેવાજ છુટા વિચારની હશે અને તમે તેને તમારા જેટલોજ હક આપેલો હશે તેમ છતાં પણ ત્યાં વચમાં કોઈ કોઈ વખત કેવું ધરણુ લાગી જાય છે અને વાત વાતમાં તમે બંને જણાં પોઝીશનનો સવાલ ઉઠાવીને કેવા ગરમ ચર્ચ જાઓ છો એ શું અમે નથી જાણતા ? તમારા મનનેના સમાન હક છે ત્યારે શા માટે વચમાં વચમાં એવી ચીનગારી ઉડી જાય છે ? એનું કારણ પ્રોફેસર સાહેબ:-

“હુનર ઉદ્યેગ અને રસાયણ શાસ્ત્ર”

Chemistry as applied to Industry.

(લખનાર રા. રા. દોલતરામ મનસુખરામ પંડ્યા મુંબઈ.)

અમુપણી આસપાસ બુદ્ધા બુદ્ધા દેશોમાં અનેલી વસ્તુઓ જોઈએ છીએ, ત્યારે આપણે મમજીએ છીએ કે જગદી લોકો કરતા સુધરેલી પ્રજાઓ કુદરતની શક્તિઓનો માલની ઉત્પાદમાં સારો ઉપયોગ કરે છે. જેમ જેમ સુધારો આગળ વધે છે તેમ તેમ દેશમાં માણસ તત્તની જરૂરીઆતો વધતી જાય છે અને તે જરૂરીઆતો પૂરી પાડવા નવાં નવાં સાધનોની લેધો કરવામાં આવે છે, આ કારણથી કુદરતની શક્તિઓનો અભ્યાસ જરૂરનો જણાયો કે તેની મદદથી માણસની શક્તિમાં વધારો થયો એટલું જ નહીં પણ તેના વખતનો પણ વ્યાવહાર માણ્યો. ગ્રીક ઇતિહાસમાં કૃત્તિઓના તમેલાઓ માફ કરના હરકપુલીસ જેવા મહાન કિતારાણાતું બળ નકામું જણાયું પણ આલફ્રીઅસના પાણીનો ઉપયોગ કરી કુદરતી કિતની મદદ લેતાથી એ કામ ઝટ અને સતોપકાગક ગીતે પાર પડ્યું. સુધારામાં આગળ પેલી પ્રજાઓની સરખામણી તેઓની કુદરતી સાધનો સાથેની માહીતીથી થઈ શકે છે.

દરેક પ્રજાને કુદરતી શક્તિ મોતી થોડી ઘણી ખચર તો હોય છે પણ તેમાં જે જાન અનુકૂળ સમજેતોમાં ફા દાસ્ત રીતે એ શક્તિ મોતો ઉપયોગ કરી અણે તેજ ફતેહ મે છે આરઠાટને ડી લો નગ કરની વખતે રાજાએ તાથીએ નાં ગડચગ ઉપર લોખંડના ત્રાઓ બાંધી તેમની કત ધસારો કર્યો કે કીંગ્ડાના દરવાજા આ જીવતા એટ્રીગરામ ખમુ ટકી શકે નહીં પરંતુ ચપગ દાસવે આ ખોળી ગીતે ઉપયોગમાં લીધેલી શક્તિની મે યોગ્ય રીતે ઉપયોગમાં આણેથી સખિ વાખરવાથી રાગની શુક્તી નીપ્દળ ગઈ. દાડના મનપાઉડરું એક આઉચના એક અદ્યમાન જ્ઞાનથી લોખંડની નળીમાં એક આઉસ શીશાના ાળાને સખત અખાલી રગની આ અયોગ્ય રીતે વાપરેલી શક્તિનો માર્ગ કેગવી નાખ્યો અને તે દાસગ્ય જોળીના માગથી ગભરાઈ પાછા ફર્યા અને કલ્પનના મદદગાર હોય તેમ જાનાજ લશ્કરને છુટી નાખવા લાગ્યા.

યાનિકશાસ્ત્ર [mechanics] એ અનુમાન બાંધી રચાયતું શાસ્ત્ર છે, અને કુદરતમાં કરે અવતાર સાધારણુ અમલકોના અજલોડનથી તેમાં વધારો થયા કરે છે, સુધારાની દઆતમાં માણસ અને આને લાભ લઈ કુદરતની શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. યાનિક જોતી જુદી જુદી કીય ઓ અણુવાથી તેના પરીણમિતુ એકત્ર બળ તર્કથી ખડુ થાય છે. કાયણુ શાસ્ત્ર અથી જુદુ પડે છે જે પદ્યોને ભેગા કરતાથી અમુક ત્રીજો પદ્યર્થ બનશે તેમ પ્રથમથી તર્ક બાંધી શકાતો નથી.

એયુરોગ્રીક એસીડ્સ અને એગેનીઆમ્લગ્રાસ ભેગા કરવાથી જે નકર પદ્યર્થ બને તે કડી પણ કલ્પનામાં આવે નહીં; જે વાયુરૂપ પદ્યર્થો ભેગા થવાથી એક જડ નકર પદ્યર્થ મો થશે એ પારણામ જાણવું અસંભવિતજ દેખાય છે. તેથી રસાયણુ શાસ્ત્રને અનુમાન-થી હિંતું કરેલા શાસ્ત્રનું ઉપનામ આપવા કરતા અનુભવ સિદ્ધ શાસ્ત્ર કહેવું ઠીક પડશે. યોગ્ય દુગરમાં આ શાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરતા પેદેલાં, અનુભવથી અને પ્રયોગથી એમાં વધારો રી જુદી જુદી બારીકાઓ શીખી લઈ, તેને નીચમસર ગોઠવણીમાં સુકું જરૂરુ છે. પ્રસાતન

કાળથી એ શાસ્ત્રના અનુભવમાં ઉમેરો થતો આવ્યો છે અને હજુ સુધી તે અટક્યો પરન્તુ દરરોજ તેનો ખર્ચનો વધતો જાય છે અને તેની શક્તિમાં ઉમેરો થાય છે, તેથી નિયમિત ગ્રાહવણી જ્ઞાનની શાખામાં રસાયણ શાસ્ત્ર એ આખરનું શરિત્ર છે કે જેણે મનુષ્યને મોટી મદદ કીધી છે. એણે પોતાના બાહ્યિષ્ઠ શાસ્ત્રો કરતાં ટુંક સુદમાં માણસના સ અને સુખોપભોગમાં ઘણો વધારો કીધો છે.

વખત અને મેહેનતનો બચાવ કરવા સુધારાના વધારાથી વધતી જરૂરીયાતો અને ક્ષાંતની અસરોને પહોંચી વળવાં એકસ અતુકુળ સંમેગોને ઉપયોગમાં લેવાની ખાસ જા અને આ જરૂરીયાતો જલદીથી પૂરી પાડવા દેખીતી નકામી જગ્યસોને ઉપયોગી અને કેર આપે એવી બનાવવા તરફ સુધરેલી દુનીયાનું લક્ષ ખેંચાયતું છે. હુન્નર ઉધોગને યા શાસ્ત્ર જે મદદ આપે છે તેમાં રસાયણ શાસ્ત્રની મદદ ઘણી કાવધાકારક નીવડે છે. હુ કળાને રસાયણ શાસ્ત્ર ત્રણ રીતે લાગુ પડે છે તે નીચે પ્રમાણે છે:-

૧ જે રસાયણ તત્વોએ માણસની શક્તિમાં વધારો કર્યો છે તે યત્રિક શક્તિને કે આવી ઉમા રહેતાં છે અથવા જે પરિણામે પ્રથમ અટકવ હતા તેને માટે હથીઆર રીતો દર્શાવનારાં છે.

૨ સાદી અને સરળ રીતે પરિણામ કેમ આવે તેને માટે વખતના બચાવની ર શીખવવા વાળાં છે.

૩ જે ચીજો દેખાઈતી નકામી છે તેની પેદાસ કેમ થઈ શકે તથા અમુક યદ્યોગોને શી શક્તિ આપવામાં આવે કે તે હુન્નરમાં વધારે કીમતી થઈ પડે તે રીતો શોધવાવાળાં અથવા અમુક બનાવટની, ચીજની સ્થાપના થઈ કે હરીફાઈ તેનાપર હુમલો કરે છે તે હુ માંથી એ ચીજને બચાવવા શક્તિ અને વખતની કસકસર તો જરૂરી છેજ પણ તે રાંત ઉધોગની નજરથી એ ચીજની કીમત કેમ વધે તેના ઉપર પણ લક્ષ આપવાનું જે માણસ ખરચાળ યાત્રિક શક્તિને બદલે સસ્તી રસાયણીક કીયાતો ઉપયોગ કરે કુદરતના બળને કામમાં લઈ પેદાશમાં વધારો કરે તેજ બીજા હોંશીઆરીમાં ઉતરતા હીં સામે બાથ બીંડી શકે છે અને ફાયદો મેળવે છે. વત્તકને પોતાના સમયના હુદારો ક માંઉંટ એટનાના અગ્નિનો પોતાની લકીમાં ઉપયોગ કરી કામ કરકસરથી કરી લીધું ! ચીજ પ્રથમ બનવી અશક્ય હતી તે કરવાની શક્યતા લવચરામાં પણ નીતીનું તત્ત સાર રહેલો છે. એક નવી શક્તિ આગળ આણી દુનિયાને દેખાડવાથી દુનીયામાં વારં મોટા ફેરફારો થઈ જાય છે.

એક જરૂરમન સાધુએ ગંધક, સુરોખાર અને કોલસો સાથે મેળવી સળગાવતાં બંદુ દાગની શોધ થઈ. સુધરેલા શહેરોમાં ચક્રચકિત આસની રોશની દાખલ થવાથી, દરેક જનનાર એક ડીટકરીવ પોલીસમેન બન્યો, ગુન્હાઓ એ જા થયા અને નીતીનો પણ અર થવા લાગ્યો વસ્તુઓની બનાવટમાં સીધી શક્તિ આપવા ઉપરાંત રસાયણ પ્રયોગોથી વખત જે બચાવ વધ્યો તે ઘણો કીમતી થઈ પડ્યો છે; આમાંથી નવા શુભો ધરાવનારા પદ નીકળી આવે છે. તે ઉપરાંત ગુંથવણવાળી કીયાને બદલે સાદી સરળ, રીત પણ દશ આપે છે. નવી નવી સેધો અગવડતાને દુર કરી સગવડતા પેદા કરે છે. ગુંથવણ કીયા સાદી મુશ્કેલી મેહેનતનો બચાવ કરી અર્થનો સંચય કરાવે છે. હુન્નર ઉધોગ આ

વધતાં જે ક્ષેત્ર પોતાના તાત્કાલિક હતાં તેને સારી રીતે ખેડી તેમાંથી ફળોની જલદી પ્રાપ્તિ કરે છે.

ચાર્લ્સ લેન્થની વાતે " હોટી અને હુકરની વાત ઘણાંએ વાંચી હશે, જ્યારે હોટીના ઘરને આગ લાગી અને હુકરે રાખવાનું ઠેકાણું પણ બળી ગયું ત્યારે તેમાંથી એ શોધ નીકળી કે પેટીનના વતનીઓને જ્યારે હુકરનું સ્વાદિષ્ટ જમણું ખાવાનું મન થાય ત્યારે હુકરને ઘરોમાં ઘાલી તે ઘરો સળગાવી દેવાં જેથી ખાસું બકાવડું હુકર મળે. પણ જ્યારે એક ચતુર માણસે શોધી કઢાડયું જે સાધારણ અગ્નિથી હુકર બાપી શકાય છે અને આખું ઘર એ કામ માટે સળગાવવાની જરૂર નથી ત્યારે એ એક મોટી શોધ ગણાઈ. આગળ જણાતી મુશ્કેલ પણ ઉપયોગી બાબતો ધીમે ધીમે માણસ જાતમાં પોતાના રસ્તો બતાવે છે, આ વાર્તાનો સાર હુનર ઉદ્યોગમાં રસાયણશાસ્ત્ર જે ધીમે પગપેસારો કરે છે તે દરરોજના નવા બનાવો ઉપરથી દેખાઈ આવે છે. એક વરસ એવું નથી જતું કે જેમાં દરેક બનાવટોમાં સાદા અને કરકસરવાળા સુધારા દાખલ નહીં થતા હોય. જે શારીરિક ક્રીયાઓ મોટા દરજ્જાના પ્રાણીઓમાં એક છંદી કરે છે તે ક્રીયા નાના દરજ્જાના પ્રાણીઓમાં કેટલીક છંદીઓ એકઠી થઈ કરે છે. હુનર ઉદ્યોગ અને કુદરતને આમજ સંબંધ છે; નીચા દરજ્જાના પ્રાણીઓની જુદી જુદી હોબરીઓ અને આંખો માણસની એક હોબરી અને એ આંખો કરતાં વધારે સારું કામ કરી શકતી નથી. નીચા દરજ્જાના પ્રાણીઓની કેટલીક છંદીઓથી થતું એક કામ હુનર ઉદ્યોગની શુચ્ચવણ બરેલી રીત જેવું છે, અને જેમ જેમ સુધારો આગળ વધે છે તેમ તેમ ઓછી ને ઓછી રીતો કામે લાગે છે; આ તત્વનું ખરાપણું પાશ્ચાત્ય પ્રજાની નજરમાં આવવાથી તેણે ઉદ્યોગ હુનરમાં સરસાઈ મેળવી છે અને વધારે સાદી અને સંપૂર્ણ ગીતો દાખલ કરવા તરફ જ એ પ્રિયનું લક્ષ લાગેલું છે.

રસાયણ તત્વો ઉદ્યોગમાં ત્રીજો ભાગ એ બજાવે છે કે તે સુધારાને ચોક્કસ રીતે આગળ વધારે છે. પાશ્ચાત્ય પ્રજા દરેક પદાર્થને તપાસે છે કે એને આપણી વધતી જતી જરૂરીઆતો તરફ ઉપયોગી કેવી રીતે કરાય? ઉચ્ચ આશાઓ પુરી પાડવા પોતાના મગજને કરીને દરેક પદાર્થોના ગુણો અને ચમત્કારોનું તે અવલોકન કરે છે. આવા અવલોકન વખતે રસાયણશાસ્ત્ર મુખ્ય મદદ આપે છે; તે એક ઝાઝી ધર ધણીઆણી માફક કંકડે કંકડે કરકસર કરે છે. ઘોડાના પગમાંથી રસ્તામાં ઉખડી પડેલી નાળોના ટુકડા સંધારાવી તેને પાછા તરવાર અને બાલુના આકારમાં રજુ કરે છે.

સુવેલાં જનવરના રખડતાં હાડકાંમાંથી દીવાસળી બનાવવાનું એક તત્વ રજુ કરે છે પોર્ટ વાઇન પીનારાઓ બાટલી નીચે ઠરેલી ઠરેલી નકામે મુકે છે તે એકઠો કરી દાઢીઆની કેદ ઓછી કરનારા સીડલીટઝ પાઉરો તેમાંથી બનાવી આપે છે. રસ્તાના કચરાનું તથા કાલજાસ સ્વચ્છ કરનારા પાણીનું રૂપાંતર કરી સલામતી પેક કરેલી બાટલીઓમાં સુગંધીદાર, પદાર્થો સ્વચ્છ સ્ત્રીઓના સુધવાના ઉપયોગમાં આણે છે. હુનર ઉદ્યોગમાં રસાયણશાસ્ત્ર જે કરકસર દાખવે છે તેની નકલ કુદરતના રસાયણશાસ્ત્રમાં આપણે જોઈએ છીએ. પ્રાણીઓ જન્મે છે મરે છે. તેમનાં બગડેલાં મૃત શરીરોના બગડેલાં મૃતશરીરોના પરમાણુઓ અનેક રૂપે હવામાં ભળે છે જેમાંથી વનસ્પતી પોતાની ક્રિયાવડે પાછો જીવન પદાર્થ ઉભો કરે છે, અને આ વનસ્પતીના પદાર્થો આપણા ખોરાકમાં આવે છે.

અપૂર્ણ

રાજપુત્રોની નીતિ.

વીર ચંદાજી ઉરે ચંદ્રસિંહ.

(લંખાનારે રા. રા. ઓધવજી તુલસીદાસ ઠક્કર કરાચીનિવાસી.)

(૨)

યુધુ પશુ એમજ કાળના વિચિત્ર પ્રવાહમાં અનેક કથો બને છે. જેને માટે મનુષ્ય કેવળે અચાત છે તેજ કાર્ય કાળક્રમે તેને આવી મળે છે. લખાજીનાં હંસા સાથે લગ્ન થયાં. ચંદ્ર અતી ખુશી થયો. તેજ કાળની અતીથી હંસા સગમાં થઇ અને પ્રભુ કૃપાએ એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થઇ. માતા, પિતા અને ચંદાજી સહિ ખુશી થયાં અને બાળક મુકુલજીને જોઇ સહિ આનંદ પામવા લાગ્યાં.

પાંચ વરસ સુધે વ્યતીત થયાં. ગયામાંથી ખબર મળી કે મુસલમાનો હિંદુઓપર અતહદ મુલમ કરતા હતા. તેમનાં દેવાલયોને તોડી પાડી તેમને ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરતા અટકાવતા હતા. દારિ કુળ દીપક લખાજીથી આ બધું સદન થઈ શક્ય નહિ. સ્વધર્મે રક્ષા કરવાને ખદાર પડ્યો અને હિંદુ ધર્મસ્થાન બ્રષ્ટ કરવા આવેલાને તેમના પાપનું પ્રાયશ્ચિત આપવા સજ્જ થયો.

ચંદાજીને ખેલાવીને કહ્યું “કદાચ હું ધર્મ રક્ષા કરતાં રહ્યોમાં પડું તો તારા નાના બાદને સંભાળજે. એ નાદાન બાળક છે અને આ લઘુ વયમાં હું તેને ગાદી વારસ કરાવી શકતો નથી અને તું કહીદે કે પાછળથી એને શું અપાય.”

ચંદાજીના સુખપર તેનું ઉછળતું ક્ષત્રીય રક્ત મહડી આવ્યું “ચીનોડ, મુકુલનો જન્મ હક છે અને રાણીની ગાદી પણ એનીજ છે. અસત્યથી મારા ઓષ્ટ કદી અપવિત્ર થયા નથી અને વચન લાંઘ્યાં મારે નામ નિંદ્ય યુધુ નથી. મુકુલજી અહિં આવ” તેનાં ખેલવાનો પ્રતિધ્વનિ સમસ્ત ભવનમાં ગાજી રહ્યો. અને બાળક મુકુલજી દોડતો દોડતો આવી તેના બાદની જગ્યાને ખાંડી પડ્યો. ચંદાજીએ તેને પ્રેમાલિંગન દઇ બેચેડી લીધી, અને ગાદીપર બેસાડી રાજતિલક કરી પોતાનું મસ્તક કનિષ્ઠ લાંછના નાના ચણામાં નમાવી કહેવા લાગ્યો. “પિતાજી, જમીન મને આપો વા ન આપો દરકાર નથી. હું મારા લાંછની સામથી [રાજ્ય]ની રક્ષા કરીશ. એમ નહિ તો અશ્વ, માલો, ઢાંઢે તલવાર તો મારી પાસે છે. રાજપુતને એથી વધારે શાની આવશ્યકતા હોય ?

લખાજીનાં મેત્રો પ્રેમ સિંચન કરી પ્રેમાશ્રુ વહન કરવા લાગ્યાં. “પ્રતાપી પુત્ર, તું નિઃશંક પ્રતાપી છે, સર્વવંશનું રતન છે. ચિતોડપર મુકુલજી રાજ્ય કરશે પણ તે તારા હાથ તજે, અને સહુગંધર પર રાજ્ય કરજે અને રાણાનું તિલકપદ તો તનેજ મળશે. તારા આ કનિષ્ઠ બાદને તારા કહેલા સામ્રાજ્યની ચોખ્ખી વ્યવસ્થા કરી શકે એવો બંનાવ.

રાણો યુધ્ધ માટે નિકળ્યો અને કમ બાગ્યે યુધ્ધમાં પડ્યો. પણ ગયામાં હિંદુઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાના અને એવાજ બીજા હોકા પુનઃ પ્રાપ્ત કરાવ્યા.

* Seven Ranas had invaded Gaya to defend Hinduism. Todd.

ચંદા પોતાના ભાઈના નામથી સ્વીકાર્યામાં રાખ્યા હતા. કેટલાક ધર્મખોર રાજ કાર્યભારીઓએ રાજમાતા હંસાનો કાનમાં આ પવિત્ર પુત્ર વિશે એર રેડ્યું. બોળી માતા એમજ સમજી કે ચંદાજી તેના પુત્ર પાસેથી રાજ લેવા કાવત્રા કરે છે. ચંદાજીને જ્યારે આ વાત વિદિત થઈ ત્યારે માતા પાસે ગયો અને પોતાપરનો અપવાદ અસત્ય છે એમ નમ્ર શબ્દોમાં કહ્યું. માતા મુખ નીચું કરી બેઠી રહી.

ચંદાજી આ બધું સહન કરી રહ્યો નહિ. હંસાકુંવરીને નમસ્કાર કરી સ્વામીને ચાલ્યો. રાજના બુના મંત્રીઓ અને કાર્યભારીઓને બોલાવી તેમને પોતાના નાના ભાઈ વિશે લલાચ મણુ કરી આ વિરપુરુષ અચારુક થયો. કમ્બરે લેકેટી સમશેર, ભાભો, અને ટાન લઈ સર્વેને અંતીમ પ્રણામ કરી કેટલાક વિશ્વાસુ યોધાઓ સાથે ચીતોડ તજી ચાલ્યો.

આ સમયે માળવા રાજ્ય મુસલમાનોના હાથ તળે હતું, પણ ચંદાજી, કાર્યદક્ષતા અને રાજ્ય કુશળતાથી આ બંને પરદેશી, પરધર્મી રાજ્યો ઘાંતીમાં હતા. માળવાનો મુસલમાન રાજા ચંદાજીને માટે ઉત્તમ મત ધરાવતો હતો. અને તેની ઉત્કૃષ્ટ રાજનીતીની પ્રશંસા કરતો હતો. આ માળવાપતીએ જ્યારે સાંભળ્યું કે વીર કુમાર ચંદાજી સ્વરાજ્ય ચીતોડી માંથી પરીક્ષા કરવા આવ્યો છે, ત્યારે તેને એક દુત દ્વારા ઠીકી મોકલાવ્યું કે, "જે તમે માળવા રાજ્યની મૈત્રી સ્વીકારો તો તમને હરણના ડે રાજ્યાધિકારી (Governor) નીમવામાં આવશે."

દિગ્વીરના મુસલમાન પાદશાહોનું ઘસતવ કેટલાક રાજપુતોએ સ્વીકાર્યું હતું. કોઈનો શુદ્ધ વિચ્છેદને અંગે પોતાના અબધીનું રક્ત રેડવાને દેશદોષ ન ગણતાં, સ્વદેશ ખોરવને અનાસ મારી, સ્વગતિ અભીમાન લાગી સંઘામમાં ઉતરતા. કોઈ અન્ય કારણોએ પરધર્મીઓનું ઘસતવ સાનદ સ્વીકારતા, પણ વીર ચંદાજીએ એકા દાષ પણ કારણથી મુસલમાન રાજપુતો આમંત્રણ સ્વીકાર્યું નહિ. સ્નેહજાતી તેણે પોતાનો દેસ તગ્યો, પણ સ્નેહ લાગી શક્યો નહિ. ને મકુલને મહદમ આતો હતો, અને જે માતાએ-મુખ માતાએ-તેને રાજ્યથી દુર કર્યો, તેની પ્રતિ પણ આ વીર યત્કિયિદ ધર્મી કે વેર ધરાવતો ન હતો. આવશ્યકીય સમયે પોતાના બંધુનું રક્ષણ કરવા અને માનને મલ પ્રેમ બદિર દર્શાવવા નિમિત્ત, તેણે માળવાના રાજપુતો આમંત્રણ સ્વીકાર્યું. ત્યાં તે કેટલાક વર્ષ પર્વત સાંતીથી રહ્યો. અદિથી પણ તે ભાઈના સર્વ રાજ કાર્યો, કાર્યભારીઓની કાર્ય પદ્ધતિ લક્ષ્યપૂર્વક જોતો હતો.

મુકુલ હાલ ધીરોર વયમાં હતો, અને અવિષ્કમ મા તે કાર્ય કુશળ અને ખૂબ રાજ્યવેના થયો એમ કૌ દોષ કહેતું. રાજ્ય રક્ષણ, યુદ્ધ અને લશ્કર નાશ, અને પ્રમતું શુભ કરવાના વિચારો આ કુમારમાં પ્રણુગા રૂપે ઉદય પામ્યા હતા. એના કાર્યભારીઓમાં ચચ, અને મેરાજી નામના બે ભાઈઓનું રાજ્યમાં મારું ચાલતું. રાણા મુકુલે ગયાને, સાતમે સૈનિકોની દુકકી-પર સૈન્યાધીય નીચ્યો. અને બેર રાણાના મુખ્ય પાસવાન તરીકે રહેતો. નીચ કુલોત્પન હોવાથી કોઈ તેમની તરફ ગ્યાનીની દ્રષ્ટિથી જોતા.

* જ્યારે ચંદાજી મુકુલની સાથે રહેતો, ડે માળવા રાજ્યનો એક ભાગ x ચંદાજી અને મુકુલના પીતામહ રાણા કૈતસીદ એક સુતારાકન્યા જોષ તેનાપર આસક્ત થયા, અને રખાયત તરીકે મહેલમાં રાખી. તે સુતાર કન્યામાંથી આ બે પુત્રો થયા. તે સમયથી આ બંને રાજ્ય કાર્યભારીઓ તરીકે રહેતા.

એક દીવસે રાણો સુકુલ મૃગયા રમવા ગયા. થાણી મેંડેલો હોવાથી અને અશ્વને આરામ આપવા માટે તે એક વૃક્ષ તળે મોકલે, અને એ તરફ દ્રષ્ટિ કરી પુછ્યું. “કાકા આ વૃક્ષ શાનું છે.” તેને એ કહ્યું “હું નથી જાણતો.” ઉતર તો દીવો પણ અગ્નિ જ્વાલા પાનીથી તે શીખા પર્વત પ્રવલિત થઈ, “સતારણના ત્વંજ જાણી રાણાએ આટલા લાખાંતેને ત. પુછતાં અમનેજ પ્રશ્ન ક્યો. અરેરે જ્યાં આવા રાજા હોય ત્યાં બાકી શું રહે? એ નીચ રાજા! તારા અંત પાસે જણાય છે. અગ્નીમાં હાય નોંખે છે તે કાંઈવાને,” તે મનમાં તે મનમાં બોલ્યો. અપહુ-

મહારાણીનો ઠંઢેરો.

(૨.)

કિશ્ચિપ્ર ધર્મની સત્યતા ઉપર મહત્તે પૂરો વિશ્વાસ છે, અને હું પરમેશ્વરનો બિપકાર એટલાં ખોટાં માનું છું કે ધર્મદ્વારા મનુષ્યના મનને-શાંતિ મળે છે. પરંતુ ધર્મ સંબંધી મહારાજે વિચારાં છે તે પ્રશ્નને પણ માનવાજ્ઞ જોઈએ, આવી સંભાષ કરવાને મહત્તે અધિકાર નથી. અને એ બાબતેની મહારી ધુમ્મં પશુ નથી. મહારી આજા છે કે ધર્મ સંબંધી આચાર વિચારોને ખોટાં કાઢી બ્યકિતને કાઢી પશુની રીતે હેરાનગતી પહોંચે નહિ. તેમજ કાઢને કાઢી પ્રકારનું દુઃખ થાય નહિ. મહારી એવી પણ આજા છે કે કાચદાની દ્રષ્ટિમાં સકે મનુષ્યો સરખા ગણવામાં આવે. કાચદે સહને એક સરખો આશય આપે. કાઢની સાથે પક્ષપાત કરવામાં આવે નહિ. મહારા સઘળા અધિકારીઓને મહારી સખત તાકીદ છે કે મારી પ્રજાની ધાર્મિક સમજણમાં બદિત અને વિચારસંમાં તેઓએ કાઢ પણ પ્રકારનું ખચેલ કરવું નહિ. અંબર જે કાઢ તેમ કરશે તો તે મહારી પ્રજાજ અપ્રસન્નતાને પાત્ર થશે.

અને મહારી એ પણ આજા છે કે મહારી પ્રજામાંના જે મનુષ્યો પોતાની વિદ્યા, બુદ્ધિ અને પ્રમાણિકપણને લીધે જે જે સરકારી કામ, યથોચિત રીતે કરવાને લાયક હોય તે તે કામ અનુકુળતાને વિચાર કરીને, કાઢ પણ જાતના પક્ષપાત વગર નિષ્પક્ષપાત પૂર્વક, જાતિ અને ધર્મની બાબત મનમાં નહિ લાવતાં તેમને આપવામાં આવે.

હિંદુસ્તાનના વસનારાઓના કષ્ટમમાં, પૂર્વજોના સમયથી જે જમીન, તેમના કષ્ટમમાં રહેલી છે, તેમના ઉપર જેમનો વશો પ્રેમ હોય એ મહત્તે ખબર છે. અને તે મહારા ખ્યાનમાં પણ છે. મહારી આજા છે કે સરકારને ઉચિત કર અથવા મેહેસુલ મળવું જોઈએ તે લઈને જમીનના સંબંધમાં પ્રજાના જે જે હક હોય તે કાચમ રાખવા. અને પ્રત્યેક બાબતના કાચદા બનાવતી વખતે અને તેને અમલમાં મુકતી વખતે હિંદુસ્તાનના પ્રાચીન હક્ક, રીત રિવાજો અને ક્રિયાઓ ઉપર ઉચિત ધ્યાન રાખવામાં આવે.

રાજ્ય-લોભી મનુષ્યોએ પોતાના દેશનિવાસીઓને જુકી વાતો કહીને તેમને ભંભેયા. અને વિદ્રોહ કરવાને તેમને પ્રરૂત કર્યા. તેમનો તેવાં કૃત્યોથી હિંદુસ્તાન નિવાસીઓને દુઃખ અને કષ્ટ, સહન કરવું પડ્યું. એ જાણી મહત્તે પણ દુઃખ થયું છે, વિદ્રોહીયોનો પરાજય કરી.

વિદ્રોહ નાશ થયો તે દારા અમારું સામર્થ્ય સવર્ગનાં જાણુવામાં આવી ગયું છે.

“પરંતુ મહારી ઇચ્છા છે કે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બેંગરણીને વંશ યથા કસાયલા મનુષ્યોમાથી જે કોઈ મનુષ્ય પાછો ચોગ્ય રીતે કોઈ પણ જાતની લગાઈ દેતા કર્યા વિના વર્તવા કબુલ થાય તેના ઉપર દયા કરી તેમના અપરાધની ક્ષમા આપવામાં આવે.”

“વિશેષ જીન-ખરાબી ન થાય અને હિંદુસ્તાન અન્તર્ગત અમારે આધિન દેશોમાં સત્વર સ્વચ્છતા થાય તે માટે એક પ્રાન્તમાં, અમારા એક વાઇસરાય-ગવર્નર જનરલ-વિગત હું ખદાયક વિદ્રોહ સમયે સરકાર વિરુદ્ધ અપરાધ કરનારાઓમાંના ઘણાના અપરાધ, કેટલીક શરતો કરી માફ કરવાની આશા આપી છે અને જેના અપરાધ માફ કરવા લાયક નથી તેમને માટે એવો પણ નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો છે કે તેમને કેવો કેવો દડ આપવો. અમારા વાઇસરાય-ગવર્નર જનરલે એ બાબતમાં જે નિર્ણય કર્યો છે તે મને કબુલ મુજબ છે એ સિવાય નીચે લખવા પ્રમાણે હું પ્રકાશ કરું છું:

“અગ્રેજ સરકારની પ્રજાનું જીન કરવામાં, પ્રત્યક્ષ સમ્બંધ રાખવા માટે, જે મનુષ્ય મારફતે ખાતરી મળી હશે અથવા મળશે, તે અપરાધીઓને મારી આપવાનું ન્યાયાધિકૃત નથી પરંતુ તેને બાદ કરીને બીજા બધા અપરાધીઓ ઉપર દયા કરવામાં આવશે.”

“જીની અપરાધીઓને, જેઓએ જાણી નોંધેને આશ્રય આપ્યો હશે, અથવા જે મનુષ્યો વિદ્રોહના આગેવાન અથવા પ્રવર્તક થયા હશે તેને ગ્રાહ્ય-દાન આપવા સિવાય બીજી આધારના અથવા હાથે આપવામાં આવતો નથી. પરંતુ એવા મનુષ્યોને દડ દેવાનો નિશ્ચય કરતી રખતે, કયા કારણથી તેને સરકાર સાથે વિશ્વસપાત્રતા કરવી પડી તેના પણ સપૂર્ણ રીતે વિચાર કરવામાં આવશે અને જે મનુષ્યો માટે એવું જણાઈ આવશે કે, માત્ર સ્વાધિ શોધા-એ ઉગ્રવેળી જુવી ખખડોને, માત્ર અધિવારને લીધે, સાચી માની તેમણે અપરાધ કર્યો છે તો તેમની સાથે ધણીજ દયાળુતાનો વર્તાવ કરવામાં આવશે.”

“આ ટંકેરા પત્રદ્વારા એટલી પણ ખાતરી આપવામાં આવે છે કે પૂરોક્ત મનુષ્યોને બાદ કરતાં જે મનુષ્યો વિદ્રોહી-રાજદોહી યથા લડના હતા તેઓ જે પોત પોતાને દેર જઈ સ્વચ્છતા પૂર્વક પોતાનો કામ ધંધો કરવા માંડશે તો મહારા વિરુદ્ધ, મહારા રાજ્ય વિરુદ્ધ અને મહારી માન મર્યાદા વિરુદ્ધ તેણે કયેલા સઘળા અપરાધો ભુલી જઈને, કોઈ પણ જાતની સરત નહિ કરતાં તેમને ક્ષમા આપવામાં આવશે.”

“મહારી આજ્ઞા છે કે અપરાધીની ક્ષમા અને દયા બાબત, ઉપર જે નિયમો બતાવ્યા છે તે પ્રમાણે આવતી જાનેવારીની પેહેલી તારીખ પહેલાં, જે મનુષ્યો વર્તન કરવા માટે તે સજાની બાબતમાં ક્ષમા અને દયા સાથે સંબંધ રાખનાર પૂર્વોક્ત નિયમોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે.”

“અતઃકરણ પૂર્વક મહારી એવી ઇચ્છા છે કે જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં સ્વચ્છતા-શાંતિ-ચંદ્ર જન્ય ત્યારે દેશના વ્યાપાર-ધંધાને ઉત્તેજન આપવામાં આવે. લોકોપયોગી અને લોક કલ્યાણ-કારી કાર્યોની શક્તિ કરવામાં આવે અને તે દેશની મહારી સમગ્ર પ્રેરણા દ્વારા સાધન કરે એવી રીતિથી રાજ્ય કાર્યભાર ચલાવવામાં આવે. મહારી પ્રજાના કલ્યાણને જ હું મહારું આમર્થ્ય, તેમના સંતોષને જ હું મહારા રાજ્યની મજબુતી, અને તેમની કૃતજ્ઞતાને જ હું પોતાનું ઉત્તમ સાધન સમજું છું. મહારી પ્રાર્થના છે કે મહારી પ્રજાના કાર્ય થાય મહારી જે ઇચ્છાઓ છે તેને પૂર્ણ કરવા માટે મને અને મહારા અધિકારીઓને તે સર્વ શક્તિવાન પરમેશ્વર સામર્થ્ય આપે.”

બીજા પુર.

(લખનાર-રા. રા. જ. હ. હ. મુવ.)

બીજા પુરનો ઇતિહાસ અને તેના પુરાતન અગિયરોનો ઇતિહાસ દરેક સુશિક્ષિત હૃદયવાસીએ જાણવો અગત્યનો છે. આ નગરીના બંધ અડેરા સંબંધી એક અંગ્રેજી કમ્પ્યુ છે કે, આ વિશાળ નગરીના મકાનોમાંથી પૂર્વ દેશની કારીગરીનો એક સંપૂર્ણ અધ્યાય વાંચી શકાય છે.

બીજા પુર શબ્દ વિજયપુરનો અપભ્રંશ છે. પ્રાચીનકાલમાં તે હિંદુઓનું પ્રખ્યાત શહેર હતું. પણ હાલમાં ત્યાં તેમનું કોઇપણ કીર્તિ ચિહ્ન જોવામાં આવતું નથી.

દાદિણાત્યેનો આદિણીવંશ નાણુદ યથા પછી બીજા પુરમાં આદિલશાહી નામની રાજ સત્તા જમી હતી. યુસફ આદિલશાહ એ રાજવંશનો મુળ પુરૂષ હતો. તુર્ક દેશના સુલતાન આમુરાદનો તે સૈયી ન્હાનો પુત્ર થતો હતો. પિતાના મરણ પછી તેને સ્વદેશ તત્વાની જરૂર પડી. તેથી દેશોદેશ ભ્રમતો ભ્રમતો તે આખરે હિંદુસ્તાન ખાતે આવી ચઢ્યો. આ દેશમાં આંવીને ચોતાની ખુશિ અને બાહુબળથી એક રાજ્ય સ્થાપવા સમર્થ થયો.

આવો હેવાલ હાલના વખતમાં મનના એક હડતા તરંગ જેવો લેખાય પણ એક વખત એવો હતો કે જ્યારે સ્વદેશ તજીને બહાર નીકળી પડનાર સાહસી રાજકુમારો પરદેશમાં નિજબળથી સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપતા.

યુસફ ઇ. સ. ૧૪૮૯ થી ૧૫૧૦ સુધી રાજ્ય કીધું. તેણે બીજા પુરની ચારે કોર એક બાજુએ કોટ બાંધ્યો હતો. હિંદુઓનું એક ભગિણ દેવમંદિર હતું તેના અડેરમાંથી જુના સુના જેઝી તથા પંચરો લઇ એક મસ્જીદ પણ તેણે બંધાવી હતી.

બીજા પુરમાં જે બધાં મકાનો મહેલ મસજીદ મકબરા, વગેરે મુસાફરોના મન ખેંચે છે તેતો બધાં અહીં આદિલશાહના વખતથી થયેલાં છે. એનું રાજ્ય ઇ. સ. ૧૫૫૭ થી ૧૫૮૦ સુધી ચાલ્યું હતું. હિંદુ દબની અથવા તો તેમના તુટયા મંદિરમાંથી તેણે કોઇપણ ઇમારત બંધાવી નથી. જે નવા ઘાટના મકાનો એના વખતથી બંધાવા શરૂ થયાં તે અહીં વર્ણવવાથી ખ્યાલમાં આવવાં મુશ્કેલ છે માટે જ્યારે બને ત્યારે તે જતેજ જોઇલેવા વાંચકોને ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. મેજર એચ. એચ. કોલ નામે એક અંગ્રેજ ઇજનેર અહીંના પુરાતન અગિયરોના સંરક્ષણ ખાતાના અધિકારી હતા. તે તેમના પેહેલા [ઇ. સ. ૧૮૮૧-૮૨ના.] રિપોર્ટમાં લખે છે કે:—

“અહીં આદિલશાહે ઇ. સ. ૧૫૫૭માં ઇમારત બંધાવવાના કામમાં એક નવોજ યુગ વર્તાવ્યો. ધણું કરી ઇસ્તંબુલ [કોન્સ્ટંટીનોપલ] ની બીજા પુરના [વૈજયંતીમુદ] ની સિલ્સી નમુના પર કિદા થઇને હિંદુ પદ્ધતિને સમુજગી વેગળી મુક્રો તે ઉપર ધણીખરી એક નવીજ રીતિ સંગ્રાંધી ટાઢી છે. જૈનપુર અને અમદાવાદની હિંદુ-સારાસેનીય ઇમારતો હિંદુ રીતિનું જ સુદળ દર માથે અનુકરણ છે. બીજા પુરના સિલ્સીઓએ વિશાલ મહિમાવતી યુગ્મદ્વાર રચનાની પદ્ધતિ ચોજી છે તે એક ગુદીજ જાતની છે. એની સાથે ઉત્તર હિંદુસ્તાનની પઠાણ ઇમારતો કેટલેક અંશે મળતી આવે છે. બીજા પુર સિવાયની બીજી બંધ ઇમારતો વિશાલત્વનો કેટલો પ્રભાવ ટ્રેરે છે તે તેની પાસે જઇને જોયા વિના ખ્યાલમાં આવી શકે

તેમ નથી મહમદની કબર ઉપર જે પ્રકાશ ધુમટ છે, તે ઠીક અથવા ચિત્રમાં જોઈ શકાય પણ ફક્ત એની આગલ જતાજ રુ એ અજબ દેખાઈતું ચલકાર અથવા ભૂપણ વિનાનું છતાં પણ જે અપૂર્વ સૌદર્ય ઉત્પન્ન થાય છે તે અનુભવીજ શકાય.

મહમદની કબર માટે તે પાંચમું સુધરેલી દુનિયામાં પ્રખ્યાત છે. મહમદ આદિલશાહે ઇ. સ. ૧૬૨૬થી ૧૬૫૬ સુધી રાજ્ય કર્યું તેણે પોતાની ક્ષાત્રીના વખતમાં આ મસીદ બાંધાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. આજુબરુ માટે મેજર ડોન કહે છે કે —

“મહમદ આદિલશાહની કબર હિંદુસ્તાનની પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધ કબરોમાંની એક છે એનો ધુમટ દુનિયાની મોટીમાં મોટા ઇમારતોમાં ગણાય છે. મસીદ મહમદે બાંધાવવી શરૂ કરી હતી પણ તે પછી કદી પુરી થઈ શકી નથી. એના બહત્વ ઉપરાંત એની આંધણી ઇજતેર અને તિલ્લી પણ જોવા અને સમજવા જેવી છે.”

The thrust of the enormous domical mass is counteracted by the compression given to the ring of masonry from which the arching starts. This compression is produced by the weight of an enormous Cornice formed out of pendentines acting inwards. On the platform of these pendentines the dome commences with a diameter of 123 feet, thus leaving a space of 13 feet with all round the interior, which forms a very perfect whispering gallery. મહમદની બહારનો વ્યાસ ૧૪૨ ફુટ ૮ ઇંચ અને જમીનથી તે ઉપર સૌથી ઊંચામાં ઊંચું ૧૬૮ ફુટ ઊંચું છે.”

આ મસીદની અંદર જે ઉપાશુ કંચન મચળને અંગ્રેજીમાં whispering gallery કહે છે તેવો હિંદુસ્તાનમાં ખીલ કોઈ જગે નથી. હિંદુસ્તાનની બહાર ખાતે પણ, ફક્ત મેજર જગાએ છે. એક રોમ હાઉસમાં સેન્ટ પીટર્સ કેથિડ્રલમાં અને ખીજે લડનના સેન્ટ પૉલ્સ કેથિડ્રલમાં છે આ મંચને એક છેડેથી બંધોજી કીમેયો કંઈ વાત કહેવામાં આવે તો તે ત્રેને ખીજે છેડે ૧૨૦ ફુટ જેટલે સુધી તેની, તેજ વાત વેટલા મોટા સાદથી સાંભળી શકાય છે.

ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યના વખતમાં વીજળીવાળા થણ વિના કોઈ વજા ઊંચા મોટા મકાનનો વાયો નાખી નક્કો નથી પણ આ ઉંચી મસજીદમાં એવી કોઈ ચાલાકાની યોજના છે નહિ તેથી આપણે પહેલ વહેલા જ્યારે એ કબર જોઈએ છીએ ત્યારે એજ અન્યથા લાગે છે કે આટલા બધા કાળથી આવી મહાગંજવડ ઉંચી ઇમારત વીજળીથી કેમ બચી શકી હશે. આ

* First report of the Curator of Ancient monuments in India for the year 1881-82

* દુનિયાના ખીજા જે ઊંચા ધુમટ છે તેની માહિતી નીચે આપીએ છીએ

૧ પાન્થિયન, રોમ,	વ્યાસ	૧૪૨ ફુટ	૧૪૩	૫૮
૨ સેન્ટ પીટર્સ,	૧૩૬	૩૧૦		
૩ સેન્ટ પીટર્સ,	૧૩૬	૩૩૦		
૪ સેન્ટ સોરીયા,	૧૩૫	૨૦૧		
૫ સેન્ટ પૉલ્સ,	૧૧૨	૨૧૫		

મરણ હમે જોવા ગયા ત્યારે દુભારીડાએ એક મુશ્કા સુવેક હતો ત્હેને મ્હે એ સંબંધી પૂછી
જેથું. ત્હેણે હમને આ મરણના દરવાજા આગળ, મ્હોટી લોટાની સાંકળથી બાંધેલો એક
ધણો બારે જગી પાયર ખતાવીને દેણું કે એમ ત્યજ વિષ્ટ શલાકાતું કામ સારું છે.

બીજા પુરની અંદર બીજા જે જે જોવા લાયક જગ્યાએ છે તેમાં જુઝામરણ આસ
ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. એ અદિલશાહના વખતમાં બંધાયેલી હતી. એની અંદર ઘણું
સુંદર કાતર કામ છે. મ્હેંતરી મ્હેંદે પંથુ જેવી લાંબકે જગ્યા છે. એનાં સંબંધી મેનરકાલ કહે છે:-

“મસીદ અને મુખ્ય દરવાજાની કોતરણી ધણીજ ઉત્તમ થયે છે. એના ઉપરથી એ કાતર
કામ કરનારની કુશળ કારીગીરી વિષે ઘણો ઉત્તમ અભિપ્રાય બંધાયે છે. લાકડાના બનાવેલા
દરવાજા પણ શુદ્ધ અને સરસ કલ્પના [design] પ્રમાણે પ્રથમ ચિત્ર કામથી શણગારેલા છે.
આ ઇમારત દરેક રીતે એક ન્હાના રત્ન સમાપ્ત છે. એના આર ખુલાની દરેક બાજુ ૩૦
શીટથી રહેજ આછી છે. માળ ત્રણ છે અને ચાર બાજુના મિનારા ૬૫ ફુટથી પણ વધારે ઊંચા છે.”

એ ઇમારત ઈસ્લામિક આદિલશાહના વખતમાં બંધાયેલી છે.

બીજા એક આશર મહેલનું લક્ષકામ ઘણું જોવા જેવું છે. ન્હેના સંબંધી કાલ સાહેબ લખે છે:

“આ એક નવી નાતની ઇમારત છે. મ્હોટા મ્હોટા લાકડાના ચાંબકા ઉપર આની
આગળની પડાલી કરવામાં આવી છે. હજરત મહમદની પવિત્ર સ્મૃતિઓ [relics] આની અંદર
રાખવામાં આવતી તેથી મરાઠાઓએ તે તોડી નાંખી નથી. કોટની અંદરના બીજા જે મહેલો
લાંગી પડેલા એનું બધું સુંદર લક્ષકામ નાણદ થયું છે પણ ત્હેનો રહેજ ખ્યાલ આશર મહેલ
પરથી આવી શકે છે.”

આ મહેલની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૩૫ અને ૧૦૦ ફુટ છે. આ જે માળની ઇમારત
આગળ ૩૩ ફુટથી પણ વધારે ઊંચા મ્હોટા મ્હોટા સ્થંભ સાથે અડાળી છે. મ્હોટા મુખ્ય
ખંડ ઉપરના માળ ઉપર છે. દિવાલ ઘણા સુંદર રંગના ચિત્રો [Fresco-painting] થી
ભૂષિત છે. બારણા પણ સરસ લાકડાના સોહામણાં હાથી દાંતની કોરોવાળાં તથા કાતરેલાં છે.
એક ઓરડામાં બાદશાહી દરબાર વગેરે વખતે કામમાં લેવાની જાળમ, ચટાઈ, પરદા [carpet
& Hanging] મુકેલાં છે. આમાંની કેટલાકની કારીગરી, રંગ અને ચિત્રના નમુના પહેલા
નજરનાં એને ખરેખર પૂર્વે પદ્ધતિના છે. આદિલશાહી કિતાબોનો બાકી ભાગ આ આશર
મહેલમાં રાખવામાં આવ્યો હતો પણ કેટલાક વર્ષ ઉપર તે બધાં સર બાઈલ ફ્રેપરે તે બીજા
જગ્યાએ રખાવ્યા છે.”

આ ઉપરાંત પણ બીજા પુરમાં કેટલીક ઇમારત જોવા લાયક છે. પણ એ બધા વિષે
સાધારણ રીતે લંબતાં પણ એક અન્ય લખવો પડે તેવું છે હમારા વાંચકાએ તક મળતાં તે
જતોજ જોઈ લેવી.

ઈન્દ્રજીવ વિદ્યા.

પ્રાચીન કાળમાં આ દેશમાં ઇન્દ્રજીવ વિદ્યાનું ઘણું પ્રાપ્ત્ય હતું. એ વિદ્યાના કેટલાક અંગે સંસ્કૃતમાં રચવામાં આવ્યા હતાં અને તેમાંના હજુ પણ કેટલાક અચલિત છે. એ વિદ્યાના બળવડે ઇન્દ્રજીવિદ્ય જેને આપણા દેશમાં વાદીગર, મદારી ઇ. કહેવામાં આવે છે તે-લોકો અદ્ભુત અને આશ્ચર્યજનક માયા રચી પ્રેક્ષકોને વિસ્મય પમાડે છે. એક સમયે કાપાલિક લોકોનું પણ 'શા' ભેર હતું. તેમણે પણ અદ્ભુત સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી પોતાનું મહાત્મ્ય વધાર્યું હતું. પ્રેત અને પિશાચોને સાધ્ય કરનાર મહાત્માઓ હજુ પણ કેટલેક સ્થળે દૈનંદ છે. એવાજ એક પિશાચ-સિદ્ધ મહાત્મા ગંગા કિનારે થઇ ગયા છે, તેમના એક મિત્ર હજુ વિદ્યમાન છે. તેઓ મૃત મનુષ્યોને પ્રત્યક્ષ બતાવી આપતા હતા. ચમેચ્છ વસ્તુઓનો વર્ષાદ વરસાવતા હતા. બીજાઓના મનની વાત કહી આપતા હતા. અને જ્યાંથી કહીએ ત્યાંથી તે વસ્તુ મગાવી આપતા હતા. સાંભળવામાં આવ્યું છે કે આગ્રામાં પણ એવાજ એક મહાત્મા થઇ ગયા છે. તેનું નામ "હસનખાં ગિન્ની" * હતું. લોકો કહે છે કે તેને કોઇ જિન સિદ્ધ હતો. અર્થાત તેણે જિન સાધેલો હતો.

ઈન્દ્રજીવનો અદ્ભુત ખેલો કરનાર હમણાં ઘણા એાછા અથવા તો બીજકુલ નહિં જેવા જણાય છે. તો પણ સાધારણ ખેલ કરનાર "મદારી" લોકો હજુ ઘણા જણાય છે. તેઓ પણ ઇન્દ્રજીવિદ્ય છે. એ લોકો શાસ્ત્ર પદ્ધતિ પ્રમાણે ખેલો કરવાનું શીખતા નથી પરંતુ પરમ્પરા થી જ કાંઈ વિદ્યા મળે છે તેજ ખેલો કરી જોનારને આશ્ચર્ય પમાડે છે. તેમની વિદ્યાનો પણ હવે નાશ થવા આવ્યો છે. કારણ કે પહેલાં જેવા આશ્ચર્યજનક ખેલો કરતા હતા તેવા હવે સાંભળવામાં નથી આવતા.

ઈન્દ્રજીવ વિદ્યા માટે હિંદુસ્તાનના પૂર્વદેશસ્થ લોકોને ભરોમો હોય છે પરંતુ પશ્ચિમ તરફના દેશનિવાસીઓને ઘણા થોડા ભરોમો હોય છે. જ્યારે તેઓ આ દેશના એના અમતકારિક એલાડીઓના ખેલો જુદે છે ત્યારેજ તેમની ખાત્રી થાય છે.

કેટલાક સમય ઉપર કર્નલ રમાઈસ નામક એક અંગ્રેજ ખગોળશાસ્ત્રી કોષ્ટક મહોટા અધિકાર ઉપર હતા. તેમણે ત્યાં ઇન્દ્રજીવ વિદ્યાનો એક અદ્ભુત નમુનો જોયો હતો. એ નમુનો એટલો અદ્ભુત હતો કે તેના પ્રભાવવડે તેના એક મિત્રના પ્રાણ પણ જતા રહ્યા હતા. કર્નલ રમાઈસે એ વાત એક અંગ્રેજ માસિકદ્વારા પ્રકાશિત કરી છે તેના આધાર ઉપર કોમિનના "કેરલ-કોટિલ" અને અલાહબાદના "સરસ્વતી" નામના માસિકપત્રોમાં એક એક લેખ પ્રકટ થયો છે. કર્નલ સાહેબની કહાણી અદ્ભુત રસથી ભરેલી છે. અને તેથી અમે પણ અમાગ વાચક વર્ગ માટે તેમનું રહસ્ય અત્રે પ્રકટ કરીએ છીએ. આ વર્ણન કર્નલ સાહેબે પોતાને હાથે લખ્યું છે અને તેનું ચિત્ર પણ તેમણે પ્રકટ કર્યું છે. તેથી આ વાત સત્યપૂર્ણ હોય તો તેમાં શંકા નથી. તેઓ કહે છે કે:—

કાઠિયાવાડમાં "મહમદ છેલ" નામનો એક ઇન્દ્રજીવના ખેલ તમાશા કરનાર ગદસથ હજુ સુપ્રસિદ્ધ છે. આ ગદસથે ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, સુબખના અનેક રોહિરોમાં ઘણાં મનુષ્યો, રાજા, રાજવાડાઓ અને અંગ્રેજો સમક્ષ પોતાના આશ્ચર્યજનક ખેલો કરી જોનારને આશ્ચર્ય પમાડ્યું છે. સાંભળવામાં આવ્યું છે કે એ ઇન્દ્રજીવિદ્ય પણ કોઈ જિન મોક્ષ જેવો કોષ્ટક ગાત્રમાં સાધ્ય કરેલો છે. એ સંબંધી એક સ્વતંત્ર લેખ તેમની છપ્પી અને મહત્વના પ્રયોગોના ઉદાહરણો સાથે આ પત્રમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે. લેખક.

“ત્યારે હું હિંદુસ્તાનમાં હતો ત્યારે ત્યાં મીંઝ ગોરિંગ નામક મહારો એક હાર્દિક મિત્ર હતો. તે પણ એક ઑક્સિસર હતો. તે મહારાથી છેટે એક બીજા સ્થાનપર રહેતો હતો. અમે બન્ને એકજ શહેરમાં રહેતાં નહોતાં તોપણ રગના દિવસે અમે ઘણી વખત એકઠા થતાં હતાં. મંત્ર શાસ્ત્રીઓ અને ઇન્દ્રજીવના ખેલ તમાશા કરનાર લોકો-મદારીઓ વિગેરે-ઉપર મીંઝ ગોરિંગનો બિલકુલ વિશ્વાસ નહોતો. પરંતુ બંગાળમાં એ લોકો ઘણા જણાતા હતાં. કોઇ ગામ કે જગ્યાએ એવો નહોતો કે ત્યાં એ લોકો ન હોય. પરંતુ ત્યારે ત્યારે એ ખેલ તમાશા કરનાર લોકોની વાતો નિકળતી ત્યારે ગોરિંગ અનેક કુચેષ્ટાઓ કરતો અને એવી વાતોને અસત્ય સમજી ઘણા સમય સુધી હાસ્ય કરતો હતો. અનેક અદ્ભુત ઇન્દ્રજીવના ખેલો મેં જાતે જોયા હતા. તેથી એ વિદ્યા ઉપર મહારો પૂરો વિશ્વાસ હતો. અને તેથી ગોરિંગની કુચેષ્ટાઓથી મને ખોટું લાગતું. મદારી એવી ઉત્કટ ઇન્દ્રજીવ, હતી કે કોઇ સારો ઇન્દ્રજીવિક ખેલ કરનાર મળે તો તેની વિદ્યાનો પ્રભાવ ગોરિંગને બતાવતો. પરંતુ અશ્વસાસ! ગોરિંગે લાંબા વખત માટે રજા લીધી અને તે વિદ્યાવત આશ્રય ગયો. તેથી તેના અવિશ્વાસનું ખંડન કરવાનો, સત્વર સમય મળ્યો નહિ.”

“મીંઝ ગોરિંગની રજા પૂરી થઇ. તે પાછો હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો અને બે ચાર દિવસ પછી મદારી મુલાકાત લેવા આવ્યો. હું તેને ઘણા દરેક પૂર્વક મળ્યો અને ઘણા વખત સુધી વાતો કરી. અમે બન્ને બંગાળના નીચલા આગલા સાગ-વરેણમાં બેઠા બેઠા પ્રેમાશાષ કરતા હતા. એટલામાં અચાનક સાં એક પ્રસિદ્ધ ઇન્દ્રજીવિક-એક પ્રસિદ્ધ મદારી-આવી પહોંચ્યો. બંગાળમાં તે ઘણો પ્રસિદ્ધ હતો. લોકો કહેતા હતા કે મંત્ર વિદ્યામાં તે અદ્વિતીય હતો. હું તેવોજ સમજતો હતો. કારણ તેના અદ્ભુત ખેલો મેં જોયા હતા. તે મદારીને જોતાંજ હું મજા પ્રસન્ન થયો. મેં કહ્યું કે ગોરિંગનો અવિશ્વાસ દૂર કરવાનો હવે પ્રસંગ મળ્યો. હું હિંદુસ્તાની ભાષામાં બોલવા લાગ્યો. જેથી તે માત્રિક પણ મદારી ભાષા સમજે. હું તેની વિદ્યાની પ્રસંસા કરવા લાગ્યો ત્યારે ગોરિંગ તેની નિંદા કરવા લાગ્યો. ગોરિંગે વારંવાર કહ્યું કે એ બધું ખોટું છે, મંત્ર વિદ્યા તદ્દન અસત્ય છે. ઇન્દ્રજીવ કંઈ વસ્તુ છેજ નહિ. અતિપ્રકૃત વિષયો થવા અસમ્ભવ છે. ગોરિંગની આ ટીકા પેલા મદારીએ સાંભળી. પરંતુ તે મૌનજ રહ્યો. મદારીએ મ્હોડેથી એક શબ્દ પણ કહ્યો નહિ:

“તે સમયે મદારી પાસે બીજા એક બે માણસો બેઠાં હતાં. તેમાંથી એક માણસે આ મસહૂર મદારીના ખેલો જોયલા હતા. તે મહારા પક્ષમાં આવ્યો. અને બોલ્યો: મેં આ મદારીના અદ્ભુત ખેલો જોયા છે. તેમાંથી એકનું વૃત્તાંત કહું છું તે સાંભળો:—

“એક દિવસ એ મદારીએ ખેલ કરવાનું શરૂ કર્યું. તેની સાથે એક ન્હાનો છોકરો હતો. તે છોકરાને બોલાવી પોતાની પાસે બેસાડ્યો. પછી તેણે સુતળીનું એક બંડલ કાઢ્યું. તે સુતળીનો એક છેડો મદારીએ જમીનમાં ઘટ્યો. અને બંડલને હાથમાં લઇને આકાશ તરફ ફેંક્યું. સુતળીનું પિંડુ-બંડલ-સીંધું આકાશ તરફ ચાલ્યું ગયું. અને આકાશમાં અલોપ થઇ ગયું. ત્યાર પછી મદારીએ પેલા છોકરાને આજ્ઞા કરી કે: સુતળી ઉપર ચઢીને આકાશની સ્થેલ કરી આવ. છોકરો દોરી ઉપર ચઢવા લાગ્યો. ઝટ ઝટ ઉંચે ચઢવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે તેના આકાર ન્હાનો થતો ગયો. થોડીવારમાં તે છોકરો અદ્રશ્ય થઇ ગયો. એટલે

વખત મદારીએ બીજા બીજા ખેતો કર્યા. અરધા કલાક પછી મદારીને પેલા છોકરાનું સ્મરણ થયું. જાણે હમણાં સુધી તેને તે વાત યાદજ નહોતી. તેણે આકાશ તરફ જોઈ છોકરાને બુમો પાડી. તેણે તે છોકરાને આકાશમાંથી નીચે ઉતરવા કહ્યું. ઘણી વખત બુમો પાડી બીજાં યત્ન કર્યા પણ સફળું બર્થ. તે છોકરાએ ઉપરથીજ કહ્યું કે: હવે હું નીચે નદી આવું” આ શબ્દો સાંભળી મદારીને બહુ ગુસ્સો આવ્યો તેણે પોતાની પાસેથી એક છરો કઢાડ્યો. અને મેદામાં દાંત વચ્ચે દબાવ્યો મદારી પણ પેલા છોકરાની પેઠે સુતળી ઉપર ઊંચે ચઢવા લાગ્યો. તે પણ ન્હાનો ચતો ગયો. અને થોડી વારમાં અદર્ય થઈ ગયો. ચાર પાંચ મિનિટ પછી આકાશમાંથી કંઈક જગત્તર આવ્યો. જાણે કાંઈ કાંઈને મારી નાખતું હોય અને તે પોતાનો જીવ બચાવવા યત્ન કરતું હોય તેમ બુમો પાડતું સંભળાયું. એટલામાં આકાશમાંથી લોહીનો વરસાદ પડવા લાગ્યો. એથી અમારી ખાત્રી થઈ કે મદારીએ પેલા છોકરાનું ખૂન કર્યું. એટલામાં તે છોકરાના હાથ પગ કપાઈ કપાઈને લોહીથી અરડા-યત્તા જમીન ઉપર પડવા લાગ્યા. થોડીવારમાં તે છોકરાનું ધડ પણ ધબળ કરતું જમીન ઉપર પડ્યું. કેટલીકવાર પછી પેલો માંખિયો-મદારી-પણ આકાશમાંથી નીચે ઉતરતો જણાયો. લોહીથી અરડાયેલો છરો તેના મોઢામાં હતો. આ બધું જોવાથી જોનારનાં હૃદયમાં ક્યાં ક્યાં થઈ ગયાં. પણ મદારીને કંઈ લાગણીજ નહોતી. તે ધીમે ધીમે નીચે ઉતર્યો અને સુતળીનું ખંડક કરવા લાગ્યો ત્યાર પછી તેણે પેલા છોકરાના હાથ, પગ, માથું ધડ વિગેરે એકઠું કરી એક ચાદર નીચે મુક્યું. અને દાંડી દીધું. ત્યાં સુધી પોતાના ખેતની બધી વસ્તુઓ પેટાસમાં ભરી દીધી ત્યાં સુધી પેલી ચાદર એમને એમજ દાંડેલી હતી. ત્યારે તેને બીજાં કામોમાંથી પુરસદ મળી ત્યારે તેણે એક ખપાટો પેલી ચાદર ખસેડી લીધી. અને તેની નીચેથી પેલા છોકરા હસતો રમતો થોડી આવ્યો. તેના શરિર ઉપર લોહીનો એક ડાઘ કે નિશાન મળ્યું નહોતું. આ જોઈ લોકો દંગ થઈ ગયા”

અમારા વાંચકો-જેઓએ ગુજરાતના કેટલાક મદારીઓના ખેતો જોયા હશે તેઓએ પણ મદારીઓના આવા ખેતોની અનુભવી જોઈ હશે. અમે પણ એક મદારીનો અદ્ભુત ખેત જોયાક વરસ ઉપર જોયો હતો. તેણે પંદર વર્ષના એક છોકરાને ટોપલા નીચે દાંડી કંઈ ઉઠાવી દીધો હતો. અને પછી દાંડેલા ટોપલામાં મોટા લાંબા છરા ધોર્યા હતા. તે છરા ટોપલામાં ધોર્યા તે વખતે પણ પેલા છોકરાના પેટમાં છરા પેદા થયા હોય તેમ તે છોકરો બુમો પાડવા લાગ્યો. છરા ઉપર લોહી જણાવા લાગ્યું. અને ત્યારે તે મદારીએ છરા સાથેના ટોપલો એકજ હાથે ઊંચો કર્યો ત્યારે નીચે કાંઈ નહોતું. પાછો ટોપલો દાંડી દીધો, અને મદારીએ સામેના એક પીપળાના ઝાડ તરફ હાથ લંબાવી છોકરાને બોલાવ્યો ત્યારે તે તે દિશામાંથી થોડો આવ્યો પહોંચ્યો.

અખૂર્ત

પતિવ્રતા આશાવતી.

રાજપૂત રાજાઓના કૂળમાં સ્ત્રીઓને પતિવ્રતપણાનું કેટલું અભિમાન હતું તે પોતાની કૂળવધુઓ, ભગિનીઓ તથા પુત્રીઓનું પતિવ્રત જળવવા રાજપૂત રાજાએ રાજપૂત સરદારો કેટલા ઉત્સુક હતા તે સંબંધી અનેક વાર્તાઓ આપણા વાંચવામાં આ રાજપૂતો પૈકી સાધારણ લોકો પણ પોતાની પુત્રીઓનું એકલું પતિવ્રતજ નહીં પણ શીયલદત પણ ઉત્તમ પ્રકારનું થાય તે માટે દ્રઢપણે કાળજી રાખતા હતા, જાતિશ્રદ્ધતા, શબ્દ બોલતાં તો તેમનું પિત્ત ઉછળી જતું અને યજ્ઞ તળાવેનો અગ્નિ, મરિતકે આવી ન અકબર આદશાહે કેટલાક રાજપૂત રાજાને વશ કરી તેમની પુત્રીઓને પોતાના જનાનખા બેગમો બનાવી રાખી હતી. અનેતેની બે ત્રણ પેઢી સુધી એક એક શાહજાદાને બે બે ત્રણ હિંદુ રાણીઓ થઈ હતી. તેથી રાજપૂતોમાં રોડી અને બેડી બવડાર થયો હતો. એમ મને ઇતિહાસ નથી. ગરિબ પ્રજાજનોને તે કશું નહોતું. પોતાની જાતિ વટલવાથી રાજાને થશે એમ તેઓ સમજતા હતા તોપણ જાતિને બ્રહ્મ થવા દેવામાં મહા પાપ સમજતા ને જોડાએ મુસલમાન રાજાઓને પુત્રીઓ આપી હતી તેમના તથા તેમના આખા કુટુંબ તિરસ્કાર બતાવનાર બીજા સરદારો, અંમીર, ઉમરાવો, અને રાજા રજવાડાઓ પણ કાંઈ નહોતા. રાજપૂતોને જાતિ નહીં વટલાવવા માટે કેટલું અભિમાન હતું અને વટલાવવા કેટલો તિરસ્કાર હતો. તે નીચલી એક ન્હાની વાર્તા ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે સમજશે.

પૂર્વે આગ્રામાં અકબર આદશાહની રાજધાની હતી. અને તેથી તેને ધણા દિવસ ન અકબરઆદ કહેતા હતા. અકબરના સમયમાં આ શહેરમાં વસ્તી ભરચક હતી. તે સ આ શહેરમાં વખતસિંગ નામનો એક રાજપૂત વ્યાપારી નિવાસ કરતો હતો. તેજ સમ આ શહેર પત્થરના વ્યાપાર માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. વખતસિંગનું કુટુંબ માત્ર ત્રણ માણસનું એક પોતે, એક તેની પત્નિ અને એક પુત્રી. વખતસિંગની પત્નિને ધણા દિવસ સુધી સંતાન ન હોવાથી પતિપત્નિ બન્ને માતસિક બાધિથી પિડાતા હતાં. તેમના હૃદયમાં જ દરદ થતું હતું. પુત્ર નહીં તો નહીં પણ આપણને બે એકાદ પુત્રિ થાય તોપણ આનંદ દિવસ નિર્ગમન થાય. અરે ભગવાન ! ત્હારે ઘેર શું ખોટ છે ? દયા કરીને એકજ બા આપ ! શા માટે અમારું દુઃખ દલન કરતો નથી ! તું તો અખૂટ ભંડારનો સ્વામી છે ? ઘેર ખોટ હોય નહીં. કુબેરને લાં લક્ષ્મીની ખોટ હોય, સાગરને ત્યાં રત્નોની ખોટ હોય, દ લાં મેઘની ખોટ હોય તોપણ ત્હારે લાં ખોટ પડે નહીં ! અમારે બીજું કશું નોંધવું નથી

પતિ પત્નિના સત્યાચરણને લીધે કે કાંતો પૂર્વના સંસ્કારને લીધે કે કાંતો તેમની પ્રાર્થના લીધે પરમાત્માએ તેમને એક કન્યા રતનનું દાન કર્યું. ધણા દિવસ સુધી કાંઈ સંતાન ન હોવ આજે તેઓને ધણો આનંદ થયો. લાલે ! પુત્ર નહીંતો પુત્રી ! જેથી તેની ઇચ્છા. એજ આપ પુત્ર ! આ પ્રમાણે બોલી સંતોષાનંદ પામવા લાગ્યાં. પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જન્મોત્સવ કે કન્યાનું નામ આશાવતી રાખ્યું. ધણા દિવસની આશાનું એ ફળ હતું તેથી અર્થ સ નામ પાડ્યું. કન્યા વર્ષ દોઢ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી તેના માતા પિતાને, તેના કોતુકથી એ

હૃદયનાજ હતી. સંસારમાં સ્ત્રીઓ પિતા, બાઈ ઉપર એક પ્રકારનો પ્રેમ રાખેછે, પરંતુ અંતઃ-કરુણના આનંદ અને સંસારનાં સર્વ સુખો માટે બીજા કાંઈ ઉપર બીજાજ પ્રકારનો પ્રેમ રાખે છે. તે બંને જાતના પ્રેમ જુદા જુદા હોય છે. એક પ્રેમ જ્યારે એક દ્રષ્ટિથી જુએ છે ત્યારે બીજો પ્રેમ બીજાજ દ્રષ્ટિથી જુએ છે. એક પ્રેમથી જ્યારે આલોક રાજ થાય છે ત્યાર બીજા પ્રેમથી આલોક અને પરલોક બંને રાજ થાય છે. તેજ પ્રેમ ખરો પ્રેમ છે. અને તેથીજ સુવર્તિઓને ખરું સુખ થાય છે. પિતાના પ્રેમથી ખરું સુખ, અને ખરો આનંદ યતો નથી.

પ્રસંગવસાત એક તરુણ રાજપૂતના હૃદયમાં તિક્કણુ લોખંડનો કાટો વાગ્યો ! તેને આશાવતીના રૂપે જખરો મોહ લગાડ્યો. તેજ પ્રમાણે આશાવતી પણ તે તરુણના પ્રેમમાં થેલી બની ગઈ ! તે તરુણ રાજપૂત એક બે વખત વખતસિગને દ્રષ્ટિએ પડ્યો પરંતુ તે સમયે કાંઈ સંશય આવ્યો નહી. ત્રીજી વખતે જ્યારે તેને પોતાની દુકાન ઉપર જોયો ત્યારે તેને સંશય થયો. તેણે સમયિત સુદ્રાએ પુછ્યું એ કાણુ ? શા માટે અહીં આવે છે ? એટલું કહેવા છતાં પણ ત્હારે ચિત્ત આ તરુણ રાજપૂત તરફ દોરાયું છે, આશાવતીને એવું સ્પષ્ટ કહી શક્યો નહીં. “કાંઈ નહીં, પોતાના શેકને માટે કાંઈક માલ લઈ ગયો હતો. તેને પસંદ નહીં પડવાથી એક બે વખત પાછો લાવ્યો.” એટલોજ ઉત્તર દીધો.

આશાવતીએ, આ જન્મમાં બે કાંઈ પણ અસત્ય ભાવણુ કર્યું હોય તો તે આજેજ. તે માટે તે દામજળ હૃદય બાલિકાને પથાતાપ થયો. તોપણ સત્ય કહેવાને તેના મનરમ આપી નહીં ! પેલા રાજપૂત તરુણે પણ વખતસિગને એવુંજ જણાવુ બતાવ્યું. અને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. થોડે વેગે જતાં તેનાંજ જેટલી વયનો, તેનાજ જેવા વસ્ત્રોવાળો એક બીજો યુવાન મળ્યો. તેણે કહ્યું : ખચ્ચા ! શાખાશ છે ! કિલ્લો હાથ લેવાની મેહેનત સુદૃઢ થશે ખરી. પરંતુ એકદમ કામ બનશે નહીં ! ધીમે ધીમે સૌ થઈ નેશે. કિલાતું મન મ્હારા તરફ વળ્યું છે ઉતાવળ નહીં કરતાં ધૈર્ય રાખવું !”

“સાહેબ, એ બાબત મને શકાજ નહોતી. આપનું સ્વરૂપ અને આપનું સંભાવણુ એટલું મોહક છે કે.....”

“બસ, બસ, નકામી મુતિ કર નહીં. ગમે તેમ કરીને પણ આશાવતીની આશા આપણે પૂર્ણ કરવી નેઈયે. આપણે બીજું કાંઈ નેઈવુ નથી.”

“યશે, યશે. ચિન્તા નહીં ! સત્ કિલામાં ગમે તેટલું રત્ન ભરેલું હોય, ત્યાં ગમેતેટલા આદા પહેરા હોય પણ ચોર લોકો તેને સુક્તિ પ્રયુક્તિથી ચોરી ચિના રહેતા નથી. વળી આપના જેવા બાહેરા તરકર ! પછી શું નેઈયે ? સરકાર, આપનેજ તે અમુક રત્ન ભરપૂર મળશે.”

જે ગજપુત ઉપર આશાવતિનું મન ચોંટ્યું હતુ તે રાજપૂત જહાંગીર હતો. રંકની કન્યા ઉપર મોહિત થઈ તેને બેગમ બનાવવા માટે પિતા રાજ થશે નહીં, તેથી મુખતપણે તેની સાથે વિવાહ કરી જનાનામા લાવી રાખ્યા પછી પિતાને ખખર કરવાનો નિયય કર્યો પોતાની પૂત્રિ રાજપૂતને આપવા માટે એક વખત એક મનુષ્ય સાથે વખતસિગને પુછાવતાં તેની બાઈ વણિનું મુખમુશ બેઈ બીજી વખત પ્રત્યક્ષ પુછવાનું બાંધ રાખ્યું. ખોટો વેધ થારણુ કરી, તેનું મન જીતી લઈ, લગ્ન કરલું અને પછી તેને જનાનખાનામાં દાખલકરી દેવાથી વખતસિગને એટલો બધો શરસો થશે નહીં. એવો તેણે વિચાર કર્યો. જહાંગીર,

ખરેખરે સુદર સ્વરૂપવાન હતો. તેણે રાજપૂતનો પોપાક પહેરી, વખતસિંગની ગેરહાજરીમાં આશાવતીની પાસે જઈ નાના પ્રકારના શાયર્ વિધિ અને પ્રેમની ગીડી ગીડી વાતો કરી તેનું દ્વંદ્વ છંતી લીધું! પોતાના ઉપર તેણે ખરે પ્રેમ છે એ જાણી જહાંગીરે એક દિવસ, પોતે કાણ છે તે પણ કહી દીધું! આ સંભગતાં આશાવતીને ઘણું ખોટું તો લાગ્યું. પણ શું કરવું? જે કામ થયું તે થયું. પ્રેમ એક વખત ગયો તે ગયો. જહાંગીર પોતે એક રાજપૂતાણી બેગમનો પૂત છે તથા અનેક રાજપૂતાણી સ્ત્રીઓ જનાનખાનામાં બેગમ તરીકે રહી છે એ સાંભળ્યું તો પણ આશાવતીનું તરણ નિષ્કપટ રાન શાંત થયું હોય એવું જણાયું નહીં. માત્ર પ્રથમ કરતાં હમણાંનો પ્રેમ જરાક ઓછો જણાયો. પોતે બાદશાહના શાહજહાની પત્નિ થશે એ જાણી તેને અત્યંત ખેદ થયો. હવે વિચાર ગેટલોજ થયોકે આ બધી હકીકત પિતાને દી રીતે કહેવી? આશાવતિ પિતૃલકત પુત્રિ હતી. પિતાની આજ્ઞાને ઇન્કારની આજ્ઞા સમાન ગણતી હતી. તો પણ તે પ્રેમમાં અંધ હતી. પિતાને કહેવાથી પોતાના જીવનમાં જગર કલંક લાગશે એમ જાણી જે બન્યું તે તેણે સધળું ગુમ રાખ્યું.

આ સમયે, દૈવયોગે, વખતસિંગને એકાએક લખતો જવાનો પ્રસંગ આવ્યો. ગયા જગર છુટકાજ નહોતો. ખીછ તરફ યુવાન પૂત્રિને એકસી મુઠ્ઠી જવાનું પ્રાણુ જવા જેવું લાગ્યું પણ શું કરવું? તેમ કંઈ વિના છૂટકાજ નહોતો. પુત્રીએ પણ નહીં જવા ઘણું કહ્યું. તેણે જવાબ આપ્યો:—એમ બનશે તેમ કામ જલદી આરોપી પાછો આવીશ. સાવચેતીથી રહેવું. મન વાણી અને કર્મથી પવિત્ર રહેવું. બેટા! જેતો ધર્મ જાય છે, તેનું સધળું જ જાય છે. એટલું કહીને લખતો ચાલ્યો ગયો.

વખતસિંગના લખતો ગયા પછી જહાંગીરે રોગ આશાવતિને આગ્રહ કરવા માંડ્યો કે તું મારી સાથે એકજ રાત્રિ ચાલ. આપણે ગુપ્તપણે લગ્ન કરી દઇએ. પછી વખતસિંગ આવતાં તેને કહીશું. જે વાત બની જશે તેને મારે તેને વધારે માફ લાગશે નહીં. આશાવતિ ગમે તેટલા પ્રેમમાં અંધ બની હતી તો પણ અતે તે રાજપૂત કન્યા હતી. તેના પિતાનો બોધ તેના દ્વંદ્વમાં સજ્જડ હતો. તેણે સ્પષ્ટ કહ્યું: તમને રાજપૂત જાણી વાગ્દાન કયું છે તો પણ તમારા ઉપર મહારા પિતાની આજ્ઞા વિના હું એક ઝગડું પણ ભરીશ નહીં. અત્યાર સુધીની હું તેમને સધળી વાત કહીશ. કલ્પા વિના રહીશ નહીં. આશાવતીએ મનના ગુસ્સાને છુપાવી કહ્યું.

“શું બધું કહેશે? જન યથા પહેલાંજ કહેશે? તેમ કરવાથી બીજા ધર્મ યેવા રાજપૂતો પ્રમાણે તેણે મહારા પ્રાણુ લીધા તો પછી શું?”

“પ્રાણુ લેશે તેમાં શું? મહારા પાપનું પ્રાપચિત થશે.”

“આજે મહારી સાથે સારે નહીંજ આવે?”

“ના, નહીં આવું. તેમની આજ્ઞા બેધે. તે મહારા પિતા છે. મારા જન્મ દાતા છે.”

તેમણે બેધ આટલું બોલતાં બોલતાં આશાવતીના નેત્રમાંથી અશ્રુપ્રવાહ ચાલવા લાગ્યો. જહાંગીરને પણ જ્ઞાન રહ્યું નહીં. તે તેની મનોહર સુખમુદ્રાને જોઈ રહ્યો. તેજ પ્રમાણે આશાવતી પણ જ્ઞાન રહિત થઈ ગઈ. તે પણ તેના રહસ્ય જોઈ રહી. તેનું શરિર કમ્પવા લાગ્યું. જહાંગીરે તેની આગળ આવી તેને કમ્પરેથી ઝાલી રાખી પરંતુ આશાવતીએ તેના મોહમાં સમાઈ દુર થઈ તેને એકદમ તરડોડી નાંખ્યો. તે વેગળા જઈ ઉભી રહી. જહાંગીર પુનઃ

સ્વદેશીભિમાની ગ્રહરથો માટે.

સ્વદેશી કારીગરીનાં ઇનામોની ટીકીટ સાથે તા. ૬૫મી જોગપટે
ખરીદનાર ગ્રહરથોને ઇનામો મોકલવામાં આવશે.

તા. ૬૫મી જોગપટે રમણીરત્ન-આ ઐતિહાસિક નવલકથામાં શુભસમાન પાત્રના
સાક્ષીદાના પૂત દારાનું રાજપૂતિ ખાલિકા તારા ઉપર આકર્ષત થતું, જુદે જુદે પ્રકારે તેમની
સનિત્ય નટ કરવા કુશિલગ્યો કરતી, છતાં વીરશ્યામળીને સ્વભાવરૂપા કરતી સંકલ્પે મદન
કરવા છતાં રાજકુમાર રાજસિંહ સાથે વગ્ન કરવા, તેના પિતા અમરસિંહનું પુત્રી માટે
ગરનું પામનું વિગેરે પ્રકરણો જુદા જુદા રમણી બરપુર છે. મોટા કદના ૧૧૩ પાનાં, પાકું
સુંદર પુસ્તક કીમત રા. ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ જુદું.

ગંદકોખર અથવા સ્વચ્છંદ ઐતિહાસિક-પ્રાચીન અમરસિંહ બાણમાં અંગ્રેજ અને
શુભસમાન નવાબના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. એક અંગ્રેજના આજ્ઞાનુકરણ
આપું ગ્રેમી પ્રતાપનું ગદ્ય રિગે પ્રયેક રસમી બરપુર પ્રકરણો છે. મોટા કદના ૧૫૦ પાના
પાકું મજબૂત પુસ્તક કીમત રા. ૧-૪-૦ પોષ્ટેજ જુદું.

અમરસિંહ અથવા પાતિવ્રતધર્મ-અગાજામાં અનેલા બનાવતી આ એક આકર્ષક
નવલકથા છે. જેમાં એક ખાલિકાએ, પતિ તરફથી અતિશય કટુ પડવા છતાં કો પ્રકારે
મિત્રત્વનાં માયબુનું છે તે પદ વિતાર્કિક જે રસીઆને આત્મ વાંચનાં લાયક છે, પદ
પુસ્તક પાના ૧૮૦ છતાં કીમત ૦-૮-૦ પોષ્ટેજ જુદું.

પત્રીસ નવલકથા-જુની જુની કિતગો કિતમ પત્રીસ નવલકથાનું પત્રક. ૧-૦-૦

ટીકીટ દરખાસ્ત-નામ. શોનસાદના સરનારોદ્યુતો પ્રમંથ જેઓએ નવરે

નથી જોયો તેમને વાચાથી પ્રત્યક્ષ સામપાય છે. દેશી રાજ રાજા કામો

રિનેરનાં ૩૦ ચિત્રો મલિન. ૧-૦-૦

મહુસાપુરીનો રંગીલો રાજા-પ્રાચીન ઐતિહાસિક નવલકથા ૧-૮-૦

જોતની ખીજ-અજમ ગ્રેમ-સાંસારિક વીર વગ પુસ્તક નવલકથા ૧-૮-૦

આ ઇનામો કમીશનના બાંધ તરીકે મળનાર છે. ૩

પત્ર અવધાર મેનેજરને સરનામો મોકલો. ઉપર માટે રહેલાં મુદ્રિત મીડી.

પુસ્તકો ધણાં થોડાં છે માટે તાકીદે ખરીદ કરવાં.

હાથામાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

શ્રી હરિ:

મહાન કવિ

૫૪ મુ'બઈ જુન જુલાઈ ૧૯૦૬ અંક ૬-૭

કો ધર્મો મૃતદયા ! કિં સૌખ્યમરોગિતા જગતિ ॥
કઃ સ્નેહઃ સદાચઃ કિં પાણ્ડિત્યં પરિચ્છેદઃ ॥

ભાવાર્થઃ ધર્મ કોતું નામ ? પ્રાણી માત્ર ઉપર દયા,
સુખ કેયું ? જગત્માં કોઈ ઉપર રાગદ્વેષ નહીં તે, સ્નેહ કોતું
નામ ? સદાકાળ સર્વે (મનુષ્યો) સાથે સદ્ભાવથી રહે તે અને
પાણ્ડિત્ય કોતું નામ ? જે (મનુષ્ય) સાગસારને જાણે તે.

ચેતનજી

હાલોમાત્ર રામચંદ્ર મહેતા.

કાલ્યાણેલી રોડ મુ'બઈ.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૬-૦ પોષ્ટેજ સાથે.

આતંકનિગ્રહ ગોઝીઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પૌષ્ટિક દવાઓની માહારાણી છે, ઝડપે અને વૈદ્યો અમોઘ દર્ધીઆર છે. વિર્યની ઉત્પત્તિને ઝરો છે. સક્રિયતા અપુષ્ટ બળને છે. સ્મરણ શક્તિનો સાગર છે. છુટ્ટાઓને જીવાનીનો મંત્ર છે, દુઃખારોને નિર્ધારી છે, અને દુઃખમાં મનુષ્ય માનવું હવન છે.

શુભ થયેલી ધાદ્યારત, શુભ થયેલો મરદાષ તત્ત્વ તથા શુભ થયેલી તાકાતને પાછી મેળાવવા માટે, મેગમને પુષ્ટિ આપવા માટે, જ્ઞાન તંતુઓને તેજ કરવા માટે, ધાતુવિકારને દૂર કરવા માટે, ધાતુપાતને અટકાવવા માટે, તથા લેલી સુધારવા માટે, આતંકનિગ્રહ ગોળીઆ ચિત્તહરીક ધક્કાર છે.

કિંમત - ગોળી ૩૨ ની ૩૫૦ ૧ નો રૂપિયો ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી માલેક. - આતંકનિગ્રહ આપધાલય.

હુડ ઓટ્ટીશ-જામનગર, કાઠીયાવાડ.

ધ્યાંચ ઓટ્ટીશો:-

નં. ૧ મુખ-કાચકાદેરી રોડ નં. ૨ કલકત્તા-હેરીસન રોડ નં ૩ પુના રીંગ-જુલનાર પેટ
નં. ૪ વડોદરા-રાવપુરા નં. ૫ અમદાવાદ-રીંગરોડ

કામશાસ્ત્ર.

શરીર સરક્ષણ અને તીવ્રતા નિયમોનું ઉત્તમ નિશ્ણ આપનાર આ ઉપગોળી પુનઃકતી આજસુધીમાં લાખો નકલો વગર કિંમતે અને વગર પેસ્ટેજે અપાઈ ચુકી છે, હજુ પણ જોઓ મળાવે છે તેઓને તે તેવીજ રીતે મોકલવામા આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર-કાઠીયાવાડ

તૈયાર છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અપૂર્વ, વિરત્ત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે મુજા ન્લોક. શુદ્ધ અર્થ તથા અત્યુત્તમ પુષ્ટકણ વ્યાખ્યાન સહિત આ અર્થ તત્ત્વજ્ઞાનનું અપ્રતિમગાર દરેક સહૃદય દરેક ધર્મ પ્રેમી, અને દરેક મુમુક્ષુ મનુષ્યે અગ્રથ વાંચવા અને અભ્યાસ કરના યોગ્ય છે. ૩૬ રંગા આક પેટ સગલમ ૮૭ પ્રારમ પુર્ણ પાકુ.

કિંમત. રૂ. ૪.

ગોટેજ આના ધ્યાંચ.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી

મલેક-આતંકનિગ્રહ આપધાલય જામનગર-કાઠીયાવાડ.

વિદ્યાર્થીઓએ શું શીખવું ?

Explore the dark recesses of the mind,
In the soul's honest volume read mankind,
And own, in wise and simple, great and small,
The same grand leading principle in all,
And by whatever name we call,
The ruling tyrant, Self is all in all.

Cherchill.

સામ્રાજ્ય કાળમાં વિદ્યાર્થીઓની સ્થિતિ ઘણી નબળી થઈ પડી છે. શરિરે, દર્બજા, બુદ્ધિમંદ, બૂખ અને તૃષ્ણાનું ભાન નહિ, ઉદમ, ધંધો કે દુનિતર શીખવાની ઇચ્છા નહિ, કુટુંબનું પોષણ કરવાને માટે જ ફાંફાં ત્યાં પછી બુદ્ધિના બળ વડે કંઈક વ્યાપાર, દુનિતરમાં પડી સાઈ નામ કહાડવાની કે પાંચ પૈસા પેદા કરવાની તો વાત જ ક્યાં ? કોઈ પણ વિદ્યાર્થીના મુખ સામું જોઈશું તો મ્હોટું મુકામલું, ડાયાં, બેસી ગયલાં અને શરિરે નિર્બળતા શિવાય બીજું કંઈ નહિ. જ્યાં સુધી શરિર ઉપર લુગડાં પહેરેલાં હોય ત્યાં સુધીતો ઠીક પણ જ્યારે તે લુગડાં શરિર ઉપરથી કહાડી નાંખ્યા પછી તેના સ્ક્રામું જોઈએ તો બહુ તેની છાંદગીની શરૂઆતથી દુઃકાળમાં જ ઉછર્યો હોય તેવું ભાન થયા વગર રહેતું નથી. ગમે તો તે લક્ષ્મીપતિ કે પછી મ્હોટા વેપારીનો પુત્ર હોય પણ સેકંડેપચાણુ વિદ્યાર્થીઓની જોવી સ્થિતિ જોવામાં આવશે. નિશાળમાંથી ઘેર આવ્યા પછી તેની સ્થિતિ જોઈશું તો બહુ ધોંચીની ઘાણીમાંથી, મહા મેહેનતે અને પૂર્વના પ્રારબ્ધ સંયોગે છૂટી ન્હા-હેલો બળદ જ જોઈ લેવો ! બહુ આખો દિવસ મહા શ્રમ કરી વિશ્રાંત લેવા આવેલો દામનો ઘોડો જ જોઈ લેવો ! ઘરમાં પેદા પછી લુગડાં ઉતારી કલાક અંધો કલાક તો બેસી રહેવાનું જ મન થાય ! શરિરને આમ તેમ મરડી કટકો ફેાડવા, પગ અને કમ્મર ઢબાવવી, આંખ અને માથાપર થંડા ખાણીની છાલકો મારવી, ઉત્સાહથી કામ ન કરવું, કામ કરવાનું આવી પડતાં ઘરનાં માણસો ઉપર ગુસ્સો કરવો. પગ અને બરડો ફાટ ફાટ થવો ! અને હુંકમાં વીસ વરસનો

યુવાન, પચાસ કે સાઠ વરસના ઘરડા ઠોસાજેવો નિર્ગત, નિર્વિર્ય, ખૂદીકણ, સાહસ-
હીણ, કાયર, આળસુ અને બુદ્ધિહીણ જોવામાં આવે છે ! આવાં આવાં અનેક
કુલક્ષણો જોવામાં આવે ત્યારે પ્રશ્ન થાય છે કે તેનું કારણ શું ? તેનું કારણ
માત્ર આજ કાલ અપાતી કેળવણી ! ગાડું ભરાય એટલાં પુસ્તકો વાંચવાનો
બોલો ! અને પરિક્ષાઓ પાસ કરવાની રાત દિવસની ચિંતા !

વળી પ્રશ્ન થયે કે : ભાઈ ભણ્યાવિના કેમ આવે ? અંગ્રેજના રાજમાં એટલું
ભણે તેટલું જોણું છે ! મોટા મોટા બી. એ. અને એમ. એ. પણ સુશીભતે
પુરૂ કરે છે ! કેટલાક ભાગ્યશાળી ગ્રેજ્યુએટોજ સારી સ્થીતિએ પહોંચે છે ! પરંતુ
આવો પ્રશ્ન કરનાર બુદ્ધિહીણ મનુષ્યો છે એમ કહેવામાં કાંઈ પણ વાંધો નથી !
એવા મનુષ્યોએ એટલોજ વિચાર કરવો જોઈયે કે આપણા વડિલો જેઓ સારી
સ્થીતિમાં રહેતા હતા, જેઓ હબરો લાખો રૂપિયા મેળવતા હતા અને જેઓ
ધર્મ અને અર્થ બન્ને સંપાદન કરતા હતા તેઓએ કેટલી પરિક્ષાઓ પાસ કરી
હતી ? તેમાંના કેટલા બી. એ. અને એમ. એ. થયા હતા ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર
બુદ્ધિહીણ મનુષ્યો ગમે તેવો યુક્તિપુરઃસર આપે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તે
સમયનું અવલોકન કરતાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે કે તે સમયે પ્રત્યેક માતાપિતા
પોતાના પૂત્રોને જેમ બને તેમ વ્યાપાર અને હુસ્તર શીખવવા અને તેમાંજ
કુશળ કરવા મહેનત કરતા હતા. ભલે માત્ર લખતાં વાંચતાંજ આંવડતું હોય
પણ પગમાં દેશી ચાંચવાળા દેશી ભેરા, અને શરિર ઉપર બડાં પાતળાં દેશી
વણાટનાં લુગડાં પહેરાવી પોતાનાજ ઘંઘામાં ભેરી દેતા હતા. તે સમયે જેમ
બને તેમ દેશી વસ્તુઓજ વાપરવામાં આવતી હતી. કેટલાંક ગામ અને શહે-
ખાસ પોતાના ગામની બનાવટની વસ્તુઓજ વાપરતા હતા. અને
૧ બાળતમાંજ નહિ પણ અનાજ, ૩ વિગેરે વસ્તુઓમાં પણ
૨ સખતા હતા. પોતાના દેશને પુરતી વસ્તુઓ રાખ્યા પછી
અર્થાત્ ભણવાનો બોલો, ભણવાના વિવયો અથે
શ્રેમિક રીતે પૈસા મેળવવાનો-પૈસા લેગા કરવાનો
નો ઉત્સાહ તે સમયે અપૂર્વ હતો.

અપૂર્વ, વિસ્તૃત અને વિગદ વ્યાખ્યાન
પુષ્ટળ વ્યાખ્યાન સદિન આ અર્થે તત્ત્વજ્ઞાનનું માંજ તે ઉત્સાહ રહ્યા નથી. તે પછી
અને દરેક મુમુક્ષ મનુષ્યે અગત્ય વાંચના અંગી તો કયાંથીજ હોય ? પૃથ્વિમાં બીજ
સગસગ ટણ શરમ પૂરું પાડે

સ અને કુળ પણ કયાંથીજ હોય ? જે

કિંમત અને દેશાભિમાનનાં બીજ જે સમયે સપવાં

પોષ્ટ્ર અતેજ મંગજ ધરડ થઈ ગયા પછી રોપા-

વૈવંશાસ્ત્રી મણીશંષ હિંદુસ્તાન સિવાયનાં માંસોહારી

દેશો કરતાં આ દેશ સાત્ત્વિક પ્રકૃતિનો છે. એટલે, બીજા દેશોમાં જે બીજા ઘણા કાળપૂર્વે રોપાવાથી જે પૂજા મળે છે તેજ પૂજા, આ દેશની પ્રજામાં મળે ત્યારે રોપાવાથી મળી શકે છે એમ સિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે. જુદા જુદા દેશોનાં મનુષ્ય અને વૃક્ષ, ફળ પૂજાદિની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ઉપરથી આપણે જાણ શક્યા છીએ કે હિંદુસ્તાન શિવાયનો કોઈ પણ દેશ એવો નથી કે જે સર્વ ગુણ સમ્પન્ન હોય. માત્ર એક હિંદુસ્તાન દેશજ એવો છે કે જેમાં પ્રત્યેક વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. મનુષ્યો પણ સકળ ગુણ સમ્પન્ન ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અને તેમ યુવાથી આપણે આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે ફળ પણ મેળવવા શક્તિવાન છીએ.

વિદ્યાર્થીઓ એજ વાસ્તવિક રીતે જોતાં આપણા દેશની-પ્રત્યેક દેશની-ભવિષ્યની સમ્પત્તિ છે. વિદ્યાર્થીઓએ ભવિષ્યનાં રત્નો છે. એ આપણે સારી પેઠે સમજીએ છીએ. ઇંગ્લેંડ, અમેરીકા, જર્મની, જાપાન, આસ્ટ્રેલીયા અને બીજા જે જે સ્વતંત્ર દેશો તરફ દ્રષ્ટિ નાંખીશું ત્યાં આપણને એજ જણાશે કે તે દેશના વિદ્યાર્થીઓ જાત્યાભિમાનવડે અને સ્વદેશાભિમાનવડે પૂજા છે. તમના શરિરની નસોમાં જાત્યાભિમાન અને સ્વદેશાભિમાનીનું જ લોહી ઉછળી રહ્યું છે. તેઓ કોઈ પણ રીતે પારકાની શુભામંગીરી પસંદ કરવા કરતાં પોતાની જાત મેહેનતથી જે બંને તે ધર્મો, હુન્નર કરી ધર્મ અને અર્થ મેળવવા તમર થઈ રહ્યા છે. સુધરેલા દેશોમાં મોટાટી મોટાટી હુન્નરશાળાઓ પણ તેજ કારણને લીધે સ્થાપન થઈ છે. અને દર વર્સે હજારો વિદ્યાર્થીઓ હુન્નરકળા શીખી જગતની પ્રજાને દાખી દેતા થયા છે. સુધરેલા દેશોનું અનુકરણ કરનાર જાપાનીસો અને ઓસ્ટ્રેલીયનો, આજે જગતને સંપૂર્ણ દ્રષ્ટાંત બતાવી રહ્યા છે. અને તેનું અનુકરણ આપણા હિંદુસ્તાનના પરમઆત્મીય બંગાલી અને મહાપ્રીય બંધુઓએ પણ કરવા માડ્યું છે. પરંતુ મહાખેદની વાત છે કે ગુજરાતી અને કાઠીયાવાડી બંધુઓ તેનું અનુકરણ કરવામાં તદ્દન પછાત પડ્યા છે. વિદ્યાર્થીઓને કેળવણીની ઘાણીમાં પીલી નાંખે છે ! અને તે ઘાણીમાંથી પીલાયા પછી પાંચ પચીસ રૂપરડીની કુદ્ર શુભામંગીરીમાં જોડાવી તેમના ભવિષ્યને મોટું કલંક લગાડે છે ! જે વિદ્યાર્થીઓ ભવિષ્યના રત્ન રૂપ છે તેમને કાંઈક કિચડમાં રગદોળી નાંખવામાં આવે છે અને જે વિદ્યાર્થીઓ ભવિષ્યની સમ્પત્તિ છે તેમને ભવિષ્યની વિપત્તિ રૂપ બનાવી દેવામાં આવે છે. અને તેનો સંઘર્ષો દોષ તેમનાં મંદ બુદ્ધિનાં માતા પિતાઓજ ગોરી લે છે.

બંગાળા અને મહારાષ્ટ્રના વિદ્યાર્થીઓ આજે હિંદુસ્તાનના બીજા કોઈ પણ વિદ્યાર્થીઓ કરતાં દરેક વાતે અદીયાતા ગણાય છે. તેઓ શરિરને બળવાન બનાવવામાં, મતલબ જેટલી વિદ્યા સંપાદન કરવામાં, શુભામંગીરીને લાત મારી

મેળવાય, પોતાના દેશને કેવે પ્રકારે લાભ થાય, પોતાના દેશીઓ કેવી રીતે સુખી થાય, પોતાના દેશના મરણુ શરણુ થયલા ઉદ્યોગને કેમ ખીલવી શકાય તથા હિંદુસ્તાન જેવો કંગાલ થતો જતો દેશ કેમ ધનવાન થાય, તેનો વિચાર કરતાં શીખ્યા છે. તેઓ ભત્યાભિમાન અને દેશાભિમાન સારી પેઠે જાણે છે. તેમના માતાપિતા તરફથીજ તેમને એ મહદ્ મંત્રે શીખવવામાં આવ્યા છે. પ્રાણુ જાય તો ભલે પણ માતૃભૂમિની સેવા કરવી, માતૃભૂમિનું કલંક કહાડી નાંખી તેનું ગૌરવ વધારવું અને પોતાની માતૃભૂમિને અથ પૂર કરવાના યત્નો કરવા એ તેમને સારી પેઠે સમજાવવામાં આવ્યું છે. બંગાળના બે વિભાગ થવાની સાથેજ, દૃઢ્યમાં દળાઈ રહેલી સ્વદેશાભિમાનની ઉચ્ચ લાગણીઓ પ્રકટી નિકળી અને આજે બંગાલા અને મહારાષ્ટ્રના પ્રત્યેક દેશ, પ્રત્યેક ગામડામાં એ મિષ્ટ, મધુર પવન દશે દિશામાં ફેલાઈ ગયો છે. અને તેને પરિણામે સ્વદેશી વસ્તુઓનો પ્રચાર એટલો બધો થયો છે કે જો આ સ્વદેશોત્પાદકારક પવન હિંદુસ્તાનનાં શેહેરે શેહેર, ગામે ગામ અને ખુણે ખુણે પ્રસરી જાયતો આપણો દરિદ્ર દેશ એકે સપાટે ધનવાન થયા વગર રહેશે નહિ. આપણા દેશને ધનવાન કરવા માટે આ એકજ રહેલો ઉપાય છે અને તે એજ કે હવે શુજરાત તથા કાઠીયાવાડનાં પ્રત્યેક માતાપિતાઓએ પોતાના બાળકોને ભત્યાભિમાન તથા સ્વદેશાભિમાન શિખવવું જોઈએ. અને તે શિખ્યા પછી વિદ્યાર્થીઓએ બાળક, યુવા કે વૃદ્ધ જેઓ સ્વદેશાભિમાનનાં મધુર પ્રણોનો સ્વાદ ન જાણતા હોય તેમને સુદ્ધિત પુરુષર સમજાવવા માટે પણ તૈયાર કરવા જોઈએ. બંગાળમાં અને મહારાષ્ટ્રમાં આજે ન્યાં ત્યાં “સ્વદેશી” “સ્વદેશી” અથ રહ્યું છે તેનું મુખ્ય કારણ વિદ્યાર્થીઓજ છે. શરૂઆતથીજ વિદ્યાર્થીઓએ મોઢી મોઢી સલાઓ ભરી ‘સ્વદેશી’ બનાવટનો માલ વાપરવાની દ્રઢ પ્રતિજ્ઞાઓ કરી હતી. અને તે તેમણે દ્રઢ ચિત્તે પાળી હતી. જૈનયુએટો સ્વદેશી કાપડ વેચવાને શેરીએ શેરીએ અને મોહોદલે મોહોદલે બટકતા હતા. તેમના સમાગમમાં આવનાર દરેક મનુષ્યોને તેઓ ‘સ્વદેશી’ માલ વાપરવાનો બોધ આપતા હતા. ‘સ્વદેશી’ વસ્તુઓ ન્યાં વેચાતી હોય ત્યાં લઈ જતા હતા. અને સ્વદેશી વસ્તુ વાપરવાના કાયદા સમજાવતા હતા. લાખો વિદ્યાર્થીઓના શ્રમ વડે આજે બંગાળ અને મહારાષ્ટ્ર દેશોમાં ‘સ્વદેશી’ વસ્તુઓ વપરાતી થઈ છે. અને દેશી હુન્નર ઉદ્યોગનું મંદ પડતું ભવિષ્ય સતેજ થવા માંડ્યું છે.

શુજરાત અને કાઠીયાવાડના વિદ્યાર્થીઓ ! તમેજ તમારા દેશનાં રત્નો છે ! તમેજ તમારા દેશના ઉગતા સ્વિ છે ! તમેજ તમારા દેશના ભવિષ્યને ધમ અને અર્થ અપાવનાર શસ્ત્ર અસ્ત્ર છે ! તો પછી શામાટે તમારાં દૃઢ્યમાં સ્વદેશાભિમાનની દિવ્યજ્યોતિ પ્રકટ થતી નથી ! શામાટે તમારાં દૃઢ્યની એજસ્વિતા, તેજસ્વિતા

દેશાવી આપતા નથી. ચૌહાણ કુળ સુડામણી મહારાજ પૃથ્વિરાજની જન્મભૂમિ કઈ છે ? સોલંકીવંશ કુળ ભૂષણ મહારાજ મૂળરાજનો જન્મદેશ કયો છે ? વાઘેલા કાલ્ય કુળ દિપક મહારાજ કરણનો રાજ્યાસન દેશ કયો છે ? તમારા દેશમાં શું ઓછા રાજ્યો થઈ ગયા છે ? તેમણે શું ઓછું પરાક્રમ બતાવ્યું છે ? હજુ પણ લીંબડી, વઢવાણ, મોરબી, પોરબંદર, ભાવનગર, નવાનગર, ગોંડલ, અને કચ્છ આદિ દેશોમાં કયા રાજ્યોની યશપતાકા ફરકી રહી છે ? શું એ દેશી રાજ્યો નથી ? અને શું તેમના રાજ્યોની ધ્વજ પતાકા જોઈ તમારા અંતઃકરણમાં સ્વદેશને માટે લેશ પણ અભિમાન ઉત્પન્ન થતું નથી ? જે દેશમાં પૃથ્વિરાજ, કરણ, મૂળરાજ જેવા અનેક મહારાજો થઈ ગયા છે અને જે દેશમાં હજુ પણ દેશી રાજ્યો રાજ કરે છે તેને માટે શું ગુજરાત, કાઠીયાવાડની ગુજરાતી ભાષા જાણનાર પ્રજાને અભિમાન રાખવાનું કારણ નથી ? ભલે તમે હિંદુ હો કે મુસલમાન હો, પરંતુ આ દેશ તમારો જ છે ! બંધુઓ ! તમે કેળવાયલા છો ! તમે વિદ્યા, બુદ્ધિ સંપાદન કરી છો તો પછી શામાટે પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થતા નથી ? શામાટે દેશાભિમાન રાખી તમારા દરિદ્ર દેશને તારવા તૈયાર થતા નથી ? શામાટે બંગાળી અને મહારાષ્ટ્રીઓના કલંકથી મુક્ત થતા નથી ? શામાટે તમારા દેશી બંધુઓને શલા-મગીરીની છુંસરીમાંથી છોડાવતા નથી અને શામાટે ઉદ્યોગ હુન્નર વળગાડતા નથી ? તમે સ્વદેશી માલ વાપરવાને તૈયાર થાઓ અને તમારા ગુજરાત-કાઠીયા-વાડમાં-ત્યાં ત્યાં-સ્વદેશી વસ્તુઓનો આદરસત્કાર કરાવો. ઉઠો ! ઉઠો ! બંધુઓ ! હજુ પણ સમય છે ! તમારા ઉપર પડેલું કલંક તમે ધોઈ શકશો ! વિદ્યાર્થીઓને એજ શિખવો ! વિદ્યાર્થીઓને ખરું શીખવાનું એજ છે ! તેનાથીજ બળ, તેનાથીજ બુદ્ધિ, તેનાથીજ ધર્મ અને તેનાથીજ અર્થ મળશે ! એ ઉત્સાહ, એ ઉદ્યમ અને એ વીરતા તમારા ભવિષ્ય-કિર્તિના કિલ્લામાં અભય, અક્ષય કરી તમને અને તમારા દેશને વિજયમાળા પહેરાવશે ! ! આપણે રાજ્ય કરવું નથી પણ આપણા દેશનાં હુન્નરનેજ રાજ્ય કરાવવાથી આપણે નિર્માલ્ય દેશ બળવાન થશે ! અને જય રંગ, શ્રીરંગ મેળશે !

અધિપતિની નોંધ.

વંદેમાતરમ્ । કલકત્તાના સુપ્રસિધ્ધ સ્વદેશભક્ત બાલુસુરેન્દ્રનાથ ઉપર થોડા દિવસ ઉપર બે આરોપ મુકી બસો બસો રૂપિયા દંડ દોડી બેસાડવામા આવ્યા હતા । બેરીસાલની પોલીસે ગ્રાવીન્સીયલ પ્રોસ્યુટના ડેલીગેટ સાથે બહાદુરી બતાવી હતી । અને કેટલાકને અપમાન, કેટલાકને માર અને કેટલાકને કોર્ટમાં ધસડી દંડ કરાવ્યો હતો । પરંતુ જ્યારે આ સઘળો વરદોડો હાઈકોર્ટ સુધી જઈ ચલ્યો ત્યારે આ તોફાનના મુળકારણ સર કુલરખાન, ઇમર્સન અને કૃષ્ણની કપનીનો તોર ઉતરી ગયો છે ! હાઈકોર્ટના જજો અને પામિલિના સ્ટેટ મેકરેટરી માં મોરલીએ સુઝા એ કપનીને ઉપરાઉપરી સાલ પાવરી ઓરાઈવા મંજી છે । તેમનાં કૃત્યોને ગેરકાયદાસર અને ઇપકાપાત્ર ગણ્યા છે । કેટલાક અંગરેજ અધિકારીઓ વિના સમજે, સત્તાના તોરમાં ગમે તેવા ગેરકાયદાસર કૃત્યો કરી બેસે છે તેમને માટે આ 'ખરેખર' શીક્ષણ લેવા જોગ છે । બાલુ સુરેન્દ્રનાથનો દંડ પાછો અપાવ્યો છે માર ખાનાર અને અપમાન સહન કરનાર મૃદુરોએ અમલદારો વિરુદ્ધ શરીઆત કરી છે । અને હજુપણ તેવા અમલદારોનો તોર ઉતરતો જાય છે । એજ વંદેમાતરમ્ તો જય બતાવી આપે છે.

સ્વદેશની ભકિતના અનેક રૂપ છે. કોઈ સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાની ભલામણ કરે કે કોઈ સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાને માટે વ્યાખ્યાનો આપે છે. કોઈ સ્વદેશી વસ્તુઓની દુકાનો કાઢી પ્રગતને સમગ્ર કરી આપે છે. બગાળા અને મહારાષ્ટ્ર દેશોમાં "સ્વદેશી" નું જોર પ્રતિદીન વધતુ જાય છે. ત્યારે ગુજરાત-કાઠીયાવાડના વાતો કરવામાં લાંબી લાંબી કંઠામ મારનારા પણ બહાદુરોને તેમના કૃષિણ સુઝતુ નથી । તેઓ તો હજુ કુબરણની ઉંધમાં પડ્યા છે । પરંતુ તેમની કુભાંચુની નિદ્રા ઉરડવાને વડોદરાના સ્વર્ગવાસી દીવાન બહાદુર ધામજીકરે ચાલુકનો એક સખત ફટકો માર્યો છે ! તેઓએ મરતી વખતે જે વીલ કર્યું છે તેમાં જણાવ્યું છે કે રૂપિયા એસી દબારના વ્યાજમાથી દરવરસે કેટલાક યુવાનોને જનપાન મોકલવા અને તેમને ત્યાંની દુનરકળ 'શીખાવી' અત્યાર સુધી ગુજરાતનું કાળિયાવાડના ટાઇપલુ જમીનદાર, જમીનદાર, દીવનસાહેબોએ કે રાજા મહારાજાઓએ જેવું ગુણિતપાત્ર પગલું ભર્યું નથી તેવું મહાન ઉદાર, મહાન સ્તુતિપાત્ર અને સ્વદેશભિમાની પગલું દિવાન બહાદુર ધામજીકરે ભર્યું છે ! અને હિંદુસ્તાનના ધનવાનોને "સ્વદેશ ભકિત" નું અર્થવં દ્રષ્ટાંત બતાવી આપ્યું છે ।

ધનવાનોને હજારે ધન આપ્યું છે. પરંતુ તેમના હૃદયમાં સ્વદેશભકિતની મહદ ઉત્કંઠા હોય તેજ આપું પરમાર્થ કાર્ય થાય છે ! જેઓને પોતાના ધનનું સાર્વજન્ય કરવું હોય છે તેનાથીજ આપું પ્રુપચમ કામ થાય છે ! જેઓને આસોક અને પરસોકમાં યશ, ધર્મ અને દિનીની કલ્યાણ હોય છે તેઓજ આપું પરમાર્થ કામ કરે છે ! દીવાન બહાદુર ધામજીકરના પૈસાનું ખરેખર સાર્વજન્ય થયું છે । પરમાર્થ ક્ષેત્રમાં તેમણે પાવેશ પૈસા-રૂપિયા ૮૦૦૦૦ની ઉદાર સખાવત ઉપર દિનપ્રતિદીન સુવર્ણના પુષ્પો ઉગમે અને તે પુષ્પોનો સાલ દરિ

હિંદુસ્તાન મેળવવા પામશે એમાં કંઈપણ શંક નથી ! અમારા દેશમાં-યુગરાત-કાકીયાવાડમાં ધણાએ લક્ષાધિપતિઓ છે પણ તેઓ ગાકી, વાકી અને દાકીની મેળમજા મેળવવામાંજ મોજ માને છે ! તેઓ પોતાના અને પોતાના કુટુંબનાં સુખવિભવનાં કરવાનું ઉઘાડા કરી રહ્યા છે પરંતુ ખરેખરે, પરમાર્થ અને ખરેખર પૂણ્યનું કામ સાધવામાં નિમૈલ્ય, નિઃસત્ય હોય તેમ જણાય છે ! દિવાન અહાદુર ધામણુસ્કરની એ ઉદ્ધરતા તેમને અક્ષયસુખ આપશે. એમાં કંઈ પણ સંદેહ નથી ! મુબમમાં અર્ધ કંઈ ઓછા ધનાઢગો નથી ! પણ તેમાંથી કાંઈ એવો વિરલો પુરૂષ નથી નિકળતો કે જે ધામણુસ્કરની પેઠે પોતાના ધનેકાણનું સાધકય કરી ન્યારે આવા મહાન ઉદાર પુરૂષો પ્રકટ થશે ત્યારેજ તેમના જીવનનું અને ધનનું સાલકય થયેલું મનાશે તેમજ હિંદુસ્તાનનો ઉદય પણ ન્યારેજ થશે !

કાણુકનાં અખીર હિંદુસ્તાનને પ્રવાસે આવનાર છે એમ સંભલાય છે ! એક દેશનો રાજા ખીજ દેશને પ્રવાસે ગય તો તેમાં શું રહસ્ય હોયું જોઇએ છે ! માત્ર મોજ મજા અને આનંદ ઉપજોગજ નથી પણ તે દેશની નિતિ, રિતિ, રાજકાર્ય વ્યવહાર નિહાલવાનુંજ હોયું જોઇએ પણ આપણા અંગેજ સરકારના રાજમાં તેમ નથી ! આપણા રાજાઓ તો ખીજા રાજાઓને પરાણ તરીકે બોલાવી મોજ મજાના આનંદ સાથે પોતાનો વિલાસ, પોતાનું અગણિત સૈન્યબળ, અને પોતાની મહત્તા ખતાવી ખીજા રાજાઓને હક કરીનાંખવાનુંજ મહત્ત્વ કાર્ય કરી ખતાવે છે ! તે અભેતેમ હો ! વેની સાથે આપણે સંબંધ નથી પણ પોતાનાં લાભને ખાતર પોતાના મિત્રને મોજ મજા મેળવવા માટે જે ખરચ ધાય તે ક્યાંથી માપરવો ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર નિતિ સાસ્ત્ર તો એજ આપે છે કે “પોતાનાં ગજવામાંથી” ! પણ અમારા રાજ્યમાં તેમ થયું નથી ! અમારા રાજાઓ તો પરાણાઓને જે દમ્મામ ખતાવે છે તેનાં નાણાં પારકા ગજવામાંથી-હિંદુસ્તાનની ત્રીજેરીમાંથીજ કઢાવે છે ! આ તેમનું પગલું કાંઈ પણ રીતે યોગ્ય ગણાયું નથી ! સુધરેલા સમય દેશની રાજ કરતી નિતિ નિતિ, સાસ્ત્રને પોતાનું શિરોમાંન્ય ઘાસ માને છે પણ ન્યારે સ્વાર્થની વાત આવે છે ત્યારે તેને એક ખુલ્લે ફેંકે છે ! એ તેમના જેવા સુધરેલા, સમય નિતિમાનો માટે લક્ષ્ય પમાડનાર છે !

યુવરાજ અને યુવરાણી આપણા દેશમાં આવ્યાં તે વખતે તેમની સાથે મી. સી. ઇ. રસેલ નામનો એક પ્રસિદ્ધ અમેરિકન ગ્રહસ્ય આવ્યો હતો. તેણે હિંદુસ્તાનની સ્થિતિ જોઇ એક લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. આ લેખનું તાત્પર્ય એ છે કે : વખત સર વરસાદ પડતો નથી એ કુઠાણનું દષ્ટ કારણ છે પરંતુ એ કારણ તદ્દન પોકળ છે. હિંદુસ્તાનના એક ભાગમાં આનાજ પાકતું નથી ત્યારે ખીજા ભાગમાં ખાન્ય પાકે છે. પરંતુ સરકારનો કર આપવાથી ખેડતો પાસે કાંઈ પૈસા-સિલિક-રહેતા નથી ! જાનરમાં આનાજ વેચાય છે પણ તે ખરિદવાને ખેડતો પાસે પૈસા હોતા નથી. હિંદુસ્તાનના ખેડતો કરેકસરથી રહેનાર છે. ખાની શકે તો વિપતિ વખતે ઉપયોગમાં આવે તે માટે એ પૈસા સંગ્રહ કરવા સુકે એમ નથી પરંતુ જમીનનું મેહેસુલ એટલું જળવસ્ત છે કે તે સરવાથી વર્ષ સુધી એનાજ મેળવવાનું સુરકેસ ગણ પડે છે ! જમીનનું મેહેસુલ એકંદર ઉપજ ઉપર ૬૦ રકા અને ટટલેક ટકાણે તેથી પણ વ-

ધારે છે ! આટલું સખત મેદેસલ ખાન કોઇ પણ દેશમાં નથી. આવી મેદેસલની પદ્ધતિ ટોવાથી દુકાળ પડ્યાનો અવકાશ સંભવ છે. તેમાં પણ ગરિબ રૂપત પાસેથી, કરને બહાને કાઢાવેલો પૈસો હિંદુસ્તાનમાંજ રહેતો હોત તેથી આટલું અનિષ્ટ પરિણામ આવે નહિં. પરંતુ આવી રીતે કાઢેલા પૈસામાંથી અરધા ઉપરાંત આસરે ૬૦ કરોડ રૂપિયા જુદાં જુદાં બહાનાથી વગર બૂલે ઇન્જીંડ મોકલવામાં આવે છે. તેથીજ આવા દ્રવ્ય શોપણનું પરિણામ થતું તિન અને રપટ બચાવ છે. ઉપરા ઉપરી દુકાળ પડે, અને તેમાં કરોડો માણસ મરણ પામે એમાં કોઇ નવાઇ નથી ! સને ૧૯૦૧ ના દુકાળના એક વર્ષમાં હિંદુસ્તાનમાં આઠ લાખ મનુષ્યો “અન્ન, અન્ન” કરતાં મરણ પામ્યાં. અંગ્રેજોનો રાજ્ય અમલ શરૂ થયા પછી કેટલા કરોડ મનુષ્યો “અન્ન, અન્ન” કરતાં મરણ પામ્યાં હશે તેની અટકળ કોઇ પણ કરી શકશે. સેંકડે ૪૦ માણસોને હમેશને માટે એક વખત પણ પુરું અનાજ મળતું નથી ! વળી કેટલાંક માણસોને હમેસાં અપવાસી રહી મરણ શરણ થતું પડે છે ! હિંદુસ્તાનમાં એક દુકાળ પડતાં જેટલા મનુષ્યો મરણ પામે છે તેટલાં, વરસોના વરસો સુધી યુધ્ધ ચાલવા છતાં રણ સંઘામમાં પણ મરતાં નથી ! ફ્રાન્સ દેશમાં રાજ્યકાંતીના સમયે જે પ્રાણુહાની થઇ હતી તે નિર્દયપણા માટે અંગ્રેજ લોકો આજે સો વરસ થયાં આંસુ કાઢ્યા કરે છે પરંતુ હિંદુસ્તાનમાં એક વર્ષમાં જે પ્રાણુહાની થાય છે તેટલી પ્રાણુહાની થવાને ૩૫૦૦ રાજ્ય ક્રાંતિઓ પણ ઓછી છે ! “ન્યાય અને નીતિ ઉપર રચવામાં આવેલી રાજ પદ્ધતિમાં, હિંદુસ્તાનના ખેડુનો અને જન સમાજની સ્થિતિ, અમેરિકાના કુષ્ઠો અને ઇંગ્લંડના કુતરાઓ કરતાં પણ સારી નથી ! સુધરેલા લોકોને પોતાના કુતરાઓ ઉપર જેટલી રા, જેટલી મમતા અને જેટલી કૃતજ્ઞતા છે તેનો એક અંશ પણ હિંદુસ્તાનના લોકો ઉપર નથી એજ કુદૈવની વાત છે ! અમારા રાજ ક્તા, અમારા હિત માટે સચિદિવ્ય ઇવતોડ મેદેનત કરે છે છતાં અમારી સ્થિતિ મી. રમેશ ના કહેવા પ્રમાણે કેમ રહે છે ?

હિંદુસ્તાન દેશ માત્ર હિંદુઓનોજ નથી પણ મુસલમાન, અને પારસીઓનો પણ છે ! દર બાર પેઢી થયાંજેને લોકો પોતાના વળન છોડી હિંદુસ્તાનમાં આવ્યાં છે અને હિંદુસ્તાનમાંજ પોતાનો વ્યવહાર કરી ધન,ધાન્ય, અન્નપતિ મેળવી મુખી થયાં છે તેવાદરેક મનુષ્યાનો આ દેશ છે. આ દેશ તેવા સધળા મનુષ્યોની માતૃભૂમિ છે એમ કહેવું ચોખ્ખું છે, અને કોઇ પણ વાદ વિવાદ વગર કબુલ કરી આ દેશને મુખી આજ્ઞા થયેલો બેવા યત્ન કરે છે. હિંદુઓ ને મુસલમાનોનો સંબંધ બહા દિવસે થયાં બેગાયે છે. અને પાછલા લગલગીના સમયો આશ્વા થયા છે. ફલાણુ દેશી રાજ્યો ફલાણુ મુસલમાન બાદશાહને મારી નાંખ્યો અને ફલાણુ દેશી અમલદારે ફલાણુ નવાબ આથે ફગોડયો એવા પ્રસંગો વાદ કરવાના દિવસો હવે રહ્યા નથી; જેમ દેશી રાજ્યોએ મુસલમાન બાદશાહો આથે યુધ્ધ કર્યાં છે તેજ પ્રમાણે કાંઇ મુસલમાન બાદશાહોએ પણ ઓછાં યુધ્ધ કર્યાં નથી;

શિવાજીએ, અફઝલખાનને મારી નાંખ્યો હતો તે વખત મહારી કલકત્તાના ફેરલાક મુસલમાનો વેરલાવ બતાવે છે પરંતુ તેમને વાદ નથી કે આ દેશની નિરપરાધી પ્રજા ઉપર મદમદ ગીઠની અને મદમદ બેગાએ, અલાહીદીન ખુનીએ અને નાસિરાદે, આરમ

ગાયકવાડી અરથાન નાખામાં દારકાં મહાલ છે. લાંની સરકાર તરફથી એ પ્રાંતના મુખ્ય અધિકારી વહિવટદાર છે. તેની એક ગ્રહરથે મુલાકાત લીધી છે. વાતચીત કરતાં એ મહાપ્રલમાં શું શું ઉદ્વેગો આવી શકે તેમ છે તે જણાવ્યું આવ્યું છે. તે સર્વોપયોગી દોવાથી લખમાં લેવા જેવા છે. દારકાંના જંગલમાં ગળાનાં ઝાડો આપો આપ ઉગી નીકળે છે, જેમાંથી ગળા નીકળી શકે તેમ છે. ઉત્તર જમીન પુષ્કળ પડેલી છે તેમાં એ જાતનાં બીજાં અસંખ્ય ઝાડો ઉગાડી શકાય તેમ છે, એ ઝાડોનો ઉપયોગ કરવા ગળા (ગુલી Indigo) ના કામની જણવાલા માણસો ત્યાં જઈ કારખાના કહાડે તો ધણે ફાયદો કરે. ઢોરોને ચરવાના મોટાં રાતો આ ભાગમાં આવેલાં છે. રજારી લોકોની મોટી વસ્તી છે. તે લોકો ખાંચ પાંચ દબર બેંસો તથા બકરાં ઘેટાં રાખી તેના દુધનું વી બનાવી પરદેશ મોકલવામાં આવે છે; આ દુધને સખત કરી (કન્ડેન્સ્ડ મીલ્ક) તેના કબ્બા બરવામાં આવે તો સારો વેપાર ચાલે તેમ છે. વળી ધમારત બાંધવામાં લાગતા ખરચી મુના પકવાના પથ્થરો ધણા છે, જેનો વિરતાર ગાંઠિના ગાંઠ મુધી લાંબાયેલો છે. મજુરી ધણી સસ્તી છે, એક ગાડી પથરા ઉપર સરકારી મહેસુલ ફક્ત ૦-૦-૩ છે, આ પથરમાંથી આખાને આખા બાલો. મોટા મોટા લાંબા મી-સામે સ્વીપરો જેટલા જાડા પોદોલા જેટલે તેટલા એકેક પથરમાંથી બની શકે છે, દોડ (કપથી) રહે તેનો ખરચી મુનો પાકે, ચીનાઈ પ્યાલા રકાખી તથા વાસણો કરવા લાખની માટી પુષ્કળ છે, અને ખાગઓમાં સીમીટ (Cement) બનાવવા લાખક ચીક્ષ પણુ પુ-ષ્કળ છે, મિરોડી (હાસમ) એ પણ આ ભાગમાં પુષ્કળ છે, જેમાંથી પ્લારટર ઓફ પેરી-સ તથા મીમીટ એ બને તેમ છે, પ્લારટર વીગેરેનાં રમકડાં તથા મુતિઓ બનાવવાથી તે અપરાને હારકા જેવું ચાચાગુઓનું આવજનવાણું ધામ પાસેજ છે, સુખોધાર જેટ પાસે સુખો મળે છે. તેનાં મણકા, બટન બગડીઓ, અને સંખ બરમ બનીશકે તેમ છે, બેટની આમપાસ મોતીની શીષો મળે છે, તેની સોષ ચાંચુ છે, આ બાજતમાં કોઈ પણ ઉગમી સંસ્થાને શ્રીમંત ગાયકવાડ મરકાર મદદ કરવા તેવારેજે જેનો બદોબસ વહીવટદાર માહેબ મારફત યથ્થકશે. પ્રદેશના યતનાનો જ્ઞે આ ઉપયોગોનો લાભ લેશે તો ધણા જરીબેનું પો-પણુ યથા ઉપરાંત તેઓના પેમાનું સાધક યશે તેમજ દિંદુરતાનમાં હુન્નર ઉપોગનું ક્ષેત્ર વિ-સ્તાર પામશે. ઉપયોગી મનુષ્યો પણુ જ્ઞે ત્યાં જઈ પ્રયોગો કરશે તો સારો ફાયદો યશે.

ચાંદોદની પામે કરનાળીમાં મુંજાઈવાસી જાતિય ધોધારી લુતાણા શ્રીમાન શેઠ દાદાબાઈદાસ અગવાનદાસ માવાળીએ લગભગ ૨૫૦૦ પંદર દબરને ખર્ચે બીંદી ગ્વામીનો મકામ ધણી મયવડ માયેનો બંધાવી તથા તેમાં ગમે તેટલી સંખ્યામાં દંડી સંખ્યાગીઓ આવે તેમના નિર્વાહને માફ અન્નજેન રથાપી આધુનિક કાળમાં મદદપુરવનું કામ કરીયું છે. આ નવા બંધાવવા મકાની વારવુદિયા મન આવજુ શુકલપદા સખમોને રાનીવારે યથ્થ દની. પરિકાવામી તથા સંખ્યાગીઓની સંખ્યા ત્યાં વારંવાર આવજન કરે છે. શ્રીમત્કવામીશ્રી ગોવિંદરામજી ગુરુમનાથમજી ત્યાં આશાત મદાગારપ વિરાજે છે. આ ક્ષેત્રમાં જે દંડી સંખ્યાગીઓ આવે છે તેમનો તથા ચાચાગુ જ્ઞેનોનો ઉપદેશથી વચનામનથી સારો માકાર કરે છે. ધણે બાને આશ્રમખર્મોનો લોપ યયેત્રો આપજે જેટલે જીએ ત્યારે આવા ઓર્ગન ગ્યગમાં આવા મદાભાઓ પોતાનો આશ્રમખર્મ પાગી તેમની માનિષ્યમાં જનાર લેકોને સારો ઉપદેશ આપી રહ્યાજ્ઞેનો માર્ગ બતાવે છે. એવા મદાભાઓને અગાધ દંડવનું દન્ને.

માનવદેહરૂપી અગ્નિરશ્વ

અથવા,
નરદેહ મહિમા.

રચનાર—શ્રીયુત પ્રેમજીભાઈ બ્રહ્મભાઈ વૈદ્ય લાખાપુરવાળા.

રાગ, ચાપખા.

પ્રાણીઆ લઈ લેતે કિરતાર, આતો સ્વપ્ન છે સંસાર — એ રાહ,
માનવ દેહની ગાડીમાં બેશી, આવ્યો વિશ્વવિષે પરદેશી — એ દેક.
સામ્યાવસ્થાનું શાંત આમ મેલીને, સ્ફુર્ણ એછન કર્ણુ આગળ,
એક પાસે એક ડબ્બા અગ્યાર બાડી, મન દીપ્તિયોની વ્યાધી સાંકળ — માં ૧.
આંધુની સુંદર સંકક બની છે, તેમાં રાત્ર દિનના બે પાટા,
ખારેખાર માસે ત્યાં આવે છે રરેશનો, માસ માસના મૈલ ઘાટા — માં ૨.
મમતા ગોમુલરમાં વાસનાની આમ, માહિં રાગ દ્વેષ ભયો છે,
તપ્ષ્યા રૂપિણી સ્તીમ કરીને, ચોરાશી લક્ષમાં ફર્યો છે — માં ૩.
અપંગીકૃત ભૂત સાથે મળી, કરી નામ રૂપ રેલવે ભારી,
પાંચ તત્વ પૂતળાંની ગાડી બનાવી, લાવી ભવાટીમાં લમાવી — માં ૪.
જન્મ સંસ્કારની ઓશીસે આવી, છવ દીકિટ કલાવે જવા,
ટાક તાપ દુઃખ સુખ ભાતું ભર્યું, ભાવી * સુસાદરીમાં ખાવા — માં ૫.
વ્યાધિ રૂપી જ્યાં સીઅથ ખલે ત્યાં, ગાડી રહે છે થોંભી,
કર્મ રૂપ ગાઈ પાછી સીટી કરે ત્યારે, આગળ ચલાવે છે લોભી — માં ૬.
જડવસ્તુ જ્ઞાન હીન પક્ષિ પશુ, અને નર તત્તુ જ્ઞાનવાન કીધું,
ચેતન રહિત જડ થઈ કલાસમર્હિ, સ્થાન સેકન્નું પશુઓને દીધું — માં ૭.
નર દેહ છે શરટ કલાસ વિરલા પામે, જેઓ ઉત્તમ ધન ધર્મ વાપરે છે,
શક્તિ સદ્ બુદ્ધિ સિદ્ધિની સંગ્રાપ્તિ વડે, આગમન હેતુ સરે છે — માં ૮.
ચારે પુરુષાર્થ જેને આધિન રહ્યા છે, દેવગણ પણ જે ચહે છે,
પૂર્વ પુણ્ય પદ્મ ન જોયું પૂર્વ દીધાં, તે છવ નરદેહને ગ્રહે છે — માં ૯.
આવળીને ઇસારે સ્વર્ગ મળે છે, મુક્તિ મળે મો માગી,
સલશીળ સાચવી લક્ષિત કરે તેની, જનમે જનમ ભૂખ ભાગી — માં ૧૦.
સદ્ગુરુ સેવાનો સાધનાથી રહેજમાં, આય છે સ્વરૂપની પ્રતીતિ,
દેહાભિમાન જન્ય દુઃખ સૌ તળમ, ટળે ચોરાસી લાખ તણી બીતિ — માં ૧૧.
તેમ છતાં અવળે જો આગે ચડે, અને ભૂલે સ્વપ્ન શાન્ત સીધા,
પાર નહિ પામે ને આયડી મરે, જેને ગુરુએ ન હાથ મૂક દીધો — માં ૧૨.

લાંબી મુસાફરીને ચીકે પડ્યો. તેનો આવે નહિં કોઈ આરો,
 વિધવાદિ વેશ્યાઓ વીંટલછ માર્ગમાં, માથે મૂકે પાપ ભારો — માં ૧૩.
 પશ્ચિમ ચોર ધન ધર્મ તણું હુટવા, ખૂલે છુપાઈને બેકા,
 કંઈમાં પ્રસાદ તેઓ સાધન બોધ, પછી દારીને બેસે હેકા — માં ૧૪.
 માર્ગે મુસાફર મસે છે અવનવા, નવરંગી દેશ દેશ વાસી,
 કોઈ માનવ કોઈ દાનવ આવે, કોઈ ભાવે છે વિરલા દેવાંશી — માં ૧૫.
 દેવાંશી પારસના સ્પર્શે મુગધું બની, શ્રેષ્ઠ સ્થાન સંપાદી શોભે,
 મેલી જડીમૂટી જોને અડકી અભગ્રવે તે, પાપાણુ અધ માર્ગમાં જો બોભે — માં ૧૬.
 સદ્ બુદ્ધિ સેવે તો સ્વર્ગ પંથ સંચરે, ધર્મ ભોગ ભોગવે વિલાસે,
 દુઃખદિ સંસારે પાપીટ લઈ પાપની, ઉતરે છે નહિં અવાસે — માં ૧૭.
 કર્માનુસાર ગતિ શાસ્ત્રમાં કહી પશુ, પુરુષાર્થ કર્મનો પિતા છે,
 કર્મ ધર્મ મર્મ પરમ જાળવી સદાય સાધુ, કામ ક્રોધ મોહને જીત્યા છે — માં ૧૮.
 મહાન માતાંગને ચરણે ચડ્યા પછી, જ્ઞાન છોતે પુઠે બેઠે છે,
 સદ્ગુણ પ્રસાદ દાલ ધોંગી મળી તેને, પશ્ચિમ તે શું કરી શકે છે? — માં ૧૯.
 નિર્ભય અધ નાથ ગુરુ ચરણે વિરામો, નિર્વિદ્ય અટન કરીને,
 પ્રભુ પ્રેમ પામે પુનઃ મોક્ષ માર્ગ જામે, ગુરુદેવ ચરણરજ સિરેધરીને — માં ૨૦.
 સદ્ગુણ આગમી આ માનવ નર દેહની, સકળ મુખ સાધના સધાયે,
 પ્રેમ પ્રભુ નાથ આવી વિરાજે ત્યારે, કાર્ય સર્વ રહેજ સિદ્ધ થાયે — માં ૨૧.

। પરમાત્મને નમઃ ।

અર્જુન-ઉર્વશી સંવાદ.

રચનાર રા. રા. બાઈશંકર કુબેરજી શુક્લ સીમલર-વેરાવળ.

મંગળાચરણ.

મનહર.

પ્રભુ તણા પ્રિયી અને ગુર્જર ગિરાના ધમ,
 પ્રેમાનન્દ કરીશને નમું કર બેડીને;
 વ્યાસ અવતાર રૂપ હસિ કાળ લાગ જુપ,
 ગુર્જર પ્રજાને જોજે જ્ઞાન આપ્યું ગ્રામને,
 જ્ઞાન યમું ગુર્જરાને પ્રસાદ પ્રાકૃત પાંચી,
 ધન્ય કવિ પ્રેમાનન્દ તેવું પુન્ય આપને;
 પ્રૂષ્ટે હયું પિતા-વચન વલ્લભાં સુઝાય કરી,
 ગુર્જર ગિરાને તારી જુગતી જતી તમે—

* પાપડી ન પહેરવી એવું લીધેલું પ્રેમાનન્દ કવિનું રૂપ ગુર્જરગિરાની શ્રેષ્ઠતા બાવવા
 આરે હવે તે તેના પુત્ર વલ્લભે સારાં કાવ્યો કરી પ્રૂષ્ટે હયું ને પાપડી પહેરવી નહીં.

નરસીંહ પેઠે તમે : પ્રભુ તણું ગાન કર્યું,
 ધર્મ ચુરું તમે મહા દેશ-હિત આપણી;
 ધર્મ અન્ય વાત લહી કાવ્ય કથે કેવિ કોઇ,
 આખ્યાન અનેક રમે કાવ્યમાં ફરી ફરી;
 રામાયણ ભારતમાં કુણું કીડા અનેક છે,
 કિર્તન કરે જે તેનું કાવ્ય શુદ્ધિ વાપરી;
 એક કવિ વેદ ગણું કાવ્ય તેની વાણીગણું,
 કરું કરું કાવ્ય આવા રમું રમું તે મહીર

પ્રસ્તાવના. *

દ્રુતવિશંખિત.

મહી ન સત્યવતી પ્રિય તાતની, અડગ ધૈર્ય ધરી મન નિઝહી
 પ્રે તનું ભીષ્મ તથા સુત* પાર્યનું, ચરિત વર્ણવું નાટક-છન્દ શું+—૧
 અનુક્રુપ.

મહાત્મા વ્યાસની વાણી અનન્ત ફળદાયીની
 ચિત્તમાં ધારવાથી જે મોક્ષદા સહુને થતી—૨

વંશરથ વૃત્ત.

ગયા વને પાંડવ સર્વ ત્યાગીને, પૃથા સુભદ્રા સુકુમાર* સુગ્રાને
 થયા અરે દુઃખી મહા અરણ્યમાં, પ્રભુ કરે રક્ષણ તેમનું સદા-૩
 ક્ષણે ક્ષણે દુઃખ દીએ અધર્મીઓ, સદા કરે પ્રેમથી સર્વ પાંડવો
 હરી જવા દ્રોપદી સીન્ધ રાજને, પ્રપંચથી મોક્ષીઓ મહા વને-૪
 કરી પરીક્ષા યમ શક મારતે, વને ભમાવ્યા પ્રિય ધર્મ કારણે
 ધરી રથા ધર્મ વિચાર ધારણે, પ્રભુ કરી રક્ષણ ધર્મ જાળવે-૫

મન્દોકાન્તા વૃત્ત.

રક્ષા કીધી જહુ જહુ રથને પ્રેમથી વાસુદેવે
 જ્યાં જાએ ત્યાં વિજય કરીને આવતા પાંડવોને
 નિશ્ચે તેને જય અહીં થયો કારણે છે કુદે ને
 જેને વાંલા હરિ હર પ્રભુ ભીતિ તેને થું હોયે-૬

* આ કાવ્ય “વસ્તુ નિર્દેશાત્મક” છે. શિષ્ય પિતા જેણે અડગ ધૈર્યથી સત્યવતીનો સંગ
 હી કયો (તેમ અર્જુને ઊર્વશીનો સંગ ન કયો એ વ્યંગ છે તેના) ભિષ્મ પિતાનો પુત્રના પુત્ર
 ભૃનનું આ આખ્યાન છે.

+ છન્દોમય નાટક.

* અભિમન્યુ.

* શિષ્યનો સુત પાર્ય કાપ્યો છે તેથી આ રથને ભીષ્મનો પાત્ર અર્જુનએ એમ ગણવું.

। પરમાત્મને નમઃ ।

અર્જુન-ઉર્વધી સંવાદ.

રચનાર રા. રા. બાઈશંકર કુબેરજી શુક્લ સીબલર-વેરાવળ.

મંગળાચરણ.

મનહર,

પ્રભુ તણા પ્રિયી અને ગુર્જર ગિરાના ઇશ,
પ્રેમાનન્દ કરીયને નમુ કર જોડીને;
વ્યાસ અવતાર રૂપ કલિ કાળ જાજી જુપ,
ગુર્જર પ્રભુને તેજો જ્ઞાન આપ્યું ગાધને,
જ્ઞાન થયું ગુર્જરાને પુરાણ પ્રાકૃત વાંચી,
ધન્ય કવિ પ્રેમાનન્દ તેનું પુન્ય આપને;
પૂર્ણ કર્યું પિતા-વચન વશમાં સુકાચ કરી,
ગુર્જર ગિરાને તારી જુગતી જતી તમે-૧

* પાપકી ન પહેરવી એવું શીષેયું પ્રેમાનન્દ કવિનું પણ ગુર્જરગિરાની શ્રેષ્ઠતા જાણ
આટલું તે તેના પુત્ર વશજે સારાં કાબે કરી પૂર્ણ કર્યું ને પાપકી પહેરાવી હતી.

સ્વદેશ પ્રેમાંજળિ.

તથાનાર—ડો. હીરાલાલ. વી. કર્જણીશંકર. ચોરા. કચ્છ ભુજનિવાસી.

શિખરણી પુત્ર.

અહો! જાગો જાગો, હજી લગિ છું નિદ્રાવશ થયા,
 હવે નિદ્રા ત્યાગો, અતુલ સુરતીમાં પદિ રચા;
 નિશા જાગે વીતી, સમય અરણ્યેદે શર થયો,
 ધરી પૂર્વે જોશે, ઉદય નજ માંહી રવિ થયો.
 હતી નિદ્રા ધેને, ભરત ધરણી અદ્યપિ લગી,
 તજ તે બંગાલે, સ્વદિત અતિ ચાહી હર ધરી;
 વિદેશી વસ્ત્રના, પ્રથમ અનુરાગી નહિ હતા,
 હવે તેની પ્રીતી, ખચિત તજવામાં પ્રુણ થતા.
 સ્વચ્છાની પ્રીતી, હૃદય ઉલ્લાસે પ્રિય સખા,
 સ્વદેશી ચીત્તેમાં, ચિતકું અપઘવો જન બધા;
 અભાગી દિ'દો આ, અધમ તમ ઘેરા મદિ પડ્યું,
 વિષ્ણુ વારે ધાયા, જગત જન દોસે મન ખડું.
 હવે ચાલે બેઠા, ગૃહજી કરિને ત તનમાં,
 ન હારો ના જાંઝ, દિમત ધરજો પીર મનમાં;
 ધરો સર્વે સાર, નજર કરણેશી નહિ કરી,
 કૃપા વર્ષા પાડશે, સુકૃત કરવા આ યુલ ધરી.
 કળા કારીગીરી, હુનર વળિ વ્યાપાર પ્રપંદે,
 નિરાળા ઉધોગે, સજગ ચિત રાખોજ અટકે;
 સ્વદેશાભિમાની, નર રતન કેરો જગ સહુ,
 ગવાશે વિખ્યાતી, કથન ગુણ યારો વગ બહુ.
 નવી કાઠી ગાથો, વિષવિધ પ્રકારે શર કરો,
 કળા ઉધોગેશી નવિન કૃતિ હાથે તમ ધરો;
 ગૃહે દેશી નીજે, સહજ કદિ દેશી પથુ ગૃહી,
 પ્રસારે ચોપાસે, વિજય ખનિ હી'દો જગ મહી.
 રિચતી સારી યાશે, પ્રથમ કરતાં ભારત તણી,
 વચ રેશે દેશે, સકળ ધન પીડા દમ બંડી;
 પ્રભુ રાજ રેશે, હૃદય નિજ રાખી અતિ દવા,
 દરિ આધી બાંધી, સહજ સહ યારો તમ દિયા.

અધ્યાવલોકન.

શ્રી શુદ્ધ ભાવાનંદ*—દ્વિતીયદર્શન-(સંતોષ અને સમ ભાવ)-આ પુસ્તકમાં શ્રીયુત પ્રેઃ
ભાષણે વાચક સુમુક્ષુજનોને માટે ભાવના સિદ્ધાન્તો વિષય વિસ્તાર પૂર્વક પ્રકટ કર્યો છે.
સ સાર અસાર છે, ને તેમાં રહીનેજ સારરૂપ વસ્તુ જે પરમાત્મા તેને મેળવવા માટે
યાત્રો કરવા જોઈએ તથા મનુષ્યના દૃઢચની ભાવના કેવી હોય તે કંઈ પણ મળે એ સર
તાથી સમજાવ્યું છે. મનુષ્યો ધનસંચય કરે છે અને કાળક્રમે લક્ષ્યાપતિ થાય છે ત્યારે તેમ
કેઈકિંજ એવા હોય છે કે તેમની ભાવના જન્મ મરણથી મુક્ત થયાની હોય. ધનવ
જગતમાં જીવન ધારણ કરી, માત્ર જોજ, જોગ વિલાસ, મનની છાંછાઓ, વાસનાઓને
કરવામાંજ સિપ્ત રહે છે. પરંતુ જ્યારે તેઓનું ધન નાશ પામે છે ત્યારેજ તેમને સમ
છે કે આ જગતમાં મુખ, દુઃખ, દર્પ, રોક, ધનાઢ્યતા અને દારિદ્રતા કાળક્રમે આવ્યાંજ
છે, પરંતુ દરેક સમયે મનુષ્યના મનની ઉચ્ચ ભાવનાઓ હોવી જોઈએ. ઉદાર વિચારો હે
જોઈએ. અને પરાંપકાર કરવાની તેમજ દુઃખી દરિદ્રોનું દુઃખ મટાડવાની ભાવનાઓ હે
જોઈએ. આ પુસ્તક એવા એવા વિચારોનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. પુસ્તક ઉઘાડતાંજ આ
મુક્ત સ્વરૂપ, પરમપૂજ્ય પાદ મહાત્મા શ્રી નથુરામજીની પવિત્ર હાથ દ્રષ્ટિગોચર થાય
એજ મહાત્માની શિષ્ય વૃત્તિને પ્રતાપે સાવિત્રતાનાં બીજ રોપાઈ તેનાં ફળ આવા મુર
રૂપે બહાર પડે છે. આવા ધણાં પુસ્તકો બહાર પડવા જોઈએ અને ગુજરાતી પ્રજાના હ
પટ ઉપર તેના ચિત્રો આસેખાવાં જોઈએ. શ્રીયુત પ્રેમજીભાષિના પ્રયાસ સર્જન ચયસો જેવા
અમારી અભિલાષા છે. સુમુક્ષુ જ્ઞાતમુજનોને આ પુસ્તક વિના મુશ્કે મળે છે. આ પુસ્તક જ
દિનાઈ કચ્છ સમા ધોધાતા રહીય શાહ વીરજી ગણાભાષ દેવાસિંહ મુકાદમે પ્રકટ કે
મુજનો ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

સ્વર્ગનોખન્તને†-રા. રા. અમૃતલાલ સુંદરજી પટ્ટીઆર કૃત આ પુસ્તક ખરેખર કે
અર્જના ખજાના રૂપજ છે. એમ કહેવામાં અતિરાયોક્તિ નથી. દિવસે દિવસે કળીયુગ પોતા
સામાન્ય પ્રજાતીવે છે. તરફથી યુવા પર્વત સ્ત્રી પુરુષોના આચરણ બગડતાં જાય છે. ધર્મ
નામે દોંગ કરનાર, હાત્માઓને નામે બાવિકલકતોને ધૂતનાર અને ગુરને નામે શિષ્યો પાસે
પેસા કઠાવી પેસા † ત્રિજ્વરીઓ તર કરનાર વધતા જાય છે. અભદ્ય વસ્તુઓ ભદ્ય થાય
અને અપેષ વસ્તુઓ પીવાય છે. ત્યાં ત્યાં નજીવા સ્વાર્થને માટે એક બીજાનાં ગળાં કપાય
અને વિશ્વાસનો દોહ થાય છે. તેવા સમયમાં રા. રા. અમૃતલાલનાં પુસ્તકોએ ગુજરાતી પ્રજા
નાંચનારાઓના દૃઢમાં ધર કમ્પે છે. આપણો દિંદુઓનો ધર્મ કું ? કેવા પ્રકારે ધર્મની દર
બળવવી ? અને કયે માર્ગે વર્તન કરવાથી આપણો ધર્મ બળવે ? કહેવાય ? એ જોઓ
જાણવાની છાંછા છે તેમને માટે રા. રા. અમૃતલાલનાં પુસ્તકો એક રામબાણુ ઔપધરૂપ દ
સ્વર્ગનો ખજાના એક તેવુંજ આપક છે. એ ઔપધ પ્રદણ કરનારના ત્રય તાપ કપાય છે અ
ચરિત્રમાં ધર કરી બેઠેલા અદ્ય રોગો વિમોચન થાય છે. આ ખજાનામાં જુદી જુદી ૧૨

* પ્રયોગક-શ્રીયુત પ્રેમજીભાષ નાદરેખાઈ સાખાપુરવાળા વૈદ ઝીચબંદર માંડવી-મુંબા

† લખનાર રા. રા. વૈદ અમૃતલાલ સુંદરજી પટ્ટીઆર કિરમત રા. ૧-૦-૦ ઠે. ભાર
જીવન પ્રેસ ગણાદેવી રોડ મુંબઈ.

ત્રીજેરીઓ છે અને તે ત્રીજેરીઓમાં જે દ્રવ્યોત્પન્ન રત્નો ભવી છે. તે અવરૂપ વાંચવા જેવાં છે. એકે એક રત્ન સરળતા પૂર્વક લખાવાથી વાંચનારને તાત્કાળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે તેવાં છે. પ્રત્યેક ગુજરાતી ભાષા જાણનાર, પ્રત્યેક ધર્મનાં, પ્રત્યેક જ્ઞાતિનાં સ્ત્રી પુરુષોને, આ પુસ્તક વાંચવાની અમે સલામતી કરીએ છીએ. રા. રા. અમૃતલાલભાઈ પુસ્તકોદારા, જ્ઞાન દેવાને છે એટલું જ નહિ પણ વાણી અને કર્મવડે પણ પરાયણ રૂપે તરફ દોરવા છે. તેમના અંત-કરણમાંથી નિકળતો ચમત્કારિક વિચારોનો ઝરો અમૃત સમાન જ છે. આ હજાર પુસ્તકની કીમત પણ લગભગ અડધો અડધ જેટલી છે.

ઉત્તર યાત્રા- આ પુસ્તકમાં કર્તાએ અદ્વિતારાપણ અને કેદારનાથની યાત્રાનું વર્ણન કર્યું છે. આપણા દેશમાં આવાં યાત્રાનાં પુસ્તકો છપાઈ વિશેષ બહાર-પડતા નથી. પરંતુ એવાં પુસ્તકો યાત્રાળુઓને કેટલાં ઉપયોગના છે તે હજી સમજવામાં આવતું નથી એવું ખેદની વાત છે. મુખ્ય અને ગુજરાત કાઠીયાવાડના ઘણા રાજા, રજવાડાઓ તથા ધનવાનો પાંચ-પચીસ માણસના લશ્કર સાથે યાત્રાએ જાય છે! મોજ મજા ઉઠાવે છે! હળંદો રૂપિયા ખર્ચ કરે છે, પરંતુ પોતાની યાત્રાને નિમિત્તે ખર્ચ થતા રૂપિયાનો દરમો દુરસો આવા કામ પાછળ વપરાય તોજ તેમની યાત્રાનું પૂરું સાર્થક થયલું મનાય. યાત્રા જઈઆવી ગંગા પુજન કીધું અને બસો પાંચસો મનુષ્યોએ મિશન ઉઠાવી લીધું તેમજ યાત્રા જનારને પ્રસંસા સ્ત્રયંક શબ્દો કહા તેથીજ યાત્રા સુંદર થઈ માની લેવાનું નથી. યાત્રા કરવા જતાં ક્યાંથી ક્યાં જવું, માર્ગમાં શું શું મુખ્ય દુઃખ પડે છે તથા કેવી કેવી સગવડો મળી શકે છે, યાત્રા સ્થાને ક્યાં ઉતરવાથી ફાયદો થાય છે તેમજ ક્યે ક્યે તિથે ક્યા શાસ્ત્ર પ્રમાણે કેમ વર્તવું તે સઘળાનો અનુભવ લઈ છપાવી પ્રકટ કરવામાં આવે તો તેથી યાત્રા કરવાની ઇચ્છા રાખનારાઓ ઉપર થોડો ઉપકાર થતો નથી. અમે તો માનીએ છીએ કે જેટલો ઉપકાર, ગંગા પુજન પછી મિશનનો લાભ આપવાથી થતો નથી તેથી પણ અધિક લાભ આવાં પુસ્તકોથી થાય છે. યાત્રાનાં સ્થાનોમાં પડ્યાઓ ગમેતેમ ગરબડ ચલાવે છે તો તેનો અનુભવ મેળવનારને પ્રકટ કરે તો શ્રદ્ધાવાન યાત્રાળુઓને તેથી ધણો લાભ થાય છે. રા. રા. દેવશંકરભાઈએ પોતાના પુસ્તકમાં અદ્વિતારાપણ અને કેદારનાથની યાત્રાનું સંપૂર્ણ વર્ણન કર્યું છે. ઉપરાંત પોતે જ્યાં જ્યાં ફર્યા છે ત્યાં ત્યાં વર્ણન કુસળતાથી કર્યું છે. અને તેથી ઘણી માહિતી મળે એમ છે. વળી એ યાત્રા કરવા જનાર યાત્રાળુ માટે ઉપયોગી, નિર્ણયનું આખ્યાન, નામની આખ્યાયીકા પ્રકટ કરી છે તે વાંચવાથી પણ પરબલ પરમાત્માની અસાધ્યતા જણાય છે. પુસ્તક વાંચવા અને સંગ્રહ કરવા લાયક છે. કિમત પુસ્તક ઉપર જણાતી નથી.

* પુરણીને સારંચે જતી પુત્રાને માની શીખામણ- આ ન્હાનકડું પણ પ્રત્યેક સન્નારીઓને ઉપયોગી પુસ્તક છે. આપણા દેશમાં લગ્ન કરવાની જુદી જુદી રીતિ ચાલે છે. પરંતુ તેમાં એટલું બધું અધેર અને અધુરાપણ જેવામાં આવે છે કે તેનો વિચાર કરવાથી અંતઃકરણને ખેદ થવા વિના રહેતો નથી. જે જે જ્ઞાતિઓમાં મોટી ઉમ્મરે લગ્ન કરવાનો રિવાજ છે તે વરકન્યાઓ પતિ પતિની ધર્મ સમજ શકે છે. પણ જે જે જ્ઞાતિઓમાં આઠ, દશ કે બાર વર્ષની કન્યાઓને પરણાવી દેવામાં આવે છે તેમને બિચારીઓને પતિ ધર્મ શું તેની ખબરજ હોતી નથી. કેટલીક કન્યાઓ તો પરણતી વખતે પતિનું મુખ જુલે છે અને સાર પછી પાંચ, છ વર્ષ સુધી પતિનું મુખ પણ જેવા પામતી નથી તો પછી પતિ ધર્મ જાણવા-

* લખનાર-રા. રા. રાવલ, દેવશંકર રામચંદ્ર દેવચુ કાર્યભારી વઢવાણ.

* લખનાર રા. રા. વિઠ્ઠલદાસ લાલદાસ રોહાવાળા નં. ૯૭ મિન્ટ રોડ મુખ્ય.

ની તો વાતજ ક્યાં ? અર્થ જોતાં એવાં લગ્ન થતી વખતેજ તેમના માતા પિતાઓએ વિચાર કરી વર કન્યા સમગ્રજીવાણાં યાપ સારેજ લગ્ન કરવાં જોઈએ. અને લગ્ન થતી વખતે આ-ચાર્યોએ તેમને તેમના ધર્મ સારીપેઠે સમજાવવા જોઈએ. અર્થ જોતાં ઘણી યાત્રામાં જો લગ્ન યાપ છે તે વરકન્યાનાં નહિં પણ તેમનાં માતા પિતાનાંજ ફરીથી જાણે મહાદેવી ઉમ્મરે લગ્ન થતાં હોય એમજ જણાય છે. આચાર્ય શ્રી સંસ્કૃતમાં ગાદી ચઢાવી જાય છે ! વર કન્યાને પાણી મુકો કે દક્ષિણા મુકો એ શિવાય વિશેષ મહાત્મ્યું જ્ઞાન ભાગ્યેજ યાપે. આવા જમાનામાં આ પુસ્તક દરેક વિવાહિતા કન્યાના હાથમાં હોવું જોઈએ. કે જેથી તેને પોતાના પતિ ધર્મનું યથાર્થ જ્ઞાન યાપ. ધનવાનોએ આવાં પુસ્તકની લાખે કાપીઓ પડતર કિંમતે વેચવી જોઈએ. સાસરે જતી પુત્રીઓને માટે આ પુસ્તક હૃદયના શૃંગારરૂપ છે.

આ પુસ્તકના છેલ્લા પાના ઉપર કર્તાએ વન્દે માતરમ્ ના મથાળા નીચે ચાર પ્રસ્તાવ કર્યા છે. આ પ્રસ્તાવ દિંદુસ્તાનના તરજી તારજીના ઉપાયમંત્રિ એક સચોટ ઉપાય છે. 'વિભાગી' સાલ અપાયવાનારાઓને વિલાયતવાળાના "એજન્ટો" ની ઉપમા ઘટે છે ત્યારે પોતાનાં વર્તમાનપત્રો અને માસિકો વિદેશી કાગળ પર છાપી તે કાગળો અપાયનારા સ્વદેશી સંપાદકોને "એજન્ટો" ની ઉપમા સામાટે અપાવી ન જોઈએ ? * * * વિદ્વતા અને દેશભિમાનનું ખાલી ડાળ દેખાડનારા એવા પવચારોનાં પત્રો અરિદી સ્વદેશનો પૈસો પરદેશ મોકલવાના આધન ભૂત તથા પાપ ભાગી પ્રજાએ સામાટે ન થવું જોઈએ ? આવાં પત્રોમાં સ્વદેશી માસની જાહેર ખબરો સ્વદેશી * * * એએ સામાટે આપવી જોઈએ ? * * * કાંટાખેર પત્રોને સ્વદેશી કાગળ વાપરવાની ફજ્જ સામાટે ન પાડવી જોઈએ ? " આ મનસખ દરેક છાપખાન- અને દિંદુસ્તાનનું દિત ન્દાનારાઓએ આગી પેઠે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

* વિશ્વવિલાસ-પ્રથમ ભાગ કર્મમંડલ-આ પુસ્તકમાં કર્તાએ પરમાત્મા રચિત આ જૂદિમાં શું શું વસ્તુઓ કર્યાં કેવળ ઘણે નયા પ્રયેક જડ અને ચૈતન્ય વસ્તુની કેવી રચાયતા છે તે જતાવવાનો શ્રમ કર્યો છે. જગત્ની ઉપનિષદ જે પરમાત્મા તેજો સંસારમાં અનેક ચિત્રો આ-લેખ્યાં છે અને તે એકજ દેશ કે એકજ ગામમાં કે ઘરમાં જોઈનાર માણસો જાણી શકતા નથી. અને તેથી માણસોને કષ્ટિ ઉપર ચાલતા કાર્યભારની અજર ન પડે એ સંજલિન છે. દિંદુસ્તાનના રહેવાસીઓ ધણે વાગે દિંદુસ્તાનના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં કયો વેપાર ચાલે છે, તેની અજર જાણી નથી તો પછી બીજા જ્ઞાન તે હોયજ ક્યાંથી ? પરંતુ આ પુસ્તકમાં કર્તાએ વિશ્વ જ્યનાર પરમાત્માએ રચેલાં મનુષ્યો, દરજી, ધાંતી, મોતી પિગેરે કામ કરનારાઓ, પશુ પખીઓ, પચનરો, હવ, પ્રાણ, આત્મા, પ્રકૃતિ, વૈદિક પ્રકૃતિઓ, ખેડાક પોષાક, તે વેચનારાઓ અને મોટાં મોટાં કારખાનાંઓ, વિદ્યા દુખર, વર્તમાનપત્રો, છાપખાનાઓ, પુસ્તકો વિનાર, દુનિયાની રોષ, અંત્રેએ અને આ દેશનો સંજલિન પિગેરે પુષ્કળ અદિતી પ્રકટ કરી છે અને તે જાગ્રક આજકાલોને ઉપયોગનું છે એટલુંજ નહિ. પણ સુવાન વૃદ્ધોને પણ જાણવા જેવું છે. જેઓ વર્તમાનપત્ર વાંચતા નથી તેમજ જેઓએ મધ્ય વાંચવાની આધા લીધી હોય છે તેમને નજીક કિંમતમાં મળું વાંચવાનું મળે તેમ છે. ઘણા એવાં પણ ધનવાન હવડાં પડ્યાં છે કે પૈસા ખરચી પુસ્તકો વાંચવાની આધા લીધી હોય છે તેમને તો અમે ખસ લગામજી કરીએ છીએ.

સ્વદેશ પ્રેમી—લિઓનિડાસ.

Cowards die many times before their deaths,
The valiant never taste of death but once,
Of all the wonders that I yet have heard,
It seems to me most strange that man should fear;
Seeing that death, a necessary end,
Will come when it will come.

જગતના ઇતિહાસનું અવલોકન કરવાથી જણાય છે કે પ્રત્યેક દેશમાં સ્વદેશ પ્રેમી મહાપુરુષોનો જન્મ થયો છે. સમયે સમયે તેમણે પોતાનું વિરત્વ બતાવી મ્હોટા મ્હોટા સમર્થ રાજ્યોનાં વિશાળ સૈન્યને હરાવી દીધું છે. સમયે સમયે તેમની અસીમ સ્વદેશ ભક્તિ, અસીમ વિરતા અને અસીમ રણદક્ષતા જણાઇ આવી છે. એજ તેમની સ્વદેશ ભક્તિ, વિરતા અને રણદક્ષતા સંસારની પ્રત્યેક પ્રગતે માટે દ્રષ્ટાંત રૂપ જણાય છે. એશિયા, આફ્રિકા, ઈંગ્લંડ અને અમેરિકા આદિ દેશોમાં એવા ઘણા વીર પુરુષો થઇ ગયા છે અને તે સધળાનાં વંશોગાન આજે પણ ગવાઇ રહ્યાં છે. તે મહા સમર્થ સ્વદેશપ્રેમી પુરુષોનાં નામ, હજારો વર્ષ થયા છતાં મૃત્યુ પામ્યાં નથી. યુદ્ધ સ્થળે તમના કિર્તિ સ્થંભ શેષાયા છે. પ્રગતી નસેનસમાં તેમના વિરતનું લોહી ઉછળી રહ્યું છે અને તેમની સ્વદેશ ભક્તિએ સ્વદેશ ભક્ત પુરુષોના હૃદયમાં અજર, અમર ધર ક્યું છે. પ્રત્યેક પ્રગત પોતાના દેશના સ્વદેશ ભક્ત પુરુષોનાં શુભ કિર્તન, ચીરકાળ પર્યંત ગાયા કરે છે પણ અમે તો એવા પ્રત્યેક દેશના મહાપુરુષોનાં શુભકિર્તન ગાઇશું. અને જો સ્વદેશ પ્રેમનું મહાત્મ્ય સારીપેઠે જાણે છે તેઓ પણ એવા મહાપુરુષો તરફ માનની દ્રષ્ટિએ જોશે.

આજે અમે ગ્રીસ દેશના એક વીર પુરુષનું ચરિત અંકિત કરીએ છીએ. આ ચરિત ચિત્રમાં જે સાહસ, જે ધૈર્ય, જે હિમ્મત અને જે સ્વદેશ પ્રેમ જણાય છે તેજ તે મહાત્મા પ્રત્યે 'મૃત્યુભાવ' ઉત્પન્ન કરે છે. ઇ. સ. પૂર્વે આસરે ૪૨૫ વર્ષ ઉપર, ઇરાન દેશમાં મહા વિખ્યાત ઝાંસસ નામનો રાજા થઇ ગયો છે. તે સમયે ઇરાનનું સામ્રાજ્ય ધણે વેગળે સુધી પ્રસર્યું હતું. હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમ સરહદથી મધ્ય એશિયાની ઇર્ગિયસ નદિના તટ પર્યંત અને રાતા સમુદ્રથી તે ટેક કારિયન સમુદ્ર સુધી એ સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર પસર્યો હતો. આ સામ્રાજ્યના સામંત મંડળે અનેક પૌઠ પ્રતાપી અને શૌર્યમાં વિખ્યાત યયવી ભતિઓને પદ્મસિત કરી હતી. ખાદિયા, ઇથિઓપિયા, ફિનિશિયા, અરબધાન આદિ અનેક દેશના રાજ્યોના રાજા-મુકુટ, રાજ્ય ઝસિસના પગની ધૂળમાં રગદોળાયા હતા. બાબિલોન, સુસા, પર્સિપોલિસ વિગેરે શહેરોમાં, આ સામ્રાજ્યની વૈભવ સમ્પન્ન રાજધાની હતી. લોકો ઉધ્યોગી અને જમીન-સારા પાકવાળી હોવાથી એ રાષ્ટ્ર ઉત્કર્ષની પરમાવધીએ પહોંચ્યું હતું. અને તેથી બાદશાહની ત્રિજોરી પણ ગળા સુધી ઉભરાતી હતી. આથી કોઇ એમ સમજશે કે એ મ્હોટો સમૃદ્ધિશાળી રાજ્ય-સમાધાન પૂર્વક રાજ્ય અલાવતો હશે પણ એમ નહોતું. સામ્રાતના યુરોપીય સુધરેલા રાજ્ય કર્તાઓની પેઠે, ઝસિસ બાદશાહ પણ રાજ્ય તૃષ્ણાનો ભોગ થઇ પડ્યો હતો. ગમે-તેટલું ધન મળવા છતાં પણ રાજ્યએ હમેશાં રાજ્ય વધારવાના લોભી હોય છે. સમર ભૂમિ

ઉપર હમરો, કાષો નિર્દોશ, નિર્મુક્ત સિપાઈઓના પ્રાણનું ખસિદાન આપી રાત્રી વધારતા જ ન્નય છે. છતાં પણ તેમની રાક્ષસી તૃષ્ણા તેવીને તેવીજ ! સામાન્ય વધારતા જાય, ધન ભા-
રગર વધારતા જાય પરંતુ પોતાની પ્રજાના સુખ દુઃખ માટે પણ લક્ષ આપવું એ પણ તે-
મની પવિત્ર દુરુજ છે. પરમેશ્વર તેમને રાત્રી વધારી આપે છે, ધનકોશ ઉભરાઈ જાય તેટલું
ધન આપે છે પરંતુ મંદ બુદ્ધિના રાજાઓ પોતાની પ્રજાને ભૂલી જાય છે ! પ્રજાને ગમેતેવી
હાલતમાં સડવા દે છે ! અને પ્રજાની દાદ ફરીયાદ સાંભળવામાં આવતી નથી !

ઝર્સિસ બ્રાદશાહના રાજ્યમાં પણ તેમજ-હતું ! સઘળી જાતીના, સઘળી બાપા બેલ-
નારા અને સઘળા ધર્મના લોકો તેના હૃદય નીચે રહે એવી તેની વિચક્ષણ ઉત્કટે દમ્બા હતી,
અને તેથી ગ્રીસ દેશ ઉપર સ્વારી કરી લાંબી પ્રજાને પોતાની ગુલામગીરીમાં બેડીદેવા એ
વિચાર ધણી દિવસથી તેના મનમાં ઘોળાયા કરતો હતો. એ સમયે ગ્રીસ દેશ ન્દાનાં ન્દાનાં
સ્વતંત્ર રાજાઓ સમુદાય હતા. પરંતુ તેમાં વિલક્ષણ પ્રકારનો સંપ હતો. પરંતુ તે લોકો સ્વ-
તંત્ર રહે અને માથું ઉંચું કરી પોતાની નજર આગળ મુખે દૂર એ ઝર્સિસને ગમ્યું નહિં
ઝર્સિસ જેવા વિચારના બ્રાદશાહો મનુષ્ય જાતિની સ્વતંત્રતાના શત્રુ હોય છે ! જગતના આ-
રંભકાળથી તે આજ પર્વત એવા દુષ્ટ રાજાઓએ હમરો જાનિઓના અને હમરો દેશોના
સ્વતંત્રતાનષ્ટ કરી, પોતાની ગુલામગીરીમાં ધકેલી દીધાં છે ! ઝર્સિસે સેનાપતિને પોતાનું
સૈન્ય તૈયાર કરવાની આજ્ઞા કરી ઇરાની સામ્રાજ્યની પશ્ચિમ સરહદે સાર્ડિસ નામનું એક
સ્થળ હતું. તે સ્થળે સર્ગ સૈન્ય એકઠું થાય અને નિશ્ચય કરવા પ્રમાણે કેટલુંક સૈન્ય જળા
માર્ગે અને કેટલુંક પગ રસ્તે ગ્રીસદેશ તરફ જાય, બ્રાદશાહે એવો નિશ્ચય કર્યો. અને સૈન્ય
એકઠું થયા પછી નિશ્ચય થયો કે હવે ગ્રીસદેશ ઉપર ચડાઈ કરવા જવું.

ગ્રીસદેશના ગુપ્ત માણસો, સાર્ડિસ શહેર આગળ ફરતાજ હતા. સૈન્ય એકઠું થયા
પછી સ્વારીની તૈયારી કરી કે તરતજ ગુપ્ત માણસો પોતાના દેશ તરફ ચાલતા થયા. તે-
ઓએ સ્વારીની હકીકત બહાર પાડી કે તરતજ સઘળા ગ્રીસ નિવાસીઓનાં હૃદય ખિન્ન
થઈ ગયાં ! તેમની જાતી ફાટીજવા લાગી ! પ્રભો ! નિર્દોશ મનુષ્યો ઉપર આ શું આક્રમ ?
અમે અમારા શહેરમાં બેમીરજા છીએ ત્યાં એ પાપીઓને આવવાનું શું કારણ ? અમારા
રાજાએ તેમને ગો અપરાધ કર્યો છે ! અરે રે ! પ્રભો ! અમને નિર્દોશને કચડી નાંખનાર
રક્ષસોને તું જોજે ! ' આવા આવા અનેક ઉદ્ગારો કહાડતા ગ્રીસદેશના લોકો, સ્ત્રી પુરૂ-
ષો અને બાળકો રોદન કરવા લાગ્યાં ! શાંતનામાં અશાંતિ ફેલાઈ ગઈ ! અને મ્હોટા મ્હોટા
પીર પુરૂષો પત્ની એ સમાચાર માંભળી વિચારમાં પડી ગયા ! રાજા ઝર્સિસનું સૈન્ય કાંઈ ધણું
મ્હડી આવતું નહોતું. માત્ર જીવીસ લાખ યોધાઓનું લશ્કર ગ્રીસદેશ ઉપર મ્હડી આવે
છે ! આટલા સૈન્ય સાથેની ચડાઈ જગતના ઇતિહાસમાં હજુ સાંજળી નથી. જાણે એક
મ્હોટો મહાસાગર ઉલટીને આવતો હોય તેમ માંખેના માંખે સુધી લશ્કર પથરાયતું હતું !
નેપોલિયનનું વિશાળ લશ્કર તેમજ રૂઝ-જાપાનની લડાઈનાં સૈન્યો તેના મ્હોટા આગળ કંઈ
મિત્રાદમાં નથી ! ચડાઈ ચાલવાની ખજર સાંભળતાં મ્હોટા મ્હોટા યોધાઓના હાંમન ગગડી
ગયા. દેશમાં ખજર ફેલાઈ ગઈ અને લોકો પણ ભયારા નિરાશ થઈ ગયા. જાણે બંકરો ઉપર
વાપતું લશ્કર નુડી પડ્યું હોય તેટલી જલ્દી લાગી. ક્યાં ઝર્સિસનું પ્રયત્ન લશ્કર અને
ક્યાં ન્દાનકરો ગ્રીસદેશ ! ઝર્સિસના તાખાનીચેના એકાદ મુખેદારના હાથમાં નેટલો મુલક હતો તેના
કરતાં પણ ગ્રીસદેશ ન્દાને હતો. ગ્રીસદેશનું સમગ્રું લશ્કર એકઠું કરવામાં આવે તોયજી
દુશ્મનના લશ્કરના એક ખુલામાં ક્યાં જરાઈ જાય તો પણ માલમ પડે નહિં ! (અપૂર્ણ)

સેલડીનો ઉદ્યોગ,

મી० જી. એલ. સહસ્ત્રલુપ્તે “મરાઠા” પત્રપર નીચે પ્રમાણે લખે છે, જે હાલની સ્વદેશી હાલચાલને લીધે ઉભા થવા માંડેલાં ખીજા ઉદ્યોગો સાથે” હિંદુસ્થાનની સેલડીની ખેતીમાં સુધારો કરી સારી અને સસ્તી કામતની ખાંડ બનાવવાની: ઇચ્છા. રાખનારાઓને ઉપશોગી થઈ પડે તેમ હોવાથી અત્રે લખીએ છીએ. ખ્રીટીશ સરકારની હકુમત નીચેનાં હિંદના મુલકમાં (જેમાં રજવાડી સંસ્થાનોના સમાવેશ થાય છે) આશરે ૫૦ લાખ ટન અથવા ૧૪ કરોડ બંગાલી મણની વાર્ષિક કચ્છી પેદાસ થાય છે, જેની આશરે કામત ૬૦ અથવા ૭૦ કરોડ રૂપિયા થવા જાય છે; આખા હિંદુસ્થાનમાં માથા દીઠ અર્ધ સરેરાસ ૩૬ પાઉન્ડના થાય છે અને મુંબઈ ઇલાકાનો ૮૦ પાઉન્ડ આવે છે. આ રાક્ષસી જથ્થાના અપતે પહોંચી વળવા આખા હિંદુસ્થાનમાં દર વર્ષે ૫૦ હજાર મણ પેદા કરે એવા હજારો કારખાના ઉઘાડવાની જરૂર છે.

સને ૧૯૦૪-૦૫ ના વર્ષમાં મુંબઈ ઇલાકામાં પરદેશથી ખાંડ નાચે મુજબ આવી હતી,

વસ્તી

બંગાલી મણ.

૪,૮૫,૫૪૭. અમદાવાદ, ખેડા, લાડવઝ, સુરત, યાણા,

૨,૩૩,૫૭૦

૫,૭૯,૩૯૭ અમદાવાદ, ધુલીયા, નાસીક, પુણા, સતારા, સોલાપુર.

૨,૫૩,૭૫૦

૪,૭૩,૪૩૫ ખેડાગામ, ધારવાડ, ખીજાપુર, કાનડા, રતનાગીરી કાલાખા,

૨,૦૨,૪૨૩

૩,૬૧૮,૬૧ સીંધ

૯,૧૨,૧૭૦

૭,૭૬,૦૦૬ મુંબઈ

૧૪,૬૩,૦૨૧

૨૬,૪૬,૨૪૬

૩૦,૬૪,૫૩૪

આખા હિંદુસ્તાનની પેદાશ સાથે લેતાં દર એકરે $1\frac{3}{4}$ ટનની પેદાસની રાસ આવે છે જેમાં મુંબઈ ઇલાકામાં વધારેમાં વધારે છ ટન છે; અને કવી-સલેડ વગેરે ખાંડ પેદાકરવા વાલા દેસોમાં ખાર ટન છે. શેલડીની વાવણીમાં વધારે એકર જમીન વધારવાની જરૂર નથી પણ ખેતીની રીતભાવોમાં સુધારો કરી દર એકર દીઠ પેદાસમાં વધારો કરવાની જરૂર છે. આખા હિંદુસ્થાનની હાલની પેદાશ વધીને મુંબઈ ઇલાકાની પેદાશના જેટલી એટલે છ ટનની રાસ આવે તો હાલની જે ૫૦ લાખ ટનની પેદાસ છે તેજ વધીને ૨૪૦ લાખ ટન જેટલી થાય.

મી० નાઈટ પોતાના જવાબમાં જણાવ્યું છે કે “આ ઇલાકામાં ખાંડ બનાવવાનું પરવડે તેમ નથી. “મુંબઈ ઇલાકાના એગ્રીકલ્ચર ડીપાર્ટમેન્ટ તરફથી મને તેની ઉપજ ખરચ, અને નફાના જે આંકડા મળ્યા છે તે મી० હાડીને મેં બતાવ્યા છે, જેનું મત એવું છે કે ગોળ કરતાં ખાંડ બનાવવાથી નફો વધારે થશે, કારણ કે સ્વચ્છ કાંધા વગરની ખાંડ (ગોળ)ના કરતાં ચોખી ખાંડની માંગણી હમેશાં મોટી રહે છે. ઇંગ્લીશરીવાર બજારમાં ગોળ ધણો ઓછો પડે છે તેથી તેના ભાવમાં ફેરફાર થાય છે. મુંબઈ ઇલાકાનું એગ્રીકલ્ચર ખાતું ગોળનો દર

એકરે મરેલાં નફા રૂ. ૧૦૦ થી ૧૫૦ અને તેજ પેદાશ ગોખી કરી તેની ખાડ બનાવવા મા આવે તો ૨૫ થી ૫૦ ટકા વધારે નફો થાય છે, એમ જણાવે છે, દાખલા તરીકે એજા મા એકી દર એકરે ૧૦૦ બગાલી મધુ ગોળ બનાવવાના રસની રાશ લઈએ એ રસમાંથી ૫૪ મધુ ગોળ બીજી પકતીનો અને ૪૪ મધુ પ્રથમ પકતીનો અથવા ૪૮ મધુ ખાડ થાય, હાનનો દેશી ખાડનો મગાતી મધુ રૂ. ૧૫) નો લાવ છે તેને બદલે ખાડનો ખાડ રૂ. ૧૨) ગણીએ અને પ્રથમ પકતીના ગોળના રૂ. ૩) એ પેદાશ એકી થવાથી રૂ. ૭૦૦) થાય રૂ. ૪૫૦ ખરચના ખાદ કરતા દર એકરે રૂ. ૨૫૦ નફો રહે છે પણ ૧૦૦ મધુ ગોળના તો રૂ. ૫૬૦ આવશે જેથી નફો રૂ. ૧૧૦ રહેશે જ્યારે ખાડનો નફો રૂ. ૨૫૦ થશે મુંગઠ ધનાકમાં સેલડીની વાવણી પાછળ ૧૦૦૦૦ એકરને આશરે જમીન રોકાય છે અને તે ઉગાડવાના મુખ્ય ટેકાણા સતારા, નાસીક, બેલગામ, પુણા સુરત એ જલ્લાઓમાં છે

સેલડીની ઉચી જાતની ખેતી જેવી પુણા જાતમાં થાય છે તેની પાછળ દર એકરે ૪૦૦ થી ૬૦૦ રૂપિયા લાગે છે, જેમાંથી ૧૦૦ થી ૧૮૦ બગાલી મધુ ગોળ ઉપજે છે જેથી નફાની રાશ ૧૫૦ થી ૪૦૦ રૂપિયાની આવ છે સુરત ડીરહીકટમાં એની ખેતી પછાડે રૂ. ૩૦૦ ને આશરે લાગે છે પણ તેનું પરીણુમ ઉચા પ્રકારનું આવતું નથી

કવી-સલેડમાં (આગ્રેવીઆ) છેલ્લા છેલ્લી ખગર મુજબ દર એકરે ૧૮૦૦ મધુ શેવડી પેદા થાય છે જેમાંથી ૩૨૦ મધુ ખાડ નીપજે છે આખા હિંદુસ્તાનની ઉતરના ભાગે એજા હોવાના કારણે એ ધધો પડતી હાનતમાં આવવાના કારણે આ પ્રમાણે છે

૧—સુધરેલી રૂઢી પ્રમાણે ખેડાયું નહીં કરાયું

૨—રસ કદવાની યુક્તિ ખામી ભરેલી દોનાથી

૩—સાફ કદવામાં ધણી ઓળ નકામી જવાથી,

૪) સેલડીની જાત નગરી પાકાયથી મીઠાશવાલો પદાર્થ એજા મળવાથી મીઠા હાડીની રીત પ્રમાણે દાખલ કરવાના સાચા કામની કીમત એજામાં એજી રૂ. ૧૨૦૦ છે જેમાં મરીનરી ઉની કરવાની તથા હાથ ઉપર ગખવાની ગકમ ગણી રૂ. ૪૦૦૦ ઉમેરવામાં આવે તો હાથ ચાલતા સચાઈજ પાયથી દર એકરની વધારાને પોહોચી વધાય છે મીઠા હાડીએ જે રીત દાખલ કરી છે તે નાના પાયાપર કામ કરનારા આસામીઓને પોતાનીજ ઉપજને ઉપયોગમાં લેવા પૂતી છે પણ તેથી મોટા કારખાનાઓ જે સારા પરીણુમો ખતાવી શકે છે તેની નગમરી તો એથી ઘણે નહીં

છ માસમાં ૩૦૦ થી ૫૦૦ એકરની ઉપજને ઉપયોગમાં લેના મીઠા હાડીએ કારખાના રાશ રૂ. ૫૦,૦૦૦ સાચા કામના, અને રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦ મકાન તથા હાથ ઉપર રાખવાની રકમના મળાય છે. આવા કારખાનાની આનક, ખરચ, અને નફાનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે

પેદાશ	રૂ. ૧૦	ખરચ
૨૩૦૦૦ મધુ ખાડ રૂ. ૧૦) લેખે	૨૩૦૦૦૦	૫૦૦ એકર પર સેલડી વાવવાનો ખરચ
૨૦૦૦૦ મધુ ગોળ બીજી પકતીનો	૬૦૦૦૦	તેમાં ગોળ તથા ખાડ બનાવવાનો અને
રૂ. ૩) લેખે	—	ખીંજો ખરચ સમાપ્ત નથાં રૂ. ૧૦ ૫૦૦ દર
	૨૯૦૦૦૦	એકર દીઠ. રૂ. ૨૫૦૦૦૦
		બાકી નફો ૪૦૦૦૦
		૨૮૦૦૦૦

૩. ૧૫૦૦૦૦ની મુદીઉપર દર સેકેટ રૂ. ૮૦૦ બ્યાજ વરસે દહાડે પેદા થાય છે, પા-
છલા ૧૬ વર્ષના ગોળ અને ખાંડના સરેરાશ ભાવ સરકાર તંત્રથી અસિધ્ધ થતા દાખલા
ઉપરથી નીચે પ્રમાણે છે.

દર અંગાલી, મણી.

આમાંત થયેલી પરદેશી ખાંડ,

રૂ. ૮-૩-૦

દેશી ખાંડ.

" ૧૩-૦-૦

ગોળ અથવા વગર પોએલી ખાંડ.

" ૪-૮-૦

મી. હાડીના આંકડામાં ખાંડનો ભાવ રૂ. ૧૦ અને ગોળનો રૂ. ૩ ગણાય છે તથા અરચમાં
ઉંચામાં ઉંચી ગણતરી કરી છે.

ફુનીયાના જુદા જુદા ખાંડ બનાવવાના મુલકમાં એ ઉદ્યોગને ઉંચી પામરીએ મુકવા કંપા-
ધારણે કામ લેવામાં આવે છે અને ભવિષ્યમાં આપણા દેશના ખાંડના ઉદ્યોગમાં કેટલા બધા
મુદ્દાસાતી જરૂર છે તેને વાસ્તે નીચેના સધવાસે આપવામાં આવે છે.

પરી પૂર્ણતાની રીતે પોએલી મુલકમાં ખાંડ બનાવવાને નીચે પ્રમાણે ગોઠવણો હોય છે.

બગીચાના સંસ્થાનની રીત-પ્લેન્ટેશન સીસ્ટમ-જેમાં જમીન, ખેડવાની મજૂરી, કારખાનું
અને તેમાં રોકાતી પૂંજી એ બધું એકજ મંડળી કે સંસ્થાના તાબામાં હોય.

કારખાનું મધ્ય ક્ષણ તરીકે રાખવાની રીત-સેટ્ટલ્ડ ફેક્ટરી સીસ્ટમ-આ કારખાનાં ખાંડ
બનાવવાની જણુશો ખીજા પાસે વેચાતી હો અથવા ખીજાની જમીન ઉપર પોતાની 'મરજી'
મુજબ ઉગાડવાનો હક, મેળવે, જે કારખાના ખરીદી કરે છે તેને "સેટ્ટલી ખરીદનારાં મધ્યસ્થ"
કારખાનાં." કહે છે. અને જેઓ જમીન ભાડે રાખે છે તે "જમીન ભાડે લેનારાં મધ્યસ્થ
કારખાનાં" કહેવાય છે. હળીમળીને કામ કરનારાં કારખાનાં (કાન્સોલેટીવ ફેક્ટરીઝ) ખેડુત
લોકો એકઠાં થઈ પોતાની મુડી એકત્ર કરી પોતાની જરૂરીયાત પ્રમાણે બાંધણી બાંધી કાર-
ખાનું ઉઠું કરે છે.

બગીચાનું સંસ્થાન બનાવવાની રીત બધી ઉત્તમ છે કારણકે એકઠા થઈ કામ કરવાની
રીતમાં એકત્ર થનારામાં વધું શુદ્ધિની જરૂર પડે છે. સેલ્ડી ખરીદી એક કારખાનામાં લા-
વવાની રીત હિંદુસ્થાનમાં મુખ્ય કરીને હુનાઇડ ગ્રોવીન્સ (નેડીઆ પ્રાંત) માં છે. જમીન
ભાડે રાખવાનો રીવાજ પણ હિંદુસ્થાનમાં કેટલેક દેશો છે.

ખાંડનાં કારખાનાનાં સબંધમાં કવીન્સલેન્ડમાં સને ૧૮૯૩ માં ત્યાંની સરકારે કાયદો
બાંધ્યો છે કે કોઇ અનલીમીટેડ અથવા અનકોર્પોરેટેડ કંપનીની અરજ ઉપરથી સરકાર નેના
ડીમેન્સરોને ૩ ટકાન્યાજની ગેરંટી આપે છે ! જેની મુડી શેલડીનો રૂ. ૩૬૫૦નાં ખાતાઓમાં
અને શેલડીની વાવણીમાં લગાડવી એકઠી, તેમાં જતા નુકસાનમાંથી ઉગરવાને જમીન તથા
કારખાનાંઓ ખીજા આપવામાં આવે છે. આ રસ્તો લીધાથી મોટા ખીસ્તારની જમીન ઉપર
ઉદ્યોગ બીજવવામાં મોટી મદદ થઈ છે; આ ઉછીકી રકમની મુદત ૨૮ વર્ષની સોય છે.

ખુલા શબ્દોમાં કહીએ તો કવીન્સલેન્ડની સરકાર મુડી વગરના ખેડુતોને આ ઉદ્યોગમાં
આગળ વધવા ૨૮ વર્ષની બોલીએ રકમ ઉછીકી આપે છે અને થોડે મોટાટકામાંથી
ડીમેન્સરોને નાણાં ઉધરાવવાનો હક સરકાર ધરાવે છે.

હિંદુસ્તાનની આવક જાવકના આંકડાની તકરાર વખતે સર ડેન્ઝીલ ઇમેટસને સરકારની બાહેધરી હેઠળ હિંદુસ્તાનના ખેડુતોને નાણાં પીરવાની ખેડો સ્થાપવાની રીતી ઘણી કરવા વિચાર બાંધ્યાં હોય છે; જે આ રીતી ફોર્મલિટી ધાર્ય અને સરકાર હિંદુસ્તાનમાં રોલડીની વાવણી માટે જમીન ખરીદવા તથા બાંધ બનાવવાનાં કારખાના ઉઘાડવા નાણાં પીરે તો હિંદુસ્તાન પોતાની માંગણીને પહેલેથી વળવા ઉપરાંત દુનિયાના બીજા ભાગમાં પણ પોતાનો માલ વેચવા શક્તિવાન થશે; જે બાબતનું અવિષ્ય આપણા નાણા ખાતાના પ્રધાન આનરેબલ મીં બેકરે લખ્યું છે.

ખેતીવાડીની પ્રથમ ખેડે મદાસ હલાકામાં ઉઘડવાની છે અને મુંબઈ સરકાર એ બાબતમાં આગળ પડી આ હલાકામાં જે રીતી ઘણી કરશે તો ગરીબ ખેડુતો ઉપર મદદ ઉપકાર થશે.

જે જાતનાં ખેતીજં દ્રવ્યો, ખાતર તરીકે સેલડીના ખેતરોમાં નાખવાનાં છે તેનો મહોટો જથ્થો આ ભરતખંડની જમીનમાં ભરશે છે અને સરકારે જે જે ઉદ્યોગમાંથી એ દ્રવ્યોની માંગ શકે તેમ હોય તે ઉદ્યોગો ઉભા કરનારાને મદદ આપી તથા ગરીબ ખેડુતોને એ દ્રવ્યો કેમ વાપરવાં તેનું જ્ઞાન આપી આ દેશની આબાદી વધારવા મદદ કરવાની છે.

સરકારે ખેતીવાડીમાં સુધારો કરવા પ્રયત્નો કરવા ફાર્મો સ્થાપેલાં છે. તેમાં સુધારેલી રીતે નવી નવી શોષ પ્રમાણે આ દેશની આબાદવાને અનુસરતી ખેતી કરી કરવા માંડી છે, પરંતુ જ્યાં સુધી તેનો લાભ ગરીબ ખેડુતોને મળે નહીં ત્યાં સુધી એ ખાતાંએ પાછળ થતા ખરડો બ્યથ છે; ખેડુતોને ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણીની તથા પોતાનાં ખેતીનાં સાધનો સુધારવા નાણાની મદદ આપવાની સરકારની ફરજ મદુથી પેદેશી હતમખેતી, મધ્યમ વેપાર, કનિષ્ઠ, ગોઠરી, નફ્ટ બીજા.

D. M. P.

વાંચવા લાયક પુસ્તકો.

ફોર્ગેશનન્દિની—આ ઐતિહાસિક નવલ કથાએ તેમાં પ્રેમનું જે જાતનું ચિત્ર છે તેજેવા સિત્તે અનુભવ કરવામાં આવતું નથી એની બંગાળામાં તેર આદિતિ થઈ છે, અને તેનો લખનાર બંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય છે. કિંમત આર આના.

લક્ષ્મી—આ પુસ્તક બાબુ બંકિમચંદ્રનું કરેલું છે તેમાં સતી સ્ત્રીનું ઘણું અદ્ભુત જાતનું દેશણ છે. તથા પ્રેમની સુંદર તસવીરની સાથે હારમ રસથી ભરપૂર છે કિં. આર આના.

માણેક—આ વાર્તાનો બનાવનાર બંકિમ બાબુ છે. તેની રચના બીજી જાતની છે, દરેક પોતપોતાનું વર્ણન આપે છે. તેમાં પ્રેમની ખુબી ઘણીજ હતમ વળવેલી છે. કિંમત આર આના પોષ્ટેજ શુદ્ધ.

વનમાલી ત્રિફલ હેમચંદ્ર.

કેં દાલબાદેવી શેડ—કે. એ. જે આંહલીઆની કુંં મુંબઈ.

સેવા કરવા માટેજ સ્ત્રીઓનો અવતાર છે ?

(લખનાર-શ. રા. વધ અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયાર-મુંબઈ)

(૩)

એજ છે. આમાં કંઈ ગુરૂસે ચવાની વાત નથી. માહું લાગે તો ઘેરે જમને બે રાટલા વધારે ખાળો, પણ મારી કહેવાની મતલબ એજ છે કે સ્ત્રીઓ નાનુકાઈને ચાહે છે અને પુરૂષો મરહતગાને ચાહે છે, સ્ત્રીઓને કુટુંબ રનેદુથી તૂટી ચાય છે અને પુરૂષોને અંતઃવીર પૂરતી થતી નથી, સ્ત્રીઓ સાદસની વાતો સાંભળીને ડરે છે ત્યારે પુરૂષોને તેમાં મજા પડે છે સ્ત્રીઓ પોતાની ખુબસૂરતીને માટે તલપાપક થાય છે ત્યારે પુરૂષો તેની રહેજ પણ દરકાર કરતા નથી; સ્ત્રીઓના દૃઢ્ય કોમળ હોય છે અને પુરૂષોના દૃઢ્ય સખ્ત હોય છે, સ્ત્રીઓમદ કુટુંબ ખર્ચે જવાની શક્તી વધારે હોય છે અને પુરૂષોમાં તે ઓછી હોય છે. સ્ત્રીઓ કાંઈ પણ વિચારમાં જલદી ઝુકી જાય છે પણ પુરૂષો કાંઈ પણ વિચાર ઓટલી સહેલાઈથી પકડી લેતા નથી, સ્ત્રીઓમાં દૃઢ્યનો ખુદુ બાવ જલદી ખીલી શકે છે અને પુરૂષોમાં ખુદિના સ્થાને જલદી ખીલી શકે છે, સ્ત્રીઓના મનમાં જલદી કાંઈ પણ વિચાર દાખલ થઈ જાય છે અને પાછો પડીકમાં તે નીકળતો નથી પણ પુરૂષો કાંઈ પણ વિચારને પડીકમાં પકડતા નથી અને પકડ્યા પછી પણ સહેલાઈથી તેને છોડી શકે છે. સ્ત્રીઓમાં રસીકતા વધારે હોય છે. અને પુરૂષોમાં કામચલાઉ હોય છે. સ્ત્રીઓમાં ધર્મની લાગણી પ્રબળ હોય છે અને પુરૂષોમાં તે અકુશમાં રહેલી હોય છે. સ્ત્રીઓમાં કુદરતી રીતેજ નિશ્વાસના ને વહેમના સ્થાન વધારે મોટાં હોય છે પણ પુરૂષોમાં તે સાધારણ હોય છે, સ્ત્રીઓમાં પ્રેમનું સ્થાન પ્રબળ હોય છે ને પુરૂષોમાં તે જરૂર જોડાયું હોય છે, સ્ત્રીઓમાં હૌમતનાં વાંધા હોય છે અને પુરૂષોમાં એ સ્થાન સારા હોય છે, સ્ત્રીઓમાં પહેરવા ઓઢવાની અને મોજસોખની લાગણી વીરોધ હોય છે. પણ પુરૂષોમાં તે સાધારણ હોય છે; સ્ત્રીઓમાં સ્વાદની, વાસની વાગેરે છદ્મી તેજ હોય છે અને પુરૂષોમાં તે સાધારણ હોય છે. સ્ત્રીઓમાં દરખશોદની લાગણી બહુ બળવાન હોય છે. અને પુરૂષોમાં તે મદ હોય છે, સ્ત્રીઓમાં ચંચલતા વધારે હોય છે અને પુરૂષોમાં તે ઓછી હોય છે. સ્ત્રીઓમાં ખાસ ઘર ઉપરનો પ્રેમ વધારે હોય છે અને પુરૂષોમાં કાંઈક સાધજનીક પ્રેમ હોય છે. સ્ત્રીઓમાં આશાનું સ્થાન મોટું હોય છે અને પુરૂષોમાં એ સ્થાન કાંઈમાં રહેલું હોય છે. હમેશા પુરૂષો કરતા ગણતીનું સ્થાન સ્ત્રીઓમાં કાંઈક નાનું હોય છે. સ્ત્રીઓના અવાજમાં કુદરતી મધુરતા હોય છે અને પુરૂષોનો અવાજ તેના પ્રમાણમાં કાંઈક કઠોર હોય છે. પુરૂષોમાં જવારે ધીરજ હોય છે ત્યારે સ્ત્રીઓમાં અધીરતા હોય છે. પુરૂષોમાં ત્યારે ગંભીરતાને ગારજ હોય છે ત્યારે સ્ત્રીઓમાંનાજ નખરા હોય છે. પુરૂષોની ચાલ જ્યારે મંજખુત હોય છે ત્યારે સ્ત્રીઓની ચાલ લટકમટકવાળી હોય છે. પુરૂષોને ત્યારે કામકાજની વાતો ગમે છે ત્યારે સ્ત્રીઓને મધુર મશકરી ને હાસ્ય વીનહની વાતો ગમે છે. પુરૂષો ઘણી બાબતમાં નાખંતી કરી શકે છે પણ સ્ત્રીઓને તો બહેસે વાળ્યા પીના સાંતી થતી નથી અને સ્ત્રીઓના સરીર તંબા પાદિ જલદી પકવ થાય છે પણ પુરૂષોમાં કશું ને કશું ઓટલા જલદી પકવ મનાં નથી

આવી રીતે સ્ત્રી અને પુરુષના બધારણમાં જે જમીન આસમાનનો ફેર છે તે તમે કેવી રીતે ફેર કરોછો ? જ્યાં સુધી એ બેદ દુર ન ફરી શકે ત્યાં સુધી સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક કેવી રીતે યથ શકે ?

ગ્રોફેસર સાહેબ, હજી તો આપણે એ બાબતમાં બહુ ઉંડું ઉતરવું નોંધ્યું. તમે જુઓ કે મનુષ્યના શરીરમાં ત્રણ સુખ્ય ભાગ છે. પેટ, છાતી, અને માથું. એ ત્રણે ભાગની સ્ત્રી પુરુષોનાં શરીરની રચના તમે નોંધો છે ? સ્ત્રીઓના પેટમાં તેના પ્રમાણમાં જઠરાગ્નિનું જોર વધારે હોય છે અને તેની સ્વાદની છદ્મી વધારે પ્રબળ હોય છે. શીશ્ય પુરુષના પેટ કરતાં ખાસ વધારે તેમાં ગર્ભરૂપ રહેવું છે એ તમને ખબર છે ? જો સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક કરવા હોય તો એ ગર્ભરૂપને આપણે રમ આપવી નોંધ્યું, અને કેવી રીતે દુર કરવું એ પ્રથમ તમે વીચાર કરો અને પછી સમજાવ દેવની વાતો કરો.

હવે બીજું સુખ્ય સ્થાન છાતી છે તેની રચના તપાસો. પુરુષોની છાતી, કઠોર હોય છે અને સ્ત્રીઓનાં હૃદય મૃદુ લાગણીવાળા હોય છે. એ મૃદુ લાગણી કે જે તેઓનું જૂથ છે તેનું ઓપરેશન કરવા માટે તમે કોઈ દલીલ આપ શોધી કાઢવું છે કે માત્ર ગ્રોટેથીજ સમાન હકની વાતો કરોછો ? એવા ને એવા હૃદય રાખીને પુરુષોના કઠોર હૃદયના બહારના કદો આ-ઓ લેવ તો પોતાના નરમ હૃદયમાં એ કદો કેમ રાખી શકશે ? અને એના કદોથી તે કેમ સુખી થઈ શકશે ? સ્ત્રીઓનાં હૃદયમાં જે કુદરતી આકર્ષણ રહેલું છે અને પુરુષોનાં હૃદયમાં એ આકર્ષણને આધીન થઈ જવાનો જે મ્વલાવ રહેલો છે તેને દુર કરવા માટે કોઈ મંત્રો બનાવ્યો છે કે નહીં ? પ્રથમ એ બંધું કરો અને પછી સમાનહકની તળવીજ કરો.

હવે છેવટ મગજની સરખામણી કરો. પુરુષોને પશુ માથું છે અને સ્ત્રીઓને પશુ માથું છે એ વાત ખરી પણ પુરુષોના ભ્રમનું વજન સરાસરી ઓગણપચાસ ઔસ છે અને સ્ત્રીઓના ભ્રમનું વજન સુમાલીસ ઔસ છે એનું શું ધાર્યું ? તમારા જવાને તમારા જટલાજ સ્ત્રીઓને હક આપવા માટે તમારા ભ્રમમાંથી પાંચ ઔસ ખાવો કેવી રીતે કમી કરોછો એ અને શીખવે તો ખરા ? અથવા તો સ્ત્રીઓના ભ્રમ તમારા ભ્રમની ખરોખર કરવા માટે તેમાં કંઈ જાતની માટીનો લોંટો લગાવીરો છે એ જરા કહો તો ખરા ? એવી કોઈ માટી શોધી કાઢી છે કે નહીં ? જો કોઈ એવી માટી ન શોધી શકી હોય તો તમારા ઉસ્તાદોને કહો કે સાહેબ પ્રથમ આ શોધ કરો અને પછી સમાન હકની વાતો કરો.

ઈંદ્રજીવિધ્યા.

(૨)

સ્વમીશ્વર સાહેબ અને તેના મિત્ર ગોરિંગે ત્યારે પેશ્તા મદદીના અદ્ભુત ખેલ સંબંધી ઉપલી વાત સાંભળી ત્યારે મી. ગોરિંગને વિશ્વાસ આવ્યો નહિ. તેણે તો એ પાન હસવામાં જીવંત દીધી. મી. સ્વમીશ્વર આમજી લખતાં જણાવે છે કે:-

“હવે તો એજ નિમિષ થયો કે ગોરિંગનો અવિશ્વાસ દૂર કરવાને કોઈ અદ્ભુત ખેલ બનાવ્યો નોંધ્યો. પેશ્તા તમાસા કરનારે અમારી માગણી કમી કરી. અમે તેને કહ્યું કે; કામે

તમે મેજર સાહેબને બંગલે બગેરે પછી ત્રીજા પહેરે આવે અને ગોરિંગને તમારી વિદ્યા બતાવો. તેણે કહ્યું, મહારાજી જે કાંઈ બનશે તે હુકુરને બતાવીશ. એટલું કહીને તેણે અમને બંધી નમ્રતાપૂર્વક સલામ કરી અને ત્યાંથી આલ્થો ગયો.

“બીજા દિવસે, વધાસંમયે અમે બધા મેજર સાહેબને બંગલે એકઠા થયા. ગોરિંગ સિવાય બીજા પંચુ કેટલાક માણસો ત્યાં હાજર હતાં. એક એન્જિનિયર પણ-ખેલ જોવા ત્યાં આવ્યો હતો. તે પણ મહારાજા મિત્ર હતો. તેનું નામ મી. જર્મિન હતું. તે પોતાની સાથે છમી ખાડવાનો એક ન્હાનો કેમેરા લાવ્યો હતો. કેમેરા એટલો ન્હાનો હતો કે તેના ગળવામાં સમાઈ જતો. થોડી વારે અમે બે માણસોને એક ઝાડનીચે, મેલાં લુગડાં પહેરેલા દીકા. તેજ માણસ પેલો ખેલ કેરનાર મહારી અને બીજો તેના સાથી હતો. અમે તેને અમારી પાસે બોલાવ્યા. તેઓ આવ્યા. તેની પાસે શું હતું? માત્ર એક ન્હાનો પેટી. બે ન્હાનાં દાખડા અને ફાટલાં તુટલાં લુગડાંની એક પોટલી. જસ.”

“મેજર સાહેબની આરા થતાંજ ખેલ શરૂ થયો. મહારી મીયાં બંગાલી હતો. તેની ઉમર લગભગ ૬૦ વરસની હતી. તેણે પોતાની પેટીમાં હાથ ધાલી એક કાળો નાગ બહાર કઢાડ્યો. બંધાર વિકળતાજ નાંજે ફેણ મોંડી અને ફૂંટા મારવા લાગ્યો. અને આમ તેમ ડાલવા લાગ્યો. બીજો માણસ તેની સામે ખેસી મોરલી વગાડવા લાગ્યો. નાગ પોતાની ફેણ વધારે હલાવવા લાગ્યો. જેમ જેમ મહારીની મોરલી વધારે મનોહર પાગવા લાગી તેમ તેમ નાગની ફેણ વધારે ઉંચી થવા લાગી. કેટલીક વારે જણાયું કે તે નાગની ફેણ હવામાં નિરાધાર અદર દાલે છે. તેનો રંગ અત્યંત કાળો હતો. ફેણ બહુજ તેજસ્વી હતી. ફેણ ઉપર દેહીયમાન રત્નો જડેલાં હોય તેમ જણાતું હતું. આ સમયે મી. જર્મિને નાગનો ફોટોગ્રાફ પાડી લીધો.

“આ સમયે એક મહાવિસફાણ બનાવ બન્યો. ખેલમાં અદ્ભુત પરિવર્તન થયું. પરંતુ ક્યારે થયું તે અમને જણાયું નહિ. સ્વચ્છ આકાશ એકાએક કાળું થઈ ગયું. પ્રકાશવતી દિશાઓએ શ્યામલતા ધારણ કરી. બધી તરફ વાદળો જાણે ઘેરાઈ આવ્યાં. એટલામાં નાગની ફેણ સ્ત્રીનું રૂપ ધારણ કર્યું. અને આકાશમાં નાયવા લાગી. મહારી પોતાની મોરલી અમારી પાસેજ વગાડતો હતો. પરંતુ એ મારાથી થોડે વેગેજ વગાડતો હોય એમ જણાયું.

“થોડી વારે વાજાંજ બંધ થયું. પરંતુ પેલી નાગણી સ્ત્રી પોતાના કાળાં મણિમંચ રત્નોના પ્રકાશમાં નાયતી હતી. એટલામાં તેણે પોતાનું રૂપ બદલી નાંખ્યું. તે દિવ્યરૂપ થઈ ગઈ. તેના મુખે મંડલ ઉપર અપ્રતિમ પ્રકાશ છવાઈ ગઈ. તેણે પોતાનાં વિશાળ નેત્રો વડે નિર્નિમેષભાવે આંખની પલક માર્યાવિના-અમારા તરફ જોવા માંડ્યું. અમે તેના અદ્ભુત સ્વરૂપને જોઈ દંગ થઈ ગયા. આવું રૂપ, પહેલાં અમે કોઈ વખત જોયુંજ નહોતું. તેમજ હવે પણ જોવાની સમ્ભાવના અમે સખી નહોતી. તેનું અત્યુપમ રૂપ, તેના ત્રિલુપન મોહક બે નેત્ર અને તેના મોહક લાવણ્યે અમને એકાદશ જોવા કરી દીધા. અમારી ચિંતકશક્તિ તેના મુખે મંડલ ઉપર સજડ જઈ ચોટી. શરીર વડે માત્ર જમ્યા ઉપરજ સ્થીર થઈ ગયાં. પરંતુ અમારા પેલા મિત્ર ગોરિંગની લાયકર દશા થઈ ગઈ. કારણ કે પેલી દિવ્ય નાગણી સ્ત્રીની દ્રષ્ટિ ગોરિંગના ઉપરજ હતી.

“અમે બધા બંગાલાના વંશજ-આગલા ભાગ-માં એકા હતા. ખેલ થોડેક છેટે જમીન ઉપર થતો હતો. તે સ્ત્રી નાયતા નાયતા ધીમે ધીમે આગળ વધી. અને થોડીવારમાં વંશજના

પગથિયાં આગળ આવી. જ્યારે તે આટલી બધી પાસે આવી ત્યારે ગોરિંગની દશા બહુજ અજબ યથ પડી. તે લયચકિત થયેલો જણાયો. વળી લય અને આનંદ યુક્ત પશુ જણાયો. થોડી મિનિટ પછી ગોરિંગે ધીમે ધીમે બે ચાર શબ્દો કહ્યા પછુ તે અમે સમગ્ર સમક્ષ નહિં. એટલામાં તેણે બન્ને હાથ પહોળા કર્યા અને હડિને પેલી નાગણી અને આલિંગન કરવા માંડ્યો. તેનું મોઢું પીણું અને આંખો લાય યથ ગમ હતી. ગોરિંગને જોઈ પેલી નાગકન્યાએ પશુ પોતાના હાથ લાગા કરી ગોરિંગને ભેટવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ એટલામાં અમે શું જોયું? આ પ્રમાણે બને તરફથી આલિંગનનું કામ ચાલતાંજ તે નાગકન્યા ત્યાંની ત્યાંજ અંતર્ધાન યથ ગમ.

“અમે શુદ્ધિમાં આવ્યા. અમે જાણે કાંઈ મયંકર સ્વપ્ન જોતા હોઈએ એવું જણાયું, ત્યાં મુઠી ખેલ થયો ત્યામુઠી મીઠો જમિન સિવાય કાઠની શુદ્ધ ધુલ્લ દેહાણે નહોતી. મીઠો જમિન બે ફોટોમાફ તે ખેલના લીધા. ખેલ સમાપ્ત થતાંજ તેણે પોતાનો કેમરા નીચે મુક્યો અને સોડાવોટર માંચું, તે સમયે તેના હાથ કમ્પતા દતા. ગોરિંગ બોલતો નહોતો. નાગકન્યાને આલિંગન કરવા જતાં બે નિરાશી ઉપજી તેથી તે ગાંઝા જોયો બની ગયો અને પેલી નાગકન્યા બે જગ્યાએ અદ્રશ્ય યથ ગમ હતી ત્યાં ધારી ધારીને જોવા લાગ્યો. એટલામાં પેલો ખેલ કરનાર મદારી પોતાનો સરસામાન એકઠો કરી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. મેજર સાહેબે તેને થોડાક શ્વિપા આપ્યા જ્યારે મદારી ચાલવા લાગ્યો ત્યારે તેણે ગોરિંગને કહ્યું કે: સાદબ, અબ બી હોસમે આઈયે.

“ગોરિંગે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિં. લાકડાના પૂતળા પેટ પેલી જગ્યાએજ ધારી ધારીને જોતો રહ્યો. જામને તેને પકડીને હલાવ્યો. તેતો અચળજ રહ્યો. ગોરિંગની એવી જાણત જોઈને અમે તો ધભરાયા. અમે બધાએ બળપૂર્વક તેને ઉઠાડવાનો યત્ન કર્યો. પણ વ્યર્થ! લાંથી તે હાલ્યોજ નહિં. અમે તેની જાતી ઉપર આન્ડીની જાલકો મારી. તેમ થવાથી તેને કાંઈક શુદ્ધિ આવી પશુ જાણે સન્નિપાત થયો હોય તેમ બમડવા મંડ્યો. અમે તેને લાંથી ઉપાડી બંગલામાં મુવાડી દીધો. તેના લુગડાં દીલાં કરી માથા ઉપર પાણીની ધારાએ રેડવા માંડી. ત્યારે તો તે ઉઠેટો ગભરાયો અને આશ્ચર્યચકિત યથ બેઠો. ત્યારે તરફ જોઈને અજબ સ્વરે બોલ્યો: તે ક્યાં છે? અમે બધાએ તેને બહુ સમજાવ્યો. અમે કહ્યું: શું તમે ગાંઝા યથ ગયા છો? તેતો માત ઈન્દ્રજાલને ખેલ હતો. તે બધું જોઈું હતું. પરંતુ તેણે અમારું કંઈ સાંભળ્યુંજ નહિં. તે બોલ્યો: મદારે તેની પાસે જવું છે. હું ત્યાં જરૂર જાઈશ. એ ક્યાં ગમ? ગોરિંગ આ પ્રમાણે બકવા લાગ્યો. મેજરે ડાકટરને બોલાવ્યો. જમિન ફોટો-આફની પ્લેટો ધોવા લાગ્યો. અમે ગોરિંગને સમજાવવા લાગ્યા. ગોરિંગ વારંવાર ન્દાસવા જતો, અમે તેને પકડીને બેસાડી દેતા એટલામાં ડાકટર આવ્યો. તેને જોઈ ગોરિંગ બહુ ચિડાયો. તેણે મને એક લાત મારી. ડાકટરે કહ્યું: તેને ઉન્માદ થયો. છે, તેણે ગોરિંગને હાથ ચીરીને પીચકારી મારી એક દવા મુઠી આપી.”

“ગોરિંગને અમે મુઠીગતે જિજ્ઞાસા ઉપર સવાડ્યો. મુઠાં મુઠાં તે પાછો બકવા લાગ્યો: તે ક્યાં ગમ? તે મદને ધણીજ પસંદ પડી છે. હું તેની પાસે જવા માગું છું. બકવા કરતાં કરતાં તે શાંત પડ્યો. વળી પાછો બમડવા લાગ્યો. અને પુછ્યું: તે મદારી કયે રસ્તે ગયો? મદારે તેને મળવું છે.” વળી પાછા અમે તેને સમજાવવા અને દિલાસો આપવા

લાગ્યા. અમે તેને કહ્યું : તે સ્ત્રી નહોતી. તે માત્ર ઈન્દ્રજાળનો ખેલ હતો. તમે - મુખતી ભરેલી વાતો ન કહેા. જમાતેમક ખેલો જોઈને કોઈ વસ્તુ સાચી માનવી નહિ. તે કોઈ સ્ત્રી નહોતી. કોઈ સાપ પણ નહોતો. તેવો બધું માયાવી હતું. તમારે એ સ્ત્રીને જોઈ ગાંડા બનવું જોઈએ નહિ. ગોરિંગને અમે ઘણી ઘણી રીતે સમજાવી શાંત પાડ્યો. તે મોઢે શાંત રીતે બિજાના પર પડી રહ્યો.

"સાર પછી મી. જામને લીધેલી ફોટોગ્રાફની પ્લેટ એમ જોવા લાગ્યા. તેણે ત્રણ ફોટોગ્રાફ લીધા હતા. એક પેલા મદારીએ પેટારામાંથી સાપ કઢાડ્યો તે વખતનો, બીજો જે તંખતે પેલા સાપ સ્ત્રી યથ ગયો તે વખતનો અને ત્રીજો ગોરિંગ જે વખતે પેલા સ્ત્રીને આલિંગન કરવા દોડ્યો તે વખતનો. અમે ત્રણ પ્લેટો-નેગટિવ-અનુવાળામાં લઈ જોઈ જોયું તો બધું સ્પષ્ટ જણાતું હતું. સર્પ, સ્ત્રી અને ગોરિંગ વિગેરેની છાયા-ચિત્ર કાચ ઉપર સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં. એ જોઈ અમને પણ જ આશ્ચર્ય થયું. જો તે બધું ઈન્દ્રજાળનો ખેલ હતો તો પછી કાચ ઉપર ચિત્ર કેવું ?"

"રાતે ચર્તાજ ખીજ માણસો તો પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયાં. હું અને મેજર સાહેબ નાનું ગોરિંગની સારવાર માટે જગતા રહ્યા. હું થોડીવાર બહાર સુતો અને મેજર સાહેબ પહેરે બંધવા લાગ્યા પછી મેજર સાહેબને સુવાને રાત્ર મજાવાની હતી. મધ્ય રાત્રે એકાદ વાગે મેજર સાહેબ એકદમ ગભરાયા અને મદારી પાસે આવી કહ્યું કે : હું જરાક ઓઠું મારતો હતો એટલામાં ગોરિંગ કાણ જણે કયાં ચાલ્યો ગયો ?"

"અમે ગોરિંગને શોધવા નિકળ્યા. અમે જાને જણ એ તરફ ગયા. ખંડાની આગુમાં એક બગિચો હતો. થોડીવારે ત્યાંથી એક બંદુકનો અવાજ આગ્યો. હું તે તરફ દોડ્યો. મેં જોયું કે મેજર સાહેબના ખોળામાં ગોરિંગ મરેલો પડ્યો છે. તેની ગરદન ઉપર સાપના કેટલાક ડંખનાં પાંખડેલાં હતાં. મેજર સાહેબની ગાળાથી મરેલો એક મોટો સાપ પણ ખાજીમાં પડ્યો છે. આ હૃદયદ્રાવક દેખાવ જોઈને હું કમ્પી ઉઠ્યો. મદારા મિત્ર ગોરિંગનાં મૃત્યુથી મને બેહદ દિલગીરી થઈ. પરંતુ લાચાર ! નસીબમાં લખેલું શિવના થતું નથી."

જેલ તમારા કરનાર મદારીઓ સાથે ઘણા અજ્ઞાન માણસો વાદવિવાદ કરે છે પરંતુ તેમ કરતાં કેવું ભયંકર પરિણામ આવે છે તે આ ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

રજપુત્રોની નીતિ.

વીર ચંદાજ ઉર્ફે ચંદ્રસિંહ.

(લખનાર રા. રા. ગોધવજી તુલસીદાસ ઠક્કર કરાચીનિવાસી.)

(૩)

સાચાંકાળે રાણો મુકુલ કુળ નિષમ અનુસાર ઉપાસના ભવનમાં ઇષ્ટ મુર્તિની આરતિ ઉતારવા ગયો. આરતિ પૂર્ણ થતાં જોયો તે દંડવત પ્રણામ કરવા જાય છે કે એક ઉપાડી તરવાર

તેના શીયપર આવી પડી. એક પળમાં અને એકજ પળમાં આ વીર પુરુષ-રાણો મુકુલજી-આ સંસારમાંથી પ્રયાણ કરી ગયો. ચચાજી અને મેર કેટલાક સૈનિકો સાથે ચીતોડમાં પેશ પછું સ્વર્ગવામી રાણાના વિશ્વાસુ અધીકારીઓએ તેમને કાવવા દીધા નહિં. વિષ્ણુ રાણી હંસાને આથી ઉડેા આઘાત થયો, પણ કેટલાક પૂર્વાધિકારીઓ (Retired counsellors) ના ક-ચનથી તેણીએ મુકુલના બાળ પુત્ર કુંભાને રાજગાદી આપી.

સ્વાર્થાંધ માતા હંસાએ રાજ્યના વારસ અને રાજ્ય ધર્મ શિરોમણી વીર ચંદાજીને ન બોલાવતાં પોતાના સમ્બંધીઓને આમંત્રણ કર્યું, કેમકે રાજ્ય રક્ષા કરવા માટે સહાયોદ્યાની આવશ્યકતા હતી. તેણીનો પિતા રાવ રણુમલ પોતાના પુત્ર નેધાજી સાથે મેવાડમાં આવ્યો, અને રાજ્ય લગમ હસ્તગત કરી બાળક કુંભાજીને રાજ્ય કાર્યોથી પ્રતિ દીન પરોક્ષ કરવા લાગ્યો. નેધાજી પણ વિધવિધ પ્રકારે સામર્થ્ય મેળવવા લાગ્યો. નેધાજીએ મેર અને ચચાજી જેમણે જહાંગીર કીધું હતું તેમને રાતોડોડના જંગલમાં પકડી મારી નાંખ્યાં, આથી તે લોકોમાં પ્રિયકર થયો.

કાળક્રમે આ રણુમલ મેવાડના અધીકારીઓને દુર કરી તેમને રથાને મારવાડીઓને મ્હોડી મ્હોડી પહોંચી આપવા લાગ્યો. મેરાડીઓ આથી કંઈક ઉશ્કેરાયા. વળી એક દીવસે કુંભાજી રમતો રમતો યાત્રી ગયો તે રણુમલના બોળામાં આવી બેઠો. તેને બોળામાં બેસાડી રણુમલ રાજ્યાસનપર બેઠો. બાળક ત્વરીત ત્યાંથી દોડતો દોડતો આસી ગયો, અને રણુમલ નિરંકુશ પણ રાજ્યાસનપર બેઠોજ રહ્યો. કાર્યભારીઓમાં આથી વધારે ચર્ચા આસી. કુંભાજીની રક્ષા દારીએ આ બધું જોયું અને મહારાણીને કહ્યું કે જો આ પ્રમાણે કાર્ય ચાલશે “તો સમય જતાં મેવાડ અને મારવાડ એકજ થઈ જશે.” આથી રાણીપર કંઈક અસર થઈ.

રાણી હંસાની દામીઓમાં એક અતી રૂપાળી હતી અને તેના લાવણ્ય પર રણુમલ મોહી પડ્યો. યૌવનના મદથી છટેલી આ મુન્ધા એક દીવસ આસી જતી હતી. રણુમલે તેણીને જોઈ. ઇંદ મુર્તિના દર્શન થયાથી તે દર્શ પ્રકુલિત થયો.

આ યૌવનના પ્રીય હુલી રહી, પણ પુષ્પ ધરે નહિં દેહ લતા.

પ્રીય માળી થઈ તું વિષ્ણુડી રહી, તેવીજ સુદાય ઓ નારી લતા.

આ કવીતા બોલતો તે આમળ વખો, અને આ બાળીકાનો હાથ પકડી લીધો. “મેવાડના મહારાણી! આમ ઉનાવળમાં ક્યા ચાલ્યા” તે સ્મિત કરી કહેવા લાગ્યો.

આ રાજદોષી દામીતો દિગ્મુદ થઈ ગઈ અને રણુમલ તરફ નેમળ રહી. તેણે બોલવાનું ધણું કર્યું, પણ આખરમાં એટલું જન્મ મન નીકળ્યો નહિ.

રણુમલ પુનઃ હાથ કરતો બોલ્યો “ગલરાઓ છે શાને? તમે તો મેવાડના પટગણી થવાનાં. સમજ્યા?

“આ શું બોલો છે?” તેણી મહા વિપત્તિથી બોલી.

“ચનારં ભવિષ્ય ક્યુંછું. તમને આ દાસવમાંથી મુક્ત કરવાં છે.”

“કવી રીતે?” તેણીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“અરે બોળી” રણુમલ બોલ્યો “હવે કુંભાજી કેટલા દીવસ? એતો મૃત્યુના પાત્રામાં સમજ, હમણા પણ રાજતંત્ર તો દુનં ચલાવું છું, પણ પછી તો નિરંકુશ થઈ, અને આ મ્હારી મુન્ધા, પછી આપણે સુખે વિચરીશું, અને સંસાર સમુદ્ર સુખે તરીશું.”

“હાલ હૃદયપુર છે તેની પાસેજ એ જંગલ હતું.”

હવે દાસી કંઈક અર્થ સમજી, “રાણાજી આ શું બોલો છો. દાસી તરીકે સુખી જીવ-
ગાળવું એ કલંકિત મહારાણી જીવન કરતાં પ્રિયતર ગણું છું. જમરં એમ કહે છે કે સુધાર-
નહિં થાય અને તેથી કમળ નહિં બીડાય, પણ સુધારતા થતાં, કમળ બીડાય જતાં મધુકર
બોગી મધુકર-પોતાના પ્રાણ ખુવે છે. સ્વાર્થો-મદ લાભે એમ સમજે કે તે નિરંતર સુખ
રહેશે, પણ તેમ બનતું નથી. નિયકૃત્યો નિઃસંદેહ દ્રશ્ય થાય છે, અને તેથી નીચ મનુષ્ય જ
નન પર્યંત લોક નિંદાને પાત્ર થાય છે, વા તારાજી તેનાં નીચ કૃત્યોનું ફળ ભોગવે છે
કૌરવોની સલામાં જ્યારે રાજ્યનીતિન શીકૃષ્ણ ગયા ત્યારે કૌરવ પતિએ (દુર્યોધને) કહ્યું
કે “પાંડવોને પાંચ સોય રહી શકે એટલી જુમી પણ નહિં આપીયે.” તે એમજ સમજ્યો ?
યુધ્ધમાં (હારતામાં) કૌરવો અવસ્ય જીતશે, પણ તેમ બન્યું નહિં. નવાણું ભાષ્યોની સાથે
સદસ્ય નિર્દોષ જીવેતો સંહાર કરી, કરોડો મનુષ્યોને રણમાં રેડી, દુર્યોધન બીમની ગદ
પ્રહારથી આ સંસારમાંથી વિદાય થયો. અને જુમી પાંડવોનીજ યજ્ઞ. ૧ કહો રાણાજી જે
વસ્તુની તમે અપેક્ષા કરો છો તે પ્રાપ્ત કરવી કેટલી દુર્લભ છે ?

મહારી પંડીતા! હાલ પંડીત્ય હવે જવારે, ત્યારે જોવાનું છે. ઝો પ્રિયે! આ રજુમલે
કાઠની પાસે કંઈપણ માંગણી કરી હોય તો તે આ સ્નેહ માંગણી છે. આ હાથ છે
એમ કહી તે તેણીનો હાથ પકડીને ઉભો હતો, તેને સુખતરફ લેઈ સુખન કરવા મ્હાતો
હતો.

આથી દાસી જર્જરીત થઈ, અને સ્ત્રી શૌર્ય-પતિવ્રત શૌર્ય વડે-તેની સુકોમળ દેહકતાને
અધિક બળ અંવવા લાગ્યું. શૌર્ય થયો, અને એક જલંગની સાથે પોતાના હાથને મુક્ત
કરી દુર ઉભી રહી. તેના નેત્રો લાલ થઈ ગયાં અને લવાં ચઢાવી બોલી. ઝો, નિય,
વિનાશ કાળે વિષરીત બુધ્ધિ સુજે છે; તેમ તારી બુધ્ધિથી જાણાય છે કે તારો વિનાશકાળ
પાસે છે. આવાં અધમ કાર્યોમાં અને ધરતી અભીચારાત્મક કાર્યોમાં સ્ત્રી પ્રથમ દુષિત છે.
સ્ત્રી જે શીયળ રક્ષણ કરતા આહે તો પુરૂષ કોઈ કાળે તેના અંગ ભાગને સ્પર્શ કરી શકે
નહિં. ઝો કાળા કૈમના કરનાર! જ પશ્ચાતાપ કર. શીયળવતીનું શીયળ ભંગ કરતાં તારી
આશા ભંગ થશે. મહારાણીની પાસે હમણાંજ તારી નિય કલ્પના * વિદીત કરીશ. કહે
તારાથી શું થશે? તું શું કરી શકશે ?”

આ સાંભળતાં રાણુમલ ગભરાયો, મસ્તિક નમાવી જુમી તરફ દ્રષ્ટી કરતો ઉભો રહ્યો.
સર્વ અવયવો શિથિલ થઈ ગયા. પાસે ઉભેલી દાસી જાણે કોઈ દેવી તેને શાપ દેતી હોય; એમ
જોઈ તે પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. પુનઃ કંઈ બળ આનું હોય તેમ જાણ્યું. મુખ ઉઘુ કરી
કોઈ કટાક્ષ કરવા લાગ્યો. એમ અને કોઈ બંને કટાક્ષ થઈ તેના દૃષ્ટ્યમાં મુદ્ધ મચાવવા
લાગ્યા. અંતે તે બોલ્યો; “રાત્ર્ય યંત્ર જાના હાથમાં છે? રાણી વધારે બોલશે તો તેને
પણ ચોગ્ય માર્ગ દર્શાવીશ, માટે મારી આશા માન્ય કરવામાંજ તારું શ્રેય સમાયલું છે.”

૧ જમરના દ્રષ્ટાંતથી બતાવે છે કે તારી આશાએ એમને એમ રહેશે. (તું મને મેળવી
શકીશ નહિં) રાજ મેળવવાના સ્વાર્થમાં, તે નહિ. ફાલે પણ નિંદાને પાત્ર થશે.

મહાભારતના દ્રષ્ટાંતથી નમ્રપણે દાસી સમજાવે છે કે જે જુમીને માટે તું આવા ધોર
કર્યો કરે છે તે તારી યવાની નથી.

• કુંભાજીને મારી નાંખવાનો વિચાર

દારી કંઈક ગજરાઈ, અને યજ્ઞિન્દ્રિ બોલ્યા વિના તે રાજ મહાલય તરફ ચાલી. રજુમલ પણ ચિંતાગ્રસ્ત થયો અને પાછળ પાછળ બેંક રહ્યો. સ્ત્રીની સ્વતંત્રતા તેણે આજે પ્રથમ જ જોઈ.

પ્રાચી મહારાણી હંસાના વિરામ જીવનમાં મૃત અને અથર્થી હંતિપર્વત સર્વ વાર્તા વિનીત કરી.

નિદ્રાવશ થયેલી રાણી હવે જાગત યઈ, અજરાઈ, અને રાત્રી અવિધ્યના વિચાર વમજમાં ધસાઈ દેશમાં સર્વત્ર “કુંભાનું ખુન કરી રાણો રજુમલ ગાદી પચાવી પાડશે.” એ ચોકાટ કર્યું. નિનિ થયા લાગ્યા. અમળા જાતીથી રાત્રી અટપટમાં કંઈ સમજાયું નહિ. નિશ્ચયપર નિશ્ચય મુક્યા લાગી. રાણો કુંભો બાળક હતો. તેનાથી કંઈ થાય એમ નહોતું. આ વિચાર સમયમાં રાણીને ચંદાછતું રમરણ થયું. “ઓ મારા શીતળ ચંદ, તારી શીતળતા હું કમભાગિની પ્રથમ જાણી શકી નહિ.” તારી શીતળતાને મેં તો ઉષ્ણતાજ જાણી, તે ઉષ્ણતાથી તપી જઈ મેં તું રતને નિર્મૂળ જાણી પછાડ્યો. પણ રત તુ અદ્યાપિ આ દિશામાં ચળકે છે. ચંદ્ર હવે આ રાજતું શું યશે? તારા રાજદેશજીવનું હાલ મને રમરણ થાય છે. ચંદ્રે! હવે આ રાત્રી તું યશે” એમ કહી તેણીએ એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખ્યો.

ધોળ સમયની અગાઉ ને મહારાણી ઉત્પ્રેક્ષાથી તેની તેની આ કેવી દશા?

Grave to gray and lively to severe—Pope.

અતે તેણીએ ચંદાછતે એક પત્ર લખ્યો અને સર્વ હકીકત અથર્થી છતિ પર્વત સમિત્તદ વિદીત કરી. ચંદાછતે પત્ર મળતા વાચી તે ઘણોજ ખિન થયો. સ્વરાજ્યની આવી દયાજનક સ્થિતિપર તે અશ્રુપાત કરવા લાગ્યો. ઉત્તરમાં-તેણે માતાને જણાવ્યું. “સુવર્ણ અગ્નિમાં નાંખવાથી સ્વચ્છતર થાય છે; અને તેની કીમત પણ અધીક થાય છે; તેવીજ રીતે મને રાજ્યથી દુર કરવામાં આવે તો અલાલ થયો છે તથાપિ મારી દસોડી થઈ છે.” અતે આપે મને ઓગળ્યો એ મારે પણ પગમામાનો આભાર માનું છું. માતાજી! સ્વદેશ રક્ષા કરવા હું તપશ્ચર્ય પણ મારા આગમનથી નિઃશંક વિગદ યશે અને તેમાં ભાઈ કુંભાછતે તાની ન થાય એ પ્રથમ વિચારવાનું છે! તેથી કુંભાછતે જે આ લક્ષી પુખ્તને દીને મારી પાસે મોકલી દો તો હું તેજ દાણે એ દુષ્ટને એજ સિદ્ધ કરે; અને મારા અધિવત્ત રાત્રી પુનઃ પ્રાપ્ત કરે.”

માતાને એ વાત સુગમ્ય લાગી અને નિમિત્ત સમયે કુંભાછતે ચંદાછ પાસે મોકલી દીધો. લક્ષી પર્વને દીને સાયકાએ ત્યાંદે એ નામરીકો નગર બહાર મેળામાં ગયા હતા ત્યારે ચંદાછએ સ્ત્રીતાડપર દુમસો કર્યો. રાજમેવો તેને આવી મેળ્યા. રાજ્યવારમાં રજુમલ કેદ થયો અને બેંધાછ નામી ગયો.

રજુમલ આ વાતથી કેવળ અજાન દોષથી તે શયનગૃહમાં નિસ નિયમાનુસાર નિદ્રામાં પડ્યો હતો. એને નિદ્રામાં પણ પરલોકના સ્વનાં જોતો દેવ તેમ વારંવાર તે કંઈ કંઈ હવનો હતો. ચંદાછના ફેનિકાએ આ જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો અને તેને શયનાસ્થન સાથેજ બાંધી મુક્યો. પહેરેગીરનો બદોબસત પણ પુરતો રાખ્યો. થોડીવારે તે જાગ્યો. આમ અંધનમાં બેંધ ને નિરાશ ન થતાં શયનનયમાંથી ફર્યો અને એકજ બેંધમાં માત્ર એકજ બેંધમાં તેણે દોરી ખામાને તોડી નાંખ્યા, અને અંધન મુક્ત થયો. ચંદાછએ રાખેલા પહેરે-ગીરોપર તેની ફટી ફટી. નિઃશય પુરૂષ શું કરી શકે! પરંતુ તે દીમત હાથો નહિ. એક

પહેરેગીરને ખાથમાં બીડી એવા બળથી ઢાળ્યો કે અદ્વકાળમાં તે આ સંસારમાંથી પ્રવાણ કરી ગયો. એમ બીજાને, ત્રીજાને એવી રીતે સતર જાણીને તેણે કાર કર્યા. ફક્ત એક જ રહ્યો, તેની પણ તે એવીજ સ્થિતી કરવા જતો હતો એટલામાં તે બોલી ઉઠ્યો: "રજુમલકું! વીર રજુમલકું આમ અપહીતું મૃત્યુ શાને સહન કરશે? તમે વીર છો પણ તમારો મહિમા ક્યાં ગાશે નહિ. ચંદાજના હાથમાંથી તમે બચવાના નથી. મને મુક્ત કરો તો આ ચિતાર અને આપની વીરતા હું જનસમાજ સમક્ષ ગાઉં."

રજુમલકને આથી અસર થઈ અને કહ્યું: હા હું નિઃશસ્ત્ર છું અને મૃત્યુ નિપજ્યો તો તો ભલે જા અને મારી કીર્તિ ગા. હું હવે આમની સાથેજ થઈશ. એમ કહી તેણે પોતાની પાઘડી કાઢી અને ગળામાં નાંખી બને તરફ ખેંચવા લાગ્યો, યોદ્ધા સમયમાં આ વીર પુરુષ હતો નહોતો થઈ ગયો.

પેલો બચેલો પહેરેગીર મૃત્યુથી મુક્ત થયો તે રજુમલકના યશોગાન કરતો ચંદાજ પાસેગયો. ચંદાજ જોધાની પાછળ એક સ્ત્રી લેઈ મારવાડમાં ગયો, યુધ્ધ થયું તેમાં જોધાજી હાર્યો અને નાદો; રાજ ચંદાજને કબજે થયું. તેણે પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્રને લાંબો કાલેબાર સોંપ્યો, અને પોતે માતા પાસે આવ્યો. માતાને નમસ્કાર કર્યા કર જોડી તે ઉભો રહ્યો. "આજા માતૃશ્રી" તે નમસ્કારે બોલ્યો.

"બેટા ચંદા હવે રાજ્ય તાર છે" માતાએ કહ્યું. ચંદાજ સચિનય બોલ્યો: માતા રાજ્ય લેવા તો મું પણ રાજ્યની આધારાખી ને નથી આવ્યો. ફક્ત રાજ્ય રક્ષા કરવા આવ્યો છું. કુંભાજીજી રાજ્યનો ખરો વારસ છે. આજે હું તેને રાજ્યાસનપર બેસાડવાની કીવા કરીશ " તથાસ્તુ " માતાએ કહ્યું.

ઘોડા-સમયમાં દમામ સાથે કુંભાજીને રાજ્યાસનપર બેસાડવાની કીવા ચંદાજના હાથે થઈ. ઘોડો સમય ન વિત્યો એટલામાં અજર મળી કે જોધાજી ચંદાજના પુત્રને કાર કરી મારવાડનું રાજ્ય લઈધું. ચંદાજને આથી ધણી ખેદ થયો અને તત્કાળ મારવાડ ગયો પણ ત્યાં તો એને જોધાજી મળવાને માર્ગમાં આવ્યો. "યુધ્ધ કરવાને નહિ પણ પ્રેમ લાગણી દર્શાવવા આવ્યો છું લાંબ" જોધાજીએ કહ્યું. "આવો બેટીએ" "ર નિય ચંદાજ! મારા પુત્રનું ખુન કરનાર મને લાંબ કહેવાને તારી હિમત કેમ આવે છે. જા કાળું કર."

"લાંબ ચંદાજ ક્ષમા કરો, તમે મારા પિતાને માર્યો ને મેં તમારા પુત્રને માર્યો. તમારા પુત્રના પ્રાણ લેવાની મારી કપ્પા નહતી પણ રાજ લેવાની હતી. અનાપાસે તમારા પુત્રનું શીર ઉઠ્યું તે સ્થુમાં પડ્યો તેથી સ્વર્ગમાં સુખે મ્હાલતો હમે મારે શોક લઈ મને બેટા. હયા સામર મને ક્ષમા કરો. જોધાજીની આ આજીજી ચંદાજનું હૃદય પીગળ્યું અને હાથ કરી તેને બેટો. "જા બંધુ તારા રાજ્યનું રક્ષણ કર. ચરાતું થયું છે" બને લાઈજો બેટવા. ચંદાજને પોતાનો શેષ કાળ નિરૂત્તીમાં માળ્યો.

આ વીર પુરુષનું નામ, અઘાપી પર્વત મેવાડના ઇતિહાસમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. પિતૃભક્તી, હયા આદી ગુણોથી તેનું નામ અમર થઈ ગયું છે. ક્યારે પુનઃ આ આયોદ્યતમાં અમે એવા મનુષ્યો પ્રાપ્ત કરીએ? સર સ્કોટ કહે છે કે,

But Oh my country's wintry state,
What second spring shall renovate,
What powerful call shall bid arise;
The buccred warlike and the wise.

* આ જોધાજી જોધપુરનો વસાવનાર.

હુસર, ઉદ્યોગ અને રસાયણશાસ્ત્ર. Chemistry as applied to Industry.

(૨)

દેશી કાચા પદાર્થોમાંથી રસાયણશાસ્ત્રની મદદથી લોખંડ બનાવવાનું ધણું સહેલું થયું છે. કાચી ધાતુની સાથે સુતો અને કાચસાના યરો પાથરી લોખંડ ગાળી કાઢવામાં આવે છે, સુનાથી કાચના જેવા ખાંગડના ગઢા કાચી ધાતુનો કચરો મલીને બને છે; અને કાચસાથી લોખંડનો ઓક્સાઇડ ધાતુનું ૧૫ પકડે છે. આ ભટ્ટીમાં તાપ ધણી આકરો જોષએ થીએ, જે ઠંડી હવા તાપને આડ પુકવામાં આવે છે તેથી ગરમીની ઠીઠી ઓછી થાય છે અને વધારે ગણતણની જરૂર પડે છે, જેથી ઓછી થયેલી ગરમી બરાબર થાય; રસાયણશાસ્ત્રની મદદથી આ પડતી ખોટ પકડાઈ આવી અને હવે ભટ્ટીમાં જે હવા પુકવામાં આવે છે તે ગરમ કરી પુકવામાં આવે છે. પદાર્થશાસ્ત્રના જ્ઞાનથી કાલમાનો જ્યોત્તો ઓછો ખપવા માંડ્યો; એક ટન લોખંડની કાચી ધાતુ ગાળી ૨૪૦૦ કરવાને સાત ટન કાચસે જોષતો હતો તેને બદલે ફક્ત ત્રણ ટન કાચસાની હવે જરૂર પડે છે, અને તેટલા સમયમાં જે માલ બને છે તેમાં આગળ કરતાં સાઠ ટકાનો વધારો થયો છે. આગળ વધતા સુધારાનું આ એક મહાન પગલું હતું; રસાયણશાસ્ત્રે આંખ ઉઘાડી તે ચેલેસાં એમોનીઅનો મહોટો જ્યોત્તો દર વર્ષે નકમો જતો હતો તેને હવે એકઠો કરી ઉપયોગ થાય છે. રસાયણશાસ્ત્રના જ્ઞાનથી માલની પેદાશ વધી, માણસની શક્તિ વધી અને તે સાથે વખત તથા પેદાશમાં લાગનારા પદાર્થોમાં બચાવ થયો છે, એમ વારંવાર જણાવવાની હવે જરૂર મ્હી નથી. રસાયણશાસ્ત્રની મદદ વગર વજાટ કામ જે આજની ઉમ્મી પદવીએ ચડ્યું છે તે ચડતે નહીં. ૩ અને સળુના કપડાં નીખારવાનું (bleaching) નામ દોડસો વર્ષ અગાઉ કોઈ જાણુ જાણુ નહોતું; તે સમય પેહેલાં લુગાંઓ દોલાંડ મોકલવામાં આવતાં હતાં જ્યાં તેને નીખારવાને નીચડી કીયા હતી, ઘોડા દીવસ સુધી તે કપડાંઓને પોટાશમાં રાખી એક અઠવાડિયું ઊંચામાં રાખી તેને મેદાનો ઉપર પાથરતા કે જેના ઉપર સુર્યના તાપથી તેમ હવાની બીનાશની અસર વારાફરતી થયા કરે; સ્કોટલાંડમાં ઊંચાને જાહેલે સલ્ફ્યુરિક એમીડ વાપરવાનો સુધારો થયો અને તેથી ઉપલી કીયામાં જે આઠ મહીના જતા હતા તેને બદલે ચાર માસ જવા લાગ્યા, ઇ.સ. ૧૭૮૫ માં એક ફ્રેન્ચ રસાયણીએ એ કીયા જલદી થવા માટે ક્લોરીનનો ઉપયોગ મુચ્યો અને અરડમાં સેકાના હેલા વર્ષમાં ગ્લાસગોના ટેનન્ટ ક્લોરીન ગયાનની સાથે સુનાનો મેજ કરી તે મેજવણીને ઉપયોગ કાઢ્યો; ૩ સુતરની બનાવટમાં જુદા જુદા સુધારા ધણા થયા છે. ક્લોરીનની કપડાં નીખારવાની શક્તિમાં ખીજ રસાયણીક કીયાઓ ઘાખલ કરવાથી કાપડ તથા સળુના વજાટ કામને સહેલીપર લાવવા જે મહીનાઓ વીતતા હતા તેને બદલે કલાકો વીતવા માંડ્યા; માછલોના માછલો સુધી કપડાના તાકાઓ લીલા મેદાનો ઉપર પાથરી દેવાથી મેદાનના લીલા ગાડીઆની ખુબી નાશ પામતી હતી તે અટકી અને એક નાના કામ્પાનામાં એ કામ ચાલુ થવા માંડ્યું. આવા ઉપયોગી ધંધાને રસાયણશાસ્ત્રે કેવી સારી અને અગળ રીત ઉપર મુશી આપ્યું તેનો ખ્યાલ વાંચનારજ કરી લેશે; હવે કેલીકા નીખારવાનું કામ ધણી ખાતી પૂરું કરવામાં આવે છે.

કેલીકે પ્રીન્ટિંગ—કપડાંપર 'રંગવાનું' કામ કેટલાં સારા પાયાંપર રસાયણશાસ્ત્રે લાવી મુક્યું છે. તેના હવે આપણે વિચાર કરીએ, એ હુત્તર રસાયણશાસ્ત્રના વધારા સાથે વધે છે અને તેની મજબુતી સાથે એ મજબુત થાય છે.

રંગ તથા ફટકડી જેવા પદાર્થોને જ્ઞાન આગળ આવ્યું છે તે રસાયણશાસ્ત્રનું પરિણામ છે. લેપીસલેટ્સલી જેનો પ્રુખસુરતે સુરો રંગ વખણાતો હતો અને આ પદાર્થ ખીજ કીમતી પ્રથ્થરની હારમાં ખેસતો હતો તેની કીમત સાધારણ રંગારીથી આખી શકાતી નહોતી પણ રસાયણશાસ્ત્ર જાણનારાઓએ તેના પરમાણુઓ એળખી તેજ પરમાણુઓ એકઠા કરી તેમાંથી એ પદાર્થ ઉભો કર્યો. રંગના કામમાં રસાયણશાસ્ત્રે દરેકસર પણ દાખલ કરી આપી છે. મેડરના ઝાડમાંથી રંગ લીધા પછી અને તેથી કપડાં રંગ્યા પછી તેનો કુચો નકામો ગણવામાં આવતો હતો અને તેના કુચાના ઢગલાનું શું કરવું એ એક સવાલ યદ્ય પડ્યો હતો; ખાતર તરીકે પણ તેનો ઉપયોગ યદ્ય શક્યો નહોતો, રસાયણશાસ્ત્રથી માલમ પડ્યું કે રંગને ઝુ એક તત્ત્વોનાં ભાગ આમ નકામો જાય છે, એ કુચાને ગરમ એસીડની અસર આપ્યાથી પાંદો રંગવાના કામમાં લાવી શકાય, હવે આ કુચાના ઢગલાઓ દોલત મેળવવાના સાધનરૂપ થયા છે.

સેનેટ ઓફ સોડા નામનો ખાર કપડાં રંગવાવાળા ધણો વાપરે છે, તે બનાવવાને કલકને કાચી ધાતુમાંથી છુટી પાડવામાં આવતી, આ કલકને મ્યુરીઆટીક એસીડમાં પીગળવામાં આવતી, ક્લોરીન તથા નાઇટ્રીક એસીડથી તેને ઓક્સાઇડ કરવામાં આવતી, આ પ્રમાણે તૈયાર કરેલો ઓક્સાઇડ નીચે ખેથી જતો અને તેને ઓક્સાઇડ કરવામાં આવેલો હતો. અને પછી તેનો ઉપયોગ રંગારા કરતા હતા. અરસરે એ કીધા સરળ કરીને ખેજ વખતમાં તેમાંથી બેઝતો પદાર્થ ઉભો કીધો, કલક તો આગળ માફકજ છુટી પાડવામાં આવતી, નાઇટ્રીક ઓફ સોડા અને કાર્બીક સોડાની સાથેજ એ કલક બેજવામાં આવતી થીજ એસીડથી સેનેટઓફસોડા થતો અને પેહેલાથી ઓક્સાઇડ થતી હતી. ક્લોરિન ખાણુમાંથી નીકળેલો કાચો પદાર્થ જાતે ઓક્સાઇડ હતો તો પછી પ્રથમ દર્શાવેલી આડીઅવળી કીધાની કંઈ જરૂર નહોતી. તેથી ઉપલા સખસે કલકની કાચી ધાતુનેજ સોડા સાથે બેજવી દીધી અને એકજ વખતમાં એ ખાર પેદા કર્યો. રસાયણ શાસ્ત્ર કેવી સરળ રીત બતાવે છે તેના આ અભ્યયથી પમાડે તેવો દાખલો છે, આગળ આપણે હોટી અને હુકરની જે વાત લખી ગયા છીએ તેના જોવાજ આ દાખલો છે.

કપડાં રંગવાનું કામ પ્રથમ તો હિંદુસ્તાનમાંજ રાજ થયું હતું. ત્યાં એકજ કપડાને જુદા જુદા રંગો આપવાને દરેક સફેદ ધાખાની ઉપર ક્યાં તો મીથુ કે લાખ લગાડતા અથવા તેને દોરીથી બાંધતા કે જેથી તેને રંગ લાગે નહીં. કેમીસ્ટ્રીની મદદથી ક્યાં તો લાગેલો રંગ કાઢી લેવાય છે કે ક્યાં તો તેના ઉપર એવી મેળવણી લગાડવામાં આવે કે આજુબાજુ જે રંગ લાગે છે તેની અસર તે લાગ ઉપર થવા દે નહીં; આ કામને માટે કાર્બીક એસીડ તથા સાઇટ્રીક એસીડનો છૂટથી ઉપયોગ પાવશે અને તેને પ્રતાપે આજે આપણે રંગબેરંગી નમુનાવાળા કપડાં પેહેરી મેળવવાની છીએ; અને કેમીસ્ટ્રીની મદદ નહીં મળતે તો એવાં રંગીન સુગમો આટલાં સસ્તાં પણ મલતે નહીં.

લાકડાના કકડા તથા પેન્સીનો આકાર અને સીસું મુકવા લાયક બનાવવા સમયે લેવાય છે, એ લાકડાનો આકાર ઘણું અરુચિમય હોય છે પણ સીસાના કકડા મોઢા ધાલનાના હોય ત્યારે - પીચા કે છબુણીઆ આકારના લાકડાના કકડા વાપરેછે, સીસું લાકડાના એ બાગ વચ્ચે મુકા બન્ને બાગને એકઠા મેળવી સરસ વડે ચોટાડી દેછે આ લાકડાની નળી ની લાખી બનાવે છે અને પછી તેના પેન્સીય જેવડા કકડા કાપી નાંખે છે."

પેન્સીયનું એક કારખાનું દોહરીમા નીકળ્યું છે પુણાના "કેસરી પત્રમાં" જણાવે છે કે તેના નમુના "હ અને ક પની" ના રૂબરૂ નારાયણ પેંઠ, પુણા, એમની પાસેથી મળી શકે છે, પેન્સીય સારી છે તેની છુટક કીમત ૦-૦-૬ છે. દી વી રાજવાડે, ના ૧૮ મુધ વારપેંઠ, પુણા એ લોકો પણ સ્વદેશી પેન્સીય વેચે છે.

દિદુસ્થાનમા કપાસીઆનો ઉપયોગ દોરને ખવડાવવા દીનાય બીજે મતો નથી, પરંતુ અમેરીકામા તેમાથી ઘી, તેવ, કાગળ, દોરને ખાવાનો ખોળ, તથા ખાતર તરીકે વાપરવાનો ખોળ બનાવવામા આવે છે. કપાસીઆનો ઉપયોગ ઉપયોગ કરવાના કારખાના પાછળ ચાલીસથી પચાસહજારનો બડોળ બેઠએછે, કપાસીઆમાંથી સફેદ તથા પીળા એવા એ પદાર્થો નીકળે છે, સફેદ પદાર્થ ઘી તરીકે તથા પીળા પદાર્થ તેલ તરીકે ઉપયોગમાં આવે છે, કપાસીઆ ઉપરના ચોટલાં રૂના તંતુ છૂટા પાડવા તેને પ્રથમ યંત્રમાં નાંખે છે અને એ તંતુના કુચાનો ઉપયોગ કાગળ બનાવવામા થાય છે

દેશી ખાંડ

ખીટ રટમાંથી બની આવતી પ્રદેશી ખાંડની બનાવટમા જે અસ્વચ્છતા વાપરવામાં આવે છે, ગાંધીજીના પુત્ર બલદત્ત લોહી તથા મુએર્લા જનવરોના હાડકા તેની બનાવટની દ્રીયામાં લેવામાં આવે છે તે બપયા પછી ધાર્મિક દિદુએની લાગણી એ ખાંડ, તરફ અભાવ દેખાડવામાં જોરાવા લાગી છે, અને તે નહી વાપરવા તથા સ્વદેશી ખાંડની જ બનેલી મીઠાઇ ખાવા વગેરેના કારણે કેટલીક હિંમત સાથે કરવાનું પ્રયત્ન પાત્ર થયું જરૂર માડ્યું છે. પ્રદેશી સરસી, કીમતની ખાંડની બરોણી આવકને લીધે, સ્વદેશી ખાંડની બનાવટ સાહસ અને ઉત્તેજનની ગેરહાજરીથી લગભગ, પડી ભાંગ્યા જેવી છે, આ દેશની મોટી માંગણીને આ દેશની ખાંડની પેદાશ પહોંચી વળે તેમ નથી કારણ કે એકલી સેરડીમાંથી જ દેશી ખાંડ બને છે. પરંતુ, સેરડી સીવાય કોઇ બીજા જોછા પ્રયત્ન મળતા પદાર્થોમાંથી ખાંડ બનાવવાનું શરૂ થાય તો આ દેશના સાધનમાં મહોરો ઉમેરો થવા સાથે સંકેતો ધંધા વધરના માણસોને રોહ મળે તથા દેશી ખાંડની માંગણીને પહોંચી વળવામાં મોટી મદદ મળે, નીચેનો એક પત્ર "ધી ઈડીઅન ઇકોનોમીસ્ટ" માં વાંચવામાં આવવાથી તેનો સારાંસ અમારા વાચક વર્ગની જાણ સાર અને પ્રગટ કરીએ છીએ જેથી એ નવો ઉદ્યોગ ખીલવનારા કોઇ પણ વીરશા પુરોષો નીકળી આવે" અશુભાં તમા તાડના રસમાંથી, તાડી તથા સરકો બને છે પરંતુ તેમાં ખાંડનું મોટું તત્વ રહેલું છે તે એ ઉપરથી જણાય છે. સેરડીનો રસ વધુ વખત રહેવાથી તેનો પણ સરકો થઇ જાય છે.

“ત્યજ દીધેલો ખજનો.”

મહારાજ બહાદુરસિંહ બેગ, મુસ્લીમબાદ.

જેસોરમાં તમારી જમીનદારીની મોટી જાગીર છે અને તે હિસ્ત્રીકટની તમારી જમીનમાં સ્વચ્છ દેશી ખાંડ બનાવવાનું કારખાતું હાલવાનું પસંદ કીધું છે એવી જાહેર ખબર “ઈંડી-અનધકોનોમીસ્ટ” ના વો. ૩ ના. ૨ પાને ૬૯ તથા ફેબ્રુઆરીના અંકમાં વાંચી મને ઘણું ખુશી થઇ છે; આ ઉપરાંત પ્રશ્નસાપત્ર સાહસને માટે તમને ધન્યવાદ આપતાં મારે જણાવવું જોઈએ કે મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં અને ઈંડોરની પાસે સારાં ખજુરાંનાં ઝાડો લાખોની સંખ્યામાં હોય છે જેનાં ફળો ઉપયોગ થતો નથી અને જેગાલમાંથી ખજુરાં છેલ્લાની બે એક ટોળીને બોલાવી બે મોસમ સુધી કામ લેવામાં આવેતો સસ્તી કીમતમાં ખજુરાંની ચોખ્ખી ખાંડ બેંકેટો તેટલા જગ્યામાં બની શકે તેમ છે. ઈંડોર દરબાર પાસેથી ત્રણ વર્ષ ઉપર અમુક હજાર ખજુરાંનાં ઝાડો મંદિર મેળાનાં હતાં જેની મતલબ લાંબા સ્થિતિને ખજુરાંમાંથી ખાંડ કટલી સસ્તી અને સહેલી રીતે બની શકે છે કે તે બતાવવાનો હતો. ત્રણ વર્ષ થયાં ખજુરાંની ખાંડોનાં સારો જથ્થો હું બનાવું છું અગર જો તે દેખાવમાં પ્રદેશી બનાવટ આગળ જાંખ લાગે છે પરંતુ તેનો ઉપયોગ દેશીમાં ખુશીથી કરે છે. અહીંના થોડા વતનીઓને મેં ખજુરાં ઉઠવાતું, કાંમ શીખવ્યું છે જેમની મદદથી ખજુરાંનાં મોટા નાળામાંથી થોડા સેંકડોની ગણતરીના ઝાડો હું ઉઠી શકું છું. જો તમે કોઈ કામ શીખી શકે તેવો તથા સુદ્ધિમાન પુરૂષ મારી પાસે મોકલી આપશો તો ખજુરાંમાંથી ખાંડ બનાવવાનો મોટો હુમલો હું તેને બતાવીશ અને શીખવીશ. મને આશા છે કે આ મુલકની સ્થાનિક સગવડોનો લાભ લઈ એ કારખાતું અહીં ખોલવાનું મનપર લો તો સારું, જો તમે ખજુરાં છેલ્લાની એક ટોળીને બંને મોકલી આપો તો હું તેમને પુરતી મદદ આપીશ. પ્રથમ તો મારા ત્રણ ચાર હજાર ખજુરાંનાં ઝાડો કંઈ પણ લીધા વગર આપી દેવા ખુશી છું. જોજામાં જોજા બાર અથવા પંદર ખજુરાં છેલ્લાની તથા તેના ઉપર દેખરેખ રાખનાર એક મેનેજરની હાલ પાસ નરૂર છે, અને મેનેજર મોકલવો નહીં બને તો એક બરોંસાદાર માણસ આ મુલકનો રાખી તેના ઉપર હું દેખરેખ રાખીશ. આશરે બે સીઝન વીત્યા બાદ છ સાત રૂપીઆનાં મારીક પગાર આ મુલકના શીખેલા ખજુરાં છેલ્લાની મોટી સંખ્યામાં મળી શકશે.

જો આ પ્રમાણે તમે કરશો તો તમે એક સારો ધંધો ચક્ર કરશો એટલું જ નહીં. પણ આ જાગના ગરીબ લોકોના લાભનો મોટો નવો ઉદ્યોગ ચાલુ કરવાનું જોમ આણીશો. તમારા જવાબ જલ્દી મળવાની રાહ જોઈશું. હું.....હરીદાસ, ચટ્ટરજી પીડર.

સીમીટ. /Cement/

સીમીટ શબ્દ અંગ્રેજી શબ્દ સિમેન્ટ ઉપરથી આપણી ગુજરાતી ભાષામાં લાખલ થયો છે; આપણે ત્યાં ખરચી ચુનો (છે) અથવા કળી ચુનો એ ચીજો પાકાં મકાનો બાંધવા માટે અસલથી ઉપયોગમાં આવતી હતી પરંતુ સુરેપાદી પરદેશથી સીમેન્ટ આવવી શરૂ થઈ છે ત્યારથી તે એટલી બધી લાખલ થઈ ગઈ છે કે લાખો ને કરોડો ટન આ દેશમાં આવે છે, જે વખતે એની શોધ થઈ તે વખતે તે શોધ કરનારને ભાગ્યેજ માલમ પડ્યું હશે જે આ વસ્તુનો આટલો બહોલો ખર્ચ ભગમે અને ધુળમાંથી આટલા બધા પૈસા પેદા થશે.

હિંદુસ્થાનમાં સીમીટનું એક પણ કારખાનું જણાતું નથી; જે કાચા પદાર્થોમાંથી એ સીમીટ બને છે તેની હિંદુસ્થાનમાં તંગી નથી; નદીઓમાં તથા ખાડીઓમાં વરસાદના પાણી ચાપા (falling water) પછી ઉતરતાંજ પાણીની અંદર ભલેલો કચરો નીચે ફરી ભેમે છે જેનું ચણું નામે છે એને કેટલોકે ઢેકાણે કાંપ પણ કહે છે; આનો કુંભાર લોકો દાંદલા બનાવવામાં કાંઈ ઢેકાણે ઉપયોગ કરતા હશે પણ બાકી બધો જ્વાળે ત્યાજ રહે છે; પરંતુ સીમીટ બનાવવામાં તો એ ચણ બહુ ઉપયોગી જણ્યું છે; ખરચી ચુનાની બટ્ટીઓનો તો આ દેશમાં તોરો નધા; મીઠા પાણીની ખાડીઓ તથા નદીઓના ખખાણુમાંથી મસ્કીઆ કાંકરા ખોદી લાવી તેને ઢાણા તથા લાકડાઓ સાથે ભટ્ટીમાં પકાયાથી ખરચી ચુનો થાય છે; આપણા દેશની બાંની રીત 'વડુ કદગી' છે, કચકસર એ દરેક ધંધાદારીનું મૂળ તત્ત્વ છે; આપણી અસહી ગીતની ભટ્ટીમાંથી બહુ તાપ નકામો જાય છે તેથી સુધરેલી દળ પ્રમાણે બટ્ટી રાખવામાં આવે તો બગનજુનો ખર્ચ એટલો યર્થ કામ જલદી થાય છે.

સીમીટ બનાવવાની બાંની રીત (Wet process) છે; પરંતુ સાઈમરટોન-ચુનાના પચર અને ગેવ (કચણ) ન કારણ પ્રમાણે મિશ્રણ કરાથી સારી સીમીટ બને છે એવું અનુભવથી મિશ્ર થયું છે અને એ સુષ્ક રીતે (dry process) થણે ઢેકાણે બનાવે છે. પ્રથમ ખરચી ચુનાના પથરને ભટ્ટીમાં પકવે છે. કાંપને લાખીને એટલો કરી રાખે છે અને તેની બાંનાશ દૂર કરવા તડકામાં સુકવે છે, ચુનાને દળી તેનો ખારીક પાઉર કયો છે અને તેને મુકા કાંપની સાથે ભેળવે છે, બન્નેનું પ્રમાણ બગાજર ભર્યું છે કે નહીં તે તપાસવા તેને રસાયણિક પ્રકારથી તપાસાવે છે; કારણકે આ તપાસથી જાણ પડે છે કે ખરી સીમીટ કે નહીં અને આજણ આવશે નહીં તથા તેની વપરાસમાં જાત સારી ઉતરશે. તેને સીલીંગરની વચે મળીજ ખારીકથી પીસે છે, પીસતી વખતે સાથે ચક્રમકના કકડા અદીથી દોઢ ઘંચના રાખે છે જેના ધસારાથી સીમેન્ટ ઘણીજ ખારીક થાય છે, અદર રહેલી બાંનાશને સખબે એનાં ઓસર્પાં અથવા ગોળા કરે છે જેથી એકથી બીજા ઢેકાણે લઈ જવા સહેલા પડે, તેને બટ્ટી ઉપર લઈ જઈ ભટ્ટીમાં નાખે છે અને છેક પાકા પથર જેવા ગોળા થાય ત્યાં સુધી પકવે છે અને એવા પકેલા ગોળાઓને પાછા દળી ઝીણા બૂકા કરે છે; આટલા પ્રયોગો પછી વેપારને માટે કોષમાં કાંઈ પીસમાં ભગવા લાયક સીમીટ થાય છે. ઇંગ્લાંડમાં આ સીમેન્ટ ઘણી બનાવવામાં આવે છે. એમાં મોટી થાપણની જરૂર પડતી નથી, આ ઉદ્યોગને હિંદુસ્થાનમાં કનેક મળવાનું મટોદું હોત છે, એમાં જોડતી જણ્યો બધી આ દેશમાં પુષ્કળ મળે છે ઉપરાંત મજુરી વધારે પડતી નથી. નાના પાયા ઉપર પ્રયોગો કરવાની છત્રણ ધરાવનારાઓએ આ ચીજ નમુના રૂપે બનાવી તેની ખાત્રી કરી પછી મોટા પાયાપર બહાર પડવાનું છે. D. M. P.

પતિવૃતા-સારંગ.

૧

માનાંજરાવ જેવો સુરવીર હતો તેટલોજ મોટો અહંકારી ! કાંઈ તેનું અપમાન કરે તો તેનાથી સહન થતું નહીં. જો એ અપમાન કર્યું તેનો નાશ કરવામાં તે મંડ્યો રહેતો. અને તેથીજ સમસ્ત વિજય દુર્ગ પ્રાંતમાં એવો એકપણ એનો શત્રુ અગર મિત્ર ન હતો, કે જે તેનું નામ સાંભળી જાતિથી કંપે નહીં. માનાંજરાવને પ્રથમ શિવાજી મહારાજે વિજય દુર્ગ કિલ્લા ઉપર ગદનો અધિપતી નિમ્નો હતો અને શિવાજી મહારાજ મરણ પામ્યા પછી, જ્યારે તેનો પુત્ર સંભાજી મહારાજ ગાદી ઉપર બેઠો, સારે તેણે પોતાના પિતાના વખતના મોટા મોટા સરદારોને તેની જગ્યા ઉપરથી કહાડી નાંખવાની શરૂઆત કરી, અને તે વેળા માનાંજરાવની ગદના આધિપતીની જગ્યા છીનવી લેવાની તેની ઇચ્છા હતી. પરંતુ તેના અહંકારીપણાની અને રાજનિષ્ઠાની તેણે કીર્તિ સાંભળી હોવાથી, તેણે તે વિચાર, અંધ કર્યો. માનાંજરાવને હાલમાં પચાસ વર્ષ થઈ ગયાં હતાં. પરંતુ જાણે ત્રીસ વર્ષના તરૂં માણસ જેવો જણાતો. માનાંજરાવના સમસ્ત પૂર્વજો એવા હતા કે, જેને સ્વામી કહેતા તેનાથી કદી પણ દ્રોહ કરતા નહીં. અને એ વાતને લીધે પોતાના જીવ ઉપર આવે, તો પણ કદી પેશુ, રાજદોહ કરતા નહીં. માનાંજરાવ પણ એવોજ હતો. તેણે સંભાજીને પોતાના રાજા તરીકે પરમેશ્વરની પ્રતિજ્ઞા લખતે કબુલ કર્યું હતું અને હવે જો તેના પ્રાણ ઉપર તત્કાલ આવી હોત તો પણ રાજરામને ગાદી ઉપર બેસાડવાને પોતાનું મત આપત નહીં. માનાંજરાવનું દરબારમાં વજન સારું હોવાથી રાજરામની માતાજીએ તેને પૈસાની લાલચ દેખાડીને પોતાના પક્ષમાં લેવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ માનાંજરાવ જેવો નિમકદલાલ માણસ પૈસા જેવી ક્ષુદ્ર વસ્તુના મોહને વશ કેમ થાય? તેણે કહેવડાવ્યું કે એક વખત સંભાજીને શિવાજી મહારાજની પાછળ રાજા તરીકે કબુલ કર્યો છે. હવે જીવ જતાં સુધી રાજરામના પક્ષમાં આવીશ નહીં.

માનાંજરાવને એક વાતનું દુઃખ હતું અને તે વાત એજ કે, તેને બે ત્રણ બાળક થયાં હતાં. વળી તે બધાં ન્હાનપણમાંજ મરણ પામ્યાં હતાં. માત્ર એક આસરે બાર વર્ષની સુસ્વરૂપ કન્યા જીવતી હતી. કન્યા જાણે બીજી રંભાજી અને તેનો ગૌરવર્ણ ચંદ્રમાને પછુ લગ્નપરમાણ કરતો હતો. તેનું નામ સારંગ. સારંગ પોતાના રૂપ પ્રમાણે વિનયશીલ પણ હતી. માનાંજરાવ પોતાની કન્યા તરફ જોઈને નિલ કહેતો કે “ અને છોકરો શું કર્યો છે ? ” મોટી સારંગ પોતાના વિનયથી અને પ્રેમથી અને સુખ આપે છે, એટલું અને પુત્ર પાસેથી મળવાનું નથી. સારંગ મોટી થઈ છે. અને એક બે વર્ષમાં એક જમાઈ જોઈ છે. સારંગ અને જીવન સૌ તેને આપીદઈને હું પરમેશ્વરનું ભજન કરીશ. માનાંજરાવે પોતાની કન્યાને લખતું; વાંચતું, શીખવ્યું ન હતું, તોપણ શિક્ષક કરવો, ઘોડા ઉપર બેસવું વિગેરે વીર પુરુષના કામમાં તેને હુશીઆર કરી હતી.

(૨)

સારંગને હવે ચૌદમું વર્ષ બેઠું. પુણિમાના ચંદ્રપોરે તેનું સુખ કેમળ ખીલી રહ્યું છે. મરિના પ્રત્યેક અવધવો પણ સુદૃઢ મનમોહક ખીલી રહ્યા છે, તેનાં નેત્રો ચંચળ થઈ રહ્યાં છે.

નનું ભણું કરવાની તેની ઇચ્છા, ખીજને દુઃખ ન થાય એવી રીતથી ચાલનારો. તેના પિતા અને દરદારી કહેતા કે, “મહારા સર્વેરાવ પોતાની જીને પુલમાં રાખશે.” તેને, યું, બપોર કે માગળ આપણા પુલની આવી દુર્દશા થશે. સર્વેરાવના પિતામાં અને મહારામાં આસરે આદરવોના ફેર છે. તે મહારી સાથે બધી પ્રીતિ રાખતો હતો, સારું થયું કે શિવાજી મહારાજની કુપાતીમાંજ તે-મરણ પામ્યો.

પેહેલેથી સારંગ પોતાના પિતાનું બોલવું સાંભળતી હતી. અને સર્વેરાવનું માથું કાપ-તો, એવું બપોરે તેણે સાંભળ્યું ત્યારે તેનાં નેત્રોમાંથી આંસુ નિકળ્યાં. પરંતુ તે માં આપને ન જણાય તેમ છુટી નીખ્યાં, અને પિતાએ બપોરે સર્વેરાવના ગુણનું વર્ણન કર્યું ત્યારે તેના મુખ ઉપર એકદમ તેજ જણાવા લાગ્યું. તેની મુખચર્ચા પ્રખુલિત થઈ. તેના મુખ ઉપર હાસ્ય અને આનંદ જણાવા લાગ્યાં. પરંતુ યોગ્ય સમયમાંજ જેમ કોઈ પુલ કરમાઈ ગયો તેમ તેનું મુખ કમળ એકાએક કરમાઈ ગયા જેવું જણાવા લાગ્યું.

પિતાનું માપણ પુર થયા પછી સારંગ કાંઈ કામ માટે ઘરમાં ગઈ અને તરતજ માનાજીરાવ અને ગિરનાપાઈ અંધાર થવાથી અગાથી ઉપરથી ઉડ્યાં.

(૪)

ઉપેલી વાતને બે ત્રણ માસ થઈ ગયા હતા. સર્વેરાવનો પત્નો હજી સુધી કાંઈ લાંબો ન હતો. તેને પકડવા માટે સંભાળના એક સરખા હુકમ છુટતો હતા. અને સંભાળએ કોને એવી પંજુ ધમકી આપી હતી કે, કોઈએ પણ સર્વેરાવને છુપાવી રાખ્યાનું સાંભળ્યું તો, તે છુપાવી રાખનારનું માથું ઉડાવવામાં આવશે. એટલુંજ નહીં પણ તેના ઘરનાં સૌ માથુ-સોનાં પણ માથાં-ઉડાવી તેની સૌ રોટ જપ્ત કરવામાં આવશે. એટલે કડક હુકમ છુટ્યો હતો તોપણ સર્વેરાવ પકડાયો નહિ. બે ત્રણ માસ વિતી ગયા હતા, અને સર્વેરાવને તેથી ઘણો માસ ભોગવવો પડ્યો હતો.

૧૬૮૧ સાલના સપ્ટેમ્બર માસની વાતો. વરસાદ પડતો હતો. માનાજીરાવ પોતાની કચેરીમાં કાંઈ કામ લેતા બેઠા હતા. એટલામાં એક પહેરેગીર ઉપર આવ્યો. અને તેણે માનાજીરાવને ‘કોઈ આપને મળવા નીચે આવ્યું છે.’ એવું કહ્યું. માનાજીરાવે તેને ઉપર લઈ આવવા માટે આજ્ઞા કરી. થોડીવાર પહેરેગીર એક પ્રવાસીને લઈ ઉપર આવ્યો.

પ્રવાસી બીખારી જેવો જણાતો હતો. તેના આંગમાં એક ફાટેલું અંગરણ હતું. માથે એક મેલું ધોતીયું વીટેલું હતું. તેનું વય આસરે ૨૨-૨૩ વર્ષનું જણાતું હતું, મુખ તેજદાર અને પાણીદાર જણાતું હતું. તે ઉપરથી એવું જણાયું કે; તે પ્રવાસી કોઈ મોટા કુળના હોઈને દરિદ્રતાથી અગર ખીજાં કોઈ કારણથી ગરીબીમાં આવ્યાથી તેણે ફાટેલાં કપડાં પહેર્યાં હશે.

તે પ્રવાસી માનાજીરાવ આગળ આવ્યો, અને સલામ કરીને બોલ્યો. “માનાજીરાવ, આજે આપની સાથે કાંઈ ગ્રામ વાતો કહેવી છે. માટે એકાંત રચજો આલે.” માનાજીરાવ જરા ચકિત થયા. કારણ બીખારીના વેપમાં કોણ માથુસ હશે, કે જે આટલા વિનયથી બોલે છે. ખીજાં વિચારોને બાજુએ મુકી રક્ષણને માટે પોતાની તલવાર સાથે લઈને પેલા બીખારી સાથે એક એકાંત ઝોરડામાં ગયો. તે માથુસે ઝોરડાના બારણાને સાંકળ દઈ બેઠું કર્યું. તે બોલ્યો. “કાકા, તમે અને હજી બાળખ્યો નહીં?” માનાજીરાવે વિચાર કર્યો કે, આવો કંઈવર ક્યાંક પણ પહેલાં સાંભળ્યો છે! ક્યાં સાંભળેલો તે તેના ધ્યાનમાં ન આવવાથી વિચાર કરતાં માન રહ્યો. ગળી તે પ્રવાસી બોલ્યો. “કાકા તમે અને આટલાં દિવસમાંજ છુટ્યાં કે? હુંજ તે સર્વેરાવ પુત્ર.”

“શું સર્જેરાવ! તમે અહિં ક્યાંથી! માફ કરજો, તમને ઝોળખ્યા નહિં.” માનાજીરાવ આશ્ચર્ય અદિત થઈને બોલ્યા.

સર્જેરાવ: કાકા હું તમને બધી વાત ધીમે ધીમે કહું છું.

માનાજીરાવ-સર્જેરાવ! ત્યારે કહેા. ગુપ્ત વાર્તા કહેવાને ડરશો નહીં. હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે તમારી વાર્તા બીજા કોઈને કહીશ નહિં.

“કાકા તમારી પાસેથી એ વાત કુટવાની નથી. એવી મ્હારી ખાત્રી છે. મને વચન જોઈતું નથી.” સર્જેરાવે ઉત્તર દીધું, અને આગળ ચલાવ્યું:-

“મને પકડવા બાબત અને માયું ઉઠાવવા બાબત કાકા સંભાળીને જ્યારે હુકમ થયો ત્યારે હું તલેમાનમાં હતો. હુકમ છુટ્યો એવું સાંભળતાંની સાથે હું ત્યાંથી નિકળ્યો તે ટેક કોલ્હાપુર ગયો. અને ત્યાંજ આટલા દહાડા હતો પરંતુ પછી મેં વિચાર કર્યો કે, ફક્ત આપણો જીવન બચાવવા માટે બીજા દેશમાં બીજા માંગતાં દરેકું એના કરતાં આપણા દેશમાં જવું અને ત્યાં મરવું પડે તો હવેની સાથે સ્વદેશ માટે મરવું એવો વિચાર કરીને નિકળ્યો તે ટેક અહીં આવ્યો.

માનાજીરાવ-સર્જેરાવ તમે ઠીકજ કર્યું. સંભાળીને ગુપ્તો શાંત થામ ત્યાં સુધી અહીંજ રહો. પછીથી એ જહાંગીરી હુકમને આગળ જોઈ લઇશું. સર્જેરાવે “ઠીક છે,” જવાબ આપ્યો અને ત્યાંજ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

(૫)

બિચારા સર્જેરાવનું નશીબજ અવળું છે કે શું ? કાણ જાણે ? વળી રાત્રીમાં પણ સુકતાની સાથે વિધિ અને યતુત્તવની શરૂઆત ! સર્જેરાવને દુર્ગમાં ધણી દહાડા થયા નહીં, એટલામાં તે સારજનો પ્રેમ પાત્ર થયો. સારજ તેને મ્હાવા લાગી. પરંતુ તે પિતાથી ગુપ્ત રીતે મ્હાતી હતી. સર્જેરાવ રૂપમાં દેવ સરખો અને તેમાં વળી ગેહાં કપડાં ને બદલે શ્રીમંત જેવો પોશાક ધારણ કરવા લાગ્યો. પછી તેના ચરીરનું અને સ્ત્રાદર્શનું શું વર્ણન કરવું ? સર્જેરાવ તો કોઇ રાજપુત સરખો જણાવા લાગ્યો. સારજ પ્રસંગોપાત સર્જેરાવની સાથે સિકારે જવા લાગી. તે વખતનું તેનું શાસ્ત્ર, બીજા માટે કશુંજ, પરાપકાર બુદ્ધિ, ગરીબ સ્વભાવ વિગેરે જોઈને, સારજનું હૃદય તેના હૃદય સાથે બદલ થયું. પરંતુ તે બિચારીને શું ખબર કે, આપણે જેના ઉપર આટલો પ્રેમ કરીએ છીએ અને ચિત્ત હરણ કરવાનો યત્ન કરીએ છીએ તેનું ચિત્ત તો પેહેલાંથીજ એક સ્ત્રીએ હરણ કરી લીધું છે ! જેને આપણે જીવન સર્વસ્વ જાણીએ છીએ તે તો કોઇ બીજાનેજ જીવન અર્પણ કરી મોકલે છે. તે બિચારીએ આશાના દિશા અણુવા માંડ્યા, અને મનઃપૂર્વક તેને પોતાનો પ્રેમ પાત્ર દરાવ્યો.

સર્જેરાવ જે સમયે કોલ્હાપુરમાં હતો તે વેળાએ તેનું મન એક તરફથીએ હરણ કરી લીધું હતું. તે તરફથીએ પણ તેને વચન આપ્યું હતું કે, લગ્ન કરીશ તો તમારી માથેજ નહીં તો લગ્ન કરીશજ નહીં. સર્જેરાવે પણ તેને એવુંજ અભિવ્યક્ત આપ્યું હતું.

સારજએ પણ મનમાં વિચર કર્યો કે, લગ્ન કરવું તો સર્જેરાવ સાથેજ નહીં તો જીવ ! અર્પત કુમારીકા અવસ્થામાં રહેતું. આ નિશ્ચય કર્યો પછી પોતાનો વિચાર સર્જેરાવને શી રીતે કહેવો ? તેના વિચારમાં પડી.

સર્જેરાવને અહીં આવવાને દસ બાર દહાડા યત્ન થયા હતા. સારજનું ચિત્ત મ્હારા ઉપર ચોંટ્યું છે, એવો સર્જેરાવને થોડો થોડો સંશય આવવા લાગ્યો. કારણ કે જમવાની વેળાએ

પીરસવાને આવે ત્યારે અગર બીજે રથએ સર્જેરાવ જ્યારે એકસો હોય ત્યારે સારંગ તેના તરફ એક અરખી દ્રષ્ટિએ ધારી ધારીને જોતી હતી. જ્યારે સર્જેરાવ તેના તરફ જોતો ત્યારે સારંગ પોતાની દ્રષ્ટિ બીજી તરફ ફેરવતી. તેમ છતાં પણ બીજી કોઈ રીતે પણ પોતાનો પ્રેમ પ્રગટ કરતી હતી. સર્જેરાવ ઉપર સારંગનો એટલો બધો પ્રેમ હતો તોપણ સર્જેરાવના મનમાં તેના પ્રતિ પ્રેમનો અશ્વ પણ ન હતો. 'તે વિચાર કરતો કે, આ પાત જો માનાશ્ર-રાવ જાણુશે તે શું કહેશે ? સર્જેરાવને મોટો વિચાર આવી પડ્યો. એક તરફ એક સુકુમાર બાલિકાનો પ્રેમ, બીજી તરફ માનાશ્રરાવની બંધીકા ! તે વિચારતો કે : સારંગને છોડી ચા-લ્યોગાઉ તો બીજી તરફ રાજ નિષ્ઠ લોક તરફથી પકડાઇ જવાની બીતી છે ! જો અહીં-આજ રહું તો સારંગ મદારા ઉપર પ્રેમ રાખે છે; એ માનાશ્રરાવ જાણ્યા વિના રહેશે નહિ'. માનાશ્રરાવ જ્યારે જાણુશે ત્યારે મને શું કરશે અને શું નહીં ? સર્જેરાવના મનની દુસ્તર સ્થિતિ યદ્ય પડી. બીજી તરફ સારંગનો પ્રેમ દિવસે દિવસે વધતો ગયો. તે સર્જેરાવને ધડી પણ વિખુટો મુકતી નહિ, જ્યાં ત્યાં તેની સાથેની સાથેજ. અતિ સર્જેરાવે એક નિશ્ચય કર્યો. તે નિશ્ચય એજ કે, વિજયદુર્ગથી આવતા થવું. પણ આત્મા જવા માટે માનાશ્રરાવને શું કારણ બતાવવું તેની તેને શીકર પડી. છેવટ એક બે દીવસમાં તેને એક વિચાર સુઝયો. 'મને વિજયદુર્ગની હવા ગાંધક આવતી નથી' એકાત્મક માનાશ્રરાવને સર્જેરાવે કહી પણ દીધું. એ સાંભળી માનાશ્રરાવે સર્જેરાવને જવા માટે જરા હા ના કહી, પરંતુ સર્જેરાવનો નિશ્ચય જ જાણ્યો. ત્યારે 'હીક. કાલે જાજો.' એવો ઉત્તર મળ્યો, થોડીવારે ફરી કહ્યું જતી વેળા એક થોડો લઇ જાજો. અને અમારો એક સરદાર તમેગામ સુધી સાથે રહેવા દેજો કે જ્યાં તમને કંઈ અડચણ આવે નહિ.

સર્જેરાવ-ધણો ઉપકાર. જાણુસને સાથે રાખવાની કાંઈ જરૂર નથી માત્ર એક થોડો હશે તો બસ. કાલે સવારે અત્રેથી રવાના થઇશ !

માનાશ્રરાવ : હીક છે. પણ વેપ બદલીને જવા માટે અખરદારી રાખજો. કાલે મને જરા કામ છે માટે મેગામ થશે કે નહીં તે નક્કી નથી.

ગિરજાનાથ અને સારંગએ ઉપલુ સનાપણ સાંભળ્યું પોતાના પરોણાને જે જાન આપવાની હતી તેના પણ નિર્ણય થયો ત્યારપછી માનાશ્રરાવ અને સર્જેરાવ બીજી તરફ ચાલ્યા ગયા. જાણુસો ગયા પછી સારંગ પોતાના ઝોરડામાં ગઇ અને એકાત્મક પુષ્કળ રહી. આ વખતે સારંગના હૃદયની શુ સ્થિતિ હશે ? તેના હૃદયમાં કેટલા સર્પદશ થતા હશે ? તેના મસ્તિકાઉપર કેટલી વિજળી તુટી પડી હશે ? તેના મુખાકાશઉપર કેટલા વિષભરેલાં વાદળાં ટાળાકા ગયાં હશે ? તે બીચારી સારંગ જ જાણતી હતી. અને તે દુઃખની પીડા બીચારી સારંગજ ભોગવતી હતી.

(૧)

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળમાં પક્ષીઓ કિલકિલાટ કરવા લાગ્યાં હતાં, મધમાખીઓ હવેથી મધ સિંચન કરવા માટે શ્રમ કરતી હતી. સુર્યોદય થયો હતો. એ સમયે વિજયદુર્ગ ગામમાં એક પ્રાણીવગર બીજા બધાં હર્ષમાં ગરક થયાં હતાં. તે દુઃખી પ્રાણી પેલી આપણી પ્રેમવેલી મરીખ સારંગ ! અસ્તુ. તેને તેના ઝોરડામાંજ રહેવા દઇને આપણે હવે વિજયદુર્ગ કિલ્લામાં સર્જેરાવ તરફ જઇએ.

સર્જેરાવને સવારે વેહેલા ઉઠવાનું હતું. તે ચિંતાને લીધે આખી રાત નિદ્રા પશુ લીધી નહતી. તેના મનમાં અહીંથી સત્વર નિકળી ન્હાસવાનાજ વિચાર આવ્યા હતા. સારંગ પણ રહેલા માટે આગ્રહ કરી વિધન ન લાગ્યાથી એક રીતે સમાધાન લાગતું હતું. સારંગ કાંઈ તેને શત્રુ જેવી જણાતી નહોતી. પરંતુ વે આપણા ઉપર પ્રેમ રાખે છે તે તેને ગમતું નહોતું. સર્જેરાવનો સ્વભાવ એવો હતો કે બનતાંસુધી કાંઈની સાથે વધારે બોલતું નહી. પરંતુ એક વખત એકાદ માથુસ સાથે મૈત્રી થઈ એટલે પછી તેની સાથે સ્વતંત્રતાથી વાન કરતો. આ-સરે પછર દહાડા વિજયદુર્ગ કિલ્લામાં રહ્યો. પરંતુ એટલા વખતમાં પોતાની ખુશીથી સારંગ અથવા ગિરજાબાઈ સાથે બોલ્યો નહી હતો. અસ્તુ. પ્રાતઃકાળ થયેા જાણી સત્વર બીજાનામાંથી હડયો. અને બહાર ઘોડો તૈયાર છે કે નહિ. તે જોવા માટે બહાર ગયો. બહાર એક ઘોડો અને એક ઘોડેચારી સરદાર પણ તૈયાર થઈ રહ્યા હતા.

સર્જેરાવે સરદારને પુછી તપાસ કરી. ઘોડેચાર સરદારે પણ “હા” કહી. માનાજીરાવે પોતાના સરદારને મોકલ્યો છે તેથી તેને ના કહેવી રીત નહિ. એમ જાણી ધરમાંજ છુગમાં પટેળા અને નોકરોને ક્યું કે: માનાજીરાવને કહેજે કે હું વિદાય થયો છું. એટલું બોલીને યોગાઉપર સ્વાર થયો. અને જણા ધીમે ધીમે ચાલવા મંડવા.

(૭)

“આપ શું માનાજીરાવ તરફના છે કે?” સર્જેરાવે ઘોડેચારને પુછ્યું.

“હા, હું માનાજીરાવનીજ ત્હેનાતમા રહુ છું” સરદારે નમ્રીતે ઉત્તર આપ્યો.

“આપને માનાજીરાવના ધરની સારી માહિતી હશે?” સર્જેરાવે પુછ્યું.

“હા”

“ગિરજાબાઈ અને સારંગ વીચેરે માથુસો મારા છે કે?”

“હા, સારંગ સિવાય બધાં માથુસો ખુશીમાં છે,”

“કેમ વાઈ સારંગને શું થયું છે?”

“તેનું મન કાંઈ ઉપર ચોટ્યું છે પણ તે નિષ્કુર છે. જેના ઉપર મન ચોટ્યું છે તે તેની પાસે પણ જતો નથી. જેમ સારંગથી વેગજે જવાય તેવો યત્ન કરી રહ્યો છે?” આ બોલ બોલતાંજ તે સરદારની આંખોમાંથી ટપટપ આંસુ પડવા લાગ્યાં તે બેશુદ્ધ થઈને યોગા ઉપરથી નીચે પડ્યો.

સર્જેરાવ આશ્ચર્યથી યોગા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને પાણીલાવવા માટે જલદીથી પોતાની ગાંસડીમાંથી ખાંચો કઢાડી પાણીમાંથી પાણી લઈ આવ્યો. તે સરદારના મસ્તક ઉપર છાટ્યું. થોડીવારે સરદાર શુદ્ધિમાં આવવા લાગ્યો. પરંતુ તેના માથા ઉપરની પાધડી એક તરફ પડી જવાથી સર્જેરાવના મનમાં નિશ્ચય થયો કે: એ કાંઈ સ્ત્રી છે. સરદારને શુદ્ધિ આવી. તેણે કમળસ પુટ પેઢે મિડાયલાં નેત્રો ઉઘાડી આસપાસ જોવા મંડ્યું.

“બાઈ! ખરું કરો તમે કાણુ છો? સર્જેરાવે આતુરતાથી પુછ્યું, સરદાર: હું સ્ત્રી છું, તમને જણાઈ ચુક્યું છે. માટેજ ખુબ કહું છું કે, હુંજ તે આપના ઉપર પ્રેમ રાખનાર સારંગ!

“શું તમે? સારંગ! શા માટે મ્હારી પાછળ આવ્યાં?” સર્જેરાવે આશ્ચર્યચકિત થઈને પુછ્યું.

“તમે ગમેતે કહો, તમે મ્હને મ્હાતા દો અગર નહીં પણ હું તમને સ્પષ્ટ કહું

છું કે મેં જીવન સર્વસ્વ તમને અર્પણ કર્યું છે. તમેજ મહારી પ્રેમ દેવતા છો. પ્રીયતમ ! માનો અથવા ન માનો ! મહારા દૃઢ્યમાં તમે ધર કર્યું છે. તમે મહને ઘેલી કરી સુકી છે. તમારા શિવાય હું બીજું કંઈ દેખતી નથી તમે તે કારણથી તે પ્રેમ અને તે નિશ્ચય પાછો પડવાનો નથી. તમે નિષ્કુર દૃઢ્યના છો. વિચાર કરો. તમે જવાની વાત કહી ત્યારે મહારા દૃઢ્યની શું દશા થઈ હશે ? હું તે વખતે પુરકળ રડી છું. અળખા જાત. મહારાથી વિશેષ શું થઈ શકે ? અતે જે યુક્તિ સુઝી તે તમે જાણો છો. પ્રાણેશ્વર ! હવે હું તમારાથી જીદી પડીશ નહિં. અરે રે ! તમે આટલા બધા નિષ્કુર છો ! હવે બીજા કંઈ વિચાર કરો નહિં. પ્રાતઃકાળ ઉપરાંત જે પ્રહર થવા આવ્યા છે. ધરનાં માણસો મહારો શોધ કરતાં હશે. માટે ઘોડા સત્વર દોડાવો. આવો, આપણે નિર્લેપ જગ્યાએ આવ્યાં જઈએ." તેણે પાછું ફરીને બોલ્યું. તે બોલીઃ અહો ! જીવો ! બુવો ! પેલાં માણસો ! આપણને પકડવા આવે છે.

સર્જેરાવે પાછળ ફરીને બોલ્યું તો ખરેખર ૪૦-૫૦ હાથ છેડે આગળ માનાજીરાવ અને પાછળ તેનું સરદાર મંડળ તેના તરફ આવે છે. એ જોતાજ સર્જેરાવનું મુખ એકદમ ઉતરી ગયું, પરંતુ એક ક્ષણનો વિલંબ ન કરતાં સારંગને પોતાના ઘોડા ઉપર બેસાડી ઘોડો પુર જોસમાં ફેંક્યો. આશરે જે માઇન ગયા હશે એટલામાં, માનાજીરાવનો ઘોડો સારો હોવાથી, અને સર્જેરાવનો ઘોડો સારો હતો છતાં પણ તેના ઉપર જે જણનો ભાર થવાને લીધે થાક લાગ્યો હતો. અતે ઘોડો ધણે હાંફવા લાગ્યો, અને ધીમે પડી ગયો. માનાજીરાવ, સર્જેરાવથી દશ બાર હાથ વેગળે સુધી આવી પહોંચ્યો, તે માટેથી બોલ્યો.—

“હરામખોર ! મહારી છોકરીને ભોળવીને લઈ આવ્યો ? હમણાંજ પકડું છું નરાધમ ! નરપિશાચ ! પિલાજીરાવ ! પકડો એને ! એજ તે સર્જેરાવ પવાર” માનાજીરાવ શરસામાં બોલ્યો.

સર્જેરાવના ઘોડાને હવે દોડવાનો દમ રહ્યો નહતો, સર્જેરાવ જલદી પિલાજીરાવને તાવે યથો થયું ! સધળાં પાછાં વિજય દુર્ગ તરફ આવ્યા. અને ગામમાં આવી પહોંચ્યાં. સર્જેરાવ જતી વેળા કેવા આસ્હાદયી ગયો હતો પણ હવે પાછો દિલગીર થતો આવ્યો. જમીન અરમાનો તક્ષવત ! પરંતુ કરે શું ? નશીબેજ તેને ધેરો. માનાજીરાવે સર્જેરાવને કેદમાં રાખી સંભાળને ખખર કહાવી. સર્જેરાવને કેદમાં પૂરો અમે તેને શિક્ષા કરવા માટે આવીએ છીએ ! તમારી પુત્રિને પણ અમે આવીએ ત્યાં સુધી નજર કેદ કરો” મહારાજની આજ્ઞા થઈ. આજ્ઞા મળતાંજ તેને તુરંતની એક અધારી ઓરડીમાં પૂર્યો અને સારંગને એક બાઈના તાબામાં આપી સંભાળ મહારાજ આવીને માથું ઉઠાવવાનો હુકમ કર્યો આપે એટલી વાટ જોતો સર્જેરાવ ત્યાં પડ્યો હતો. માત્ર અરધે અરધે કલાકે એક એક સરદાર આવી તેની તપાસ કરી જતો.

અધારી ઓરડીમાં એક દહાડો ચાલ્યો ગયો. પરંતુ સરકાર તરફથી માથું ઉઠાવવાનો અગર મારી નાખવાનો હુકમ હુકમ આવ્યો ન હતો. સર્જેરાવને આશ્ચર્ય લાગ્યું. તે દિવસે તો રાતે ઉઘી ગયો. મધ્યરાત્રે આસરે એક વાગવાનો સમય થયો હશે સર્જેરાવ ઉઘમાં હતો. તે સમયે તુરંગમાં દીવો લાઇને એક માણસ આવ્યો. અને તે સર્જેરાવને જગાડવા લાગ્યો. સર્જેરાવ સમજ્યો કે, તે મારવાનો હુકમ લાઇને આવ્યો હશે તે તેના તરફ જોવા લાગ્યો પરંતુ દીવો લાઇ આવનાર પુરુષ કોણ છે ? તે બારીકાઈથી જોવા લાગ્યો. તેને જણાયું કે તે પુરુષ નથી પણ એક સ્ત્રી છે તે રમણી કોણ ? સારંગ !

“શું સારંગ ? તું શી રીતે અહીં આવી ?” સર્જેરાવે આશ્ચર્યતાથી પૂછ્યું.

“પ્રાણેશ્વર ! હુંકમાં કહું છું.” અને સાચવનાર બાઈએ મહારી ઓરડી ખુલ્લી રાખી હતી.

તે જાણતી હતી કે હું કાંઈ ન્હાસી જવાની નથી. તે બાધને લેઈ જોઈ એક થમ રસ્તે હું અહીં આવી છું. પ્રાણીજીવના તમારે માટે એક અનિ વેગવાળો ધોડો લાવી છું. તમારાં વચ્ચે મૃતને આપો. તે પહેરીને હું અહીં બેસીશ. તમે ગમે તેમ કરી ધોડાપર સ્વાર થઈ ચાલ્યા જાઓ. વિના કારણે પ્રાણી ગુમાવો નહિ. આવો, આવો, ઝટકરો. પ્રભો! મૃતને કાંઈ કાંઈ કરશે નહિં. ગુપ્ત રસ્તો કાંઈ જાણતું નથી. ઝટ ચાલ્યા જાઓ. -

સરજેરાવ તેની આંતરી બધી દિવંત અને પ્રેમ જોઈને ચકિત થયો. તે જોઈને. "સારજ, તને આંતરી મુખી હું જાણ્યો નહિં. પા કલાકમાં પહેરાવાળો આવી મૃતને જોઈ જશે.

"માટેજ હું કહું છું કે આપ હાલમાં અત્રેથી ચાલતા ચાઓ. મ્હારે માટે આપે કાંઈ કાળજી કરવી નહી. પ્રાણીપર! ખીજે એક ધોડો તૈયાર છે. પેદરાવાસો આવી ગયા પછી હું પણ અત્રેથી જાલદીજ નિકળું છું. સારજ ત્યારે કાલાવાલા કરી કહેવા લાગી. ત્યારે તે ધોડેમાર થયો. જતાં જતાં તેણે એક વખત સારજના મનોહર મુખકમળ તરફ જોયું. તેણે જોયું કે: મોહાયકત પ્રેમ થેથી સારજ નિઃશ્વ બાવે, હિમાચળ પર્વત પેટે અડગ ધૈર્ય રાખી મરવા માટે તૈયાર છે. ધન્ય છે પ્રેમ! એક કમળ અવળાનું દૃઢ પાયાણુ જેનું કરનાર જીવંતો! સરજેરાવ કોઈકાપર તરફ ચાલતો થયો. સરજેરાવ બહાર પડ્યા તે વેળા સારજને એક વખત રડવું આવ્યું. પણ તે દાખી દીધું અને સરજેરાવ જે રથગે બેઠો હતો, તે જગા ઉપર જઈને બેઠો.

થયું! કમળ બળે ગરીબ, વચર અપરાધીની સારજ કેદી થઈ બેઠી. મવારે મહારાજની રી આવી પહોંચી. સારજ નગર કેદમાંથી નાથી ગઈ છે એવી જીમ પડી હતી. સરજેરાવને તેને લઈ ગયો એવો યક્ ગયો. કારણ સારજનું રૂપ તથા કીર્તિ સાંભળી તેને મેળવવાનોજ સરજેરાવનો પ્રયાસ હતો. પરંતુ સરજેરાવ કેદમાં છે સાંભળતાંજ મહારાજની એકદમ એવી ધન્યા થઈ કે, આપણે પોતેજ તેને મારવો. આ વિચાર મનમાં આવ્યા પછી શું પુછ્યું? આંખોની પેટે અંધારી આંદીમાં પેરી મહારાજને બનાવડી સર્જેરાવના સરિરમાં એકદમ તકવાર થોમી દીધી!!

મહારાજ બહાર આવ્યા. ગમે તેમ પણ તે પોતાના મિત્રનો હોકરો! તેના મૃતકદેહને બાળવો જોઈએ. માનાજરાવ ધોડા વખતમાં જોઈ તરફ ગયો. અને માણસોને મૃતક સર્જેરાવનું પ્રેત બહાર કાઢવાને આજ્ઞા કરી.

માણસોએ જોઈમાં જઈને તે લાસ બહાર કાઢી! એ વેળાએ લાસનું મુખ રક્તવી બારાણ હતું. માનાજરાવે તે લાસ તરફ જોયું. ત્યારેજ જણાઈ જણાવ્યું કે એ મૃતકદેહ તો સારજ છે! શું સારજ! મહારાજ, માનાજરાવ અને ખીજ સધળા વિસ્મય થયા! કમળ પ્રેમને માટેજ આત્મજિહ્વાન આપ્યું. સારજ! અરેખર, જીવ જગતમાં દેવી છે! જીવ નમ્બર એ સારની સતિ છે! ત્હારા જીવનને ધન્ય છે! તું સ્વર્ગમાં અદ્વય ધામ મેળવવા પામી છે! સ્વર્ગના દેવો ત્હારો મદિગા ગાશે! અને હંના દરબારની અપ્સરાઓ પણ ત્હને પુષ્પ શલિથી વધાવશે! દેવી મહાસતિ દેવી! ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં ત્હારું ચરિત્ર સુવર્ણના અક્ષરે લખાશે!

મન, વાણી અને કર્મવડે જેને પતિ તરીકે સ્વિકારે તેજ ખરો પતિ છે! પતિને માટે આત્મવિસર્જન કરવું એ સતી સ્ત્રીનો ધર્મ છે!

ધર્મચંદ્ર સાક્ષચંદ્ર શાહ.

પ્રત્યેક લાક્ષ્યશ્રેણીમાં ગણવા લાયક-
તથા વિશ્વાર્થીઓને કનામ આપવા લાયક!

દેશી રાજ, મહારાજ અને ઠાકોર સાહેબો વિગેરેનાં
૩૦ ચિત્રો સહિત.

ધણાં થોણાં પુસ્તકો છે મોટે તાકીદે ખરીદો !!
ફક્ત એરૂપિયામાં દિલ્લી દરબારનો સઘળો આનંદ ઘેર
બેઠાં મળે છે.

દિલ્લી દરબાર.

આ પુસ્તકમાં નામગર ગોહનગાહના ગરબાવોલણ પ્રમંથે
હીમા બરનામાં આવેના લખ્ય દરગામમાં બનેના પ્રત્યેક બનાવોલણ
પ્રત્યેક, લખ્યોલણ, દરગાર સ્થળનાં લાલણ, આતશગાહ કુટબોલણ
ખાણાઓ, મુનિમ લાલણ, નાટ રેલ્વેઓ સ્વારીની ગચના, પ્રદર્શન
રમણની સચનાતું દેશી કારીગરીની બાવેલી પ્રત્યેક વસ્તુઓલણ, રાજ
માહાનગમઓની ખેડકલણ, હિન્દીની પ્રાચીન અર્વાચીન સ્થીતિલણ, આદ
એસાઓ, જનસા, દરગાર ખર્ચેલણ પૂણ વર્ણન પ્રકટ કરવામાં આન્યુ છે

તેમજ નામ ગોહનગાહ રોહિતાલ બનુ ડયુક અને રૂચે
કોનાટ, થોડાં મિચર નમ નિકમ વોલ, લાનનગર, કચ્છ, હોલર,
ગુનાગઢ, ચેરિનદર વીંગડી ડાણ કારિમ, કપુરથલા જયપૂર,
દાહલુ પુન જનિયર, જાનયુમર વિગેરે દેલી સચના મારાતા રાજ્ય
કર્તાઓ, તથા નામ આગખાન જામીન મદદીન તૈયબજી, જુમામ-
અજહ તથા કુતુબખિનાર મળી ૩૦ ખમીઆ આપવા મા આી છે

જેઓ દિલી દરબાર નજરે નોઈ રાખ્યા નથી તેરી રાજ્યભક્ત
પ્રમ્થ નાટ આ પુસ્તક મહુ હાથોગી છે હવા નેજાઢ કાગલો ઉપર
મુદર પામ પુલ, મોતેરી નળો હિન પ્રકટ થયુ છે

મુલ્ય ફક્ત રૂપિયો એક પોસ્ટેજ જુદુ.

હાલ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

એનેર લાલતલ્લવ કાલખાદેવી રોડ-ચુખક.

અમારી દવાને લગતા નામ આપી નીકળેલી બીજી નકલોથી સભાજનોને ઠનાવોતદી.

મહત્ત! રતિશાસ્ત્ર અને સ્ટાઈલો પેન મહત્ત!!

એક સામગ્રી રૂ. ૮ની પેન્ટ દવાઓ લેવાને રતિશાસ્ત્ર (કાકરિયા) નુ ચુપાવિવાનું
૩. રા. વાળું પુસ્તક અને રૂ. ૫ ની સ્ટાઈલો પેન મહત્ત અપાય છે

વચપરંપરાથી ચાલતા આવેલા વૈદ્યકી ધધાના પ્રહોળા અતુલવંચી અનાવેલી
ફોલોમન જગપ્રસિદ્ધ દવાઓ!!!

કમ પુરુષત્વતા માટે પ્રખ્યાત મહનાશિત્ર લેપ

અવિચારથી પ્રાપ્ત ધણેથી ગુપ્ત અવયવો ની નસોની કમજોરી સંપુર્ણ મનોજ ધાપ છે
બીજી દવાઓ વાપરી નાહમેદ થાવા દરદીઓને આ દવાઓજ સંપુર્ણ મનોજ આપો છે
કીમત રૂ. ૨.

ધાતુવિકાર માટે અમૃતવૈદીટોનીક પીલસ.

કેવળ હમી વનસ્પતીમાંથી બનાવવામાં આવેલી આ ગોળાઓ અતીશય ધાતુ પુષ્ટ હોવા
થી સ્વભાવરૂપ તથા પીસાબમાં જતી ધાતુ બધ કરે છે લોહીને સુખારી સ્મરણ શક્તિ વધારે
છે મદોષ ઉપર વખણાએલી હોનાથી અવિચારથી ધાતુ ગેર રસને જનાપી જીવાનીર્માજ છંદો
ઓની ગકિત નમણી ચર્ક વડપણ જેવા લક્ષણો જણાય છે. તેનો નાશ કરી ધાતુ પટ રૂ. ૧ દર
તાકાતીના તમામ ચિન્હો જડમુળથી દુર કરે છે કીમત ગાળી ૧ નો રૂ. ૧.

પ્રમેહ (પરમાયા માટે) રામબાણ "પ્રમેહાન્તક"

આ દવા નિવાથી કુક વખતમાજ ગમે તેવા જીના યા નવા પ્રમેહ રોગ જડમુળથી દુર થા
પ છે, એમ એક અવાજે ચોકસ કરી ચુક્યુ છે. કીમત રૂ. ૨

સોફ્ટ કોલ માટે ચોકસ ક્ષેત્રમદ ઉપાય "કુપ્ટકહાર"

સરેદ કોલ જેવાં એમાંના દરદ માટે આ જડીયુગીની દવાએ નોએ સો ટકા પરીણામ બતાવ્યું છે
જેથી બીજો વરને પૈસાની અરજાદી નહો દગતા આ દવા વાપરની સતાદ બરેવી છે. કીમત રૂ. ૧૦

જીની ખાસી હાંફણ માટે "એસ્થમાક્યોર."

અમે તેવો જીનો દમ—જીની ખાસી, હાંફણથી પીગતા દુખી દરદીઓ માટે મેદના
પદ્ધતી બચાવનાર ચોકસ ઉપાય કીમત રૂ. ૨.

અમે તેવાં ખરજવાં માટે પ્રખ્યાત "એક્સીમાક્યોર."

અમે તેવા જીના યા નવા પિચ, ખરપસા, દરાજ જેવા ચામડીના દરદ માટે મુશ્કેલી અર્ક
કમિગ થીથી રૂ. ૩. ૦૦ અને રૂ. ૨

ડૉક્ટર એમ. જી. ચાંદલીયા.

એક્સી માલેક તથા બનાવનાર

મજવાનુ ડેકાજી—લેડ એશીસ નવર ૩૬૨, કાન્યાદેવી રેડ-સુબક,
તા. ૬૦ જીના અને હરીવા દરદથી પીગતા દુખી દરદીઓને મુશ્કેલ સતાદ અપાય છે.

ભવિષ્ય જોનાર.

હેલા ૭ વરસથી આફ્રીકા અને યુરોપ તેમજ અમેરીકાની આસપાસ ઘૂમી જાયેલા વિદ્વાન આધારે ભવિષ્ય જાણતો જે પૃથ્વી હૃદયસ્થાનના દરેક ભાગે ઉપલબ્ધ આફ્રીકા, આસિયા અને ઓસ્ટ્રેલિયા, જાપાન, લડન અને પેરીમ વેર વનનારા અદ્વૈતભાવનો માપ કરીએ છીએ અને તે મહત્વના માત્ર આજે આ તકે જેમને મનીએ છીએ સુમધની બાહોશ અને કેળવણીમાં આગળ પધેલી પાઠશાળાઓમાં તેમજ કામ માટે સવાલ નાખવાથી તમને ખાતર થશે કે અમારા માટે કેવો મન અને માન છે આજનાં જીવન કલુ લાભથી વિવેચન કરતાં મતા, માની શેઠાંથી સર્વિશિષ્ટો કલ્પના જે મહત્વનાં અંગેએ જાતે જોવા થયું નથી તેવા બાબતો અદ્વૈત તત્ત્વથી અમેરીકા સર્વિશિષ્ટોની અમારી પુસ્તક જે જુલાઈ ૧૯૦૧ માં તૃતીયાર અમરાવાથી એ બી આપણ અથવા તે અમલ સર્વિશિષ્ટો અમારે ત્યાં તમે ન દે ખાતર કરો

ભવિષ્ય જાણવા ઉપરાંત ખીલ કાં બાબતમાં તમે અમારી મદદ મેળવી શકો તેની વિગત:—

૧ (Marriage Tides) જેને જાણીએ રાસ જોતી રહે છે તે પત્નિ દરમિયાન અથવા જન્મના વખત ઉપરથી કહી શકાય છે, જન્મના કાલે ક્યા છે, તેમજ જન્મના વખતે કે તેપર તેઓનું સુખ દુઃખ, આકુષ્ઠ જાણી જેઓ પોતાના દરજ્જા સુધી જોવા મામતા હાથ તેઓએ રાસ જોવવાથી લાભ કરના એ અમારી મજબુત સલાહ ભવિષ્ય જોનારોએ મોટા ભાગ આ બાબતમાં કામેલ ન હોવાથી ઘણી વખતે છે પરીણામ આવે છે તેથી લેહો જ્યોતીય વિદ્યાને વર્ણવ છે પણ જ્યોતીય વિદ્યા તે અપુર્વ શાસ્ત્ર છે થયું જેઓને ગણીતનું જ્ઞાન નથી હોતું તેના લેખાગુઓ પાસે ફક્ત ચાર આઠ અના નાખી પોતાના દરજ્જાની રાસ જેઓ જાણવા માગે તેઓને ચુ ખાતરી પુ ખુનામો મને તે વાચનારની સુનસણી ઉપર અમે સુધીએ છીએ

અમારી ફી.

૧૦૦ મનીઓડરથી શોધવા અથવા હૃદયસ્થાનની ટપાલની દીર્ઘાગે મોકલવી આફ્રીકા સર્વિશિષ્ટો પીએરના આજેને જાણવા ન દે તે રેસની પાછા અમને મેં જનની નકામી છે જેથી બીજાં રસ્તે પેસે

જુની ખાતરના ઉપરથી રૂપા [મપુર્વ] બનાવવાના રૂ ૫

અને તેવો જુનો દમ — જુની રૂપા [નાના] બનાવવાના રૂ ૩
 પત્નિમાંથી જાણવાનાર ચોક્કસ ઉપાય જોમત રૂ ૧૦
 ગમે તેવાં ખરજવાં માટે પ્રખ્યાત જુના માસનું વર્ણન બનાવવાના રૂ ૧૫
 ગમે તેવા જુના વાં નવા પિત્ત, અપસાદ, દાગ જેવા આમકીના દરજ્જા જાણવાના રૂ ૧
 કાંચા હાથી ૧ ર ૦૦ અને રૂ ૨

ડૉક્ટર એ જો આહલીઆ.

એકલા માલેક તથા બનાવનાર

મગવાનું દેકાજી-હેઠ ઓશીસ નામ ૪૦૨, કાન્યાદેવી રોડ-સુબકા.
 જુના અને હાલના દરજ્જા ખીલવા દુખી દલીઓને મુક્ત કરવા

નખખા પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ.

જેઓનો ચહેરો શીઘ્ર પડી ગયલો હોય, જેઓનું લોહી બગડી ગયેલું હોય, જેઓને બાધનું દર્દન થતું નહીં હોય, જેઓ બદ્ધજનમયતા દરદોષી પીડાતા હોય, જેઓની ઉંચ ઉડી ગઈ હોય, જેઓને સસગમા બીજાનેથી ઉઠતી વખતે યાદ અને નમ્રમાર્ગ માનમ પડતી હોય, જેઓની યાદદાસ્ત શમ્ભી મદ પડી ગયલી હોય, જેઓને આખે આ ધારા આવતા હોય, જેઓ શક્તી ટીલું કરનારા ધાતુ આવના ગભીર દરદોષી દેશન થતા હોય, જેઓની દેહ બારે કામના બોળને લીધે વચડી ગયેલી હોય, તેવા દરદોષી જેઓ દેશન થતા હોય તેઓએ જાણવું નોંધ્યું કે તેઓના શરીરમાથી વીજળીનું તત્વ આસ્તે આસ્તે ધડતું ભય છે અને તેનો જલદીથી ઇલાજ કરવો જોઈએ છે.

તે તમો ઉપલા દરદોષી પીડાતા હો અને તેનો જલદી ઇલાજ નહીં કરશો, તો આસ્તે આસ્તે તમારે શરીર દીધું થતું જશે અને બીજા ગભીર પ્રકારના ટ્યુબરક્યુલોસ [ક્ષયગ્રસ્ત] મેનક્રિસ [શરીરની દીધુતા] પેરેલેસીસ [લડવો] જેના દરદોને ઉપન દરજે જેથી તમેને લાગે વખત પીડાતું પડશે તમેને એવી દવાની જરૂર છે કે જે દવા ખાનાથી તમારા શરીરમા વગી ગયેલું વીજળીનું તત્વ ઉત્પન્ન કરીને દરદોનો ખાસ કરી તેની સરવોનમ ॥ શ્રી ૦ જેમ્સની વીજળીક શક્તીની ગોળીઓ ॥ જેની બીજી ટાંક ૧૫ છે નહીં ॥ ગોળીઓના ઉપયોગથી, જેમ બીજા વળગે મનપોના ઉપલા દરદો મારા થયા છે, તમ તમેને પણ તમારા શરીરમા ધગી ગયેલું વીજળીનું તત્વ ઉત્પન્ન કરીને તમારા દરદોનો નાશ કરો અને તમેને તદુરત મતુલ બનાવો.

ચેનવડી—કાષ્ઠપણ વેપારી નહીં દવા આપના માને તો લેતી નહીંજ. કાષ્ઠ નહીં દવાથી માથે થવાને બન્ને નડસાન થાય છે. ખરીબની વળતે ॥ શ્રી ૦ જેમ્સ મનેક્રિસ ગેનીડ પરન્સ ॥ (શ્રી ૦ જેમ્સની વીજળીક શક્તીની ગોળીઓ) વાચીને લેતી

કેટલીક સરદીફીકેટોનો હુક સાર.

રાત્રી શ્રી માનમીહુત કરચુસિહુત તા રાજપર-નાતુકદાર લખે છે કે શ્રી ૦ જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓની બાદલી ૪) દરે ૨૫ ગોળીઓની વળતી પોષ્ટે જાણીથી મોટાવારો પહેના આ ગોળીઓ ખાધાથી મને સેતર અમર થઈ છે તે માય ॥

મામા, યાદદાસ્ત શક્તિ લાન્વામા, ઘણી મારી છે તથા બીજા કેટલીક જાતના દરદોનો નાશ કરે છે ॥ આનદીમાય ઉજેનથી લખે છે કે આર્મળ શ્રી ૦ જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓની એક રીશી વાપરવાથી ધાતુ સમગ્ર રોગો ઉપર તથા નમ્રમાર્ગના દરદો ઉપર કાયદારન માનમ પડી છે માટે બીજા છ બાદની જનદીથી સી પી થી મોકનગો

ત્રમવાય વેદ મુ મકતમાગીથી લખે છે કે આ પત પરોએવી શ્રી ૦ જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓની બીજા બે બાદલી ૪૦] ગોળીઓની વી પી થી મોકનગો તે ગોળીઓ વણીજ કાયદારન માનમ પડી છે

આગળના —

ધી એવેલો છરીયન હા એન્ડ કેમીકલ ૦૦,

મરન

મૃત્યુ

પુ. ૪. આગમ્.

અંક ૮ ૧૯૦૬

જ જ જ જ જ જ

કો ધર્મો મૃતહયા । કિ સોત્યમરૌગિતા જગતિ ॥
ક સ્નેહ સદ્ગાવઃ કિ પાણ્ડિત્ય પરિચ્છેદ ॥

જ જ જ જ જ જ

ભાવાર્થઃ ધર્મ કોનું નામ ? પ્રાણી માત્ર ઉપર દયા,
સુખ ક્યું ? જગન્મા કોણ ઉપર રાગદ્વેષ નહોં તે, સ્નેહ કોનું
નામ ? સદાકાળ સર્વ (મનુષ્યો) સાથે સદ્ભાવથી રહે તે અને
પાણ્ડિત્ય કોનું નામ ? જો (મનુષ્ય) સારાસારને જાણે તે.

મેનેજર

હાથાસાઈ રામચંદ્ર રહેતા.

કાલ્યાણેવી રોડ મુંબઈ.

વાર્ષિક સંવત્ ૩. ૨-૧૦-૦ ભેટોના પોષ્ટેજ સાથે.

ઉપદેશકોણું કરવું ?

'Alas' Alas' what grief is this for India'

The man who by his labour gets
His bread in independent state,
Who never begs, and seldom eat,
Him-self can fix or change his fate

હિમાલય પર્વતની ટોચ ઉપર ઉભા રહી, સ્થીર ચિતે, હિંદુસ્તાનને ચારે
પુણે દ્રષ્ટિ ફેરવવામાં આવે અને હિંદુસ્તાનની પ્રજાની સ્થિતિનું બારિક અવલોકન
કરવામાં આવેતો આપણને જણાઈ આવશે કે આ દેશની સઘળી દિશાઓ, અશુ-
ભ, નેત્રે, લીધણ-લય કર-આકૃતિ ધારણ કરી રહી છે ! આ દેશનાં બાળકો-
ભારતવાસીઓ-કંગાલ-ચિથરે હાલ-થયલી દશમા માત્ર અસ્થિ પિંજરનું દેહ
ધારણ કરી મહામુશીબતે પોતાનો રોહનદ્રવિ સંભળાવી રહ્યા છે ! દેશમા ઉદ્યોગ
નથી, વ્યાપાર નથી, સાહિત્ય નથી, ધર્મ નથી, વિજ્ઞાન નથી અને સંપ નથી !
ન્યાં ત્યાં, શરિર ધારણ કરી રહેવા કરતા કલહમય જીવનનો અંત આવે, એજ
શબ્દો સંભળાઈ રહ્યા છે. જીવનનું સાચું ધન છે, તે મેળવવાનું સાધન કળા છે,
અને કળાને મેળવવાનું સાધન ઉત્તેજન છે. તેજ ઉત્તેજન, કરોડો માણસની
જીવન રક્ષા કરનાર ઉત્તેજન-આ દેશમાંથી હમેશને માટે હુપ્ત પ્રાય થઈ ગયું
છે ! અને તેથીજ સમસ્ત ભારતખંડની પ્રજાને, દરિદ્ર બનાવી દીધી છે. હિંદુસ્તા-
નના જ જ દેશ-તરફ દ્રષ્ટિ કરીશું, જો-જો, અંતર્બાહિર વિભાગોનું નિર્વિણ્ણ
કરીશું, ત્યાં ત્યાં એજ જણાય છે કે દેશમાં હુન્નર નથી, દેશમાં ધન નથી અને
દેશમાં સંપ નથી. પ્રત્યેક મનુષ્યો પ્રાતઃકાળથી, ઉઠે છે ત્યારથી તે ગરિબો
શબ્દોમાં પગ મુકે છે ત્યાં સુધી, નેત્રો ઉઘાડે છે ત્યારથી તે નેત્રો

તાત્પર્ય: જે મનુષ્ય પોતાની જાતે મેહેનત કરીને સ્વતંત્રપણે અન્ન મેળવે છે તે કદી
પણ શિક્ષા મગિતો નથી. તે પોતાના ભવિષ્યનું આ પોતાની મેળેજ ગોઠવી શકે છે, અને
ફેરવી શકે છે

વિચે છે ત્યાં સુધી ઉચ્ચવાસ અને નિમ્નવાસ નાંખે છે. તાત્પર્ય હિંદુસ્તાનની પ્રજાનો ઇવનદિપક યોલાઇ જવાની તયારીમાં છે. અને પ્રજાનું ઇવનતત્વ-
 કક્ષી-તે, પણ આ દેશમાંથી હુમેશને માટે વિદાય થવાની તયારીપર છે.

હિંદુસ્તાનની જગ્યાએ આવી દુઃખદ સ્થિતિ છે ત્યારે તેને સુખદ ઇનાવવાને માટે કેણે કેવાં કર્મ કરવાની આવશ્યકતા છે? કર્મ કરવાથી ઇવનક્ષેત્રમાં સારાં ફળ ઉત્પન્ન થઇ શકે છે. કર્મ કરવાથી જ અધીગતિને પામેલા દેશે ઉન્નતિના શિખરે ચઢી શકે છે. હિંદુઓનો પરમ આદર પામેલો થયે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા છે. તેમાં પણ કૃષ્ણે અરજીનને કહ્યું છે કે-શરિર યાત્રાપિ ચતેત્તપ્રસિદ્ધયેદકર્મણા । કર્મ કર્યો વગર તો આ શરિર પણ રહી શકવાનું નથી. પ્રત્યેક મનુષ્યે અવશ્ય યોગ્યતા પ્રમાણે કર્મ કરવું જ જોઇએ. બ્રાહ્મણોનો ધર્મ છે કે ભણવું અને ભણાવવું. બ્રાહ્મણોને માટે એજ કર્મ નિર્માણ થયેલું છે. આપણા દેશના ધર્મો-પદેશકો-ધર્મશુદ્ધો-એજ વર્ગના છે. અને તેમને માટે વિદ્યા ભણવી, વિદ્યા ભણાવવી એજ કર્તવ્ય કર્મ છે. વિદ્યા ભણવી અને ભણાવવી એ સૂત્રમા દરેક પ્રકારની વિદ્યાનો સમાવેશ થાય છે. માત્ર શાસ્ત્ર ભણવા અને ભણાવવા એટલામાજ તેમનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થઇ શકતું નથી પરંતુ દરેક શાસ્ત્રો ભણાવવાની તેમની ફરજ છે. ધર્મ શાસ્ત્ર ભણાવી શિષ્યોને માત્ર નહીં પણ ધોવાનું, તિલક છાપા કરવાનું, એકાદશી આદિ વૃત્ત, ઉપવાસ અને ઉદ્યાપનો કરવાનું, પ્રાતઃકાળથી મધ્યાહ્ન પર્યંત નાકે

ડીને બેસી રહેવાનું, ગંગા, ગોદાવરી આદિ નદિઓમાં ન્હાઈ શરિરનેજ માત્ર ને કરવાનું કે કાશી, જગન્નાથપુરી અને રામેશ્વર આદિ તિથોની યાત્રા પ્રદક્ષિણા કરવાનું કે બ્રાહ્મણોને મિષ્ટાન્નો જમાડ્યાં કરવાનું કે મંડળીઓના રૂપમાં લેગાં કરી હાથમાં મળરા લઇ, સારંગિ મૃદંગના સુસ્વરો સાથે હરિકિર્તનો ઇત્યાદિ ક્રિયાઓમાં મગ્નશુભ જની રહેવાનું શિખવવું એટલેથીજ તેમનું કર્તવ્ય કર્મ પૂર્ણ થતું નથી. તેમનું-બ્રાહ્મણોનું કર્તવ્ય તો એજ છે કે પોતે પ્રથમ સઘળાં શાસ્ત્રોનું અધ્યયન ધ્યાનપૂર્વક કરવું જોઇએ. ધર્મ શાસ્ત્ર ભણીને શિષ્યોને પ્રાયશ્ચિતો કરાવ્યા કરવાં કે તેમને ઉપવાસ વૃતાદિની સમજણ આપ્યા કરવી. તેમજ એવાં એવાં કર્મો કરી જન્મ પારણ કર્યો ત્યારથી તે મૃત્યુના પાસમાં પહોંતાં સુધી પોતે અને શિષ્યોએ વૃથા જન્મ ગુમાવ્યા જેવાં કર્મો કરવાનાં નથી-પણ પોતે સર્વ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરી શિષ્યોને પણ સર્વ શાસ્ત્રો ભણાવવાં જોઇએ. ક્ષત્રિ, વૈશ્ય અને શુદ્રોને પોતાનાં ધર્મ, કર્મ બરાબર સમજાવવાં જોઇએ. તેમને કરવાનાં કર્મો તેમના હૃદયપટ ઉપર સારી પેઠે ચિતરી આપવાં જોઇએ. વાંટર કલર-પાણીના રંગથી નહિ પણ ઓઇલપેઇન્ટ-તેલના રંગોથી ચિત્રો ચિતરી આપવાં જોઇએ તેમજ ઉપર ચોટિયા ઉપદેશથી નહિ પણ બરાબર અંત કરવુથી ઉપદેશ આપી તેમને કરવાનાં કર્મોની છાપ તેમના હૃદય ઉપર સ્પષ્ટ યાદી

આપવી જોઈએ. ત્યારેજ ધર્મોપદેશકો-ધર્મ શુર્યોના કર્તવ્ય યથાર્થ રીતે થયેલું
કહેવાય છે. અને ત્યારેજ શુર-ઉપદેશકો-અને શિષ્યોનાં જીવન સાર્થક થયેલું
મનાય છે. અંધશ્રદ્ધા જેવાં માત્ર બ્રાહ્મ કર્મોથી જીવનનું સાર્થક થતું નથી,

હમણાં હમણાં 'ધર્મોપદેશકો' અને શુર્યોનાં બહાણને બહાણ-ફાટ્યાં છે!
જ્યાં જુઓ ત્યાં ઊપદેશકો અને શુર્યો અચકાતાજ નજીક છે પરંતુ તેઓ શુ-
કર્મ કરે છે તેનું અવલોકન કરવામાં આવે તો જણાઈ આવશે કે તેઓમાંના કેટ-
લાકે બાદશાહીજ સોગવે છે! કેટલાકે શિષ્યો ઉપર માત્ર આજ્ઞાઓજ ફરમાવે છે!
કેટલાકે માત્ર શિષ્યો પાસેથી નાણાંજ કઢાવે છે! કેટલાકે-અજ્ઞાની હોવાથી-
ઉપરચોટીઓ ઉપદેશ કરે છે જ્યારે છેલ્લો કનિષ્ઠ ઉપદેશક-શુર-વર્ગ માત્ર ઉપ-
દેશક કિંવા શુરનું નામજ ધારણ કરી પોતાના જીવનનું સાર્થક માની બેઠો છે!
આ બધા ઊપદેશકો-શુર્યોમાં કોઈકજ એવા વિરલા છે કે જેઓ યથાર્થ રીતે, દંભ
વગર, ટોંગ વગર, આડંબર વગર, પોતાનું કર્મ કર્યાં જાય છે. અને પોતાના શિ-
ષ્યોના જીવનનું સાર્થક થું છે? જીવનનું રહસ્ય થું છે? તેમણે, કેવાં, કર્મો
કરવાં જોઈએ કે જેને પરિણામે તેઓ ઉન્નતિ પામશે તે સમજવી રહ્યા છે. પરંતુ
જેઓ કનિષ્ઠ વર્ગના, ઊપદેશકો અને શુર્યો છે તે તો પોતાનાં અધમ કાર્યો
'કર્યાંજ' જાય છે. અને નર્કમાં જીવજીવ્યોની પડતી ખોટને પુરી કરતાજ જાય છે!
જ્યારે આવા કનિષ્ઠ ઊપદેશકોનાં અધમ કાર્યો સાંભળીએ છીએ ત્યારે રોમાંચ,
અંધ આવે છે? અને હે પ્રભો! હે અંતર્યામિન! હે વિશ્વંબર! હિંદુસ્થાનનાં.
ઉપદેશકોને, હિંદુસ્થાનનાં ધર્મ શુર્યોને સુબુધિ આપ! કે જેથી તેઓ અમારા
દેશની સ્થળી જાતિઓને પોતાનું કર્તવ્ય કર્મ ખરોખર શિખવવા શક્તિવાન થાય.
પ્રત્યેક મનુષ્યો પોતાનું કર્મ જાણીલઈ તે પ્રમાણે વર્તતાં શીખે! આવા ઉદ્ગારો
નિકળી જાય છે.

સમય હમેશાં પોતાનું કાર્ય કરતો જાય છે. દિવસો એક પછી એક ચાલ્યા
જાય છે. મહિનાં અને વરસો એક પછી એક ચાલ્યા જાય છે, ઋતુઓ ચાલી
જાય છે. અને સંવત્સરો પણ એક પછી એક ચાલ્યા જાય છે. રાજાઓ એક પછી
એક બદલાયા જાય છે. રાજા અને પ્રજાની રહેણી કરણીમાં પણ ફેરફાર થતો
જાય છે. પ્રકૃતિનો એવો નિયમ છે કે એક વસ્તુ એકની એક સ્થિતિમાં રહેતી
નથી. દેશ, મનુષ્યો, રાજા અને સ્થાવર જંગમ પ્રત્યેક વસ્તુઓ સ્થિત્યાંતર પામે
છે. સદ્ગુણી કાળ ક્રમે, દુર્ગુણી થાય છે, દુર્ગુણી કાળ ક્રમે સદ્ગુણી થાય છે. હિંદુ-
સ્થાનનું પણ તેમજ થયું છે. તેની પણ સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. ઇતિહાસો ઉપ-
સ્મૃતિ જણાય છે કે એક વખતે આ દેશ જે હતો તે હમણાં નથી. સમૃદ્ધિ
શાળી, ગૌરવશાળી અને જયોતિશાળી આ દેશ, શૌર્યવાન, વિર્યવાન અને બળ

વાન દેશીઓ, વ્યાપાર, કળા અને બુદ્ધિ, એ બધું હુસ-યઈ ગયું છે! સાંહસ, ધૈર્ય
 અને નીતિ, એ પણ આલ્યું ગયું છે! હવે રહ્યું છે માત્ર બહીકણપણું, આજસ
 અને મહોડે હાથ દઈ રાદન કરવાનું! દેશમાં ચારે તરફ અત્ત, વસ્ત્ર અને ધનનું
 કષ્ટ ભયંકરપણે ફેલાઈ રહ્યું છે! હિંદીવાનોને સુખનું સ્વપ્ન પણ નથી! તેમને
 માટે માત્ર કપાળે હાથ દઈ નિઃશ્વાસ ઉચ્છવાસ સિવાય કંઈ રહ્યું નથી! દેશમાં
 જેમાં ત્યાં હાહાકાર ધ્વનિ સંભળાય છે! જ્યાં ત્યાં અશાંતિ, નિરાશા અને રાદન
 ધ્વનિ સંભળાય છે, ત્યારે એવે સમયે કોણે શું કર્મ કરવું? આ પ્રશ્ન બિલો થાય
 છે. એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ છે કે દેશના ધર્મગુરુઓ અને પ્રમોદેશકોએ જાગૃત
 થવું જોઈએ. તેમણે પોતાનું કર્તવ્ય કરવા તયાર થવું જોઈએ, તેમણે શિષ્યોને
 કર્મમાં પ્રવૃત્ત કરવા જોઈએ. ઉપદેશકોએ-ગુરુઓએ-શ્રીકૃષ્ણનું ખરું સ્વરૂપ લા-
 રણ કરવું જોઈએ. શ્રીકૃષ્ણનો ખરો ગુણ શિખી શિષ્યોને કર્મ કરવાનો ઉપ-
 દેશ કરવો જોઈએ. શિષ્યોને અર્જુન સ્વરૂપ બની, આલસ્યરૂપ, કૌરવ કુળનો
 દ્વંશ કરવાની શિક્ષા આપવી જોઈએ. સ્વદેશમાં કયા કયા વ્યાપારો મંદ પડી
 ગયા છે તે બતાવી આપવું જોઈએ, જુવે આ દેશમાં કયા કયા વ્યાપારો, પ્રમ-
 થોકાર આલતા હતા તે બતાવી આપવા જોઈએ. આ દેશના કયા કયા વ્યાપારો
 ખિલવવાથી દારિદ્ર્યનો નાશ થશે તે બતાવી આપવું જોઈએ. અને પરદેશના કયા
 કયા વ્યાપારો, આ દેશના ચારે ખુણામાં ફરીવળી હુંદારાઓનું કાર્ય કરી રહ્યા
 છે, કૌરવ રૂપ ધારણ કરી, હિંદુસ્થાનની લક્ષ્મિ રૂપ દ્રોણીનું સર્વ નાશ કરી
 રહ્યા છે તે સ્પષ્ટ રીતે બતાવી આપવું જોઈએ. અને જે જે ઉપાયો વડે આ દે-
 શની લક્ષ્મિ વધે, આ દેશનું ગૌરવ વધે, દેશમાં બળવાન, વિર્યવાન, અને પ્રતિ
 ભાવાન પુરૂષો ઉત્પન્ન થાય એવા ઉપદેશો આપવા જોઈએ, ગુરુ અને ઉપદેશ-
 કોએ દેશના મનુષ્યોને યોગ્ય શિક્ષણ આપી સ્વદેશાભિમાન અને જાત્યાભિમાન
 સંપૂર્ણ રૂપે શિખવવું જોઈએ. એવા શિક્ષણથી શિષ્યોના હૃદયક્ષેત્રને, શુદ્ધ કરી
 સ્વદેશોન્નતિના ખીજ રોપવાં જોઈએ તોજ તેનાં અમૃત સમાન ફળો આપવા-
 નો વખત આવશે અને ત્યારેજ આ દેશની પ્રાચીન અર્વાચીન સમૃદ્ધિ પુનઃ
 પ્રાપ્ત કરી શકાશે. પ્રત્યેક લિક્ષા માંગનારાઓને પણ મહોલ્લે મહોલ્લે સ્વદેશ-
 અભિમાનના શબ્દો કહેતાં શિખવવું જોઈએ. પ્રત્યેક હરિદાસ જુવાનોએ પણ ઓતા
 વર્ગને દ્રષ્ટાંત સિધ્ધાંત વડે સ્વદેશાભિમાની મહાપુરૂષોનાં વૃતાંતો હૃદય દ્રાવક ભા-
 શામાં કહી સંભળાવવાં જોઈએ. પ્રત્યેક ગુરુઓએ પણ ગુરુ મંત્ર આપતી વખતે
 “સ્વદેશાભિમાની થજે, સ્વાવલંબી થજે,” આ શબ્દો કહેવાં જોઈએ. પ્રત્યેક મ-
 ધુકરી માંગનારાઓએ પણ યજમાનોને ત્યાં સ્વદેશાભિમાનથી ભરેલા શ્લોકો કહે-
 વા જોઈએ. પ્રત્યેક ગાગરિયા ભટ્ટોએ પણ સ્વદેશાભિમાની મહાપુરૂષોના જીવન
 વૃતાંતો એટલી સરજતાથી અને અસરકારક ભાષામાં કહેવાં જોઈએ કે જેથી

પ્રત્યેક શ્રોતાએ/મના હૃદયમાં સ્વદેશને માટે લાગણી ઉત્પન્ન થાય, સ્વદેશને માટે પ્રાણ અર્પણ કરનારો એ પુરુષોનાં ચરિત્રો ગાંધી જોઈએ. અને એ પ્રમાણે દરેક રીતે, આ દેશનાં લોકોમાં સ્વદેશાભિમાનનાં બીજ રોપવા જોઈએ. હવે “આશિર્વાદ” આશિર્વાદ કરનારો બિશુક પ્રાણીઓની જરૂર નથી પણ “સ્વદેશાભિમાની યાજો” “સ્વદેશ વપરે” પિતૃ શક્તિ “સ્વદેશની ઉન્નતિ કરો” સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરો” એવું કહેનાર પ્રાણીઓની જરૂર છે. જો બધાં કરવાથી કે ગાડી ધોડામાં બેસી લાડીઓને લઈ પાડીઓમાં સેહેલે સપાટા કરવાથી દેશનું કલ્યાણ થશે નહિ। માત્ર લાંબા લાંબા મીઠાં તાલુકાંથી કે દિવસમાં ચાર વખત સ્નાન કરી નોક પકડી ઢોંગ કરવાથી દેશને ઉત્થાર થશે નહિ. ચકલે ચકલે અને પૂળીએ પૂળીએ બાગદો ખેડીવંશીથી નુકસાન થશે નહિ। બરડા પાડી, “મંચ વિષન મહિમાય” એમ કહેવાથી પણ કાંઈ ફરિદો નથી. મહાભારતને રહેડે કરી ગાઇ જવાથી કે હાથના ચાળા ચરકા કરી એ પુરુષોને ખડખડાટ હસાવવાથી કાંઈ ફાયદો નથી પણ પાંડવોએ દેટલા ધૈર્ય અને સાહસથી કોરવોનો નાશ કર્યો, દ્રૌપદી જેવી મહા સતી દેવીની લબ્ધ હુડી દેટલા પ્રયત્ને મેળવી રજાઈ અને હરિતના પુરમાંથી બ્રહ્મ થયલા કોરવોએ કેવે પ્રકારે પુનઃ જયશ્રી મેળવી, તેમ કરવાને માટે સ્વદેશાભિમાન, સ્વાભિમાન અને સાહસ, સતત તાત્પર્ય દેટલી જરૂર પડી તે પણ સારી પેઢે સમજાવી આપવાની જ જરૂર છે. ઉપદેશકો! શુરો! હવે હક થઈ ગયું છે। સ્વેચ્છા જાગૃત થઈ તમારી ઉપદેશકની-શુરની ઉપાધિતુ સાર્થક થશે। અલબ્ધ શિષ્યોને વિદ્યા દાન આપો, અને ભણેલાઓને જ્ઞાન દાન આપો. વિદ્યા અને જ્ઞાન એ યોના મજવાથી કર્મ ક્ષેત્ર ઉભુ થયે. કર્મ ક્ષેત્ર ઉભુ થવાથી સંકલ્પનાં બીજ રોપાશે. સંકલ્પનાં બીજ રોપાયાથી સાધનાની ખેતી થશે. અને તેમ થવાથી સિદ્ધિ કૃપી અમૂલ્ય રત્નોનો લાભ થયા વિના રહેશે નહિ. એ કર્મક્ષેત્રનું એક પ્રકારનું ચુદ્ધ છે. એ ચુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત થવાને પ્રત્યેકને ઉપદેશ આપવા જોઈએ. દારિદ્ર્ય રૂપિ શત્રુને નહસાડવો અને લક્ષ્મિ રૂપી મિત્રને મેળવવો એજ આ ચુદ્ધનો ઉદ્દેશ છે. એ ઉદ્દેશ માટે પ્રત્યેક તત્પર થવું અને કર્મક્ષેત્રમાં ઝીંપલાવવું જરૂરનું છે. ધનવાન, કાં ગરિબ કે કાં અગિર સર્વ કોઈએ પોતાના દેશની ઉન્નતિ કરવાના ક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણ મનોબળ, ધન બળવડે ઝીંપલાવવું જોઈએ અને તેમ કરવાને ઉપદેશકો-શુરો-એ ખરા અંતઃકરણ વડે ઉપદેશ આપવો જોઈએ. પરમાર્થ કામ કરવાને સંકલ્પ સત્વર સિદ્ધિ મેળવે છે, માટે આ દેશના પ્રત્યેક ઉપદેશકોએ પોતાનું કર્તવ્ય કરવા તત્પર થવું જોઈ તો શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું છે કેઃ અથ વેત્સ્યમિમં ધર્મ્ય સંધ્યામ ન કરિષ્યંસિ। તત્ત્વઃ સ્વધર્મ્ય કીર્તિં ચ હિંત્વા પાપમવાપ્સ્યસિ। “ને તુ આ ધર્મ લડાઈ મેઠી કરશે” તો તું તારો ધર્મ અને ત્હારી આબડ શુભાવીને પાપ પર્વનદા યથશ. લડાઈમાં તું માર્યો ગયો તો તને સ્વર્ગ મળશે.

તો જીત્યો તો પૃથ્વી ભોગવશે. સુખ અને દુઃખ, નદી અને વૃક્ષ, શાન, જીત અને હાર, એ સઘળું એક સરખું જમાનીને લડાઈમાં મીપડાવે. ગાળુનની લડાઈ રાજ્ય માટે હતી. આપણી લડાઈ હુત્તર ઉપયોગ માટે છે. માટે આપણા સમસ્ત દેશના તરણ-તારણના ઉપાયો જીતાવનારા હે ધર્મપ્રેમીઓ! માયાનો મોહ ત્યાગ કરીને તમારા દેશી બંધુઓને લવસાચરમાં તરવાના ઉપાયો બતાવો! તેઓનો તરવાનો પ્રથમ ઉપાય “સ્વદેશભિમાન” અને સ્વાધર્મન છે.” તેજ તેમને સમજાવો. નહિ તો આ દેશની સમસ્ત પ્રજા એક દિવસ બિખારી થશે, અને દેશનું તથા જાતિનું નામ પણ દિરવાઈ જઈ જશે. “કાચા સોનાનો દેશ” કહેવામાં આવતો હતો તેને “પાષાણનો દેશ” કહેવામાં આવશે, જે “વીર પુરુષોની ભૂમિ” કહેવાતી હતી તે “નામદોની ભૂમિ” કહેવાશે, અને જે “ધનવાનોની ભૂમિ” કહેવાતી હતી તે “બિખારુઓની ભૂમિ” કહેશે.

સ્વદેસ પ્રેમી-લિઓનિડાસ.

૨

પરંતુ હવે શું કરવું. તે માટે ઓસ દેશના જુદા-જુદા સંસ્થાનના પ્રતિનિધીઓ દારિદ્ર્ય સ્થળે ભેગા થયા અને નિર્દોષ દેશ ઉપર ચઢી આવતા દુસ્મનો માટે શું કરવું તેનો ચર્ચા પછે વિચાર કરવા લાગ્યા. અંતે એવો નિશ્ચય થયો કે ગમે તેમ થાય તો પણ આઠ વર્ષ દિવસ સાચવી રાખેલું સ્વાતંત્ર્ય શુભોવી શત્રુને શરણે જવા કરતાં ધુધ્ધ ભૂમિપર લડતા મરવું એજ ઉત્તમ. આપણે પછી નઈ-નઈ જોઈને-શત્રુઓને પોતાનાં ધરમાં પ્રવેશ કરવા દેવો નહિ. લડવાને માટે ઓસના સઘળા લોકો મરણ પામશે તો પણ ચિંતા નહિ. પણ પરવશ પડી અપમાન સહન કરવું ઉચિત નથી. અહા! શું તેમની દેશભક્તિ!

ઝસિસનું લશ્કર ઉજળતા સમુદ્ર પેઠે આગળ ધસવા માંડ્યું. ઓસ દેશના રસ્તામાં જોસલે નામનું એક સંસ્થાન હતું તે તરતજ ઝસિસને શરણે ગયું. પરંતુ બીજા સઘળા સંસ્થાનોના પ્રજા અને અધિકારી વર્ગ સંપૂર્ણ રાખી શરણે ગયા નહિ. જીનીસ લાખ સેનાના તોફાની મોજાને અટકાવી શકે એવું એક સ્થળ, ચમ્પાવલીની બાબુની મોટી ખીણ હતી. એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ એક માધવ લાખી ખીણ એકદમ સાંકડી હતી. તે ખીણની બાબુએ એક ઉચોડુંગર હતો. અને ખીણ બાબુએ ભયંકર ગળની કરતો દરિઓ મોટું શાહી વહેતો હતો. ખીણની પહોળાઈ, માત્ર એક એક જ મનુષ્ય મુશ્કેલીથી પસાર થાય એટલી હતી. ઝસિસને ઓસ દેશના સુદર અને બહુ પાકેલાનાં બેઠાંમાં પ્રવેશ કરવાને માટે એ ખીણનાં પસાર કરવાનું હતું. ખીણ બાબુએથી હુંગરને દસ્તો નઈ સહાણું હતું. પણ તે એકલા રણ-માણસથી જગાય તેમ હતું. વિશાળ સેનાને માટે “ધર્મપક્ષીની ખીણ” માં યથેન પહોંચા રીવાજ છૂટકો નહોતો. ઝસિસની સેના ગમે તેટલી પ્રયત્ન હતી તોપણ તે ખીણમાં

વેશ કરવાને માટે થોડાં થોડાં માણસોથીજ નવાજી હવું. એટલાં માણસોની ખર્ચ વાને માટે, ચુંદી કાઢવા વીર સાહસી પદની એક ન્હાની ટાળીજ યસ હતી. એ ખીણમાં મેં તેટલાં સાહસીથી માણસો હોય તોપણ તેને માટે, થોડાં વીર-સાહસી લાવેલાંઓની રૂંદ હતી. આ કામને માટે મીસ દેશના પ્રત્યેક સંસ્થાનવાળોઓએ પોતાનાં તંત્રથી ટી કઢાડેલી સરકારી ટાળીઓ મોકલી હતી. અને તે સંઘળા ઉપર "લિઓનિડાસ" નામનો હા પ્રતાપશોળી, ચૂર સાહસી, ધીર વીર સેનાપતિ નિમ્નો. લિઓનિડાસ, સ્પાર્ટા નામના સ્થાનને રાજ હતો. લિઓનિડાસે, શંત્ર રહામે લાવતો વિચાર ચલાવવા માટે ધર્માપક્ષીના આગળ આગળ વીર સાહસી થોડાંઓની એક સભા ભરી. અને ધર્માપક્ષી એ પોતાની ભ્રમ્યમિત્રુ દાર છે. તેની રક્ષા કરવા માટે, પોતાની ખુશીથી ક્યો દારપાળ આગળ આવે. તે માટે આમંત્રણ કર્યું. પરંતુ કોઈ આગળ આવતું નથી એવું જ્યારે તેણે જોયું. પરિ તે બોલ્યો: મિત્રો! આ કામ આપણી જન્મભૂમિની રક્ષા કરવાનું છે. આ કામ એક સાવજનિક છે. જન્મભૂમિની રક્ષા કરવાને બધા બધાંયલા છે. છતાં પણ કોઈ થોડા રૂપ આગળ આવતો નથી ત્યારે તે કામને બાર, હું પોતેજ મારા માથા ઉપર લઉં છું. મારામાંથી જેની ધ્વજા હોય તેણે મ્હારી સાથે તૈયાર થવું." આ સાંભળી સંઘળા થોડાં થોડાં તેના સાહસ માટે આશ્ચર્ય લાગ્યું. યુદ્ધમાં ગયા પછી સેનાનો નાશ કેવી રીતે થાય છે કેટલાકેએ તેને સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું પરંતુ તેના નિશ્ચય પાછો હકો નહિ. લિઓનિડાસે ૩૦૦ પાર્ટન, વીર, લડવાના ચુંદી કઢાડ્યા. જેઓને છોકરાં બચ્યાં નહોતાં તેને તેણે પોતાની ાળીમાં લીધા નહિ. કારણ કે જેઓ બાળકોવાળા નથી તેઓ યુદ્ધમાં પડ્યા પછી તેમને તેલાંનેલિ આપનાર કોઈ રહેતું નથી. ૩૦૦ વીરો લંદાઈમાં તૈયાર થયા અને પોતાનાં જ્હાલાં ાળીકોને તથા સોજોને પ્રેમપૂર્વક છેલ્લું આલિમન કર્યું. તેમના કામળ સુખઉપર પ્રેમવડે રાંધાર ચુંબન કર્યું. અને પોતે લડાઈમાંથી પાછા આવનાર નથી એ પણ સંભળાવી ધું. સ્પાર્ટન સોજોએ પોતાના પતિઓને ધૈર્યસુચક શબ્દો વડે ઉત્સાહ આપ્યો. સ્વદેશ- સંકિર્તાનાં સંગિત ગાતા ગાતા ૩૦૦ વીરો શહેર બહાર જવા નિકળ્યા. ધર્માપક્ષીમાં પોતાના ાણુ જનાર છે એવી ખબર હોવા છતાં સ્વદેશને માટે પોતાના પ્રાણતું બલિદાન આપવા, માર્નદ પૂર્વક તે વીરો જ્યથોપ કરતા હતા. તેમના સુખઉપર હાસ્યની અપૂર્વ છટા અને ગતીમાં સ્વદેશ પ્રેમનું લોલી ઉછળતું જણાતું હતું. જે સ્થળે પોતાના પૂર્વજોએ શરિરનું લીડી રેડી સ્વદેશની રક્ષા કરી હતી, જે સમરાંણુ ઉપર અનેક વીરોએ સાહસ અને ધીરતા ડે સમુજોને કમ્પાવી ન્હોસાડ્યા હતા અને જે બપોર સ્થળના ગર્ભમાં પોતાના અનેક પિરિણુ વીર-કમ્પા-સ્થાન થયું હતું તેજ સ્થાને પોતે પણ રમણુ કરવા નિકળ્યા હતા. પોતાના વીર પૂર્વજોની કાંડમાં સુષ સ્વદેશ પ્રેમનાં ગીત ગાવા માટે તૈયાર થઈ આવ્યા હતા. લેઓનિડાસ સઉથી આગળ ચાલતો હતો. તેનું શરિર અત્રાસ્ત્રોથી સજ્જ થયયું હતું. તેનાં મિત્રો, નિરદોશ ભતિ, પુષ્ટુજોને ત્રાસ આપનાર પરદેશી આક્રમણ તરફ અગ્નિ વરસાવતાં હતા. તેના હાથમાંની નુકુ તલવાર દૂરમનોની છાતીમાં પ્રવેશ કરી તેમનાં ઠાળળ કાઢી લેવા લડતી હતી. તેના સુખમાંથી સ્વદેશ સંગિતનું એક ચરણુ નિકળતાં પાછળના થોડાંઓ ઝીલી રેષ આકાશ અને પૃથ્વી ગર્ભની મુક્તાં હતાં. આને જાણે પોતાના પૂર્વજો લેખ હોય તેમ ઉત્સાહમાં ચાલતા હતા. આખા શહેરમાં પણ મ્હોટો ઉત્સાહ થઈ રહ્યો હતો. સ્પાર્ટા શહેરમાં

ઘેરે ઘેર આનંદ, કિસ્મત મધ રહ્યો હતો. ત્રી, ચુરખો, અને ખાળકો, પોતાના સ્વદેશની સ્વતંત્રતા માટે લડ્યા જતા, રણસિંહો, હાથે પુષ્પ. દૃષ્ટિ કરતાં હતાં. મોહાઓ તુલાચા, ભરેલા મુખવડે તેમને સમન કરતા હતા. શહેરમાં જ્યાં જ્યાં દુકાનના માટે તિરસ્કાર અને સ્વદેશ રક્ષક વીરો માટે જયધોષ થતા હતા.

આ સ્વદેશ પ્રેમી વીર મોહાઓ સ્પર્ધા શહેરો છોડી પ્રહાર આપ્યા. માનવી ત્રીસ થામ સેનાને હરાવવા માટે ૩૦૦ સ્પર્ધાત વીરો, યુધ્ધપદ્ધતિની છાતી ઉપર આવી ઉભા. આગેમાં જે ગામ અને શહેરો આવતાં ત્યાં ત્યાં રહેવાંથીઓએ ૩૦૦ ને સ્વદેશરક્ષકોને પાંદું માન આપ્યું. અનેક સ્વદેશ ભક્ત પુરુષોએ વિચારનિર્ણય અને તેના ૩૦૦ નોડીદારોને જોઈ આત્મકરણ પૂર્વક આશિર્વાદ આપ્યો. વૃધ્ધા નારીઓએ તેમને માથે દાઢાં સુકધે ગામે ગામ પી. સેકડો સ્વદેશ ભક્ત શુર સિપાઈઓ તેમની સાથે આવી મદદ. યુધ્ધપદ્ધતિ આગળ આવી પહોંચતી વખતે લગભગ આર હજાર વીર મોહાઓનો સમુદાય થયો હતો. યુધ્ધપદ્ધતિ પીક આગળ આરતાં જ તે સધળાની તલવારો નાગની જીભ પેઠે અગ્રકવા લાગી ત્રણ પીકની પીછ તરફ જુવે છે તો શું જણાયું? ચોમાસાના ઉછળતાં તોફાની સમુદ્ર મુખે ૨૦ લાખ સેના નગરો જોતાં છોડા જણાતો નહિ. ભયંકર રાક્ષસી સેનાને જોતાં જ સિંચોતિડાસની સાથે આવેલા, પીળા સંસ્થાનના સિપાઈઓના પગ કમ્પવા લાગ્યા. તેમાંના કેટલાક બોલવા લાગ્યાઃ અમારા સંસ્થાનો કોરિંચની પેલી બાજુએ છે. ધરાનેનો જુવાદોષ અમારા તરફ આવનાર નથી તો પછી અમારે શા માટે બીજાઓને માટે દુશ્મનાઈ ઠાકવી જોઈએ? પરંતુ સિંચો નિઝામતું અંતઃકરણ એટલું શુદ્ધ નહોતું. પોતાના પાડોશીઓનાં હાથે હાથે, હાથે રક્ષી શકીએ. ઘેરે ઘાથે, તેમનાં હાથ આળી રાખ કરે અને તેમને પરત તુલની શલાખાગીરીમાં સીકાવી દે, અને એવો જીલમ પોતે ઉધાડે નેત્રે જોયા કરે એવું તે નીચ અને જવાઈ સાધુ નહોતો. જાતીય અભિમાન, સ્વદેશ ભક્તિ અને નિરપરાધી પાડોશીઓ ઉપર જીલમ આ સંપૂર્ણ અન્યાયના વિષયો તેના મનમાં સળગડ કસ્યા હતા. તેણે પોતાની સાથે આવેલા પીળા બ્લીકણ સિપાઈઓને ધિક્કાર આપતાં કહ્યુંઃ બ્લીકણ સિપાઈઓ! તમને સીપાઈ કહેવા એવું મહા પાપ છે, તમારા પાડોશીઓનું ધર બળતું હોય અને તમે તેને એલવા નહિ તો પછી તમને પરસેશ્વર શું સજા કરશે? શું એ તમારો ધર્મ નથી કે તમારા પાડોશીઓની સ્વતંત્રતા જાળવવા મદદ કરવી! છતાં પણ તમારી જમણ પ્રમાણે કરેલ સ્વદેશ ભક્તિનું મહા પાપ સમજતા હોતો. શત્રુ સામે લડો અને નહિ તો કુતરાની પેડે પુછી બેસાડો ધાવી, બ્લીકણ પેડે ચાલ્યા જાઓ. પરંતુ હું અને મ્હારા ૩૦૦ સ્પર્ધાત વીરો બ્લીકણી લગાર પણ ડગવાનું નથી. દેશને માટે પ્રાણ આપવાનો અમારો નિશ્ચય છે. હજુ ઉતેજક શબ્દો સાંભળી રીપાઈઓને લજ્જા આવી. પોતાના બ્લીકણ પંખા ઉપર ધિક્કાર આપતાં લાગ્યાં અને સ્વદેશ માટે પ્રાણ આપવાનું શુર ચલ્યું. સ્પર્ધાત વીરો સાથે તેઓ પણ ત્યાં જવા તૈયાર થયા.

આ સમયે એક ધરાની ઘોડેશ્વર ફરતા ફરતા પીંજીનાં મુખ આગળ આવી પહોંચ્યાં. તે જુવે છે તો ત્યાં સ્પર્ધાત વીરો મોહાઓ અને ઘોડેશ્વરોની નમંત રમી રહ્યા હતા. પ્રાચીનકાળમાં પીંજીની બાજુમાં એક ન્હાનો દિલ્લો હતો તેથી બધા સ્પર્ધાતો દેખાઈ શકતા નહોતા. પરંતુ કેટલાક લોકો પીંજીનાં કિધામાં લાગ્યાં રમે છે.

એક સ્વદેશ ભક્ત આયેરિશ.

“એમને સ્વતંત્રતા બહુ વ્હાલી છે, અને મોટા સ્વદેશભિમાની છીએ, અને સ્વદેશ ઉપર બહુ પ્રેમ છે, સ્વદેશને માટે અને પ્રાણ અર્પણ ત્યારે છીએ” આવા આયેર શબ્દો. માત્ર સ્થોત્રથી જોલનાર વાચાળ મનુષ્યો પ્રણાં હોય છે પરંતુ જ્યારે સ્વતંત્રતા માટે કિંવા સ્વદેશ માટે દુઃખ ભોગવવાનો પ્રસંગ આવ્યો કે જસા પછી જોઈ લ્યો તેમની સ્વદેશભક્તિ ! પછી જોઈ લ્યો તેમના ધૈર્યની સીમા ! જ્યારે રાજ્યકર્તા એક જ દેશના હોય છે ત્યારે સ્વદેશભિમાની મનુષ્યો માટે તેને અભિમાન રહે છે. પરંતુ રાજ્યકર્તા અન્યદેશના રહેનારા હોય છે ત્યારે સ્વતંત્રતા અને સ્વદેશ માટે પ્રાણ અર્પણ કરનાર સ્વદેશભક્ત મનુષ્યોને પોતાના પરાક્રમી સ્વભાવને લીધે ઘણું કષ્ટ ભોગવવું પડે છે. એટલું જ નહિ પણ જે ભૂમિને પોતાની માતા પ્રેમાણુ ગણીને જેની પૂજા કરવામાં તે મહાપુણ્ય સમજે છે, પોતાના દેશી બંધુઓને સુખી કરવા અંધાર મહેનત કરી જવતું સાકલ્ય માને છે, તથા અન્યાય, અવિચાર, અને હિંસકપશુ પ્રેમાણુ થતો દુરાચાર વેગળા કરાવવામાં પોતાનું કર્તવ્ય ગણે છે. તેવા મહા પુરુષોને દુઃખજ ભોગવવું પડે છે એટલું જ નહિ પણ તેને કવચિદ્ પોતાની વ્હાલી જન્મ ભૂમિ ત્યાગ કરવી પડે છે. વાંચક ! પોતાની વ્હાલી માતાથી વિખૂટું પડેલું બાળક શું સુખી થાય છે ? માતા અને બાળક વચ્ચેનો પવિત્ર પ્રેમ શું કદી પણ ઓછો થાય છે ? માતાનો નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ-મનો મુગ્ધકર સમતો શું બૂલી જવાય છે ? બલે કદી તે પૂત્ર પાતાળમાં પ્રવેશ કરે કે આકાશના નક્ષત્રમાં ભડી પેસી જાય તો પણ શું થયું ? માતાનો સ્નેહ સુપુત્ર કદી પણ ખૂટતો નથી. પછી તો પૂત્ર, ઇન્દ્રજનો, અમેરિકાનો, આફ્રિકાનો કે હિંદુસ્તાનનો હોય તો પણ શું થયું ? જે દેશમાં જે મનુષ્યોનો જન્મ થયો હોય છે, જે દેશનાં અન્ન જળ વડે તેનાં શરિરનું પોષણ થયું હોય છે, અને જે દેશમાં તેણે વિદ્યા, ધન અને બુધ્ધિ મેળવી હોય છે તે દેશનાં પ્રત્યેક મનુષ્યોના હૃદયમાં સ્વદેશભક્તિની નિર્મળ જ્યોતિ પ્રકાશ પામેલી હોય છે તે મનુષ્યને સુપુત્ર પોતાના દેશ ઉપર અચળ, અટલ અનુરાગ રાખે છે ! તેને દેશપાર કે દરિયાપાર કરવાથી, અંતઃકરણમાં સમી રહેલી સ્વદેશભક્તિ કદી પણ ઓછી પડતી નથી. આજે અને અમારા સ્વદેશભક્ત વિશિષ્ટ વર્ગ સમક્ષ એક એવું જ દ્રષ્ટાંત પ્રકટ કરીએ છીએ જે વાચવાથી સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે કે દેશ છોડવા-છતાં દેશભક્તિ છોડતી નથી માતાને છોડવા છતાં માતૃભક્તિ છોડતી નથી. અને દેશી બંધુઓને છોડવા છતાં દેશ બંધુઓ પ્રત્યેનો પ્રેમ કદી પણ છોડતો નથી.

આયેરોમાં ફ્રેનચન નામની એક સંસ્થા-સંભા છે. ડરમાટ નામનો એક યુવાન તરુણ તેનો સભાસદ હતો. ફ્રેનચન એ આયેરિશ શબ્દ છે અને તેનો અર્થ For ourselves “પોતાને જ માટે” એવો થાય છે. એક દિવસ ડરમાટ ઘણી રાત જવા છતાં ઘેર પાછો ફર્યો નહોતો અને તેથી તેનાં માતા પિતા તેની વાટ જોવા લાગ્યાં. ડરમાટ આટલી રાત સુધી કોઈ દિવસ બહાર ફરતો નહોતો. અને તેથી આજે તેમને ઘણી ચિન્તા થવા લાગી. તેઓએ વિચાર કર્યો કે આજે “ડરમાટ” કોઈક મુશ્કેલીમાં આવી પડેલો હોવો જોઈએ. નહિ તો તે આટલી રાત સુધી ઘર બહાર રહે નહિ. ડરમાટ નિદ્રાન હતો શરિરે સુદૃઢ, અજવાન, પચીસ વરસનો તરુણ હતો. તેના બસવાદાર મહેરા અને શરિરની અપૂર્ણતા પછી મનોમોહક હતો.

આસપાસનાં ચાર પાંચ ગામોમાંથી એવો શરવીર તરુણ મળ્યો. મુશ્કેલ હતો. તેનું સૌજન્ય, વેનય અને સ્નાહ્યતા એવાં મોહક હતાં કે તેનાં માતા પિતાં તો શું પણ સધળાં મનુષ્યો તેનાં તરફ પ્રેમ લાવ બતવતાં હતાં. રાતના બાર વાગી ગયા. તોપણ ડરમાટ આવ્યો નહિ. માતા પિતા તેને બોલા ધણાં ઉત્સુક થઈ રહ્યાં હતાં. તે બિચારા પૂત્ર વિરહે મુઝાવા લાગ્યાં. ડરમાટ કદાચ ડાનાલને ઘેર ગયો હશે. એવો તેમણે વિચાર કર્યો. ડાનાલ એક મહોટો વાર્તા હેનાર-તેનો પડોસી-હતો. તેથી ડરમાટ અને ગામના બીજા ધણાં મોટા તેને ઘેર તેની રસમય અને ચમત્કારિક વાર્તા સાંભળવા જતા હતા. ડાનાલ આજે મહોટી લાંબી વાર્તા કહેતો હશે અને ડરમાટ તે પુરેપુરી સાંભળવા બેઠો હશે. એમ જાણી તેની માતા ડાનાલને ઘેર ગઈ. પરંતુ તેના ઘરનાં બંધાં માણસો ચાર નિદ્રામાં પડ્યાં હતાં. ડરમાટની માતાના પુછવાથી ધરમાંથી જવાબ મળ્યો કે : “ડરમાટ આજે અહીં આવ્યો નથી. મારા પુત્રો પણ આજે બાહાર ગયા છે. તે પણ હજી આવ્યા નથી. પરંતુ ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. આજે કાંઈક ટેકાણે ખેલ, નમાશે હોયો બેઠાં અને તેથી કટલી રાત્રે તેઓ ઘેર આવશે તે નક્કી કહી શકાતું નથી.” ડાનાલને આવો ઉત્તર મળ્યાથી ડરમાટની માતાને જરા સ્વસ્થતા આવી. તે બિચારી ઘેર આવી. બારણા આગળ દિવો મુકી તે નિદ્રાપથ થઈ. પ્રાતઃકાળ થયો. ડરમાટની માતા જાગી. ઘડ. હજી પણ ડરમાટ આવ્યો નહોતો. હવે તેને રાત કરતાં વિશેષ ચિંતા થવા લાગી. પરંતુ તે ડાનાલને ઘેર ગઈ. ડાનાલના છોકરાઓ ઘેર આવ્યા હતા. છોકરાંઓને જાણીતું કરી પુછવાથી તેમણે જવાબ આપ્યો કે : કાલ રાત્રે અમે અને ડરમાટ તથા બીજાં ચાર પાંચ તરુણ છોકરાઓ સ્વતંત્રતા માટે બંડ કરવાનો વિચાર કરતાં હતા. ડરમાટને અમે આગેવાન કર્યો હતો. પરંતુ કુદૈવ સંજોગે ડરમાટ પોલિસના હાથમાં સપાડાય ગયો. અમે અમે ગમે તેમ કરીને પણ નહાસી નિકળ્યા. આ સાંભળતાંજ તે બિચારીની કેવી સ્થિતિ હશે ? ડરમાટ, વૃદ્ધ માતા પિતાને એકનો એકજ પુત્ર હતો. “તેમનું હૃદય મિશ્રાં લાગ્યું ! જણે તેમના માથા ઉપર એકાએક કાંઈ મહોટો પર્વત ધરી પડ્યો હોય તેટલું દુઃખ થયું ! તેમને ધણી નિરાશા થઈ ! તે રહતાં કંઈનાં ભંજનહૃદયે ધરમાં બેઠાં. સરકારે તેને બે મહિના તો તુરંગમાં રાખી મુક્યો ! સાર પછી ન્યાયાધિશ આગળ કેસ ખાદ્યો. મુકદ્દમો એટલે નાટકની રંગભૂમિ ઉપરના પાત્રો જેવો ફારસજો હતો ! સાક્ષીઓ પણ પોપટ જેવા લજાવી તૈયાર કરેલાં ! ફરિયાદી સરકાર અને તહોમતદાર પ્રત્ન ! મોસાળો જવાબુ અને મા પિરસનાર ! એટલે પછી શું બેઠાં ? તે ગમે તેમ હો પણ બિચારા ડરમાટને જન્મ પર્યંત કેદની શિક્ષા થઈ ! ન્યાયાધિશોએ નાટકનો પડો નાંખી દીધો ! અને તેનાં વૃદ્ધ માતા પિતાનાં અંતઃકરણમાં હજારો તિક્ષ્ણ બાલા ધોઆયા ! ડરમાટને બંડ કરનાર પેઠે શિક્ષા યવાથી દેશધાર કર્યો. તેને આસ્ટ્રેલિયા મોકલાવી દીધો !

ડરમાટ વિદ્વાન અને પુદ્ધિશાળી યુવાન હોવાથી તેનો વિવાહ થયો હતો અને જનને દિવસ પણ નક્કી થઈ ગયો હતો. પરંતુ તેને શિક્ષા યવાથી તે સધળું બંધ રહ્યું. ડરમાટને કેદની શિક્ષા થઈ તે જાણી તેની લાવી પત્નિને ધણુંજ દુઃખ થયું. પરંતુ તે બિચારી શું કરી શકે ? ગમે તેમ પણ તે એક અંબળા હતી. માત્ર પતિ ભક્તિ શિવાય તેના હાથમાં બીજાં ઉપાય નહોતો. તે નિરાધાર અંબળાએ પતિ ભક્તિ દર્શાવી માંડી અને કેદમાંથી પોતાના પતિનો સત્વર છૂટકો થાય એવી પરમેશ્વર, પાસે પ્રાર્થના કરવા માંડી. ડરમાટ આસ્ટ્રેલિયા ગયો. તે દેશધાર થયો ! સ્વદેશને સ્વતંત્ર કરવા માટે તેનો હૃદયોગ

હતો. તે ઉંચેઈમાંથી આવું પરિણામ આવ્યું તેમ જાણી તે નાહિમતે ગયો. કેદખાનામાં આવેલ દુર્લભ રહેવા લાગ્યો. દિવસ ઉપર દિવસ ચાલવા લાગ્યા. અને લગભગ વરસ વીતી ગયાં. ડરમાટના માતા પિતાના આપેલા પત્રો; કેદખાનાના ઉપરીએ ન આપતાં દબાવી દીધાં. અને તેની માતૃભૂમિની ક્ષી દશ છે તેની જરા પણ ખબર પડી નહિ. એક દિવસ નાતાલના તહેવારને દિવસે આપણા ડરમાટના નાતાળના ઉત્સવ સંવિચાર કરતો હતો. તેવામાં એકએક કેદખાનાના એક નોકરે આવી ડરમાટને એક આપ્યો. ડરમાટે પત્ર ફાડી બોલ્યો તો તેને શું જુલાયું? સર્વનાશ! સલાનાશ! તેમાં લખેલું: ડરમાટનો પિતા મૃત્યુ પામ્યો છે. તેને હું મદિના થયા પછી તેની માતા પણ પુત્ર શોક કરતી કરતી આ જગતને છોડી ગઈ છે. એટલું જ નહિ પણ તેની ભવિષ્યની પત્નિ બીજા સાથે લગ્ન કર્યું છે. પ્રભુ! પ્રભુ! તે બિચારા સ્વદેશીમાંથી મનુષ્ય ઉપર આ પ્રસંગ! માતા પિતાના મૃત્યુ સમયે દર્શન થયાં નહિ! તેવું કારણ શું? તેણે એટલો મહેનું અપરાધ કર્યો હતો? પોતાના દેશ ઉપર પ્રેમ રાખવો અને તે દેશને શુભામંગીરીમાં ઓડવાનો પ્રયત્ન કરવો એ શું અપરાધ છે કે? શુભામંગીરીમાંથી ઓડવાનું મોટું નથી શું? અંગ્રેજોને પોતે પોતાના દેશને શુભામંગીરીમાંથી ઓડવી જગતને ઉદાહરણ બતાવ્યું નથી શું? ડરમાટના હૃદયમાં આવા આવા અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા, તેને ધણે ખેદ થયો. તેના હૃદયમાં કુધવાતો અગ્નિ આખા શરીરમાં પ્રસરી ગયો. તે ઉંચા હાથ પરમેશ્વરને પૂછવા લાગ્યો: હે પ્રભુ! શું મહેનું કારણ છે કે? શું મહેનું મહારા પોતે સ્વાર્થમાટે પ્રયત્ન કર્યો છે કે? હે અન્તર્યામીનું શું મહેનું મહારા સુખને માટે પ્રયત્ન છે કે? મહારો દેશ અને મહારા દેશીઓ દુઃખ વેઠ્યા કરશે કે? હે પ્રભુ! કોઈનું અનિષ્ટ રવાની મહારી ખજા છે કે? સઘળાં સુખી થાય—રાજ અને પ્રજા—તેટલા માટે મહારો પ્રયત્ન નહોતો કે? હે પ્રભુ! રાજ અને પ્રજા બન્ને સુખી થાય એજ મહારી ધારણા છે! જે હોય તે તેને મૂળે એજ મહારી મંગલ કામના છે! સઘળે સંતોષ અને સુખ ફેલાય એજ મહારી હમેશ ખજા છે! પરંતુ વાંચક! તેના હૃદયના આ વિચારો કોણ સાબળે એમ હવે! અધિકારથી આજ્ઞા થયેલાં તેનાં કારાગૃહમાં પત્થરની બીંતો અને લાકડાના જગરા કટકા શિવાય લાખી કોઈ સાંભળનાર નહોતું! જે પત્ર ડરમાટે પાસે આવ્યો હતો તે વિલિપ્ત બાઈટ પાસે આવ્યો હતો. તેના માતા પિતાના મૃત્યુ પછી તેમની રચાવર જગમ મિલકતને કંઈ વિલિપ્ત એવી લીધી હતી. વિલિપ્ત ડરમાટે પુણ્ય હવે કે સ્થાવર જંગમ મિલકતનું કવનું? તે વેળા નાંખવી કે તુરગમાંથી છુટતાં સુધી તેમજ રહેવા દેવી? એ બાંધુલાસો માંગ્યો હતો. ડરમાટે ઉત્તર આવ્યો કે: મહારાં માતા પિતા મૃત્યુ પામ્યાં છે, હું માંથી છુટીશ એવી પણ આશા નથી. ભવિષ્યની પત્નિ પણ બીજાને, પરણી છે તો હવે મહેનું મિલકતને શું કરવી છે? સઘળી માલમિલકત વેચી નાંખવી અને મહારાં માતા પિતાનાં નામની સમાધિ—કબર—ખનાવી તેમનાં નામ ગેલિક અક્ષરોમાં કંઈ ઉપર લખવો? ડરમાટે હૃદયમાં અતિશય વ્યથા થઈ હતી, તો પણ ધૃગ્ધ ઉપરનો કોષ અને આવલોડ ઉપરનો પૂજા ભાવ એક પણ પળ જોઈ જતો નહિ. એટલું જ નહિ પણ સમય મળતાં વૈર લેવામાં નિશ્ચય કર્યો. અકસ્માત પાંચ વર્ષે ડરમાટે કેદમાંથી છૂટ્યો. કેદમાંથી છૂટ્યા પછી તે બોલ:

* ગેલિક ભાષા એ આયરિશની માતૃ ભાષા છે. તે તેમને બહુ પ્રીય છે. અંગ્રેજો રાજ્ય થવા છતાં ગેલિક ભાષાનો અચાર વધે તેવા યત્નો આયરિશ કરે છે.

હિયામાંજ રહ્યો અને મેહેનત કરી ધણા પૈસા મેળવ્યા. તેને ખુબર મળી કે “રિવિયન
 વ્હા” ધણા નેર ઉપર આવી છે; તેથી તે સલામો જઈ મળવું એવી તેની ઇચ્છા થઈ.
 આરોગિયાથી તે અમેરિકાના સેન્ટેન્સીસ્ટો ગમે. આપાર થયામાં તેણે પ્રકળ દસ મેળવી
 મહેરો શ્રીમંત થયો. પરંતુ તે પોતાના પાછલા દિવસો ભૂલી ગયો નહીં. પ્રથમ પછી તે
 ‘ઓકોગો’ ગયો. એક દિવસ એક મેળાવામાં ગયો હતો. સાં તેને એક ચમકાર જણાયો. જેન
 સાથે તેનો વિવાહ થયો હતો તેજ સ્ત્રી તેની દ્રષ્ટિએ પડી. તપાસ કરતાં જણાયું કે તે સ્ત્રીએ
 હજી લગ્ન કર્યું નહોતું. એ જગ્યા પછી ડરમોટ હાસ્યલેસિત મહેર તેની સાથે પાત-
 થિત કરી. તે પ્રતિ પરાયણ યુવતિએ પણ અતિ પ્રેમ પૂરવે તેની સાથે વાતો કરવા માંડી.
 તેણે જણાવ્યું કે તમારા માતા પિતા મૃત્યુ પામ્યાં નથી. મહેર ખીજ સાથે લગ્ન નહિ
 કરવાનું જ પ્રથમ કયું છે. કોઈ હજી ગાણુસે એવો પત્ર લખી તેમને તિરાડ કર્યો છે. ડર-
 માટ અને તે યુવતિએ રાત્રિ વાતો કરવામાંજ વિતાવી. સત્વરજ તેમની લગ્ન થયા. હમણાં
 ડરમાટેને છોકરાં પણ થયાં છે. અને તે છોકરાંઓ સુસ્ત-ફિતમન સંસ્થાના છે. પાંચિશ વર્ષ
 ઉપર થઈ ગયલા તેના પિતાને દેહાનામાં મોકલેલો. તે જનાવતું વૈર લેવા હજી પણ તેઓ
 ઊંચક છે. અને તે સમયની રાહ જુએ છે. પ્રમાણિકપણથી અથવા ત્યાદપ્રદારથી આપણાંકને
 છુટકો થશે એવી રહેમને ખાતરી નથી. માત્ર મહેરે બોલી લખવું એ કહેવળ સુખપણાતું
 વધારું છે. તેમજ સુખપનો દુરઉપયોગ કરવા જેવું છે. એવું કહેવામાં તેઓ જરા પ્રથમ
 અચકાતા નથી. તેમને આપણાં ઉપર પ્રેમ છે. પરંતુ સ્વતંત્રતા માટે લગાઈ ના વ્યાપારમાં
 મુઠી આપણાંકની ભૂમિ ઉપર પગ ન મુકવો એવો તેમનો નિશ્ચય છે. તે પૂર્યમય દિવસ
 સત્વર આવશે અને પ્રેમ સત્તાક રાજ્યની પવન સમસ્ત આપણાંક દેશ ઉપર ફરખી રહેશે
 એવી પણ તેમની આશા છે.

માતૃભૂમિ ઉપર પ્રેમ રાખનાર ડરમાટ અને તેના પૂત્રોની ગમે તે ધારણાં અને ગમે તે આશા
 હોય પરંતુ સ્વસ્થપણે રાજ્ય કરનાર રામના હજ તળેથી નિકળવું એના કરતાં સમસ્ત પ્રજાએ
 સ્વાવધાની યવું અને સ્વદેશના હુન્નર-ઉદ્યોગને સારી પેઢે ઉત્તેજન આપી પ્રત્યેક ધરમાં
 સ્વદેશની બનેલી વસ્તુઓના ફેલાવો કરવો એજ તેમને માટે-તેમજ ખીજ દરેક દેશને માટે
 સખળ શંકર છે. પોતાનાજ દેશમાં બનેલા માલને પોતાનાજ દેશીઓ વાપરવાનો પ્રદ નિશ્ચય
 કરે. એવોજ જો તેઓ પ્રયત્ન કરશે તો તેમના દેશને સુખી અને સ્વતંત્ર કયોજ કહેવાશે.
 રાજ્ય અમલ ચલાવવામાં અંગેજ સરકાર જેવી ખીજ કોઈ પણ સરકાર નથી. અને તેથી
 “હોમરલ” નો હક્ક મેળવી, સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાની, પ્રત્યેક મનુષ્ય પ્રદ પ્રતિજ્ઞા કરે
 તો દુઃખી દરિદ્ર યતા દેશીઓને વગર લગાઈએ, વગર રકતપાતે, અને વગર આણું દાનીએ
 સુખ થયા વિના રહ્યો નહિ. સ્વદેશની બનેલી વસ્તુઓ વાપરવાના નિશ્ચયથીજ પુગલું અમે-
 રિકા, આરોગિયા, જાપાન જેવા દેશો સુખી થયા છે. આજે તેમના સુખની સીમા નથી.
 હિંદુસ્તાન પણ સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો નિશ્ચય કરશે. ભારથી સુખનો મૂલ ઉદયાગળ
 ઉપર પ્રકાર પામશે. અને આપણાંક પણ ત્યારેજ સુખી થશે.

અંગ્રેજો અને આપણા વ્યાપારની હુદ્દશા.

પ્રાચિન સમયે આ દેશનો વ્યાપાર ધણી સારી દશામાં હતો. યુરોપના કવિઓ, લેખકો અને પ્રવાસીઓએ, આ દેશની કારીગરી, કૌશલ્યતા અને વિભવની ધણી પ્રશંસા કરી છે. તે સમયે, આ દેશની વસ્તુઓ, જગતના સઘળા દેશોમાં મોકલવામાં આવતી હતી અને તે, અન્ય દેશોની બનાવટ કરતા વધારે પસંદગીમાં આવતી હતી. માત્ર બંગાલ પ્રાંતમાંથી ૧૫ કરોડ રૂપિયાનું કાપડ, પ્રતિવરસે વિદેશોમાં જતું હતું. પુટનામાં ૩૩૦૪૨૬ સીઓ, શાહ જાદામાં ૧૫૬૫૦૦ સીઓ, ગોરખપુરમાં ૧૭૫૬૦૦ સીઓ ચરખા ઉપર સૂતર કાતીને ૩૫ લાખ રૂપિયા કમાતી હતી, એજ પ્રમાણે દીનાપુરની સીઓ ૬ લાખ અને પુર્ણિયા જીલ્લાની સીઓ ૧૦ લાખ રૂપિયાનું સૂતર કાતવાનું કામ કરતી હતી અને ૧૭૫૭માં જે સમયે લૉર્ડ ક્લાઇવ મુશીદાખાદ ગયો હતો ત્યારે તેણે એ શહેરને માટે લખ્યું છે કે આ શહેર લગ્નના જેવું વિસ્તૃત, આખાદ અને ધનવાન છે. આ શહેરના લોકો લગ્ન કરતાં ત્રણ વધારે ક્ષિપ્રવાર છે. પરંતુ જ્યારથી અંગ્રેજો આ દેશમાં આવ્યા ત્યારથી તે લોકોએ આપણા વ્યાપારને નષ્ટ કરવાનો ઉદ્દેશ આરબો. ઇસ્ટ-ઇન્ડીયા કંપનીના રાજ્ય અમલના પ્રારંભથી, અંગ્રેજોએ, આ દેશના જીવનમાં અને વ્યાપારીઓ પર જે જીલ્મ કર્યો હતો તેનું વર્ણન અંગ્રેજો 'અથોર્થા' જણાવે છે. તે સમયે તે લોખંડી આપણા દેશના જીવનમાં આવેલ નથી તે લુગડા વણવા દેતા નહોતા અને વણેલા લુગડા વેચવા પણ દેતા નહોતા. આવી સ્થિતિથી વ્યાપારીઓની પણ હતી નવાબ ગીર ઝાસીએ અંગ્રેજ વ્યાપારીઓનાં સમ્પદમાં સન ૧૭૬૨માં ગવર્નર સાહેબને એક પત્ર લખ્યો કે 'They forcibly take away the goods and commodities of Riates, merchants &c for a fourth part of their value, and by ways of violence and oppressions they oblige the Riates &c, to give five rupees for goods which are worth but one rupee' ભાવાર્થ એ લોકો (અંગ્રેજો) રૂપત અને વ્યાપારીઓનો માલ જબરદસ્તીથી લઈ જાય છે, અને ફક્ત એથી લાગ કિંમત આપે છે જે માવની કિંમત માત્ર એક રૂપિયા હોય છે. તેને માટે એ લોકો (અંગ્રેજો) જબરદસ્તી અને જીલ્મ કરીને પાંચ રૂપિયા લે છે."

૧૧ "Considerations on Indian affairs" નામક ગ્રંથમાં વિલિયમ બોલ્ટસ સાહેબ લખે છે કે એટલી વાત તો તદ્દન સસ છે કે (ઇસ્ટ-ઇન્ડીયા) કંપની, આ દેશમાં જે રીતે વ્યાપાર કરે છે તે જીલ્મ અને ઉપદ્રવનું એક ખરેખર દ્રવ્ય છે તેનું હાનિકારક મરિયામ પ્રત્યેક જીલ્મ અને કારીગર લોકો ઉપર દેખાય છે. આ દેશમાં ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક વસ્તુ-માલનો કો-ટ્રાફ્ટ-Monopoly-અંગ્રેજ લોકો લઈ લે છે અને પોતાની જ છાંય, પ્રમાણે તેનો ભાવ નક્કી કરે છે ત્યારે એ લોકોનો ચુમારતો-નોકર-કોઇ ગામમાં

"This city is as extensive, populous and rich as the city of London, with this difference—that there are individuals in the first possessing infinitely greater property than in the last city"

જા્ય છે ત્યારે નિં પોતાના સિપાઈને, મોકલી વેળે પાછા નાવડા લેઈ જાય છે. જુલમી આગેને પોતાના કચેરીમાં બોલાવે છે. અને તેમને થોડાક રૂપિયા અગાઉથી આપીને એક દસ્તાવેજ ઉપર લખાવ લેછે કે “આ શ્રી માલ, આટલા દિવસમાં, આટલા ભાવથી આપવામાં આવશે.” એ કા જુલમી આગેની રાજખુશીથી ચતુ નથી. (ઈસ્ટઈન્ડિયા) કંપનીના નોકરો, જુલમી આગે પાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સરતો લખાવી લેછે. જે કાંઈ જુલમી આગે આગે રૂપિયા લેવા ન પાડે છે તે તે રૂપિયા તેની કમ્મરે બાંધી આપે છે. અને તેને અર્થિકતા મારમારી કચે માંથી હાંકી પહોંચાડવામાં આવે છે. ઘણા જુલમી આગેનાં નામ, કંપનીના રજીસ્ટરમાં નોંધેલ છે. તે લોકોને બીજા કાંઈ કામ કરવાની રજા આપવામાં આવતી નથી. આવા પ્રકારન વ્યવહારથી જે હિપાત થાય છે તે ખરેખર કંપનીનાત છે અને તેનું અંતિમ ફળ એ થાય છે કે બિચારા જુલમી લોકો ઠગાઈ જાય છે ને વસ્તુની કિંમત કિશ્કિનરમાં સો રૂપિયા આવે છે તે ગાંઠે તેમને ૫૦-૬૦ રૂપિયા અપાય છે. જુલમી આગે કમ્મરે બાંધવા પ્રકારની કરડ સરતો પુરી રતા નથી. જ્યારે તેઓ દસ્તાવેજની સરતો પ્રમાણે માલ તયાર કરી શકતા નથી ત્યારે તેમની બધી માલ મિલકત છીનવી લે છે. અને તે વેચીને કંપનીના રૂપિયા વસુલ કરવામાં આવે છે. રેશમના તાર વિંટનાર લોકો સાથે એવી અન્યાયી વર્તણૂક અલાવવામાં આવી કે તે લોકોએ પોતાના અંગ્રેજી સુધ્ધાં કાપી નાંખ્યા, તેમ કરવાની મંત્રીએ એ હતી કે તેમને રેશમ વિંટવાનું કામજ કરવું પડે નહિ.”

આ પ્રમાણે અનેક અન્યાયી, કઠોર અને જુલમી ઉપાયોથી તે અંગ્રેજોએ આ દેશના જુલમી અને બીજા વ્યાપારીઓને વ્યાપાર બંધ કરી દીધો.

સને ૧૭૬૫ થી, આ દેશમાં, ઇસ્ટઈન્ડિયા કંપનીની વ્યવસ્થિત રાજસત્તાનો આરંભ થયો. અને સારથી આપણા વ્યાપારને તોડી પાડવાના જુલમી ઉપાયો બંધ કરી, વ્યવસ્થિત અને સમ્યક્તાના ઉપાયોની ચોજના થવા લાગી. અર્થાત આપણા દેશના વ્યાપારની પામમાલી કરવાના હેતુથી ઇંગ્લંડના લોકો કાયદા બનાવવા લાગ્યા. (ઈસ્ટઈન્ડિયા) કંપનીના અધિકારોએ એવો હુકમ બહાર પાડ્યો કે “બંગાલના લોકોને રેશમના કપડાં વણવાથી બંધ કરવા નોંધએ, આના (બંગાલના) લોકો ફક્ત કાચું રેશમ તયાર કરે. તે રેશમના લુગડા, ઇંગ્લંડના કારખાનાં-મિલો-માં બનાવવામાં આવશે. રેશમ બનાવનારા લોકોએ કંપનીના કારખાનાંઓમાં કામ કરવું નોંધએ. અગર જે તે લોકો બહાર-બીજે કાંઈ કામ કરે તો તેમને સંપત્તિ શિક્ષા આપવામાં આવે.” સારાંશ અંગ્રેજ લોકોએ આ દેશના જુલમી આગેને એમજ કહ્યું કે “તમે લોકો કપડાં વણવાનું કામ છોડી દ્યો અમને માત્ર કાચો માલજ આપો, અમે તમારે માટે લુગડાં વણી આપીશું.” આ હુકમનો અમલ ઘણી સખ્તાઈથી થવા લાગ્યો. અને તેનું પરિણામ એ છે એ આવું કે બારતવર્ષમાં માત્ર કાચો માલ તયાર થવા માંડ્યો. અને તે કાચો માલ ઇંગ્લંડના કારખાનાંઓમાં જવા લાગ્યો. આ તરફ અરેતેર્થકતા ફરીતરેતર સત્યાનાશ વળવા માંડ્યું. ભરતખંડનો વેપાર ગાંઠમાં મળી ગયો. બીજી તરફ ઇંગ્લંડના કારખાનાંવાળાઓ પૈસાદાર બની ગયા. અને અંગ્રેજોને વ્યાપાર ખુબ વધી ગયો.

(ઈસ્ટઈન્ડિયા) કંપનીના કારખાનાંની, ઇંગ્લંડના ફેબ્રીક વૉર તંપાસ ચર્ચ. પેટેલી તંપાસ સને ૧૭૬૭ માં થઈ. પરંતુ હિંદુસ્તાનની પૈસા સંવર્ધી, રચીતિ, સુધારવાનો કાંઈ પણ ચલ થયો નહિ. બીજી તપાસ સને ૧૮૧૩ માં થઈ. તે વખતે એક કમીશનર નિમ્નુ. હોલ, તેમાં હેસ્ટિંગ્સ, મન રો, માલકમ વિગેરે મોટા મોટા એક્સિસરોની સલાહ લેવામાં આવી. ભરતખંડની.

પેસા સંબંધી સ્થિતિ કેમ સુધરે તે વાતની સલાહ નહોતી પરંતુ સલાહ તો એ વાતની હતી કે ભરતખંડનો વ્યાપાર કેવી રીતે નષ્ટ થાય અને ઇંગ્લંડના કારખાનાઓની ઉન્નતિ કેવા ઉપાયોથી આપ. ધન્ય છે ભારતના મહિમાને! અંગ્રેજોના દબારા, યત્નો થવા ૫૫ પશુ, તે સમયે, ભરતખંડને સુતરનાં અને રેશમનાં લુગડાં પર, ઇંગ્લંડમાં, સેંકડે ૫૦-૬૦ રૂપિયા નફા મળતો હતો. અર્થાત્ જો સમયે, ઇંગ્લંડના ખતેલાં સુતરાઉ અને રેશમી લુગડાં ઇંગ્લંડમાં ૧૦૦ રૂપિયે મેળતાં હતાં ત્યારે હિંદુસ્તાનનાં ખતેલાં તેજ લુગડાં ઇંગ્લંડમાં ૫૦-૬૦ રૂપિયે મળતાં હતાં. અને તેથીજ આપણા દેશનાં ખતેલાં લુગડાં વિલાયતમાં ઘણાં મોકલવામાં આવતાં હતાં. વિલાયતના જુલમધા લોકોનાં ખતેલાં લુગડાં ત્યાં કોઈ પસંદ પશુ કરનાં નહોતાં. આપણી કારિગીરી, આપણી તે કુશળતા, અને આપણી તે વ્યાપારશક્તિ અંગ્રેજોને પસંદ પડી હતી અર્થાત્ દેશી અંગ્રેજો દેશ કરવા લાગ્યા. અને તેથી પોતાના દેશના વ્યાપારની રક્ષા અને ઉન્નતિ કરવાના વિચારથી તે લોકોએ પોતાની “સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાની વ્યવસ્થા” કરી અને હિંદુસ્તાનનાં લુગડાં “બાયકોટ” લાગ કરી દીધાં. ઇંગ્લંડની પાર્લામેંટ સભાએ એવો પ્રદેશ બનાવ્યો કે જે જે પારી હિંદુસ્તાનનાં ખતેલાં લુગડાં વેચશે તેને રૂ. ૨૦૦ અને જે લુગડાં હિંદુસ્તાનનાં લુગડાં ખરીદશે તેને રૂ. ૫૦ તો દંડ થશે. સને ૧૮૧૫ માં એક બીજો પ્રદેશ પસાર કર્યો કે, કલકત્તાથી ઇંગ્લંડમાં આવતા ૧૦૦ પૌંડના લુગડાં પર ૬૮ પૌંડ ૬ શિલિંગ પેન્સ કર લેવા. કલકત્તાની ૧૦૦ પૌંડની મલમલ ઉપર ૨૭ પૌંડ ૬ શિલિંગ ૮ પેન્સ કર લેવા. અને હિંદુસ્તાનથી આવતા રંગિન લુગડાંની આવક તદ્દન અંધ કરી દેવી! જ્યારે અંગ્રેજોએ તે પુરું કે આટલો ભારે કર લગાડવા છતાં હિંદુસ્તાનનાં લુગડાં, ઇંગ્લંડના બજારમાં વેચાય છે ત્યારે અંગ્રેજોએ સેંકડે ૨૦ ટકા કર વધાર્યો. એટલે ૧૦૦ પૌંડની છીટ ઉપર ૭૯ પૌંડ ૬ શિલિંગ ૮ પેન્સ અને મલમલ ઉપર ૨૭ પૌંડ ૬ શિલિંગ ૮ પેન્સ કર ચઢી ગયો!!! આ પ્રમાણે ભ્રમતાનાં ઉપાયો, સમ્પત્તિનો અદંકાર કરનાર અંગ્રેજોએ આ દેશના વ્યાપારને ધૂળમાં મેળવી યો!!! ભરતખંડના વ્યાપારીઓનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા!!! “સ્વદેશી” વસ્તુઓની ઉન્નતિ ત્યાં લાગ્યા, અને “બાયકોટ” શબ્દ નામ છે તે જાતમાં જાહેર કરવા લાગ્યા. ભારતવાસીઓ! મારા વ્યાપારને કેવી રીતે કચડી નાંખનારાં આજે, વિલાયતવાળા સ્વદેશની વસ્તુને કેવી રીતે હાવા લાગ્યા તે દબારો નેંચે કરીને જુઓ! ભારતવાસીઓ! તમારા દુર્ભાગ્યનો પ્રારંભ તરથી થયો તે લેશમાં થ્યો!

અંગ્રેજોએ સમ્પત્તિના જે ઉપાયો વડે આપણા વ્યાપારનો ઉચ્છેદ કર્યો છે તેના સંબંધમાં અંગ્રેજી ઇતિહાસ લેખક મી. મીલ અને વિલસન લખે છે કે: હિંદુસ્તાન જે દેશને આધિન થયો તેના (ઇંગ્લંડના) અધ્યાપતૃ આ એક વિવાદજનક (ખેદાકરક) ઉદાહરણ છે. સન ૧૮૧૩ તપાસથી એટલું જણાય છે કે હિંદુસ્તાનનાં રેશમી અને સુતરાઉ લુગડાં, વિલાયતમાં ખતેલાં હતાં કરતાં સેંકડે ૫૦-૬૦ રૂપિયા એછે વેચાતાં હતાં ત્યારે અંગ્રેજોએ, હિંદુસ્તાનનાં ખતેલાં હતાં ઉપર સેંકડે ૭૦-૮૦ ટકા કર નાંખીને અને હિંદુસ્તાનનાં ખતેલાં લુગડાં વાપરવાનું અંધારું પોતાનાં-ઇંગ્લંડનાં-વ્યાપારની રક્ષા કરવી પડી: જો તેમ ન કર્યું હોત ત્યારે આ પ્રમાણે “બાયકોટ”-લાગ કરી હિંદુસ્તાનના વ્યાપારમાં અડચણ ન નાંખી હોત તો પેન્સી અને એસ્ટરની મોસો સ્વદેશી અંધ ચઢી જતી અને પછી તે વરાળથી પશુ ચલાવી શકાતી. અહીં જોતાં તે પેન્સી અને માન્ચેસ્ટરની મોસો હિંદુસ્તાનના વ્યાપારને રસતાળ પ-

હોંચાડીનેજ : ॥ વવામાં આવી છે અગર જો હિંદુસ્તાનની પ્રજા સ્વતંત્ર હોતો તો તેનો બદલો અવસ્ય લેતો તેઓ (હિંદુસ્તાનના લોકો) અંગ્રેજોના માલઉપર ભાર કરે ગોઠવત અને પોતાના ઉત્પાદક અને તાલદાયક વ્યાપારની રક્ષા કરી શકત. પરંતુ તેઓને આભરક્ષા શિવાય સ્વતંત્ર ઉપાયોની યોજના કરવાની પરવાનગી નહોતી. તેઓ હમેશાં પરદેશીઓની કૃપાને આધિન હતા તેઓની (પીક) ઉપર વિલાયતી વસ્તુઓ જળમસ્તીથી લાઘવામાં આવતી હતી. અને તે (વિલાયતી) વસ્તુઓ ઉપર કાંઈ પણ કર લેવામાં આવતો નહોતો. જ્યારે પરદેશી વ્યાપારી (અંગરેજો) પોતાના પ્રતિરુધ્ધિ (હિંદુસ્તાનવાસીઓ) ની હરિકાષ, ઉચિતભાગે કરી શકતાં નહોતા ત્યારે તે તેમનું હિંદુસ્તાની વેપારીઓનું ગળું મરડી (વ્યાપારને પાપમાલ કરી) નાંખવા માટે રાજનૈતિક અનીતિના શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા.

અંગ્રેજ વ્યાપારીઓએ પોતાના સ્વાધીને માટે-માત્ર પોતાનું પેટ ભરવાને માટે-આ દેશના વ્યાપારને પાપમાલ કરી નાખ્યો અને આ (હિંદુસ્તાન) દેશના લોકોને ખેતિ ઉપર નિર્બાહ કરવા તથા માત્ર કાચો માલ તથા કરવાને મજૂર જેવા બનાવી દીધા. સને ૧૮૪૩ માં કંપનીના કાર્યભારની પ્રતિષ્ઠા તપાસ થઈ અને સને ૧૮૪૦ માં હિંદુસ્તાનના વ્યાપાર સંબંધી તપાસ કરવાને ઇંગ્લંડમાં એક કમીટી નિમવામાં આવી. એ કમીટીમાં ધણા અંગ્રેજો અને પોતાના અભિપ્રાયો-આપ્યા હતા. તે ઉપરથી પણ એમજ જણાય છે કે પોતાની હિંતને ખોતરવા અંગ્રેજોએ આ દેશનો વ્યાપાર નષ્ટ કરી નાંખ્યો છે. નીચે લખેલા શાક્ષીઓના અભિપ્રાય ઉપરથી એ બાબત સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે.

મી. ટ્રેવિસિયન કહે છે કે, “અમે લોકોએ જ હિંદુસ્તાનીઓના વ્યાપારને સંભરણું કરી દીધો. હવે એ લોકોને જમીનની ઉપજ શિવાય બીજો કાંઈ આધાર નથી.”

મી. ગ્રોવર કહે છે કે: “બહુધા કહેવામાં આવે છે કે ઇંગ્લંડના વ્યાપારને માટે હિંદુસ્તાનના વ્યાપારનો લોપ કરવો એ અંગ્રેજોની પ્રજ્ઞતા (બહાદુરી) નું એક દીર્ઘમાન ઉદાહરણ છે. મહારી સમજમાં, આ એ વાતનું દ્રઢ પ્રમાણ છે કે અંગ્રેજોએ હિંદુસ્તાનમાં જેવા પ્રવેશો કર્યા અને ઉપદ્રવ કર્યો અને એ (અંગ્રેજ) લોકોએ પોતાના દેશની ઉન્નતિને માટે આનાં-મિલો-માં અને નિર્ધન, દરિદ્ર, સત્વરીથી કરી નાંખ્યું.”

કામ કરવું નહોતું. અગરે અને (અંગરેજ) લોકોએ હિંદુસ્તાનની કારીગીરીનો ત્યાગ શિક્ષા આપવામાં આવે.” સાર

“તમે લોકો કપડાં વણવાનું કામ અંગ્રેજો દેશ લોકોએ અમારા માલ ઉપર માટે લુગડાં વણી આપીશું.” આ હુકમનો અમલ થયે લુગડાંઉપર કંઈપણ ટેકસ કર નથી. પરિણામ અને એ આવ્યું કે ભારતવર્ષમાં માત્ર કાચો માલ હિંદુસ્તાનના માલઉપર, અને કાચો માલ ઇંગ્લંડના કારખાનાઓમાં જાય લોકો. આ તરફ હિંદુસ્તાનના માલઉપર, અને ત્યાનાશ વળવા માંડ્યું. ભરતખંડો વેપાર માર્ગમાં મંજૂ ગયો. અંગ્રેજો કરી દીધો છે. રખાનાવાળાઓ પૈસાદાર બની ગયા અને અંગ્રેજોનો વ્યાપાર અને ૧૦૦૦ રૂપિયા સુધી

(ઇસ્ટિન્ડિયા) કંપનીના કારખાનાની, ઇંગ્લંડમાં કુદરતી વૈભવી રીતે નષ્ટ કર્યો તે સને ૧૭૬૩ માં થયું. પરંતુ હિંદુસ્તાનની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ, જે હું ઉચિત અને આપ્યો નહિ. બજા તપાસ સને ૧૮૧૩ માં થયું. તે સમયે એક કમીટી નિર્ધારણ દેશે ઉપર હેરિટગસ, મનરો, માલકમ વિગેરે મહોટા મહોટા ઓદિસરોની સલાહ

“હું એ વાતને નથી ખોતરાવતો કે હિંદુસ્તાનની વ્યાપારીઓની ઉપર જીવન ગાળનારો દેશ છે. એ દેશની કારીગરી પ્રાચીન સમયથી પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં કેવળ ઉચિત માણસો જ અવલમ્બના થેતું હોય છે તેની (હિંદુસ્તાનની) બરખાસ્તી કાઢવા દેશ કરી શકતો નથી. એવા દેશને કૃપિ પ્રધાન દેશ બનાવવાનો યત્ન કરવો એ અન્યાય છે. ઈંગ્લંડને કાચો માલ આપવા માટે હિંદુસ્તાન એક કૃપિ ક્ષેત્ર સ્વરૂપ દેશ એવા તરફ દુરમાનતો નથી.”

બંને તરફથી એ દેશ છે કે બરખાસ્તી હિંદુસ્તાન આગળે ઈંગ્લંડને દરેક વાતનો કોચો માલ આપનાર કૃપિ ક્ષેત્ર સ્વરૂપ દેશ છે !

ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે સને ૧૮૫૮ સુધી આ દેશની સઘળી કારીગરી, સઘળી કુશળતા અને સંધર્ષો આપાર અંગ્રેજોએ કુખર્ષી હોયા ! સને ૧૮૫૮ માં ઇસ્ટ-ઇન્ડીયા કંપનીના જુદામી રાજ્ય અંતર્ગત આંગ્રેજો અને ઈંગ્લંડની પાકીએ ટીંતયા રાજ્યના હોથમાં આ દેશની રાજસૂત્ર આવી. તે સમયે આશા સંધર્ષોમાં આવી હતી કે ન્યાયી બ્રિટિશ રાજની નીતિથી આ દેશનું કંઈક કંઈક થશે. પરિણામે આશા પુરી થઈ નહિ. અંગ્રેજો વ્યાપારીઓએ પોતાની રાજ્ય શુદ્ધિને ભાગે કપો નહિ. અંગ્રેજોએ પોતાના વ્યાપારની ઉત્તતિ માટે અનેક અનુચિત અને અન્યાયી ઉપાયોની ચોંજના કરાવવાની ચેષ્ટા કરતા જ રહ્યા. વિલાયતથી બની આવતાં લુગડાં ઉપર જે કાંઈક થોડા કર-ડયુટી તરીકે લેવામાં આવતા હતા તે સને ૧૮૬૬ માં બધા કરવામાં આવ્યા. અને હિંદુસ્તાનથી જે કંપાસ-રૂવિલાયત મોકલવામાં આવતું હતું તેનો કર પણ થોડો થયો ! એટલે વિલાયતે વ્યાપારીઓને અને તરફનું સુખ થઈ ગયું. તેમનાં લુગડાં આ દેશમાં આવતાં કર નહિ અને તેમને લુગડાં બનાવવા માટે જે મુશ્કેલી તેનાં ઉપર પણ કર નહિ. એટલું જ નહિ પણ સને ૧૮૬૬ માં હિંદુસ્તાનની કમિયોમાં બંને તરફનાં લુગડાં ઉપર જે કંઈક કર થયો. આ દેશના નવવા અને બાંધવામાં આવતાં કારખાનાઓની ઉન્નતિ કરવાને બદલે તેની શુદ્ધિ થઈ શકવાનો આગે કુટિલ મત્તો જંગલના કાંઈ પણ સભ્ય દેશમાં નેવામાં આવશે નહિ ! ધન્ય છે બ્રિટિશ વ્યાપારી નીતિ ! ધન્ય છે તમારી હિંદુસ્તાન ઉપરની મમતા !

આ ઉપરથી જોઈ શકાય કે અંગ્રેજ વ્યાપારીઓએ આ દેશમાં પગે સુક્યો ત્યારથી આ દેશનું અજ નજ લીધું ત્યારથી આ હિંદુસ્તાન-દેશની કારીગરીને રામ શરણ કરવાની જ યાત્રા થતા રહ્યા છે ! પરંતુ હિંદીવાતો ! તમે સઘળા એક બન, એક પ્રાણ અને એક પ્યાલ સાઓ ! તમે તમારા દેશના વ્યાપારની ઉત્તતિ કરવા કેમર ખાધો ! અને તમારા જ દેશમાં બનતો સાડાં વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા કરો ! ખીમને દોષ દેવાનું અને બીજાનાં દોષ જોવાનું કારણ નથી ! નવજા ઉપર સંજાનું રાજ્ય આવે છે પણ સંજા ઉપર નવજાનું જોર ચાલતું નથી ! શરિરનું બળ કરતાં મનનું બળ વધારો ! તમારી જનમ ભૂમિ તરફ ગ્રેમી રાખો અને તે બળને તેમજ ઉપયોગ કરો ! મનનું બળ દરેક તોષા કે દુશ્મન દોષીને મારી દેવાવા શકિતવાન છે ! તમારા દેશના શરિરને મારી દેવાવા તમારા મનોબળને ઉપયોગ કરો ! તોજ હિંદુસ્તાનને દહાડો કરશે ! તોજ તમે જાપાનીઓની પેઠે જંગલનાં મંત્રણો આગળ પ્રતિજ્ઞા અને પ્રસંગ પામશે અને સારે તમારી માટ ભૂમિનું ગૌરવ વધશે !

નાળિયેરી-ઉદ્યોગનું સાધન.

ઉચ્ચમુલકમાં નાળિયેરીનું ઝાડ થાય છે જે ધણું ઉપયોગી છે; અને ઉગવાનો પ્રદેશ ઉત્તરાયણથી દક્ષિણાવન સુધીના મધ્યકટીબંધના ભાગમાં છે, સમુદ્ર કીનારા ઉપર એ ઝાડ ઘણું થાય છે. મલબાર કીનારાપર કે કોચીન તથા ટ્રાવણકોરના સંસ્થાનમાં એ ઝાડ મોટા મનિસ્તારે ઉપર ઉગાડવામાં આવે છે, પરંતુ એ ઝાડ કે જેના દરેક ભાગ કામમાં આવી શકે છે તેની ખેતી હિંદુસ્તાનમાં સમુદ્ર કીનારાના ખીજા મુલકોમાં, તથા બંગાલાની નદીઓના કાંઠામાં કરી શકાય તેમ છે.

નાળિયેરીના ઝાડની ટોચ ઉપરનું પાંદડું વાંકું હોય છે ત્યારે કવિની નળદમાં રાગના શીરતાજમાંની કલગીના પીછાની મરોડ સાથે તેની સરખામણી થાય છે.

એ ઝાડના થડની લંબાઈ ઘણીખરી વાર તેનું શીટ સુધી હોય છે, થડનો નીચેનો ઘેરાવો ત્રણ શીટ, અને મધ્યે એક પુટ હોય છે; જમીન અને હવા અતુલ્ય મળેતો એક કુમખા ઉપર પાંચથી પંદર નાળિયેર ખાંડે છે અને પરિપૂર્ણ પોષાપલા ઝાડપર આઠથી બાર કુમખા લાગે છે; જે પાંચ છ અઢવાડિયામાં તૈયાર થાય છે અને તેથી એ ઝાડ એંડીથી સો નાળિયેર એક વર્ષમાં આપે છે.

જે ઝાડમાંથી માણસના મોજસોખની તેમજ વેપારના બરની ઘણી જાણસો નીકળે છે ઉપરના છાંલના કાચામાંથી પાતળા દોરડીથી તે મોટી ફતેમારીને બાંધવાના મોટા દોરડાઓ સુધીના જુદા જુદા માપ અને મજબુતાઈના દોરડા બને છે. સુકાં કોપરના ગોટામાં ૪-૬ ટકા તેલ હોય છે. એ તેલ રંગવાના કામમાં, દીવામાં બાલવાના કામમાં, શરીરે લવાના કામમાં, સાથે બનાવવાના કામમાં આવે છે. લીલા કોપરને ખમણી તેમાંથી દુધ નીકળે છે જે દુધ ગાય તથા બકરાના દુધને ઠંડાણે લેવામાં આવે છે; એ દુધ ધણું મીઠું હોય છે; જુદી જુદી કીચાથી લીલાં કોપરની છીરનો ચુરખો, માખણ, મીણખતી, ખાડ અને વધારે વખત રહેવાયી એના દુધનો સરકો સારો થાય છે એના પોષણકારક ગુણમાં એ કાંઠલીવર ઓછવના નેટલુંજ પુષ્ટીકારક છે, અને માણસ, પશુ અને પક્ષી બધાને એનો ખોરાક પોષણ આપનાર છે. મરઘાં બતકોને પુષ્ટ કરવાને એનો ખોરાક આપવામાં આવે છે, તેલ કાઢ્યા પછીનો ખોળ ફળદ્રુપ ખાતર પુરું પાડે છે.

શણના લુગડાં, રેશમ અને સુતરાઉ લુગડાને કાળો રંગ આપવામાં રંગારાઓ એના તેવનો ઉપયોગ કરે છે, તાળાં કાચા નાળિયેર મીઠું ખાણી ધાતુપુષ્ટી તથા તંદુરસ્તીને આરામ દેનાર પીણું છે, અંદરથી નિકળતું ખાતજું કોપરનું પક જલદીથી પચે તેવું અને પુષ્ટીકારક છે.

નાળિયેરીના ઝાડની અણીઆળી ટોચ વીજળિક પ્રવાહને પકડે છે. આટલા બધા ગુણોને લીધે નાળિયેરને હિંદુ લોકો શુક્રનું ચિન્હ ગણે છે તથા દરેક શુભ કામમાં એનો ખપ પડે છે તે એના આટ આટલા ઉપયોગીપણા અને સારા ગુણોને માટેજ છે.

ચોખ્ખું રંગ વગરનું તેલ કાઢવાને કોપરને અથવા સુકી કાચલીઓને પાણીમાં લીનવી રાખી થોડી મીનીટ સુધી ઉકાળે છે, તેને કાઢી, કકડા કરી, પ્રેસમાં દબાવે છે; આવી રીતે જે રંગડો તૈયાર થાય તેને ઉકાળે છે અને તેથી તેલ ઉપર તરી આવે છે, મુગધી તેલો તથા

અત્તરોમાં આવું ચોખું તેલ વપરાય છે પરંતુ તેલ કાઢવાની આ રીત ખરચાળ છે અને તેથી સાધારણ ઉપયોગમાં એ રીત કામ લાગે નહીં, જ્યારે ઉત્તરમાં વાસણમાંથી તેલ કાઢવામાં આવે છે ત્યારે તેની સુગંધ, ઘણી મીઠી હોય છે અને તેથી ખાવામાં પણ લેવાય છે. આ તેલ કાઢવાની અસલી દ્રવ્યની ઘાણીઓને બદલે જે હાલની સુધરેલી ઘાણીઓનો ઉપયોગ થાય તો માલના પ્રકારમાં સારો ફેર પડે.

નાળિયેર ઉપરનાં છાંં (કાથો) ગાદીઓ તથા તકીઆ બરવાના ઉપયોગમાં લેવાય છે, પણ તે ઉપરાંત તેનાં ઘરો, ટેબલ ક્લેથ, ફેન્સી ટોપલીઓ તથા માથે પેહેરવાની ટોપીઓ, પણ બને છે.

ઝીણી ગુંચણીની વસ્તુઓ બનાવવાને કાથાને ઝીણા અને નરમ કરવો પડે છે જેને માટે આ રીત ઉપયોગમાં લે છે:—નદી અથવા સમુદ્ર કીનારે જ્યાં ભરતીઓ યથા કરતો હોય ત્યાં ઝોટની વચ્ચે મોટા મોટા ખાડા કાંઠા ઉપર ખોદે છે અને તેમાં છાંં ગણીને નાંખે છે, અને ભરતી આવતાં પેહેલાંજ તેના ઉપર ચરો, ઝાડના રાખલા પાંદડાં વગેરે નાંખે છે, જેથી પાણીની ઓલમાં છાંં તણાઈ જાય નહીં. આ ખાડાઓમાં જેટલો વધારે વખત છાંં રહે તેટલોજ સારો કાથો તેમાંથી નીકળે છે. ખાડામાં જ્યાં આઠ માસ સુધી જાવડાંને રાખી મુકે છે, પછી તેને કાઢી લાકડાની મુશળ વડે કુટે છે જેમાંથી અસલ બારીક તાંતણાંઓ છૂટા પડે છે; તેમાંથી ખરાબ વાસ નીકળે છે. જ સાત નાળિયેર ઉપરના છાંંમાંથી આવી રીતથી એક રતલ ચોખાં બારીક કાથો મળે છે.

નાળિયેરને મથાળે કુમળા ભાગમાં છેદ મુકવાથી તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તેનો ગોળ, ખાડ અને તાડી બને છે. નાળિયેરનું લાકડું, બપરના ટેકા તથા કાલો તરીકે વપરાય છે અને પાતરાં (જવળી) થી જાપડ જાય છે અને, પાંતરા બળતણમાં પણ લેવાય છે, નાળિયેરની કાચલીના કુકા, અને બટત બને છે, એ કાચલીઓ બાળવાથી તેમાંથી તેલ નીકળે છે તેનાવતી હિંદી મહાસાગરના ટાપુઓમાંના લોકો પોતાના દાંત કાળા રંગે છે કાચલીની રાખનો ચલકતો કાળો રંગ થાય છે કુમળા પાંતરાની કુખેજાને ખાધામાં લેજે

સને ૧૯૦૩-૦૪ માં નાળિયેરની બનાવટો આશરે એક કરોડ આવીશ રૂપિયાની પરદેશ આપે ચકાવવામાં આવી અને એની બનાવટો આશરે ૩૦ લાખની કીમતની હિંદુસ્તાનમાં આપાત થય. આપાત થયલા માલમાં મગદીય, નીકિતાર અને સુમાત્રા વગેરે દેશથી નાળિયેર, કોપરાંની વાડીઓ, તેલ, દોરડી તથા દોરડાં હતા, અને અડધો અડધ રકમના કોપરેલમાંથી બનેલી મીથુબતીઓ તથા સાપુઓ યુરોપાદી પ્રદેશથી આપાત થયાં હતાં

ખીજ મીન્નેની માફક કાચો પદાર્થ આપણે બહાર મોકલીએ છીએ અને તેનો બનેલો માલ આપણે પાછો ખરીદીએ છીએ.

નાળિયેરનો બગીચો બનાવવા, ખીના નાળિયેર સારી પહેમ પાત્રા, સારી મોડી ખીલેલી આંખવાળા, સારી પહેમ પોપાહને ઉછરેલાં ઝાડ પરના, જે ઝાડ ઘરડું હોય નહીં, અને જેનાં શ્રમખામાં ચોડાંજ નાળિયેર લાગ્યાં હોય એવાં પસંદ કરી કાઢવાં, ફેલુઆરીથી મે મહીના સુધીમાં જે નાળિયેર ઉતરે છે તેમાંથી ખીના નાળિયેર પસંદ કાઢેલાં હોય તો માર્ચ દારણુ તે ઉગવાને લાવકનાજ હોય છે. જુનાં ઝાડોમાંથી ખીના નાળિયેર લીધાં હોય તો તેના ઉગેલાં ઝાડપર ફળ થોડાં આવે છે અને તે ઝાડો નબળાં હોય છે તેમ જુવાનીના પૂર બહારમાં નહીં

આવેલા ઝાડોના ખીનાં ઝાડો દુઝી જીવોવાળોં ચાપ છે તેમાં તેનાં ઉપરનાં ફળો કાપર બાજવા પેટેલાં ખરી પડે છે

ખીને સારૂં લેવાનાં નાળાંયેર ઝાડ ઉપરજ સુકકા જાયતો તે પછી ખીના કાંમેમાં આવતાં નથી, કારણ કે અહર પાણી નહીં હોય તો જે પીલો પૂટે છે તેને મુજ થતા પેટેલા પોચા સારૂં રમ ભેગવાના માર્ગને રહેતુ નથી ખીના નાળાંયેર ઝાડ ઉપરથી ઉતર્યા બાદ એક માસ સુધી સાચવીને ગખી મુકવા અને પછી વાવવા, એક માસ રાખી મુકયાથી ઉપરના ભાગમાં જે કંઈ લીનાશનો ભાગ હોય તે ઉડી જઈ ઉપરની ચામડી મુકી તથા પાણીનો ખટ મવ કરનારી ચાપ છે ખીના વાવવાની જગ્યા ઉપરજ જોઈએ તથા ત્યાં પાણી ભરાઈ રહે તેવુ જોઈએ નહીં ચીકણી મટાડી અને રેતીના ભેગવાણી જમીન એના છાંને ઉગાડના કાચકની છે પરંતુ તેમાં લીનાશ વધારે હોવી જોઈએ નહીં છાંડવા ઉછેરનાની જગ્યામાં આછો તડકો આવે તેવી ગોઠવણ રાખવી વધુ કડક તાપની જરૂર નથી, ખીને ઉગાડનાની મોસમ બનેવારીથી એપ્રિલ સુધીની ઠીક છે અને આગસ્ટ માસમાં પણ વરસ છે, જે એ માસમાં વરસાદ ઓછો હોય તો જોઈએ છાંડવાની જગ્યાથી દુરજ રાખી

ખી નાખવાની જગ્યાને જે ઠીક ઉડી ખોલી અને તેમાંથી પથર, મુળીઆ વગેરે કાઢી નાખવા, ખાડામાં ખીના નાળાંયેરને આડા નાખવા અને જે ઈચ જેટલો ભાગ ઉધાડો રાખવો અને એક ખીજ વચ્ચે એક એક પુગલુ છેડું રાખવુ. ઉધાડ વગેરે જીવડાથી એને બચાવના સારૂં મીઠું તથા રાખની મેજવણી અથવા એકતી રાખ એના ખાડામાં નાખવી, નાળાંયેરના બહાર દેખાતા ભાગને રેતી અથવા રાખ તથા મીઠાના મીઠાચર, અથવા રેતી અને ભાતના ઝાણના મીથલુથી ઢાંખી નાખવો હવાની બીનાસ તથા સુકી રતુના હીસામ પ્રમાણે બંને ચચાર દીવસને આતરે તેને પાણી આપવુ, આ બાળતો ધ્યાનમાં રાખી એ ઝાડોના ખી વાવવામાં આવે તો જ મહીનામાં તેમાંથી રોપાઓ થશે

નાના રોપાઓનુ ઠેર જીવડાથી રક્ષણ કરવુ. છાંડ જગ્યા પછી ખીજ કે ત્રીજ મહીના પછી ધણુ ખડ તેને કાઢી બીજે ફેંટાણે નાખે છે, પરંતુ નીચાણુ જગ્યામાં એક વરસના રોપાઓજ નાખવા જોઈએ અથવા જો કે તેને ઉમેડી લેવાની મેહેનત પડે છે પરંતુ તેને સલામતી લઈ નાખવા જોઈએ નાળાંયેરના ઝાડને રોપવાને પથર અથવા કાકરા વાળી જમીન ઉપરથી નથી મટાડીમાં રેતી બગેની જમીન ઉપર તે ધણી સારી રીતે ઉમે છે, દરીઆ થી નાગ ઉપર તળાવની પાળો ઉપર, નદીના કાંઠા ઉપર તથા ભાતના ખેતરોની કીનારીપર એ ઝાડો ઉગાડી શકાય છે સુર્યના તડકાથી એ ઝાડની ઉગવાની ઝડપ વધે છે જે ખાડાઓમાં કોગલા રોપાઓ હમેશને માટે લાવી નાખવા હોય તે ખાડાઓ એક ખીજાથી આઠ દશ વાર દુર બોદવા જોઈએ જેથી એ ઝાડ મથાલેથી વગર અચ્ચલે ફેલાવો પામે ખાડાઓ પહોળા અને ઉંડા બોદવા જેથી મુળામાં જમીનની જાદાર દેખાવા પામે નહીં અને ઝાડને જમીનમાંથી પુરતુ પોચા મળે, એ ખાડાઓ છાંડવાઓ નાખતા પેટેલાં જેથી જ માસ અગાઉ બોદી મુકવા, તેમાં વનસ્પતીનો કચરો બાળવો તથા ખીજુ કંઈ ખાતર નાખી મુકવુ છાંડવાઓ અહર દાઢ્યા પછી જ માસ સુધી ઉપર ઝાડની ડાળાઓનો જાવડો કરી અપોરના કડક તડકા માંથી તેને બચાવવા, અને જમીન તથા હવાના પ્રકાર પ્રમાણે તેને હલતે હલતે પાણી પાવુ

નાળિયેરીના છાંડવા ઉપર પ્રમાણે રોપ્યા પછી બંને ત્રણ ત્રણ વર્ષે તેની આસપાસની જમીન ઉત્તમ પાવણ કરવી તથા રાખોરી, સંકાપ્ત નીચેની આદિ, વગેરેથી ખાતર નાખવું જાડેને રોપ્યા પછી તેનાપર આઠથી દશ વર્ષ કૃત્રિમ આવવા માટે છે નાળિયેરીના ઝાડનું આવરણ સો વર્ષનું ગણાય છે, ઝાડ ઉપર ફળ લાગતા પહેલાં બે વર્ષ અગાઉ તેને છેદી અદરથી રસ કાઢવાથી ઉપર ફળ વધારે લાગે છે એમ કેટલેક ઠેકાણેના લોકોનું માનવું છે, દરેક ઝાડ વચાસથી સો ફળ આપે છે નાળિયેરીની અદરથી જે પાણી નીકળે છે તેમા ખાટનું તત્વ કે દુધ છે તે હજી જણાયુ નથી પરંતુ હોવાના સુધરેલા રસાયણ શાસ્ત્રાઓ એ નામા જતા પાણીનો કદ પચી અપ જગાડે તો તેમાં આશ્ચર્ય નથી, જે મીઠા નકામી ગણી ફેકીદેવામાં આવે છે તેનેજ અપમાં લાવનાર પુરુષ પૈસા પ્રાપ્ત કરી શકે છે

દોલતરામ મનસુખરામ પંડ્યા.

સાણુદાણા અથવા સાંધુ ચોખા,

સાણુદાણા શેના થાય છે, તેની ખખર બહુ થોડા મતુધ્યને હોવાનો સંભવ છે તે શી રીતે બનાવે છે અને વિશેષ “એનસાયક્લોપીડિયા બ્રિટાનિકા” માંથી મળેલી માહિતી પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ એટલે તે પરદેશી હોઇને ખાસ માટે અપવિત્ર છે, એ મા સમગ્ર ગરુશી

The Palms are the natives of the East-Indian Archipelago the sago forests being especially extensive in the Island of Ceran

(જે ઝાડના યડમાંથી સાણુદાણા કરવામાં આવે છે, તે ઝાડ ઈસ્ટ ઇન્ડિયન આર્ચિપેલેગોમાં થાય છે)

ઉપલી હકીમત ઉપરથી તે વિદેશી છે, એ તો ઈર્ષ્ય પરંતુ તેમા અપવિત્ર પદાર્થ મેળવે શો હોય છે, તે નીચલી હકીમતથી સહજ પ્થાનમાં આવશે

The starchy pith is extracted and grated, the powder That (Powder) intended for exportation is mixed into Paste with water and rubbed through sieves into small Coriander seed, whence it is grains from the size of a known according to size as peral sago, bullet sago &c

(પ્રથમ “પામ” નામના ઝાડના યડનો લોટ મેરે છે જે લોટ પરદેશમાં મોકલવાનો રોગ છે, તેમા લાહી મેળવે છે અને પછી તેના યંત્રના દબાણમાં નાનાં મોટાં આકારના ઘણા પડે છે)

Encyclopaedia Britannica 9th

Edition Vol XXI

ઉપર મુજબ સાણુ ચોખા બનાવવાની કૃતિ છે તે બનાવતા તેમા લાહી [ખજ] જેવો અપવિત્ર પદાર્થ મેળવે છે, તેમ છતાં તે પદાર્થને આપણા કેટલાક લોકો તો ફરાળમાં પણ ખાય છે !

શ્રી દ. ચિતલે,

તા ૨૨-૫-૦૬ (ચાનપ્રકાશ)

હિન્દી સેદ્દતને.

૮ લદ જલધારથી માન્ય અતિ પાકીયું,
 તે શુ તવ ચિત્તમા તોપ થાતો;
 દેન્યને દેશથી દૂર હાકી કરી,
 રૂખ અને ગણ નિલ ચહાતો.
 (પણ) ક્ષણિક આ સુખ બધુ બાતિવશ શુ બન્યો,
 દેશની હુદ્દશા ને તપાસી,
 “તાઝ મુખ તીડ” ના જૂથને નયનથી,
 અતમા ટુગ મુખે છેજ માટી!

‘લાલ તનય’

સ્વદેશ પ્રતિસ્વધર્મ.

હરીગીત છંદ.

ધરિ રૂઝિ મોગ મૂઝ પાચે કોટ પેન્ટ ચડાવતા
 કોટ બજન પુત્લા કરી, જાકીટ બાર બતાવતા
 નાજૂક ધાડ ખીસે ધરી, મદમસ્ત થઇને જે રૂરે,
 પણ દિલ સ્વદેશનિ દાઝ નહિતે બારઆ બૂમી પરે-૧
 છાટી અતર રમાન જેબે, તેન મોતમ મસ્તકે,
 ચા કેપ સુદર હેટ ઈંગ્લિશ, નવિન સારે શિર ધરે
 ચરમા ચડાવે ચમુ ઉપર, ગોઠડ કેમ તથા અરે,
 પણ દિલ સ્વદેશનિ દાઝ, નહિતે બારઆ બૂમી પરે-૨
 લઇ હસ્ત એકે છરિ મુદર, ખાસ ઈંગ્લિશ મેકની,
 ચા તે નહો તો લાકડી, પણ બનેત તે પરદેશની,
 કર ત્યાગ ગીજ વિદેશનો, ઉર કઈ વિચારી બાતરે,
 રે! દિવસનદેશનિ દાઝ નહિતે, બાર આ બૂમી પરે-૩
 કર દષ્ટિ તુ નિગદેશ ઉપર, શી અવસ્થા તે ખમે ?
 દુષ્માન રોગ મહા વ્યથા તે, સકળ ભારતને દમે,

ઉદ્યોગ ગ્યો વેપાર ભૂલ્યા, કેક દુઃખ ભૂખે મરે,
 રોહિલ સ્વદેશનિદાન નહિતે, ભાર આ ભૂમી પરે.-૪
 દષ દ્રવ્ય ખૂબ અખૂટ જોને, શેક ધનવંતા કરી,
 નિજ દેશહિતને કાળ ધન શું, આપતાં પાછા કરી;
 વિદ્યા કળામાં દ્રવ્ય દષ, નિજ દેશ આપ્યાદી કરે,
 રોહિલ સ્વદેશનિદાન નહિતે, ભાર આ ભૂમી પરે.-૫
 કે લક્ષ શેરો કેક ભૂખો, હિંદમાં આવી રહ્યા;
 પશુ દેશ સેવા કાળમાં, કમ પામ્યામળ નવ લધ્યા;
 વિદ્યા હુનર ઉદ્યોગ દિન દિન, દેશનો કુખે આરે,
 રોહિલ સ્વદેશનિદાન નહિતે, ભાર આ ભૂમી પરે.-૬
 જે હિંદ પૂર્વ સમે હતું, લશ્પૂર વિદ્યા પ્રાણુથી,
 સર્વે કળા થઇ નાશ આજે, કેક જતા પ્રાણુથી;
 શા! હાલ હિંદ અભાગિ હરિનિ, અવકૃપા શી તું પરે ?
 રોહિલ સ્વદેશનિદાન નહિતે, ભાર આ ભૂમી પરે.-૭
 મળિને સ્વદેશ સમાજ ન્યાંલાં, ફડ કરિ નાણું ભરો,
 ઉદ્યોગ ઉત્તેજન કરી, નિજ કાર્તિ ચિરથાપી કરો;
 દેકોટિ આશિશ કોટિ નિર્ધન, ખૂબથી મરતો કરે,
 રોહિલ સ્વદેશનિદાન નહિતે, ભાર આ ભૂમી પરે.-૮
 જપાન જે પ્રાચીનમાં અજ્ઞાન તે કેવો હતો ?
 વિદ્યા કળા વેપાર વસુથી, આજ તે છલકી જતો;
 નિજ દેશનું અભિમાન રાખી, મહાંથી પશુ નવ કરે,
 રોહિલ સ્વદેશનિદાન નહિતે, ભાર આ ભૂમી પરે.-૯
 લશ્મિ ન કો લષ સાથ જરો, સાથ નવ કો લષ ગયા,
 આ અલ્પ શિક્ષા ઉર મૂલી, નિજ દેશ માટે ધર દયા;
 ખડે પામ કરણા સુત હરી, હવે હિંદ પર કરણા કરો,
 પ્રિય દેશ દેશી બધું જોને, સુખ દષ સંકટ હરો.-૧૦

હાહરો !!

સ્વદેશ સેવા નવ કરી; કંઈ ન જન હિત કામ,
 હરી વથા સંસ્કારમાં, લજ્યું નિજ કુળ નામ.-૧
 ડા. હીરાલાલ વિ. કર્ણાડ

Japan's Method of Training Patriots.

The start is with the mother in the home who devotes herself to the careful training of her child. The child is constantly with the mother. The child thus learns to take an interest in what goes on in the house and mother's work. Then comes the inculcation of obedience to parents and respect for elders, together with loving deference for ancestors. Stories of heroes are told to the children and the patriotism which begins with the family goes on to the city, and the country and is inculcated in the training of the child from the first days. At six the child goes to school. Ethical training forms part of the curriculum. The exercise of self-restraint and the readiness to act in any emergency for the general good are strongly impressed upon "Young Japan." The individual is lost in the service of the nation. It is the one thing worth living for to a Japanese, it is his religion, his life.

જાપાનનાં સ્વદેશભિમાની જુરોની કેલ્વણી.

સરસ્વતીમાયીજી આપ છે, ધરમાં, માતાનું કામ નોતાના, હોકરોને સંભાળથી કેળવવાનું હોય છે; (દેહલાક દેશના તલેવંત લેણેનાજીએસં હોકરોએ, હોકરવાનું કામ હમકી વર્ણની ધાર તથા આપને સોંપે છે તેના પરિણામે, માકાજી છે); એકરૂં, અને માતા હમેશાં એક બીજીની સાથેજ હોય છે, જેથી ધરમાં શું શું થાય છે તેની હોકરોને નાનપણથી ગમ પડે છે અને માતા ધરના કામમાં પણ તેને ગમેત મળે છે. વેડોએ તરફ મકિતેલાવે, મામાપની આગામી ચલાવવી, અને પોતાના વડવાએ મારું મમતાનુંપણે મોને દ્રષ્ટિથી જોવું એ તેની સરસ્વતીની છંદગીનો બીજો પાક છે. દેશના મહાન પુરોહિ, વીરપુરોહિનાં કથાઓનો હોકરોએ વારંવાર વાર્તારૂપે સમજાવે છે. જે સ્વદેશભિમાનીઓ જુરોએ ધરનાં ખુલામણી સર પાય છે તે આખા જોહરમાં પથરાતો, રહે-છે (જોહરમાં સુમત પ્રજાના માણસો સ્વદેશભિમાની નીપડે છે) એ જુરોનાં બીજાં રોપણ નાદાન હોકરોનાં કુમળા મુગજમાં રોપાઈજ નય છે. નીતિસાચ તો હોકરોએ રોજના મોપાક તરીકે લજાવેવામાં આવે છે. પોતાની જાતપર કાણુ રોપવાનું તય કટોકટીને સમયે જન સમુદના કેદવાણુ કેદ રેવતેમોપણુ કેરવાં માહોમ કરી જીવસાવવાને તૈયાર થઈ જવું એ એ બાબતેની ઊંપ તો જુરોનાં વેપાનીઓતોડ મગજમાં એવીમજબુત બેસી ચૂકી હોય છે, કે-તે કદી, સુસુતીરૂપી, પ્રજાનું કામ એ મારું કામ એમ સમજી એક વ્યક્તિ પોતે પ્રજામાંજ લળી નય છે પોતે અને પ્રજા એ જુદાં છે એ વાત તો નાનપણથીજ તેના મગજમાં પેસતીજ નથી; એજ જાપાનીસની છંદગીનો સહામંત્ર, એજ એની છંદગીનું સાર્થક અને એજ એનો ખરો ધર્મ.

D. M. P.

ધર્મ પરાયણ સતી હાંગા.

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસ અવલોકન કરનાર એક શ્રેષ્ઠ શ્રી આચાર્યશ્રી આ. દેશના

સ્ત્રી પુરુષો સ્વધર્મની રક્ષા કરવા માટે પ્રાણ, માન, અને ધન જેવી અમુલ્ય વસ્તુઓની તિલાંજલી આપતા હતાં. સંસારમાં ધર્મ એજ મનુષ્યનું જીવન ગારવ છે. ધર્મ એજ મનુષ્યને આલોક અને પરલોકમાં સ્વર્ગ સંમાન સુખ અપાવનાર છે. ધર્મભીરતા એજ મનુષ્યને જીવનમુક્ત કરી શકે છે અને ધર્મ એજ સ્ત્રી પુરુષોને અક્ષય સુખ અપાવે છે. પૃથ્વિના બીજા કોઈપણ દેશમાં જે ધર્મભીરતા નથી, પૃથ્વિના બીજા કોઈપણ દેશના સ્ત્રી પુરુષો ધર્મને માટે સંકલ્પ વિકલ્પમાં પડ્યા રહે છે ત્યારે હિંદુસ્તાન દેશના સ્ત્રી પુરુષો ધર્મનું અનેક પ્રકારે રક્ષણ કરી અક્ષય સુખ મેળવવા યત્ન કરતા રહ્યા છે. વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ, શ્રુતિ, સ્મૃતિ આદિ હિંદુઓના તેમજ બીજા પ્રત્યેક ધર્મ ગ્રંથો મનુષ્યોને યોતાનો ધર્મ જાળવવા અને તે પ્રમાણે વર્તવા અતિ આગ્રહ કરે છે. પ્રત્યેક જાતિના ધર્મગ્રંથોમાં જીવનમાં અને ધર્મરક્ષા કરવાને ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. વેદશાસ્ત્ર જુઓ, કુશન જુઓ, અવસ્થા જુઓ, બાઈબલ જુઓ, કોઈપણ ધર્મગ્રંથ જોવાથી એ અને આદેશ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. પરંતુ કેટલાક વિજ્ઞાતિઓ એ આદેશનું જ્ઞાન ડરી ગયા છે ત્યારે હિંદુ જાતિના સ્ત્રી પુરુષોએ તે પ્રમાણે યોતાનું વર્તન રાખી હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં ચીરકાલને માટે યોતાના નામ સ્વર્ણના અક્ષરે અંકિત કરાવ્યા છે. આજે અગાશ વાંચકશ્રેણી સમક્ષ એક ધર્મભીર સતી સ્ત્રીનું ચરિત્ર પ્રકટ કરવામાં આવે છે અને તે ઉપરથી સુદાતાચક્ર, સ્ત્રી અને પુરુષો ધર્મ જાળવવાનું રહસ્ય યોતાના હૃદયમાં કોતરી રાખશે.

વિષ્ણુપુરાના મદલંબશીખ રાજા દુર્જનસિંહને રઘુનાથસિંહ નામનો એક જ્યેષ્ઠ પુત્ર હતો. રાજા દુર્જનસિંહના મૃત્યુ પછી સને ૧૭૦૨ માં રઘુનાથસિંહ ગાદી ઉપર બેઠો. ધણી ન્હાની ઉંમરે એક રહેલા રાજ્યનો માલિક થવા છતાં અને વિશાળ રાજ્યનાં સર્વ સુત્રો તેના હાથમાં આવ્યા છતાં, બાલ્યાવસ્થાથીજ પિતાનું યોગ્ય શિક્ષણ હોવાથી મિત્રવચી-યોગ્ય રીતે અરજ્ય કરનાર-ક્ષમાશીલ, નમ્ર, વિનયી અને અસંત ધર્મશીલ દત્તો. ધણી આ બધાં સદગુણ હોવા સાથે ચરિત્રના પૂરકમ જળવડે અને રણનૈપુણ્ય વડે, સ્વલ્પ સમયમાંજ ચારે દિશામાં પ્રખ્યાત થયો હતો. ગાદી ઉપર બેઠા પછી યોગ્ય દિવસમાં મેદિનીપુર જંગલમાં આવેલા એતો નામના કિલ્લાને ઘેરો બાંધ્યો. એતોના રાજા સલાસિંહે અને તેના રણધુરધર સેનાપતિ ઉસમાનખાંએ, રઘુનાથસિંહ સાથે ત્રણ દિવસ પર્વત અતિ શીર્ષપૂર્વક અને ધૈર્યપૂર્વક સંગ્રામ કર્યું. ઉગરે નિર્દોશ મનુષ્યોનાં માયાં ધડ ઉપરથી જૂઠાં ચઢી ગયાં હતાં. લોહીની નદીઓ ચાલી રહી હતી અને સંગ્રામ ભૂમિ ઉપર માંસભક્ષક પશુઓની મિજબાની હતી હતી. અતે પ્રિચ્છામ એ આવ્યું કે રાજા સલાસિંહ અને તેનો સેનાપતિ ઉસમાનખાં પરાજય પામી રણભૂમિ ઉપર ચીરકાલને માટે ઘોર નિદ્રામાં પડ્યા !

રામનં સલાસિંહને પૂર નહોતો પાન ચક્રાવતી નારંગી એક અસંખ્ય સદગુણી અને

સુંદર કન્યા હતી. ચંદ્રાવતીની માતા, તે બિચારીને બાલ્યાવસ્થામાં જ માતા રોદથી વિરક્ત કરી સ્વર્ગમાં ચાલી ગઈ હતી. તે સમયે સભાસિંહનું વર્ષ અધિક નહોતું. તે ફરીથી લગ્ન કરી શકતી પરંતુ તેણે તેમ કર્યું નહિ. મૃતક પતિનું સ્મરણથી ચંદ્રાવતીને જોષ તે આનંદ પૂર્વક દિવસ નિર્ગમન કરતો અને પુત્રીનેજ પુત્ર તુલ્ય જોષી સતોષ માનતો. અત્યંત આસ્થા અને પ્રેમપૂર્વક ચંદ્રાવતીનું લાલનપાલન કરતો. અને રાત્રીકુમારીને જે શિક્ષણ આપવું જોઈએ તે આપ્યું હતું. યોગ્ય પતિ નહિ મળવાથી હજી સુધી તેનું લગ્ન થયું નહોતું. 'પિતા' અને સેનાપતિ રણમાં મરણ શરણુ થયા એ જાણી, બહીષ્કણ સ્ત્રીઓ, પેટે તે શત્રુને શરણુ ધૂષનહિ પરંતુ શત્રુની રહામે લડતાં લડતાં સ્વર્ગમાં જઈ પિતાની સેવા મુશ્કેલી કરવાની ઇચ્છા થઈ ઇચ્છા થતાંજ નિશ્ચય કર્યો. તેના સગાંવહાલાં અને રાત્રીના શુભચિંતકોએ લડવા જવાની સલાહ આપી નહિ. ચંદ્રાવતીએ પણ વડિલોની આજ્ઞા માન્ય રાખી.

૨

સભાસિંહ રણમાં મૃત્યુ પામવાથી રઘુનાથસિંહનો માર્ગ નિષ્કંટક થયો. કિલો છતી તેમાં પ્રવેશ કર્યો. રાત્રીમહાલયનું જવાહીર, ઉત્તમ વસ્તુઓ ઉપરાંત સભાસિંહની વિશાલાક્ષી નામની કુલદેવીની દશશુભવાળી સુવર્ણમૂર્તિ, કેટલીક મોટી મોટી પિતળની તોપો, સુંદર સ્વરૂપા રાજકુમારી ચંદ્રાવતી અને મૃતક સેનાપતિ ઉદમાનખાની 'સુવાન પતિ' લાલખાઈ, વિગેરે સર્વને પોતાની સાથે લઈ વિષ્ણુપુર ચાલ્યો ગયો. વિષ્ણુપુર આવ્યા પછી તેણે મોટો સંભારણ કરી ચંદ્રાવતીનું પાણી ગ્રહણ કર્યું. પિતાના મૃત્યુને દુઃસહ કોપાનય, ચંદ્રાવતીના સંક્રાંતિ દિવસ ઉપર હજી સુધી તુષાગ્નિ પ્રમાણે લાલડાં બળતો હતો. પરંતુ ઇચ્છાનુમાર પીર સાહસી પતિ મળવાથી તેના પ્રેમજળ સિંચનથી તે અગ્નિ સત્વર ઝોલવાઈ જઈ શકે એમ તેને જણાયું. પરંતુ હુદ મનુષ્યના મનનું કાર્ય ક્યારે થાય છે? પરમેશ્વરની ઇચ્છા સિવાય ગમે તેટલો પવન છતાં વૃક્ષઉપરનું એક પાંદડું પણ ક્યારે હાલે છે? દરિયામાં ગમે તેટલું તોફાન થવા છતાં પરમેશ્વરની ઇચ્છા વિના એક હુદ હોડકું પણ ક્યારે ડુબે છે? ચંદ્રાવતીની પણ તેવીજ સ્થિતિ થઈ. તે બિચારીની આશા મનમાં ને મનમાંજ રહી. રઘુનાથસિંહ ચંદ્રાવતીઉપર પ્રેમ રાખતો નહોતો. અને તેમ થવાથી ચંદ્રાવતીનું દિવસ, પતિના વિરાગથી પ્રભવ અગ્નિવડે, દિનપરદિન લાલડાઈ બળવા લાગ્યું. રઘુનાથસિંહે ચંદ્રાવતીને એક દિવસ પણ અપ્રેમ દૃષ્ટિએ જોઈ નહિ. રાત્રી દોષ પણ દિવસ પોતાની પતિને ચીડા મધુરા શબ્દોવડે પ્રેમ સિંચન કરી શક્યો નહિ. કાળક્રમે, ક્યારે તેનું પુરુષબળ ઝાણું થયું આશુ' સારે રાત્રીના શરિરના સદૃશ્ય એક પછી એક નાશ પામવા લાગ્યા. ચંદ્રાવતી એલોડિંક રૂપ લાલવય સમપત્ર અને અત્યંત પતિ પરાયણ સ્ત્રી હતી, પતિનો ગમે તેટલો અભાવ છતાં પણ તે પતિવ્રતા હતી. તેમ છતાં રાત્રી રઘુનાથસિંહ લાલખાઈના સૌંદર્ય તથા કૃતિમ પ્રેમમાં આશકત થયો હતો. લાલખાઈના રૂપમાં મુગ્ધ થઈ તેના ગુનામ જોવો બની ગયો હતો. અને બિચારી પતિવ્રતા ચંદ્રાવતીને ભૂલી ગયો હતો. વિષ્ણુપુરના કિલ્લાની પૂર્વોત્તર દિશાએ લાલખાઈને માટે એક અતિ ઉત્તમ અને લગ્ન મહાલય બંધાયું હતું. મહાલયના આગલા ભાગમાં એક સુંદર, સમૃદ્ધિ અને મનોહર બગિચો બનાવ્યો હતો. આ નવીન મહાલયમાં રઘુનાથસિંહે લાલખાઈ સાથે રહેવા માંડ્યું. અને સાંજ પોતાનો એકમાત્ર સલાહી પોતાનું આયુષ્ય ગણવા માંડ્યું. માત્ર જમવા માટે ચંદ્રાવતીના મહાલયમાં જતો.

પરંતુ તે વખતે પણ ચંદ્રાવતીને રાજ સમક્ષ આનવાની સખત મનાઇ હતી આવી વર્તણુક અલાવવાથી મહેરમા અને રાજ્યના નગરોમા તેની અપકીર્તિ પ્રસરી ગઇ પરંતુ લાલબાઇના સસર્ગથી રાજ દિવસે દિવસે દુર્દાત અને પ્રમળ પ્રતાપી થતો જતો હોવાથી, તેની નિંદાનનક વર્તણુક માટે કોઇ તેને મ્હોડે મ્હોડ ઠપકો આપતુ નહિ. કોઇની પણ દ્વિમ્મત થતી નહોતી કે રાજને તેના આ અધર્મ કૃત્ય માટે બે શિખામણના શબ્દ કહી શકે રાજનના આવા અધર્મ, સ્વેચ્છાચારી અને અવિચારી કૃત્ય માટે કોઇએ પ્રતિબંધ નકરવાથી તે કૃત્ય દિવસે દિવસે અધિક વધતું ગયું. લાનમાઈએ પણ પોતાની કૃત્રિમ પ્રેમ જાગમાં રાજને એટલો બાંધી દીધો કે લાનમાઇ એજ જાણે ખરો ગળ હોય તેમ થઇ રહ્યું રાજએ લાન-બાઇના પગ આગળ પોતાનું તન, મન અને ધન સર્વસ્વ અર્પણ કરી પોતાનું કર્નબ જુગી ગયો અને આખો દિવસ લાલબાઇના સુખ ચંદ્રના દર્શન કરી કૃતાર્થ થવા લાગ્યો.

કાળક્રમે લાલબાઇને બે પૂત્ર થયા જેમ જેમ તે મ્હોટા થતા ગયા તેમ તેમ લાલબાઇની ઉચ્ચ આશાવતાની શાખા પ્રશાખા પણ વિસ્તાર પામવા લાગી ચંદ્રાવતીને અત્યાર સુધી એક પણ બાળક થયું નહોતુ અને હવે થવાની આશા પણ નહોતી લાનમાઇ એ જાણી લીધું કે રાજના મૃત્યુ પછી આપણા પૂત્રો માદીના વારસ થશે પણ વળી ચિતા થઇ કે કદાચ કોઈ બીજો માદીનો વારસ થવા આવે તો શુ કરવું ? આ ચિતા થતાજ તે તે તદ્દન અસ્વસ્થ થઈ હું રાજમાતા કેમ થઇશ ? રાજ વૈષ્ણવ કુલોત્પન્ન હિંદુ ધર્મી છે તેના આત્મીય સ્વજન અને પ્રજા પણ હિંદુ ધર્માભિમાની અને હુ યવન, તેમજ મ્હારા પૂત્રો પણ યવન છે આ સંજોગનેતા મ્હારી મરણ મુજબ થવું અશક્ય ! વૈષ્ણવ તેમજ તે ધર્માવધી હિંદુઓ અને પ્રજાજન યવનોને પોતાનો રાજ બતાવે એ તદ્દન અસંભવ ! પરંતુ શવનાજ આ વિષયનો એકસ બદોસત કરવો જોઇએ કે જેથી આગળ કાંઈ હરકત આવે નહિ લાલબાઇએ આ વિચર એક દિવસ પોતાની સહચરી કૃપાળનને કહી સજાળાઓ લાનમાઇ કરતા કૃપાળનની બુદ્ધિ વધારે પ્રખર હતી કૃપાળનને પણ એ વિષય સહત્વનો અને કહિણ લાગ્યો બન્ને જણે વણા વખત સુધી તર્કવિતર્ક કર્યો અને અતે એવો નિશ્ચય કર્યો કે એ વાત રાજને કહી કોઈ પણ રીતે નિશ્ચય કરી લેવો જોઇએ.

૩

એક દિવસ રાજે લાનમાઇ સાથે પ્રેમના આવેશના હાસ્યવિનોદ કરતો બેઠો એટલામા લાનમાઇનો એક પૂત્ર આની રાજને ગળે બાજી પડ્યો પોતાની પ્રીયનમા સાથે પ્રેમાવાપ કરતી વખતે ઊકડાએ ગળે બાજી નિધન નાંખ્યુ તેથી રાજએ ઊકડાને એક બાણ એ ખસેડ્યો કેટલાક દિવસ થયા લાલબાઇ પણ રાજ ઉપર દોષારોપ કરવાનું બંધાનુ શોધી જ હતી આજે તેને ઉત્તમ સધિ મળી પૂત્રે ઉચકી લઈ જાણે પોતે ધણા ગુસ્સામાં હોય તેવી સુખસુદા કરી લાનમાઇ લાંબી ચાલવા લાગી રાજલાલબાઇનો હાથ ઝાલી કાલ નાલા કરવા લાગ્યો પરંતુ તેથી લાનમાઇનો ગુસ્સો કે અભિમાન જરા પણ શાત થયુ નહિ તે હિલરી બમણી ગુસ્સે થઇ તે લયકર ગર્જના કરી બોલી મ્હારાજ ! આ જ પૂત્ર કદાચ આપની પટરાણીને પેટે જન્મ્યો હોત તો શુ આપ આનું નિષ્કુપણ બતાવત કે પાતુ હુ હત્યાગિણી ! મ્હારે પેટે તેનો જન્મ થવાથી જ આપ આટલા બધા નિષ્કુ હૃદયી થયા ! શુદા ! શુદા !

લાલબાઈએ નાના પ્રકારના છવ, કપટથી ભરેલા વાઈવિલાપ કરવા માંડ્યા. એ જોઈ રાજાને અતિ ખેદ થયો. રાજાએ અનેક પ્રકારે, તેની ક્ષમા માંગી. વિનતી કરી, પરંતુ લાલ-બાઈનો ગુસ્સો કેમ ક્યોં માંત થયો નહિ. રાજાએ લાલબાઈના બંને હાથ જાડ્યા, પોતાની બાજુ સાથે ધ્યાનથી અને કંઈક યુગ્મે તેના મનોદર સુખ સદાચુ જોઈએ. પ્રીયતમો! તારો અપરાધ ક્ષમા કર! મેં તો તોને સહજ દુર ક્યોં હતો. તારા જોઈને કે અમારુ નામી નેમ ક્યું નથી. તું જ જુલે જે કે હું તારા પુત્રને મારા પોતાનાજ બાપુ છું. તેમજ ઉપર મહારો કેટલો ખાર છે! તારા નડમ કારણ માટે આટલો ખૂબી રોય કરવો પોત્ય નથી. તારો ઉપર નોને મહાર પૂત્રો ઉપર મારો કેટલો પ્રેમ છે તે પણ તું સારી પેઠે જાણે છતાં જો નહોતે છતાં જો નહોતો હોતો તુ જો કંઈ ને કરત ત્યાર છું. તારા, હવે આજ્ઞા કર! હું તે હમણાં ને હમણાંજ કરું છું. પ્રીયે! સહજ નાનમ પડે. ગુસ્સો!

“મહારાજ” લાલબાઈ દગ્ગુ પછુ બાજે પુત્રને થયલા અપમાનથી અપમાનિત થયલી દોષ તેવા કૃત્રિમ ગુસ્સાથી બોલી “આપનું જોલનું” ત્યાર મહારા મહારાનું છે. હું કાંઈ નાદાન બાળક નથી. ગમેતેમ પણ તે પટરાણી અને હું કાંઈ સરખાં નથી. તેના જેટલો મહારા ઉપર પ્રેમ કેદી પણ રહેશે નહિ. તે હું સારી પેઠે જાણું છું. આપે દેખ્યું કુલમાં જન્મ લીધેલો છે. તે પણ વેળ્યો છે. હું યવન અને મહારા પૂત્રો પણ યવનજ છીએ. તેથી તમારા અંતઃકરણથી અમે બધાં અપવિત્ર અને બ્રહ્મ બાળાઈએ છીએ એમાં કાંઈ પણ શંકા નથી.

રાજા હતપ્રુધ થયો. લાલબાઈ કાંઈક યુક્તિ કરી પોતાના મનનો ધારેલો હેતુ પાર પાડવા માંત્રે છે. અને તેથીજ તેણે આજનું આતું લયકર રૂપ લીધું છે. એ પણ તે સમજી ચુક્યો. રાજાએ કહ્યું: પ્રીયે! આને આતું આતું જોલવાતું શું ગ્યોજન? તને યવન સમજી તારો કેદી પણ તિરસ્કાર ક્યોં હ? તારો માટે રાજ્ય ઉપર, પ્રજા ઉપર અને સ્ત્રી ઉપર એટલુંજ નહિ પણ કુલ ધર્મ ઉપર પણ પાણી સુકવું છે. તેમ છતાં પણ તારો કેલેસ? વાર! તારા મનમાં શું છે તે સત્તર કલ નાખ!”

લાલબાઈ મનગાજ નિચા. લાગી: પુણતું હવે વધારે મદન કરવું હીક નથી. તેમ કરવાથી તેમાંથી દુર્ગંધ નિકળશે. સુગંધની વૃદ્ધિ થશે નહિ. વધારે વાદ વિવાદ કરવામાં ફલ નથી. આવો વિચાર કરી ગયો. એક નેત્ર કટાક્ષ ફેંકી બોલી: મહારાજ, આપના કુલ ધર્મ પ્રમાણે વિચાર કરતાં જણાય છે કે આપનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર જ રાજ્ય સુકુટ ધારણ કરવાને અધિકારી છે. પટરાણીને કાંઈ ૨. ૮ નથી. તેથી મહારો પુત્રજ આપના રાજ્યનો અધિકારી છે. પરંતુ આપ અને અંગી પ્રજા દિદુ ધર્મ પાળો દો. આપનેજ હાથે જો કાંઈ બંધોનરત નહિ થશે તો પાછળના અમારો ગ્રામ આપ પુણ્યો નહિ. તેથી જો મહારા ઉપર અને મારા પૂત્રો ઉપર આપનો નન હાથ તો આપને હાથેજ તેને રાજ્યાભિષેક કરી ગાદી ઉપર બેસાડો.

૪

લાલબાઈનું આ ૨૦૧૮ રાજાતંત્ર મનના સાથા ઉપર બાજે વજપાત થયો હોય તેમ રાજાને થયો. થણો. રાજા નથી તેના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ નિકળ્યો નહિ. તે સાચા ધતું રાજાને સમજી શકે. પણ શું કરે? લાલબાઈની પ્રેમ ભાવના પ્રસાદથી અને તેના મોહિની ગાન વડે તે તાન મુન્દ, રત્નપ્રુધ અને ધર્મગાન સ્તંભ થયો હતો. એક લાલ માટે

“ હુઃખ તે સહન કરી શકે પણ તેતું મ્હાન સુખ કંમલ જોતાજ રાખને દરી દિશા અંધ-
 મય જણાતી. કઠોર દુઃખ કરતાં વધારે કઠોર દુઃખ થતું. રાખએ અધિત દુઃખે કહ્યું: પણ
 ખરેખર ગાંડી જણાય છે. એક જરા નેટલી વાત માટે આટલો અધોશ્વસો આ માટે!
 તમનું મન ન દુઃખાય અને આપણું કામ થાય એવો મઠને એકદલ ઉપાય બતાવ. હું તે
 માણે ખુશીયો કરીશ. ”

લાલબાઈના દૃઢ્યમાં આ વાત આજ કાંઈ નવી હતી. ધણી દિવસથી
 તેના વિચારોનાં ખીજ રોપાયાં હતાં. અને તેથી તેનું એક પ્રયત્ન વૃક્ષ થયું હતું. એ વૃક્ષનાં
 ફળ, અંતઃકરણના ઉંડા ભાગમાં ફેલાઈ ગયાં હતાં. જ્યારથી રાખએ ચંદ્રાવતીના રાધનાચારમાં
 આવતું અંધ કર્યું અને લાલબાઈને પહેલો પુત્ર હતી. ત્યારથી જ લાલબાઈને રાખમાતા
 ત્યાંની અળખ મહત્વાકાંક્ષા હતી. એકદલ મુક્તિ બતાવવાની રાખની મંત્રિણી
 પ્રાંતળી લાલબાઈ રિમત હાંસ્ય કરતી અને નેત્રકટાક્ષ ફેંકતી બેસતી: મહારાજ, ચોખ્ખા પુરુષ
 રમરાંગણમાં અંધ અને આરત્ર અલાવવામાં નિપુણ હોય અને ખુશિ આતુરતા કામમાં મંદ
 થાય એ દેટલી દુઃખ વાર્તા! આ એક ન્હાની વાતમાં રાખ રધુનાથસિંહની ખુશિ આલતી
 હશે? મહારાજ, હું પહેલાથી જાણું છું કે જેમ આ વાતની કલ્પના મ્હારે કહેતી પડશે
 તે પ્રમાણે તેનો ઉપાય પણ મ્હારેજ બતાવવો પડશે. તેથી મ્હેં ઉપાય પણ શોધીજ રાખ્યો
 છે. હું જે ઉપાય બતાવું તે પ્રમાણે કરવાથી બધું સાફજ થશે. આપ અને આપની પ્રજા
 કુરુત વંશજીવ ધર્મી છે. આપનો અને પ્રજાનો ધર્મ સરખોજ છે. પરંતુ જે ધર્મ આપ
 સ્વકારણે તે પ્રજાને પણ સ્વિકારવો પડશેજ. આજે આપ હિંદુ તો તે પણ હિંદુ અને કલે
 કાળ સુસમમાન તો પ્રજા પણ સુસમમાન થશેજ. આપ સુસમમાની ધર્મની દિક્ષા લેશે તે
 જો પણ સુસમમાન થશેજ. અને ત્યાં આપણી ખરજી પ્રમાણે બધું કામ થશે. ”

૫

કુરામરણી સ્ત્રીઓની ખુશિ નેટલી તિશ્ણ તેટલીજ પ્રદલપકારક હોય છે. ધણી વખત
 રૂપાને તે અગમ્ય અને અચિંતાનીય હોય છે. પરંતુ પ્રેમારાધ્ય અને ઇન્દ્રિયપરાયણ અધમ
 હુમ્મે સ્ત્રીઓના હાથમાં રમકડા જેવા થઈ પડે છે. જેમ મહારી લોકો જડ પુતળાને દોરી
 ને નચાવે છે તેમ ખુશિદીણ મજાસોને ચતુર સ્ત્રીઓ પોતાની હથેલીમાં નચાવે છે. જે
 રમકડે લાલબાઈએ વાત કહાડી તેજ વખતે વાદ વિવાદ ન કરતાં એકદમ હા કહી હોત અને
 સ્ત્રીની ધીમે ધીમે મુક્તિ કરીને તેને બધું સમજાવતું હોત તો યથારિથ થઈ જત. પરંતુ
 હરપલુચકતા નહિં વાપરવાથીજ આ વખતે તે લાલબાઈના કોપાનલનો ભોગ થઈ પડ્યો.
 પાંચુવ સુઝામેણિ વીર હમીરત ઉન્નત અને નિર્મળ કુળમાં રાખનો જન્મ થયો હતો અને
 તે નના પ્રજા દેવ સાં સુધી પોતાના ધર્મની રક્ષા કરવી એજ તેનું કર્તવ્ય હતું. પરંતુ
 મેની વાત દેતી કે તેમ કંવાનુ તો એક બાણુએ રજું પણ ઉલસે પોતાની સાથે પોતાની
 રાખનો ધર્મ નષ્ટ કરી તેને સુસમમાન બનાવવાની મુક્તિ મોઢવાના પ્રયત્નમાં પડ્યો. તેને
 પોતાના કર્તવ્યકર્તવ્યનું જાન નહું નરોત્ત્વ. લાલબાઈને પુછ્યું: પ્રીયવંદો! મહારી, પ્રજાને કે
 રાખના બનાવવાને શું કંવુ? શું કોઈ મુક્તિ શોધી કહાડી છે કે? ”

લાલબાઈ તરફથી બેસી ઉઠી- મહારાજ! તમારા હિંદુઓમાં સર્વ દેવક બાઈજો દેવવાય
 છે. એ લોકોને કવન બતાવ્યા તો પછી બંજ લોકોની ચિંતાજ ઓછી. પછી તો પોતાની

મેજેજ મુસલમાન યથા સમજવા. આપણે એક દિવસ નહીં કરો. અને તે દિવસે બ્રાહ્મણોને અહીં બોજન કરવાનું આમંત્રણ કરો. હું અમારા વાસણોમાં મુસલમાનો પાસે રસોઈ તૈયાર કરાવીશ. અમારા સોડાએ બનાવેલું બોજન તેઓ જમશે એટલે તેઓ પોતાની મેજે બ્રહ્મ થશે. અને મુસલમાન બની જશે. તેમ યવાથી આપણા બન્નેની મનોકામના પોતાની મેજે પડે પૂર્ણ થશે.”

લાલબાઈનું આવું વિલક્ષણ બુધ્ધિકૃતિથી જોઈને રાજા વિસ્મય થયો. તેણે તેની અત્યંત પ્રશંસા કરી. મૂઠ અને મંદ બુધ્ધિનો રાજા મંમત થયો અને બ્રાહ્મણોને જમવા માટે એક દિવસ નિર્ધાર્યો. બ્રાહ્મણોને અને ખીજી ઉચ્ચ જ્ઞાતિના પ્રમુખ મનુષ્યોને જમવાનું આમંત્રણ મોકલ્યું નહીં કરેલે દિવસે અસંખ્ય બ્રાહ્મણો અને ખીજા સરદાર તથા શેડીઆઓના જુડને જુડ મેહેલ આગળ આવી પહોંચ્યા. કેટલાકને તો એ પ્રપંચની અગાઉથી ખબર મળી ગઈ હતી. મેહેલ આગળ લગભગ ચૌદ પંદર હજાર મનુષ્યો એકઠાં થયાં હતાં. તે સઘળામાં ધર્મ બ્રહ્મ યવાની વાત પસરતાંજ બધા ગભરાઈ ઉઠ્યા. ધર્મ બ્રહ્મ યવાના બચને લીધે સઘળાના મન અતિ કુચ્છ થયાં. બચચકિત થયેલા બ્રાહ્મણો વિગેરે દુઃખને લીધે આતેનાદ કરવા લાગ્યા. પરસ્પર તર્કવિર્તક કરવા લાગ્યા પછી ધર્મ રક્ષણ કરવાનો કોઈ પણ રસ્તો મુઝાયો નહિ. અંતે નિરૂપાય થયેલા સઘળા મનુષ્યો રાણી ચંદ્રાવતીને સમસ્ત કથા નિવેદન કરવાના વિચારથી ગણીના મેહેલ તરફ ગયા.

૬

રાણીને આ વાતની કંઈ ખબર નહોતી. એકાએક કિસ્સામાં આટલાં બધાં માણસો જોઈને તેણે એક દાસીને ખબર કાઢવા મોકલી. દાસીએ રાણીને સઘળી હકીકત-બ્રાહ્મણોની કરેલી વિનતી-નિવેદન કરી. આ બચંકર વાતો સાંભળતાંજ રાણીના હૃદયમાં વિગળા પડવા લાગે. ધ્રુવે લાગ્યો. દાસીના કહેવા ઉપર એકાએક વિશ્વાસ થયો નહિ. તેણે પોતાના દિવર ગોપાળસિંહને બોલાવી બધી ખાત્રી કરી. ગોપાળસિંહ હકીકત કહેતાં કહેતાં રડવા લાગ્યો. વડિલ ખંધુની ધર્મ બ્રહ્મ લાવના તે જાણતો હતો. તે ન્દાની ઉમરનો હતો તો પણ ચુરત વિશ્વુવ ધર્મી હતો. પોતાની પ્રગતે ધર્મ નાશ થવાની વાત સાંભળી આત્મહત્યા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. ગોપાળસિંહે રાણીના પગમાં માથું મુક્યું અને બોલ્યોઃ બહેન! આ સમયે કોઈ પણ મુકિત વડે આપણા ધર્મનું રક્ષણ કરવું જોઈએ નહિ તો—”

૧ એટલું કહેતાંજ તેના નેત્રમાંથી આંસુ વિશેષ પડવા લાગ્યાં અને કંઈ રૂંધાઈ ગયો.

રાણી પણ ધણી ગભરાઈ. તેને કંઈ સુકિત જરી નહિ રાજા તેનું મુખ જોતો નહોતો અને તેથી રાજા સમુચ્ચ જઈ તેનું મન કેમ ફેરવતું; કદાચિત્ત હિમ્મત અને સાહસ કરી રાજા સ્વામી જઈ એ ચાલે કહ્યા તો તેથી શું જળ ? શું રાજા કોઈનું સાંભળવાનો છે ? શું તે પોતાનો દુષ્ટ વિચાર ફેરવવાનો છે ? રાણીએ આવા અનેક વિચારો કર્યા અને, રાજાને મળવાનો નિશ્ચય કર્યો. ગોપાળસિંહને કહ્યુંઃ દિવરજી, હું ધણી દિવસથી મનમાંજ ગુરાઈછું! લગ્ન થયાં ત્યાર પછીથી મ્હેં તેમના મુખનાં દર્શન કર્યાં નથી, દર્શન કર્યો હતો તેમના નિર્મળ પ્રેમનું પાત્ર યદ નથી. હું તેમના નેત્રનો કોટિ થઈ પડી છું. પરંતુ ધર્મ રક્ષાને માટે આજે હું સાહસ, હિમ્મત અને શ્રમ કરીશ. આજે તેમના સમક્ષ જઈશ. તેમના ઉદ્દેશો દર્શન કરીને મ્હારા પાપી દેહને પવિત્ર કરીશ. જો હું પાછી ન આવું અને તમારા વડિલખંધુના

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પૌષ્ટિક દવાઓની માહારાણી છે, કાકટરો અને વેદોત્તં અનોખા હથિયાર છે. વિધેની ઉત્પત્તિનો ઝરા છે. શક્તિનો અપુરુષ ખજાનો છે. રમરમ શક્તિનો સાગર છે. ખુદાઓને જીવાનીનો મંત્ર છે, દુખીયાઓનો આશીર્વાદ છે, અને દુઃખો મનુષ્ય માત્રનું જીવન છે.

શુભ ચયેલી યાદદાસ્ત, શુભ ધરેલી મરદાષ્ટતત્વ તથા શુભ ચયેલી તાકાતને પાછી મેળવવા માટે, મગજને પ્રુષ્ટિ આપવા માટે, જ્ઞાન તંત્રોને તેજ કરવા માટે, ધાતુવિકારને દૂર કરવા માટે, ધાતુપાતને અટકાવવા માટે, તથા લોહી સુધારવા માટે, આતંકનિગ્રહ ગોળીઓર ઔનહરીફ હતાજ છે.

કિંમત - ગોળી ૩૨ ની કૅપ્સ ૧ નો રૂપિયા ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી માલેક-આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય.

હુડ ઓદીસ-જામનગર, કાઠીયાવાડ.

બ્રાંચ ઓદીસો:-

- નં. ૧ મુબઇ-કાલકાદેવી રોડ નં. ૨ કલકત્તા-હેરીસન રોડ નં ૩ પુના સીટી-શુધવાર પેઠા
નં. ૪ વડાદરા-રાવપુરા નં. ૫ અમદાવાદ-રીચીરોડ.

કામશાસ્ત્ર.

શરીર સંરક્ષણ અને નીતિના નિયમોનું ઉત્તમ શિક્ષણ આપનાર આ ઉપયોગી પુસ્તકની આજ્ઞાસુધીમા લાખો નકલો વગર કિંમતે અને વર્ગર પોસ્ટેજે અપાઇ ચુકી છે, હજુ પણ જોઓ મગાવે છે તેઓને તે તેવીજ રીતે મોકલવામા આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર-કાઠીયાવાડ

તૈયાર છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અપૂર્વ, વિરલ અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે મુજ શ્લોક. શુદ્ધ અર્થ તથા અત્યુત્તમ પુષ્કળ વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્ય તત્ત્વજ્ઞાનનું અપ્રતિમશાસ્ત્ર દરેક સહૃદય દરેક ધર્મ પ્રેમી, અને દરેક મુસુક્ષ્મ મનુષ્યે અવશ્ય વાચવા અને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. કદ ઉંમી આઠ પેઠા લગભગ ૮૭ શ્રાવ્ય પુરૂ પાકુ

કિંમત. રૂ. ૪.

પોસ્ટેજ આના પાયા.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી

માલેક-આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય, જામનગર-કાઠીયાવાડ.

મહત! રતિશાસ્ત્ર અને રટાઈલો પેન મહત!!

એક સામગ્રી ર. ૮ની 'પેન્ટ' દવાઓ લેનારને રતિશાસ્ત્ર (કોન્ડોમિના) નું પ્રતિનિધિતા રાખાણું પુસ્તક અને ર. ૫ ની રટાઈલો પેન મહત અપાય છે.

વરાપરંપરાથી ચાલતા આવેલા વેંદાદી ધંધાના બહોળા અનુભવથી ખનાવેલી ફેનેલુમંદ જગપ્રગિદ્ધ દવાઓ!!!

મ પુરુષત્વતા માટે પ્રખ્યાત મદનમિત્ર લેપ

અવિચારથી પ્રાપ્ત પચ્છેલી શુરત અર્વપવોની નસોની કમળેરી સંપૂર્ણ મનેજ થાય છે તેટલા દવાઓ વાપરી નાદમેદ યાજા દરદીઓને આ દવાઓ સંપૂર્ણ મતિય આપી છે ક્રીમ ૩. ૨.

ધાતુવિકાર માટે અમૃતવેદીટોનીક પીલર.

કેવળ ઉમી વનસ્પતીમાંથી બનાવવામાં આવેલી આ ગ્રાણીઓ અતીશય ધાતુ પુષ્ટિદાયક તથા રક્ત રચના તથા પીમાખરા જતી ધાતુ અમર છે લોહને સુધારી સ્મરણ શક્તિ પમાડે ક મારીષ વિપદ વખણાએથી રોગો અવિચારથી ધાતુ ગેર રહે જવાથી જુવાનીમાં જ પુરો પોની શક્તિ નવળી થઈ પડપડા જેવા લક્ષણો જણાવ છે. તેનો નાશ કરી ધાતુ ઘટ કરી કમ કાકાતીના તમામ ચિન્હો જડમળથી દૂર કરે છે ક્રીમ ૩ શાંદી ૧ નો ૩. ૧.

પ્રમેહ (પરમીયા માટે) રામબાણ "પ્રમેહાન્તક"

આ દાઢા પિરાથી દુઃક વખતમાં ગમે તેવા જુના વા નવા પ્રમેહ રોગ લક્ષણથી દૂર થાય છે. એમ એક સવારે ચોક ૧ ફી સુકડું છે ક્રીમ ૩. ૨.

લેફ્ટ કોલ માટે ચોકસા કતેહમદ ઉપાય "કુબ્ટકહાર."

નદેદ રોગ જેવા બિચારી દરદ માટે આ લડીજુરીની દવાઓ માંએ સો રકા પરીજામ બતાવ્યું છે જેથી બીજે રસ્તે પેસાની બરબાદી નહીં કરતા આ દવા વાપરવી સલાહ બનેલી છે. ક્રીમ ૩. ૧

જુની ખાંસી હાંફા માટે "એસ્થમાક્યોર."

ગમે તેવા જુનો કમ:—જુની ખાંસી, લાફળીયા પીગતા દુઃખી દરદીઓ માટે એવના પંજમાંથી અવાવનાર ચોખ્ખું ઉપાય ક્રીમ ૩. ૨.

ગમે તેવાં ખરજવાં માટે પ્રખ્યાત "એક્સીમાક્યોર."

ક્રમે તેવા જુના વા નવા પિત્ત, ખરખમા, દરાજ જેવાં ચામડીનાં દરદ માટે સુખેથી લઈ ક્રીમ ૩ શાંદી ૧ ૧. ૧. અને ૨. ૨

ડૉક્ટર એ. જે. ચાંદલીઆ.

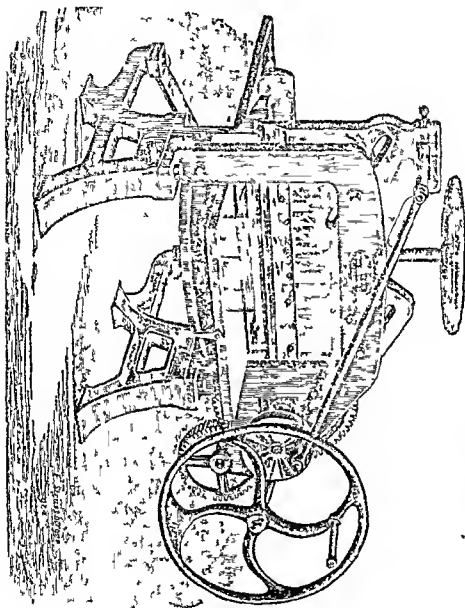
એકલા માલેક તથા બનાવનાર

મળવાનું દેશદુરંદેઃ એશીય નંબર ૩૦૨, ઘસઘરેલી રોડ-મુંબઈ.

તા. ૬૦ જુના અને હાલના દરદી પીગતા દુઃખી દરદીઓને મુક્ત મળ્યા અપાય છે.

મીયાંસાહેબ અબદુલઅલી મીયાંસાહેબ સરપ્રઅલી જનરલ પેપર

મરચન્ટ—સુતાલ—મુબદા.

કરીમ મશીન CUTTING MACHINE.
મલસા મોરે પસ વ્યવહારે ચલાવવા.

દરેક જાતના છાપવાના કાગળો, મશીન પ્રેસો, કમીંગ પ્રેસો તથા લીચો પ્રેસના
પત્રો છાપવાની દરેક જાતની સાહી વિગેરે જથ્થાબંધ વેચનાર

સ સાર મુખ લોગવવાને અગત્ય થયેલા પ્રશ્નો માટે.

બે અમૂલ્ય રત્નો.

મદન મંજરી યાને ધાતુપુષ્પ ગોળીઓ

વાતુ જે મનુષ્ય માત્રનું જીવન છે તે ત્યારે કાષ્ઠપશુ કારણથી ખરાબ, પાતળી અથવા અસ્થિ થાય છે. ત્યારે કળતર, વાંસાતું ફાટવું, ચહેરાતું પીકું પડી જવું, મગજનું ખાલીપાવું, બેમેની, માદ્દારતત્ત્વ કમી થવું, વગેરે અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે આ મદન મંજરી નામની ગોળીઓ ઉપર લખ્યા ધાતુવિદ્યારના તમામ રોગોનો નાશ કરી લોહી સુધારી, વીર્યને વધારી, ચાંતવણને સતેજ કરી, પેશાબમાં, સ્વપ્નામાં અગર બીજા કાષ્ઠપશુ કારણથી ચતા ધાતુપાતને બંધ કરી ખરું અને કાયમનું પુરૂષત્વ જાળવે છે વળી પાચન શક્તિ સુધારવા અને દરતને સાફ લાવવો એ તેના મુખ્ય શુભ છે રોગીને ગમથી મુકત કરનાર અને નીરોગીને રોગપ્રાપ્ત કરનાર આ ઉત્તમ ગોળીઓની દરરોજ કાષ્ઠપશુ રેશી યુનાન; કે ઇંગ્લીશ દવા ભાગ્યેજ કરી શકે છે મહીને દળરો ગ્રામીઓના જખરા ઉદ્ધારથીજ નક્કી દવાઓનો નાગ અને મદન મંજરી ગોળીઓની મદતવા સિદ્ધ થયેલ છે કીમત ગોળી ૪૦ નો રૂ. ૧

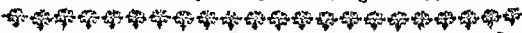
નૃપસંકતવરીધૃત યાને નૃપસંકપણાનો કદોશત્રુ.

આ ધૃત (ધી) પુરૂષના ચુત ભાગ ઉપર લગાડવાથી દસ્ત કે કમ તેમજ બચપણમાં અચાનકતામી લીધે કરેલ ખીજા અનેક કુકર્મોથી થયેલ પુરૂષના ચુત ભાગની શીધીલતા, વક્રતા નસે નુ કમજોરપણ, ઇલાદિ તમામ નૃપસંકત દોષ દુર થઈ પરિપૂર્ણ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. આખા દિગ્ગુરતાન ઉપગત સીલેન, ખરમા, ચીન, આફ્રિકા, આસ્ટ્રેલિયા, અને છેક લંડન સુધી પોતાનો એક સરખો અમલ ચલાવનાર અતિ ઉત્તમ દવાની અગમચેજા કરવાને અગો દરેકને અલામદ કરીએ છીએ, ફાપદો ન થાય તો પૈસા પાછા આપવામાં આવશે. કીમત તોલા ૨ નો રૂ. ૧.

રેશી ૨૦૦ દવાઓનું કેટલાય મહત્ત્વ મળશે, દરેક દવાઓનું પોસ્ટેજ ચુદ્ધ પડશે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

હોડ ઓપીસ—જામનગર (કાઠિયાવાડ) જ્યાં ઓપીસ મુખ્ય કાલખાદેવી રોડ.

અનુક્રમિકા.

પ્રક્ર.	વિષય	પ્રક્ર.	વિષય
૫૬૭	શ્રીમતોનો દાન ધર્મ	૬૦૮-૮	એક નવો ઉદ્યોગ.
૫૬૫	વીર પૂજા.	૬૦૯	હાકડાં.
૫૬૮	શું સીંગરેટ પીવાથી લાભ થાય છે?	૬૧૦	કેળાં.
૬૦૧	ખરી કેળવણી અને છટાપણું.	૬૧૩	કાગર દેશની કામિની યાને ત્રિ
૬૦૩	હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ અને ધરમનુ ઉદ્યાગો	૬૧૬	મદા કે દેશીઓનું રક્ત!
૬૦૬	એક સ્વદેશ ભક્ત અને ક્રાંતી !	૬૧૯	સ્ત્રીઓની મુખ્ય કામગીરી શું
૬૦૮-૨	જાંછરા.	૬૨૨	મલબાગની વનસ્પતી
૬૦૮-૪	માધવરાવ પેશવાનું મૃત્યુ.	૬૨૫	સ્વદેશ પ્રેમી-વિગ્નાનિગમ,
૬૦૮-૬	યોગતત્ત્વ-કવિતા.	૬૨૬	ધર્મ પાપબુ-સગી ડાંગા
૬૦૮-૭	સંપ-એન્ડ.		

ક્ષમા.

અનિવાર્ય કારણોને કીધે માસિકના અંકે થણા મોટા પ્રકટ થયા
જે માટે અંતઃકરણપુર્વક ક્ષમા આહીએ છીએ.
નવેમ્બર-ડીસેમ્બરના અંકે તથા ભેટા જેમ અને તેમ તાકીદે પ્રકટ થઈ
એનેજર, ભારત છવન અને મુસાફર

મુગ્ધ, અમદાવાદ, ભરૂચ (વગેરે આહ-
કોએ તરતજ લવાજમ ભરી દેયું.
આફિકાનાં આરકોએ ભા છતાં રૂ.
૩૦૦ તથા ભા. છ અને યા. વિ. ખતેના
રૂ. ૪-૮-૦ તરતજ મોકલયા.

તાકીદે ખરીદો! હિંદુ સંસ્કારી નવેલકથા બહાર પડી છે

દર્પણ

ભાગ. ૧ લો.

ઝરપ પાના; સોનેરી નામ; કપડાણું પાકું પુકું.

નીતિના નમુનો! સદ્ગુણની શાળા! પ્રેમની માળા!

સંસારનાં મુખ દુઃખ દેખાડનાર; મુદારોનાં નવાં કાતુક બતાવનાર
પ્રેમનાં નિર્મળ ઝરાણુમાં નવરાવનાર, દોરંગી દુનિયાનો રંગ જોવનાર
કાવ્ય-રસથી રસિક બનેલું અને સંસ્કૃત અને ઇંગ્રેજી કંકરાથી અલ્પ

જગમાં બધાવલાં સેનેટારિયમો, ગમે તેટલાં સ્વચ્છ હોય તોપણ તેને લાભ ને ગરિબ મનુષ્યોને આપવો નોંધ્યે તેને નહીં મળતાં પૈસાદાર લોકોના લઇ ત્યાં જોજ મૂકા ઉઠાવે છે. બાંધણી દદ પુરી થતાં કોઇ મિત્ર કે મર્ઝાના નામથી ફરીથી તેજ ગૃહસ્થ મકાન રાખી ને ચાર મહિના સુધી વગર બાકાતું મકાન મેળવી શકે છે. સેનેટારિયમનો લાભ લેવાને માટે શ્રીમતો નથી પણ ગરિબોને સારાં મકાનો મળતાં નથી અને તેથી તેમનેજ માટે એવાં સેનેટારિયમની જરૂર છે. પણ ખર્ચ પૂરવ્ય ક્યાં છે? ખર્ચ પૂરવ્ય કરવાને ક્યાં પાત્રો છે? તેના જાન વગર અંધ બનેલા મનુષ્યો અપાત્રે દાન કરે છે અને પૂરવ્યને નામે વ્યર્થ પૈસા ગુમાવે છે! ધર્મશાળા અને સદાજતોની પણ એવી અધમ રચીતિ છે કે તે માટે પણ શ્રીમતોએ માત્ર કિંતિ દાનજ કર્યું છે એમ કહેવામાં અતિચોક્કિત નથી! ધર્મશાળાઓ અને અજસત્રો બધા વતારનો હેતુ ગમે તેટલો શુદ્ધ અને ઉચ્ચ હોય પણ તે કામ-જતિમાં સુકષ્મા પછી, મારેલો હેતુ પાર પડે છે કે નહિ; ધર્મની શાળામાં કંઈ અધર્મ કૃત્યો થાય છે કે નહીં! કોઇ ગરિબ વટેમાર્ગે ધર્મશાળાનો લાભ લે છે કે કોઇ માટેલા સાંઠ જેવા આળસ અને દરિદ્રી માયુસોજ ત્યાં પડી રહે છે! વારં, ધર્મશાળા સાચવનાર બિયાઓ કે એવાજ કોઇ બીજા નોકરો તરફથી ધર્મશાળામાં રહેતા સાધુ મન્યાસીઓ ઉપર કાંઈ શુભમ ગુનરવામાં આવે છે કે નહિ? એ બાબતની પણ કોઇ બાતમાં મેળવે છે ખર્ચ કે! શેડીઆઓ ગાડીઓમાં જોજ મારવાં સીવાય અને કિંતિ દાન કરવા સિવાય આગળ કંઈક શિખ્યા હોય તો તે માત્ર તેમની જોજમજા અને ધનમદમાં જોગ વિદ્યાસમા મન્યા રહેતું તેજ છે! અજસત્રોમાં વેદ ધાત્ર જાળનાર વિદ્વાનો અથવા સાત્ત્વનું અધ્યયન કરનાર વિદ્યાર્થીઓને લાભ આપવો નોંધ્યે કે આખા ગામમાં ઘેરેઘેર ભિક્ષા માગતા ફરતા, અજવસ અને ધનના જોબી માધુડાઓને લાભ આપવો નોંધ્યે! અજસત્ર બધાવનારા શ્રીમતોએ કોઇ પણ દિવસ તપામ કરી છે ખરી કે અજસત્રમાં લાભ લેનારા સાધુ, મન્યાસી કે વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યા બજે છે કે મગનમાં કાંઈ જાન ઉત્પન્ન થાય તેમ ઉપદેશો કરે છે? સુ તેઓ સ્ત્રી પુરોના જ્ઞાન ચશુ ઉઘાડે જ કે જોડા જોડા વ્હેમ બતાવી ઉલટા તેમને મંત્ર દેરા કે ચીનુંઓ કરી આખી અનાનધિકારમાં પડે લે છે! વારં, અજસત્રનો લાભ લેનારોઓ માધુઓમાં ખરો સાધુ કોણ છે! જગત ઉપર કેવળ પરાપકાર કરવાની કોની ગોળા છે! નર, નારીઓના દ્વેષ ઉપર સદ્વર્તનની બપ પડે એવા કાલ સાધુ છે! અને એવા ઉદ્દોગ કોઇ સાધુ કરે છે કે નહિ! ત્યાં સુધી એમ જાણીએ છીએ ત્યા સુધી એ પ્રશ્નનો ઉપર એમ નકારમાં આપના અમકાતાં નથી!

જેજ પ્રમાણે બીજા ને ને માર્ગોએ પૈસા ખરચાય છે તે તે દરેક માર્ગોમાં એવા એવા કાંઈક પ્રપત્રો તો ખરાંજ! શ્રીમતો પૈસા ખરચીને પોતાના મનમાં ગમે તેટલા કુલાય પરંતુ તેમના પૈસાનું નોંધ્યે તેનું માર્ગ ચતું નથી. જગનમાં ખર્ચ દાન વિધાનું દાન છે. વિદ્યાદાન એ કદી પણ નાશ પામતું નથી, એ કદી પણ છર્જે ચતું નથી, એમાં કદી પણ કોઇ બેવા કે કોઈકરો, પૂજનીઓ કે સધુ મન્યાઓ અનાચાર કરી આગસુ કે દરિદ્રી થઇ પડી રહેના નથી. વિદ્યાદાન આપતું અને અંધને મેત્રો આપવાં એટલું મદદ પૂરવ્ય છે. અને લાખો, કે કરોડો રૂપિયા ખરચીને બાંધવેથી દોષીરહેથી, સેનેટારિયમોથી, અજ સરત્રોથી, મંદિરોથી, જળાશયોથી, તાલબેરીઓથી, અને ધર્મશાળાઓથી ને પુણ્ય નથી ચતું તે માત્ર વિદ્યાદાન દેવાથી મજે છે. વિદ્યા મળવાથી એકને બદલે બીજા અને વિદ્યા

ઉત્પન્ન થાય છે, વિદ્યાર્થી નેત્રરત્ન મળવાથી જીવ અનેક અંધ મનુષ્યોને જ્ઞાનચક્ષુ મળે છે માટે શ્રીમાન ગ્રંથસ્થો । વિદ્યાર્થી દાન કરવું એજ તમારો ધર્મ છે । વિદ્યાના દાન વગરજ હિંદુસ્તાનની દરિદ્ર હાલત થયલી જેવામાં આવે છે । વિદ્યાના દાન વગરજ હિંદો પ્રજામાં વીરત્વ, શૂરત્વ અને દાનત્વ નથી, વિદ્યાના દાન વગરજ હિંદો મનુષ્યો સ્વાત્માભિમાની, સ્વાવલંબી અને સ્વદેશાભિમાની નથી । વિદ્યાનું દાન એવા પ્રકારનું હોવું જોઈએ કે જેને પ્રતાપે સમસ્ત હિંદુસ્તાનની પ્રજાના અંતઃકરણમાં પોતાનો દેશ, પોતાની સ્થિતિ અને પોતાના દેશી બંધુઓની સ્થિતિનું જ્ઞાન થાય. દેશી બંધુઓની હુન્નરકળામાં પડતી સ્થિતિ નજરે જોતાં શીખે અને કોષ પશુ પ્રકારે તેમની કચકાવણી, સ્થિતિમાંથી ઉદ્ધાર કરતાં શીખે. શ્રીમંત મહસ્થો ! તમારે માટે જીવન દાનો કરવા કરતાં જેમ બને તેમ વિદ્યાનું દાન કરવું એજ એક છે ! જે વિદ્યાનો ફેલાવો કરવાની ધર્મશાળાઓ કે સેનીટો-રિયમો બાંધે, તો તેનાથી એટલો બધો ફાફાટો થશે કે એક દિવસ આજનું હિંદુસ્તાન પોતાના અસહ સ્વરૂપમાં ફેરવાઈ જશે અને હમણાં જે પરદેશી લોકો હિંદુસ્તાન તરફ તિરસ્કારની નજરે જુએ છે તેજ લોકો હિંદુસ્તાન તરફ પુન્યભાવથી જોશે. વિદ્યાના ફેલાવા વગર આજનું હિંદુસ્તાન દરિદ્રતામાં પડ્યું છે, એ દરિદ્રતામાંથી કાઢવાને હે શ્રીમાનો ! તમેજ ઉદ્ધોગ કરો ! હે શ્રીમાનો તમારા સલાહકારો ને તમારા કારભારીઓને અને તમારા મિત્રોને મદદ કરવા કહો ! અને જેમ બને તેમ ઉચ્ચ પ્રકારનું જ્ઞાન મળે, જેમાંથી સ્ત્રી પુરુષો પોતાનો ખરો ધર્મ જાણતાં શીખે તેવાં કિમતી પુસ્તકો થોડી કિંમતે-અથવા વિના મુલ્યે-લાખો, કરોડોની સંખ્યામાં ફેલાવો કરો, વિદ્યાનો, હુન્નર જાણનારાઓને તેમના કાર્યમાં ઉત્તેજન આપી મદદ કરો. વિદ્યા અને હુન્નરને ઉત્તેજન આપવાથીજ ખરું પુરુષકાર્ય સાધ્ય થશે, ધનમદમાં મગ્ન બનેલા શ્રીમાનો ! મૃત પશુઓનું ધન જે તેમનું ચામડું, હાડકાં તે પશુ કામમાં આવી પરમાર્થ કરે છે પરંતુ તમારું જીવતાનું ધન જે સમ્પત્તિ, તે જ્યારે ખરા પુણ્ય કાર્યમાં નહિ વપરાય ત્યારે મૃતક પશુ પક્ષી કરતાં પણ તમારી લાયકાત કેટલી ગંજાશે ? તેનો વિચાર કરવો અવરંધ છે. હિંદુસ્તાન દેશની નબળી સ્થિતિ જોતાં અને પશ્ચિમ તરફના સુધરેલા દેશોની સખળ સ્થિતિ જોતાં એજ કારણ જણાય છે કે જે જે દેશમાં વિદ્યાનો ફેલાવો છે તેજ દેશ સુખી અને આબાદ થયો છે. માટે આપણા દેશમાં પણ જેમ બને તેમ વિદ્યાનો ફેલાવો કરવાનો ઉદ્યોગ કરવો અને તેમ કરી મહદ પુણ્ય મેળવવું. એજ સુખનો, અને મોક્ષનો ખરો માર્ગ છે.

વીર પૂજા.

જે મનુષ્ય માતૃભૂમિની અને સ્વદેશી બંધુઓની નિઃસ્વાર્થપણે સેવા બજાવે છે તેવા મહાપુરુષોને વીર પુરુષ કહેવામાં આવે છે. માન્યવર દાદાભાઈ નંવરોજીએ લગભગ પંદર વર્ષ સુધી પોતાની માતૃભૂમિની સેવા બજાવવા, પોતાના દેશી બંધુઓના દુઃખ ઓછા ફરાવવા ધ્વજડમાં રહી જે હડત ચલાવી હતી અને તેમ છતાં પણ એ હડતનું જે પરિણામ આવ્યું જોઈતું હતું તેમ ન આવવાથી અને ૨૨ મી નેશનલ કોંગ્રેસ વખતે પોતાના

ઉપદેશથી બંગાળી પ્રજા સ્વદેશની બનેલી વસ્તુઓનેજ વાપરવા લાગી છે પરંતુ ગુજરાત અને કાઠીયાવાડની પ્રજામાં બંગાળી બધુએના જેવી જાગૃતિ હજી આવી નથી એ મહા ખેદની વાત છે ! પ્રત્યેક મનુષ્યે સ્વદેશને સ્હાવો અને સ્વદેશી વસ્તુઓજ વાપરવી એ જ્ઞાત રાષ્ટ્રવાચીજ હિંદુસ્તાનની સ્થિતિ સુધારી શકાશે. દર વરસે કોએમ્ બરી હજારો રૂપિયાનો હાંમ કરવાથી કે વિલાયત જઈ ન્યાના સત્તાવાજાઓના કાન ઉઠાડવા માટે ભાપણો કરવાથી હિંદુસ્તાનનો દહાડો ફરવાનો જેટલો સંભવ છે તેના કરતા “જોયકોટ” ની નીતિ પૈમંદ કરવી અને હિંદુસ્તાનની વસ્તુઓ ખરીદવી આ એ જામતોને વળગી રહેવાથી જ હિંદીવાનોનું કલ્યાણ થવાનું છે. વીરપુરુષ મીઠા દાદાબાઈનો પણ એવોજ નિશ્ચય છે. અને તેથી જ હિંદી પ્રજાએ હવે એ એ નીતિને સત્તર અમલમાં મુની દેવી જોષીએ ગજ્યદાની હકો આપવા મા માત્ર હિંદુસ્તાનનેજ ઉઘાવવામાં આવે છે. બાકી ત-સવ વની જોયર પ્રજાને ‘નતત્રતા’ “સ્વરાજ્ય” આપવામાં આવ્યું અને હિંદી પ્રજાને હજુ ગુલામગીરીની મખત પેડીના પડી રહેવા દીધી છે, તેનું કારણ એ બાપથી પ્રજામાં, મંપ અને સ્વદેશને સ્હાવાનું જ્ઞાન નથી એજ કહેવાય છે. સુધરેલા દેશના વિદ્વાનો કહે છે કે ત્રીસ કરોડ પ્રજાની ફરી અને સ્વદેશ ન મળે એ માનવા જેવી વાતજ નથી અર્થાત્ હિંદુસ્તાનની ત્રીસ કરોડ પ્રજાને પરિવાર કેમ કરવી અને સ્વરાજ્ય-સ્વતંત્રતા—કેમ મેળવવી એજ આપણું નથી ‘સંસ્કાર’ સ્વદેશીજ અને પૈતાના દેશની વસ્તુઓ વાપરવાનો નિશ્ચય કરવાથીજ પૈતાની દુનિયદોની ત મેળવાય છે અને તેથીજ સ્વરાજ્ય મળે છે. પણ હિંદુસ્તાનના ગુજરાત, કાઠીયાવાડ જવા મીઠા પણ કેટલાક પ્રાંતોની નિર્માલ્ય પ્રજા, મોજ શોખમાં પડી નેતારા ત્રીમતે અને દર નિ શુઓને લીધેજ આ દેશ ગુલામગીરીમાં પડી રહ્યો છે એમ કહેવામ આવે છે તે ખોટું નથી. હિંદુસ્તાનનો ઉદય કરવા માટે સીધો અને સંઘર્ષ માર્ગ એજ છે અને તે એ છે કે હિંદુસ્તાનના લુદ્ધ લુદ્ધ પ્રાંતોમાંથી ચિત્તનેષઠ વક્તાઓએ દરેક વિ. ગેમાં જઈ સ્વદેશી આદિજનને ખુબ જોર આપવું જોષીએ ક્રેક જીવા, શહેર, ગામડા અને ખેતરમાં રહેનારા મનુષ્યોને પણ તેમની દુરાવસ્થાનું, બાન કમગી તેમને સ્વદેશી વસ્તુ વાપરવાનીજ પ્રતિજ્ઞા કરાવવી જોષીએ એ માટે ચોક્કસ દેખરેખ રાખી તપાસ કરવા સ્વદેશી જોષીએ ક્રેક જીવાઓમાં સ્વદેશી આદિજનનો પ્રચાર ચપાઈ આપ્યા હિંદુસ્તાનમાંના એકે બાગ સ્વદેશી-મય થઈ જશે અને પડી જ્યાં વિદેશી વસ્તુઓના ઢગરા ને ઢગરા આ દેશમાં સડી જશે, ત્યાં વિલાયતી વ્યાપારી લુંટારાઓને લુટ મળશે નહિ એટલે નીચી મુઠીને હિંદુસ્તાન દેશને યાદ કર્યા વિના રહેશે નહિ જે જે દેશોએ ગુલામગીરીની ખુંબરી તોડીફાડી નાંખી છે તેમનો ઇતિહાસ એ માર્ગ બતાવે છે, એકે તો સત્તાની સ્થાપ્તિ લગાઈ કરવી અને બીજો “સ્વદેશી” આદિજન. આ એમનો બીજો માર્ગ આપણે માટે ઉચિત છે કારણ કે આપણને માત્ર “સ્વરાજ્ય” જોષીએ છે. આપણને કાષ્ટ અંગ્રેજોનું રાજ્ય જોષીવું નથી એમ નથી. અંગ્રેજોના રાજ્ય છત્રતળે રહી સુખ મેળવવું એજ હિંદીવાનોની ઇચ્છા છે અને તેથી “સ્વદેશી”ને જેમ બને તેમ જોષીમાં ફેલાવી મદાત્મા દાદાબાઈની પેટે-નીર પુરુષ પેટે-પુજન કરાવવું એજ જીવનનું કર્તવ્ય છે, ધનવાન હોય કે જમીનદાર હોય, પરંતુ જેણે સ્વદેશની સેવા કરી નહિ અને સ્વદેશની બહારે ધાયો નહિ તે મનુષ્યનું જીવન તુચ્છ છે. એમાં કાંઈ પણ શક નથી.

શું સીગારેટ પીવાથી લાભ થાય છે ?

વિનાશક વેતાલનો ઢંઢેરો.

આજ કાલ સસારમાં જાતિવાન એટલું બધું ફેલાયતું છે—કેટલાક (કા) પુરોષો મન ધરીત છુટ્ટાઓ એવા તો ત્રાહે છે—કે તેના પરિણામને બેઇ એક મહાન શિવસૂક્ષ્મ અમુલ્ય વાક્ય યાદ આપ્યા વિના રહેતું નથી કે “શ્વણ માન પણ બાવેલી સદ્ભાવના—દૂરઅદેશી હજારો પાપમય હવનને ટાળવા સમર્થ છે” ખરે! બ્યારે પાપ, તાપ, ધર્મા, રાગ, દેશ, અહતે દ્રિયતા, સ્વાર્થ આદિના હીનામાષ્ટથી ભરેલા એક ગોળા (Bomb) ને (વચક) ગતિ, અને તે પણ ગતિશાસ્ત્ર (Dynamics) ના નિયમનો કંઠો પણ ન જાણનાર ભોટદારો, અપાપ નામને પરત્રાત્મા બાલો કેટલાએ નિરપરાધી હોયો પણ તેના ભોગ યજ્ઞ ચક્રના ચુરંચક બન્ય છે !

વાચનાર ! આ એક શમ્દજળ નથી. ‘દાસમાં સીગારેટ પીવાથી યતા લાભો’ના સંખ્યાબધ હેડખીલો કાણ જાણે કાની તરફથી વેહેંઆય છે ! તેમાં જણાવે છે કે હિંદુસ્તાનમાં પ્લેગ, મરડી વિગેરે રોગો સીગારેટ નહી વપરાતી હોવાને લીધે જ થાય છે ! “યુરોપ, એશિયા અને અમેરિકાના આગળ પડના દેશ-રાજાઓ આશી આપે છે કે ઝેરી જંતુઓનો નાશ કરવાને માટે તબાકુના ડુમાડાની સરખામણી કરે તેવી કોઈ પણ ચીજ નથી” !!! વળી રસ્તે જતા સીગાર વેચનારની દુકાને ટાંગેલા ચીત્રો બેઇ આધારણ માણસને તો ખાત્રીજ થઈ જાય કે દુનિયામાં પરમાનંદદાયક, વીન મહેવાનનાર, ત્રિવિધ તાપ ટાળનાર, ગંભીર-રિચારવંત-બતાવનાર જો કોઈ પણ વસ્તુ હોય તો તે સીગાર બીડી—નગાડુજ છે ‘Like manna, has the taste of all in it’ એક બાન્ડ પર તો ‘the Devils own’ (પીશાચનેજ કામની) એમ લખેતું આવે છે ! ધન્ય તે નામ આપનારનો ! અમારું આપેતું હેડીંગ—મયાણું બને આખતમાં ધટ કે પ્રથમ તો તતાલે—તોતાને અનેડને બહેકાવી લાંબેની પાપ માર્ગ—બદમાશીને રસ્તે ચડાવ્યાની ક્લાણીઓ સબજાયછે તેમજ આ સીગાર પીવાથી યતા લાભો લવિષ્યમાં સમ્ય ખાનદાના દેશ દિર્ઘાઈ થનાર અનેડ નિદાર્થિઓ—કુમળા—ભેળા મગજને નીચ, દુર્વર્તેની, લ પટ અને એવાં અનેક વિગેળો આપના યોગ્ય ભામટાઓ બનાવી મુકયાછે અને બીજામાં તે ઘણા નામના તથા ગુણા. જ છે

“હમને તો લાગે કે કંઈ માઇ પરદેશી સીગારેટ કુપનીએ સીગારેટનો વેપાર આ દેશમાં વધાવનારે આવા શરમ ભરેલી ગીતે ખોટા અને આડે રસ્તે દોરવનારા હેડખીલો બહાર પાડયા છે (આવે પ્રકાર) ખોટા માગ્ય તરીકે ઘુસાડવામાં જેટલું પાપ—ગુનાહ છે તેટલું જ પાપ સત્ય હુણવાના નહેતુ હામથી હમે નિરપેક્ષ સુદ્ધિથી જનસમુદના લાભાર્થે આ હેડખીલો બહાર પાડ્યા છે જે મનનપૂર્વક વાચવા—વર્તવા લવાયેલું છે

ઉક્ત ‘દરેરા’ એ તો ‘ઝાવેલી તમાકુ (બીડીમાં વપરાય છે તે નહીં)’ એમ લખી બીડીની ક્લમ’ તો કાપીજ નાંખી છે ! નેને માટે એકતુજ જણાવવું બસ છે કે ‘દરેરા’ એ ભલામણ કરેલી અમેરિકન અને ઇંગ્લીશ તંબાકુમાં, બીડીમાં વપરાતી તમાકુ કરતા નાઈકોટાઇનના ઝેર આગણ વધારે હોય છે અમેરીકાથી દાખામાં પેક થઈને આવના મામનાં બાહર પડેલી કમકમાટ ઉપજવનાન બોપાળાં પડી અમેરીકન સીગારેટનું તેવું જ બોપાળું હાથ બાહર પાડવામાં આવ્યું છે ન્યુ મોકેની એક પેહેડીના લંડન ખાતેના મેનેજર મીં ગેસટન જણાવે છે કે અમેરીકાથી મોકલવામાં આવતી સડથી ખરાબ ચીજ ત્યાની સીગારેટ છે અને તેનું વેચાણ ઈંગ્લંડમાં અટકાવતું નેઇએ, ખુદ ૫૪ અમેરીકન રાજ્યોમાંનાં ૪૭ રાજ્યોએ સીગારેટ પીવાની

બધી કરનારો કામદો પડ્યો છે અમેરીકન સીગારેટમાં વલોજ હતા પ્રકારનો તબાકુ વાપરવામાં આવે છે, જે ઘણી ગંભીર બનાવે ઉગારેલો હોય છે અને તેમાં નુકશાનકારક કંઈ જાણ્યો બેગેલી હોય છે અમેરીકન સીગારેટ બતાવનાગએ કોકેઇન, અરીથ્રોનો અરક તથા એવીજ બીજી નુકશાનકારક ચીજો તબાકુમાં બેળીતે તેની મીંગારેટ બનાવે છે (મુ સ) પરંતુ તે સમજી જવા દઈ આપણે તો તબાકુ-પત્રી તે ગમે તે જાતની વા રૂપમાં હો-મ મધમજ જણાવીશું હવે માની લઈએ કે તબાકુના કુમારમાંથી એગી જતુઓ નાશ થાય છે પરંતુ તેટલાથીજ શું લાભ ? 'પગલુ રક્ષણ કરવા માટે આખી દુનિયાને ચરચરી મદાવવા કરતા જાતે જોડા પહેરવા વધુ આવશ્યક અને લાભ દાયક છે, (આ પ્ર) અથવા એક કપીના નમ્દોમાં કહીએ તો 'માથો મઝાનો પણ પખીને પાખ નથી.. ઢાંને શું એથી શું ?' તેમજ હા એગી જતુઓથી રક્તિ કદાચ થતી રોય તોપણ શરીરની બરમાદી સતત થતી ગહે તે ત્રણજ શુદ્ધિમાન પસંદ કરો ? આપણા હીતચિત્ત દેશએ ખડોના પ્રખ્યાત ડાક્ટરે જણાવે છે એમ ખૂબ ઠોકી છે પણ તેના ચોક્કસ શબ્દો કે નામ માત્ર પણ મને નહિ હમે તો સમજાણુ પૂરવાર કરીશું કે તબાકુ કેટલી હાની કરે છે

તબાકુ એર છે, રસાયણીઓ, ઓપિશિયલ્સ અને હાન્ટરો એકે અવાજે કમૂન કરે છે કે એક રતન તબાકુમાં ૩૮૦ ગ્રેન નાઈટ્રોટાર્ઝન નામનો એરી પદાર્થ છે જે હાઈપ્રોસાઇના કની પક્તિનાથી જરા ઉતરતા બેનેડોના (ધતુરાના એર) ની જાળનો લોઈ તેનો એક ગ્રેનનો દરમો ભાગ એક કુતરાને દશ મીનીટમાં મારી નાખે છે એમ માણસ આ એરથી ૩૦ સેકન્ડમાં મરી ગયો હતો ! જો અસર કરે તેવા રૂપમાં લેવામાં આવે તો એક સીગારમાં બે માણસને મારી નાખે તેટલું એર છે ! આળીસ વર્ષ ઉપર ડાક્ટર બેકાર્મીએ તેના સાળાને મારવાને તબાકુડું તેન વાપરયુ હતું હોટેટોટ લોડો આ એર સાપને મારવાને વાપરે છે, એક નાલુ ગીપુ એક સાપ ઉપર નાખે અને બીજા ઉપર જો તેજ નખેને રીજળી પડ તો બને માપ એમ વખતે મરી જશે ! માળી લોડો છોડ કાઢને સોડા ન લાગે એવલા માટે જતુઓના નાશ કરના તબાકુ ખાતરમાં રાખે છે નાના બાળકને જરા ધાર પડ્યું હોય ત્યા તબાકુનો ગન લગાડેથી તે મરણુ પામ્યાના દાખવા અને ના છે હીચકારા સોલ્જરોને પેટ ઉપર મીંગાર નમગી સુકને ઉત્તી પેદા કરી લગાડના મેદાનમાં ન જવાના બહાના કાઢવાના ઘણા રીપોર્ટ થયેના છે, ઇ જ્યારે માહ્યો ત્યારથી આમ થાય છે તો શરીરની અદર જવાથી કેટલું નુકશાન થતું હશે ? હાન્ટર કનેગ જણાવે છે કે—“તબાકુ શ્વસિને મદીન કરે છે, જુહરાગનીના નાશ કરે છે, સ્વાદ અને મુગધી-ગસ અને ગધ-શક્તિને ઉગાડી નાખે છે, ચોહીને બગાડે છે, મગજને અસાન્ત બતાવે છે, દંઘને ક્ષીણ કરે છે, જ્ઞાનતત્ત્વોને ઉરકેરે છે, રનાયુઓને હીના-શિયિન કરે છે, ફેફસાને રૂધે છે, દ્રષ્ટિને ઝાખી કરે છે આમડાને વિમરી બનાવે છે હુમલા શરીરમાના દરેક અવયવ અને પેશી કે જેની સાથે તે સંબંધમાં આવે છે તેને મગાડે છે અને દોષિત કરે છે તબાકુની એગી અસરથી ચેતન્ય રક્તિ ઝોછી થાય છે, શુદ્ધિ બેહેર મારી જાય છે, જીદગી ટુંકી થાય છે, અને અત પણુ આવે છે” (Man the Masterpiece P. 301) વગી પ્રખ્યાત જર્મન કલાહારી વિદ્વાન ડૉ. યુષ કુન્હે જણાવે છે કે—“શરીરને માટે તબાકુ હમેશાં એર છે અને એરજ દશે તેની અદર “નાઈટ્રોટાર્ઝન” નામનું જે એર રહે છે તે દૂર કરવામાં શરીરને કષ્ટ કરવું પડે છે તેથી શરીરને અંતે ઇજા થવીજ જોઈએ આ ઉપરાંત હાન્ટરો સમીથ, રીચર્ડસન, ફ્રીમડેન, પીડક અને મીસોલી આદિ ઇંગ્લંડ અમેરીકો, ફ્રાન્સ અને જર્મનીના પ્રખ્યાત ડાક્ટરો અને રસાયણીઓએ તબાકુડું એર ઘણું તીવ્ર છે અને તેની શરીર ઉપર કેવી મારી અસર થાય છે,

સરી કેલ્વણી અને છુટાપણું.

૫

અસહજતા વખતમાં હિંદુસ્થાનમાં કેળવણીની પદ્ધતિ આ પ્રમાણે હતી, બ્રાહ્મણ વર્ગે પવિત્ર ધર્મનાં પુસ્તકો વેદ વગેરે, વ્યાકરણ, તત્ત્વજ્ઞાન, ઔષધ, ખગોળશાસ્ત્ર, વગેરેનો અભ્યાસ કરતા હતા, ક્ષત્રિયો લઘાઈની કળાની સાથે ધર્મના પુસ્તકો શીખતા હતા, કૃષિ કર્મ કરનારા તથા મેહેનતુ વર્ગના લોકો કળા હુન્નર તથા ધર્મના પુસ્તકો શીખતા હતા. આ ગોત્રજનુની ખુબી એની મેળેજ સમજાય છે. બ્રાહ્મણોની વિદ્યા આધુનિક સાધનો પુરાં પાડવાની શક્તિ ધરાવતી હતી, ક્ષત્રિયો શારિરિક શક્તિ પૂરી પાડતા હતા, વૈશ્ય લોકો પૃથ્વ સંપાદન કરતા હતા. બ્રાહ્મણને પોતાના જ્ઞાનથી પૈસો કમાવવાનો નહોતો પણ ખીજા વર્ગના લોકો તેમનું પાલન કરતા હતા. જ્યારે વસ્તીનું પ્રમાણ ઓછું હતું ત્યારે થોડા વિદ્વાન માણસોના નિભાવ કરવાનું ભારી પડતું નહોતું. હવે વખત ફેર્યો અથવા ફેરવ્યો ગયો છે. સાધુઓ-આચાર્યો-બ્રાહ્મણો વગેરે ભિક્ષકોની સ્થિતિએ પહોંચી ગયા છે, વર્તમાનપત્રોમાં તથા આ દેશમાં મુસાફરીએ આવતા વિદેશીજનોના લખાણોમાં ભિક્ષુકોની મોટી સંખ્યાના મોઝારો ઉઠી રહ્યા છે, આ નિરૂદ્ધો દેશનાં કેટલીકથી દોહતું ઉપર જાહેસા ભિક્ષુકો દરેક તાલમેલથી નકામી કઢાવે છે, આપનાર વગર કેળવાયલા દાન સત્પાત્રે થાય છે કે કુપાત્રે થાય છે, તેનો વિવેક નહીં સમજનાર હોવાથી કંઈપણ સારા પરિણામો આવાં દાનથી આવી શકતાં નથી અને દાન લેનારા નિરૂદ્ધો, વિદ્યા વિવેક શક્તિ હોવાથી આ નિર્ધનતામાં પેસતા દેશને મોટા મોઝારૂં થઈ પડ્યા છે.

દરેક વર્ગના લોકોને હાલમાં વિદ્યા કેવા પ્રકારની અપાય છે તે હવે આપણે તપાસીએ. જેથીરીતે અસહજમાં વેદ મોટે ગોખાંવી બજાવતા તેથી ગોખણ પદ્ધતિ સાથે તે વિદ્યાનો કંઈ અમલ થાય તેમ નથી હોતો. પદાર્થ વિજ્ઞાનનાં તત્ત્વો શીખવવામાં આવે છે. પણ તે એટલી અંધૂરી સ્થિતિમાં કે તેનું જ્ઞાન અમલમાં મુકી દેશની દોહતમાં વધારો કરનારા કળા કૌશલ્યવાળા વીર પુરૂષો કવચિતજ મળી આવશે. અંગ્રેજ ભાષા શીખવવામાં આવે છે. તે તેના બજાનારને અંગ્રેજ સરકારની કે. કોઈ પરદેશી વેંખારીની નોકરી મેળવવાને મુખ્ય સાધન જીત થાય છે. તેથી જે જ્ઞાન હાલમાં આપણે રચુલ અને કોલેજોમાં મેળવીએ છીએ, તેના મુખ્ય ઉપયોગ તો ખીજાની પરતંત્રતા નીચે તાબેદારીની નોકરી કરવામાંજ થાય છે.

કેટલીક ટેકનીકલ સ્કુલો, વેદાંત અને શીલ્પશાસ્ત્ર શીખવવાની કોલેજો છે. પણ તેની સંખ્યા ઘણી થોડી છે, અને તેની સરખામણીમાં તથા વસ્તીના પ્રમાણમાં ખીજી સાધારણ જ્ઞાન આપવાની સ્કુલો તથા કોલેજો વધારે છે. જે જ્ઞાન હાલ આપણને મળે છે તે આપણને દ્રુત ત્રણ આખતમાં ઉપયોગી બનાવે છે, શિક્ષક-વકીલ કે ખીજી નોકરીનો રોજગાર મેલવેલો. જે શ્રીમંતોને પોતાના દરજેજના નિર્પાંદની આપદનથી તેને તો આ જ્ઞાનની પદ્ધતિ ઘણી પસંદ કરવા જેવી છે; આથી પણ દીલગીર થવાનું છે; શું કેળવણીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એટલેજ છે કે શિક્ષક થવું, વકીલાત કરવી, કે ખીજાની તાબેદારીની નોકરી કરવી? જો આ દેશની બધી જરૂરીઆતો શિક્ષકો, વકીલો, અને નોકરીઆત માણસોથી સરી જતી હોય તો આગળ કંઈ મોલવાની જરૂર નથી; અરજી બહાલે તો આ દેશને જોઈએ તેના કરતાં શિક્ષકો, વકીલો, અને કલાકો કે

નોકરોની સંખ્યા ઘણીજ વધી ગઇ છે. પદાર્થ, વિજ્ઞાન જાણી સારી રીતે ખેતી કરી શકે તેવા ખેતુઓ અને સંપૂર્ણ કેળવણી પામેલા યાંત્રિકજનને ઉપયોગમાં આણનારાની મોટામાં મોટી જરૂર છે. તેથી સરકાર તથા લોકોની મોટી ફરજ અને મહેનત ટેકનીકલ કેળવણી આપવા તરફજ હોવી જોઈએ અને પરચુરસુ જ્ઞાન જે હાલમાં આપવામાં આવે છે તેની હદ રહેલી જોઈએ. પરચુરસુ જ્ઞાન અથવા જુદી જુદી માફાની ખુખી જાણવાનું જ્ઞાન ક્યારે જરૂરનું છે કે વસ્તીનું પ્રમાણ યૌકું હોય અને જરૂરીઆતો ઝાઝી હોય નહીં; પણ જ્યારે વસ્તી વધે છે અને લોકોને પેટ ભરવાને પણ પૂરતું મલકાના વાખા પડવા માંડ્યા છે. ત્યારે પદાર્થ વિજ્ઞાનને લગતી અથવા હુજર ઉદ્યોગની કેળવણીનો યોગ્યતા તો મહોટી ગણાવી જોઈએ અને સાધારણ કેળવણીએ તેની આગળ દંખાઇ મેસવું જોઈએ, જેનો તાજે દાખલો જર્મની તથા અમેરીકા બતાવે છે. પદાર્થ વિજ્ઞાન અને હુનર ઉદ્યોગની કેળવણી છૂટથી આપવાનું ધોરણ એ બન્ને દેશોમાં દાખલ થઈ પેહેલાં એ બન્ને દેશો બીજા દેશોનાં સરખામણીમાં ગરીબ હતા તે આજે સૌથી ધનાઢ્ય ગણાય છે. આ બે દેશોનો દાખલો લોકો કેમ ધનાઢ્ય થાય તે ખુલ્લી રીતે દર્શાવી આપે છે. હિંદુસ્થાનના દેશીઓ કેળવણી નથી તેઓ રાજદારી છૂટાપણ મેળવવાને નાજાયક છે આવી ખોટી દલાલ સરકારી સ્વાર્થ અધિકારીઓ તથા સ્વાર્થ એંગલો ઇન્ડિયનો આગળ મુખી આપણા ખુખીઓ વધારે છૂટાપણના હકો મેળવવા જે પ્રયત્ન કરે છે તેમાં આડે આવવાની નીચતા બતાવે છે; પણ તેમાં પોતેજ પોતાને નીચું જોવાડાવવા જેવું કરે છે. હિંદુસ્થાનની પ્રજા આગળ પુરાતન કાળથી, ધર્મ, નીતિ અને ઉદ્યોગ વેપારની બાબતમાં દુનિયાની સર્વ પ્રજા કરતાં આગળ પડતી હતી એ તો હિંદુસ્થાનના કાળા માણસોને આજે મૂર્ખ અજ્ઞાન કહેવા નીકળેલાઓને પણ નીચું મોં કરીને સ્વીકાર્યા વગર છૂટકો મળી. આવી સુધરેલી અને આગળ વધેલી પ્રજા હવે અંગ્રેજ હકુમત નીચે આવ્યા પછી અજ્ઞાન કેમ કહેવાવા લાગી તેનું કારણ તેના દાલના રાજ્યકરવાનીજ પદ્ધતિને આધીન છે, રાજ્યએ રૈયતને ખર્ચ જ્ઞાન આપી કેળવવી જોઈએ તેને બદલે લરકરી ખરચ વધારવા અને કેળવણી ખરચની કાપકપ, યુનીવર્સિટી બીજા જેવાં બીજો ખાસ કરી ઉંચી કેળવણી મોટી કરી સાધારણ સ્થીતિના માણસો તે લાઇ ન શકે તેવા ધોરણો રચવા, માસ એજ્યુકેશન નીચ અને ઉંચ બધાજ પ્રાથમિક કેળવણી નો ઉપયોગ નેટલી શીખી શકે તેવી વ્યવસ્થા કરતી વખતે સરકારની તીજેરી ખાલી અને બીજા ખરચો વખતે હિંદુસ્થાનની ત્રીજેરીમાં લીલા લેહેર. હિંદુસ્થાનના રાજ્ય કરતાએ રૈયતને અજ્ઞાન બનાવી છે અને મુર્ખ રાખી છે એમાં વાંક સરકારની પોતાની પોલીસીનો છે! “તરતાં આવડયા ત્રગર પાણીમાં ઉતરીશ નહીં” તરતાં શીખવનાર તે શીખવતો નથી અને જરવાની યોગ્યતા આવ્યા ત્રગર પાણીમાં ઉતરવા દેતો નથી; એજ્યુકેશન આપવાનું, જનસમુહને કેળવવાનું સરકારના હાથમાં છે અને તે સરકાર પોતાની ફરજ જાણી જોઈને બજાવતી નથી તેથી લોકો અજ્ઞાન છે એમ આ દેશનીજ સરકાર કરે છે. માયાવજ પોતાના છોકરાને ગાંડો ઠરાવે ત્યારે પછી આખી દુનીયા પણ તેને ગાંડો ગણી તેનો કંકરો કાઢી નાંખે! તેવી સ્થીતિ આ દેશના લોકોની છે. તેનો ધડો દુનીયામાં કંઈ થતો નથી. કાઇ કહેશે કે જો સરકાર કેળવણી આપવાની કાળજી નહીં રાખતી હોય તો લોકોએ પોત પોતાની મગ વડ કરી લેવી પરંતુ હિંદુસ્થાનના વતનીઓ પાસે આંડા અને સીધા કરો મેલી ફટલી મોટી રકમ સરકાર લે છે તેનો ખ્યાલ કરો. એક રૂપીઆમાંથી દસ આના નીકળી જાય છે અને

તે યાને માટે? દૈયતા જાનમાલ ને નીનિના રક્ષણ માટે, જાનમાન ને જાતિનું રક્ષણ ઉચી કેળવણીથી થાય તે સરકાર આપતી નથી એટલે કે રૂપે લીધેલા પૈસાનો જે ઉપયોગ થયે એકઠાં તે થતો નથી પછી લોકો પોતાની સમસ્યા કરી લેવાના વધુ સાધન ક્યાથી લાવે?

સરકારી સ્કુલ અને કોલેજોમાં બહુ વજાબીત-નોકરી કે વૈદુ કરવાવાળા કંઈ દેશની દોલતમાં વધારો કરનારા યતા નથી એવો દેશની દોલત ખાનારા છે જે શાળા અને કોલેજોમાંથી હોશીઆર કારીગરો, રસાયણ શાસ્ત્રીઓ, પદાર્થ વિજ્ઞાન જાણવાવાળા એન્જિન્યેરો, ખેતીવાડી સુધારી શકે તેવા રોકાણરો બહાર પડે અને આ દેશનો બનેલો માત્ર કોઈપણ બીજા દેશોમાં વેચી પરદેશથી ધસેા ધસડી લાવે તેવીજ શાળા અને કોલેજો દેશની દોલત વધારનારી ગણાયો

ઈતિહાસ બહુલા રિવાર્યોમાં સારી પેઢીમાં જાણના હોવા બેઠાં એ જીગીરા ટાપુઓમાં પ્રજા કામ મંડળની મદદથી રાજ્ય ચાલવા માડ્યું ત્યારે કેળવણીનો ત્યાં કેટલો ફેલાવો હતો? પછત પડેલા ગેહરોને બાળુએ મુકી એકલા લડન શેઠરને પાસીશું તો સને ૧૮૬૦ માં છોકરાઓની કુલ સંખ્યાનો પોણો ભાગ કેળવણી વગરજ ઉછરતો હતો. પીમ અને હિંમ્પ ડન જેના વખતથી ધોત્સુસર રચાયેલી મરકાર (કોન્સ્ટીટ્યુશન ગવર્નમેન્ટ) ને માટે ગભીર ઝગડાઓ ઉઠ્યા ત્યારે ઈંગ્લાડમાં સ્કુલોની મંખ્યા યોગક સેંકડાથી ગણાતી હતી, એકવર્ડ ધી સીકરેન્થના વખતમાં ૩૫૯ થી વધારે શાળાઓ ભાગ્યેજ હતી, કેળવણીના સાધનો આવા જુજ છતાં ઈંગ્લાડમાં તે વખતે હાઉસ ઓફ કોમન્સ (પ્રજાકામ મંડળ) હરતીમાં હતું માણુ સની મત્તા વધતી જાય છે તેમ તેમ તે સત્તા નીભાવવાને વિદ્યા તથા બુદ્ધિની જરૂર પડે છે એટલે પ્રથમ સત્તા મગે તો સાર પગીજ તે જ લાગવવાને માણુસને પોતાનું મન કેળવવું પડે, તથા પોતાની બીજી શક્તિઓ વધારવી પડે છે એટલે કેળવણી સત્તામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઈંગ્લાડના લોકો મા તેમજ યહુ છે હવે આપણી પાસે એ લોકો પ્રજામીય છુટાપછુટાના વધારે સારા હકો આપતા પેહેલા કેળવણીનો જે વાક કાટે છે તે કેટલો પાયા વગરનો છે એકવાર હકો આપે તો પછી તે જાળવવાને અને સંભાળવાને હિંદુસ્થાનના વતનીઓ તે આપો આપ કેળવાયલા થશે

D M P

હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ અને ઘરગણતું ઉદ્યોગો.

હિંદુસ્તાન દેશ, આ આર્ય જામિ એકવાર આખાઈ અને સુષ્ટિ હતી, બુદ્ધિ, વિદ્યા સ્વદેશપ્રેમ, સ્વદેશાભિમાન, સમૃદ્ધિ અને ચાતુર્ય વગેરે એ આખાઈના કારણો હતા. આર્યજામિ ઉપર લયકર રાત્રિરૂપી નિરાશાએ પોતાનો અમન બેસાડ્યો કે જેના સખત અમ લમાંથી એનો છૂટકારો ક્યારે થશે તે અશક્યજ લાગ્યું નિરાશાના ખોળામાં બંધકર રાત્રિ ગણી વહાતી આર્યજામિ સેકડો વર્ષ થયા ગાદ નિદ્રામાં સુતી છે, પરંતુ પરમેશ્વરનો આભાર માનવાનો સમય આવી લાગ્યો છે એ લયકર રાત્રિના કાળા વાદળાના કીનારા ઉપર આર્ય રૂપી મજાકાના કીરણો ફુટતા હોય તેમ રનાસ દેખાવા માડી છે નિરાશાની રાત્રીમાંથી આશાની સ્ફુલ્લ ઉદય પામશે તેનો આશાસ દષ્ટિ મર્યાદા ઉપર કંઈ ઝાખો દેખાવા માડ્યો

જે અને સેંકડો વર્ષના આગસ્યનો ત્યાગ કરી વહાલી આર્થબુદ્ધિ હવે ઉદયે એમ મન લાસવા માંડ્યું છે. જ્યારે સર્વ દીશમાં આ તક આવતી જોઇ આનંદના મંગળ ગીતો રો દૂતો ગાવા માંડ્યા છે ત્યારે હિંદુ ગ્રહકર્મમારની પ્રધાન, ધરની રાણી, આર્થ સ્ત્રીઓ, સ્વરાથી ગતીમાન ચમલી પણો નિરવંક ગુમાવી શું સુષ્ક રહેશે ? આ સોનેરી તક સંપૂર્ણ રીતે હાથમાં લઇ આર્થ મહિલાઓ પશુ પોતાનો બધો ગુરસો બહાર પાડવા શું આમ નહીં આવે ? જે વખતને તેના આગળના વાળના ગુચ્છાથી પકડી નહીં લેવામાં આવે તે આપણી બધી હીલચાલો હવે વગરની યાદ પડશે અને છેવટે ભાંગીજ પડશે.

પુરાણ વખતની આર્થ સ્ત્રીઓ સંસારીક અને કેળવણીને લગતા સવાલોમાં આગ પડતો ભાગ બજાવતી હતી, પરન્તુ, જમાનાની ગુલામગીરીની બેડી-પરદેશી રાખવાના ભાર્ય તેમના ધણીઓએ અધમતાને પામ્યા તો સ્ત્રીઓ તો હવે વગરની મુગી મુતળાઓ, તેમન સ્ત્રીઓના રમવાનાં રમકડાં રૂપે પોતાનું જીવન ગણે તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. આ-સ્થિતિએ પહોંચવા છતાં સ્પર્દેશ પ્રેમનો જે છુપો વિજળીક પ્રસાદ તેમનામાં હતો તે આ અધકારમાં સ્વપ્રકાશથી આર્થબુદ્ધિએ જરા ગતિ ગતાની પોતાનામાં જીવન તત્ત્વ છે એ દેખાડતાં ખુપે વિજળીક પ્રસાદ બહાર પડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા છે તથા આ માતૃ ભૂમિ તરફ પોતાની સ્ત્રી દુરજ છે તેની જવાબદારી આર્થ મહિલાઓ સમજવા લાગી છે.

હાલની આર્થ મહિલાઓ તો ધણી અધમ સ્ત્રીતીએ છે એવો જાનો ગોણ લોકો માં છે પણ હવે તેઓને માલમ પડશે કે સ્ત્રીઓના જે ગુણોની અસરથી મહોરી મહોરી પ્રભાએ હમી પદવીએ ચઢી છે તે એટલે ગુણો તેમનામાંથી જતા રહ્યા નથી. સ્પર્દેશી હીલચાલને પણ કરવા આર્થ સ્ત્રીઓ આગળ પડવા માંડી છે. પોતાના કામગીરી આર્થ પુત્રોને પોતાની માતૃ ભૂમિ તરફ અડગ પ્રેમ રાખવા શીખવવા લાગી છે. જાપાનની હાલની ચંદની સ્ત્રીઓ જોઈ લાગે જાપાનની સ્ત્રીઓને આવડારી છે. હાલમાં જાપાન દેશને માથે આવી ગયલા કદા કડીના સમયમાંથી છુટકા કરનાર તેઓનો સ્વાર્થ ત્યાગ અને માતૃભૂમિ તરફનો અડગ પ્રેમ એ બે ગુણો હતા. હિંદુસ્થાન દેશનો પુનરાદાર કરવાને જાપાની સ્ત્રીઓના જેવા ગુણો આર્થ મહિલામાં પરમેશ્વર જલદી મુકે !

લગભગ એકસો વર્ષ થયાં આ હિંદુસ્થાન પશ્ચિમની સદૃષી સુધરેલી પ્રજાના અમલ નીચે છે. તેપણ આશ્ચર્ય પામવા જેવી મોટી બીના એ છે કે પશ્ચિમ દેશનાં સુધારાના મુખ્ય સુદા આર્થ પ્રજામાં દાખલ કરવાને તે નિષ્ફળ થઈ છે, અને સ્પર્દેશી હુન્નર ઉદ્યોગ વધારવાના ગુરુસાનો સોચનીય દુકાળ પ્રસરી રહ્યો છે. કારીગરી, ખેતી કે ખનીજ ક્ષામાંજ દેશીઓ આવા સુધરેલા રાજ્ય અમલ નીચે પોતાની જાત મેહેનતથી આગળ પડવા શીખ્યાંજ નહીં એ કોની શિક્ષણ પદ્ધતીનો દોષ કાઢવો ?

હિંદુસ્થાનમાં નીકળેલી મોટી રેલ્વે, મોટો કે ખીજાં કારખાનામાં જ્યાં જોશો ત્યાં કંઈ તે સંગ્રહીય જોખરો ને સાંચાકામ, કાંતો અંગ્રેજની દેખરેખ નીચે વહીવટ આ જણે અશ્વ જણેમાંથી એક બે કારણો તો બનેલાંજ છે, આમાં અપવાદ હશે પણ તે ધણો જીન.

હિંદુસ્થાનના વતનીઓમાં મગજની માણ સંહિત નથી એવું અનુમાન ઉપર લખ્યા પ્રમાણે કરી શકાતું નથી. ચીન દેશના વતનીઓની પેઠે આર્થ લોકોને પણ જુના જમાનાનો સુધારો વારસામાં મળેલો છે. ચીનાઓમાં અને હિંદુસ્થાનના વતનીઓમાં ફેર એટલે છે કે

ચીના લોકો અથવા શ્રદ્ધા રાખી પોતાની જુની બાબતને મંજૂર નાહતી વળગી રહ્યા છે પરંતુ હિંદુસ્તાનના વતનીઓ તો નવું અને સુધરેલું તત્વ દાખલ કરવા તૈયાર છે. હિંદુસ્તાનના ખીજા ભાગો કરતા બંગાળમાં હુન્નર ઉદ્યોગ તરફ લોકોનું વધુ ઝોણું છે, પણ અંગ્રેજ શીક્ષણનો ફેલાવો એ પ્રાંતમાં થયો છે અને જે પાશ્વિમોલ સુધારાઓ હતા પચાસ વર્ષમાં હિંદુસ્તાનમાં દાખલ થયા છે તેનું ખીજા ભાગ રોપાઈ જઈ ગયું થયા પછી ખીજા ભાગમાં ફેલાયા છે. બાળ વિધવાના પુનઃવિવાહની દીક્ષાલાલ લાંચીજ શરૂ થઈ, ચાલતા આવેલા માતિરૂપ બંધોનો જે સેંકડો વર્ષ થયાં હિંદુ સંસારીક બંધારણની સાથે સંબંધ નોંધાયેલા છે તેની સામે લડાઈ ખીજા જગા કરતાં લાંબા વધારે જુરસાથી અને અસરકારક રીતે લડાય છે, બંગાળમાં શ્રેષ્ઠ શુદ્ધિની લાપકાત ધરાવનારા નરવીરોનો તોટો નથી અને તે પણ સફાઈદાર યુરોપની શુદ્ધિ કરતા સેહેજ પણ ઉતરે તેવી નથી.

હિંદુસ્તાનના લોકોજ નવાં સાહસો ઉપાડવા બેપરવાઈ બતાવે છે એ આશ્ચર્ય તદ્દન ખોટાજ સુકવામાં આવે છે. એ લોકોમાં જે સુધારો વારસામાં ઉતરેલો છે તે ખીજા જુના સુધારાની માફક ઉદ્યોગના તત્વો રહીત છે, પૈસો મેળવવાને માટે ધંધો કરવાને તેઓ હતાકાઈ સમજતા આવ્યા છે, ધંધો, વેહેંપાર, હુન્નરકળા ઉતરતી પંકેતીના લોકોજ કરતા હતા, અને હિંદુસ્તાનની ઉંચી માતીઓ પશ્ચિમ તરફનું કેળવણીનું ઉંચું તત્વ શીખવા તરફ વળી ખરી પણ તેની સાથે હુન્નરઉદ્યોગની કેળવણીનો વધારો ઇંધો નહીં. કલમના ગોદા મારવાના ધંધાની મેહેનત કરવાનીજ આપણા લોકોને ટેવ પડી ગઈ છે. જ્યારે કાંઈ હુન્નર ઉદ્યોગની યુક્તિ બહાર પડે અને એવી યુક્તિમાં તેમની મદદ માંગવામાં આવે કે તેની તરફ આંખ આઘાકાન કરતા આવ્યા છે. કળ રહીત શુભાસ્તીએ બંગાળ છલાકાતું ઉછળતું જુવાન લોકો યુરોપી લીધું છે. એ લોકોની આ લુલથી હિંદુસ્તાનને આજે જે સોસલું પડે છે તેનો બદલો કેળવણી આપશે ? આને માટે હવે આર્થ મહિલાઓએ તૈયાર થવાનું છે. પોતાના દાખલાથી પોતાના પુત્રોને નોકરી તરફ ધીંકાર બંતાવતા શીખવવાનું છે. જો માતાઓ પોતાના પુત્રોને અને પતિઓ પોતાના પતિને નોકરીની શુભામંજીરી કરતાં સ્વાવલંબી થવાને ઉપદેશ કરશે, કાંઈ પણ ધંધો વ્યાપારમાં જોડાઈ તે ધંધો શીખી ધંધો કરતાં શીખવશે તોજ આપણા દેશને હુન્નર-ઉદ્યોગ સજીવ થશે. જો સ્ત્રીઓ પોતેજ પરદેશી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવાની હઠ લઈ બેશસે અને સ્વદેશની બનેલી વસ્તુઓ વાપરતાં શીખશે તોજ આપણા દેશમાં ઉભી થયેલી સ્વદેશી હીલચાલ પગમર થશે. આ બાજત સાધારણ સ્ત્રીઓના કુટુંબોથી તે છેક શ્રીમંત શેઠી-આઓના કુટુંબની સ્ત્રીઓએ મંજૂર નાહતી ઉપાડી લેવી જોઈએ. સ્ત્રીઓના વિલાસ વિભૂવ અને શોખને માટે કરોડો રૂપિયાની પરદેશી વસ્તુઓ આ દેશને લુંટી તોરાજ કરે છે તે આપણા દેશની સ્ત્રીઓએજ સમજનું જોઈએ. બંગાળમાં હજારો બલકે લાખો સ્ત્રીઓ પરદેશી વસ્તુઓનો લાગ કરી બેઠી છે. ત્યારે આપણા દેશની સ્ત્રીઓ તેમ કરવામાં તદ્દન પછાત છે. તેમણે જોગ્યું થઈ સ્વદેશી વસ્તુઓનો સ્વિકાર કરવાની ધણીજ અગત્ય છે.

एक स्वदेश भक्त छिने फांसी !

રશિયામાં જે અર્થાતિ ચાલી રહી છે તે પ્રત્યેક મનુષ્યને વિદિત છે. વિશાળ પ્રજા ઉપર રાજ્ય કરવું, પ્રજાને પોતાની ઇચ્છાનુરૂપ દુઃખ આપવું, પ્રજાની દાદ ફરીઆદ સાંભળવી નહિ, પ્રજા ઉપર કરોનો-Taxes-નો ભાર વધાર્યા જવો, પ્રજાની ઉન્નતિનો વિચાર કરતો નહિ, પ્રજા દાદ માંગે-હક માંગે-સારે તેના ઉપર વાઘ જેવા સિપાઇઓ છોડી ત્રાસ આપવો, હુન્નર ઉદ્યોગનું રક્ષણ-ભક્ષણ નહિ-કરી પ્રજાને પૈસેટકે સુખી કરવી અને દિનપ્રતિદિન રાજાને ઉચિત એવા દિવ્ય ગુણ ધારણ કરી “પ્રજાના સુખમાં મ્હારું સુખ” એવું નહિ સમજનાર મુર્ખ રાજાની પ્રજા, એક સમયે કેવી વિકરી ત્રાસ છે, કેવીરીતે રાજાની આજ્ઞા રહાસુ, અસ્ત્ર સ્ત્ર સ્ત્ર ઉભી થાય છે તેનો ચિતાર, હમણા રશિયાની પ્રજા સારી પેઠે જતાવી રહી છે. રશિયા એક મ્હોટો-વિશાળ પ્રદેશ છે રાજ્ય વધારવાની પણ પ્રજાને સુખી નહિ કરવાની અને તેને ગુલામગીરીની ઝુંસરીમાં હમેશા રાખવાની ઇચ્છાવાળા ઝારે, વરસોનાં વરસો થયાં પ્રજાના પ્યા-જળી હકકો આપવાની દરકાર કીધી નથી, તેણે પ્રજાને હમેશાં નિયોજવાની નીતિ ગૃહણ કરી પણ પ્રજાને સુખી-ભરંપૂર-કરવાની નીતિ ગૃહણ કરી નહિ, તેણે જમીનનું મેહેસુલ સખતાઇથી વસુલ કરવાના ઉપાયો લીધા હતા પણ તેજ જમીનમાંથી વધુ પાક ઉત્પન્ન કરવાના માર્ગ લીધા નથી, તેણે પ્રજા પાસેથી કર વસુલ કરવાના કરમ રસ્તા લીધા હતા પણ પ્રજાનાં ગર્જવાં શી રીતે છઠ્ઠકાય તેવા માર્ગનું ચિતન પણ કર્યું નથી. ઝાર એ રશિયાનો રાજા છે. રાજા એ દેવાંથી પુરુષ છે. દેવની ફરજ છેકે સેવકજનો ઉપર તુષ્ઠ માન ધનું અને તેમના સંકલ્પની સિદ્ધિ કરી આપવી. દેવાની ઉપાસના કરનાર અસૂરોને પણ સિદ્ધિ મળી હતી પણ સાગ્રતના દેવો, સાધિક લાવવાળા ઉપાસકોને પણ સિદ્ધિ ન આપે ત્યારે તેને દેવ કેમ કહેવાય? પ્રજા જેની ભક્તિ કરે, શુદ્ધ મનથી મ્હાય અને નિત્ય જેની આજ્ઞા માને તેજ દેવ, પ્રજા રૂપ ઉપાસકનો છળ કરે, પ્રજા સાથે પ્રપચ રમે અને એવા પાપકર્મ કરી વિકારવાળા થાય તો પછી ઉપાસકના હૃદયમાં પણ દેવતા હૃદયની નિષ્કૃરતા, પાપ, પ્રપચ અને છળકપટ સમજના વિના રહેતો નથી જે ઉપાસક અનન્ય લાવે, વિશુદ્ધ ચિત્તે ભક્તિ કરે છે તે પછી કાં તો સૂર હોય કે અસૂર હોય તો પણ તેને સિદ્ધિ મળે છે જગતની પ્રજાઓ પોતાના રાજાને દેવત્વ માને, તેની ઉપાસના કરે, તેના પ્રતિ ભક્તિ બતાવે અને તેના વચનોને શિરોમાન્ય ગણે અને તેજ દેવત્વ રાજા ઉપાસક પ્રજાને પ્રપચ જળમાં લપટાવી ઘર ન આવે ત્યારે પછી ઉપાસકના હૃદયને જાણી જઈ, દેવપ્રતિ અત્યુચિત વ્યવહાર કરે તો તેમાં અન્યાય નથી. તે સર્વથા ન્યાય રૂપજ છે.

રશિયાની પ્રજાએ પોતાના દેવ-રાજા-ઝારની એવીજ ઉપાસના કરી, એક વર્ષ નહિ પણ અનેક વર્ષ, એક વખત નહિ પણ અનેક વખત, એક હૃદયે નહિ પણ અનેક હૃદયે, અને એક મુખે નહિ પણ અનેક મુખે ભક્તિ, ઉપાસના કરવા છતાં પણ ઝારે પોતાની પ્રજાને ગુલામગીરીની ઝુંસરીમાંથી ઉદ્ધાર કરવાની યૌગ્ય કરી નહિ ત્યારે રશિયાન પ્રજાનાં વિદ્વાન, કા મુર્ખ, કાં બકિલ કા બેરિસ્ટર, કા વ્યાપારી કા એકૃત, સઘળા જાતિની પ્રજાના હૃદય રાજાના વર્તનથી સુખ થઈ એકદમ રાજશક્તિ વિરુદ્ધ ઉઠી ઉભા થયા, પોતાના હક માટે, પોતાના હૃદય માટે, પોતાના સુખ માટે અને સ્વાતંત્ર્ય માટે ફાય, મનોવાક્યે, અસ્ત્ર, સ્ત્ર સ્ત્ર ઉભા

જુવા. સંમસ્ત રાજ્યમાં અસતોષ ફેલાઈ ગયો. એ અસતોષના અગ્નિએ ધીમે ધીમે પ્રચંડ-સ્વરૂપ લીધું અને તે એટલે સુધી કે હળવે બળે લાખો નિર્દોશ માણસોનાં લોહીની નદીઓ વહી અને છેલ્લે રાજના પ્રાણનાથ-કરવાનું કાવતરું પણ રચાડું ! પ્રજાના હૃદયમાં અસતોષની અગ્નિ આટલે સુધી જવાનું કારણ માત્ર સ્વાર્થોષ રાજનું બેદાદપણું છે. પ્રજાની ફરિયાદોને વરસોનાં વરસો સુધી લટકતી રાખવી, મ્હોડાની માંત્ર, સહનુભૂતિ આપવી એજ પ્રજાના હૃદયમાં અગ્નિ ઉત્પન્ન કરવાનું બીજ છે. એક વખત વૃક્ષનું બીજ રોપામા પછી વિશાળ વૃક્ષ થાય છે અને તેની શાખા પ્રજાના લાંબા વિસ્તારમાં ફેલાય છે. તેજ પ્રમાણે રશિયન પ્રજાના હૃદયમાં રોપાયેલા અસતોષનાં બીજનું પણ થયું છે. એક વખત પ્રચંડ અગ્નિ ફેલાયા પછી તેને શાંત કરવું મહા કઠિણ થઈ પડે છે તેજ પ્રમાણે રશિયાની પ્રજામાં ફેલાયેલા અગ્નિનું પણ થયું છે. અસતોષનો અગ્નિ તે સ્વદેશભિમાન છે. સ્વદેશ પ્રતિ અભિમાન એ મૂર્ખમાં મૂર્ખ મનુષ્યને પણ હોય છે પશ્ચિમ તરફના પ્રદેશોમાંજ નહિ પણ પૂર્વ તરફના પ્રદેશોમાં પણ સ્વદેશભિમાનનું બીજ ઉત્પન્ન થાય એ સ્વભાવિક છે. પોતાના દેશને મ્હાલો અને તેની ઉન્નતિ કરવી એ સુધરેલા પુરુષોના મનથી મ્હોટા મ્હોટા અને સૌથી પહેલું કર્તવ્ય ગણાય છે. પણ પ્રજાની ફરિયાદોને દાદ ન આપવી અને તેને પૈસે ટકે સુખી ન કરવી એ તત્વજ્ઞાનીઓના મનથી અધમમાં અધમ કાર્ય ગણાય છે. રશિયાના ઝારે તેવું અધમમાં અધમ કાર્ય કરતાં આજે તેની અને તેના દેશની એવી સ્થિતિ થઈ પડી છે કે જેથી પોતાના દેશને મ્હાનાર-રશિયન વિદ્વાનોના-હૃદયમાં ઝાર કોઈ નબળા હૃદયનો, વિચાર વગરનો સ્વાર્થોષ અને પ્રપંચી રાજા છે એવો નિશ્ચય થઈ ગયો છે અને તેને પરિણામેજ લાંબી પ્રજા, રાજશક્તિ વિરૂદ્ધ મજબૂત પ્રજા મરણી થવાની રહી છે.

રશિયન પ્રજામાંથી રાજલક્ષિતનો લોપ થઈ ગયો છે, તે માત્ર પુરુષોના હૃદયમાંજ નહિ પણ સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓના હૃદયમાં પણ તેમજ થયું છે. રશિયન વર્તમાન પત્રોદ્વારા હમણાં જે સમાચાર બહાર પડ્યા છે તે ઉપરથી એક એવી દેશલક્ષત વીરનારીના ફ્રાંસીએ જવાના સમાચાર વાંચી સુધરેલા દેશલક્ષત અને રાજલક્ષત પુરુષોને આશ્ચર્ય થયા વિના રહેશે નહિ. સ્વદેશ અને સ્વધર્મની રક્ષા કરવાને જગતના ઇતિહાસોનું અવલોકન કરનાર બોધ ગ્રંથકા છે કે હિંદુસ્તાનની રાજપૂત રમણીઓમાં તેવું વીરત્વ અને શુરત્વ હતું. પરંતુ રશિયન દેશ-ભક્ત મિસ ડૉપ્લીઆ નિકૉલ્દોનું ચરિત્ર વાંચનારને જણાશે કે આધુનિક સમયે પણ જગતની છાતી ઉપર, હિંદુસ્તાનની રાજપૂત કુલાંગના જેવી કોઈક વીરમ્મદ વડે મસ્ત થયેલી દેશભક્ત રમણીનું અસ્તિત્વ છે ખરું. મિસ ડૉપ્લીઆ રશિયાની રાજકીયકારક મંડળાની એક પ્રમુખ સભાસદ હતી. લાંબા સમયથી તે ઝાર અને રાજકર્મચારીઓના પ્રપંચી વર્તનથી, પ્રજાને દાદ નહીં આપનારા રાજકારભારી મંડળના કારસ્થાનથી સારી પેઠે વાકેફ હતી. એજ વીરનારીએ હમણાં મોસ્કો શહેરના ગવર્નર જનરલ મીંચીનનો-અધનેમાષ્ટના ગોળા વડે છવ લીધો છે. આ શુન્દા માટે તેની તપાસ થઈ રશિયન સરકારે તેને ફ્રાંસીની શિક્ષા કરી છે. સેન્ટપિટર્સબર્ગની કોર્ટે તેને શિક્ષા કરી તે વખતે એ વીર બાઈએ ન્યાયાધીશ તરફ કોઈ ભરિત મુખ મુદ્રાએ નિરપણે કહ્યું હતું કે:- હું રાજકીયકારક મંડળાની એક સભાસદ છું. ઝારને નામે અજ્ઞાન અને નિરપરાધી લોકોને ઠગવા માટે જે અધિકારીઓ નિમવામાં આવ્યા છે. તે અધિકારીઓનો નાશ કરવા માટેજ અમારી મંડળી છે. અને તેમાં હું સામેલ છું. મી. મીનનું પુન મેં શા માટે કહ્યું તેવું કારણ એ છે કે: ગયા ડિસેમ્બર મહિનામાં મોસ્કો

શહેરમાં નિરપરાધી મનુષ્યોનાં ખુન કરવામાં આવ્યાં તે સ્વખાને ખબર છે. તે વખતે જોયે પોતાના કોઈ કદા દુરમન સાથેજ લઢતા હોય તે પ્રમાણે જનરલ મીન વિગેરેનું, વર્તન હતું. તે પ્રસંગે હજારો લોકો માર્યાગયા. તે માટે મહારો એવો પ્રશ્ન છે કે મોરકાના એ લોકોને અધિકારીઓએ શા માટે મારી નાંખ્યા? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળશે કે તે લોકોએ ખંડ કર્યું તેથી માર્યા પરંતુ તે લોકોએ ખંડ ન કરવું તો શું કરવું? સરકારે તે લોકોને અજ્ઞાનતાના અને દ્રાવિડતાના પર્વત નીચે દબાવી રાખ્યા છે, બીજા નિકાલસના જાહેરનામા વડે અને સરકારના રાજકીય પ્રયત્ન વડે તેઓને અનેક વખત ફસાવ્યા છે! આવી સ્થિતિમાં હોવાથી તેઓએ પોતાના ઉપર જીલમ કરનારાઓ વિરુદ્ધ ખંડ ન કરવું ત્યારે શું કરવું? તે લોકો પોતાની સ્વતંત્રતા માટે લઢતા હતા. જે લોકો પોતાની સ્વતંત્રતા માટે લઢતા હતા, તેમને જ મી. મીને મારી નાંખ્યા છે, અને તેથી જ મેં મી. મી.ને મારી નાંખ્યો છે. તે લોકો નિરપરાધી હતા. નિરપરાધી લોકો-પ્રજાના લોહી વડે મોરકાના રરતાઓ બીજાંવવામાં આવ્યા હતા. તેથી જ મેં તેનો પ્રાણ લીધો છે. મહેને કેદ પકડ્યા પછી એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે જનરલ મીનને મારવાનો તમે કોણે અધિકાર આપ્યો હતો? આ પ્રશ્નનો ઉત્તરમાં હું પુછું છું કે સરકાર જે પ્રયત્નો કરે છે, તેનો પ્રતિબંધ કરવા માટે એ શિવાય બીજા માર્ગ નથી! અમે તે અમારી ખુશીથી કરતા નથી, એવો માર્ગ લેવાનું સરકારજ અમને શિખવે છે. પરંતુ બીજાને મારવાનો અધિકાર મહેને કોણે આપ્યો એવો પ્રશ્ન મને પુછવામાં આવે છે, તેજ પ્રમાણે હું પછુ તમને પુછુ છું કે પ્રજાને વરસોના વરસો સુધી અગાંધકારમાં રાખી મુકવાનો, તેમને ગરિબ-દરિદ્રી-કરવાનો, કેદખાનામાં મોકલવા, દેશનિકાલ કરવાનો, કાળે પાણીએ મોકલવાનો, ફાંસી દેવાનો, અને તોપ બદુકની ગોલીઓ વડે મારી નાંખવાનો તમને કોણે અધિકાર આપ્યો છે! તમે તે અધિકાર જાપ્તદસ્તીથી મેળવ્યો છે, મરજીમાં આવે તેવા કાયદા કરીને તેજ કાયદાને કાયદાસર કહો છો, ધર્માધિકારીઓએ તેના ઉપર ધર્મની પવિત્રતાનું આશીર્વાદ કર્યું છે, પરંતુ હંમણાં પ્રજાનો એક નવિન હક્ક ઉત્પન્ન થયો છે, અને તે તમારા હંમણાના કૂરપણા કરતાં કેટલા ગણો વધારે ઉત્તમ છે? એ પવિત્ર હક્કને સમૂળ ઉત્તેજન કરવા માટે તમે હંમણાં પ્રયત્ન કર્યો છે પરંતુ અમે તે કૂરપણ-કદીપણ યશસ્વિ થવા દેનાર નથી. ટ્રેનિંગ કોલેજનું માંડે શિક્ષણ સંસ્પૃત થયા પછી વેગલેના એક ગામની ગાળામાં મહેને સ્ત્રી શિક્ષકની જગ્યા મળી. આ પ્રાંતના લોકોનું સ્વત્વ અને ગૃહસ્ત્ર નષ્ટ કરવા માટે, સરકારના પ્રયત્ન આવું હોવાથી લાંબા વિદ્યાર્થીઓને તેમની પોતાની માનુષ્યા ન શિખવતાં માત્ર રશિયન ભાષા શિખવવાનો મહેને હુકમ મળ્યો હતો. તે પ્રાંતની પ્રજાનું દરિદ્ર એક મહાઈ હૃદય ચિરાઈ ગયું તેમની પોતાની જમીનો નહોતી. તેઓ માછીમારનો ધંધો કરી પેટ ભરતા હતા. પોતાની સ્થિતિ આટલી બધી બગડેલી હોવા છતાં તેઓ સ્વસ્થ કેમ બેશી રહ્યા હતા તેનું મહેને મોટું આશ્ચર્ય લાગ્યું હતું. તેમની ભાષાથી હું અજ્ઞાન હોવાથી તે માટે મહેને કાંઈ પુછપરછ કરી નહિં. હું માત્ર શાળામાં નોકરી કરતી પછુ તે કીક લાગતું નહોતું. કારણકે હું લાંબા વિદ્યાર્થીઓને રશિયન ભાષા શિખવતી હતી અને જોરજીલમથી બીજા બાળાનું અધ્યયન કરનાર નહાતાં નહાતાં બાળકોની મહેને દયા આવતી. ત્યારે તે બિચારા બાળકો મહારા રહાણુ જોતાં ત્યારે જાણે-અમારી ભાષા તમે અમને કદી શિખવા દેતાં નથી? આવો પ્રશ્ન અતિ દીન પશુથી કરતાં જણાતાં. તેમને રશિયન નહાનામાં નહાના બનાવેલી મદદિતી હોવી એક એ

પણ તેમના પોતાના દેશના ઇતિહાસ સંબંધી કાંઈપણ શિખવવું નહિં એ જાણી મૂકે બહુ દુઃખ થતું. સાર પછી કેટલેક દિવસે ખુદ રશિયામાં મહારી બદલી થઈ. પરંતુ ત્યાં મહારા ઉપર ઘણો સખત પહેરો રાખ્યો હતો. નિશાળ સ્થાપેજ એક સિપાઈ રહેતો હતો. પાછલા ભાગમાં એક કાન્સ્ટેબલનું ઘર હતું. અને બાલુનાજ એક સ્થળે એક પાદરીનું મકાન હતું, આ લોકોનો ધર્મો એ હતો કે ગામના લોકોની ચાડી કરવી. તેમની વાતો સરકારી અધિકારીઓને કહેવી. હું પ્રજાજનો સાથે મળતી અથવા તેમની સમક્ષ એકાદ વ્યાખ્યાન કરતી તો તેજ સરકારના ચાડીઆઓ અધિકારીઓને જઈ કહેતા કે: મેહેતીજ નિશાળના કામ શિવાય નકામા કાંમે કરે છે ! ધર્મોધિકારી પોતાના ઉપરીને કહેતો કે:—એ મેહેતી પ્રજામાં ટોલરેશનના મતનો પ્રચાર કરે છે. મેં એકાદ નાટક લખ્યો કે તરતજ તે ચાડીઆઓ સરકારને બાતથી પહોંચાડતા ! આવી ચાડીઓ ખાનારાઓને પ્રતાપે મૂકે સરકારે બોલાવવા મોકલ્યું. અને મહારે માટે તપાસ થઈ થઈ ! અન્તે મહારી તે નોકરી ગઈ ! આવા અનુભવ ઉપરથી મહારી ખાત્રી થઈ કે મહારા વિચાર, મહારા દેશબંધુઓને જણાવવાનું કામ મુરકેલ છે. ખેડુતોની ખરી સ્થિતિ શું છે ? અને તેમની એવી સ્થિતિ થવાનું ખરું કારણ કોણ છે ! એ ખેડુતોને સમજાવવા અને તેમનાં જ્ઞાન યક્ષુ ઉઘાડવાનો લાગ મળ્યો નહિં ! ત્યારથીજ મહારો એવો નિશ્ચય થયો કે તેમની—ખેડુતોની—જે સ્થિતિ છે તે બદલી નવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કર્યા શિવાય આપણી મુશ્કેલી સિદ્ધ થવાની નથી. એવો વિચાર કરી હું ક્રાંતિકારક—રાજકોટી—લોકોમાં મળી ગઈ. આ લોકોમાં મળી ગયા પછી તરતજ મહારે કેદમાં જવું પડ્યું. એક વર્ષ કેદખાતું ભોગવ્યા પછી હું છુટી; સારપછી પંદર દિવસમાંજ મૂકે પાછી પકડી. આ પ્રમાણે જીવનનો અનુભવ ભોગવ્યાથી મહારી પાછી ખાત્રી થઈ કે આપણો રાજ્ય જોર પોતે મુશ્કેલ કરતો હોય કે નહિં પરંતુ રશિયાના લોકોને જીવનની બેડીમાં હમેશાં જકડી રાખવાનો પ્રયત્ન થાય છે એમાં શંકા નહિં. રાજ્ય કરવું એનો અર્થ રશિયામાં લુટ પાડવી, ધાડ પાડવી, આગ લગાડવી, અને ખુન કરવાં એજ છે. આવી સ્થિતિ હોવાથી મહારી ખાત્રી થઈ કે એ જીતી સ્થિતિ નષ્ટ કર્યા શિવાય એને ઠેકાણે બીજી નવી દેશમાં ઉભી કરવાનું બનશે નહિં. એક એવી કલ્પના—વિચારનો પ્રસાર થવા લાગ્યો કે પછી તે તરવારથી પણ રોકાશે નહિં. પણ તેનો ઉલટો સિદ્ધાંત પણ ખરો છે કે લોકોની કલ્પના સરકારની તરવાર વડે બંધ થઈ રાકશે નહિં. એ બધા વિચાર મનમાં નિશ્ચય કરી મૂકે આ માર્ગ પકડ્યો. હમણાં સરકારી અધિકારીઓના ઉદ્દામણજીની કારકિર્દીના સો વરસ બરાબર મુક્યાં છે ! અને જાપાનીસોની સાથે યયૂકી લડાઈમાં મળેલા પરાજયથી તે રપ્પટ જણાઈ આવ્યું છે. ગયા અઠટોબરમાં રશિયાના મજૂરોએ જે સંપૂર્ણ કર્યો તેથી સરકારના ડોળા બોચીએ ચઢી ગયા હતા. એ સમયે દેશમાં શાંતતા રાખવા સરકાર પ્રજાને સ્વતંત્રતા આપવા તપાસ થઈ, પરંતુ એક તરફ સ્વતંત્રતા આપવાનો ડોળ કરી બીજી તરફ સરકારે રાજ્ય કરવાનો અને લોકોની કતલ ચલાવવાનો સપાટો ચલાવ્યો. તેજ ત્રમયે લોકોએ જુઓ બરાડા પાડ્યા, સારે સરકારે ડ્યુમા સભા—પ્રજ્ઞસભા—રાજ્ય ચલાવનાર પાર્લામેન્ટનો ઢોંગ ઉભો કર્યો. એ ડ્યુમા સભાના સભાસદો જ્યાં સુધી સરકાર ઉપર માત્ર દોષારોપ કરતા હતા ત્યાં સુધી સરકાર તે મુઝે મોડે સહન કરતી હતી પરંતુ ડ્યુમા સભાના સભાસદો પ્રજાના મન ફેરવવાનો યત્ન કરવા લાગ્યા કે, તરતજ ડ્યુમા સભા બંરખારત—વીખેરી નાંખવામાં આવી. પરંતુ તેમ કરવાથી લોકોનો પ્રયત્ન કંઈ પણ અટકવાનો નથી. તમે ધણું કરશો તો મૂકે મરજીની શિક્ષા આપશો. કાં તો મને ગોળે ઉઘાવશો કે ફાંસી દેશો. મહારો ગમે ત્યાં અંત આવે તોપણ મારા મનને ફક્ત

એકજ બાબત માટે ખોટું લાગશે. અને મ્હારા દેશખંધુઓ ! તે બાબત એજ કે તમારે ખાતર ખરચી નાંખવાને અને ન્યાયાસન ઉપર બેસનાર ફૂર, હુમ્મ્યા રાગની વસ્તી કરવા માટે મ્હારી પાસે મ્હારા જીવ કરતાં કાંઈ વધારે નથી. આવા દેશોદ્ધારનું કૃત્ય કરી વારંવાર મરીશ નહિ. કારણ મ્હારે ફક્ત એકજ જીવ છે. તે પણ મરવા બેઠો છે. આવા ગુંહા માટે હું વારંવાર જીવીને મરણ પામી હોત તો હું વધારે રાજ યાત તેમ છતાં પણ મ્હારો એ નિશ્ચય તો કદી પણ ટળવાનો નથી કે એ રાગનું સિંહાસન એક વખતે કટકા ચૂરા થઈ જમીન દેરાત. ચપુંજ જોઈએ અને રશિયાના વિસ્તિર્ણ પ્રદેશ ઉપર એક વખતે પોતાના તેજ:પુંજ ફિરજો વડે રનનંતતાનો સૂર્ય પ્રકાશમાન થવોજ જોઈએ !”

સ્વદેશલકત મીસ કંલૌશિઆ નિકાબહાનું આ લાપણુ રશિયાની પ્રજા ઉપર ગુસ્સેનો જીલમ, જીલમી રાગ ઝાર અને તેના અધિકારીઓની હુમ્મ્યાઈ બરેલી વર્તણુક તથા પ્રજામાં ફેલાયેલા અસતોષનો આગિ રશિયા દેશમાં ફેટલો ફેલાયો છે તે સમજવા વગર રહેશે નહિ. પ્રજાના અસતોષને વધારવાથી અને પ્રજા સાથે જળ કપટ કરવાથી, વિદ્વાન નાગરિકજનો તે સમજી નય છે અને તેથી કેવું બયકેર પરિણામ થાય છે તે પણ જણાઈ આવે છે. રાજ એ પ્રજાનો હૃદય છે, પ્રજાને સતોષી, સુખી રાખવી એજ રાગની પવિત્ર ફરજ છે.

જંજીરા.

કૌલાબા જીલ્લાની પામે આવેલ જંજીરા નામનાં એક નાનાં સંસ્થાનની ઉત્પત્તી પણ જાણવા જેવી છે. આરબી માયાનાં ‘જંજીરા’ શબ્દનો અર્થ દ્વીપ (બેટ) થાય છે. કે જે ઉપરથી મરાઠી ભાષામાં તેનો અપભ્રંશ શબ્દ જંજીરા થઈ ગયો છે. એનું વળી એક ખીણ નામ ‘હુબસાન’ પણ છે. કે જે હુબસીઓના તાબાનો દેશ એમ સુચવે છે. આ નાનાં સંસ્થાનમાંની વસ્તી એક લાખ માણસ કરતાં પણ ઓછી છે અને તેની વાર્ષિક ઉપજ આસરે ચાર લાખ રૂપિયાની છે. સમુદ્ર, પર્વત, નદી, નાળાં અને જાત જાતનાં ઝાડોથી તે બ્રહ્મ શયુગારાએલી છે, અને તેથીજ તે જોવા યોગ્ય છે.

ઇ. સ. પૂર્વે ૧૦૦ ના અને ઇ. સ. ૨૦૦ સુધીમાંના ગ્રીક લેખકોએ સિન્જરડિસ અથવા સિન્જરસ નામના એક ગામને પોતાનાં પુસ્તકોમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેથી કોઇ કોઇ એમ અનુમાન બાધે છે કે તે ઉલ્લેખ આ જંજીરા માટેનોજ છે. પણ તે અનુમાન હજી અનુમાન છે એટલે કે તે શક પડતી વાત છે. હા, એટલું કહી શકાય કે આ સ્થાન સમુદ્ર કિનારે આવેલું હોવાથી આગળના વખતમાં નેપારને માટે તે એક સુપ્રસિદ્ધ બંદર હતું.

આ જગ્યાનો ખરેખરો જૂનો ઇતિહાસ જરાખર રીતે જણાયો નથી. પણ ગયા ચાર-પાંચ સૈકામંતિ ઇતિહાસ બહુજ સારી રીતે મળી આવે છે.

જ્યારે દિલ્હીના આદલાહથી સ્વનંત્ર એવું દક્ષિણમાં બ્રાહ્મણી વંશનું રાજ્ય સ્થપાયું. ત્યારે એખીસિનિયા અને આફ્રિકાનાં જૂદે જૂદે ઠેકાણેથી ગુલામો ખરીદી લાવવાનો રીવાજ ચાલુ હતો કે જેમાં એખીસિનિયાના ગુલામો સાદસી, હુદિમાન, બજવાન અને નિમકહલાલ અથવા એટલે તેઓની કિમ્મત વધારે પડતી. દુરકસ્તાન, અરબસ્તાન, મિસર, ધરાન વિગેરે દેશોમાં એને વધારે દુ.ખો પડતાં. પોતાના દેશમાં તેઓ ખરીદતી ધર્મને માનનારા હતા પણ

મુસલમાન માલિકોના હાથમાં વેચાયા પછી તેઓ પોતાના માલિકોનો ધર્મ પાળતા. તે ગુલા-
મોમાં ઉપર લખવામાં આવેલા સર્વ ગુલો જણાતા-તેને લીધે તેઓને સૈનીક અને નાવિકનાં
કામમાં જોડવામાં આવતા. ખ્રીસ્તીઓ માટે મુસલમાનો પોતાના ગુલામો તરફ બહુજ નરોંસ
તરીકે વર્તતા નહોતા, કે જેને માટે ખરેખર તેઓ વખાણુને પાત્ર છે. ખ્રીસ્તીઓના કોઈ
પણ ગુલામોને ઉંચી પદવીએ ચઢાવવામાં આવતા નહીં પણ મુસલમાનોમાં ઘણાએ ગુલામો બહુજ
ઉંચી પદવી ઉપર ચઢવાને શક્તિમાન થયા છે. ખાલિફી વંશના રાજ્યોના હાથ નીચે એવા
અનેક એમીસીનીયન ગુલામો ખાસ ત્રિશાસ લાયક જગ્યાઓ ઉપર નીમાયા હતા. તેઓએ આ
દેશની હલકા વરણુની સ્ત્રિઓ સાથે પરણી એક નવીજ જાત ઉભી કરી. આ જાત હિન્દુસ્તાનના બીજા
મુસલમાનો કરતાં જોવામાં, સ્વભાવમાં અને ચરિત્રમાં પણ એકંદર રીતે જુદીજ પડી જાય છે.
જ્યારે તેઓની સંખ્યામાં વધારો થયો ત્યારે તેઓ 'સીદી' ના નામથી ઓળખાવા લાગ્યા.
જ્યારે ખાલિફી વંશનો નાશ થયો, અને મલિક અહમદે અહમદનગરનાં રાજ્યની સ્થા-
પના કરી ત્યારે તેણે જાંજીરાનાં રક્ષણનું કામ યાકુત નામના પોતાના એક એમીસીનીયન
ગુલામને સોંપ્યું ત્યારથીજ સીદીનાં રાજ્યનાં બીજ વધાયાં.

જ્યારે મોગલોએ અહમદનગરનું રાજ્ય છતી લઈ પોતાનાં રાજ્ય સાથે મેગવી દીધું ત્યારે
સંધિના નિયમ પ્રમાણે અહમદનગર તાખાનો દરિયા કાંઠાનો દેરા વિજાપુરના ગજને સોંપવામાં
આવશે કે જે વિજાપુરના રાજ્યે વિજાપુરના દરિયાના વેપાર અને મજાના જાગણુઓનું રક્ષણ
કરવાની સરતે જાંજીરા અંબર સીદીને સોંપ્યું તથા તેને 'વજર' ની પદવી આપવામાં આવી.

આવી રીતે ઇ. સ. ૧૬૮૪ માં સીદીઓને સોંપવામાં આવેલાં વિજાપુરના તાખાનાં તલ,
ગોસાલ અને રામરી (રામગઢ) આ ત્રણ કિલ્લાઓ શિવાજીએ દબાવી લીધા. જાંજીરાનો એટ
અને કિલ્લો લેવા માટે શિવાજીએ ૧૦ વરસ મેહનત કરી પણ તેના તે ફાળો નહીં. એ
વખતે જાંજીરાનો કિલ્લો અને એટ મજબુતાઈ માટે એવો પ્રખ્યાત હતો કે અંગ્રેજ વેપારી-
ઓએ મુંબઈ છોડી જાંજીરામાં પોતાનું મુખ્ય શાણું રાખવું એમ તેઓના કરતા કારવતાઓ
એ તેઓને સલાહ આપી હતી.

સીદીઓ સાથે મરાઠાઓને ઘણીવાર લડાઈઓ થઈ હતી પણ મરાઠાઓ જાંજીરાને કીતી
લઈ શક્યા નહોતા.

ઈ. સ. ૧૬૮૯ સુધીમાં તો સીદીઓ એટલા બળવાન થઈ પડ્યા હતા કે તેઓએ
સાહસ કરી મુંબઈ ઉપર હુમલો કર્યો હતો અને અંગ્રેજોને લાંથી બગાડી મૂકવાને શક્તિ-
માન થયા હતા. અંગ્રેજોએ મોગલ સહનસાહ પાસે પોતાનો ફત મોઝી જેમ સીદીઓ
મુંબઈ છોડી આવી જાય તેમ કરવાને વિનંતિ કરી હતી. જે વિનંતિ સ્વીકારાય પછી સીદીઓ
મુંબઈ છોડી પાછા જાંજીરા તરફ વળ્યા હતા.

દક્ષિણ મોગલ રાજ્ય નાશ પામવા પછી સીદીઓ જાંજીરાના સ્વતંત્ર રાજા થઈ પડ્યા.
તેઓના રાજ નબાજ નામે ઓળખાવા લાગ્યા.

જાંજીરા એટમાં કિલ્લો અને રાજમહેલ જોવા લાયક ઠેકાણું છે. જાંજીરા તામે આવેલ
દેવગઢ નામનું ઠેકાણું પણ મરાઠા ઇતિહાસમાં એક પ્રખ્યાત જગ્યા છે. કારણકે પેશવાના પૂર્વ
પુરખાનું તે નિવાસ સ્થાન હતું. હવે તો તે એક નાના ગામમાં જેવું બની ગયું છે પણ
તેનાથી ત્રણ માઈલ ઉપર આવેલ શ્રીવર્ધન વેપારને માટે હજી સુધી પ્રખ્યાત છે.

હરિહર પુરુષોત્તમ સેવક.

માધવરાવ પેશ્વાનું મૃત્યુ.

(૧)

The plains of Panipat were not more fatal to the Marhatta empire than the early end of this excellent prince.

GRANT DUFF.

હેદરઅલી સાથે ત્રીજી લડાઈ થઈ તે પહેલાંથીજ પેશ્વા માધવરાવ બહાદુરની શરીર સુખાકારી નાસ પામી હતી. તેનું શરીર બહુજ સામાન્ય કારણોથી પણ લથડી પડતું અને તે રોગને બિછાને પડતો હતો. બ્યારે ઇ. સ. ૧૭૬૯માં નાગપુરના ભોંસલે જોડે મુઢ થયું ત્યારે બહુ મેહનત કરવાથી તેની તબિયત લથડી પરંતુ તે સર્વે વર્ષાકાળમાં વિશ્રાંતિ લેવાથી તેની આરોગ્યતામાં ઘણો સુધારો થયો.

હવે પોતાને તદ્દન સાબે થએલો માની માધવરાવે વિજયાદશમી પછી હેદરઅલી સામે કુચ કરી બેદરનો પ્રદેશ મરાઠા રાજ્યમાં મેળવી દેવાનો સંકલ્પ કર્યો. પેશ્વા પોતે પણ લડાઈમાં લાગ લેશે એવું સાબળી દરેક મરાઠાઓ પૂર્ણ ઉત્સાહથી મુઢની તૈયારી કરવા લાગ્યા. લડાઈખાતામાં પઠાણ, આરબ, હબસી, રોહીલા ઇલાદી જાતના બીજા પણ ૨૫૦૦૦ પંદર હજાર સિપાહીઓની બરતી કરવામાં આવી. તોપો ઢાળવાનાં કારખાનાંઓમાં મોટી મોટી તોપો બનાવવી શરૂ થઈ. ૪૦ શેર વજનનો ગોળો ફેંડી શકે એ જાતની પણ બહુ તોપો તે વખતે બનાવવામાં આવી (હતી.) તોપખાના ઉપર હુશિયાર હુશિયાર યુરોપીયન ગોલ્ડન્સનો નીમવામાં આગ્યા હતા.

માધવરાવ કાચ વા મદમા રોગથી ઘેરાયો હતો તેથી તે કેટલાક દિવસ સારો રહેતો અને વળી ઓચિંતોજ કોઈ સાધારણ કારણથી એકદમ (લથકર) બીમાર થઈ જતો. હેદર સામે કુચ કરવા પછી થોડાકજ દિવસમાં તે રસ્તાની હાડમરીથી ઓચિંતો બીમાર પડ્યો. તાવ તથા પેટના દુઃખવાથી પીડાવા લાગ્યો. અને તેનીજ સાથે અશક્તિ અને અનાજ ઉપર અરુચી વધવા લાગી. રસ્તામાં એક દિવસ તો તેનો રોગ એટલો વધી ગયો કે દરેક માણસે તેની આશા મૂકી દીધી પણ તે વખત તો તે કાળના મોઢામાંથી બચ્યો અને હેદર સામે ભેટો કરવા કેટલોક આગળ વેઢ્યો. વળી પાછો રોગ વધવાનાં લક્ષણો જણાવા લાગ્યા ત્યારે તે મનમાંથી હયદર સાથે સંધિ થાયતો વધારે સારું એમ ઇચ્છવા લાગ્યો.

બીજી તરફ મરાઠાઓની મુઢની તૈયારી અને પેશ્વાની કુચની ખબર પડતાં હયદરનાં હાંજ પણ ગગડી ગયા. કોઈ પણ રીતે સંધિ કરી માધવરાવની કુચ અટકાવવાની ઇચ્છાથી તેણે આપાછરાવ નામના એક દૂતને પેશ્વા પાસે મોકલ્યો. પણ તે ધૂર્ત એલચીએ પુણ્યામાં દાખલ થઈ પહેલાં સલાહ માટે વધારે પરવા બતાવી નહીં પણ થીમંત માધવરાવનો કુચનો વખત જેમ જેમ પાસે આવવા લાગ્યો તેમ તેમ તે સંધિનો આગ્રહ કરવા લાગ્યો. તેથી પેશ્વાએ ધાયું કે કૃષ્ણાવદી ઉત્તરનાંજ હયદર તેની સાથે સંધિ કરશે અને તે પણ આ કલેશકર સમર પ્રસંગથી માંડ બચશે.

જો આ વખતે આપાછરાવ દૂતકાર્વ ઉપર ન હોત તો પેશ્વાની વાતના પૂર્ણ થાત. શરૂકે હયદર માધવરાવની કુચના ખબર સાંભળી એવો બીધો હતો કે તે ગમે તે રીતે પણ

માધવરાવની કુચ અટકાવવાજ છૂટતો હતો. માધવરાવ ૫૦૦૦૦૦૦ પચાસ લાખ રૂપિયા કર અને આગળ જીતેના દેશેા લઇ સધી કરવા રાજી હતો અને તેમા હુયદરને પશુ ઝાઝી આપ્યું નહોતી પણ ચતુર આપાજીરાવે પુણ્યદરઆરમા તે વાત જણાવી નહીં અને બ્યારે અધ રસ્તે પેશ્વાનો રોગ વધવા લાગ્યો, સારે આપાજીરાવ સધિની આનતમા ગવાતવા કાઢવા લાગ્યો અને તેણે જણાવ્યું કે, 'તે પેશ્વા નિયમિત કર અને ૧૪૦૦૦૦૦ રૂપિયા લઇ કહ્યુંટકમા નવો જીતેસો પ્રદેશ હુયદરઅલીને પાછો આપે તો કદાચ મધિ યથ શકે' પરંતુ ચાર વરસની જીવંતોડ મેહનતે મેળવેલો અને વરસ દિવસે ૭૫૦૦૦૦૦ લાખ રૂપિયાની ઉપજતો મુવડ ૧૪ લાખ રૂપિયામા હુયદરઅલીને આપી દેવો એ મરાઠાઓથી જની શકે તેમ નહતું અને યુદ્ધ થવાનું નકકી થયું શ્રીમત માધવરાવ આધગ વધવાની તામિત ન હોવાથી પેશ્વા પાછો પુરો ગયો અને મરાઠા લશ્કર પેશ્વાના સેનાપતિઓની સરદારી નીચે કહ્યુંટક નગ્દ આગળ વધ્યું આ વખતના યુદ્ધમાં હુયદરઅલીને મોગી દાર ખમરી પડી મરાઠાઓને તે યુદ્ધની કહ્યુંટક-માંતું સ્વરાજ્ય (શિવાજીએ જીતેલો દરેક પ્રદેશ) નું એકાધિપત્ય અને રાખડા પચાસ લાખ રૂપિયા મળ્યા.

મરાઠાઓએ આ વખતે હૈદરને સાવ કચરી નાખી તેનું સર્વ ગળ્ય જીતી લેવાનો દંડ સકલ્પ વ્યો હતો. હૈદરે પરાજિત યથ વડી ધડી સધિનું નહણ મોકલેલો હોવા છતાં તેઓ તેની તે અરજી તરફ નન આપતા નહોતા પરંતુ પુણામા પેશ્વાનો રોગ દિવસે દિવસે વધતો જતો હોવાથી તેઓનો તે સર્વ પૂર્ણ થયો નહીં પેશ્વાના મામા અને મુખ્ય સેનાપતિ ચંબકરાવને-"શ્રીમત માધવરાવનો મરણ કાળ પાસે આવતો જાય કે માટે તમે હૈદર સાથે જલદી સધિ કરી તમે લશ્કર નાચે જનદી પુણા આવો." એવા મર્મનો પુણા દરબારમાથી એક મગગ મ થો એવી રીતે દેવની અનુકલનાથી હૈદર તે વખતે મરાઠાઓના હાથમાથી જચી ગયો. વળી માધવરાવની રોગ વૃદ્ધિ થવાથી શેદિનાઓને દમાવી દેવા ઉત્તર હિંદુસ્તાનમા જે લશ્કર મોકલવામા આગ્યુ હતું તેને પણ પાછોપુછી આવવા હુકમ લખવામાં આવ્યો હતો.

હુયદર સામે કુચ કરી પાઝ પુણામા આ પા પડી માધવરાવ યદ્ધમારોગથી દિવસે દિવસે ક્ષીણ થવા લાગ્યો. ઝોસડ વેસડ કગવામા માધ પણ જાતની કમી કરવામા આવતી નહોતી પણ તે રોગ કોઇ પણ રીતે આરો યતો નહોતો. રોગીએ પોતે પણ હવે સાગ થવાની આશા છોડી દીધી હતી, તથાપી કહ્યુંટક અને ઉત્તરમા ગએલા મરાઠા લશ્કરનો જેનીગીતે જય યાય તે વિષયમા તે હમેશા ઉદ્ધિમ રહેતો છ સ ૧૭૭૧ નો વર્ષામગ પૂર્ણ થતા તે દવા બદલ કરવા પુણા છોડી અહમદનગર ગયો ત્યા પોડા દિવસ રહી મોઘવરી તીર ઉપર જઇ રહ્યો પણ ત્યાથી પાછો અહમદનગર આવ્યો ત્યારપડી "સિદ્ધટેક" નામની જગ્યા તેની તનીયતને બધ બેસતી તરીકે જણાવવામા આવી ત્યા આગળ તે વધુ વજત મુધી રહ્યો હતો.

ફક્ત ૧૭૭૧ ના વર્ષામગના પ્રારભથી લઇને ૧૭૭૨ ના ગ્રી મના આગમન સુધી પેશ્વાની તબિયત એક રીતે હીક હતી પણ ગ્રીમકાળના પ્રાગળ સાથે વળી અશક્તિ અને ગેત્રનો વધારો થવા લાગ્યો. થેહર નામની જગ્યા દક્ષિણમા સિદ્ધિ વિનાયકની પીઃ રૂપે જાણીતી છે ગણેશભક્ત માધવરાવે જીવનના (કેટલાક) છેલ્લા દિવસો ત્યા ગાગવાનો વિચાર કર્યો. ફાગણ મહિનામા તે થેહર જઇ રહ્યો મુખ્ય મુખ્ય પુરુષો પણ ત્યાં તેની સાથે રહ્યા.

યોગતત્વ.

પ્રતિજ્ઞા.

ગીતિ—યોગચિત્ત નિરોધ, સત્યાગ્રે સુકથિત મત્ર શ્રેષ્ઠ;
સાધન શ્રેયસ્કર ને, અવલંબી મહુ મોક્ષ મુનિ પેટે. ૧.

તત્વનિર્ણય.

રાગ બિલાવર-રામઝી.

- ચાર પ્રકારે યોગના, હઠ લય મંત્ર ને રાજ,
સુલભ કહ્યો છે રાજને, જેના સાત્ત્વિક રાજ. ૨.
- ચિત્તની સમ્યક્ સ્થાપના, તે છે ચિત્ત નિરોધ,
ચિત્તનિરોધે સહેજમા, યાચ યોગનો મોધ. ૩
- નિરોધ હેતુ પ્રમાણુવા, ચિત્તાવસ્થાને જાણુ,
પાય અવસ્થાઓ દર્શને, મુનિઓ કહે છે પ્રમાણુ. ૪.
- દાહરો—ક્ષિપ્ત મૂઠ વિક્ષિપ્ત વળી, નિરુદ્ધ ને એકાગ્ર;
છેલ્લી દ્યુતે સાધતા, પધે યોગાનુરાગ. ૫.
- ગઝલ—વિપયમા વૃત્તિઓ ભટકે, વળી જઈ મોહમાં અટકે,
રહે સુખ દુઃખને ખટકે, ન ત્યા દ્વંધ્યાન ભાવ ટકે. ૬.
- વિપયગત વૃત્તિ તે ક્ષિપ્ત, રહે માયાવૃટે લિપ્ત,
બને ના સાધના દિપ્ત, કરો તેને સદા સંકત ૭.
- ન દધિમા કે ન પયમા એ, ન દ્યમા કે લય માહે,
પ્રમાદિ ક્ષિપ્ત ગત યાયે, દશા એ મૂઠ કહેવાયે. ૮.
- ધડી દધિમા ધડી પયમા, પડી લયમા ધડી જયમા,
ભટકતુ ચિત્ત રહે દ્યમા, કહી વિક્ષિપ્ત કતિ પયમાં. ૯.
- દાહરો—ક્ષિપ્ત મુત્ર વિક્ષિપ્ત એ, ત્રણે દશા અનુચિત,
ધટકે સાધન યોગનુ, વટે ન એકે રીત ૧૦.

રાગ, બિલાવર

- એકજ વિહિત પદાર્થમા રહે સ્થિત યથ ચિત્ત,
એકાગ્રવૃત્તિ તેને કહી, અનન વૃત્તિ અતિત. ૧૧
- બાહ્યાતર નિવૃત્ત બની, યાચ એષ્ટા રહિત,
અસંગ એગી સમ્યક્તા, ચિત્તની નિરુદ્ધ કથિત. ૧૨.
- મુણુની ન્યયિતા પ્રકૃતિ, જગ તમ સત્ત્વ પ્રભાવ,
એ ત્રણ મુણ મલાવથી, પચદશ પ્રાદુર્ભાવ. ૧૩.
- યોગ વટે જગ તમ મુણુ, પટે ક્રમ અનુસાર,
મત્તવ વધે સાધન યકી, મુળ અભ્યાસ પ્રકાર. ૧૪.
- અવલંબન એક યોગનુ, અતર ધ્યયુ નાથ!
આપી ઇચ્છિત વસ્તુને, તારો એમનો સાથ ૧૫

એમજલાધ જાફરલાધ વૈધ, લાખાપુરવાળા

સંપ.

માહિનિવૃત.

તન સંપ ઉપભોગે, શું કરે બંધુ ખાર,
 મન થકિ કંઈ ધારે, દેશ દરેકે તમારાં,
 ધન ધન કરતાં શું, મોહ તેમાં વધારો ?
 ચિર યશ નહિ બોલો, આરિયો આજ વારો. ૧
 ધર ધર ધર દેખું, કલેશ ડુંસંપ જ્યાં લાં,
 તલભર નજરે હાં ! આવતો સંપ ના કર્યા,
 નિજ મહ કલદેથી, બીજ બૂરં વરાયે,
 મધુમય ફળ ક્યાંથી વીધ વહેજ ધારે. ૨
 અહનિશ અભિલાષા, મારવાની સ્વભાઈ,
 નવ કદિ મૂલ દાખે, ભાષનું સુખ ભાઈ;
 ભગિનિ અવર રનેહી, બાપ માની સગાઈ,
 કપર મતલબેથી, લાગનાં કટ દાઈ. ૩
 ભરત અવનતીનાં, મુક્ત ઉડાં અતી છે
 જડ વિષ તરનીએ, ખોદિને કાઢવી છે,
 સદત કલહ કલેશો, દેસ ડુંસંપ બંધુ,
 અડમ્મિ મળિ સંપે, કાઢશે પાર સિંધુ. ૪
 સુખ નવ કદિ યારો, દેશ દેશે કાપે,
 દુઃખ દવ પ્રસરાશે, બાળશે સર્વદા એ;
 અધમ અવદશમાં, લાં લગી ભાઈ રે'શે,
 પતન અવદશનાં લાં લગી દુઃખ સે'શે. ૫
 નિજનિજ અનુરાગી, રનેહીમાં સંપ ધારો,
 જડ વિષ તર છેડી, સંપ જ્યાં લ્યાં વધારો,
 અલગ અલગ એકે, કાટ સેને નિદારો,
 મધિ કરિ પહિ ભેગાં, ભાંગશે તે ન ભારો. ૬
 કદિ નિજ ધન આપો, દેશ કેરાં લલામાં,
 દિલથી મદદ દેગો, જુદિ વિદા કળામાં,
 દુઃખ દુઃખિ જન કેરાં, કાપશે કામકામે,
 ક્ષુધિત ગરિય જેથી, શાંતિમાં સૌ વિરામે. ૭
 દુખદર અવિનાશી, દિંદનારે હવે પૂં,
 સુખ ધન વરમ્ભવી, સંપ કેવાવને પૂં,
 દિન દિન કર દેશે, ઉત્તિ સર્વદાયે,
 નમિ દરિ હરી એવું, પાચતો વદિ પાયે. ૮

રસ્તે ચાલતા, ખેતરો ને વાડામાં, ગામડાના પાટરોમાં, જુદી જુદી સ્થિતિમાં પડેલા 'મુએલા' જનવરોના હાડકા નેધએ છીએ, એ હાડકાના ગાંઠા બરાબર નેધએ છીએ પણ તેને ફેંકી દેવા અથવા નિર્જન જગ્યામાં ફાંટી દેવા ઉપરાંત એ હાડકાનો કંઈ બીજો ઉપયોગ થતો હશે એવો ખ્યાલ સરખો પણ નહીં આવે.

એ હાડકાં નકામાં ગણી ફેંકી દેવાતા નથી જરા ધ્યાન દઇ શોધખોળ પરીશુ તો એજ મુએલા જનવરોના હાડકાનો ઉપયોગ તો એવો સરસ થાય કે તે હિંદુસ્તાનના વતનીઓના સ્વપ્નામાં પણ આવતો નહોં હોય, જે ધધાદારીઓએ હાડકાના ધધા તરફ પોતાનું લક્ષ્ય દારબુ છે તેને તો એ હાડકા કમાણીનું એક મોટું સાધન થઇ પડ્યું છે હિંદુસ્તાનમાં તો એનો કંઈ ખાસ ઉદ્યોગ હોય એવું જાણવામાં આવતું નથી પણ જે લોકો એની આલડા છેટ ગણુતા નથી તે લોકો જે એના ઉપયોગ તરફ લક્ષ્ય આપે તો લાગેશમાં એક મહોટો ઉદ્યોગ ઉભો થાય જે લોકો એ હાડકાને અડકાવાળી આલડાછેટ માને છે તે લોકો પણ એમાંથી જનતી ફેન્સી અને ઉપયોગી ચીજો-લમડાબેર-આ દેશમાં પરદેશથી પાછી આવતા પોતાના ધરના ઠંડા ખુણા મુધી-અરે રસોડા અને દેવ મંદીર મુધી લઈ જતાં અટકતા નથી' એના રૂપાંતરના થોડા દાખલા આપીએ, જેવા કે ચણના હાથા, છત્રોના હાથા, ખટનો, પખાની હાથી દાત જેવી દેખાતી હાડીઓ, કેટલાક દેશી સામાનમાં હાથી દાતના જેવી નકશી હોય છે તે વગેરે એના મુએલા જનવરોના પારીશ ખોધેલા હાડકામાંથીજ અને છે. સરસ (Glue) દરરોજ તખ્તાની ફેમે ખિચેર ચોટાડામાં આવે છે તે આવા હાડકાને ઉકાલીનેજ કાઢે છે, સીસરીન સાણુ, ટોઇલેટ સાબુ અને ઉમદા ખાતરો પણ આના હાડકા માંથીજ અને છે ઉચી જાતનો સુગંધીક વીનાયતી અથવા પેશી સાબુ આના મુએલા જનવરોના હાડકામાંથી તીવ્રજાતા રસનો પણ અને છે એ જાળી વા હિંદુનું ધન હુ ખાયા વગર નહોં રહે અરે તમે હિંદુઓ એના પરદેશી માલને દોળ પેમા આપી ભભકામાં અજાઇ ખરીદી ધર્મ બ્રહ્મ યાઓછો અને ધર્મ બ્રહ્મ યદ વીરગે દીવન દેગમાં દગિદાને આમ નહુ કરોઠો એ ધણું ચોચની વાત છે ! આગલે મુવી તમે ધર્મ ભણે ધધ મુખ્યા ટોતો પડી એ ચીજનો ઉદ્યોગ જેમાંથી ધણો નફો મળે તેમ છે તે હાય ધરનામાં તમારી સી કીમત ઓડી થવાની છે !

હાડકાનો ઉદ્યોગ કેવી રીતે ચાલે છે તથા તેમાંથી શંખરી ઉપયોગી જણુસો અને છે એ જાણુવું જરૂરનું તેમજ રમુજ આપનાર છે

કહેવતછે કે કસર એજ મોગી પેદાસછે. (Economy is itself a Great Revenue) જે કારખાનામાં હાડકાનો ઉદ્યોગ ચાલે છે તેમાં આવતી કસર આ કહેવતનું ખાણુ દર્શાવી આપે છે હાડકાને ઉપયોગમાં લેતા અદરથી કસર નાનું મહી નાખવામાં આવતું નથી અને તેજ એનાથી થતાં મોગી કમાણીનું કારણ છે આ ગદા હાડકાના ગાંઠા । જાનામાં આન્યા કે પ્રથમ તો તેને ચોટિયા મુકા માનના હુડક તથા બીજો કચગ આફ કચામાં આવે છે, અનુભવી મનુરો પડી તેમાં વળ જુદા પાડે છે અને તેને દવાણુમાં દમારી એક સરખા બનાવે છે આ દવાણુના જથ્થાને ગધડના તેમજ (Sulphuric Acid)ના નરમ મિશ્ર

જુમાં બોળી કાઢે છે જેથી હાડકાં તંદન મુકેદ અને સ્વચ્છ દેખાવ આપે છે. પછી તેને ડાઇજેસ્ટરમાં નાંખી વરાળનું દબાણ કેટલાક કલાકો સુધી આપે છે. ડાઇજેસ્ટરની નીચે ડાટો હોય છે તે ઉદ્ઘાડવાથી પ્રથમ તો સરસ (Glue) નીકળે છે; સરસ એ હાડકાં-માંથી નીકળતી મુખ્ય પેદાશ છે. સરસને ઠંડો પડવા દઇ વેપારને સારૂ જેવો મુકા આવે છે તેવો થવા દે છે તથા તેના થોડા ભાગને વધારે ચોખ્ખો કરી ગેલેટાઇન (Gelatine) નામની ખોરાકમાં આવરી જાણસ બનાવે છે. એ હાડકાંમાંથી નીકળતી ચરબીને જુદા વાસણોમાં ભરી ઠરવા દે છે અને ધોવાનો સાથુ બનાવવામાં એમની એમ એ ચરબી વધારાય છે. બ્યારે એ ચરબીનો ટાઇલેટ સાથુ (શરીરે ચોળવાનો મુગધીંદર સાથુ) બનાવવાનો હોય છે ત્યારે તેને ચોખ્ખો કરી તેમાં મુગધી તથા બીજી વસ્તુઓનું તેલ ભેળે છે. સાથુ બનાવતાં જે પ્રવાહી પદાર્થ ઉભરા રૂપે નીકળી જાય છે તેમાંથી ગ્લીસરીન બનાવે છે. છેવટે ડાઇ-જેસ્ટરમાંથી હાડકાંમાંથી જે કાઢવાનું હતું તે કાઢવા પછી તેને ઢળવાના સંવામાં નાંખે છે જ્યાં એ હાડકાં દળાઇને બારીક ભુકો થાય છે અને ઉમદા ખાતર તરીકે ખપમાં આવે છે. કારખાનામાં ગંદાં હાડકાંને પેહલે પ્રથમ જે પાણીમાં ધુવે છે તે પાણી પણ નકામું જવું નથી તેનું પણ ઉમદા ખાતર બને છે.

હાડકાં ઢળવાની ૭ મીલો હિંદુસ્તાનમાં છે તેમાંની ત્રણ અંગાળામાં છે, દર વર્ષે અડધા કરોડ રૂપિયાનાં હાડકાં હિંદુસ્તાનમાંથી પરદેશ જાય છે. આ હાડકાંમાંથી પરદેશીઓનાં ખીસા ભરવા સરસ જેવી ચીજ બની પાછી આ દેશમાં આવે છે અને તેનું ખાતર પરદેશીના ખેતરોને ફળદ્રુપ બનાવે છે અને આ દેશની જમીનનો કસ ઝાલો થાય છે. એજ હાડકાં હિંદુસ્તાનની ભૂમીપર પડ્યાં પડ્યાં કુદરતની રીત પ્રમાણે જમીનમાં મળી જે ફળદ્રુપતા કાયમ રાખતાં હતાં તે હવે અંધ પડવાનો વખત આવ્યો છે તેથી જમીનદારો તથા ખેડૂનોએ હાડકાંના ખાતરનો ઉપયોગ કરતાં શીખવું જોઈએ.

ખીટક્ટની ખાંડ ધોવામાં એનીમલ ચારકોલ (બાળેલાં હાડકાં) કામમાં આવે છે તે વાતનો હવે જગજહેરં યદ્ય મુકી છે. આપણા દેશના ધનવાનોએ આ ઉધ્યોગ હાથમાં લઈ સામાટે કરોડો રૂપિયા પેદા કરવા નહિં. !

D. M. P.

કેળા.

કેળાંની બે જાત પાડી શકાય છે, એક જાતને રાંધીને ખોરાક તરીકે લેવામાં આવે છે અને બીજી જાતમાં મીઠાશનો ભાગ વધારે હોવાથી રાંધ્યા વગર એમને એમ ખવાય છે. આ ફરક અણ્યા પછી એ ફળની માણસના પોષણના ખોરાક તરીકે તથા વેપારની એક જાણસ તરીકે શી કીમત છે તે હવે તપાસીએ. વેસ્ટ ઇન્ડીઝના દાણમાં પ્રથમ જાતનાં કેળાંને મુકવીને ભરી રાખે છે. તેનો લોટ કરીને તેનાં બીસકીટ બનાવે છે. એ મુકાં ફળો અંદર રહેલી ખાંડને લીધે વીશથી ત્રીશ વર્ષ સુધી ગ્લી થકે છે. બ્યારે એ ફળ તાજું હોય છે ત્યારે તેમાં મુકા પોષક પદાર્થનો ભાગ ૨૭ ટકા હોય છે બ્યારે બટાટામાં ૨૫ ટકા છે એટલે પુષ્ટીકારક પદાર્થના બે ટકા એ ફળમાં લધારે છે. મુકાં કેળાંના આટાના પરમાણુઓ ચોખ્ખાના સરખાજ છે અને

તેમાં કાંઈનો ભાગ તેટલો જ છે. ગણુનીથી એમ માલમ પડ્યું છે કે ૧૬૦૭ એરસરીટ જગ્યાની કેળાંની પેદાશમાંથી, ૪૦૦૦ રતલ પોષક ખેરાક મળી શકે છે; જેથી પચાસ માણસ ધરાઈ શકે અને એટલીજ જગ્યામાં બે થહ ઉગાડવા હોય તો તે ઘટ્ટથી ફક્ત એજ માણસનું પુર થઈ શકે. ખેરાકની જણુસની બાબત આ ચીજ કેટલી કાચલાક છે તે આ ઉપરથી સહેજ સમજી શકાયે. એક અનુભવી ગ્રહસ્થ લખે છે કે કેળાંનાં પોષક શક્તિ નહીં કરવાનો અને વખત મલ્લો નથી જ્યુ બરાદા કરતાં તેમાં પોષક પદાર્થ વિશેષ છે એવો નહીજ છે. મેં સખત મજુરી કરવાવાલા માણસોને ૬ રતલ અર્થે પંદર કેળાં અને ૨ આંદુસ આથેજું માંસ લાયા તરીકે ખાવા આપ્યું હતું; આ કેળાંમાં ૩૮ ટકા છાંવના હતા તથા ખાવા લાયક ગરને તકકામાં સુકવતાં ૫૬ ટકા પાણી ઉડી મળું હતું તેવી બાબતમાં કેળાંનો ખાવા લાયક ભાગ આ પ્રમાણે હતો. ડાલાં ૨. ૫, પાણી ૨. ૮, કેળાંનો આટો ૧. ૮ લુમસે ૬. ૬ રતલ. બીનાશવાલી ગરમ જમીનમાં કેળાંનું ઝાડ સારી પડેમ ઉગી શકે છે, એ જમીનમાં ચીકણી મંદાડીનો ભાગ વધુ હોવો જોઈએ. સમુદ્ર પાસેની જમીનમાં કેળાં ઘણી સારી આબાદ થાય છે તેને ખારવાલી હવા ઘણી અનુકુળ છે. જે જમીનમાં કેળાના રોપાઓ ઉગાડવામાં આવે છે. તે જમીનમાં ઝાઝા ખાતરની જરૂર પડતી નથી એ તે જમીનમાં વરસાદનું પાણી આવી જતું હોય અને, ખીજા ઝાડોનાં મુલીઆં વગેરે કોલી ખાર ચતું હોય તો ખરાજ જમીનમાં જ્યુકની પેદાશ કાયમ રાખવા તેને ખાતરની જરૂર પડે છે.

કેળના રોપાઓ વર્ષારિતુ પેટેલાં ચોડા દીવસ અગાઉ જમીનમાં નાંખવામાં આવે છે; જમીનને એક પુટ ઉંડી ખોદી મટોડું છુટુ કરી તેમાંથી કાંકરા તથા બીજાં ઝાડનાં મુળીઆં કાઢી નાંખવાં, પછી અસલ કેળના ઝાડના કંઈમાંથી જે પીલા કુટયા હોય તેને છૂટા પાડવા. આ રોપાઓની ઉંચાઈ બેથી ત્રણ શીટની હોવી જોઈએ, તેવાર કરેલા ખાડામાં જરા દળતા રોપવા જોઈએ, અને રોપાને ઉપરના ભાગથી આઠ ઇંચ દાખાનાથી તેની આસપાસ મટોડું પુરી જમીનની બહાર ફક્ત બે ઇંચ દેખાતા રાખવા જોઈએ. રોપા નાંખ્યા પછી ફળ આવવાનો સમય હવા, જમીન અને કેળની જાતપર રહે છે, કેટલીક જગતને ૭ મહીના બૂજ આવતા થાય છે, કેટલીકને દસ કે તેથી વધારે થાય છે, પહોડી મુલકમાં કાંઈ જગતને અઢારથી વીસ માસે રોપ્યા પછી ફળ થાય છે અને બીજી જાતને ફળ આવતાં ત્રણ વર્ષ વીતી જાય છે. કેળના લાંબા પાંદડાંથી નાના કુમળા રોપાઓને ઉજ્યુ મુલકમાં સખત તાપથી રક્ષણ મળે છે.

• કેળાંની ખેતી સહુથી સહેલામાં સહેલી ખેતી છે અને એમાંથી નફો ઘણો થાય છે. એક વખત રોપાઓ જમીનમાં નાંખ્યા પછી ખરંજોતાં તો તેની પાછળ કંઈ મેરેનન કરવાની નથી, પછી તો કેળપર કેળાં આવે તેલણીજ લાવવાનાં છે, વચમાં વચમાં બે ત્રણવાર સેહેજ સાજ ખાતર નાંખવાનું કે બીજાં ઝાડો નીંદવાનું કામ પડે છે. બીજી જાતના પડેા ઉતરવાને જે શ્રમ લેવો પડે છે તેની બરાબરીમાં તો આમાં કંઈ શ્રમ પડતો નથી. જેમ જેમ કેળ વધતી જાય છે તેમ તેમ તેની આસપાસથી બચ્ચાંઓ નીકળતાં જાય છે ત્યારે ત્યારે કેળાના બગીચામાં એક હારપર કેળાંની લુગો લટકતી હોય છે ત્યારે તેની લગોલગની કેળ પર દોડો (કુલ) આવેલાં હોય છે વધી પડખામાં નાનાં બચ્ચાંઓ ભવિષ્યનાં ફળનું ભાન કરાવતાં દેખાય છે.

એક અનુભવી ગ્રહસ્થ લખે છે કે કેળાંની ખેતીની ઉતરતે માટે જેવો સારો ભરસો બંધાય છે તેવો ભરોસો બીજી કાંઈ જાતનાં પાકો માટે રખાશે નહીં, બે એક વખતની

મુંબઈ ઇલાકામાં પાકકેળાની ઝાલ કાઢી તેના કુકડા કરી મુકવે છે અને તે સુકા કુકડાનો રુખો બનાવે છે (નેલી); વલી પાકકેળાની ઝાલકાઢી તેને તડકામાં મુકવે છે અને ત્યાં ધી ધુરેધુરું સુકાય ત્યાં મુઠ્ઠી રાતરે તેને ધી ઝોપડી તથા કેળના પાતરાંમાં લૂપેટી રાખી દે છે. આવીરીતે તૈયાર કરેલા કેળાના પદાર્થો લાંબા વખત સુધી રહી શકે છે અને ખાંધામાં સાર્વિઠ હોય છે. કાચાં કેળાને પણ ઊલકાઢી તેલ અથવા ધીમાં નળી મટાડીની ખરણીમાં ઝાંઘી રાખે છે; આવી જાણસો પણ વેપારની જાણસો તરીકે ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે.

કેળના લીલાં પાંતરામાં જોજન લેવાનો રીવાજ હિંદુઓમાં છે તથા તેના સુકા પાંદડામાં ખાંડુ વીંટી તેની લેહેજતદાર પીવાની બીડીઓ બનાવે છે. કેળના રેસામાંથી ત્રીણા તાર કાઢી ને કપડાં વણવા લાયક બનાવવાની રીતનો અમલ પણ કેન્ડેલેટ દેકાણે થવા મોડેસો સાંભળવામાં આવે છે એટલે ખરું જોતાં આ જાડનો કાઈપણ ભાગ માણસ જાતને ફાયદો કર્યા રીવાજ ધારીમાં મલી જાય તેમ નથી, પરંતુ લોકોએ હિસાહી બની તેના ઉદ્યોગ પાછળ મયવું જોઈએ. ધારી મોટી વાતો પાછળ વખત ગુમાવવા કરતાં કામ કરવા પાછળ મંડવાનું છે, સાહેબ લોકો જેવાં કપડાં પેહેરવામાં, સેંટ કવંડર અને સાબુ ચોળવામાં, અમલ લક્ષ કરવામાં, અપેય પીવામાં, મકરીઓને ડાંડીઆ રાસ અને હારમોનીયમ સાથે ગાયન શીખવવામાં, ટુંડમીજી અને તોછ-છથી વર્તવામાં, સુધારાવાળા કેહેવાઈ ધુરેપીઅન સુધારો વધારો હાખસ ધધ ચક્રવાર્તો નથી રાત્રી એ આગળ વધેલા લોકો વખતનો કેવો ઉપયોગ કરે છે, કદ કુનેહ જાપરી બીજા દેશોના લોકો ઉલોગો પોતાના હાથમાં લે છે, કેવી લુચ્ચાઈ અને ખાંધથી પોતાના હલકા માલને કંચો કરી લે છે, થોડી બુધ્ધિવાળા ખરીદનારા તેના માલની સફાઈ, લલચાવનારી જાહેર મથકો, રંગમેરંગી લમકાતલે બરાવડો હલકો માય નહોં સમજના હોવાથી ગાંડના દોડીઆં જમાની પરદેશીની જળમાં કેવા સપડાયા છે તેમ તમે તમારા મુલકની બહારની પ્રજાને તમારા પાર હુનરથી આંજી નાખતા રીખરો હારેજ તમારૂં ખરૂં કલ્યાણુ થશે, અને ખરો સુધારો પાલ થયેલો ગણાશે. અને સારેજ હિંદુસ્તાન હુનર ઉદ્યોગથી મુખી થશે.

D. M. P.

કામરૂ દેશની કામિની યાને ત્રિયા-રાજ.

આંખલામાં પ્રચલિત વાત છે કે કામરૂ દેશની સ્ત્રીઓ સૌદર્યતાનો નમુનો છે અને તે સ્ત્રીઓમાં કામાગ્નિ ધણેજ પ્રજ્વલિત હોવાથી પોતાની તે ઇચ્છા ફલીલુત કરવાને માટે પુરૂષ પર કામણુ ટુમણુ કરે છે અને પોપટ બજાઈ ત્રિજેરે બનાવી સદેવ પોતાની પાસે પ્રેમ ખીંડમાં પુરી મુકે છે. આવા પ્રકારની કંઈ કથાઓ ભાટ આરણોના મુખથી સાંભળવામાં તથા હુના પુસ્તકમાંથી વાંચવામાં આવે છે તેથી તે વિષે કંઈક વધારે જાણવાની આપણને જાણસા થાય તે અભાવીક છે.

અમન જેને આપણા લોક કામરૂ દેશને નામે જાણવાતા હતા તે નામ હાલ અસ્તિ-માં જણાતુ નથી પણ મણિપુર તિબેટ અને ચીનની સરહદ તરફ તે દેશ હોવો જોઈએ પ્રેમ ધણાતુ અનુમાન છે અને તે અનુમાન એક અંગ્રેજ પ્રવાસીએ નીચેની કરેલી તોંધ ઉપર-ની ખરૂં રે છે.

કામર દેશનો હોવાના લાહુલ આન્સકંર અને લડખમાં થઈને જાય છે. ત્યાંના લોકની રીતસાતનો દુકો હેગલ નીચે પ્રમાણે છે. ત્યાંના લોકો યૌદ્ધ ધર્મ પાળે છે. તેઓ એક વખતે દહાસાની હકુમત નીચે હતા અને હાલ પણ ધર્મ, પોશાક અને ભાષામાં દીબેટના વતનીઓનું અનુકરણ કરે છે. નિઓના પ્રદેશની ઉંચાઈ, અને શિયાળાની ઠંડકડતી ઠંડી, તેમજ તીબેટ વાંસીઓનાં વર્તન અને પ્રકૃતિને લખનાં જણાવે છે કે તે દેશની મુખ્ય જાણવા જોગ વાત એ છે કે, ત્યાં સ્ત્રીઓને એક કરતાં વધારે ભર્તા કરવાની છૂટ છે, અને તે માટેનું ધણું પુસ્તકોમાં વિવેચન કરે છે પણ તેવી સ્ત્રીનાં પ્રેમની કેવા અમાણમાં વહેંચણી થાય છે, તેનાં છોકરાંનું શું થાય છે, અને લખનાં કરાર તે કેવીરીતે તોડીને નવા કરી શકે છે તે વિષય ઘણા લેખકોએ હાથમાં લીધો નથી.

માનવજીવન (સંક્રિ) ને માટે લગ્નની આવશ્યકતા હોવાનું દરેક જણ કહી શકે છે. સિત્ત ભિન્ન દેશોમાં લગ્ન કાળ, હવા પાણીને અનુસરી જુદો જુદો ફેરવેલો હોય છે. અને તેને માટે દેશ દેશના વિચારમાં ભિન્નતા રહેલી છે. પશ્ચિમ તરફના દેશોમાં પરણવાની ઇચ્છા, સ્વરણ પેપણ કરવાની સજિ ઉપર આધાર રાખે છે અને તે શક્તિને અભાવે જનસમુહ કુવારા રહેવાનું કહી શકે છે. ત્યારે પૂર્વ તરફના દેશોમાં લગ્નને જીવનનું સાધન અને ફરજ તરીકે લેખવામાં આવે છે કે જેનું કોઈપણ પાપી માણસ ઉલ્લંઘન કરતું નથી. લાકડી છોકરીને ૧૮ વર્ષે વિવાહિત કરવામાં આવે છે એકે તે અગાઉ ઘણા વખતથી સ્ત્રીપણીને તો પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે. ત્યાં લગ્ન ક્રિયા જેવું કંઈ હોતું જ નથી કારણકે કાયદા કરતાં લોકાચારને લગ્નના મંબધમાં વધારે માન આપવામાં આવે છે. પરણવા ઇચ્છા રાખનાર પુરુષ પોતાની યનાર સ્ત્રીને ઘેર જાય છે જ્યાં સ્ત્રીના તરફનાં સગાં, ધરતું બારણું રોકીને ઉભાં રહેલાં હોય છે. વરરાજાને લોકોને પટાવી ફાસવાળી અને નગર ચૂકાવીને ઘરમાં દાખલ થાય છે જ્યાં તેને સ્ત્રીવંદ વીટળાઈ જાય છે અને નાની લાકડીઓ વડે તેને માર મારે છે અને નિંદાપાત્રી ગાળા દે છે. તેઓનું મન વરરાજા તરફથી બેટ મોગાતથી જલદી રીઝાતાં ખાનપાન, ગાન તાન અને રંગ-ગંગ ચાલી રહે છે પણ આ વખતે કન્યા તેમાં કંઈ પણ ભાગ લેતી નથી. સાંજ પડતાં છુપાવેલી કન્યાને બહાર કાઢે છે અને તેને લઈને વરરાજા પોતાને ઘર જાય છે. અઢે સારથી પતિ પત્નિ તરીકે તેઓ લેખાય છે. પરણેલા પતિ ઉપરાંત તેના બીજા નાના ભાઈઓની પણ સ્ત્રી તરીકે તે રહે છે, પણ વિશેષ હક પરણુનારનો રહે છે. લગ્નના પ્રથમ સુખના (Honeymoon) દહાવો, પરણુનારને મળે છે, અને જ્યારે સ્ત્રીને તેના પર અશ્વિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે અનુક્રમે બીજાને ત્રીજાને વારે આવે છે. એવી ગોડપણ કરવામાં આવે છે કે એક વખતે એક ધણી ઘર આગળ રહે છે. અને બીજા કામ પ્રસંગે બહાર રહે છે. ઉચ્ચ કુટુંબમાં એક સ્ત્રીના પતિ તરીકે ત્રણ ભાઈઓની હદ ઠરાવેલી હોય છે જ્યારે બાકીનાને સન્ધસ્ત લઈ મઠમાં રહેવું પડે છે અગર પોતાના સુન્દરતાનાં સાધન પોતાને શોધી લેવાં પડે છે; પણ દલિલ કુટુંબમાં આવે કાંઈ પ્રતિબંધ નથી. તેઓમાં તમામ ભાઈઓનો વહિવટોપાલન શીલકતની માફક એક સ્ત્રી ઉપર સરખો હક રહે છે.

કેટલીક વખતે એમ બને છે કે ઘરમાં એક અગર એજ ભાઈઓ હોય છે અને સ્ત્રી જો તેમનાથી સંતુષ્ટ નથી થતી તો બીજા કુટુંબના કોઈ પણ માણસને પતિ તરીકે લાવી ઘરમાં રાખી શકે છે અને તેને પરણુનાર અને તેના ભાઈઓ તે બહારનાને એક ભાઈ તરીકે

ગણે છે. જો સ્ત્રીને પોતાના સંસારમાં રહેવા મનુષ્ય ન હોય તો તે પાછી પોતાના પિયરમાં જઈ રહી શકે છે અને તે વખતે લગ્નના સંબંધમાં ઘણાં વિધો આવે છે. તોપણ છુટા છોડાની ગોઠવણ સ્ત્રીને મળેલાં કપડાં લતાં અને દર દાગીના તેના પતિને પરત આપીને સમજાવતી કરવામાં આવે છે. અને તે પછી તે સ્ત્રી પોતાને મનપસંદ ઘણી સાથે પરણી શકે છે. પણ મુખ્ય ઘણી મરી જવાથી તેને કંઈ પણ પરત આપ્યા સિવાય સ્ત્રીને છુટા છોડા મળી શકે છે. મુખ્ય ઘણીના મરણ વખતે સ્ત્રી તેના રાખની પાછળ તેની સાથે પ્રાંધાઈ રમશાને જાય છે અને ત્યાં જઈ દોરી નાંખે છે કે જે તેની પુનઃ લગ્ન કરવાની ઇચ્છા સૂચવે છે અને તે વખતે જે કંઈ દર દાગીના લગ્ન વખતે તેને મળ્યા હોય તે સાથે લેઈ જવાની તેને છુટા હોય છે એટલુંજ નહીં પણ તેના બાપને આપેલા પૈસા પણ પાછા આપવાની જરૂર રહેતી નથી; પણ સ્ત્રીને કંઈ છોડાં ન હોય તો તે ભાગ્યેજ પુનઃલગ્ન કરે છે કારણ કે સંધળા વારસો તેના હોકરનેજ મળે છે.

છુટા છોડા ચવાતું મુખ્ય કારણ સ્વભાવનું અસરખાપણું હોય છે અને જો બંનેની મરણ હોય તો તેનો નીકાલ જલદીથી આવે છે. પરણ્યા પતિ સિવાય બીજા ઘણીને તેમાં કંઈ પણ વાંધો નાલી શકતો નથી. જો પતિ સ્ત્રી તરફ બેવશ હોય તો સ્ત્રીનું કંઈ પણ આવી શકતું નથી પણ જો સ્ત્રી બેવશ હોય તો તેને ગુહેગાર ગણી કાઢી મુકવાનું બાળખી કારણ મળ્યાં છે; પણ તે બાબતમાં પ્રલક્ષ પ્રમાણનેજ આધારભૂત ગણવામાં આવે છે. આ પ્રકારનો સ્ત્રીનો ગુન્હો ત્યાં મહત્વનો ગણાતો નથી પણ તેણે પોતાના ખાનગી હકનો ભંગ કર્યા બદલ જો તેની સાથે આડો બ્યવહાર રાખનાર પુરુષ ચાર પાંચ રૂપીઆનો દંડ દ્રવીક ઠરનાર પતિને આપે તો સંધળું સમાધાન થઈ જાય છે. જ્યારે છુટા છોડા અપાય છે ત્યારે સ્ત્રીની સાથે તેમાં છોડાં જાય છે અને તેઓ આઠ વર્ષની વયનાં છતાં પોતાના બાપને ત્યાં આવી મિલકતના વારસોનો હક ધરાવે છે. છુટા થયેલાં જોડાને ફરી પરણવાનો હક રહે છે જ્યારે સ્ત્રી ફક્ત નવ વખત પરણી શકે છે કે ત્યાર પછી તે વિધવા જીંદગી ગુજારે છે. ત્યાં લગ્નનો મુખ્ય આશય સંતતિની ઉત્પત્તિ છે તેનું કારણ રાજ્યની ફરજિયાત નોકરી બળવવામાં રહેલું છે. જો કોઈ પણ માણસ વૃદ્ધ માય અને રાજ્ય સેવા માટે પોતાનાં ઘરમાંથી કોઈ પણ માણસને ફાળસ ન પાડી શકે તો તે માટે તેને પૈસા ભરવા પડે છે. એક કરતાં વધારે લતાં હોવાથી તેમજ દેશની ઠંડીને લીધે ઘણી સ્ત્રીઓ વાંગીઆપણું લોગવે છે. જો એક સ્ત્રીને પેટ છોડાં ન થાય તો પરણનાર બાપજો બીજા અને જરૂર પડે ત્રીજા સ્ત્રી કરે છે. તે છતાં પણ જો સંતતિ ઉત્પન્ન ન થાય તો દેશના પ્રચલિત રીવાજ પ્રમાણે બહારથી બીજા માણસને સ્ત્રીના લતાં તરીકે લાવવામાં આવે છે આમ છતાં જો છોડાં ન થાય તો બહારથી બીજો ઘણી અથવા તો બીજો સ્ત્રી લાવવામાં આવે છે. છતાં સંતાન ન માય તો કોઈ પણ બાળકને દત્ત લેવામાં આવે છે. તેમની દત્ત વિધાનની રીત ઘણી નવાઈ જેવી છે. મુખ્ય સ્ત્રીનો ઘણી પોત પોતાના કુટુંબમાંથી પરણવા લાયક છોકરા છોકરીને (જોડાને) પસંદ કરે છે, અને દત્ત વિધાનની સાથે સાથેજ તે જોડાનું લગ્ન કરવામાં આવે છે, અને મોગ્ય સમયે તેમને પણ કંઈ સંતતિ ન થાય તો તે કુટુંબ પર ધધરી કોપ માનવામાં આવે છે.

કુટુંબના નાના પુત્રોનું પ્રારબ્ધ દયાજનક હોય છે. જે છોકરાને સાધુ તરીકે મકામાં લઈ જવામાં આવે છે તેને કંઈપણ બદલો મળતો નથી, જો કે અવિમકત જીંદગીનાં વહેંચેલાં સુખથી તો તેને વિમુખ રાખેલોજ હોય છે. ગ્વાનું પ્રારબ્ધ પાંચમા, છઠ્ઠા કે સાતમા પુત્રનું

નિર્માયન હોય છે
કર્યેક પ્રસંગે એમ બને છે કે કુટુંબમાં દક્ષા પુત્રિઓ જન્મે છે, આના પ્રસંગે મોગી પુત્રિની હાથત ઉપર બીજી નાની પુત્રિએને અદેખાઇ ઉત્પન્ન થાય છે મોગી પુત્રિજ બાપોની મિત્રની એકલી પૂરી વારસ થાય છે અને જો તેનો પિતા પૈસાદાર હોય છે તો ખરેખર તે અદેખાઇને પાન થાય છે તે કદી વગ્ન કરતી નથી, તો પણ વગ્નના સર્વ મુખ તે ભોગવી શકે છે પ્રસંગે મો પતિ પણ થાય છે તો પણ તેમાંના એકથી પણ તેના ઉપર પોતાના પતિ તરીકેના હમ્મી દયાણુ થઇ શકતું નથી બ્યારે કન્યાવસ્થામાંથી જી અવસ્થામાં દાખલ થવા માટે છે ત્યારે તેના માતાપ તેને રાખે એક ધણી શોધવા માટે છે, અને આ વખતે પડોશી કુવારા યુવકો તે માટે ઉમેદવારી કરે છે તે અધળામાંથી તેણી મન ગમતા જવાનને કબુલ કરે છે, પણ જો તેની સાથે તેને નથી બનતું તો એક અકવાડીયામાં તેને લાત મારી ઝાડુ આપે છે અને બીજાને પુનઃપસદ કરે છે એ રીતે ગમે તેટલા પુરોને ભર્તા તરીકે તે ધરમાં લાવી શકે છે પણ દરેકને કાઢી મુકતી વખતે કાલદા પ્રભાશે દશવેવા નુકશાનીના બદના તરીકે અંક બમ્ક આપે છે

ભાઈવાલ જમનાદાસ ઉપાધ્યાય.

જ્ઞા કે દેશીઓનું રક્ત!

આપણા હિંદુસ્તાનમાં હમણા હમણા જાને કલે ચહા પીવાનો રિવાજ પડ્યો છે કેમકે મજા આવ્યું કે ચહા સના, સાજ, મેળો ગત મધરાત, ચહા, ચહાને ચહા પીવી એજ બાણે શોખનું કામ્ય થઇ પડ્યું છે! વનવાનો ને ઘેર ચહાના તપેલાને તપેના ઉભ્યાજ કરે છે! તેજ પ્રમાણે ગરીબ માણસોને ત્યાં પણ ચહા પીનાય છે! વર્તમાન પત્રો અને માસિક પત્રોમાં અગાઉ ઘણા એવા લેખો પ્રગ્ત થયા છે કે ચહામાં એક જાતનું ઝેર (poison) આવે છે એ ચહા પીનાથી ઝાડો મજ થાય છે બૂખ મગી જાય છે, અને ખોટી ગરમી ઉત્પન્ન કરે છે. હિંદુસ્તાનના વહો ચહા પીવાની કદીપણ સનાહ આપતા નથી પ્રાચીન અર્વાચીન વૈદ્ય શાસ્ત્રમાં પણ ચહા પીવાની વિરુદ્ધ છે એટલું જતા પણ પાશ્ચાત્યદેશ નિવાસીઓના સર્ગમાં આલ્યાપજી આ દેશના લોગો ચહા પીતા શિખ્યા છે એ એક પ્રચાર આ દેશના પૂજ્ય રૂપી સુન્નિઓની પત્રિકા આજાનું ઉલ્લેખ કરે છે! અને જીન પ્રતિદીન પોતાના શરિરના બળ, વિર્યનો ક્ષયકરી રહ્યા છે! ચહામાં રહેલ દુર્મણોને લીધે આ એક વાત થઇ પણ હવે આપણે એ ચહા બનાવનારાઓની બીજી બાજત તપાસીએ

ચહા બનાવનાના બગીચા આસામ અને નિલગીરી જેવા પ્રદેશોમાં ઘણા છે એ બગીચાના મારોકો અંગ્રેજ લોકો છે એ ચહા ઉત્પાદક ઉદ્યોગ અને તેને તથાર કરવાના મમ ઉપર જે મજુરો છે તે અધળા હિંદી મજુરો છે તે મજુરોની સખત મેહેનત વડે ગોરો રૂપિયાની ચહા ઉત્પન્ન થઈ અંગ્રેજ ચહાનાળાઓને રોડો રૂપિયાનો કાચદો થાય છે પરંતુ બ્યારે એ ચહા પાઠગ મેહેનત કરનાર કુર્બી-મજુરોની સ્થિતિ ત્યાં જઈ જોએ જુવે છે તેમને તેમની એટલું બંધી દયા આવે છે કે આ મજુરો આવા દુર્બમાંથી ક્યારે જોડો વર્તમાન પત્રો વાચનારાઓ તો બાણે છે કે ચહા બનાવનારા મજુરોની કુર્બી અવદશા છે અર્થાત્ કહો કે જવતા

જીવત પૃથ્વી ઉપરજ નરકયાતના ભોગવવાનું જે કોઈના પશુ નશીબમાં હોયને તે આસામના
 ચહા બનાવનારા મેજુરોના નશીબમાંજ છે! મજુરોને હમેશાં શરદી અને ગંદી જગ્યામાં રહેવું
 પડે છે. તેમને ખાવાના ચોખ્ખા ચોખા ખરાબ મળે છે કે તેમનું-મજુરોનું પેટ હમેશાં દુઃખે
 છે. આવું 'હલકુ' અનાજ તેઓ પોતાના દેશમાં કદી પણ ખાતા નહિં હોય! વારં એવું
 'હલકુ' અનાજ ખાવા છતાં પણ તેમને રોજ કામ કેટલું કરવું પડે છે તે તપાસીએ. પુરુષોને
 ૨૪૦ હાથ લાંબી અને ૧૬ હાથ પહોળી જમીન, કાઠળા વડે ખોદવી પડે છે. અને સ્ત્રીઓને
 ૧૬૦ હાથ લાંબી અને ૧૨ હાથ પહોળી જમીન ખોદવી પડે છે. ચહાનાં પાંદડાં તોડવાનાં
 હોય ત્યારે દરેકને દરરોજ ૧૨ શેર મેળવવાં પડે છે. સ્ત્રીઓ યુરોપીયન કંપનીઓને કાપડો
 કેટલો છે તે જુવો અને એટલી બધી મેહેનત કરવા છતાં મજુરોને પગાર શું મળે છે તે
 જુવો. પુરુષોને દરમહિને પાંચ રૂપિયા અને સ્ત્રીઓને ચાર રૂપિયા મળે છે. દરરોજ એટલું
 કામ ગમે તેવા મજુર માણસથી પણ થઈ શકવું અસંભવ છે. તેમજ ધણી મજુરોને હાથે
 સરત કરવા કરતાં એટલું કામ થાય છે. કામ એટલું થયું કે મજુરોને ચાણકોના અને તેતરની
 મોટીઓને માર પડે છે! ત્યાં કોઈ પણ પ્રકારની દયા કે સુમા હોતીજ નથી! શિક્ષા-માર-ચાણ
 હોય તે વખતે જો મજુરના શરિરમાંથી લોહી નિકળી આમડી લાલ થાય તો પણ માર માર-
 વાનું બંધ થતું નથી!! અને તેમને માટે નિશ્ચય કરેલી શિક્ષા પુરી થતાં સુધી માર મારવામાં
 આવે છે! એટલું કામ થતા મારે, અના પ્રારત્રની શિક્ષા, તેમને હમેશાં મળે છે. બાકી બધું કરે
 શિક્ષા કરવાનું કારણ એજ કે દરીયા તે મજુર એટલું કામ કરે નહિં! આવી લાયક શિક્ષા
 થવાથી મજુર મારો પડે છે. અને તે પછી ગૌરકામ મહાપુરુષો તેની કાળજી રાખતા હશે
 એમ જો ધારવામાં આવતું હોય તો તેને બદલે એટલુંજ જાણવું બસ થશે કે તેવા માંદા
 મજુરોને દવાખાનામાં લઈ જવામાં આવે છે અને ઘણા મજુરો તો ત્યાંજ રાત્ર શરણ થાય
 છે! મજુરોને રહેવાની જગ્યા શરદીવાળી હોવાથી મજુરોને હમેશાં તાવ આવે છે તેમને પણ
 દવાખાનામાં નાંખવામાં આવે છે. પરંતુ ત્યાં તેમને બિચારોને કપીનાષન અને સાબુદાણાની
 (વગર દુધની) કાંઈ દ્રવ્ય આપવામાં આવે છે. અને તેમાંથી જો લાગ્ય હોય-કુનઃ શુભામ-
 ગીરી અને શિક્ષા મેળવવાનું નશીબમાં સખાયણું હોય તો તે સાંને થઈ પાછો ધધે વળજે છે.
 સોડી અને ચાણકોના સખત માર પડવા પછી મજુરોની કેવી હાલત થતી હશે તે અમારા
 મુઠ વાંચકો સારી પેઠે સમજી શકશે. એવા વખતે શરિરમાં શક્તિ હોય નહિ અને તેને
 વગર દુધની સાબુદાણાની કાંઈ કેટલી શક્તિ આપે? કામ બરોબર થતું નથી એટલે પગાર
 પુરો મળે નહિં અને તેથી પેટ પૂરું બરાબ નહિં-કહો કે ઉપવાસજ કરવા પડે અને તે ઉપરાંત
 રાક્ષસી શિક્ષા! આવી કંગાલ દશામાં રહી શુભામગીરી કરવાથી કંટાળેલો કેટલો મજુર નહાતી
 જવાનો વિચાર કર્યો તો તેમ થઈ શકે નહિ. પ્રત્યેક મજુરો પામેથી પાંચ વર્ષનું એગ્રીમેન્ટ
 લખાવેલું હોય છે. એ મુદત દરમ્યાન તે જ્યાં નહારી જાય ત્યાંથી તેને બાંધીને પકડી લાવવામાં
 આવે છે. અને તેને પાછો ધંધીની પાણી કરતાં, કામના ઘેડા કરતા કે મીલના મજુરો કરતાં
 વિશેષ કટ બરેલાં કાર્યમાં તેને જોડવામાં આવે છે. દરેક મજુરોના ફોટોગ્રાફ લીધેલા હોય છે
 અને તેથી તેને ઓળખવામાં અને તાકીદે પકડવામાં મેહેનત પડતી નથી. નહારી ગયલા
 મજુરોને કુલી-મજુરો-નો એજન્ટ સત્તર પકડી પાછો મોકલી આપે છે. અને પછી તે બિચારાની
 હાલતનું પુછવુંજ શું? પાંચ વરસના પટાવળો મજુર અહીં મુઠાળે જોવા થઈ જાય છે. સુસ્વસ્ત
 સ્ત્રીઓને, વિવધાંશ ગૌરકાય મનુષ્યોના કામગીરીમાં પાતિવ્રત્યપણાની આહુતિ આપવી પડે છે!

રાજ ખુશીથી તેમ ન કરે તો તેને તેમ કરવાની જરૂર પડે છે. કોન્ટ્રાક્ટમાંથી તેઓ છૂટી શકતાજ નથી. પતિ અને પતિની કાગ્ગતિ હમેશને માટેજ થાય છે. મુકાદ્દમોને હમેશાં હાજરી માંડવી પડે છે તેથી સ્ત્રીઓને આડે માર્ગે ચઢવું પડે છે! નહિ તો અપવાસે મરણ પામવું પડે છે! કોઈ કહેશે કે આવી દુર્દશા બેગવતી પડે છે ત્યારે મજુરો ત્યાં જાય છે શું કરવા? પરંતુ ખરી સ્થિતિ એવી છે કે કુલી એજન્ટસ-મજુરો મેળવી આપનાર એજન્ટો-તેમને-મજુરોને “તમને પચાસ, પચાસ રૂપિયા પચાર મળશે” એવી પહેલાં જૂલ થાપ આપે છે. અને તેથી બિચારા ગરિબ માણસો આશાને લીધે જાય છે. અને પછી તેને ઉંડી ખોમાં પડ્યા જેવું લાગે છે!

સદ્દય, દયાળુ વાચકો! આ સાંજનું કે? આપણા દેશના ગરિબ મનુષ્યોની કેવી દયાજનક સ્થિતિ? જરા નેત્રો ઉઘાડી જુવો! જગૃત થાઓ! તમારી જે ચહાને માટે મજુરોને મરણ પર્વત દુષ્કા બેગવતું પડે છે, જે ચહાને માટે મજુરોને શરદીવાળી અને ગંદી જમીનમાં રહેવું પડે છે, જે ચહાને માટે મજુરોના શરિરમાંથી લોહીની ધારાઓ નિકળે ત્યાં સુધી માર ખાવો પડે છે, જે ચહાને માટે મજુરોને અપવાસી રહેવું પડે છે, જે ચહાને માટે હજારો દેશ ભગિનીઓને બિચારીઓને, પતિવ્રત્ય ઉપર પાણી મુકવું પડે છે, અને પતિની સાથે હમેષને માટે શરગતી આપવી પડે છે તેવી ભયંકર ચહા તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે! અહા! કેટલું દુઃખ! કેટલી વિડમ્બણા! અને કેટલું કષ્ટ! જનક પરિણામ? એવી ભયંકર સ્થિતિમાં ત્યાર થતી ચહા તમારા પેટમાં જાય છે! તે પીવાને તમે તલપાપડ થઈ રહો છો! તેજ પાપથી ભરેલી ચહા તમારી મોજનું સાધન થઈ પડ્યું છે! શું તમે ખરી રીતે તે ચહા પીઓ છો? અમે તો કહીએ છીએ કે તે ચહા નથી પણ ગરિબ મજુરોની આમડીમાંથી નિકળતું તમે લોહી પીઓ છો! શું તમારા ચહાના ખાલામાં તે લોહીનો લાલ રંગ દેખાતો નથી! અમે તો કહીએ છીએ કે તે ચહા નથી પણ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓના નાશ થવા પતિવ્રતાનાં અશુભિદુઓ છે! શું તમને ચહા દાનીના ઢાંકણા ઉપર તે બિદુઓ દેખાતા નથી! અમે તો કહીએ છીએ કે તે ચહા નથી પણ નિર્દોશ મનુષ્યોના નિઃશ્વાસની વરાળ છે? શું તમને ચહાના ખાલામાંથી નિકળતી ઉષ્ણ વરાળમાંથી નિકળતા નિઃશ્વાસ દેખાતા નથી! શું તમને ચહા પીતી વખત ગરિબ મજુરોની પીઠ ઉપર પડતા ચાથુકના મારની છુમે અંબળાવી નથી! અરેરે! દેશ બંધુઓ! નેઓ ચહાના બગિચાઓ આગળ જાય છે તેઓ દહે છે કે માર ખાતી વખતના તેમના છુમ ખરાડા એ એકેક હૃદય ભેદક બાણજ છે. ગમે તેવા કંઈ હૃદયના મનુષ્યોને પીત્રજાવી દયા ઉત્પન્ન કરાવવાને ખસ છે. રાઉડ ટેબલ ઉપર એમી મેજ કરનાર મંડાના શોખિનો! તમારા દેશ બંધુઓના લોહીની ચહા શું તમને સ્વાદિષ્ટ લાગે છે! શું તેમની કિચિત પણ દયા આવતી નથી?

બંધુઓ! જો તમને તે બિચારાઓનો કર્ણુરોદન ધ્વનિ, તેમને પડતા ચાથુકના માર અને તેથી તેમના શરિરમાંથી નિકળતું લોહી તમને ચાદ પીની વખતે ચાદ આવે, તેમને રેતવાની શરદીવાળી અને ગંદી જગ્યાનું તમને ભાન થાય, અથવા તેમની મેહેનતની તમને દયા આવે, ગરીબ મજુરોના પાતિવ્રત્યનું રક્ષણ કરવાની ઇચ્છા થાય અને દરપાત સુખ બેગવવાના પવિત્ર કાર્યમાં તમે દ્વાય કરવ ઇચ્છતા હો તો દેવજંધુઓ! આહ પીવાનું એકદમ બંધ કરો! આટલું બધું દુઃખ અને ત્રામ, માગ અને ઉપવાસ વેવી ત્યાર થયેલી ચહ પીવાથી તમે તેમના દુઃખમાં વધારો કરો છો અને પાપ કાર્યમાં મદદ કરો છો એમ તમારું હૃદય કણુષ કરતું નથી શું? જે કાર્યમાં બીજને દુઃખ થાય તે કાર્યને તમે ઉત્તેજન આપો તો તેથી તમને

શું વધારે દુઃખ થશે નહિં! જેમ જેમ ચઢાનો ખપ વધે છે તેમ તેમ ગરિબ મજૂરોનાં દુઃખ વધતાં જાય છે! પૈસાના લોભી મનુષ્યો પોતાના સ્વાર્થને ખાતર ગમે તેવાં પાપ કર્મ પીશાય કર્મ-કરે પણુ તમે તે પાપના ભાગીદાર શા માટે થાઓ છો! હજારો દેશ બંધુઓને પ્રાણદંડ જેવી બંધનકર શિક્ષામાંથી શા માટે છોડાવતા નથી? તમે જો ચઢા પીવાનું બંધ કરો તો ચઢાનો ખપ ઓછો થાય અને તેથી મજૂરો ઉપર ગુજરતું ધાતકીપણું, બંધ થયા વિના રહેશે નહિં! હે દયાળુ દેશ બંધુઓ! તમે ગમે તે શાંતિના હો તો પણુ અમે તમને બંધુ પ્રમાણેજ ગણીએ છીએ! તમે ચઢા પીવાનું એકદમ બંધ કરો, શરિરને નુકશાન, દેશને નુકશાન, દેશની લક્ષિમને નુકશાન અને ગરિબ દેશ બંધુઓને નુકશાન વેકારી, જે ધડીતા આનંદને માટે ચાહ પીવી તેના કરતાં દેશી વનસ્પતિની બનેલી ચાહ* વાપરી શરિર નિરોગી, બળવાન અને બુધ્ધિવાન બનવું યોગ્ય છે.

બંધુઓ! આવો, આવો આપણે પ્રતિજ્ઞા કરીએ કે ચાહ, કાશી કે કોકો, એ વસ્તુઓ અમે કદીપણુ વાપરીશું નહિં! પરમાત્મા અમારી આ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરાવે! અમારો દેશ બંધુઓને બચાવે!

મકરંદ.

સ્ત્રીઓની મૂલ્ય કામગીરી શું?

૪

ગ્રેડેસરે કહ્યું, દાખલા તરીકે સ્ત્રીઓ વેપાર કાં ન કરે? સ્ત્રીઓ બારીસ્ટર* કાં ન થાય? સ્ત્રીઓ લશ્કરી નોકરી કાં ન કરે? સ્ત્રીઓ ખાણ કાં ન શોધે? સ્ત્રીઓ આગબોટો કાં ન ચલાવે? અને સ્ત્રીઓ નવા સંચાઓ કાં ન શોધે? પ્રજાનું આ આખું જગત સૈને માટે છે ત્યારે સ્ત્રીઓ સંતોષ માનીને પોતાના ઘરમાંજ શા માટે પડી રહે?

યોગીનીએ કહ્યું, તમે કહો છો તે બધું અને એ કરતાં પણુ ઘણું વધારે કરવા માટે સ્ત્રીઓ તૈયાર છે, પણુ એ માટેનાં સાધનો ક્યાં? એમ માત્ર મહેરોથી વાતો કરી જાઓ ને આંગળીના વેદા ઉપર ખાતાઓ ગણાવી જાઓ એમાં શું વળે! એમાં કાંઈ વળે નહિ. જો સાચી લાગણી હોય અને પાકા પાયા ઉપર વાત લેવી હોય તો આ બહેન મંડળ જેમ સ્ત્રીઓનાં ભક્ષાં કામોનો આપણા ઘર સસારમાં રહેલાઈથી તુરતજ લાભ મળે એવા ઉપાયો બતાવે છે તેમ તમે પણુ તમારી યોજનાઓના એવા રહેલા ઉપાયો બતાવવાની કૃપા કરો. તમારાં સત્યોને લોકો વાપરી શકે એવાં બનાવો, તમારું જ્ઞાન અનુભવમાં આવી શકે એવું બનાવો તથા તમારા હેતુઓ પાર પડે એવી સીડી બાંધી આપો. અને સમજાવો કે પ્રથમ આ પગથીઈ, ત્યાં આટલી રહેલાઈથી રહી જવાય છે ને ત્યાં આટલો લાભ છે. એ પછી તેની પાસેનું આ પગથીઈ, એ પગથીએ અમુક જાતનાં સાધનોથી રહી શકાય છે ને હાં આટલો લાભ છે. આવી ચોખી રીતે તમારી યોજના સમજાવો, એટલે થોડા વખતમાં પોતાના સ્વર્થને ખાતર એની મેળે મેળે અધિકારી જીવો ત્યાં જે ચાછ આવશે, પણુ મને લાગે છે કે,

*દેશી વનસ્પતિની ચાહ-રા. ચ. વૈદ જટાસંકર લીલાધર. આર્ય ઔષધ શાળા-રીઝીમેટ-અમદાવાદ-એ રચેલી મળશે. આ ચાહ પૌષ્ટિક અને શરિરને બળ આપનાર, બુધ્ધિ લગાડનાર તથા લોહી વધારનાર છે. અને તેથી પ્રત્યેકને ફાયદો થશે.

આ બધા વિચારો હજી તમારા મગજના સંકેત વિકલ્પમાં છે, એને આપણા વહેવારના ઉપયોગમાં લેવાના રહેલા રસ્તા હજી તમે શોધી શક્યા નથી, એને હજી ધણા વખત સુધી એ રસ્તા તમે શોધી શકો એમ પણ નથી કારણકે હજી તમે મગજની કુલસોરીમાં રમો છો, એટલે એ વિચારોને છદ્મીમાં અનુભવવાનું કે અનુભવાવવાનું તમારામાં બળ નથી મને માફ કરજો, કંઈ આ માત્ર તમારે માટેજ કહેલી નથી પણ આપણા દેશના બધા વિદ્વાન હજી વિચારોની મગજ મારીમાંજ છે પણ એ વિચારોને ક્રિયાઓમાં ઉતારવાનું કોઈ કરતા નથી, માટે તમારી ઇચ્છાઓ પણ હજી ધણા વરસો સુધી હવામાંજ રમ્યા કરશે.

પ્રેક્ષકને કહ્યું, માછ વાત તો ખરી છે, મારી યોજનાઓ બહુ મોટી મોટી છે પણ હજી એ એક યોજના હું પ્રેક્ષકલ જનાવી શક્યો નથી. તમે મને કીક ચેતાઓ છે હવે હું એમાં વધારે ઉડા ઉતરીશ અને કોઈ બીજી વખતે એ બાબત ઉપર આપણે ફરીથી વિચાર કર.

માછએ કહ્યું, બહુ સારું ધણી ખુશીથી. કારણ કે મારી બહેનોનાં કલ્યાણની વાતો સાંભળવી મને બહુ ગમે છે છતાં પણ એટલું ચાલ રાખજો કે, તમે કહો છો તેવાં કામો અપવાદ તરીકે, માન તરીકે, ધધા તરીકે અથવા બીજા કંઈ કારણોનર કટલીક સ્ત્રીઓ કરી શકે, એમાં કંઈ શક નહિ પણ એવા કામો કેવાં એજ સ્ત્રીઓનું જીવ છે એમ હું માનતી નથી, તેમજ એવાં કામો ન કરી શકે ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ઉતરતી છે એમ પણ હું માનતી નથી કારણકે વ્યવસાય દૃષ્ટિએ જોતાં એ કામો જો કે આપણને મોટા લાભ છે પણ ઇશ્વરે સ્ત્રીઓને જે પવિત્ર કામગીરી સોંપેલી છે તેની સામે જોતાં એ કામો નાનાં છે એમ મને લાગે છે કારણકે એ કામો માટે જગતની બધી સ્ત્રીઓ લાયક નથી. બીજી એ કે એવા કામો માટે બહારના ધણાં સાધનોની જરૂર પડે છે અને એવાં સાધનો. કાષ્ટ બધી સ્ત્રીઓને રહેલાઈથી મળી શકે નહિ. એવા કામોમાં મૂખ્ય પગાર સામે ને માન મર્તબા સામે જોવાનું હોય છે એટલુંજ નહિ પણ એવાં કામો કરવાનું જોઈએ એવી કાષ્ટ સ્ત્રીઓ માથે કુદરતી ફરજ નથી, માટે છદ્મીની ફરજના કામો કરતાં એ કામોને અમે ઉતરતાં ગણીએ છીએ. કારણકે પ્રેક્ષક સાહેબ, જરા વિચાર તો કરો કે, અમારી કામગીરી શું છે ? જગતમાં સૌન્દર્ય લાવવું એ અમારું કામ છે. પુરોષોમાં અમૃત રેડવું એ અમારું કામ છે બાળકોમાં અનુપપણ સૂઝવું એ અમારું કામ છે. જગતના દુઃખો ઓછાં કરવાં એ અમારું કામ છે. કામ કોઈ લોભ વિગેરે રાક્ષસોની સામે લડાઈ કરીને ફતેહ મેળવી શકો એવા તમોને બનાવવા એ અમારું કામ છે જગતમાં પ્રજુનો પ્રેમ ફેલાવવો એ અમારું કામ છે. તમોને પરનાર્થ શીખવવો એ અમારું કામ છે તમારામાં પુરુષાર્થ વધારવો એ મારું કામ છે. તમોને નર્મદામાં રાખવા એ અમારું કામ છે. તમોને આનંદ આપવો એ અમારું કામ છે. અને અમારી ઉત્તમ લાવનાઓથી પ્રેમના બળે કરીને સ્વર્ગને આ સસારમાં ખેંચી લાવવું તથા અમારા બ્રહ્મામાં તમોને સ્વર્ગને અનુભવ કરાવવો એ અમારું કામ છે. એટલુંજ નહિ પણ ખુદ પ્રભુ પાસે તમોને ભેડી જવા એ અમારું કામ છે. લાંબું, એવા સ્વભાવિક મહાન કામો છોડીને અમે આગળોટનાં સુકાન પકડવા, ઘોડાઓની લગામ પકડવા, રાત્ર્યની તલવાર પકડવા કે ખાણનાં ઓગળારો પકડવા તે સામાટે જઈએ ? અરે જરા વિચાર તો કરો કે, આપણી બહેનો શીવાળના સરદાર થવા જાય એ સારું કે શીવાજી જેવા પુત્રો ઉત્પન્ન કરનારી યાજ એ સારું ? આપણી બહેનો પ્રતાપસિંહ તરફથી લડવા જાય તેથી આપણા દેશનું વધારે

કલ્યાણ થશે કે પોતાના દીકરાઓને પ્રતાપસિદ્ધ જેવા શરવીર બનાવી દેશમાં હજારો પ્રતાપસિદ્ધ બનાવી દેશ તેથી વધારે કલ્યાણ થશે ? આપણી બહેનો જેવી તેવી યેડી કવિતાઓ કરી શકે તેથી આપણે રાજી થઈ જવું જોઈએ કે હજારો કાળિદાસ અને હજારો ભવભૂતિ થઈ શકે એવા પોતાની પ્રજામાં બીજા વાલે તેથી આપણે નાજી થવું જોઈએ ? અને ન્યુટન, હ્યુથર, રૂબેન્સર, તથા એડીસન જેવા દીકરાઓ જાણનારી માતાઓ થાય એ સ્ત્રીઓનું વધારે સૌભાગ્ય ગણાય કે રેલ્વે ખાતામાં, દુકાનોમાં બહારોમાં ને સગરની ખાતાઓમાં જીમ્સ કાર કુનગીરી કરે એ તેઓનું વધારે સૌભાગ્ય ગણાય ? બોલો, તમેને શું ગમે છે ? જરૂરને લીધે, ગુજરાતના સાધન સારા કાંઈ નોકરી કે ધંધો કાઢવા પડે તેમાં કાંઈ અડચણ નથી, પણ સ્ત્રીઓનું સ્ત્રીપણ તે પ્રેમમાળ છે અને સ્ત્રીઓની મુખ્ય ફરજ તે સેવા ધર્મ એ જ છે

જેવાનું છે. એ જોઈએ તો એમ સમજાઈ જાય કે, કઢી વધારવામાંથી, હાલરડાં ગાવામાંથી, સજુગાર-સજવામાંથી, ઝાડુ કાઢવામાંથી, અને બાલકો સાથે કાણું કાણું બોલવામાંથી પશુ-પક્ષીઓ સ્વર્ગ મેળવી જાય એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. કારણકે ગીતાજીમાં પ્રભુજીએ કહેલું છે કે, જે પોતાની ફરજો બરાબર રીતે બજાવે તે મોક્ષ પામે છે. આમ હોવાથી અમારે કાંઈ યોગ સાધીને મોક્ષ મેળવવો નથી. અમારે કાંઈ સન્યાસ લઈને મોક્ષ મેળવવો નથી. અમારે કાંઈ દમ્ભરો મણુ ઘી હોમાય તેવા યજ્ઞ કરીને મોક્ષ મેળવવો નથી અને અમારે કાંઈ માથે રાફડાઓ બંધાઈ જાય એવાં તપો કરીને મોક્ષ મેળવવો નથી. પણ અમારે તો અમારાં ઘર સંસારી કામકાજોમાંથી ને કુટુંબ રનેહમાંથીજ મોક્ષ મેળવવો છે, માટે અમારી બહેનોમાં એ જાતનું જ્ઞાન ફેલાવવા ધર્મીઓ છીએ અને સ્ત્રીઓ પોતાના ઘરમાં રહી ભલાં કામો શી રીતે કરી શકે, એ શીખવવા મારીએ છીએ.

વૈદ અમૃતલાલ મુંદરજી પઠીધાર,

*મલબારની વનસ્પતી

મલબારમાં એક જાતનું ગોળ કાંડીનું ઘાસ થાય છે જેનો ઉપયોગ ઘોડાની ચટાઈ સાદી બનાવવાના કામમાં આવે છે; કેટલીક ચટાઈઓ ઘાસની કાંડીઓ સાથે સુતરનો દોરો વણી બનાવવામાં આવે છે તથા તે ચટાઈઓમાં ઘાસને રંગીન કરી તેમાં જુદા જુદા આકારો ગુથે છે. ખીજી જાતની ચટાઈઓ દોરા વગર સાદીની માફક ગુંથવામાં આવે છે, આ ઘણીજ બારીક હોય છે. આ ગુંથણી તો એટલી બારીક હોય છે કે જાણે સુતરના દોરાથી કાપડ ગુંથેલું હોય તેમ દેખાય છે. વળી એક ત્રીજી જાતનું એ કામમાં આવે તેવું ઘાસ થાય છે તેના ગુંથણ કામની તો કપડાની માફક ઘડી પણ વળે છે; અને ઘડી ઉકેલી કે પાંખું સપાટ કાપડ જેવો દેખાવ આપે છે અને સળ પડતો નથી આ છેલ્લી જાતની એક ગુંથેલી ચટાઈ કોઓથી વાલકર્ટ બધર્સ કુંપનીના એજન્ટ પારીસના પ્રદર્શનમાં મોકલી હતી જેની જોડીની કોમલ પાંચસો રૂપિયા રાખી હતી અને એ કારીગરીને માટે પ્રદર્શનમાંથી સોનાનો ચાંદ મળ્યો હતો, આ પ્રમાણે ગોળ કાંડીના ઘાસનો ઉપયોગ વાયકવર્ગે લક્ષમાં લેવા જોગ છે.

એક અતિશય ઉપયોગી ઘાસ (લીલી ચાહે) જેનાં પાતરાં પહોળાં લાંબાં તથા લીંધુ જેવી સુગંધવાળા હોય છે તેનાં માછલોના વિસ્તારવાળા જંગલો મલબારમાં છે; એ આપો આપ ઉગી નીકળે છે, આ મુલકમાં કોઈને ચરદી જેવું શરીરમાં જણાયું તો આદુ પુદીના સાથે મળી ચાહેતો ઉકાળો પીએ છે એ શિવાય એનો બીજો કશો ઉપયોગ જણાતો નથી. પણ જેનાં અંતર્યક્ષુ ઉઘાડાં છે તે તો એ જ્યાંજ મળતા ઘાસમાંથી સેકડો રૂપિયા કમાય છે. સધીવાના ઉપર જે ઘાસનું તેલ ઉત્તમ ગુણુ કરે છે; અંગ્રેજીમાં એ લીલી ચાહેના તેલને “લેમન ગ્રાસ ઓઇલ” એ નામ મળેલું છે; મલબાર તથા સીલોનમાં એ ઘાસના જંગલો ઘણા હોવાથી તેમાંથી તેલ કાઢવાના કારખાના સાહસિક નરોએ કાઢેલાં છે. જે તેજ

* પંદરપુરમાં ભરાયલા પ્રદર્શન વખતે રા. રા. આદ્યેતું સ્વદેશી આયર્ષી ઉપર અપાયલા

લાખો રૂપિયાનું પરદેશ ભય છે, નિલગીરી ઉપર સિકાના નામની વનસ્પતી પુષ્કળ ઉગે છે. તેમાંથી ક્ષીનાઇન કાઢવાનું કારખાનું કેમ્પ કંપનીવાળાએ સરકારની સુચનાથી કાઢ્યું છે.

એ નર્મદી નામની એક દીવ્ય આયુધી મલખારમાં ઉગે છે તેનું વેદ લેકા એક જાતનું લી-બનાવે છે. એ ધીના બે ટીપાં હનાં પાણીમાં લીધાં કે ગમે તેવી પેટની શૂળ હોય તે નર્મ પડે છે; તથા એક આયુધીના કચુકા બરાબર ગર્ભિણી સ્ત્રીને આપતાં કદ પામતી સ્ત્રીને જલદી છુટકારો થાય છે અને પ્રસવ પેદનામાંથી મુક્ત થાય છે એમ એ વનસ્પતીની પ્રસીદ્ધિ છે.

આદુ-મલખારમાં આદાનો પાક ઘણો સારો થાય છે અને તેની સુંઠ વિલાયતના બજારમાં વખણાય છે. કેસીમાં શેઠ મુલજી જેઠનું સુંઠ તૈયાર કરવાનું કારખાનું છે. આદાને છોલી સફરકરીયુએસીડ તથા સુનાના પાણીમાં તેને બોળી કાઢે છે પણ ગંધકનો ધુવો આપે છે જેથી સુંઠની જાત ઉત્તમ રહે છે. આનું કારખાનું કાઢનાર સારી કમાઈ કરી શકે તેમ છે.

કંદની તપખીર અથવા આરારોટ—જે વનસ્પતીમાંથી આ ચીજ નીકળે છે તેનું તો મલખાર ખાસ ઘર છે. જેમ આપણી તરફ નિવડુંગ વગેરે એમની એમ રાનોમાં ઉગે છે તેમ તપખીરના છોડવા પણ રાનોમાં ઉગ્યા હોય છે. એ ઝાડના પાંદડાં હલધના ઝાડનાં પાંદડાં જેવાં હોય છે અને તેની નીચે હળધના શાંકા પ્રમાણે જમીનમાંથી ગાંઠો નીકળે છે તેને કાઢી ઘોષ-પાણીમાં નાંખી છુંદવાથી નીચે લોટ જેવી ચીજ બેસે છે તે તપખીર છે. આ તપખીરમાં પ્રથમ જરા કડવાટ હોય છે પણ બે ત્રણ વખત ઉપરતું પાણી બદલવાથી તે કડવાટ દૂર થાય છે. ઉચી સ્વચ્છ કાંધેલી તપખીર તેજ આરારોટ છે. બચાને તથા અશક્ત મનુષ્યને તે પૌષ્ટિક ખોરાક છે. “હસ્તરપરી” ના દોષથી મુક્ત એવી પ્રતીક્ષા દર્શાવનારા મેક્સી-સક્રુડના હેન્ડબુક્સ ઉપરથી લલચાઇ તે લેવા જતાં પહેલાં તમારા આ દેશી પૌષ્ટિક અને ધર્મ સાચવે તેવા ખોરાકનો ઉપયોગ કરશો તો આ દેશનું શ્રેય ધરો.

સાંસાપરીલા નામની દવા જે મૂળીયામાંથી થાય છે તે મૂળીયાં મલખારમાં થાય છે અને યુરોપીયન કંપનીઓએ તે મૂળીયાંમાંથી સારસાપરીલા કાઢવાનાં કારખાનાં સ્થાપ્યાં છે. એવાં કારખાનાં કાઢવાનું દિલ્હીના વતનીઓને કેમ સુજતું નથી ?

મલખારના જંગલમાં મધ પુષ્કળ મળે છે; મધ એકદું કરવાનું કામ યોગ્ય યુક્તિથી આરંભ્યું હોય તો લોકોને ચોખ્ખું મધ મલવા ઉપરાંત મોટા નફોનો એક ધંધો ઉભો થશે, યુરોપમાં તો મધમાખોની રીતભાતોનો ખાસ અભ્યાસ કરી તેમની પાસેથી મધ મેળવવાને માણસે પોતાની અકલથી કંઈ કંઈ યુક્તિઓ ઉભી કરી છે અને તેમાંથી મધનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

મલખારમાં જેમ આદુ પુષ્કળ ઉગે છે તેમ આંખાહઝઘ પણ પુષ્કળ થાય છે. સફરજનના જેવા આકારના પણ લીલા રંગનાં એક જાતના ફળો ઘણાં થાય છે જે ખાધાથી ઉત્તમ સ્વાદ આપે છે. મલખારમાં કલીંગ (તડમુચ) પણ ઘણાં મોટાં અને મીઠાસવાળાં થાય છે કેળાનાં ઝાડોનું મલખારમાં પુછવું જ શું ? અસંખ્ય ઝાડો થાય છે. કેળાંમાંથી કાચા કેળાનો લોટ એક

ગૌણીક ખોરાક પુરવાર થયો છે, ફરાળમાં એનો ઉપયોગ સારો થાય તેમ છે. તથા એ કુળના દાગંના તંતુમાંથી રેશા કાઢી તેનાં કપડાં વણવાનો ઉદ્યોગ પણ શરૂ થયેલો સંભળાય છે.

મલખાર કીનારાપર માછલાં ધણું મળે છે તેમાં કેટલીક જાતના માછલાંનું તેલ તો કોઝલીવર એમલની બરાબરી કરી શકે તેમ છે, મલખારમાં ધીચ જંગલો હોવાથી નીલમ્બ, સાબર, હાથી, વાઘ વગેરે જાનવરો પુષ્કળ છે, નીલ ગાય તથા સાબરના સીંગડા, વ્યાઘ્રાંબર, વાઘનું સુકવેલું માંસ એ સઘળું કામમાં આવે તેમ છે.

મલખાર-લવંગ, એલચી, તજ, તમાલપત્ર, ભયફળ, ભવંત્રી અને મરીછલાદી તેજનાની પેદાશ ને માટે જુના જમાનાથી પ્રસિદ્ધ છે યુરોપીયન પ્રજાને પ્રથમ હિંદુસ્તાનમાં એથી લાવનાર તેજનાજ છે. કાળા મરી તથા સુફેદ મરી અને પુષ્કળ થાય છે, ચાહે તથા કાંચી પણ મલખારમાં ઉગે છે.

હટા નામનું વચમાંથી પોણું એક જાતનું ઘાસ મલખારમાં થાય છે જે કાગળ બનાવવાને ધણું કામમાં આવે તેવું છે. એ ઘાસ કેત્તીથી લાવી પુણા જરેપેપર મીલમાં નમુના સાદુ આપવામાં આવતા તેમાંથી ઉત્તમ કાચળ બન્યા હતા એમ સાબળું છે. એટલે એટલે દરથી લાવવાનો ખર્ચ ઘણો તેથી તેનો વધુ ઉપયોગ થયો વહી. પણ એજ જલામાંતો એક દાગળનું કારખાનું કાઢ્યું હોય તો તેને જરૂર ફાયદો થાય.

બજરબટુ નામનાં એક જાતના મલખારના જંગલોમાં ફસો થાય છે તેની અંદર ખીજ કેથ્રીઓ હોતો નથી તેને ઉપરથી સરાણે ચઢાવી સાફ કીધો કેરકાટીકના પથર જેવી ચક્ક આવે છે. આ ફોનો નકર હોવાથી એમાં બટનો બનાવવા ફાયદાકારક થશે.

ધાપલ—કેત્તી અન્યાસ એ જાડો તો મલખારમાં એટલા છે કે તે તેનો વિસ્તાર પૂર્ણરૂપે અશક્ય છે, એ ત્રણે જાડોમાંથી રેશાઓ નીકળે છે અને તેના રેશમ જેવાં ચક્કતાં ટકાઉ કેપડા વણાય છે ઉદ્યોગ વોલ્ફર્ટબર્સ વગેરે યુરોપીયન કરવા લાગ્યા છે પણ હિંદુસ્તાનના દેશાંબોની કંઈ આખ ઉગ્રહતી નથી નાળાંચેરી તો મલખાર કીનારા પરતું મુખ્ય જાડ છે અને તેના કેટલા ઉપયોગો છે તેનું વર્ણન અત્રે થઈ શકે તેમ નથી.

હિંદુસ્તાનના વતનીઓ ઉપર પરમેશ્વરના કેવો મોટો પાડ છે ? ઉપરની દરેક વસ્તુપતાઓ જગતમાં પોતાની મેળે ઉગે છે, કુદરત આટલી મહેરબાન હતાં તાબેદારી બોગવે તેમાં કંઈ નવાઈ નથી.

D. M. P.

રા. રા. પ્રે. કે. કુ, કૃત

“અપહૃત કુમુદ” — (Kidnapped)

(Kumud) એક અતી રસીક, મનોગંજ, સંસારી નવલકથા, જેની ઘણી થોડી નકલો બાકી છે, પાકું પુસ્તક, ઉંચા કાગળ અસલ કીંમત રૂ. ૧-૦-૦ લાગત જીવનનાં આલોકને રૂ. ૦-૧૨-૦ પેઠે જુદું મળવાનું દેકાણું “ભારત જીવન” પ્રેસ કાલબાદેવી-મુંબઈ.

સ્વદેશ પ્રેમી-સિઓનિઝમ.

૩

કુટલાક લોકો પોતાના વાળ ઓળે છે. તેટલુંજ ધરાની સ્વારને જણાવું. ધોડેશ્વારે તરતજ પોતાના બાદશાહ પાસે જઈ એ હકીકત બરાબર કહી સંભળાવી. બાદશાહ પાસે એક ઝીંસ દેશમાંથી નહાસી આવેલો રાજ ક્ષેત્રનું પુરૂષ હતો તેને બોલાવી બાદશાહે કહ્યું: શું તમારા સ્પાર્ટન લોકોને ઘેલછા લાગી છે? સુખ્ય લોકો નહાસરો તો જીવ બચશે અને આમ વાળ ઠીક ઠીક કરતા બેસી રહેશે તો ચટણી વટાઈ જશે! ઝીંક ડિમેસ્ટસે ઉત્તર આપ્યો. મહારાજ! એ ખોડની પેલી બાજુએ જવા માટે તમારે ધનધોર મુદ્દ કરવું પડશે. હમરો સિપાઈઓનું બળો દાન આપવું પડશે. અમારા સ્પાર્ટન લડવૈયાઓ લડતી વખતે હમેશા વાળ સાફસુદ્ધ કરે છે. બાદશાહને તેનું કહેવું ખરૂં લાગ્યું નહિ. પરંતુ તેનું લાકરી વહાણ આવવાનું નહોતું. તેની વાટ બોધ ચાર દિવસ વિતાડ્યાં. તેમ જના વહાણની ખજાર મળી નહિ. તરતજ તેણે ૨૦ લાખ લશ્કરને હથેલો કરવા ઉપાડ્યું. પ્રથમ એક ટુકડી લિનાનિઝસ ઉપર મોકલી સ્પાર્ટન લોકોને જીવતા બાંધી મહારા સન્મુખ હાજર કરો એવો હુકમ હતો. પરંતુ તે ટુકડી જીવતા આવે ત્યાર પછી સ્પાર્ટનોના જીવતાં બાંધી લાવવાની વાત! ધરાની સેનાએ મ્હોટા શૂરપણે સ્પાર્ટનો ઉપર હથેલો કર્યો. પણ સિઓનિઝસ અને તેના મહાન શરવીર સ્પાર્ટનો આગળ ધરાનીઓનું કંઈ ચાલ્યું નહિ! ધરાની સિપાઈઓ એક પછી એક કપાઈ રણભૂમિનું બલિદાન થવા લાગ્યા. ફક્ત થોડા ધરાની સિપાઈઓ નહાસી બાદશાહ પાસે ગયા સ્પાર્ટનોનું વીરત્વ જાણી બાદશાહને પગથી માથા સુધી અગ્નિ લાગી. તેણે બીજા એક મ્હોટા ટુકડી. મોકલી પણ શૂરવીર સ્પાર્ટનોએ તેમની સારી પેઢે ખજાર લીધી! જેમ વાઘ ખજારના ટોળાંને ફાડી ખાય છે તેમજ સ્પાર્ટનોએ ધરાની સિપાઈઓના માથા ઘડથી વેગળાં કર્યા આ ખજાર સંલિનળતાં બાદશાહના ચુસ્કાતો પાર રહ્યો નહિ ચુસ્કો અને નિરાશાથી ત્રણ વખત સિંહાસન ઉપરથી ઉછળી સિપાઈઓને ઉતેજક શબ્દો કહ્યા. નેની ખાતરી થઈ કે સ્પાર્ટન લોકોનાં પાંચા ફાડી પેલી તરફ જવું અને મજબૂત લોખંડની સડક તોડી પેલી બાજુ જવું એ બે બરાબર છે. વળી ઝંસિસના સિપાઈઓ આડુતી લડવૈયા હતા. માત્ર પગાર મેળવવાને ખાતરજ લડાઈમાં આણુ અર્પણ કરવા તેઓ આવ્યા હતા તેથી તેમના શરિરમાં ખરૂં લોહી ઉછળતું નહોતું. તેમ ખરૂં વીરપણું પણ નહોતું. પેટનો પાપી ખાડો પુરવાને માટેજ તેઓ આવ્યા હતા. રાજ્ય લોભી બાદશાહની સત્તા વધારવા અને પારકા રાજ્યની મગ્ન ઉપર જીલમ ચલાવવાના પાપકર્મમાં તેઓ મદદ કરવા આવ્યા હતા, તે તેઓ સારી પેઢે સમજતા નહોતા. માત્ર લડતું એટલુંજ જાણતા હતા. પોતાની જીઓના પતિવ્રતપણા માટે, પોતાનાં બાળકોનાં સુરક્ષિતપણા માટે અને વિશેષતા: પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા માટે લડનાર, સ્વદેશ પ્રેમી સ્પાર્ટન લોકોની બરાબરી ક્યાંથી થઈ શકે? ઝંસિસ બાદશાહનો અહંકાર ઉતર્યો, તેના મ્હોટું પાણી ઉતરી ગયું. લશ્કરની ધીરતા, વીરતા ઓછી થઈ ગઈ અને હવે શું કરવું તેના વિચારમાં પડ્યો.

પરંતુ દરેક દેશમાં દેશલોહી, નીચ, અને જાતીય વિષાતક મનુષ્યોની ક્યારે બોરી પડી છે? પોતાના થોડા સ્વાર્થને ખાતર પોતાના દેશીઓના ગળા ઉપર છરી ફેરવનાર, પરતંત્રતાની

ખેડી પહેરાવનાર, કુળ કંટક, સ્વાર્થાધિ મનુષ્યો હોય છેજ. પ્રત્યેક દેશના ઇતિહાસો જોતાં જણાયું છે કે. સ્વતંત્ર દેશમાં જ્યારે વીર પુરૂષો, સ્વદેશ રક્ષા માટે, સ્વતંત્રતા માટે પ્રાણની દરકાર નહિ કરતાં રણભૂમિ ઉપર મારવું, મરવું કરી ઝંખલાવે છે ત્યારે કાષ્ઠક દૃષ્ટ, નેશદ્રોહી મનુષ્ય હમેશને માટે નફા પાતના કરતાજ હોય છે! હમેશને માટે પોતાના દેશના ઇતિહાસમાં પોતાનું કષ્ટ-કાળ-ચરિત્ર લખાવવાને તથાજ હોય છેજ! આ સમયે પણ ગ્રીસ દેશના દુર્લાગ્યે એક કુલાંગાર, નીચ, દેશદ્રોહી નીકળી આવ્યો. એહિએટ્સ નામનો એક ગ્રીક, ગતિદ્રોહી, યુદ્ધપણે ઝસિસની ઝાવ-ણીમાં આવી પહોંચ્યો. તેણે ખુદ બાદશાહનીજ મુલાકાત લીધી. તેણે બાદશાહને કહ્યું: જો તમે મને અમુક રકમ રોકડી આપો તો હું આજે રાતે ને રાતે, તમારું લશ્કર ખીંડી પેશી બાણુએ, ચોર માર્ગે યદ્ય જયશ” નિર્દોશ જાતિને પરતંત્ર-ચુલામ-બનાવવાની ઇચ્છાવાળા, ચોલી રાજ્યએ તરતજ એક મહોટી રકમ તે દેશદ્રોહી, નીચ માણુસને આપી. અને યોગ્ય યુદ્ધ કલાકેલા સિપાઇઓ તથા એક શરવીર સરદાર તથા કરી સૂર્યોદય થતાં પહેલાં ખીંડી પેશ બાણુ પહોંચી, શત્રુની પીડ પાછળથી હુમલો કરવાની આજ્ઞા કરી. કાળની બીજણુ પ્રતિ, એ હિએટ્સ જખરી ટોળી લઈ ગયો. બસ! હવે શું જોઈતું હતું? જ્યાં નિમકદરામ મનુષ્ય હાયમ આવ્યો અને જ્યાં પોતાનેજ હાથે, પોતાના દેશીઓનાં રક્તમાંસ યુસાવવાને-તેમને પરતંત્ર બનાવવા ધન કરવા લાગ્યો ત્યાં પછી બાકી શું? અરે! નીચ એહિએટ્સ તહાર પાપીયે લરવાને માટે, પોતાની સ્ત્રીને સોનાના અલંકારોથી શોભાવવા માટે તહે આ શુ કહ્યું? અરે પાપી! તું તહારી માતૃભૂમિના ગળા ઉપર તિલજી છરી ફેરવવાને શા માટે તથાજ થયો? અરે નર્કના જીવડા! તારો દેશ પરતંત્ર કરવા શા માટે તેં હિંમત કરી? દુષ્ટ! તહારા દેશખંડુએ સુખે રહેતા હતા તે શું તને ગમ્યું નહિં! પાપના પૂતળા! શું તને ખબર નથી કે દેશદ્રોહી મનુષ્યો જગતના ઇતિહાસમાં કાણું કર્મ કરનાર કહેવાય છે? શું તને ખબર નથી કે પોતાના દેશનો પક્ષ છોડી ખીંજના પક્ષમાં જનાર મનુષ્યો નર્કના કીડા ઉત્પત્તિ યાય છે? અરે કુલાંગાર! તું ખરેખર ગ્રીસદેશમાં કુલાંગારજ પેશ થયો! તહે જાણી જોઇને તહારા દેશને પરતંત્ર બનાવ્યો! અને તહે તહારા સ્વાર્થ માટે ખીચારા, નિરપરાધી, મુખી દેશીઓને હમેશને માટે દુઃખી દુઃખી બનાવ્યા! હજારો ધિ.કાર હજો તહારી જીંદગીને! હજારો તિરસ્કાર હજો તહારા કર્મને! અને હજારો ફિટકાર હજો તહારાં માતા પિતાને! આજે તહે તહારાં માતા પિતાના નામને, તહારા કુળને અને તહારાં જીવનને કાણું કલંક લગાડ્યું! જા! પાપી દુષ્ટ! અમે તહારું નામ દેવાથી પણ અપચિત યજ્ઞએ છીએ! આદેશમાં પહેલાં એવા દેશદ્રોહી, કુલાંગાર, પાપીઓ યદ્ય ગય. અને તેમનાં નામ હમેશને માટે કાળાં કૃત્ય કરનાર તરીકે લખાયાં છે! અને તેથીજ હિંદુસ્તાન જેવો નિર્દોશ, નિરપરાધી, સાત્વિક પ્રકૃતિનો શાંતદેશ અશાંત થયો છે! જીખમરો વેડે છે! કળ, બળહિણુ થયો છે! જે માતાંના દિવ્ય કુધનું પાન કરીને, જે માતાના આશ્વાસન અને સદુપચાર જોળવીને અને જે માતાના લાલન પાલન વડે રૂઝ પુષ્ટ પછને અંતે માતાના ગળા ઉપર છરી ફેરવે છે તે દુષ્ટો ચીરકાળને માટે નર્ક વાસી યાય છે! એમાં કંઈ પણ શક નથી.

પ્રાતઃકાળ થતાં પહેલાં ધરાની સેના ખીંડ પસાર કરી સ્પાર્ટન વીર સેનાની પાછળ જઈ પહોંચી. તેમને જોતાંજ સ્પાર્ટન સેનામાં હાહાકાર યદ્ય ગયો. સ્વદેશ રક્ષણુની આજ્ઞા નિર્મૂળ યદ્ય! તેમણે જાણી લીધું કે કોઈ પાપી, દેશદ્રોહીનુંજ આ કર્તવ્ય છે. છતાં પણ સિઓનિ ડાસ તલ માત્ર ડબો નહિં. તેણે વીરમંડળ એકડું કહ્યું. તેમજ ખીંજ સંસ્થાપના જે સિપાઇઓ મદદે આવ્યા હતા તેમને પાછાં જવા વિનંતી કરી. ખીંડો અને દેશનો જયાવ

યવો અશક્ય છે એમ જાણી અહીંથી પાછા જવું એ એક નામદંપણાનું લક્ષણ છે, 'એમ નહોતું'. કેટલાક સિપાઇઓ પાછા ચાલ્યા ગયા અને કેટલાક દેશાલિમાની વીર નરો હતા તેમણે સ્પષ્ટ કહ્યું કે: અમે તમારી વાત સાંભળવા આવ્યા નથી. અમે તો અમારા દેશની રક્ષા કરવા આવ્યા છીએ. તમને છોડી કદી પણ જનાર નથી. છવજતાં સુધી લડીશું અને દેશને માટે મરણ પામીશું' ૩૦૦ સ્પાર્ટન સિપાઇઓમાંથી ફક્ત એક જ સિપાઇ-જેને ઘણો તાવ આવ્યો હતો તેજ બાજુ પર ગઈ પડ્યો. લિગેનિગ્રસ હર્ક્યુલીસ વંશમાં જન્મ પામ્યો હતો. તેમજ એ ઉચ્ચ કુળમાંના બીજા બે વીરો પડ્યા તેમા હતા. શ્રિઓનિગ્રસે પોતાના વંશના એક પણ માણસને બચાવવાની યુક્તિ કરી. અને તેમાંના એકને, પોતાના બધાને એક પત્ર પહોંચાડ્યો: દેશમાં જવા વિનંતિ કરી. પણ તે બહાદુર વીર પુરૂષે ઉત્તર આપ્યો: હું કાંઈ તમારા પત્ર પહોંચાડના અને ટપાલવાળાનું કામ કરવા આવ્યો નથી. હું તો લડવા આવ્યો છું. દેશની રક્ષા કરવા આવ્યો છું," બીજાએ ઉત્તર આપ્યો: આજના યુધ્ધમાં જે પરાક્રમ બતાવશે તેજ સ્પાર્ટમાં ખખર લઈ જશે. રણભૂમિમાં લડવા આવ્યા પછી બાપલા-નામદં-પેટે પાછા જનાર હતા તેતો તેમનું કાળું મોઢું લઈ ચાલ્યા ગયા છે. અમે શત્રુના ગળાં કાપી દેશને નિર્ભય, સ્વતંત્ર અને સુખી કરવા આવ્યા છીએ." આ ઉત્તર સાંભળી શ્રિઓનિગ્રસ પ્રસન્ન થયો. "પ્રસન્ન સુખ સુગ્રાવડે સિપાઇઓને કહેવા લાગ્યો: બધાઓ! આજે છેવટનું ભોજન કરી દેશ! રાત્રે તો આપણે સ્વર્ગના દેવોની સાથે બેસી જમવાનું છે આપણે પવિત્ર કામ માટે અહિં આવ્યા છીએ. આપણો વિચાર હું ખીનાં હું બ વિમોચન કરવાનો છે. આપણે સુખી દેશને સુખી કરવા આવ્યા છીએ. આપણો વિચાર નીચ, હલકો કે અપવિત્ર નથી આપણે માટે સ્વર્ગના દેવો ફક્તની માગ્યો લઈ ઉમા છે. જુઓ! જુઓ! આકાશ તરફ જુઓ! હું તે દેવતાઓનાં હસતાં સુખકમળ જોઈ શકુ છું. હું તેમના હાથમાંની મનોહર પુષ્પ માળા જો જોઈ શકું છું! હસતે મુખે આરા કરે છે કે દેશને માટે લડે! દેશને સ્વતંત્રતા અપવે! તમારા દેશને પરતંત્ર ચતાં બચાવે! અમે તમને સ્વર્ગનું અક્ષય સુખ આપવા તૈયાર છીએ." બધા સિપાઇઓએ આકાશ તરફ જોયું. આકાશ નિર્મળ સ્વચ્છ હતું. સઘળાને તે દેખાતું નહિ. પણ જાણે સ્વર્ગના દેવો આનંદ પામતા હોય અને માંહોમાંહે હસતા હોય એવું જણાયું. તેમના હસવાનો ટુમ્મટ ખનિ સંભળાયો. અને સ્વતંત્રતા દેવિ જાણે તેમની પીઠ ચાળાડતી હોય તેવું અનુભવ્યું. સઘળાના શરિર કમ્પાવમાન થયાં. હાથમાંની તલવારો અને બંદુકો ફરકવા લાગી સઘળા એક નિશ્ચય કરી લડવા તૈયાર થઈ રહ્યા. શ્રિઓનિગ્રસે સઘળાને સાથારી આપી.

ખીડની પેલી બાજુએ આવી પહોંચેલા દુરમનેએ તે દિવસે વિગ્રાંતિ લેવાનો વિચાર કર્યો હતો. તેમના મનમાં ખીજો દિવસે હુમલો કરવાનું હશે પણ શ્રિઓનિગ્રસે તેમ કરવાનો સમય જ નહોતો આવ્યો! રાત્ર પડનાં સુખી તેણે કાંઈ ગરબડ કરી નહિ! રાત્રે કાંઈ બરબડ કર્યો એમ પણ કોઈના ધ્યાનમાં નહોતું. આજ સુધી તે વિચાર કરી કરીને લડતો હતો મરણ કે તેને પોતાના સ્પાર્ટન સિપાઇઓ પ્રાણથી અધિક વહાલા હતા. પણ આજે સ્વદેશ પ્રીતિના હોમ કુંડમાં પોતાની સંયોજ સઘળાંની આહુતિ આપવાનો નિશ્ચય હતો. રાત્રના રાત્રે વખતે અનુઓ ઉપર હુમલો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. દિવા ઉપર જેમ પતંગ કુદી પડે છે તેમ આપણે કાલુ ઉપર તૂટી પડવાથી તેઓને વધારે નુકસાન નથી પણ આપણેજ મરણ મરણ થવાના છીએ તે તે સારી પેટે જાણતો હતો. પરંતુ પોતાના પ્રાણ અર્પણ કરી સમરત શ્રીસ દેશના

ચોદાઓમાં વીરત્વ ઉત્પન્ન કરવાનોજ તેનો હેતુ હતો. તેથીજ મધ્ય રાત્રીને સમયે પોતાના ૩૦૦ સ્પાર્ટન વીરોને સાથે લઈ ઝસિસના લશ્કર ઉપર હુમલો કર્યો. આ વખતે બાદશાહનું સ્વશ્કર નિરતિ જીવતું પડેલું હતું. નિદ્રામાંથી જાગ્યા પછી તેઓ જ્યાં ત્યાં ન્હાસવા લાગ્યા. સ્પાર્ટન વીરોએ જે હાથમાં આવ્યો તેને કાપી નાંખ્યો. ધરાની સિપાઇઓ આગળ ન્હાસવા લાગ્યા અને સ્પાર્ટનો તેમની પાછળ દોડ્યા. તે એટલે સુધી કે તેં બાદશાહના તંત્રુ સુધી ! જુગાએ બાદશાહ અગાઉથીજ ન્હારી ગયો હતો નહિં તો તેનું થડ પણ સારિથી જુદું થઈ ગયું ! બહાદુર સ્પાર્ટનોએ બાદશાહનો તંત્રુ તોડી પાડી જમીનદોરત કરી દીધો ! અને તેમની પાના, ચાંદી અને જવાહીરનો સામાન વિગેરેના કટકા કરી નાંખ્યા ! પણ એટલામાંજ પટ્ટા ટથો. સર્વ દેવતાએ પોતાનાં રત્ન કિરણોવડે અંધકાર સાથે યુદ્ધ કરી અજવાળું કર્યું. ધરાની સિપાઇઓને જાણ્યું કે હવે કોણ સ્પાર્ટન સિપાઇઓ રહ્યા છે. તેઓએ તેમને ઘેરી ધાવ્યો. તેમ છતાં પણ સ્વદેશભક્ત સ્પાર્ટન બહાદુરોએ ૬-૭ કલાક સુધી ભયંકર યુદ્ધ કર્યું. આખી રાત્રી મેહેનત હોવાથી તેઓ થાક્યા હતા. તેમના બાહાની અણીઓ લાંબી ગઈ હતી. કાચર-પકડવાની શક્તિ રહી નહોતી. સિપાઇઓ પણ ઓછા થઈ ગયા હતા. તેમ છતાં પણ બહાદુર લિઓનિડાસે એક વખત મજબૂત હલ્લો કર્યો. હજારો ધરાની સિપાઇઓનાં મુઠ્ઠાં રંગભામાં રખડવા લાગ્યાં. એક એક સ્પાર્ટન વીર ૫૦-૧૦૦ ધરાની સિપાઇનો ધાણુ કહાડી નાંખતો. પરંતુ ગમે તેટલું શૌર્ય હોય તોપણ શું કરવું ? ૨૦ લાખ મેનાને ૩૦૦ સ્પાર્ટનો ત્યાં સુધી પહોંચે ? સવારે તો ૨૦ લાખ સેના ૩૦૦ સ્પાર્ટનો ઉપર તૂટી પડી ! એકે એક સ્પાર્ટન સિપાઇ દૂશ્મનોને કાપતાં કાપતાં પણ જમીન ઉપર પડવા લાગ્યો. વિશાળ સમુદ્ર જેટલી સેના હોવા છતાં પણ સ્વદેશની, સ્વતંત્રતાની અને સ્વદેશખંડઓની રક્ષા કરવા ૩૦૦ સ્પાર્ટનોએ જે બહાદુરી બતાવી તે અરેખર અપરિચ્છીન હતી. પ્રચંડ સેનાથી નહિં બહીતાં ઘણુમિ ઉપરથી તેઓ એક તમુ પણ હઠ્યા નહિં. ઉલટા દૂશ્મનોના પીસ હજાર સિપાઇઓના મે કટકા કરી નાંખ્યા ! આવા અદ્ભૂત સ્વદેશ પ્રેમને, અપરિચ્છીન સાહસને અને અપરિહાર્ય શૌર્યમળને માટે સ્પાર્ટનોને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે. સ્પાર્ટનોનાં મરેલાં મુઠ્ઠાં યજ્ઞો રહેવા દઈ ઝસિસે ગ્રીસ દેશમાં પ્રવેશ કર્યો. અને પુરકળ માણસેલી સાથે લડાઈ કરી. પણ લિઓનિડાસ અને ૩૦૦ સ્પાર્ટનોના મરણથી ચુરસે ચલ્યા ગ્રીક સિપાઇઓ અને વીર યોદ્ધાઓએ એક સરખું દેશાભિમાન રાખી ધરાની સિપાઇઓના માર્યા કાપવા માંડ્યાં. જોત જોતાંમાં હજારો લાડુલી ધરાની સિપાઇઓ જમીન દોરત થયા લાગ્યા. ઝસિસે જોયું કે સ્વદેશના રક્ષણ માટે લડતા ગ્રીક સિપાઇઓ અદ્ભૂત શૌર્ય બળ ધરાવે છે, તેઓ પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા માટે, ખરા અંતઃકરણથી લડે છે. હવે આપણું કંઈ વળવાતું નથી, લાખો માણસોના પ્રાણનું બલિદાન આપી. હમેશને માટે તેમના અંતઃકરણમાં સન્નતાનો અગ્નિ સલગાવી આ રાજ્ય હાથમાં લેવું ચોખ્ખું નથી. એક વખત જે અગ્નિ એતે છે તે ગમે તેટલો વખત દાખી રાખવા છતાં કોઈક દીવસે લયકરરૂપે ભડકા થઈ ઉઠે છે. અને તે બડકાઓથી જે જે વસ્તુઓ નાશ પામે છે તે પુનઃ મેળવી શકાતી નથી. પ્રજાની મરણ નહિં છતાં તેમને પરતંત્ર બનાવવાથી તે લોકોના હૃદયમાં સન્નતાનો અગ્નિ સળગે છે અને તે અગ્નિ એકને એક દિવસે પ્રચંડ ભડકા રૂપે ફેલાશે અને તે વખતે ભયંકર નુકશાન વેકવું પડશે એમ જાણી બાદશાહ ઝસિસે ગ્રીસ દેશમાંથી ચાલવા માંડ્યું. તેમ છતાં પણ ગ્રીક સિપાઇઓએ તેમની પીઠ છોડી નહિં. તેમને મારતા કાપતા શેહેર બહાર મુકી આપ્યા. બાદશાહ

પણ જેમ તેમ કરી નિકળી નાહો. સમસ્ત ગ્રીક પ્રજાએ, સ્વતંત્રતા દેવીના ભક્તોનો મહોટા કાંઠામાંથી અને આનંદપૂર્વક ઉત્સવ કર્યો. જ્યાં પેલા ૩૦૦ સ્પાર્ટનો અને લિઓનિડાસ મરાય નહતા ત્યાં આગળ એક ભવ્ય જયસ્તંભ ઉભો કર્યો. તે સ્તંભના નીચલા ભાગમાં એક સિંહનું કોડું બનાવી ચણતરો બનાવ્યો. તે ચણતરના મધ્ય ભાગમાં નીચલી એ લીટીઓ ખોદાવી:—

Go, traveller, to Sparta tell,
That here, obeying her, we fell.

“રે પ્રવાસી, કહેજો સ્પાર્ટને, એક વચન ધરી ધ્યાને!

“માવ જૂમિની રક્ષા કરતાં, પડ્યા અમે આંસ્થાને!

કાળક્રમે, એ જય સ્તંભ, ચણતરો, સિંહ અને મૃત્યુલેખ, નાશ પામ્યું છે. પરંતુ સ્વદેશપ્રેમી વીર લિઓનિડાસ અને તેની સાથેના ૩૦૦ સ્વદેશભક્ત વીર સ્પાર્ટનોની કીર્તિ હજી સુધી અજરામર છે. હજી સ્પાર્ટનો-ગ્રીકલોકો-તેમનાં ભક્તિ સ્તોત્ર ગાય છે. હજી તે યોધાઓના ચરિત્રનું સ્મરણ કરે છે. હજી જે સ્થળે તેમના સરિરમાંથી લોહી પડ્યું છે તે પૃથ્વિનો પ્રેમ, ભક્તિ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક ચુમ્બન કરે છે, નમન કરે છે. અને તેમનો મહિમા ગાય છે. એ સ્વદેશભક્ત વીર પુરૂષોનો મહિમા યાવત્યંદ દિવા કંઈ પર્યંત તેવો ને તેવોજ રહેશે. એમાં કાંઈ પણ શંકા નથી. સ્વદેશની ભક્તિ એજ જગત્પા અજરામર રાખે છે. વાંચક! મુઠ્ઠીમાં સમાય તેટલા સ્પાર્ટનોનો કેટલો સ્વાર્થ ત્યાગ! તેમની કેટલી સ્વદેશભક્તિ! જગત્પા ઇતિહાસમાં-ભલેને યુરોપનાં રાજ્યો ગમે તેટલી બગાડ્યો હાકે તો પણ-આપું એક પણ દ્રષ્ટાંત નથી! હે સમિત્યદાનંદ પરમેશ્વર! હે હયા સાગર! હે દીન બધો! ભારતવર્ષમાં પણ એક વખત એવા મહાત્મા હતા! પરંતુ આજે! આજે બધાં ત્યા સ્વાર્થ! લોભ! અને હલના! પાપ, પ્રપંચ અને પર-પહોંચેલા! પ્રભો! અમારી પ્રાર્થના છે કે અમારા દેશ નિવાસીઓના હૃદયમાં, સ્વદેશભક્તિ, સ્વાર્થ ત્યાગ અને સ્વદેશ પ્રેમ ભરી દે! કે જેથી આ દેશ હુન્નર ઉદ્યોગ વડે સુખી થાય! અને સ્વાવલંબી થાય!

ધર્મ પરાયણ-સતી ઢાંગા.

૨

“તું વીર પુરૂષની કન્યા નથી. અને તેથી તું વીરાંગના પણ નથી.”

“વીર પુરૂષની કન્યા નથી તો શું થયું? પણ હું વીર પુરૂષની પત્નિ છું. અને તેથી વીરાંગનાજ છું.”

રાજા ચોડાક વિચાર કરી બોલ્યો. ત્યારે ત્હારી સુધ્ધ કરવાની ઇચ્છા છે કે શું?—

“મહારાજ! આપ મહારા પતિ છો નહિંતો આજે આપે આરબેલા ધર્મ બ્રજ કરવાના કાર્ય માટે સુધ્ધ કરવું એજ વીરાંગનાનો ધર્મ છે.”

“આ સમયે પતિ અને પત્નિ સંબંધી કંઈ વિચાર કરવાનો નથી. જે સુધ્ધમાં જય પામશે તે પતિ અને જે પરાજય પામશે તેજ પત્નિ.”

“ત્યારે આજનું પરાજય પામશે તો પછી—” રાણી એટલું બોલી અટકી ગઈ.

તરતજ રાજાએ કહ્યું: સુષ શા માટે રહી? આગળ ચલાવ. કહે, પછી શું?

“મહારાજ! દાસીને ક્ષમા કરો. શ્રેષ્ઠ વૈષ્ણવકુળમાં જન્મેલા વીર પુરુષ આજ કેવળ એક યવન સ્ત્રીના કહેવા ઉપરથી અસંખ્ય પૂજ્ય બ્રાહ્મણોનો ધર્મ નષ્ટ કરવા તયાર થાય છે તો તે વીર પુરુષ હોવા છતાં પણ તે સ્ત્રી કરતાં પણ કાપર સ્ત્રી નહિં કે?”

રાજનાં નેત્રો એકદમ લાલ થઈ ગયાં. તેનું શરિર સંતાપવડે કમ્પવા લાગ્યું. રાણીના મમેનેદક શબ્દો તે સંહન કરી શક્યો નહિં. એક હાથે રાણીના માથાના વાળ પકડ્યા અને બીજા હાથે તલવાર ઉઘાળી. રાણી જરા પણ ખસીતી નહિં. તે શાંત ચિત્તે બોલીઃ સ્વામિના હવે એક પણ પણ વિલંબ કરશો નહિં. આ ક્ષણેજ આ પાપમય દેહથી મારું જીવું કરી નાંખો. મહારે માટે આજે સ્વર્ગનાં દ્વાર ઉઘાડાં થયાં છે તે મહેને જણાય છે. દુઃખ એટલુંજ થાય છે કે બાલ્યાવસ્થાથી હું શસ્ત્રઅન્ન ચલાવતાં શીખી છું છતાં આજે એક ખડકીય મનુષ્યને તથા મહારા પ્રાણુ જાય છે. પ્રીય! આપ મહારા પતિ, મહારા પરમ ગુરુ, મહારા પરમ ઇશ્વર છે! જો તેમ નહોત તો આપના હાથની તલવાર મહારા હાથવડે કેટલી યશસ્વી થઈ હોત તે આપને સ્પષ્ટ જણાઈ આવત.”

એ શબ્દો સાંભળતાંજ રાજાએ રાણીનો ચાટલો છોડી દીધો. અને બોલ્યોઃ વીરંગને! સુધ્ધ કરવામાટે તૈયાર થા. હાથમાં તલવાર લે. મું વીર છે. સુધ્ધ કર્યા શીવાય વીર મનુષ્યનો પ્રાણ લેવો એ મહારા જેવા વીર પુરુષનો ધર્મ નથી.”

રાણીઃ મહારાજ! હું આપના મ્હોડા આગળ વીર નથી. હું તો આપની ચરણરજ દાસી છું. હગીને અપરાધ ક્ષમા કરી આજનો સકલ્પ ત્યાગ કરો. પ્રાણેશ્વર! દાસીની એટલી મનો-લાયના પૂર્ણ કરો, પિતાના પવિત્ર કુળને કલંક લગાડો નહિં.”

રાણી રાજના પગમાં જઈ પડી. પરંતુ તે દુષ્ટે એક લાતમારી વેગળી કાઢી બોલ્યોઃ પાપિણી! મહેને સ્પર્શ કર નહિં. હમણીને હમણાંજ અહીંથી ડાળું કર નહિં તો આ તલવાર વડે તારા કંઠડા કરી નાંખીશ. રાણી પાસે જઈ બે હાથ જોડી બોલીઃ પ્રાણનાથ! અમાન શાએ નહિં. આપની ઉજ્જવલ કિર્તિને કલંક લગાડવા જેવા નિંદા કલ્પથી વેગળા રહો.”

“રાજ અતિશય કુદ્ધ થઈ બોલ્યોઃ પાપિણી! ચાંડાલશ્રી! મહારી રહામેથી હમણાંજ ચાલતી થા. વીર પુરુષો જે કામ કરવાનો નિમિષ ક્યો તે કદી પણ દૂરશે નહિં. કદાચ આજે સર્વ-મનુષ્યો સ્વર્ગમાંથી નર્કમાં જઈ પડે, કદાચ આજે આકાશપાતાળ એક થાય તો પણ મહારી પતિના ભગ થશે નહિં.”

રાણીઃ હું પણ તેજ કહું છું. વીર પુરુષોએ પોતાની પ્રતિજ્ઞા ભંગ કરવી ઉચિત નથી. પરંતુ જ્યાં જગ નિંદાના કામ માટે પ્રતિજ્ઞા ભંગ થાય તો તેથી ઉલટી પ્રતિજ્ઞા થશે. અને તે સાથે આપના કુળધર્મેનું અને સલ પરાયણતાનું રક્ષણ થશે. “રાણીએ ફરીથી રાજના પગ ઉપર મારું મુકી દીધું.

રાજાએ રાણીને સ્પર્શ કર્યો નહિ. તે વેગળા ઉભા નેમો હોવા લાગે. હું હમણાં અહીંથી ડાળું કર, યુનઃ જો આવી રીતે વચમાં મરણ કરશે તો, નક્કી મમજાજે કે આ સંઘના બ્રાહ્મણો અને મલ્લવંશ, એક પગમાં નષ્ટ કરી મહારો માર્ગ નિષ્કંટક કરીશ.”

રાણીએ જાણી લીધું કે રાજા તદ્દન મતિબ્રષ્ટ થયો છે. કાંઈ પણ મન કરવા છતાં તેની પ્રુધ્ધિ દેહાણે આવશે નહિં. તે બિચારી રડતાં રડતાં અંતઃપુરમાં ગઈ. ગોપાળસિંહે રાણીની વાટજ, જોતો હતો. રાણીએ તેને સધળી હજીકત કલા પછી પુછ્યુંઃ લાઈ! હવે કુળ ધર્મનું રક્ષણ કરવાઃ શું સુકિત કરવી? રાજાનો એટલો સુધી મતિબ્રષ્ટ થયો છે કે હવે ધર્મ રક્ષણ કરવાનું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે.”

ગોપાળસિંહ બ્રમિત ચિત્ત યદ્ય-સ્તબ્ધ યદ્ય-ઉભો હતો. એટલામાંજ બહારથી બ્રાહ્મણોએ ધ્રુમો પાડવા માંડી; માતા! રાજમહિલા! આ ધૈર નહિં યાતનાથી અમને બચાવો!

રાણીનું ચિત્ત વિદ્વંસ યદ્ય હ્રયું, બળ બળી હ્રયું. તેણે મહાહયમાંથીજ ઉત્તર આપ્યો: પૂણ્યાત્મા બ્રહ્મદેવો! કયા યત્નવટે હું આપના ધર્મનું રક્ષણ કરું? મહેન કંઈ સુઝતું નથી. બ્રહ્મદેવો! સાચ કહો કે આપને ધર્મ નાશ થતો હું મહારી નજરે જોઈ તો તેને માટે મહારે શુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું?"

બ્રાહ્મણો એકદમ મ્હોટી ગર્જના કરી બેસ્યા; નહિં! નહિં! ધર્મનું રક્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય શરિરમાં હોવા છતાં ધર્મના નાશ થવા દેવામાં ભયંકર પાપ છે! તેને માટે ચીરકાળ નર્કવાસ, એજ પ્રાયશ્ચિત્ત!

“ધર્મ નાશ થતો અટકાવવાતો ઉપાય શું? ત્વરાથી કહો.”

“પતિ હત્યા! રાજના પ્રાણનાશ કર્યો સિવાય છૂટકો નથી.” રાણીના માયા ઉપર બહે જળથી ભરેલાં વાદળાં તૂટી પડ્યાં હોય તેમ અરધી વાંકી વળી ગઇ અને બન્ને કાને હાથ દબાવી બેસી; શું પતિ હત્યા? લાયકર પાતક! પ્રભો! રક્ષણ કર! ધરતી માતા! માર્ગ આપ! બ્રહ્મ દેવો! પ્રીતી એવું બ્રહ્મશો નહિં;”

બ્રાહ્મણો એકદમ ધ્રુમો પાડવા લાગ્યા: ધર્મનાશ! ધર્મનાશ! બચાવો! બચાવો!”

થોડીવાર નિઃસ્તબ્ધ થયું. એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે કહ્યું; સાધવી સ્ત્રી પતિ હત્યા કરે તો તે મ્હોટું પાતક છે એ સત્ય પરંતુ તે માટે હમણાં વિચાર કરવાતો નથી. હજારો મનુષ્યોના ધર્મના રક્ષા કરતાં એક પાતક મ્હોટી લેવું યોગ્ય છે. આ સમયે પતિ હત્યાનું પાતક લાગશે નહિં. અને તેમ થશે તો પ્રાયશ્ચિત્ત છે.”

“તે પ્રાયશ્ચિત્ત કયું?” રાણીએ ઉતાવળથી પુછ્યું.

“પ્રાણનાશ સહગમન!” તેજ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે ઉત્તર દીધો.

“કુળવતિ સ્ત્રીઓ ધર્મરક્ષા માટે મરવાથી બ્હીતિ નથી.”

“સારે દેહ ત્યાગ રૂપી પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા ધર્મરક્ષણ કરો.”

“તે માટે હું તયાર છું. પરંતુ પતિ હત્યા કરવાથી જે પાતક લાગશે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત દેહ ત્યાગ કરવાથી ખરું પ્રાયશ્ચિત્ત નહિં થાય તો તે માટે તમે સંપૂર્ણ મ્હારા પ્રાયશ્ચિત્તના સાગીદાર થશો. એ લક્ષમાં રાખજો.” રાણીએ બ્રાહ્મણો તરફ આગળી બતાવતાં કહ્યું.

રાણી ગોપાળસિંહ તરફ જઈ બેસી: દિયેરજી! આ ક્ષણે તીર મારનાર લોકોએ બોલાવવા મોકલ્યો. સવર ચાઓ. રાજ “પંચતાલ” માં ભોજન કરવા બેઠા છે. એજ સમયે તીર મારનાર લોકો બાણ મારી તેમના પ્રાણનાશ કરશે.”

ગોપાળસિંહે પણ બે કાંતે હાથ દેતાં કહ્યું; બહેન! તમે શું બેસો છો? રાજ મ્હારા વડિલ બંધુ! તે મ્હારા પિતા જેવા છે. તેમનોજ વધ કરવા હું તત્પર થાઉં? બહેન! તમને વિનંતી કરું છું કે એવું દુષ્ટ કૃત્ય કરવાની મહેને આજ્ઞા કરશો નહિં.”

“ભાઈ! બિહકણ ચાઓ નહિં. કાચર કહેવાયો નહિં. રાજ તમારા વડિલ બંધુ છે, પરંતુ મ્હારા તે પતિ છે. ઉપાસ્ય દેવતા છે. પરમેશ્વર સ્વરૂપ છે. છતાં પણ પ્રસંગ દુર્ધર છે. શું કરવું! અન્ય કાંઈ ઉપાયજ નથી. ધર્મનું રક્ષણ કરવા માટેજ હું આણું ધૈર પાપજનક કર્મ કરવા તયાર થઈ છું. તમે કાંઈ ચિંતા કરો નહિં. એ પાપ તમારે ભોગવવાનું નથી. એ મ્હારે એકલીનેજ ભોગવવાનું છે. હવે તમે વિલંબ કરો નહિં. આ સમય બે હાથથી જશે તો પછી કુળધર્મ નાશ થયો સમજજો. અને મસ્તવંશ તથા બ્રાહ્મણ ધર્મનું નામ નિશાન

જાળીથી ઉપડી જઈ તેને ઠોકણે ચડવડ તથા ધન ધર્મની પવન ઉડી માટે આપના નયને ઉચિત છે તે કાર્ય માટે હિન્મત રાખો છું તમારી માતા રૂપ છું મહારે પૂત્ર નથી આસ્થાવરથામા મે તમને પૂત્ર પ્રમાણે ઉઠેયોં અને તેથી માતાની આરા ઉત્સાહનકરે નહિ."

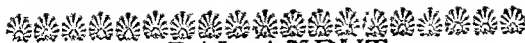
ગોપાળસિંહ બાગદ હતો ત્યારથીજ તેની માતા મૃત્યુ પામી હતી. ચંદ્રાવતીએજ તેને બહેરી મોટા કર્યો હતો. ગોપાળસિંહ પણ ચંદ્રાવતીને માતા પ્રમાણે જાણી ભક્તિ કરતો હતો. ગણીની લાયકર આજ્ઞા પાળવાત્યર થયો તિર કામદં માગનાર લોકોને ભેગા કર્યા ગોપાળસિંહને એક મે થતાજ તિર કામદંવાળા માણસો કિંમ્વા ઉપર આવી ચડ્યા ગણીની આજ્ઞા ધનાજ એક તિરદાજ માણસે રાગના કપાળ ઉપર, લક્ષ રાખી બાણ ફેંક્યું કમાનમાંથી બાણ છૂટતાં એકરુ રાગના કપાળને એકી પાંગ નિકળ્યું ગાળન થયું કદ યજુ કપાળમાંથી લોડીની ખારા ચલના લાગી ગઈ પણ પોતાના ઉપર તીર ફેંડનાર ટાણે તે ગણુવા ચારે તરફ ન જર ફેંકી કિંમ્વા દ્રષ્ટિજતાજ તેજે જોયું કે પોતા તાજ ગણુવા તિરદાજ માણસો છે તરતજ હાથમાં બહુ લગ દોર્યો, પણ બાણમાં નાસતું પીઠર ફટ તેના ઉપર પડ્યો એટલામા તેા અનેક બાણ તેના શરિર ઉપર આવી પડ્યાં! તેનું શરિર જિન જિન થઈ ગયું! એ રતુનાચરિહોને પ્રાપ્તામા પાપી દેહને છોડી રિન્દા પિન્દરામાંથી ઉડી ગયો!

રાગના રતુના સમાચાર ચારેતરફ ફેલાયા ગોપાળસિંહ આશુની ધારાઓ પાડવા લાગ્યો ગીએ તેને સમ તરી નાતન થ્યું નાણીગે લવમાધને જોવામા મોહ્યુ તેના બરજુ પેપજુ ના ને જોવામા નવાની ગણીની છંછ હતી થતું લાનબાધ આવી નહિ પોતાના

નવા રિસે નાનતુ મૃત્યુ થતું ને માલમી લાનવધ મયમિત્ત રૂપ મધ' ચંદ્રાવતીના નાવવાને નહિ ગણુવતા તે ન્દાણી મધ નાણી નંદાવતીએ પોતાના કુળધર્મ પ્રનાણે પોતેજ હાથે ગે મિ દને રતનિનમ કુરી મતરિન્દામત ઉપર મેસાડો લાર પડી પોતાના શરિર ઉપર કિનમ વચ વચ પ્રાણુ થ્યાં ગીજ તરફ આમ જનને રાગના પ્રેતને અગ્નિ દહ રતનાની આજ્ઞા કરી રાજુ મોના નામ વચ રાગનુ મૃતકદેહ અને તેની સાથે ગણીએ પૃથુ પાવવા માડ્યુ રમશાનમા રાગના મૃતકદેહને ચિતા ઉપર મુન્ધુ રાણીની આજ્ઞાથી ગોપાળસિંહ અગ્નિદ કો સમાધાને અગ્નિરિદ આપી રાણી ચિતામા જઈ બેઠી પોતાના જીવન સમાપ્તકાર નવા સર્વગ, જીવિતેશરને નવા માયે દયાના કેન્દ્રસ્થરે રોહન પ્રતા મોખી નાજેશર ના દુષ્ટ પાપિણી આપના ચણુમા લ્યાન આપો કુનરતી સ્ત્રીઓની દ્રષ્ટિ આથગ આજ મહાપાતકી છું! ભારતર્વામા આજ પર્વત, આતુ જાય કપાળ કોઈ પણ રીત નીજે નથી નજીવનિ! જીવ! આધાર! હવ નરેશ! આપની કૃપાવિના, કપાળે ચોગુ નં જુન ની પણ ટાળનાર નથી! પ્રભો! આપ! જીવતા આનિગન કરવાનું સુખ આ ફેંડા, ગણિગીના નામ લખાયુ નરોનુ આપના મૃતકદેહનેજ હવથ માથે વળગાડવાનું લાયકુ હશે તે પ્રમાણે શી આજ નનો! માનુષ્ય

મા જરુ નરમ અને જોડ ના દેખાન નજ સમાધાન અત કરગુ માન્ય થયા હતા ગોપાળસિંહે રત્તા ગાના ગિતાગે અગ્નિ સમાધાને જો હોજે ચિતામા મીતી આહુતિએ અપામા લાગી અગ્નિ પાજ જાણે મતિના દેહને સ્પર્શ કરવામાં પોતાને પદિર મમજતો રોપ તેમ અગ્નિ પ્રન્તિત થયો વાડ મોના બીનલ નાનવરે તથા ભેગ થયેલા દમરો મનુષ્યોના ચર્તના વડે ચારે દિશા ગાજ ઉવી જોત જોતામા રામ, રાણી અને કાજ એ સમાધાની બ્રહ્મ મધ નાજ! અહ કારી ગણુ નામનિશાન બ્રહ્મમૂત થયુ અને ચોડી વાગમાજ પચતવમા ગળીમયુ. તે સમયથી 'સતિદંશા' ને નામે આ રથળ નુપ્રમિધ છે.

સ્વધર્મના રતજુ માટે પોતાનો પ્રણુ સમર્પણ કરનાર, વીરગિતા! તમારા જેવી ધર્મ પતાણુ સતિ સાધીએ ને અમારા પ્રણામ હને! ❀ ❀ ❀ ❀

BAL AMRUT.

બન્ધ્યાઓની ખરી તંદરોસ્તી આપનાર.

ઉત્તમ

બાળ અમૃત.

બાળકને પુછી

આપનારં

કુળ નીવારણ

સરખત

આ દ્રુઢ માર્ક જોઈનેજ લેજો.

આ દવા ઘણી જાતની દેલી વનસ્પતીઓનો અન્ક ગતાવી સરખતના રૂપમા બનાવેલું છે એનો ઉપયોગ કરવાથી, બાળકોના લુના ને જાગીક તાવો, અછરજીથી થતા જાદાડા પેટની કમજોરત મરડો, અતીમાગ, લોહીનું પડવું, બીના રગના ચીણા પેટ આવે તે દાંત આવતા થતી અમલી બીમારીઓ ઉપચીયું, ચમચ, નમોનું ખેંચાણું, આંકડીનું દરદ, અતીથય રડવું, તાપ, ખાંસી, હાકલું, ગળાણી, આગળ ગરમીથી થતા ફોના, રીંગેરે તમામ બન્ધ્યાના દરંગેને ઘણો ફાયદો કરે છે, આ દવા હમો અજ લાખો વખત યથે કાલાકાતા આવ્યા છીએ, ને એનો મોટોળો ખર્ચ હમરોનો છે, એજ એ દવાનાં સરસમા સરસ ગુણની જાહેદ છે આ દવા બન્ધ્યાઓ ઘણી ખુશી સાથે લે છે જેથી બાળકો સદતર નીરાળી દહે છે મારે આ દવા લખને દ્રુઢ માર્ક જોઈનેજ લેવી જે ઉપસા નામની બીજી કોઈ પણ દવા તમારા ગાંધીઓ તમને કાપી અરે નહી આ દવા દરે દવા વેચનારને ત્યાંથી તેનજ મારા લોહાર અલીના દવાખાનામાંથી જ્યાંજ તેમજ છુટક મદરે જ્યાંજ હોનાર વેપારી એને આઠ ડીગ ટિન્ડ આપનામા આવશે

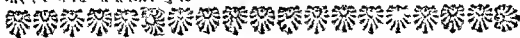
ગીગી એકની મીમત રૂપીઓ ના અડધો.

મહારામથી મનાવનારાઓને વે. પે. થી મોન્વાખા આવશે. પો પેટીગ જુદુ

અનાવનાર **ડાક્ટર ઇચ્છા પોરીયા.**

દેકાણું—તવો પ્રોનસેસ સ્ટ્રીટ, લુહારઆલી,—મુંબઈ.

ત્રાકે આ દવા “લારતજન” પ્રેસ કાલ્યાદેવી-રોડ ઉપર તથા એન પામકની કુા મારમલ મર્ચન્ટ-ધોમીનગાવ-મુંબઈ

નખળા પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ.

જેઓનો ચહેરો શીકો પડી ગયો હોય, જેઓનું વોલી બગડી ગયેલું હોય, જેઓને આંધેન હજમ થતું નહીં હોય, જેઓ બાલ્યવસ્થામાં દરદોષી પીડાતા હોય, જેઓની ઉંચી ઊંચી ગાંઠો હોય, જેઓને સમાજમાં બીજાનેથી ઉંડી વખતે યાક અને નખળાઈ માનમ પડતી હોય, જેઓની યદ્દાસ્ત સમ્પત્તી મર પડી ગયેલી હોય જેઓને આખે અધરા આવતા હોય, જેઓ શક્તિ નીચું કરનારા ધાતુ શ્રાવના ગભીર દરદોષી હોય. યત્તા હોય, જેઓની દેહ ભારે કામના ગોળને વીધે વચડી ગયેલી હોય, તેના દરદોષી જેના હેરાન થતા હોય તેઓએ જાણુ તો વેધએ કે તેઓના શરીરમાંથી વીજળીક તત્વ આવે આવેને મરતું બળ છે અને તેના જનદીથી ધનાજ કરવો જોઈએ છે

જે તમે ઉપના દરદોષી પીડાતા હો અને તેના જલદી ધનાજ નહીં કરો, તો આસને આવે તમારું શરીર ક્ષીણ થતું જશે અને જીવન ગભીર પ્રકારના ટ્યુબરક્યુલોસિસ (ક્ષયરોગ) સેનામલ [શરીરની ક્ષીણતા] પેરેલેસીસ [નરો] જેના દરદોષી ઉત્પન્ન કરશે જેથી તમેને લાભ ન મળ પીડાવું પડશે તમેને એવી દવાની જરૂર છે કે જે દવા આધારી તમને શરીરમાં ધની ગરેતુ વીજળીક તત્વ ઉત્પન્ન કરીને દરદોષો નાશ કરે તેની સરવોત્તમ દવા ડ્રા. જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓના જેવી બીજી કોઈ દવા છેજ નહીં આ ગોળીઓના ઉપયોગથી, જેમ બીજા હજારો મનુષ્યોના ઉપલા દરદો સારા થયા છે તેમ તમેને પણ તમારા શરીરમાં ધની ગરેતુ વીજળીક તત્વ ઉત્પન્ન કરીને તમારા દરદોષો નાશ કરશે અને તમેને તદુરસ્ત મનુષ્ય બનાવશે

ચેતવણી—કોઈપણ વેપારી નકની દવા આપવા માગે તો લેવી નહીંજ, કારણ નમ્મી રાધી કાયદો ચલાવે નો નુકસાન થાય છે ખરીદની વખતે “ ડ્રા. જેમ્સ ધનેકોના ટોનીક પીસ ” (ડ્રા. જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓ) વાચીને લેવી

ટલીક સરદીકોનો ટુક સાથ,

રાણા શ્રી માનશીહજી જરુસિહજી તા રાજપર-તા. નુકદાર વખે છે કે ડ્રા. જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓની બાટલી ૪) દરેક ૨૫ ગોળીઓની વળતી પોષ્ટે જલદીથી મેન-સાવશે. પહેલા આ ગોળીઓ આધારી અને સત્તર અસર થઈ છે તે જાણવા માટે, યદ્દાસ્ત શક્તિ તાવવામાં ધણી સારી છે તથા બીજા કેટલીક જાતના દરદોષો નાશ કરે છે

ડ્રા. આનંદીલાલ ઉજ્જેનથી લખે છે કે આજણ ડ્રા. જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓની એક સીની વાપરવાથી ધાતુ સમગ્રી રોગો ઉપર તથા જગાઈના દરદો પર કાયદાનર માનમ પડી છે માટે બીજી ૭ બાટલી જનદીથી વી પી થી મોકલશે પ્રેમનાલ વૈદ્ય શુ મક્તસારીથી લખે છે કે આ પત્ર પહેલેથી ડ્રા. જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓની બીજી બે બાટલી ૮૦] ગોળીઓની ૧ પી થી મોકલશે ગોળીઓ ધણીજ કાયદાનર માનમ પડી છે

આગળીયા -

ધી એન્ડો ઇડીયન ટુ એન્ડ કેમીકલ કં.,

દરેક જાતની વીસાળી દવા વેચનારા, ૧૭૩ જુમા મસીદ માર્કેટ, મળમ

બેટ સંબંધી સુચના.

ચાલુ વર્ષના 'ભારત જીવન' ના આદેશને માટે આદીના 'શિનાજી' મહાગાનની છમી સાથેના નાટ્યો અને "વાના વિનાદ" ના આદેશ માટે આદીના અંગ્રેજીમાં તો સુધી નવેમ્બર ૧૯૦૫થી વહેંચવામાં આવશે મરજુ એજ નિરસે તમાર થઈ અમારી એરીસમાં આવશે

દીકરી-સોમ દીકરીને ભેગી રેની દોર તેપણ મોકલવી નહીં જરણુ પ્રસાદ આદેશની ગીતોને જોવાઈ ગયેલી માન્ય પડયુ છે

ખહાગામના આદેશ નાટે બેટ આ બેટો મહાગામ છુટી છુટી મોકલવાથી પેટીન, પોસ્ટેજ રેજીસ્ટ્રેશન ખર્ચ મળી ૧૦ આદેશના ખર્ચ થશે તે માટે નવા નવા સુદર અંક આવે એવી રીતે પેટ પ્રી મોખવામાં આવશે કે જેની આદેશને પેટીંગ વિગેરેના ખર્ચ બની જશે અને ૩ ૨-૭-૦૦ લગભગ પોસ્ટેજ સાથે વી ૧૧ મળી જશે જે અદ્યતન આદેશ ન રહેતુ હામ તેનણે એક પોસ્ટ કાઢી ખમર આવવા મેહેરવાની કરવી.

'ભરત જીવન' ના ચોથા નમ વર્ષમાં પ્રણ બેટો આવવામાં આવનાર છે આ ગામાં પહેલી બેટ પેટના અંક માથેલ

કોંગ્રેસ આદેશમ.

એમાં ૨૫ વર્ષ સુધી કોંગ્રેસના પ્રમુખશાને મિરાજેવા દરેક અદ્યતન મહાપુરોહી તુલુ છમીઓ-આમેડુમ દોરોઝોંક મ્લેક ઉપરથી વિનાયતી આઈ પેપર ઉપર સ્વચ્છતા પૂર્વક ગ્રામી બેટ આવવામાં આવશે મિરાજ ખવ કરી તમામ પ્રમુખ સાહેબોના બ્લેકો ઉપરથી ઉચ્ચ કીમતી આઈ પેપર ઉપર આ છમીઓ આમેડુમ ઉપર (ગયા વર્ષે મેં રચના શુભેચ્છા તથા દેશનાયોના જેવી આ છમીઓ નથી પણ અમેડુમ દોરોઝોંક જેવી સ્વચ્છ છે) વળી બીજી બેટ

શીટ કેલેન્ડર.

આ ગીતન કેલેન્ડર બીતે ચોદમાનુ છે દરક મહિને એક એક કાપથી ત્રાવાની છે. કેલેન્ડર સુદર થશે એમાં રમ નથી ત્રીજી બેટ

શ્રી યોગ વારિષ્ઠ.

ત વનનનો અમુચ બડો ૨૫ આ ગ્રથ ચાનુ વરમના શાહક હશે તેઓનેજ આવત જાનેતારી ૧૯૦૬ ના મળશે કાન્યુક ચાનુ વર્ષના ત્રાદેશના બેટલાજ આ પુસ્તકો ૧૭૫સી અમમવાદના કેટલાક આદેશો આન વર્ષનું લગભગ લખ્યું નથી જેઓનું લગભગ આ માનિક મળતા આકં દિવમમાં બાઈ જશે નેમનો હક બેટ ઉપર રહેશે પાછળથી બેટો રહેશે નહીં

વાપક લગભગ રા ૧ ૭-૦ વી પી પોસ્ટેજ મહિત વાતા વિનોદ તુ લગભગ રા ૧-૮ ૦ ભરત જીવનના અદ્યતન પોસ્ટેજ આદેશના નાટે રીપાઈ કાઈ અથવા ગીતી મોખવી સર્વ પત્રવ્યવહાર

મુખ્ય એજન્ટ

હાહાલાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

મી. ડી. એમ. પડયા.

મેનેજર-ભારત જીવન-આદેશનાટી રામ ચંદ્ર

વાંચકો પ્રત્યે વિજ્ઞપ્તિ.

“ભારત જીવન” માસિક પત્રનાં વાંચકોને આજે ત્રીજા વર્ષેના છેલ્લા અંક મળે છે. આ વર્ષમાં જે જે લેખો પ્રકટ થયા છે તે ઉપરથી વાંચનાર સદસ્યદરજો જાણી શકશે છે કે “ભારત જીવન” માં જે જે લેખો પ્રકટ થાય છે તે ગમે તેવા અજ્ઞાન માણસને પણ સ્વદેશભક્તિનું જ્ઞાન કરાવ્યા વિના રહ્યા નથી. આ પત્રમાં જે જે લેખો પ્રકટ થાય છે તે ઐતિહાસિક-ખરા-ખતેશા બનાવોનો મુળ આધાર લઈનેજ લખવામાં આવતા હોવાથી વાચક વર્ગને દ્રષ્ટાંત અને સિદ્ધાંત બંને મળે છે. દ્રષ્ટાંત અને સિદ્ધાંત બંને વાંચવાથી વાંચકને જોડણી બોધ, જોડણું જ્ઞાન મળે છે. તેટલો બોધ અને તેટલું જ્ઞાન કપોળ કલ્પિત લેખોથી થતું નથી મોટા મોટા વિદ્વાનો પણ પાછો છતિહાસ વાંચે છે, અને તેમાંથી જ્ઞાન મેળવે છે. રામ, કૃષ્ણ ના ઇતિહાસ ઉપરથી આપણા અંત કરણમાં કેવી સદ્ભાવનાઓ રચી છે, કૃષ્ણ, પ્રહલાદના ઇતિહાસ ઉપરથી આપણા અંત કરણ કેવી ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે? હરિશ્ચંદ્ર, મુંધવા અને મહાકાશના ઇતિહાસ ઉપરથી આ રજી કેટલા શ્રદ્ધાવાન બનીએ છીએ. અને સીતા, હમયંતી, તારા, અને સુલોચનાના ઇતિહાસો ઉપરથી સ્ત્રીઓ કેટલી પતિભક્તિ કરતાં શીખે છે? ઇતિહાસ એ એક ઈર્ષ્ય છે. એમાંથી પ્રત્યેક વસ્તુ યથાર્થનું જણાય છે અને તેથીજ તે વસ્તુના શુભ દોષ આપણે મારીપેટું જાણી શકીએ છીએ.

“ભારત જીવન” નો પણ જોજ ઉદ્દેશ છે કે ઇતિહાસના આધારો લઈ લેખો, નવલ કથાઓ, જીવન ચરિત્રો, રચણ વર્ણનો આદિક લેખો પ્રકટ કરવા. જે જે શૃદ્ધશોએ “ભારત જીવન” એક સખત વાચ્યું છે તેમાંના મોટા ભાગ હમેશને માટે ગ્રાહક થઈ રહ્યા છે વળી મહારાજાના અમારી પાસે પ્રશંસા પત્રો આપ્યાં છે પરંતુ તે પ્રકટ કરી આત્મપ્રશંસાને દોષ નહોતી લેવો યોગ્ય લાગતું નથી. દરેક વસ્તુ પોતાની મેળેજ પ્રકાશ પાડી શકે છે જાનત જીવને પણ પોતાના વાચકવર્ગના હૃદયમાં જે પ્રકાશ પાડ્યો છે. તે તેના દેશવાઉપરથી સિધ્ધ થાય છે. ગમે આ રચણ એટલુંજ કહીશું કે પ્રત્યેક ગ્રાહકોએ પોતાનો આશ્રય આણી રાખવો, કે જેથી જીવિષ્યમાં ભારત જીવન હિંદુસ્તાનની પ્રજાની વિશેષ સેવા બજાવવા બળવાન થાય તેમજ સ્વદેશ ભક્તિનું ઉચ્ચ જ્ઞાન કરાવવા સમર્થ થાય. ઉછરતાં બાળકોનો સુધોજી જીવન આધાર તેમના પોપકો ઉપર હોય છે બાળકના જીવનને માટે પોપકોને જેટલી કાળજી રાખવી જોઈએ તેટલી અવરજ રાખવી જોઈએ. કચણકે પેંડપર રહાવના કરવાનેજ પ્રાણી માત્રને છત્રે સરજ્યાં છે.

ભારત જીવન એ એક વાંચક વર્ગનો બાંધ છે. એ બાંધે તેમને આ વર્ષમાં જે જ્ઞાનદાન આપ્યું છે તેમાંથી તેમને એટલું બધું મળી શકે એમ છે કે જે પોતાનો સહોદર બંધુપણ આપી શકશે નહીં. અમને ખાતરી છે કે એવા એક બંધુનો તેઓ હંમેશને માટે આદરસત્કાર, કયા વિના રહેશે નહીં. સૌના ધન કે જવાહીર ધન કરતાં જ્ઞાનદાન એ સર્વથા

બ્રેક્ટ છે. તો પછી એવું દાન આપનાર દયાળુ બંધુની સેવાની કદર માણી વાંચક વર્ગે તે સહાયતા કરશે તો તેથી ઉપકાર થયા વિના રહેશે નહીં.

“શિવાજી” મહારાજનાં લોકેટો.

આ વર્ષે ભેટનાં લોકેટો પ્રકટ કરવામાં લીધે યથા છે પરંતુ માસિકમાં પ્રકટ થતા લેખ કેાઈ પણ પ્રકારે ઉતરતા પ્રકટ થયા નથી. ભેટો એ માત્ર એક જાતની લાલચ છે કે જે લીધે વાંચવાનું પણ મન થાય. અમે મથા વરસમાં ધડીવાળ વિગેરે જે ભેટો આપી છે તે ઉપરથી વાંચકોએ જોયું હશે કે આ શેહેરના બારે ખર્ચના પ્રમાણમાં અમને કાંઈ પણ ફાયદો નથી. નોપણ અમે અમારી ફરજ બજાવવામાં સુકતા નથી અને હજી પણ ચુકીશું નહીં. ભેટો આપવાનો જે નિશ્ચય છે તે પાળીશું. જે કે કાર્યનાં અનિવાર્ય રોકાણને લીધે માસિક પ્રકટ થતાં મોડું થાય તો તેથી વાચકોએ અધીરા થવું નહીં. નિશ્ચય કરેલી ભેટો આપ્યા વિના અમે કદી પણ રહીશું નહીં.

આ વર્ષની ભેટમાં ચાંદીનાં લોકેટો તથા વાર્તા વિનોદનાં ગ્રાહકો માટે ચાંદીના અછોડાઓ લગભગ તયાર થયા આવ્યા છે અને તે તા. ૨૫ મી નવેમ્બર ૧૯૦૫ ને દીવસેથી ગ્રાહકોને વેહેંચવામાં આવશે આ ભેટો છુટી છુટી પેક કરી મોકલવાથી પેકીંગ રેજીસ્ટ્રેશન પોષ્ટેજ વિગેરે છ થી આઠ આના ખર્ચ થશે અને તેથી અમે અમારાં સુત્ર ગ્રાહકોના ખર્ચમાં બચાવ કરવા એવી ઇચ્છા રાખી છે કે નવા વરસના અકો સાચેજ એવી પુખ્તીથી લોકેટ અને અછોડાને પેક કરી મોકલીશું કે જેથી તેમને એવો ખર્ચ થશે નહીં. નવા વર્ષનું લગ્ન જમ ૩૦ ૨-૬-૦ તથા ૦-૧-૦ વી. પી. ખર્ચ મળી શ. ૨-૭-૦ માંજ દરેક ગ્રાહકોને ભેટો તથા નવા વર્ષનો અક મળી જશે. અમને આશા છે કે સુત્ર ગ્રાહકો પોતાના બંધુનો સ્વિકાર કર્યા વિના રહેશે નહીં.

આ વર્ષે પણ “ભારત છવન”નાં કેટલાક અકો મોડા પ્રકટ થયા છે તેનું કારણ એ છે કે અમારા જાપખાનામાં અમારા મિત્રો અને શુભેચ્છકોનાં પુસ્તકો, વિગેરે છાપવાનાં કામોનું પુરવઠા દનાણુ હોવાથી તેમજ વખતસર આપનાં હોવાથી તેમ થાય છે. તે માટે સુત્ર ગ્રાહકોની ક્ષમા ચાહીએ છીએ. આવતા વરસમાં, નિવમસર પ્રકટ કરવા માટે અવસ્ય કાળજી રાખવામાં આવશે. અમને બહુ જોઈને મોડું કરવાનું પસંદજ નથી પરંતુ અનિવાર્ય કારણોને લીધે તેમ યથા જાય છે. આવતા વરસ માટે ઉત્તમોત્તમ લેખો તયાર રાખ્યા છે અને તે ગ્રહ વર્ગને જુદાજ પ્રકારનું પણ ઉચું રૂન આપ્યા વિના રહેશે નહીં. નવા વર્ષની ભેટ

શ્રી યોગ વાશિષ્ઠ.

નવા વર્ષને મટે આ ભેટનું પુસ્તક અમે નક્કી કર્યું છે. આ પુસ્તક વેદાંતનાં ઉચા તત્ત્વોથી ભરેલું છે. અને તે દરેક દરેક વચનાર ગ્રહકોને સરજનાથી જ્ઞાન આપી અજ્ઞાન અધક્રમથી બહાર કાઢી મોક્ષના પ્રકાર માર્ગ ઉપર ચલાવવા એક સખળ શસ્ત્રરૂપ યથા પડશે. હમણા હમણા દરેક સ્થળે ધર્મની જગૃતિ થઈ છે. દરેક મનુષ્યો ધર્મનાં પુસ્તકો શોધે છે. સ્વવા સમયમા આ તત્ત્વજ્ઞાનના અમુલ્ય ભંડારરૂપ અમુલ્ય ગ્રંથ દરેક ધર્મનાં મનુષ્યોને ઉપયોગી યથા પડશે આ ગ્રંથ જાનેવારી માસમાં જરૂર બહાર પડશે.

ગ્રહકોને અમારી એટલીજ પ્રાર્થના છે કે તેમણે પોતાનો આશ્રય ચાલુ રાખવો. ક્ષમા. એનેજર “ભારત છવન.”

બંગાલીઓનો સ્વદેશ પ્રેમ-આપણું કર્તવ્ય.

(૨)

લોહ કર્મન બહાદુરની જહાંગીરી દરમ્યાન આપણને જે મ્હોટામાં મ્હોટો લાભ થયો છે તે એજ છે કે આપણું હૃદયમાં “સ્વદેશ ભક્તિ”ની જાગૃતિ થઈ છે. આપણે સમસ્ત હિંદુસ્તાનના રહેવાશીઓ-સ્વદેશ-હિંદુસ્તાન પ્રત્યે ભક્તિ બળવવાનું આપણું કર્તવ્ય સારી પેઠે સમજતા થયા છીએ. સ્વદેશી બનાવટની વસ્તુઓના વાપરવાથી હિંદુસ્તાનના રહેવાશીઓ સુખી થશે, અને આ દેશનો પૈસો દરિયાપાર જશે નહીં. એ પણ જાણતા થયા છીએ. બંગાલમાં જે સ્વદેશ ભક્તિનું અસાધારણરૂપ થઈ પડ્યું છે તે સાંભળવાથી એવા વિચારો થાય છે કે હજી એ જગ્યામાં જેટલા પ્રમાણમાં સ્વદેશ ભક્તિ ફેલાઈ છે તેટલી આપણા જગ્યાઓમાં નથી. બંગાલમાં સ્વદેશ ભક્તિ ફેલાવવાનું કામ ત્રિશાળોમાં વિદ્યાર્થીઓ બળવે છે. તેઓ સ્વદેશી કપડાં પહેરી દરેક લતાઓમાં પ્રવેશી ઉપદેશ આપે છે કે: સ્વદેશની બનાવટનો માલ વાપરવાથી તમારું ભણું થશે. અને તેથીજ તમે હમણાંની કંગાલ હાલતમાંથી મુક્ત થઈ ધનવાન થશો.” તેમના આ ઉપદેશને લીધે હજારો માણસોના મન ઉપર સ્વદેશ ભક્તિએ ચોક્કસ છાપ બેસાડી દીધી છે, અને તેથી બંગાલીઓએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે અમે કદી પણ વિલાયતી વસ્તુઓ વાપરીશું નહીં. કેટલાકોએ કાળી દેવી સન્મુખ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે વિલાયતી વસ્તુ વાપરવાનો સમય આવશે તો અમે અમારા શરિરના લોહીનું બલિદાન આપીશું. કલાકો અને વિદ્યાર્થીઓ વિલાયતી છુટ કે કપડાં વિના થલાવે છે. મ્હોટા મ્હોટા રાજા, મહારાજાઓ, જમીનદારો પણ તેમાં સામેલ થયા છે.

નામ નોંધાવો ! તાકીદે છપાઈ બહાર પડશે !

એક અત્યુત્તમ ઐતિહાસિક નવલ કથા,

પંજબની રાણી ચંદાબાઈ.

અથવા

લોહ ડેલહૌસીની ચાબુક.

આ ઐતિહાસિક નવલકથા વીર, સંગ્રામ, કરુણા આદિ રસોથી ભરપૂર છે. લોહ ડેલહૌસીએ પંજબને કેવી રીતે પદલિત કર્યું, કેટલાક વીર પુરુષોએ પંજબને બચાવવા કેવો યત્ન કર્યો છતાં સ્વદેશ દ્રોહી મોત્ર લાલસિદ્ધે સ્વાર્થને માટે કેવાં ધોર કૃત્યો કર્યાં, તે વિગતે સઘળાં પ્રકરણો ખુબીથી લખાયાં છે. વાંચતાં વાંચતાં રૂંવાટા લેતાં થાય છે. અગાઉથી આહક થનાર માટે શ. ૧ પાછળથી શ. ૧-૮-૦૦ પોષ્ટેજ જુદું.

ભારત જીવન એઝીસ કોલબાદેવી રોડ-મુંબઈ.

બંગાલામાં સ્વદેશ ભક્તિને 'એટલું' બધું માન આપવામાં આવ્યું છે કે વિલાયતની બનાવેલી સીગારેટ પીનાર એક ગ્રહસ્થને એક ગાડીવાળાએ પોતાની ગાડીમાંથી ઉતારી મુક્યો હતો. એક આઠ વરસની છોકરીએ પોતાના ઘરમાંથી વિલાયતી મિઠું બંધ કરાવી પોતાના ઘરમાં દેશી મિઠું મંગાવ્યું છે, એક ખાર વરસની કન્યાએ પોતાના હાથની વિલાયતી બંગડીઓ નેબદલે દેશી બંગડીઓ પહેરી છે. એક અગીઆર વરસેના છોકરાએ પોતાનાં રમવાનાં કાચનાં-વિલાયતી-રમકડાં ફેડી નાખ્યાં છે. એક યુવાન સ્ત્રીએ પોતાનાં પતિને પ્રતિજ્ઞા આપી છે કે વિલાયતી માલ કદી પણ ઘરમાં લાવવો નહીં, બુટ સીવનારા મોચીઓએ વિલાયતી ચામડાનાં બુટો નહીં સીવવાને, ધોબીઓએ વિલાયતી કપડાં નહીં ધોવાને, દુકાણેએ વિલાયતી લુગડાં નહીં સીવવાને પ્રતિજ્ઞા કરી છે અને તે પ્રમાણે તંત્રો પાળે છે. વિલાયતી કાપડ અને વિલાયતી બુટ, રમકડાં, બંગડીઓ વેચનારાઓનો કેઇ લાભ પુછતું નથી, એક વિલાયતી બુટ વેચનાર ઊંચારો ફહે છે કે મોંઢે ત્યાં દરરોજ માત્ર આઠ ભેડ બુટ વેચાતાં હતાં. હવે ત્રણ દહાડે એક બુટ ભેડ વેચાય છે, મોટી મોટી યુરોપિયન પેહેડીઓ પણ ફીકરમાં પડી છે ! અંગ્રેજ વર્તમાન પત્રોદ્વારા ઠેક વિલાયતમાં પણ એ હીલચાલની અસર થઇ છે. સઘળા વિચારમાં પડી ગયા છે. સ્વદેશ ભક્તિ ! ત્હારા પૂજન, અર્ચન કરનારા ભક્તોને ત્હેં અપૂર્વ સાર્ય બળ આપ્યું છે, આપું સાર્ય હમેશાં સ્થેય અને તે આખાં હિંદુસ્તાનની પ્રજાની નસેનસમા ફેલાશે ત્યારેજ આ કંગાલ થતા જતા દેશનું કલ્યાણ થશે. અને ત્યારેજ તુમાખી મગજના અગ્નિભેની શુદ્ધ ઠેકણે આવશે. પ્રભો ! પરમાત્મનું ત્હાડું દેવિ બલ છે, ત્હારી અપૂર્વ શક્તિ છે, પાતાળમાં પ્રવેશ કરવા અને આકાશને લેહવા તુંજ સમર્થ છે ! સમસ્ત હિંદુસ્તાન દેશની પ્રજાના અંતઃકરણ ભેદી, તેમાં સ્વદેશ ભક્તિની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવવા તુંજ સમર્થ છે !

આ દેશમાં સ્વદેશ ભક્તિની લાગણી નહીં હોવાથીજ પરદેશી કગારા વ્યાપારીઓ પ્રાવી ગયા છે. પોતાની ટાપટીય કરેલી વસ્તુઓ વેચી કરોડો રૂપિયા દરિયાપાર ઘસડી લાય છે. પરદેશથી આ દેશમાં આવતી દરેક વસ્તુઓ ન્યારે ભાંગે છે ત્યારે તેનું એક કોડી દામ પણ ઉપજતું નથી. પરંતુ આ દેશની બનેલી વસ્તુઓ ન્યારે તુટે છે, પુટે છે અને ભુની થાય છે ત્યારે પણ તેનું કંઈક ઉપજે છે. પરદેશની બનેલી પાંચ રૂપિયાની ચીમની પુટે છે ત્યારે તે કચરામાં નાંખવા લાયક થાય છે પણ પીતલની દીવીઓ પચીસ પચાસ વરસ વાપરવા છતાં પણ તેની અરધી કિંમત આપણને મળે છે. એજ પ્રમાણે કપડાં, બંગડીઓ, રમકડાં વિગેરે વસ્તુઓ પણ દેશી બનાવટની હોય છે તો તેમાંથી કંઈક પણ આપણને ઉપજે છે. ન્યારે વિલાયતી બનાવટની તેજ વસ્તુઓ થોડા વપરાસમાં આવતાંજ નિરૂપયોગી થઇ પડે છે !

સમય બળવાન છે ! એક દેશની ઉન્નતિ થવા પછી તેની અધોગતિ થાય છે. અને એક દેશની અધોગતિ થવા પછી તેની ઉન્નતિ થવા પામે છે ! આ પ્રકૃતિ-
Nature નો નિયમજ છે. જે હિંદુસ્તાન પૃથ્વી ઉપર ઉન્નતિ પામેલું હતું તેજ આજે બંગાલે થઈ ગયું છે અને જે ઈંગ્લેન્ડ પૃથ્વી ઉપર બંગલી ગણાતું હતું તે આજે સભ્ય ઉન્નત થયું છે ! જે સ્વતંત્ર હિંદુસ્તાનમાં પગ સુકતા પહેલાં અંગ્રેજો પહોંતા હતા તેજ અંગ્રેજો પ્રપંચ કરી વ્યાપારને પહોંતે, પરસ્પર કુસંધ કરાવી હિંદુસ્તાનને છુટી લીધું છે, પરંતુ દરેક વસ્તુનો સમય બદલાતો રહ્યો છે. આપણાં-અને દરેક શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે પ્રકૃતિ-Nature ના નિયમ પ્રમાણે દરેક વસ્તુની સ્થિતિ બદલાતી રહી છે. પ્રાતઃકાલમાં સૂર્યની જેવી કામળતા હોય છે, તેવી મધ્યાહ્નકાળે રહેતી નથી; મધ્યાહ્નકાળે જે શીતતા હોય છે તે સાયંકાળે રહેતી નથી. વસંતઋતુમાં જે પુલો પ્રપુલ્લ થાય છે તે ગ્રીષ્મ ઋતુમાં કેવાં થઈ જાય છે ! અને શીશીર ઋતુમાં કેવાં થાય છે ! શુકલપક્ષની પૂણિમાની રાત્રે જે ચંદ્ર સોળ કળામાં પ્રકટી સુદિનાં પ્રાણી માત્રને આનંદ આપે છે તેજ આમાવાસ્યાની રાત્રે ક્યાં ભરાઈ જાય છે ! જે નિયમ પ્રમાણે જેમણે હિંદુસ્તાનને છુટું છે તેનેજ એક દિવસ હિંદુસ્તાન પણ છુટી શક્યે. પ્રકૃતિ પોતાનું કામ કરશે. એમાં સંશયનથી પરંતુ આપણે બીડીશેતું રાજ્ય બેઠયે છે. આપણે હમણાં જેટલા સુરક્ષિત છીએ તેટલા બીજાના રાજ્યમાં કદી પણ રહેવાના નથી. આપણને માત્ર આપણી ઉન્નતિ ધાય એજ બેઠયે છે.

બંગાલામાં ઇસ્ટઇન્ડીયા કંપનીનું સત્ય થયું તે સમયે બંગાલાના જુલાઈયા લોકો હિંદુસ્તાન દેશનાં કરોડો માણસને પોતાની બનાવેલી વસ્તુઓ પુરી પાડી પરદેશ તરફ પંદર કરોડ રૂપિયાની વસ્તુઓ મોકલતા હતા. ઓગણીશમી શતાબ્દિના પ્રારંભમાં હિંદુસ્તાનથી લુગડાંની ૧૩૬૩૩ ગાંસડી અમેરીકા, ૧૪૫૦ ટનમાઈ, ૮૭૧૪ પોર્ટુગાલ, ૪ હજારથી ૭ હજાર પેસીફિક મહાસાગરના કિનારાના પ્રદેશો તરફ જતી હતી. તે સમયે હંગલુની ચેંદ્રમ કારખાનાઓ ન હતા. કરોડો ભારતવાસીઓ સ્વદેશી યંત્રોવડે લુગડાં બનાવી દેશ વિદેશમાં મોકલતા હતા. દેશની વિધવા સ્ત્રીઓ હાથવડે ચરખા ચલાવી પોતાનું પેટ ભરતા હતા, એટલુંજ નહીં પણ સ્વતંત્રતાથી પોતાના નિગ્રાહાર કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવતી હતી. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કમ્પનીનોજ રિપોર્ટ બતાવી આપે છે કે ૧૮૦૭ સુધી પટના જિલ્લામાં ૩૩૦૪૨૩ સ્ત્રીઓ, શાહાબાદમાં ૧૫૮૫૦૦ સ્ત્રીઓ, તથા ગોરખપુરમાં ૧૭૫૦૬ સ્ત્રીઓ ચરખા કાંતી ૪૫ લાખ રૂપિયા મેળવતી હતી. દિનાજપુરમાં ઉચ્ચ વર્ણની વિધવાઓ તથા ખેડુતોની સ્ત્રીઓ ચરખા કાંતીને ૮૧૫૦૦૦ રૂપિયા તથા પુણિયા જિલ્લાની સ્ત્રીઓ ૧૦ લાખ રૂપિયા નફો મેળવતી હતી. બંગાલા જિલ્લાનાં બીજાં બીજાં સ્થાનોમાં પણ એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ ચરખા કાંતી હજારો રૂપિયા મેળવતી

હતી. આ પ્રમાણે પંજાબ, મદ્રાસ, મધ્ય હિંદુસ્તાન અને સુબંધ તથા કાઠીયાવાડ જિલ્લાની લાખો કરોડો સ્ત્રીઓ હાથના ચરખાવડે સુતર કાંતી પોતાને નિર્વાહ ચલાવતી હતી. હજુપણ કેટલાક જિલ્લામાં જુલધયા લોકો, ખતરી લોકો અને ખીજ વર્ણના લોકો હાથવડે ચરખા ચલાવી સુતર બનાવી વેચે છે તેમજ ઘરમાં સાળ-Weaving Hand Machines-બનાવી ઘરમાં લુગડાં વણે છે. ભેંકે તેથી તેઓનું સાધારણ ગુજરાન ચાલે છે પરંતુ દેશીઓ તરફથી ભેંધે તેટલું ઉત્તેજન નથી, અને તેથીજ તે બિચારા કારીગરો ભૂખે મરે છે. વિલાયતી કપડાંએ દેશી વણકરોને ભુખે માર્યા છે, વિલાયતી બુટે દેશી મોચીઓને કંગાલ બનાવ્યા છે, વિલાયતી કાચના વાસણોએ દેશી ત્રાંબા પિત્તળની દિવીઓ બનાવનારને રખડાવ્યા છે, વિલાયતી ટોપીઓએ દેશી પાઘડીઓ બનાવનારને ચીથરેહાલ કર્યા છે, વિલાયતી સેંટ સાબુએ દેશી સુગંધીદાર તેલ, અત્તર બનાવનારનાં મ્હેસ ક્ષિપ્ત પાડ્યા છે. સ્વાભાવિક રીતે દરેક વિલાયતી વસ્તુએ આ દેશના કારીગરોને દરિદ્રતા આપી કંગાલ બનાવ્યા છે, અથવા ખીચારા કારીગરોના હાથમાંથી પૈસા હુટી લીધા છે એમ કહીએ તોપણ અયોગ્ય નથી !

ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કમ્પનીએ આ દેશની રાજ્ય લગામ હાથમાં લીધા પછી આ દેશનાં લુગડાં તથા સુતરના વ્યાપારનો વિનાશ કર્યો છે. દેશી કપડાં ઉપર સેંકડે ૮૯ ટકા ટેકસ રાખ્યો હતો, ખંગાલના જુલધયા લોકોને સ્વતંત્રતાથી લુગડાં વેચવા હેતા નહોતા, તેમના બનાવેલા લુગડાં ઉપર પોતાની મરજી પ્રમાણે પૈસા આપી છીનવી લેતાહતા. ત્યારે તે પ્રમાણે જુલધયા લોકો કબુલ નહોતા કરતા ત્યારે તેમના ખરડા ઉપર નેતરનો માર પડવામાં પણ બાકી રહેતું નહોતું. તેમજ તેમને કેદ કરવામાં આવતા હતા. કમ્પનીના નોકરો, ઘણે ઠેકાણે જઈ દેશી ચરખાઓને લાંગી નાંખતા હતા. કમ્પનીએ સુતર કાંતવાનું બંધ કરાવ્યું હતું. કમ્પનીએ એવું પણ ઠરાવ્યું હતું કે જુલધયા લોકોએ અમારાં કારખાનામાં આવી કામ કરવું. જે લોકો કામ કરવા નહોતા આવતા તેમના અંગુઠા કાપી નાંખવામાં આવતા હતા. કમ્પનીએ ઘણા દિવસ સુધી આવાં આવાં ઘોર કર્મો કરી ખીચારા જુલધયા લોકોનો વેપાર તોડી પાડ્યો ! કમ્પની તરફથી આવાં અપકૃત્યો ન થયાં હોત તો જુલધયા લોકોનો વેપાર કદીપણ પડી લાંગત નહીં તેમજ વિલાયતી વસ્તુનો આટલો બધો પ્રચાર પણ થાત નહીં. પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર મી૦ વિલસને પણ આ બાબત સ્પષ્ટરૂપે લખી દીધી છે.

કમ્પનીએ એક તરફથી જુલધયાઓનો વેપાર બંધ કરી, હાલરો, કરોડો વિધવાઓને ભુખે મરતી કરી દીધી. વિધવાઓને પોતાનાં કુટુંબનું પોષણ કરવા માટે લાચાર થવું પડ્યું. ત્યારેજ ધીમે ધીમે વિધવા વિવાહ કરવાની બુધ્ધિ સુઝી. ધીમે ધીમે વિલાયતી માલ, આપણા ઘરમાં પગ પેસારો કરવા લાગ્યો.

અને તેના તેજમાં અંતર્જન આપણે પોતાનેજ હાથે પરદેશી, પરધર્મી વ્યાપારીઓને ઉતેજન આપી પોતાના ઘરમાં આવવા દીધા છે. પરંતુ આપણે એક છુદ્દ પ્રાણી કુતરાના જેટલું પણ જાત્યાભિમાન રાખી શક્યા નથી. એક જીવલાને કુતરા બીજા જીવલામાં જાય છે તો તેને તે જીવલાનાં કુતરાઓ તેને કરડી ખાય છે, લોહી લુપાણ કરે છે અને છેવટે તેને પુછડી નીચી નમાવી ન્હાસી જતું પડે છે. એટલું બધું જાત્યાભિમાન તેમનામાં છે પણ આપણે મનુષ્ય જાતિ યદ્ય એ છુદ્દ પ્રાણી જેટલું પણ જાત્યાભિમાન રાખતા નથી એ કેટલા બધા ખેદની વાત છે? એક કટકો રોટલો લઈ જનાર કુતરા બીજા કુતરાને નેતાંજ ડોલા અને દાંત કહાડી ધુરકવા મંડી જાય છે પણ આપણા દેશમાં એવાં હજારો પરદેશી-કુતરાઓ આપણા ગ્રંથવામાંથી પૈસા કહાડી જવા છતાં આપણે તેમને વધારેને વધારે ઉતેજન આપીએ છીએ. તેમ તેમ તેઓ આપણને વધારેને વધારે પિડા કરે છે. એ દરેક જણ સારીપેઠે જાણે છે.

સ્વર્ગવાસી દેસાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ કલ્યાણરાયજી.

"The best of men"

"That e'er wore earth about him was a sufferer;

"A soft, meek, patient, humble, tranquil spirit.

"The first true gentleman that ever breathed.

સંસારમાં હજારો મનુષ્યો જન્મ પામે છે અને મરણ પામે છે. પરંતુ તે સવળામાં બાળ્યેજ કોઈ એવું મનુષ્ય હોય છે કે જેના મરણ માટે અનેક મનુષ્યોના નેત્રોમાંથી અશ્રુનાં બિંદુઓ ટપકતાં હોય, તેમજ કોઈક મનુષ્ય એવું હોય છે કે જેને માટે હજારો મનુષ્યોના અંત કરણમાં શોકની લાગણી ઉત્પન્ન થાય અને કોઈક મનુષ્ય એવું હોય છે કે જેના એકજ મૃત્યુને બદલે બીજાં અનેક મનુષ્યોનું મૃત્યું હોત તો સાદું થાત આવા સન્દોષચારી થાય! જન્મ અને મરણ એ સંસારમાં એક જાતનો વ્યવહાર છે. પરંતુ જન્મ પામી શું કરવું એ જેઓ જાણતા નથી તેવા મનુષ્યોના મૃત્યુ માટે કોઈ એક સજ્જ પણ કહાડતું નથી. જગતમાં હજારો ધનવાન મનુષ્યો છે, હજારો રાજા, મહારાજા છે તેજ અમણે હજારો બલકે કરોડો દરિદ્રી કંઠાલો પણ છે, ધનાઢયતા અને દારિદ્રતા એ પણ જીવનના વ્યવહારો છે. પરંતુ પરમાત્માએ જેઓને દ્રવ્ય આપ્યું છે તેમણે આ જીવનમાં ક્યાં ક્યાં કૃત્યો કરવાં તે નિર્મોહ કયું છે. એ કૃત્યોમાં પ્રાણી માત્ર ઉપર સંમાનલાભ રાખવો, દુષ્ટી દરિદ્રીઓની સંભાળ રાખવી, અન્ન વિનાનાં મનુષ્યોને અન્ન અને વસ્ત્ર વિનાનાં મનુષ્યોને વસ્ત્ર, આશ્રય વિનાનાં મનુષ્યોને આશ્રય અને વિપત્તિવાન મનુષ્યોને આશ્વાસન, એ સૌથી મહદ્દ ધાર્મિક કૃત્યો તેમને-ધનવાનોને માટે નિર્મોહ યથાં છે. વિદ્યાર્થીની સંગતિ રાખી વિદ્યા લાભ મેળવવો, સત્સાથીઓનો સમાગમ રાખી સાંસ્કૃતિક રહસ્ય સમજવું અને સદ્ધર્મીચરણીઓની સંગતિ

રાખી ધર્માચરણ રાખવાં. એજ ધનવાનોનાં કર્તવ્ય છે. જે જે ક્રિયાએદ્વારા પાપાલોક અને પરલોકમાં સુખ, મોક્ષ અને પરમપદ મળે એવી ક્રિયાઓ કરવી, એજ તેમનો ધર્મ છે પરંતુ મરણમાં આવે તેવાં ધર્મ કર્મ કરવાં, દુઃખી, કંગાલોને જોઈ દુર્લભ્ય કરવું, તેમનો પોકાર કાને સંભળવોજ નહીં, ગળવામાંથી દમડી પથ્થ કાઢીને આપવી નહીં, અનાથોને સહાય કરવી નહીં, વિપત્તિવાન મનુષ્યોતુ આશ્વાસન કરવું નહીં, તેમજ પોતાના ધરમાં અલ્પજ લક્ષિમ છતાં રકજનોને દાન કરવું નહીં એ ધનવાનોનો ધર્મ નથી. પૂર્વના પ્રુષ્ય પ્રતાપે ઇશ્વર કૃપાથી-જે દ્રવ્ય મળ્યું તેનો પોતાની જાતેજ સારી પેઠે ઉપયોગ કરવો, મોઝમઝા કરવી, દશે ઇંદ્રિયોતુ તૃપ્ત રાખવી, ગાડી, વાડીમાં રહેલ સપાટા કરી મનગમતા આનંદો મેળવવા એ તેમનું કર્તવ્ય નથી. આ જગતમાં વિચારતાં પ્રાણી માત્ર ઇશ્વરનાં બાળકો છે. સવળાં તે એક ઇશ્વર ઉત્પન્ન કર્યાં છે. માટે પ્રત્યેકને જે કંઈ મળ્યું છે તેમાંથી યથાશક્તિ પ્રત્યેક શિક્ષા માંગનારને, દીન દુઃખીઓને, આપવુંજ જોઈએ. કારણ કે તે પણ એકજ પિતાનાં પુત્રો છે. જેટલા ધર્મનાં ગ્રંથો જોવામાં આવશે તે સધળે ઠેકાણે કહેવામાં આવ્યું છે કે દયા એજ ધર્મનું મૂળ છે. તમારી યાને જે કોઈ આવી યાચના કરે તેને યથાશક્તિ આપો અને તેના જીવને સતોષ આપો. પરંતુ ધીર કશિયુગનો પ્રભાવ પ્રત્યેક ધનવાનો ઉપર એવો સળંગડ ખેસી ગયો છે કે માત્ર પોતાના સુખ આગળ ખીજનાં દુઃખની તેમને કલ્પના પણ થતી નથી. શિક્ષા, માંગનારનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે, અને દુઃખી યતા કંગાલ મનુષ્યો તરફ હાસ્ય કરવામાં આવે છે. એ અતિ શોચનીય છે ! એવા ધનવાનોને એટલુંજ કહેવું અગત્યનું છે કે પ્રત્યેક મનુષ્યને પ્રત્યેક દશા ભોગવવી પડે છે, જેને અતિશય સુખ હોય છે તેનેજ એકાએક અતિશય દુઃખ ભોગવવું પડે છે. પૂર્ણિમાને દિવસે ચંદ્રની જે તેજસ્વિતા હોય છે તે તેજસ્વિતા અમા-વાચ્યાને દિવસે ક્યાં જતી રહે છે ? મધ્યાહ્નકાળે સૂર્યનો જે પ્રચંડ તાપ હોય છે તે સાપંકાળે ક્યાં જતો રહે છે ? આવાં અનેક ઉદાહરણો મનુષ્યોને બતાવી આપે છે કે મનુષ્યની સ્થિતિ એક સરખી રહેતી નથી. લક્ષ્મિ મળવાથી વિલાસ વિભવમાં રચી પચી રહેલા દુર્યોધન અને રાવણ જેવા મહાન સમર્થ રાજાઓનાં રાજ્યો ઊંચ બિન્ન ચઢ ગયાં હતાં તે આપણા મનુ-વામાં છે, તેમનાં વૃત્તાંતો પ્રસિદ્ધ છે છતાં પણ લક્ષ્મિના મદમાં મદમસ્ત બનેલા લક્ષ્મિપતિઓને પોતાનો ધર્મ બળવવાનું સૂઝતું નથી ! અને જેઓ ધર્મ, કર્મમાં મસ્ત થાય છે તેમને ઇશ્વર જગત્માંથી ઉપાડી લે છે. અને હજારો ગરિબોને મળતો આશ્રય ઝુંટાવી લે છે. ઇશ્વરની અપાર લીલા છે. તેની ઇચ્છા આગળ મનુષ્યો નિરૂપાય છે.

* ભરૂચના સ્વર્ગવાસી દેસાઈ વિશ્વપ્રસાદ કલ્યાણરાયજીના શોકજનક મત્સ્યની તોષ અને ગયા અંકમાં લીધી છે. આ સદૃશદ્રશ્ય ભરૂચના એક સુપ્રસિદ્ધ. જગીરદાર કલ્યાણરાયજી હકુમતરાયજીના પૂત્ર હતા. ભરૂચમાં અને ગુજરાત આદિ શહેરોની અલસનિ સ્થિતિમાં “દેસાઈજી”નું કુટુંબ સુપ્રસિદ્ધ છે. આ કુટુંબને આટલી સુપ્રસિદ્ધતા મળવાનું કારણ એ છે કે ભોગલ બાદશાહો બ્યારે આ દેશ ઉપર રાજ્ય કરતા હતા તે સમયે દક્ષિણ અને ગુજરાત પ્રાંત ઉપર પેરાવા રાજાઓનું પણ વિશેષ પ્રાબલ્ય હતું. એ બંને રાજ્યના પ્રતિનિધિઓ જે

* ભરૂચના દેસાઈ વિશ્વપ્રસાદ કલ્યાણરાયજી હકુમતરાયજી તા. ૨૮ મી ઓગસ્ટ, સોમવાર-૧૯૬૧ને દિવસે સ્વર્ગવાસી થયા છે.

વખતે પરસ્પર લડાઈ ટંટા કરતા હતા તે વખતે દેસાઈજીનું કુટુંબ બરૂચમાં હતું. તેમના વડિલો શુંદિશાળી હતા તેમજ 'રાજ' કાર્યમાં પ્રવિણ હોવાથી બન્ને રાજાઓના મિત્રરૂપ થઈ યોગ્ય સલાહ આપતા હતા. આમ હોવાથી પેશવા સગદારના મુખ્ય મંત્રિ નાના દ્વાનવીસે મંત્રનારના વડિલોને વંશપરંપરાની જાગીરો બંધી હતી. અને તે હજુ પણ છે. આ જાગીરોની વારસીક આવક લગભગ ત્રીસ હજાર રૂપિયાની કહેવામાં આવે છે. પ્રતિ વરસે વિજયા દસમીના પૂર્વે ઉપર સ્વારી કહાડવામાં આવે છે. તે સમયને 'માટે એમને ક્ષીટિશ ગવર્નમેન્ટ તરફથી' ખાલખી મસાલ રાખવાની આજ્ઞા હોવાથી તે નિમિત્તે રૂ. ૧૨૦૦ આપવામાં આવે છે. તેમજ પ્રતિ વર્ષે એક વતનદાર તરીકે રૂ. ૬૬૦૦ સરકાર તરફથી મળે છે. એમની જાગીરો ભરૂચ તાલુકાનું ગામ કલમ, ટીખી અને વેહેરવાડામાં છે. વંશપરંપરા ચાલતા આવેલા રીવાજ પ્રમાણે નિલ દાન ધર્મ કરવામાં આવે છે. ખાલખો ઉપર મહા અને અતિથી, શુશ્રીઓનું સન્માન પણ થાય છે. રંકજનો પ્રત્યે દયા અને આશ્રય રહિતજનો પ્રત્યે મમતા બતાવવામાં આવે છે અને આખા કુટુંબમાં આસરિકતા પણ સારી છે.

આ પ્રસિદ્ધ કુટુંબમાં વડિલ દેસાઈ સ્વર્ગવાસી થયા તે સમયે તેમના શબ્દને રમણાનમા લઈ જઈ અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો તે વેળા પતિનિ સુની પણ પતિ સાથે બળવા તયાર થયાં. સતિ થવાનાં ચિહ્નો ધારણ કરી, રમણનામાં જઈ પતિની ચિતામાં પ્રયાગ અને બળવા લાગ્યાં. તે સમયે તેમના વડિલ પૂત્રે આશિર્વાદ માંગ્યો. તે સમયે બળતા અગ્નિની જ્વાળામાંથી સતિ માતાએ ઉત્તર આપ્યો. ખૂન ! આપણા વંશનું નામ રહેશે. હુંજ પાછી જન્મ લાકડા અને નામ રાખીશ" તેમના રમણ ચિહ્ન તરીકે દશાશ્વમેધના ઓવારા ઉપર હજુ પણ એ સતિ માતાના પગલાં અમર કરવામાં આવ્યા છે મરનાર સતિ સુનીની લવિષ્યવાણી ચોથી પેઢીએ સત્ય થઈ હતી. મરનાર દેસાઈ કલ્યાણરાયણનાં પ્રથમ પતિ સૌભાગ્યવશમાંજ સ્વર્ગવાસી થયાં હતાં. અને તેમને "સતિ સુની" કહેવામાં આવે છે.

મરનાર રા. શા. દેસાઈ વિષ્ણુપ્રસાદનું વય અસહ વર્ષનું હતું. શરિરે પુષ્ટ બાંધાના કદાવર યુવાન હતા. તેઓ લેલી કંપની મેય જોવા ગ્રાધરે ગયાહતા. સાંધી પાછા આવતાં પ્રકૃતિ બગડી હતી. કેટલાક દિવસો વિત્યા પછી એકાએક ટાઇફોઇડ તાવ આવ્યો. પ્રકૃતિ વિશેષ શીથિલ થઈ. તેજ વખતે ભરૂચના સીવીલ સરજનન મેજર રીકટસ અને ડોક્ટર બરગેરજી સોરાબજી મુનસફનાની દવા કરવામાં આવી. છતાં વ્યાધિનું રૂપ ગંભીર થતાં મુબઇના પ્રસિદ્ધ ડોક્ટર સર લાલચંદ્રને દરરોજના રૂ. ૩૦૦ શી પ્રમાણે બોલાવ્યા હતા. પરંતુ જેનો આ જગતમાં ઉપયોગ છે. તેનો પરમાત્માને ત્યાં પણ જલ્દી ઉપયોગજ હોય તેમ ક્યારે ઔપધોની ટીકી લાગવા દીધી નહીં. પ્રતિ પળે વ્યાધિ વધતોજ ગયો. તા. ૨૮ મી ઓગસ્ટની રહવારે દશ વાગે માતાઓ, લગિની, પતિ, કુટુંબીઓ, આજ્ઞજનો અને આશ્રિતજનોના રોદનદ્વિતિ વચ્ચે થઈ તેમનો જીવાત્મા, વિકાળકાળે તેમના સ્થુળદેહમાંથી ઝડપી લીધો ! જાતી અને માયાં કૂટવાના કૃષ્ણ સ્વરે ભરૂચ રોહરને અશ્રુપાત કરતું કરી મુક્યું. બાળક યુવાનથી વૃદ્ધ પર્યંત સઘળાં અશ્રુપાત કરવા લાગ્યાં. કેળના ગલે જોવા સુકુમાર દેહનું પતન સાંભળી પ્રત્યેકમનુષ્યનાં અંતઃકરણો ધીરોવા લાગ્યાં. એ દિવસે ભરૂચ રોહરનું એક અમૂલ્ય રત્ન મયું હતું ! અને તેણે સંધેને નિસ્તેજતા-કહેકે અધકાર-પ્રસરી રહ્યો હતો. પ્રત્યેક વર્ણનાં મનુષ્યોનાં નેત્રો અશ્રુથી ભિંજાયેલાં હતાં. આખા રોહરના બાંધારીઓએ હડતાળ પાડીને પોતાનો શોકપ્રદર્શિત કર્યો હતો ! સ્કુલોમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓને રજા આપી સ્કુલો બંધ રાખવામાં આવી હતી. જ્યાં

લાં “હાય, હાય” ના પોકારો પડી રહ્યા હતા. ભરૂચી પ્રજાનાં ટોળે ટોળાં દેસાઇજીની હવેલી આગળ ભેગાં થઇ દુઃખોદ્ધાર કહાડી રહ્યાં હતાં. મરનારના સ્થૂળ દેહને અગ્નિ સંસ્કાર માટે બહાર કાઢ્યું તે સમયે હજારો લોકોનો રોદનદ્વનિ આકાશ પર્યંત ગર્જના કરી રહ્યો હતો. મરનારના શરીર લઈ ચાલતાં ક્ષત્રી શાંતિ સીવાય બીજી શાંતિઓના ગ્રહરથો, વ્યાપારીઓ અને સાધારણ મનુષ્યો પણ તેમાં સામેલ થયા હતા. મરનારના માન માટે પોલીસ પાર્ટી આગળ ચાલતી હતી. તેમની પાછળ દેસાઇજીના ખાનગી સીપાઇઓ કાળાં વસ્ત્રો ધારણ કરી, તલવારો નીચી નમાવી ચાલતા હતા. તેમની પાછળ શબ હતું અને તે પછી સંખ્યાબંધ મનુષ્યો રસ્તા કુકળતાં ચાલતાં હતાં. સ્મશાન ભૂમિમાં અંદન કાષ્ટવટે અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. જોત જોતામાં નિર્દય કાષ્ટોએ પણ ઉઝ સ્વરૂપ ધારણ કરી તેમના સ્થૂળ દેહને ભસ્મ કરી પચતવમાં મેળવી દીધું. આ શોકજનક લેખ-લખતાં અમારી કલમ થરથર કંપે છે. અને અમારું અંતઃકરણ વ્યથિત થાય છે !

મરનારનો જન્મ સને ૧૮૮૮માં થયો હતો. અવસાન સમયે તેમનું વય લગભગ ૧૮ વર્ષનું હતું. ગયા દેખરૂપારી મારુની હમી તારીખે તેમનાં લગ્ન સુરતના રા. રા. માણેકલાલ પ્રાણશંકરની પુત્રી લાલુમતી સાથે થયાં હતાં. પિતાના મૃત્યુ સમયે મરનાર વિધુપ્રસાદનું વય માત્ર ત્રણ વર્ષનું હતું. છતાં પણ તેમની માતાઓ-જગવ અને મણી-એ સારું શિક્ષણ આપ્યું હતું. શુજરાતી અંગ્રેજી અભ્યાસ તેઓ સારી પેઠે કરતા હતા. યુવાન વય છતાં પણ સમાન લાવ, દયા વૃત્તિ, અને પરોપકાર કરવાના દિવ્ય સદ્ગુણોવડે મરનારનું દૃઢ્ય ભરેલું હતું. સખ્યતા, નિતી, અને વિવેક એ સધળાં વડે તેઓ વિભૂષિત હતા. તેઓના બોલવા ચાલવાની છટા અને વર્તણૂક ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે જેમ મરનારના પિતા કલ્યાણરાયજીએ પ્રજાની સેવા બખાં સુયશ મેળવ્યો તેમ તેઓ પણ મેળવશે. પરંતુ દેવોએ જે માતાઓ, એક ભગિની, એક પત્નિ અને બહોળા કુટુંબ વર્ગને શોકના સાગરમાં હારી મારી આલોકનો લાગ કરી ગયા છે. સાંભળવામાં આવ્યું છે કે મરનારનાં પત્નિને ગર્ભ હોવાથી ભવિષ્યમાં કાંઈક સારી આશા રહે છે. શાંતિ માતાના આશિર્વાદ પ્રમાણે અત્યાર સુધી વશ રહ્યો છે તેજ પ્રમાણે આ વખત પણ કદાચ બને ! પ્રભો ! મરનારના આત્માને અવિચળ શાંતિપદ આપો ! એજ અમારી પ્રાર્થના છે !

નવા વર્ષની પહેલી ભેટ.

કોન્ગ્રેસ આલ્બમ.

“ભારત જીવન”નાં નવા ચોથા વર્ષના પહેલાંજ અંક સાથેજ ઇન્ડિયન નેશનલ કોન્ગ્રેસના ૨૫ વર્ષ સુધીના સધળા પ્રેસીડન્ટ સાહેબની સુંદર, સ્વચ્છ અને આબેહુલ ફોટો ગ્રાફને મળતી છબીઓ ફોટોગ્રાફિક પ્લેટોપર તૈયાર કરાવેલી, વિલાયતી ઉંચા આર્ટ પેપર ઉપર સ્વચ્છતાથી છાપી ભેટ દાખલ આપવામાં આવશે.

હિંદુસ્તાન દેશને માટે મહાભારત લડત ચલાવી રહેલા ભુદૌ ભુદા મહાત્માઓના ફોટો ગ્રાફો ઉપરથી ભારે ખર્ચ વેડી આ પ્લેટો કરાવી અમારા ગ્રાહકોને ભેટ આપવામાં આવશે. ઇન્ડિયન નેશનલ કોન્ગ્રેસના ૨૫ વર્ષના સધળા પ્રેસીડન્ટ સાહેબોની આ છબીઓ પ્રત્યેક ગ્રાહકોને પ્રાપ્તઃસ્મરણિય થઇ પડશે. વિલાયતમાં આવા મહાત્માઓની છબીઓ અને આવશ્યકો દરેક ઘરોમાંથી મળી આવે છે. અને તેથી ઉછરતી પ્રજા સ્વદેશાભિમાની. સ્વદેશ માટે લડત ચલાવનાર અને સ્વદેશ પ્રત્યે પ્રેમ રાખનાર નિવડે છે. આપણા દેશના બાળકોને માટે આ મહાત્માઓની છબીઓ અનુકરણ રૂપ યથપડશે. એમાં સંદેહ નથી. એનેજર ભારત જીવન.

શ્રદ્ધાનું ફળ-દ્રૌપદી અને દુર્વાસા.

આ સંસારમાં જેઓને ઇશ્વર ઉપર અટલ શ્રદ્ધા છે, જેઓ જગતના ઉત્પાદક પરમાત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે તેઓને અવશ્ય સારું ફળ મળ્યા વિના રહેવું નથી. જગતમાં આપણને જેણે જન્મ આપ્યો છે તેનેજ આપણું પોષણ કરવાની ચિંતા છે, જગતમાં જન્મ આપતાં પહેલાં જેણે આપણી માતાના સ્તનમાં દુધ આપી, ગર્ભમાં આપણું પોષણ કર્યું છે તે જન્મ આપ્યા પછી પોષણ કેમ નહીં કરે? જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનું જે કારણ છે, અનેક કાર્યોની ઉત્પત્તિ જેમાંથી થયેલી છે તે સ્વદેશને બનાવેલાં પ્રાણી માનવું પોષણ રક્ષણ કેમ નહીં કરે? મનુષ્યો! તેજ અખિલ જગત વ્યાપક, જગતોદ્ધારક પરમાત્માને તમારી ચિંતા છે, તમારું ઇષ્ટ કરવું, તમને મોહાટા બનાવવા, તમને માન અપાવવું, તમારી લગ્ન રાખવી અને તમને વિશ્વમાં એક મહાનુભાવશાળી મનુષ્ય બનાવવાની તેનેજ કાળજી છે. અંતઃકરણને નિર્મળ રાખો, મનને દુર્વાસનાઓ તરફ જતાં રોકો, ઇશ્વર ઉપર, પ્રત્યેક પળે, પ્રત્યેક કામ કરતી વખતે શ્રદ્ધા રાખો, દ્રઢ શ્રદ્ધા રાખો, નહારા વિચારો ઉપજ થવા દો નહીં, નહારાં કૃત્યો કરો નહીં, અને હમેશાં સારા વિચારો, સારા સંકલ્પો કરો, તો તે પરમાત્મા અવશ્ય તમારી રક્ષા કરશે, તમારાં પ્રત્યેક કામમાં જય આપશે. અશ્રદ્ધા કે સંકલ્પ વિકલ્પ કરો નહીં. અશ્રદ્ધા એજ તમારી નિરાશાનું મુળ છે. શ્રદ્ધા એજ તમારા વિજયનું મુળ છે. તે પરમેશ્વર તમને સુખ આપવા સ્થાય છે પરંતુ તમે અશ્રદ્ધાવાન હોવાથીજ તમને સુખ મળતુ નથી. જીવો, વિચારો, કે જે જે મનુષ્યોનો જય થયો છે તે સધળા ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી પોતાના સત્ય સંકલ્પોને વળગી રહ્યા છે કે નહીં? અને ત્યારેજ તેમને જગતમાં જેને ખરું સુખ કહે છે તે મળ્યું છે કે નહીં? કણે કણે તે ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખો, કણે કણે તેનીજ સ્થાપતા ઝાંઝો, કણે કણે નેત્રો બંધ કરી તેનુંજ ધ્યાન ધરો, તો તમને ધારણું સુખ અવશ્ય મળશે. તે ઇશ્વર અનંત દયાળુ છે, તેના અંતઃકરણમાં દયાનો સાગર છે, તે સાગરમાંથી માત્ર એકજ બિંદુ તમારા તરફ નાંખશે તો તમારું કલ્યાણ થઈ જશે. કારણ, જગત્પ્રમ મહાસાગરમાં તમે એક બિંદુ સમાન છો, તેથી તમને તેની એક બિંદુ જેટલી દયા બસ ઘણી. જીવો, તેની દયાનું કેટલું મહાત્મ્ય છે? તેના ઉપર વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા રાખવાનું કેવું ફળ છે? અમે તે નીચે આપીએ છીએ.

*

*

*

*

પાંડવો વનવાસમાં દિવસો નિર્જન કરતા હતા તે સમયે એક દિવસ દુર્વાસા ઋષિ દુર્યોધનની સભામાં આવી પહોંચ્યા. દુર્યોધને કહ્યું તમારું પૂર્વક ઋષિનું પૂજન અર્ચન કરી પંચ પકવાન ભોજન આપ્યું. દુર્યોધનના આ સત્કારથી ઋષિ અત્યંત સમ્મત થયા અને કાંઈ વર માંગવાનું કહ્યું. દુર્યોધનના દુષ્ટ અંતઃકરણમાં પાંડવોનો નાશ કરવાનાજ વિચારો હમેશાં રમણુ કરતા હતા. તેથીજ પાંડવોને વનવાસ જવું પડ્યું હતું. પાંડવો વનવાસ ભોગવવા છતાં મોહાટાં ઋષિઓની સેવા કરી આનંદપૂર્વક કાલક્રમણ કરતા હતા. તે જોઈ દુર્યોધનનું અંતઃકરણ ત્વેષામિત્રી બની ભરમ થતું હતું. રાત્રિ દિવસ પાંડવોનો નાશ કરવાનો ઉદ્દેશ કરતો હતો. આને અનાયસે પ્રાપ્ત થયેલી સંધિ જોઈ દુર્યોધન દુર્વાસા ઋષિને પ્રણામ કરી કહેવા લાગ્યો. મહારાજ, ધર્મરાજ અમારા કુલમાં વસિલ અને ધાર્મિક પુરુષ છે. હમણાં તેઓ પોતાના

અધુવર્ગ સહિત વનમાં નિવાસ કરે છે. તમે બ્યારે અમારા પક્ષમાં છે, ત્યારે દ્રૌપદી બ્રાહ્મણદિકાને સંતુષ્ટ કરી પોતાના પતિ સાથે વિદ્યાંતિ થેતી બેઠી હોય તે સમયે શિષ્ય મંડળ સાથે તમે તેના આશ્રમમાં જઈ બોજન ભિક્ષા માંગજો.”

દુર્યોધનના આ કહેવાનો ભાવાર્થ એ હતો કે પાંડવો બોજન વિધિથી પરવામાં પછી, દુર્વાસા ત્રપિ પોતાના અસંખ્ય શિષ્યો સહિત જઈ ધર્મરાજના પાસે બોજન ભિક્ષા માંગજો ત્યારે તેમને માટે, પુરતું અન્ન મળશે નહીં. અને તેમ થવાથી રૂપિ કોષાયમાન થઈ તેમને આપ દેશે. એટલે દુઃખ પડવામાં બાકી રહેશે નહીં. દુર્યોધનની વિનંતી માન્ય કરી દુર્વાસા રૂપિ પોતાના દેશ હજાર શિષ્યોને સાથે લઈ, પાંડવો બોજન વિધિથી પરવારી બેઠા હતા તે સમયે જઈ પહોંચ્યા. ધર્મરાજના અંતઃકરણમાં કાંઈપણ પ્રકારનો સંશય નહોતો. રૂપિઓને જોતાં જ અધુવર્ગ સહિત પ્રણામ કરી કહ્યું: લગવન્તુ! આપ સરોવર કાંઠે જઈ સ્નાનાદિક ક્રિયાથી આટોપી સત્વર પાછા આવો, અમે આપના બોજન માટે તયારી કરીએ છીએ.” આ સાંભળી દુર્વાસા રૂપિ પોતાના મન સાથે જ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ લોકો પાસે કાંઈપણ અન્ન સામગ્રી નથી તો પછી થોડીવારમાં શી રીતે બોજનની તયારી કરશે? તે સમગતુ નથી. તેઓ પોતાના શિષ્યો સહિત સરોવર કાંઠે ગયા. અને સ્નાનાદિક ક્રિયા કરવામાં થયાયા.

રૂપિઓ સાથે ધર્મરાજને જે વાતચિત્ થઈ તે સઘળું દ્રૌપદી સાંભળતાં હતાં. તેમને ચિંતા થઈ કે આટલા બધા રૂપિયોનું બોજન શી રીતે તયાર કરવું? તેમણે પુષ્કળ વિચારો કર્યા પરંતુ સમજણ પડી નહીં. અતિ વિચાર થયો કે એક શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા વિના બીજું કોઈ લગ્ગ રાખવા સમર્થ નથી. તેથી તેમણે મનોભાવ પૂર્વક તેમને શરણે જઈ અંતઃકરણ પૂર્વક પ્રાર્થના કરવા માંડી. હે દેવાદિ દેવ, દીનાનાથ, હે કૃષ્ણ, હે પરમાત્મા, હે દેવકીનંદન, તમારી શક્તિ અપરિમિત છે, હે વામુદેવ! હે જગદ્ કારણ, જે જે મનુષ્યો તમારે શરણે આવે છે તેના વિધો ટલ્યાં છે, તેને તે સહાય કરી છે, હે દેવ! તું જ આ જગતની ઉત્પતિ, રચીતિ અને લય કરતાં જગત્પૂર્ણ આત્મા છે! હે દેવ! તું જ આ વિશ્વમાં, ચરાચર માતા છે, તું જ આ અખિલ બ્રહ્માંડને ગતિ આપનાર જીવ માત્રનો પોષણ કરનાર પિતા છે. શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ અને સર્વોપરિ છે, હે અનાઘંત વિશ્વપાલક, કણુ પ્રિય! મહારા જેવી નિરાધારનો તું જ આધાર છે. હે દેવ! હું તારાજ આશ્રયની ઇચ્છા ગમ્યું છું! હે વિશ્વભર! જેણે જેણે તારાજ આશ્રયની ઇચ્છા કરી છે તેને તું તારા આશ્રય જન નીચે રાખે છે! હું પણ તારે શરણે આવી છું. તો મને તારા આશ્રય જન નીચે લે! આ જગત્પૂર્ણ ચૈતન્ય શક્તિ તું જ છે! હે દેવાદિ દેવ! તારા નામ માત્ર સ્મરણ કરવાથી સર્વ પાપોનો સંહાર થાય છે. અત્યાર સુધી તે મને અનેક પ્રસંગે સ્હાય કરી છે, મારી લગ્ગ રાખી છે, મને સંકટ મુકા કરી છે, આ પ્રસંગે પણ તું જ મને સ્હાય કર, તું જ મારી લગ્ગ રાખ. પ્રભો! મન મિત! દેવ! સ્હાય થા!

દ્રૌપદીની આ દીન કણ્ણમય પ્રાર્થના સાંભળતાં તે ભક્ત વત્સલ, કશ્ચિસાચર, દીન દયાળ ત્યાં પ્રકટ થયા. શંખ, ચક્ર, ગદા, પત્રધારી શ્રીકૃષ્ણ લગવન્નનાં દર્શન કરતાં જ દ્રૌપદીને અત્યંત પ્રાપ્ત થયો. પ્રેમાનંદપૂર્વક તે તેને ચરણે પડી અને દુર્વાસા રૂપિનું એકાએક આવાજન થયું તે સંજોઈ સર્વ હઝિકત કહી સંભળાવી. કૃષ્ણે તેને કહ્યું: દ્રૌપદી, હમણું હું ક્રુધા-ભુખ-થી. ઘણો વ્યાકુળ થયો છું. માટે સુધે દેવતાએ તને આપેલું અક્ષયપાત્ર માનું અન્ન લાવ, પછી જે કાંઈ કહેતું હોય તે કહેજો.” આ સાંભળતાં જ દ્રૌપદી વિચાર્યો:

પડ્યાં. કારણકે તે પાત્રમાં અજનો એક પણ દાણો નહોતો. તેણે કૃષ્ણને કહ્યું: ભગવન્ન! પરમાત્મન! ભોજનનીજ મારામારી છે અને તમે વળી ભોજન કયાંથી માંગો છો? જ્યાં સુધી હું અત્ર મહણ કરું છું ત્યાં સુધી પાત્રમાં અજ ભરેલું રહે છે. પરંતુ મ્હારી કુધા રાત થવા પછી તે અજપાત્રમાં કાંઈ રહેતું નથી. હમણાં મેં ભોજન કર્યું છે. હવે તે અજપાત્રમાં એક પણ દાણો નથી. આ સાંભળી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કહ્યું: દ્રૌપદી! હમણાં હાર્ય કરવાનો વખત નથી. એકદમ સંદેહ જાતે તે અજપાત્ર લઈ આવ. કુધાથી મ્હારો જીવ વ્યાકુળ થાય છે. "દ્રૌપદી બે હાથ જોડી કાલાવલા કરવા લાગી, હે પ્રભુ! મેં તેમાં જોયું છે કે અજનો એક પણ દાણો તેમાં જમ્યો નથી. યોડીવાર યોગો, હમણાંજ હું સંતોષ બનતી હઉં છું." કૃષ્ણે કહ્યું: નહીં, નહીં, મ્હારાથી એક દાણ પણ યોગાશે નહીં, મ્હને ધણી ભુખ લાગી છે, તું તે પાત્ર મ્હારી પાસે લાવ, હું તેમાં કાંઈ છે કે નહીં તે જોઈશ." દ્રૌપદીએ કહ્યું: મહારાજ! તેમાં કાંઈપણ નથી. કૃષ્ણે કહ્યું: કાંઈ નથી તેની શીકર નહીં. પણ તે પાત્ર લઈ આવ, મ્હારી ખાત્રી થવી જોઈએ એટલે જસ.

દ્રૌપદી ધરમાં ગઈ અને અજપાત્ર લઈ આવી. કૃષ્ણે તેના હાથમાંનું પાત્ર ખેંચી લીધું, અને તેમાં જોઈ કહ્યું: દ્રૌપદી! તું મ્હને પણ ઉઠાવે છે કે શું? જો એક દાણો અજનો આ ખુણે ચોંટી રહ્યો છે. દ્રૌપદીએ આશ્ચર્ય પાળી કહ્યું: હે પ્રભુ! મ્હારે દાણો જો વાસણ મેં ઘીષ, સાફ કરી મુક્યું હવે પછી તેમાં અજનો દાણો કયાંથી આવ્યો? "કૃષ્ણે કહ્યું: ત્હારી સત્યતાની મ્હારે ખાત્રી કરવી નથી. આટલા એકજ દાણાથી મ્હારી કુધા ભૂખ થયો. પાત્રમાંનો એકજ દાણો મ્હારી ભુખ મટાડવાને પુરતો છે. એટલું કહી કૃષ્ણે તે દાણો ભુખમાં મુક્યા.

દ્રૌપદીએ કહ્યું: પ્રભો! આજે તમે કાંઈ ચમત્કાર બતાવવા મ્હાંએ છો, નહીં તો એકજ દાણાથી તમારી કુધા શી રીતે ભૂખ થાય?

કૃષ્ણ—ભારે ત્હને વિશ્વાસ નથી ત્યારે પછી મ્હારે કાંઈ કહેવાનુંજ નથી. વાહ પણુ રૂપિઓ ભોજન કરવા આવવાના છે એવું તું કહેતી હતી તે ક્યાં છે? દ્રૌપદીએ બે હાથ જોડી કહ્યું: સરોવર કાંઈ સ્નાન કરવા ગયા છે, મહારાજ! તેમના ભોજન માટે શું બચરથા કરવી તે મ્હને સમજાતું નથી.

"તેમાં શું બચરથા કરવી છે? જા, તેમને બોલાવવા મોકલ." કૃષ્ણે હસતાં હસતાં ઉત્તર આપ્યો. પરંતુ દ્રૌપદીના મનમાં કેટલીકે ઉચ્ચકાષાય ચલી હતી.

"હા, મહારાજ, બોલાવવા તો મોકલું પણ તે આરશે ત્યારે કેમ થશે? મ્હારી પાસે કાંઈ સામગ્રી નથી." દ્રૌપદીએ દીન પદને કહ્યું:

"જન્મવાને સમગ્રે નહીં આવતાં ગમે તે સમયે હજારો શિષ્યો લઈ અહીં આવી પહોંચ્યાં તે માટે તેમને સખત કપડાં આપીશ, અને આવતી કાલ સુધી ચોખવાનું કહીશ. અને હવે પછી સમય વગર કાંઈપણ દેકણું નહીં જપતું શિક્ષણ આપીશ. દ્રૌપદી! ભોજન આપવા કરતાં શિક્ષણ આપવું એ અધિક હિમતી છે. આજે અપવાસ કરાવાને તેમને શિક્ષણ આપવા દે. એટલે હવે પછી તેમને ખરેખરી શિક્ષા યજો. ત્હને જો કાંઈ સંકેત આવતો હોય તો તે કામ મ્હને સોંપી દે, હું બરોબર રીતે બજાવીશ." કૃષ્ણે ધીમેથી ઉત્તર આપ્યો.

દ્રૌપદી ગભરાવા લાગી તો પણ શ્રી કૃષ્ણ ભીમસેનને બોલાવી રૂપિઓને સરોવર કાંઠેથી બોલાવી લાવવા કહ્યું. ભીમસેન ત્યાંથી આત્મી અને સરોવર કાંઠે જ્યાં રૂપિઓ સ્નાન કરતા હતા તે તરફ વળ્યો.

*

*

*

*

દુર્વાસા રૂપિ તથા તેમના શિષ્યો સરોવરમાં સ્નાન કરતા હતા. ત્યાંજ એક ચમત્કાર થયો, બધા રૂપિઓના પેટ બંધે પુણ માલતાલ હાવી તૃપ્ત થયાં હોય તેમ બધાને જણાવ્યું.

ઉપકાર બાબતની કાંઈપણ ખબર મધ નહીં. મહારાણીની સહાયતા મળવાથી જંગલમાં પડેલા અંગ્રેજો, અને સ્ત્રી તથા બાળકો વગર હરકતે દિલ્લીમાં પડેલા અંગ્રેજો લશ્કરમાં પહોંચી ગયાં. અગર જો આ સમયે રાણીએ સહાયતા ન આપી હોત તો સેકંડો અંગ્રેજો જુદી મહારાજના હાથે તથા તેમના લશ્કરને હાથે પરલોકમાં પહોંચી જત. અંગ્રેજોને સહાયતા કરવાથી પોતાના પ્રાણ જશે એ બાબત રાણીને ખબર હતી પરંતુ એવું જાણવા છતાં પણ પોતાના પરોપકાર કરવાના ધર્મનો તેણે ત્યાગ કર્યો નહીં. હિતૈષીણી નારીએ વિપત્તિમાં પડેલાઓને સહાયતા કરી હિતૈષિતા અને જોરવને જળજી રાખ્યું. વિપદમાં પડેલાને આશ્રય આપી પરોપકાર કરવો એ હિંદુ ધર્મનું મૂળ સ્વરૂપ છે. એ સ્વરૂપ જાણી તેણે પરોપકાર કરવામાં પાછું જોયું નહીં. પરંતુ હાય ! તે હિતૈષિતા અને ઉદારતા, તે દયાળુતા અને તે પરોપકારજી રાણીના પ્રાણાન્તનું કારણ મધ પડ્યું. જુદીના મહારાજા મુદ્દમાંથી જ્યારે પાછા ફર્યા ત્યારે તેમને કને આ વાત પહોંચતાંજ ગુસ્સો ઉત્પન્ન થયો. તેમણે રાણીને કહ્યું : જે અંગ્રેજો હિંદુસ્તાનમાં આવીને આપણું સધળું જુદી રહ્યા છે. જે અંગ્રેજો આ દેશની ગરિબ પ્રજા ઉપર જુલમ ગુન્ગરી રહ્યા છે, જે અંગ્રેજો બધાને ઝડાળી પ્રીસ્ત બનાવવા માંગે છે, અને જે અંગ્રેજો આ દેશની પ્રજાનું સલામતી વાળવા બેસા છે તેને સહાયતા કરી એ શું સાપને દુધ પાષ ઉછેરવા જેવું નહોતું. રાણી ! સ્ત્રીઓનાં હૃદય દયાળુ હોય છે તે હું સારીપેટ જાણું છું પણ દયા કોના ઉપર ? પરોપકાર કોના ઉપર ? સહાયતા અને આશ્રય કોને ? જે દેશનું અથ જળ લઈ તાજ થાય તેજ દેશનું સર્વ નાશ કરનાર ઉપર દયા ? રાણી ! તમે કંઈપણ વિચાર કર્યો નથી ! તમે મહારા અને આખા હિંદુસ્તાન દેશના લોકોનો અપરાધ કર્યો છે.

એટલું કહી રાવ રાજા રામસિંહ તરતજ સાથી નિકળી આવ્યા. રાણીએ ધણી કાશા વાલા ફર્યા. ધણું સમજાવવા. પરંતુ તેમણે માન્યું નહીં. રાણીનાં નેત્રમાંથી અખંડ અશ્રુની ધારાઓ વહેવા લાગી. રાજાનો તિરસ્કાર પામ્યા પછીથી રાણીએ સુખ વિભવને તિલાંજલિ આપી. રાજાએ એવી સુકિત કરી કે જેથી થોડા દિવસમાં એક દિવસ સવારે રાણીનું મૃતક શરિર તેના સુવાના ઓરડામાંથી મળ્યું. આ વાત બહાર પડતાંજ સધળે હાહાકાર મધ મચે. અંગ્રેજોની સહાયતા કરતાં રાણીએ પ્રાણ બોચા એમ સધળે બોલાવા લાગ્યું. દયાવતી અબજાએ ભૂમંડળમાં પરમ દયાનું અપૂર્વ ઉદાહરણ બતાવ્યું. અને તેમ કરતાંજ કાળના હાથમાં પોતાના પ્રાણ સોંપી દીધા. આ જગતમાં તેણે પોતાનું નામ અને ધર્મિતિ, દયા અને પરોપકાર અમર અચળ કર્યાં. પૃથ્વીના ઇતિહાસ તરફ નજર ફેંકતાં આવું એક પણ દૃષ્ટાંત-હિંદુ કાળજ, સરલ હૃદયા સ્ત્રીઓ સિવાય મળતું મુશ્કેલ છે. ધન્ય છે ! જુદી રાજ મહીષી ! અમે તમને તમારી દયાળુ વૃત્તિ માટે ધન્યવાદ આપ્યા વિના રહીશું નહીં.

પુસ્તક પહેાંચ.

- ૧ સંસારમાં સ્વર્ગ-લખનાર રા. રા. વૈવ અમૃતલાલ મુંદરજી પત્રીયાર મુલ્ય રા. ૧૫
- ૨ મેહુરુનિસા-અથવા શેહેનશાહ જહાંગીર અને નુરજહાંનનો પ્રેમ-લખનાર રા. રા. હાજમહમદ અલારખીઆ શીવજીકીમત રા. ૧-૦-૦
- ૩ રસિક ચંદ્ર-લખનાર રા. રા. અમૃતલાલ ખુસાલદાસ મ્હેતા. મુલ્ય રા. ૧
- ઉપરનાં પુસ્તકોની પહેાંચ ઉપકાર સહિત સ્વિકારવામાં આવે છે.

મીઠકી-કોયલ*

૧, ગઝલ

જુવે શું મીઠકી કોયલ, નજર માગ ઉપર નાંખે,
 ચહું હું પાકપર ન્યારે, નહી કાઠ સ્વાદ તું ચાખે,
 ખીસે જોખન રસે ભરપુર, થતું મહારું બદન ન્યારે,
 થતી મોઢી અરે દિલગન, હસે નહીં લેશ પણ લ્યારે-૧
 રહી નીચે ઉપર હું રહું, મસય ખૂબ હીચકા નાંખે,
 પકું તારા શરિર ઉપર, તદ્દપિ મદમાં ન તું ઝાંખે,
 લગાવું ઘોલ ચાપડને, કંગવું લાન હું મહારું,
 તથાપિ ગાન નહીં ચાતું, હવે શું જોઈ સુખ તારું-૨
 ટપકતો રસ મીઠકા મધુર, મદનના બહારમાં રહેતો,
 નજર તારી નહીં રહેતી, હમરો વાર હું કહેતો,
 મઝાતે ચાખવા કહેતો, સનમનાં ગાન ગાઈને,
 ન ખેતી એક થાતી તુ, હવે રહે દિલ સુમાઈને-૩
 મદોન્મત્ત હું થતો ન્યારે, દિવાનો પ્રેમમાં થાતો,
 થતી શાણી તુ કોયલકી, નહિં વા વિરહનો વાતો,
 બહુ ડાહી, બહુ ચંચળ થતી તે વાર અસાની,
 હવે આશા કરે શા માર, ગઈ તે રત, ગયુ પાણી-૪
 ચઢે ચક્રોળ તારું મન, નિહાળી ખુબ આશકને,
 કયલાં જઈ કોહને ચાખું મને કયા સ્વાદ મુજ મનને,
 ગયાં કયા હવે ખેલી, નિકળતું આંખથી પાણી,
 ગઈ લાલાશ રહી કાળાશ, જુવાની ચંચળ ધુળધાણી-૫
 ચહે કા આદમી જગમાં, પીલાવા પ્રેમની ધાણી,
 સહેવા દુઃખ વિરહતુ, ખરી તારીજ એવાણી,
 ગયુ ને ફર ગયું મહારું, મધુરું તેજ જુવાની,
 મુખે ખા વાયરો ખેડી, હલાવી કાળ આંખાની-૬
 રહ્યો મન સુસ્ત તારાપર, ખીજની આશ ના કીધી,
 થયો નિરાશ રે ખારી ! વિરહ વિષ ખાલી મેં પીધી,
 ટહુકા કર ગમે તેવા, ગમે તેવો ખતાવી ખાર,
 ગયું તે તો નહીં આવે, સદન કર મદન મુદ્દગળ માર-૭

* એક આંખાની કાળ ઉપર એક કોયલ બેઠી બેઠી એક સુકાઈ ગયલી કેરી તરફ જોતી હતી. તેને જોઈ કેરીએ ઉત્તર આપ્યો છે.

પાદપૂર્તી.

ચચનાર-મોરળી નિવાસી રા. રા. શુકલ સાહશિકર કુબેરજી સીખલર વેરાવળ
મન્દાકાન્તા.

માત્યા નાથ ગૃહજન તજ હુર વિદેશ જવા
લક્ષ્મી કાન્તે પ્રિયતમ ગયા હું રહી એકલી હા ! 1
એવે આવી મુજ સખિ ત્યાં બોલી હું ને નિહાળી
રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી ! 2
મૃત્યુ પામ્યો યુવક અહીંયાં હા ! મનુષ્યો રડે છે
જાયે તેનું શબ અહીં થકી નારી તેની રડે છે
દેખી નેતે પથિક વલ્લા જુથ આશ્ચર્ય પામી
રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી ! 3
આખી રાત્રી પ્રિય-સ્મરણમાં ગાળતી રમ્મતોથી
આશા પ્રેમી સખિ સહ રહી નાથની વાટ જોતી
આખો તાર તુરત નિરખ્યો બહેની હું પાસ બોલી
" રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી ! " 4
ક્યારે ખાસે શયી ? કમળીની ? મુન્દરી સાથી શોભે ?
શોભા સાથી ગૃહ તણી ? અને ક્યાં રહી કામ શોભે ?
જે કો જારી યુવતી કરશે તેહ દેખાય કાળી
રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી ? 5
આખો આજે સ્મર પ્રિય સખે, શુ ખીલેસો વસન્ત
હોળી ખેલે બકુલ વનમા રાધિકા સાથ કંબુ
ગોપી બોલી નિરખી પ્રમદા કલ્પલેથી રમેલી
" રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી ? " 6
જ્યારે પ્યારી તિમિર પટમાં છડી મંદીર માંહે
કાન્તીથી તે રાચન ગૃહ તો દીસતુઃ દીવ્ય તે જે
વસો જીણા ચક્ર ચક્ર ચતાં કાણુ કે તે સતીને
રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી 7
પહેલાં ચીરે અતિવ ઉજળાં મુખ મન્દા સમાન
ધાર્યો ગર્ભ મન બહુ બમે દોઢોદો* તુમિ કાજ
દેખી કાળા સ્તન મુખ+ બહુ હાસ્ય સાહેલી કર્તી
રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી. 8

*લોક પૃથક્ પૃથક્-સબ્દો ઉપરની લીટીના ઉત્તર છે.

* સગર્ભા સ્ત્રીને જે મન્દા યાચ છે તે સ્ત્રીને, +સગર્ભા સ્ત્રીના સ્તન મુખ (સ્તન ઉપરની દોહડી) કાળા થાય છે.

ઐશ્વર્યજેખના પત્રો !

(૨)

પત્ર ૨ જો.

કામખખરા ઉપરનો પત્ર-મહારા પ્યારા પુત્ર, મહારી ચહતીના દિવસોમાં મે તમને ઘણો ઉપદેશ અને સંમતિ આપી તથા દુઃખના હરસોમાં સ્થાયે રાખ્યો પરંતુ તમે મારી વાતો ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહીં. હવે હું આ સંસારની યાત્રા સમાપ્ત કરી ચુક્યો છું અને હવે જાઉં છું. મહેને મહારાં હુદ્દા કર્યો તરફ પશ્ચાત્તાપ થાય છે. મહેને પ્રજનતું બહુ માલું નથી, મહેને પ્રજનને અનેક રીતે રીખાવી મારી નાખી છે, મહેને હિંદુઓને ઘણો ત્રાસ, દુઃખ, અને ભય આપ્યો છે. તેમનાં દુઃખો, રૂપિર નિકળતા, ઘા પડેલાં, શરિરો આવી મહારા સહાય રહન દુનિ કરે છે. કોઇ મીઝીઆરી પાડે છે, કોઇ આસુ પાડે છે, કોઇ કૃપા ભિક્ષા માંગે છે, આજે તેમની મને ઘણી દયા આવે છે. આવાં પાપ કર્યો કરવાથી મહેને શુ લાભ થયો? આતું હું જાણતો હોતો કદીપણુ પાપ કરત નહીં આજે તે સઘળાં પાપનાં ફળ મહારી સાથે લઈ જાઉં છું. હે ઇશ્વર! હું એકલો આપ્યો અને એકલો જ જાઉં છું. મેં મેળવેલું વિસ્તારવાળું રાજ્ય કે અપ્રુદ ધન વાંઝારમાંથી તલપુર પણ મહારી સાથે આવતું નથી. અરે ઇશ્વર! મહારી પાછળ પણ ગરિબોના નિઃશ્વાસ અને મિત્રોના ઉચ્છ્વાસ, શૂરા વીર પુરોષોની હાય અને પતિવ્રતાઓના શાપ-શાપ-શિવાય કાંઈ રહેવાનું નથી. કાળ ક્રમે રાજ્ય, સંપત્તિ નાશ પામશે પણ નિઃશ્વાસ અને હાય ચીરકાલ રમરણીય રહેશે! બેટા! ખાર દિવસ થયાં જ્યારે આવતો હતો તે હવે જતો રહ્યો છે. હું મહારી ચારે તરફ જોઉં છું તો મને ઇશ્વર સિવાય બીજું કંઈ નજરે પડતું નથી. જાવણીના સિપાઇઓ માટે ચિન્ના રહે છે પણ અરેરે! હું કોણ છું? ઇશ્વરે શા માટે જન્મ આપ્યો હતો? હું કેવા કેવા અને કેટલા કેટલાં પાપ કર્મ કરી જાઉં છું! દરેક ધર્મમાં પરમાર્થ અને દયા એજ ધર્મનું રહસ્ય કહ્યું છે પરંતુ તે મેં જીંદગીમાં કર્યું જ નથી! અરેરે! હું ઇશ્વરને શુ ઉત્તર આપીશ? ધર્મનું ખર્ચ તત્વ કાફરોને મારવાનું જ જાણ્યું પણ નિર્દોષને કેમ મરાય? કેમ લુટાય? કેમ રિખાવાય? તે તો જાણ્યું જ નહીં! આહ! મહારી કમ્મર ફાટે છે પગમાં ચાલવાનું બળ રહ્યું નથી. શક્તિ ક્ષીણ થઇ ગઇ છે. અને જીવનની થોડી આશા પણ નથી. મે બહુ પાપ કર્યાં છે, તેને બદલે મારે કોણ જાણે કેટલાં કેટલા કષ્ટ ભોગવવા પડશે. ન્યા સુધી હું જીવ્યો ત્યા સુધી તમે પણ કાંઈ વિચાર કર્યો નથી પરંતુ બેટા! હજી પણ વિચાર નહીં કરશો તો નકારા ફળો ભોગવશો. પ્રજનતું પાલન કરવું એ ઇશ્વરની આજ્ઞા છે, ધર્મ શાસ્ત્રોમાં ફરમાન છે તે આજ્ઞાઓ તમને સોપી જાઉં છું. તે પ્રમાણને હમેશાં આપો આજળ રાખી વર્તવું. પ્રજનવડેજ રાજ્ય છે. પ્રજનતું દુખી દીલ એ ગળતું રક્ત વિના માથું લગતી દે છે. પ્રજનો અસંતોષ એ રાજના સહાય વગર હર્થચારે લડનાર સૈન્ય છે, પ્રજને અન્યાય આપનાર રાજ્ય પ્રજનો શત્રુ છે. મહારા કૃત્યો તરફ નજર કરો, પ્રજનાં મનની સ્વીતિ તપાસો તો તમને સાફ જણાશે કે હું પ્રજનો રાજ્ય નહોતો પણ શત્રુરૂપ હતો. બેટા, તમે ન્યાયથી વર્તજો, દયાથી તંજો, સંતોષ આપજો અને પ્રજનો ખ્યાર મેળવજો. પ્રજનો ખ્યાર નહીં મેળવો તો કામચ

દહાડે પણ તમારું ગમે તેટલા વિસ્તારવાળું રાજ્ય નાશ પામશે. રાજ્ય નાશ પામવાનાં નહારાં ખીજ મેં વાળ્યાં છે. પ્રજાને સુખી કરી તે ખીજ તમે ઉઠેલાં માંખાંને. તોજ તેનાં સારાં ફળો યશે. મારો મરણ કાળ હવે નજીક આવ્યો છે. હિયાતુજિશા જેણે દુઃખને કંઈ અનુભવ કર્યો નથી તે નિરાશ થઈ રહી છે. તમારી પહેનતું મન પણ ધણું ઉદાસ થઈ રહ્યું છે. નોકરો અને રાજ્ય કર્મચારી ગમે તેવા કપટી હોય તોપણ તેની ચિન્તા રાંખવી. નમ્રતા તથા યુક્તિથી આપણું કામ કાઢી લેવું. હું જાઉં છું. મેં જે કાંઈ સારાં નહારાં કામ કર્યાં છે તે બેઠા, તારે માટેજ છે. મને દોષ આપશો નહીં. મને ધણો પથાતાપ થાય છે. કોઈએ પોતાના જીવાત્માને જતાં જોયો નથી પણ હું મારા જીવાત્માને જતાં જોઉં છું. તેની પાછળ મારાં પાપ કર્મોનો મોટો ભારો બાંધેલો છે. અરે ખુશ ! મને માફ કર ! માફ કર ! માફ કર !

આ પત્રોથી એટલું સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે ઔરંગઝેબ યાની હતો પરંતુ ધર્મપિતાને લીધે અને બાદશાહશાહી સારું શિક્ષણ નહીં હોવાથી. તે યાન દંકાઈ ગયું હતું.

બાદશાહ ઔરંગઝેબ ન્યારે રાજ્ય ચલાવતો હતો ત્યારે એક દિવસ તેનો વિદાય મુદલાં સાલહ ટોની પાસે આવ્યો. મુદલાંજીના મનમાં એવું હતું કે મહારા શિષ્ય 'બાદશાહ થયો છે તો હવે એકાદ મહોટી જાગીર કે અધિકારીની જગ્યા આપી મહાર' દારિ કાઢી નાંખશે. ગુરૂએ આવી બાદશાહને પ્રાર્થના કરી. તેનો ઔરંગઝેબે નીચે પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો હતો. તે ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે કે રાજ્ય ચલાવ મનુષ્યમાં કેવા ગુણો હોવા જોઈએ, તે ઔરંગઝેબ સારી પેઠે જાણતો હતો.

પત્ર ૩જો.

મુદલાં સાલહ ઉપર લખાયેલો પત્ર-મુદલાંજી ! તમને શું જોઈએ છે ? તમારી શું ઇચ્છા છે ? શું તમે એમ સમજો છો કે તમને એક મહોટા અમીર બનાવી દઉં ? હીક, તો હું હવે એ બાબત ઉપર વિચાર કરું છું કે તમે એવા કોઈ પદને લાયક છો કે નહીં ? જો તમે મને કોઈ એવી સારી અને ઉપયોગી શિક્ષા આપી હોત તો તમે અવશ્ય કોઈ ઉચ્ચ પદ આપવા લાયક હતા એ હું સારીપેઠે સમજું છું, પરંતુ એતો કહો કે તમે મને શું શીખવ્યું ? તમે તો મને એટલુંજ શીખવ્યું કે સમગ્ર યુરોપ એક નહાના દ્વિપ જેવો છે, અને તેમાં પોર્ટુગાલનો બાદશાહ સર્વથી અધિક શક્તિમાન છે, તેથી ઉતરતો હોલંડનો બાદશાહ અને તેથી ઉતરતો ઈંગ્લેન્ડનો બાદશાહ ! ફ્રાન્સ, આસ્ટ્રેલિયા, વિગેરે દેશના રાજાઓ, હિંદુસ્તાનના નહાનાં નહાનાં રાજ્યોથી વધારે બળવાન નથી. આ દેશના બાદશાહોની પ્રભુતા આગળ ખીજ દેશોની પ્રભુતા તુચ્છ છે. હુમાયુ, અકબર, જહાંગીર અને શાહજહાં સૌથી મહોટા સામ્રાજ્યો, સૌથી મહોટા બહાદુર અને વિશેષ શક્તિમાન હતા, વળી ધરાન, ઉજબેક, કાશગર, ચીન, તાતાર, પેશુ, અને શીઆમના નરેશો હિંદુસ્તાનનું નામ સાંભળીને કંપે છે. અહા ! તમે તો મહાન બૂઝોળ વેતા ! અદ્ભુત ઇતિહાસચ ! મારા શિક્ષકને માટે ઉચિત નહોતું કે સમસ્ત પૃથ્વીનાં પ્રત્યેક રાજ્યનું સચિત્તર વર્ણન મને યોગ્ય રીતે શિખવે ? ને રાજ્યોની સેના, લશ્કરી સરંજામ, અને સંપત્તિનું વર્ણન કરે ? તે રાજ્યોની યુદ્ધ પ્રણાલી, સામાજિક અવસ્થા, ધાર્મિક વિચાર અને રાજ્ય પદ્ધતિનું વિવરણ કહી બતાવે ? યથાતિયમ ઇતિહાસ શિખવી, પ્રત્યેક રાજ્યોની ઉત્પત્તિ અને અવનતિનું કારણ મહેને શિખવવાનું મહારા વિદાયગુરુનું કામ નહોતું ? અને અકસ્માત થતી ધટનોએનું તથા રાજ્યશાસન સંબંધી યતી

બુદ્ધિનું વર્ણન તથા તેથી કયાં કયાં રાજ્યોનાં કેવી રીતે પરિવર્તન થયાં, શું શું લાભ, હાની થયાં, અને તેથી દેશ ઉપર તેમનો કેવો પ્રભાવ થયો તે શું મહેને સમજાવવાનો તમારો ધર્મ નહોતો? મનુષ્ય જાતિના ઇતિહાસથી મને સારી પેઠે-વહેદ કરવાનું તો વેગળું રહ્યું પણ મહારા જે જે વડિલોએ આ વિસ્તૃત આદ્યશાહીનું બીજ રોપ્યું તેનાંજ નામ પણ યોગ્ય રીતે કહ્યાં નહીં. તેમના જીવન ચરિત્રોના વિષયમાં તેમના આદ્યશાહ થવાનાં કારણના વિષયમાં, તો તમે મને તદ્દન અધારમાજ રાખ્યો. પોતાના પડોશના દેશોની ભાષા ગાણુથી એ આદ્યશાહોને માટે મહત્ત્વ દેવા છે તેમ છતાં મને તો ફક્ત તમે અરખી. ભણાએ, એમ કરવાથી તમે જાણે એમ સમજતા હોય કે મારા ઉપર ઘણો મોટો ઉપકાર કર્યો છે, ભાષા શીખવવામાંજ મહારો ઘણો અમુલ્ય સમય તમે ખોષ દીધો. દશબાર વર્ષના પરિશ્રમે આ કિલ્લેટ ભાષાની યોગ્યતા કોઈ પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી. એ શું તમે સમજ્યા નહીં? એક આદ્યશાહજાને કયા કયા ઉપયોગી વિષયોની શિક્ષા થવી જોઈએ? એક મોટા વૈયાકરણીને જેટલી અગત્ય હોય તેટલી વ્યાકરણની અગત્ય મહારે માટેજ તમે ગણી. મહારી આધ્યાપરથાનો અમુલ્ય સમય તમે ત્યાંની નિરર્થક, નિરૂપયોગી, અને અન્તરહિત શબ્દોની માળા ફેરવવામાંજ તમે બ્યર્થ રુમાવ્યો.

શું તમને ખબર નહોતી કે બાલ્યાવસ્થામાં શિખવેલી વિદ્યા કદીપણ બૂલાતી નથી કે કારણકે તે સમયે સ્મરણ શક્તિ ધણી પ્રબળ હોય છે. એ અવસ્થામાં શિખવેલા સદુપદેશ હૃદયમાં ઠસી જાય છે, એ અવસ્થામાંજ જે સારી શિખામણે આપવામાં આવે તો, મનુષ્ય મોટાં મોટાં કામ કરવામાં સમર્થ થાય છે. તેના વિચાર પરિમાર્જિત થઈ ઉચ્ચતાને પામે છે. શું ધર્મ અને વિગાનનું શિક્ષણ અરખી ભાષામાંજ આપી શકાય છે? શું ધર્મવર્તનું ભજન-પૂજન અને વિદ્યાધ્યયન અમારી સાત્ત્વભાષામાં નથી થઈ શકતું? મારા પિતા શાહજાને તમે કહ્યું હતું કે તમે મને તત્ત્વવિદ્યા અને દર્શનશાસ્ત્ર ભણાવો છો તે સત્ય છે. મને સારી પેઠે યાદ છે કે ઘણાં વર્ષ સુધી તમે યુધ્ધતાથી ભરેલી અને નિરર્થક બાબતોગીર લેકચર આપી આપીને નાહક આર મગજ ખાલી કરતા હતા તમે મહેને એવી બાબતો શિખવી છે કે હમણા જેનું કામજ નથી અને જેનાથી કોઈને સંતોષજ થતો નથી. જે નિઃસાર કલ્પનાઓ હતી તેજ મહારા મગજમાં ભરવાની તમે કોશીશ કરી છે. વળી તે ધણી પરિશ્રમે યાદ કરવા છતાં પણ જલદી જુલાઈ ગઈ છે. એ કલ્પનાઓથી મનુષ્યની ક્ષુધિ કુશિત થાય છે. હા, તમે મને તમારી વહાલી તર્ક-વિદ્યા શિખવી કે જેથી મહારા જીવનનો અમુલ્ય સમય નષ્ટ થયો. બ્યારે હું આપનાથી છુટો પડ્યો ત્યારે થોડીક અર્થહીન, કિલ્લેટ, અને દ્વિઅર્થી શબ્દોની તમારી વિગાન-વિદ્યા શિવાય બીજી કોઈ સ્મરણમાં રહ્યું નથી. દર્શનશાસ્ત્ર ગણવા જેવો કોળ ધાત્રનારાઓએ પોતાનું અને અજ્ઞાનને ઢાંકી દેવા માટે તથા કરેલા પારિભાષિક શબ્દો હું તમારી પાસેથી શીખ્યો, તે દર્શનશાસ્ત્રીઓ પણ તમારાજ જેવા, અન્ય માણસોને, પોતાનું પ્રયત્ન ગાન બીજાઓને આપી તેમને પણ અજ્ઞાન કરી શકે છે. તેમજ તેમના વિચિત્ર શબ્દસમુદાય કોઈ વિલક્ષણ અને લોકોત્તર ગાન સમાયલું છે એવું જણાવે છે. કાર્ય, કારણ બાબ પ્રધાન રૂપે માનવામાં આવે છે અને બધાં સુધી કોઈ વસ્તુનું સત્યગાન થાય નહીં ત્યાં સુધી ચિત્તને સંતોષ થતો નથી એવી જો કોઈ તજ-પ્રણાલી તમે મને શીખવી હોત, જે શિક્ષાવડે આત્માની ઉન્નતિ થાય છે તથા જે કારણોથી વિપત્તિ આવી પડતાં મનુષ્ય સ્થિર રહી શકે છે એવી જે કોઈ શિક્ષા તમે મને

આપી હોત, જો તમે મને મનુષ્યના સ્વાભાવિક કર્મ શિખ્યાં હોત, સૃષ્ટિની રચના સમજવી હોત, અને તેની ઉત્પત્તિ તથા નાશ થવાનું વર્ણન કર્યું હોત, તો જેમ સિકન્દર બાદશાહ પોતાના વિદ્યાગુરુ અરસ્તુનો જેટલો કૃતજ થયો હતો તેટલોજ હું પણ તમારો કૃતજ થાત. કહો મુસ્લાંજી ! શું રાજ અને પ્રજાનો ધર્મ સમજાવવાનું તમારું કામ નહોતું ? એ વિષય એવો છે કે એક બાદશાહે તે જાણવું બહુ જરૂરનું છે. શું તમે મને સ્વપ્નમાં પણ યુધ્ધ વિદ્યા, બ્યુટ રચના અથવા ચઢાઈ કેમ કરવી તે શિખવ્યું છે ? સૈન્યાવવશ મેં એ વિષયોમાં આપના કરતાં અધિક કુશળ અને જીલ્દિશાળી પુરોનો સલાહ લીધી ન હોત તો એટલું પણ હું શીખી શકત નહીં. ગુરુનો ધર્મ છે કે પ્રજાનું પાલન અને સંરક્ષણ કરતાં, ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય કરતાં, અને કુશળતાથી લડાઈ કરતાં શિખવવું જોઈએ. જાઓ, ચાલ્યા જાઓ ! સીધા તમારે ગામ જાઓ. પુત્ર : અહીં આવશો નહીં અને મહારા વિદ્યાગુરુ તરીકે કાંઈ બીજાને ઓળખાણ આપશો નહીં ! *

અહા ! ઔરંગઝેમે પોતાના ગુરુને કેવો મળેનો ઉત્તર આપ્યો છે ? જો ઔરંગઝેમના કહેવા પ્રમાણે સમસ્ત રાજકુવરોના શિક્ષા ગુરુઓ તેમને ઉત્તમ પ્રકારની પોતાના ગુરુધર્મ સમજાવવા જેવી શિક્ષા શીખવે તો રાજ્યાધિકાર મેળવ્યા પછી ગુરુઓનો કેટલો ઉપકાર થાય ? એ અમારા ગુણ્ય વાચકો સારી પેઠે સમજી શકશે. ઉચ્ચ વિદ્યા, ઉચ્ચ ધર્મ, કર્મ એજ મનુષ્યોને ઉચ્ચ સ્થિતિએ લાવે છે.

દેશભક્ત વુલ્ફટોન.

(૨)

તેમની મદદ મેળવવાને મેં કાંઈ પણ કષ્ટ બરેલી યુક્તિ વાપરી નથી. મહેં મહારા વિચાર સ્પષ્ટપણે અને પ્રમાણિકપણે તેમને જણાવ્યા હતા. મહારા તે ગુણુ જોઈને તેમને દયા આપી. તેમણે મને લશ્કરી ઓફીસરની જગ્યા આપી. ફ્રાન્સની એકત્રીકયુટીવ ડાયરેક્ટરીનો મહારા ઉપર વિશ્વાસ બેઠો. મહારો સેનાપતિ મહારા સારાં વખાણુ કરવા લાગ્યો. મહારા હાથ નીચેના સિપાઈઓનાં હું પ્રીયકર ચર્ચ પડ્યો. મહારા દેશને સ્વતંત્ર કરવા અને ઈન્ડિયન શોના જીલ્લમથી છોડાવવા માટે મેં જેવના નિશાન નીચે નોંધરી કરી લઢાઈનાં સારાં નાણાં જે પરિણામે આવે છે તે સર્વ સ્વદેશને માટે સોસવા તપાર થયો. અંગ્રેજોથી સમુદની સત્તા અજીત છે, તે મહેને ખબર હતી. તોપણુ મહારા દેશને માટે તે સમુદનાં સકટો સહન કરવા હું તરપર થયો. મહારા જીવનમાં મહારી જે કાંઈ મહત્વાકાંક્ષાઓ હતી સઘળી મેં આ એકજ ઉદ્દેશમાં મેળવી દીધી. પૈસા મેળવવાની અપેક્ષા ન રાખતાં મરિયાદમાંજ સતેવ માનવા લાગ્યો. મહારી પ્રીય પત્નિને અને મહારાં લાડકાં બાળકાંને અનાથ અવસ્થામાં નાંખ્યા

* જે સમયે મુસ્લાંજી ઉપર ઔરંગઝેમે વાક્યાણુનો વરસાદ વર્ષાગ્યો તે વખત હકિમુલ્લમજુક દાનેશમદખાં ત્યાં ઉપરિચિત હતો તેણે આ વ્યાખ્યાન બર્નિયર સાહેબને કહી સંજ્ઞાવ્યું અને બર્નિયરે તે યથાતથ પોતાની પર્વટન પોથીમાં પ્રકટ કર્યું છે. See Burniers' Travel.

તયાર થયો. મહારા જે દેશને માટે આટલું બધું કર્યું તે દેશને માટે પ્રાણ અર્પણ કરવાનું મને ખીલકુલ મુશ્કેલ લાગતું નથી. આ બાબતમાં મને યશ મળે એજ સર્વસ્વ મળ્યું જાણીશ. યશ મળશે તો હું રાજાનો રાજા અને અધ્યક્ષ મેળો તો ચોર કરતાં પણ વધારે ચોર ! બધા મનુષ્યો અમાન છે, તેમને મનુષ્યના ખરા ગુણની કિંમત નથી. યશ ઉપરથીજ તેઓ મનુષ્યોની કિંમત કરે છે. વૉશિંગ્ટન અને ક્રોશિયરસ્કો એ બન્નેનો એકજ ઉદ્દેશ હતો અમેરિકા દેશ સ્વતંત્ર થાય એવી વૉશિંગ્ટનની અને પોલંડ દેશ સ્વતંત્ર થાય એવી ક્રોશિયરસ્કોની ઇચ્છા હતી. બન્નેએ સ્વદેશની સ્વતંત્રતા માટેજ રણ મેદાનમાં ઝીંપલાવ્યું હતું. પરંતુ દેવની વીચિત્ર ગતી છે, વૉશિંગ્ટનને યશ મળ્યો, ક્રોશિયરસ્કો નિષ્ફળ ગયો. તેથી ક્રોશિયરસ્કો નીચ અથવા ગુન્હેગાર એમ કહેવાય નહીં ! મહારી પણ તેવીજ સ્થિતિ છે. મહારો ઉદ્દેશ પણ સ્વદેશને સ્વતંત્ર કરવાનોજ હતો. પરંતુ દુર્દેવને લીધે હું નિષ્ફળ થયો ! મહારા શત્રુઓ ઉદાર અંતઃકરણના હોત તો 'મહારાં આ કૃત્યો બદલ મહારં સન્માનજ કયું હોત, પરંતુ તેવી સ્થિતિ નહીં હોવાથી આજે મહારે કેદી ચંપને અહીં ઉછું રહેવું પડ્યું છે. 'બલ્કે એકાદ દાષ બદમાશ ગુન્હેમાર હોય તે પ્રમાણે મહારા હાથમાં ખેડી ઘાલી મને અહીં લાવ્યા છે. બીજાઓને ખબર આપવા માટેજ મહેં મહારી સમજી વાત કહી દીધી છે. હું એ માટે તદ્દન ઉદાસીન છું. મહારી સાથે ગમે તેમ વર્તો તેવું મને સ્વપ્ન દુઃખ છેજ નહીં. તમે મને શું શિક્ષા કરશો તે હું જાણું છું પરંતુ તે માટે કલાવાલા કરવા અથવા તમારે હાથે પગે લાગવું એ હું તુચ્છ માનું છું ! એવું હું કદી પણ કરનાર નથી ! ગ્રેટબ્રિટન અને મહારા દેશ વચ્ચે જે ધાતક સંબંધ બેસાયો છે તેને તોડી નાંખવાના ઉદ્દેશથીજ મહેં જે કહ્યું છે, જે કંઈ લખ્યું છે, અથવા જે કંઈ કર્યું છે તે સઘળું મેં જાણી જોયેને કર્યું છે. તે મહેં પૂર્ણ વિચારથીજ કર્યું છે, અને એવું કરવું જોઈએ એવો મહારો અભિપ્રાય છે. એવું કલ કરવા માટે તમારી કોર્ટેના જે કંઈ દંડ યશ તે ભોગવવા હું તૈયાર છું. તમારું જે કર્તવ્ય છે તે તમે કરો ! અને મહારું જે કર્તવ્યકર્મ છે તે કરવાને હું કદી પણ પાછો હઠનાર નથી !

આટલું બાપણ કરીને વુલ્ફટોને કોર્ટેને વિનંતી કરી કે હું એક સીપાઈ છું, તેથી સીપાઈઓના કાયદા પ્રમાણે મને ગોલી મારી, મારી નાંખો. એકાદ ગુન્હેગાર પ્રમાણે મને ફાંસી દેશો નહીં. પરંતુ બ્રિટિશ ન્યાય નિયમ પ્રમાણે તેમ કરવામાં આવ્યું નહીં. અતે ૪૮ કલાકમાં વુલ્ફટોને ફાંસી દેવાની શિક્ષા યથા જાંદગી ગોલી વડે મારવાની પોતાની વિનંતી કાઢ સાબળતું નથી એમ જાણી વુલ્ફટોને રાતના કાંઈ ન દેખે તેવી રીતે અપ્રમુવડે પોતાના ગળાની એક નસ કાપી નાંખી નવેંશનની ૧૦મી તારીખે શિક્ષા યથા અને ૧૧ મી તારીખે ઉપર લખેલો બનાવ બન્યો. ૧૨ મી તારીખે એડવોકેટ ક્યુરને હિંગ્સ એન્ડ કોર્ટેમાં એવી તકરાર ઉઠાવી કે લશ્કરી કોર્ટેમાં વુલ્ફટોનની તપાસ ચાલી એ અન્યાય છે. તેથી એ મુકદ્દમે સીવીલ કોર્ટેમાં ચલાવી તે કોર્ટેના હુકમ રદ કરવો જે આ કામમાં લીલ યશો તો તે કોર્ટે આરે. પીતે ફાંસી દેશે. આવી અરજ યતાં તરતજ વુલ્ફટોનેને છોડવી લાવવાનું લશ્કરી બરાખમાંથી સિપાઈ મોકલવામાં આવ્યો પરંતુ અમાસ લશ્કરીખાતાના ઉપરીનો હુકમ આવ્યા શિવાય અમે તેને છોડીશું નહીં એવો ઉત્તર મળ્યો. તે પછી ચીફ્જસ્ટીસે સેરિફને એવો હુકમ મોકલ્યો કે વુલ્ફટોન ભાં જોય લાંબી એકદમ લાંબ આવવો. સેરિફે જઈ શોધ કરતાં માલમ પડ્યું કે વુલ્ફટોને પોતાના ગળાની એક નસ કાપી નાંખી છે. તેથી તેને અહીં લાવી શકાશે નહીં. ચીફ્જસ્ટીસે કહાવ્યું કે તેને ફાંસી દેવી નહીં તે પછી સાત દિવસ સુધી વુલ્ફટોન

પથારીમાં પડ્યો રહ્યો અને ૧૯ મી તારીખે આ લોકમાંથી પ્રાણોત્ક્રમણ કરી ગયો ! મરતાં મરતાં પણ તેના મુખમાંથી “ હા દેશલક્ષિ ! ” એવા શબ્દો નિકળતા હતા. તે દુરંગમ્મ હતા તે વેલા તેની પાસે જવાની કોઈને પરવાનગી નહોતી. તે જાપ્તો. તેનું આમ અથવા ઇષ્ટ મિત્ર મંડળ પૈકી કોઈ પણ તેની પાસે નહોતું. તે દુરંગનો જેલર અને તેના મોઢરો. તેની પાસે હતા. અંતકાળ સમયે તેની ઓરડીના બારણા આગળ, પેહેરા ભરનાર સંત્રી સિવાય બીજા કોઈનાં પગલાંના અવાજ સંભળાતા નહોતા. આવી સ્થિતિમાં પણ પોતે પોતાના દેશને માટે મૃત્યુના મુખમાં પડ્યો છે એવું તેને જ્ઞાન હતું. તેથીજ અંતકાળ પર્વત, સત્કૃષ્ણ, કર્વાથી સતોષ પામી ધૈર્ય ન ત્યાગતાં યાંત્રપણે આ પ્રપંચી જગતનો ત્યાગ કરી ગયો !!

હિંદુસ્તાનનાં દેવાલયો.

(લખનાર-રા. રા. દોલતરામ મનસુખરામ પંડ્યા—મુંબઈ.)

(૧૨)

હરદ્વારથી રિષિકેશ સુધી સ્વારી માટે એકાની ગાડીઓ, ધોડા મળી શકે છે. ૧૨-૧૩ રિષિકેશથી આગળ વધવાને વહાનમાં જાપાન કંડીઓ સિવાય બીજી સ્વારી મળતી નથી અને બોલો ઉચ્ચકવાને માટે પણ માણસ સિવાય જનવરનો ઉપયોગ થતો. નથી કેમકે જરૂર સિવાય બીજાં જનવર આવી શકે તેવો રસ્તો નથી. માટે જેને જે અનુકૂળ લાગે તેવી ગાડાં વણુ કરી યાત્રાળુ યાત્રા શરૂ કરે છે.

રસ્તાની કેડી પાંચ છ ઝીટથી વધારે પહોળી નથી અને તેમાં પણ ફટલેક ઠેકણે તો એવો રસ્તો તુટી ગયો છે કે ઝાડનાં મુળીઆં પકડી તુટી ગયેલ રસ્તો. ઓળંગવો પડે છે. એટલે આ રસ્તે બળદ કે ધોડા બીલકલ આવી શકે તેમ નથી છતાં કદી કોઈ તેનું જોખમ લે તો તેનું પરિણામ પણ માહું આવ્યા વગર રહે નહીં.

કદારનાથ અને બદ્રિનારાયણની જગ્યા વૈશાખ જેટ માસમાં કરવી એ સરલ અને મુલ્યેદ ભરેલું છે. ચોમાસામાં પહાડ તુટે છે અને પાણીના જોરથી સડક ધોવાઈ ગયલી હોય છે.

ગૃહસ્થ યાત્રાળુઓએ ગરીબ પહાડી લોકોને આપવા સારૂ કપડાં ટોપીઓ, ચાંદલા, સોય દોરા સાથે લેવા તેમજ રસ્તામાં ખપ આવે માટે હળધર મરચું ગોળ ખાંડ વગેરે, રાજા જમવાની જરૂરી ચીજો અને જરૂરી દવાઓ તો અવશ્ય રાખવી.

હરદ્વાર છોડી આગળ આલતાં હિમાલયના પહાડો શરૂ થાય છે. નદી નાળાં અને પહાડોની વચમાં ધઈ રસ્તો પસાર થાય છે. રસ્તાની બન્ને, મોટું લીકું હરીયાલી જેવું ઘાસ ઉગેલું હોય છે તેમાં જુદી જુદી જાતનાં ઉગેલાં વૃક્ષોથી આશુ વન આનંદિત લાગે છે. મંદમંદ શિતળ અને સુગંધી પવનની લેહરોથી ઉન્નતાળીનાં મોસમમાં શરીરને બહુ ઠંડક વળે છે જનમભર નહીં દીડેલા એવા દેખાવ દેખાવવા સારૂ થતાં મત પ્રકૃતિસત થાય છે. અને રસ્તો કાપવાની ઇતેજારી વધે છે; આ પ્રમાણે નવ માઈલ ઉપર જતાં સત્યનારાયણની જગો આવે છે; અહીં સત્યનારાયણનું મંદિર છે એક ધર્મશાળા છે; આ સ્થળ મુકામ કરવા લાયક છે; મોદીની દુકાને ધડૂનો આટો, ચોખા, મમ અડદની દાળ હલકું ધી એ સિવાય બીજી ચીજ મળતી નથી.

સલનારામજીથી આગળ ચાલતાં સદા નંદીગંગા આવે છે. જે ચોમાસાની ઋતુમાં ઉતરવાને અતિ કષ્ટ છે. પહાડી લોકો ધાસં તેલના દવાના ત્રાપા ઉપર ખેસાડી ચાનાળુઓને સામે પાર લઈ જાય છે તે બદલ શ્રી આઠ આના સુધી લે છે. આ નદી ઉત્તરથી પછી પશુ ખીણ ન્હાની નંદીઓ અને નેહરાં ઝોળાંઆ પછી જેવે ને તેવે રસ્તે ચાલતાં તપસ્વી લોકોની પશુકુડીઓ નજરે પડે છે. દુરથી તપસ્વીઓની દર્શન કરતાં અને તેવી ઘણીક પશુકુડીઓ નિહાળતાં જતાં નવ માઈલને અંતરે રિષિકેશ નામનું પરમરમ્ય અને અનેક તપસ્વીઓથી યુક્ત સ્થળ નજરે પડે છે. રિષિકેશ ગંગાને કીનારે છે; તેની આરે બાજુએ લીલી પેયો અને વૃક્ષોથી આચ્છાદિત થયેલા ઝેવાં એક એકથી હંચા પહાડો છે. પતિતપાવની ગંગાજીને મવાહ અહીં ઝેવા ઉગ્ર ભેશમાં વહે છે કે તે ભેતાંજ પ્રપરના દ્વય કપવા લાગે છે.

રિષિકેશમાં પાંચ મોટી ધર્મશાળાઓ મુકાદરેને મુકામ કરવા લાયક ભગવતનાવાળી છે. કાળી કાંબળીવાળાની ધર્મશાળા સૌથી મોટી છે અને લાં મદાવત અપાય છે જે સદાવતમાં પવિત્રતાથી પકાવેલો પ્રસાદ મધ્યાન્હકાળે " નારાયણ હરિ " કહી ગાયતા પરમંદમ સાધુઓને આપવામાં આવે છે. જે મહાત્માઓ દર પહાડોની કંદારમાં રહે છે અને પ્રસાદ લેવા નથી આવતા તેમજ પહેંચાડવામાં આવે છે. સ્વામીના મઠ, પ્યામીના અપાડા અને બ્યાધિમસ્ત તપસ્વીઓ માટે દેશી દવાખાનું પણ છે. વળા એક વેલી શાળા છે જેમાં કેટલાંએક વેનુ અધ્યયન કરે છે. ગંગાજી ઉપર રામચદ્રજી મનોહર મંદિર છે. તેના સામે રશિ કુંડ છે. ગંગાજીમાં સ્નાન કરવા ઉતરવાને પણ આરા છે. અહીં એક નાનું બગીચ છે તેને છેડે ભરતજી પુરાતની દેવળ છે દેવળમાં ભસ્તજીની લબ્ય મૂર્તિ છે. થોડીક દુલવાણ અને નેસ્તીની દુકાનો છે. હપાલના કાગળ દર ત્રીજે દીવસે લઈ જવાની અહીં પેટી છે. જપાન, કંડી અને ઝોળો ઉચ્ચકતારા મજુરો અહીં મળે છે.

રિષિકેશથી આગળ ચાલતાં એક ન્હાની નદી આવે છે; તે ઝોળાંગી સામેપાર જતાં બન્ને બાજુએ વૃક્ષોની ઘડથી ઘેરાયેલો રસ્તો આવે છે. આના દ્વાપક દેખાશે ઉમંગથી તી-હાળતાં આગળ વધતા ગંગાજીના કીનારે તપસ્વીઓની પશુકુડીઓ પાછી શરૂ થાય છે તેઓના આશ્રમમાં જવાથી તેઓ આદર આપે છે તેઓના સ્વસ્થા અતિ નમ્ર અને માયાળુ હોય છે. તેઓ કોઈ પ્રકારની લાલમ કે ત્રોલ બતાવી યાચના કરતા નથી. કેટલાંએક આ અસાર સા-સારની ઉપાધિની લેશ માત્ર ચર્ચા કરવા નથી પણ અખંડ એકરસ ધર્મવર ભજનમાં આરંભ થયેલા બેવામાં આવે છે. અવિવારથી મોહજવાળામાં ફોલા પણ ધર્મવર લક્ષિમાં પ્રીતિવાળા મનુષ્યોને આ તપોવન અને તેમજ રાગ દ્વેષને છાંછ રહિત રહેતા મહાત્માઓના દર્શન જે કેદારનાથ કે બદિનારાયણની યાત્રા કરવાની શ્રદ્ધા ન હોય તોપણ આ તો અવકશ કરવા યોગ્ય છે. રસ્તાની ઝેજ પ્રકારની લીલાં ભેતા બે માઈલ ઉપર જતાં ટેહરીના રાજપની દાણની છાપરી આવે છે, અહિંઆ જપાન, કંડી તથા બેજવાળા સાથે જે આગળથી મજુરોની ઝકમ નહીં કરી હોય તો એ ધંજાવાળા માણસો થોડે નહીં કરી આવે છે. આ કાર મિલચોરી સુધીનો થાય છે.

આ સ્થળે શત્રુને તપશ્ચર્યા કરી હતી, એક પુરાતન મંદિરમાં દેહાધિમાન દેખાતો એવી શત્રુની મૂર્તિ છે. જગ્યા એકાંતની સ્વચ્છ અને પરમ રમ્ય છે. શત્રુનતા દર્શન કરી પૂર્વવત સ્થતીમાં રસ્તો પ્રપતા લાંબી બે માઈલ ઉપર લક્ષમણ એલા આવે છે.

લક્ષ્મણજીએ તપશ્ચર્યા કરેલી તથા ગંગાજી ઉપર જીકનો બૂલતો પૂલ બાધેલો તેથી આ ક્ષણનું નામ લક્ષ્મણ જોલા છે. આંદો લક્ષ્મણજીનું મંદીર છે સિવાય ધર્મશાળા અને મોદીની દુકાન પણ છે. ગંગાજીમાં ઉતરવા માટે પગથીયાં છે. ત્યાંથી ઉતરી કુકુડમાં રનાન થાય છે. આ મનોરંજન તપોભૂમિનો અદ્ભૂત પ્રતાપ છે. અસાર સંસારની અપાર વિપત્તિઓ રૂપ દાણુ દાવાનળથી દહન થતાઓને આ જૂમી અમૃતધારારૂપ શાન્તી દાયક છે. આંદો ગંગાજી ઉતરી સામેપાર જવાને માટે લોહનો બૂલતો પૂલ બાધેલો છે.

લક્ષ્મણ જોલાનો પૂલ ઓળંગી સામે કાંઠે ગયા પછી ગંગાજીની બન્ને બાજુ પહાડો સર થાય છે. પહાડમાં કેરી કાઢેલી લગભગ પાંચ શીટ પહોળી સડક છે. નીચે જોઈએ તો ભરપૂર જોસમાં વેહેતાં ગંગાજી અને ઉપર જોઈએ તો પહાડ સિવાય ખીલકુલ જગ્યા નથી. રસ્તો ઘણોજ વિકટ અને ખીલામણો જતાં ચોર લૂચાર કે જીવ જનવરનો ભય નથી.

ખરીદો ! લગ્ન (Marriage) ખરીદો !

આ પ્રસિદ્ધ પુસ્તક વિશે છગ્ગાંડના લેકેશાયર પ્રગણના એક ધર્માચાર્ય (પાદરી) એ કહ્યું છે કે-જો આ (લગ્નના પુસ્તક) મા લખેલા વિચાર આખી દુનિયામાં પ્રસરી જાય-તે પ્રમાણે વર્તન થાય તો મનુષ્ય જાતિ હાલ છે તેના કરતાં વધારે પવિત્ર-આરોગ્ય, સુખી અને સુખરેલી બની જાય એ નિઃસંદેહ છે !

આ પુસ્તકમાં મુખ્ય નીચે લખ્યા ૧૭ વિષયોનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે- પ્રકરણ ૧ લું-સર્વોન્નય શાસ્ત્રાનુસાર પ્રથમ પ્રવેશ, પ્ર. ૨ જું-અંધ પ્રયોજન તેની આવશ્યકતા અને આધાર, પ્ર. ૩જું કાણે પરણવું અને કાણે ન પરણવું ? પ્ર. ૪ થું-(વર કન્યાની) પસંદગીના નિયમો, પ્ર. ૫. મું-પરણના ઉત્તમર, પ્ર. ૬. જું-લગ્ન અને તેના માટે કેટલાકોમાં હોતી નિર્જનતા, પ્ર. ૭ મું-નવા જીવની ઉત્પત્તિ, પ્ર. ૮ મું-ધણી સંતતિ (જાળ જમ્મ્યાં) ના સંકટ, પ્ર. ૯ મું-સંતનિની અખ્યાના નિયમ, પ્ર. ૧૦ મું-પુત્ર પુત્રી સ્વાભાવ નિયમ, પ્ર. ૧૧ મું-સંભોગ કરવાનો ખરો વખત અને પ્ર. ૧૨ મું-વ્યભિચાર તથા તેનાં પરિણામ

આપણા લોકો સામાન્ય રીતે “સત્તાન થવાં કે ન થવાં,” અથવા “પુત્ર થવો કે પુત્રી થવી” એ કેવળ ઇવરાધીન સમજી તે વિશે કંઈ વિચાર પૂર્વક વલન કરતાં નથી. તે બાબત આ અંશમાં લાંબા કાળના અનુભવથી સિદ્ધ કરેલા ચોક્કસ નિયમો આપેલા છે, તે પ્રમાણે વર્તન થાય તો ધારેલું પરિણામજ આવે ! તેમજ જે સ્ત્રી પુરોને જોઈતાં સંતાનો થએલાં છે, અને વધારે જાળજમ્મ્યાં ન થાય, એમ જેઓ ઇચ્છે છે, તેમની સગવડ માટે પણ મદદગાર અને ધરમનુ ઉપાયો બતાવેલા છે. દરેકને સમજાય તેવું સરળ અને સાદી ભાષામાં ભાષાંતર છે. કદ સુધર રોપડ ૩૨ પેજ ૨૫૪ પૃષ્ઠ કીમત રૂ. ૦-૧૨-૦ પોસ્ટેજ ભુકું.

“સરવતી” સંગ્રહ ઑર્ડીસ કંઈ જીવનનાં બીજાં પુસ્તકો પણ અમારી ઑર્ડીસમાંથી મળશે.

સેવા કરવા માટેની સ્ત્રીઓનો અવતાર છે ?

(લેખનાર: શ્રી. વિદ્યાનમ્બટલાલ સુંદરજી પઢીયાર-મુંબઈ.)

(૧)

યાદ રાખજો કે આડી સુભચના લેણી કહે છે તેમ સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ પુરુષોના પગનાં આસપાસ જેવો નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ પુરુષોની ધડીકવારની રમુજનો માટે નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ સુશીલા સાવરણી માટેજ નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ માત્ર બાળાતીર્થ ધાવા માટેજ નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ ધરમાં ગોંધાઈ રહેવા માટેજ નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ મોટા મોટા લાજના ધુમટા કાઢવા માટે નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ મુર્ખ રહેવા માટે નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ કુટણા કુટવા માટેજ નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ વેવાણીનાં વાંકાં ખોલવા અને દુધમાંથી પેરા કાઢવા માટેજ નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ ખુલામાં પડીને રોપા કરવા માટેજ નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ ગામની કુચલી કરવા માટે કે પાકોશણની અદેખાઈ કરવા માટે નથી. સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ ગુલામગીરી ભોગવવાને માટેજ નથી. અને સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ છોકરાં જણવાનાં સંજ્ઞા તરીકેનોજ નથી, પણ સુકામંજી પવિત્ર સ્ત્રીઓનો અવતાર તો જગતમાં દયાની દેવીઓ તરીકેનો છે. સ્ત્રીઓનો અવતાર તો આ જગતમાં નવું જીવન લાવવા માટે છે. સુંદર સ્ત્રીઓનો અવતાર તો આ જગતમાં અલૌકિક સાન્નિધ્ય ફેલાવવા માટે છે મોહમંદ હૈમ્યવાળી સ્ત્રીઓનો અવતાર તો પુરુષોમાં પુરુષાર્થ વધારવા માટે છે. જેની હરણીના જેવી મનોરંજક અને આછલીના જેવી ચપગતાવાળી છતાં પણ સદૈવ દયાથી ભરેલી આંખો છે તેવી સ્ત્રીઓનો અવતાર તો આ જગતને પરમાર્થ શીખવવા માટે છે. સ્વભાવથીજ અંતરના ઉંડા ધર્મભાવવાળી સ્ત્રીઓનો અવતાર તો આ જગતમાં પ્રભુનો મહીમા ને લક્ષિત ફેલાવવા માટે છે. કુંદરતી રીતેજ મીઠી લાગતી નાજુકડી સ્ત્રીઓનો અવતાર તો આ જગતમાં શાંતિ ફેલાવવા માટે છે. અંતરમાંથી દીનતાવાળી સ્ત્રીઓનો અવતાર તો આ જગતમાં મંમળ કાર્ય કરવા માટે છે. એજ પ્રકૃતિથીજ આધીનતાવાળી સ્ત્રીઓનો અવતાર તો આ જગતમાં સ્વર્ગના દેવોના પ્રતિનીધી તરીકેનોજ છે. એમાં કાંઈપણ શક નથી.

સ્વર્ગમાં દેવ અને ઇશ્વરની વચ્ચે જેવો સંબંધ છે તેવો સંબંધ આ દુનિયામાં

સ્ત્રી અને પુરુષની વચ્ચે છે.

આ દુનિયાનું ધણી ધણીમાણીપણું તે સ્વર્ગનું 'દેવ અને ઇશ્વર' નું સમરૂપ છે. સ્વર્ગમાં-મોક્ષમાં-પ્રભુની હજુરમાં દેવ અને ઇશ્વરનો કેવો આનંદલાયક સંબંધ છે, એ આપણે બરાબર રીતે સમજી શકીએ અને એ પ્રમાણે વર્તી આગળ જતાં આપણે પણ દેવ બની પ્રભુની હજુરમાં જઈ મેલું ધામના અખંડ આનંદ ભોગવી શકીએ. તે શીખવવા સારૂ પ્રભુએ કૃપા કરીને દેવ અને ઇશ્વરના સંબંધનું સરખાપણું આ દુનિયામાં આપણને ધણી ધણીમાણીરૂપે આપેલું છે.

*** સાચું સ્વર્ગ નામનું પુરતદ લખાય છે તેમાંથી આ વિષય લખ્યો છે.

“કહો ન કહો પણ હવેતો તમારું મન નરેન્દ્રસિંહની ચોખમાં છે. ઠીક થયું. મને પણ એ વાતથી આનંદ થયો. ખરેખર, એક રાજકન્યાનું મન હમેશાં એક રાજ તરફ વળેલું હોય છે.”

એટલું સાંભળતાંજ કુસુમને ગુસ્સો ચડ્યો. તેણે આર્જા; નેત્રો કરી, પેતાના ગળામાંથી રેન્દ્રનો હાથ કઢાડી નાંખી, મોઢું આડું ફેરવી દીધું. કંઈપણ બોલ્યા વિના તે નીચું મોઢું ખી, ઉઠાસ ધઈ બેઠી. વીરેન્દ્ર તેને મનાવવા લાગ્યો. પણ તે માનવતી માનિની શું સદગ્રમાં અને તેવી હતી? વીરેન્દ્રના મનાવવા છતાં તે એક શબ્દ પણ બોલી નહીં. છતાં પણ તે રીધી બોલ્યો: વારં, શ્રીમતી રાજકુમારી, કુસુમ કુમારી કેવી! વારં, તમે મહારાજ નરેન્દ્રસિંહનાં પટરાણી બનો તો મારા જેવા એક રંક સીપાઈ ઉપર કૃપા દ્રષ્ટિ રાખજો. તમારા વા કટાક્ષમાંજ મારા જેવા કપડી કુટીલનો બેડો પાર થશે.”

આ સાંભળતાંજ કુસુમને વિશેષ વેદના યજ્ઞ. તે દાંત પીચી વીરેન્દ્રને કહેવા લાગી. જો મે મને આ પ્રમાણે સતાવશે તો હું રથમાંથી કુદી પડી મારો પ્રાણ કાઢી નાંખીશ.

વીરેન્દ્રે હસતે મ્હોડે બાથમાં ધાલી કશું: દ્યો, મહારાણીજી, હવે કુદી પડો જોડાં!

આ પ્રમાણે આનંદ કરતાં કરતાં પ્રાતઃકાળમાંજ રંગપુર આવી પહોંચ્યાં. અગાઉથીજ ધવસિંહ અને મદનમોહન વિગેરે રાજ્યના પ્રધાન પ્રધાન કર્મચારીઓ ઉપસ્થિત થયા હતા. મણે પણ આદર સત્કારથી વીરેન્દ્રને માન આપ્યું. બે હજાર સીપાઈઓ હાજર હતા. મણે શરો નમાવી સલામ કરી. કુસુમને તેજ રથમાં બેસાડી, તેની સાથે ચંપાને બેસાડી. રેન્દ્ર તે રથમાંથી ઉતરી, અલંકાર તથા અખાડીથી સજ્જ કરેલા હાથી ઉપર બેઠા. ગાળ ડંકા, નિશાન, અને લશ્કરી સિપાઈ આલતા હતા. વાજત્રોના કશું પ્રીય નાદ થતા. વીરેન્દ્રની સ્વારી રાજમંદિર તરફ આવી.

વાંચક! વીરેન્દ્રને રાજોચિત્ત સન્માન મળેલું જોઈ અને રાજસી ધામધુમ જોઈ સુકુમારી સુમકુમારીના ચંચળ ચિત્તમાં કેવા કેવા ભાવોનાં તરંગો ઉઠતા હશે? આસો, અગ્રજ નેષ્યે. હમણાં વીરેન્દ્રની સ્વારી રાજમંદિરના મોટા દરવાજા આગલ આવી હતી રહી છે.

દરવાજા આગળ અવધારી સ્વારો આવી પહોંચતાંજ દિલ્લા ઉપરની તોપો, વીરેન્દ્રની વખર્ચના હરવા લાગી. વાજત્રોના નાદ જોરથી ચલા લાગ્યા. રાજદ્વારપર નોખતના ગડગાટ પા લાગ્યા. પ્રજાજનોએ કુલોનો વરસાદ વરસાવી વીરેન્દ્ર અને કુસુમના રથને દાંખી દીધા. વારી આગળ આલવા લાગી. વીરેન્દ્રનો હાથી અને કુસુમનો રથ, અંતઃપુર આગળ આવી પટકયાં. તે સમયે માત્ર ધવસિંહ, મદનમોહન અને ઘોડાક ઘોડેપાર સાથે રવા દતા. રેન્દ્ર હાથી ઉપરથી ઉતર્યો. તેણે કુસુમનો હાથ ઝાલી રથમાંથી ઉતારી. તે સમયે કુસુમને દય સાગર એટલા જોરથી ઉછળી રહ્યો કે જેથી તે એક પ્રકારની બેથુદતામાં હતી. રથમાંથી નીચે ઉતરતાંજ રાજમેહેલ ઉપરથી પુષ્પોની શ્રુતિ થવા લાગી. સંજોના કામળ કંઈમાંથી મંગેજોન્માર થવા લાગ્યા, સંગિત ગાનારી સંજોના દિમરી કે ગોપીઓ સમાન પુર કંઈમાંથી સંગિત થવા લાગ્યું. મંગળમય સંગિતથી વીરેન્દ્ર અને કુસુમ અનંત આનંદની ચિત્ત મુર્તિ દિઝા કરતી જોવા લાગ્યાં.

વીરેન્દ્ર કુસુમનો હાથ પકડી રાજમહાલમાં પગથિયાં ચડી બીજે માળ આવ્યો તે મયે ત્રણસો સ્ત્રી સેનાએ પોતાનાં હથિયાર નમાવી માન આપ્યું. ત્યાં આગળ ઉભેલી એક જાનહિનીએ કુસુમને રોદપૂર્વક અલગિન દીધું. અંતઃપુરમાં એક વિશાળ રીસાનખડ.

(૩૫)

જાત જાતની ડારિંગીરીથી સુસજ્જીત 'કુરેલુ' હતું. ત્યાં વીરેન્દ્ર અને કુસુમ ગયાં. કાચ અને લાકડાંનાં તરેહવારે ફરનાયર, સોના ચાંદીની ધારીખીરી, જુદી જુદી જાતનાં મનોહર રમકડાં, ત્યાં ગોલેલી હતી. શ્રીક ચલકથી ભરેલી સખમલની ગાદી પાથરી હતી. મધ્ય ભાગમાંજ એક સોનાનું દીરા, માણેકથી વ્જેલુ સિંહાસન ગોઠવ્યું હતું. વીરેન્દ્રે કુસુમનો હાથ ઝાલી એકબીજા પાસે સિંહાસન ઉપર બેસાડી. અને પોતાના હાથની માણિક્ય મુદ્રા તેની આંગળીએ મહેરાવી કહ્યું.

“રાજ નન્દિની ! તમારી પુલની માળાના બદલામાં-આ મારી તુજા બેટ રિવકારો ! આ મહારાજા નરેન્દ્રસિંહની ન્દાની બહેન છે. એમનું નામ સવગવતા છે, હું વિદાય થાઉં છું. અને પ્રાર્થના કરું છું કે અને આપના હૃદયમાંથી ભુલશો નહીં. થોડા વખતમાંજ તમે મહારાજા નરેન્દ્રસિંહના દર્શન કરશો. તેમની સાથેજ તમારાં સખ થવાનાં છે. તેમ થયાથી આરા અત્ત કરજુના આનંદની સિમા રહેશે નહીં.”

વીરેન્દ્રે તેજાની પ્રધારતથી સવગવતાને કાંઈ કહ્યું બીયારી કુસુમને, ઉદ્દેગ, ચિન્તા, સંદેહ, સંશય અને ગભરાટમાં નાખી વીરેન્દ્ર એકદમ બહાર ચાલ્યો ગયો.

વીરેન્દ્રના જવા પછી સવગવતાએ કહ્યું : લાભી ! ગભરાશો નહીં. મહારા બાઈ હમણાજ આવી પહોંચશે.”

કુસુમે કાંઈપણ ઉત્તર આપ્યું નહીં. ક્યારેક તેણે સવગવતાના સખદો સાંભળ્યા ન હોયતો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે વીરેન્દ્રના સખદોએ તેના હૃદયમાં એટલી વ્યથા કરી હતી કે જેથી તેને કાંઈ સુઝતું નહોતું. તે રડતી નહોતી, હસતી નહોતી, સ્વાસ લેતી નહોતી, તેમજ સવગવતાના સખદો પણ સાંભળતી નહોતી. પોતે મનમાં પણ કાંઈ કહેતી નહોતી પોતે કોણ છે ? શામલે અહીં લાવવામાં આવી છે, મહારી પાસે કોણ ઉભું છે મહારી સાથે કેવી રીતે વર્તવામાં આવે છે એ પણ તેને સમજતું નહોતું.

કુસુમની એવી વિચિત્ર રચીતિ હતી કુસુમને જે સિંહાસન ઉપર બેસાડી હતી તેજ સિંહાસન ઉપર કબ્રતા પુતળાની પેઠે બેસી રહી હતી અર્ધા કલાકમાંજ વીરેન્દ્ર આવીયા મનુષ્યો સહિત આવી પહોંચ્યો. વીરેન્દ્રને જોતાંજ તે ચમકી ઊઠી. કાંઈપણ બોલ્યા ચાલ્યા વિના પૂર્વિ સમાપ્ત સ્થિતિ દૃષ્ટિ કરી બેસી રહી. વીરેન્દ્રની જે સાથે માણસો આવ્યાં હતાં તેમાં મહારાજા નરેન્દ્રસિંહના મિત્ર મદનમોહન, રાજમંત્રી માધવસિંહ, દૂતપુરોહિત, કોપાધ્યક્ષ, સેનાપતિ આદિ રાજ્યના પ્રધાન કર્મચારીઓ હતા.

થોડીવારમાં વીસ સ્ત્રીઓ, સુદર વહેણાકાર ધારણ કરી, હાથમાં છત્ર, ચામર, પાખા અને નગન તથાવરો સહિત આવી પહોંચ્યા. કુસુમના સિંહાસનની કાળી બાજુ રાજકુમારી સવગવતા, રવાબાવિક સત્ત્વ અને સંગેત્રીયી સંકુચિત ચર્મ ઉભી હતી.

કુસુમના સિંહાસનની જમણી બાજુએ ઉભા રહી વીરેન્દ્રે કહ્યું માનનીય મહારાજો ! કૃષ્ણતમરના સ્વર્ગીય મહારાજા ધનેશ્વરસિંહ મહોલ્લની કન્યા, તમારા મિત્ર રાજા નરેન્દ્રસિંહના પટરાણી થવા આવ્યા છે. તે આ સિંહાસન ઉપર બિરાજ્યા છે.”

વીરેન્દ્રસિંહના સખદો સાંભળી પુરોહિતજી સિંહાસન પાસે પહોંચ્યા સેનાપતિ નારાયણ કુસુમના હાથમાં આપી આશિર્વાદ દીધો. ચીરાયુધ્ધમાન થાઓ, અખંડ સૌભાગ્યવાન થાઓ, અને વીરપ્રસૂત, કુળબુધ્ધ વીરમાતા થાઓ. ત્યાર પછી રાજમંત્રી માધવ

સિંહ, મદન મોહન વિગેરે રાજકર્મચારીઓએ કુસુમને બેટ આપી ત્યાર પછી સપળા મસ્તિક નમાવી આદયા ગયા. સધળી સ્ત્રીઓએ પણ કુસુમને નાના પ્રકારના વસ્ત્રાલંકારોની બેટા આપી એક પછી એક ત્યાંથી આજ્ઞા ગયાં. વિરેન્દ્ર કુસુમ અને લવંગલતા શિવાય બીજા કોઈ રહ્યું નહીં. લવંગલતાએ કહ્યું !

“બાઈ ! જાણી તો ધણું સુંદર છે, આવું સુંદર સ્ત્રી રત્ન ક્યાંથી લઈ આવ્યા ? ઉમ તપશ્વર્યા કરવાથી આવી સ્ત્રી મળી શકે. તે તમને સદગતમાં મળી આવી.”

“જા જા, ગાંડી તે તો બધો બેદ ખુદસો કરી દીધો.” વિરેન્દ્ર હસતાં હસતાં બોલ્યો. કુસુમ અત્યાર સુધી રતબધ પશુ પેડે ઉભી હતી. અત્યાર સુધી જે જે યજ્ઞ તે તે પશુ મરોલીથી સહન કરતી હતી. લવંગલતા એ શબ્દો સાંભળતાંજ તેણે વિરેન્દ્ર તરફ નેત્ર દટાસ કરતાં કહ્યું : કેમ મહાત્માજી ! જે દેવને બલિદાન આપવા તમે મ્હને અહીં લાવ્યા તે દેવતા તો દર્શન હજી સુધી મ્હને થયાંજ નહીં.

વિરેન્દ્ર કુસુમની સાથેજ સિંહાસન ઉપર બેઠો. અને પ્રેમ ભરેલાં નેત્રોત્તે તેના મુખ-અંદ રક્તસુ વેવા લાગ્યો. “પ્રીય કુસુમ ! તમારો અચલ પ્રેમ અનુરાગ મ્હારા ઉપર બેઠ ઉદાર હૃદય મહારાજ નરેન્દ્રસિંહે ત્હમને મ્હને આપી દીધાં.” એટલું બોલી તે કુસુમનો હાથ પકડવા જતો હતો એટલામાં કુસુમે હાથ તરછેડી, જરાક ગુસ્સો બતાવી કહ્યું : વાદ, હું તમને ક્યારે મ્હાતી હતી. જાઓ, હું તો મહારાજ નરેન્દ્રસિંહનીજ દામી બનીય. ત્રેલાક્ષમાં બીજા કોઈને મ્હાતી નથી.

તમને બહુ સતાવ્યા છે. પ્રીય ! હૃદય હારિણી ! મનોહારિણી ! મનરંજન ! પ્રીય કુસુમ ! મહારા હૃદય સરોવરનું તમે અત્રિતમ કુસુમ છો ! તમારા હૃદયમાંથી નિકળતી પ્રેમ સુવાસના મહારા હૃદયને આકર્ષણ કરી રહી છે. પ્રીયે ! સંસારમાં જે કાષ્ટ પશુ વસ્તુ વધારે સુખદાયક હોય, મનરંજન કરનાર હોય તે તે તમેજ છો !

વિરેન્દ્રના શબ્દો સાંભળી કુસુમના અંતઃકરણમાં જે પ્રેમ ઉભરાઈ આવ્યો તે અદ્વીતિય હતો. તે મુખથી વર્ણવી શકી નહીં. પણ તે પ્રેમ અંતઃકરણમાંથી ઉભરાઈ નેત્રોદ્વારા બહાર નિકળવા લાગ્યો વિરેન્દ્રના બોલામાં માથું મુકી દીધું. એક બાળકની પેઠે નિર્બળ ચર્મરૂઢ લાગી.

વિરેન્દ્ર પોતાના રૂમાલવડે તેનાં આંસુ લુછવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું : પ્રીયે શા માટે રડો છો ? આજનાં મંગલમય દિવસે આનંદ પૂર્વક વાર્તાલાપ કરો.

કુસુમે આંસુ લુછતાં કહ્યું : હૃદયેશ્વર ! આજે મહારા સુખની સીમા નથી. આજે મહારા જેવી ભાગ્યહીન, અનાયીની બિખારીણીને તમારી પટરાણી બનાવી ! પ્રીયતમ, જગન્નામાં શું બધેજ આવો પ્રેમ હશે ? બધેજ પ્રેમ આવી લીલા કરતો હશે ? શું, બધાના હૃદયમાં પ્રેમ આવીજ ફિટા કરતો હશે ? આહ ! જમદીશ્વર ? મહારા જન્મેજન્મ તમારીજ દામી બતાવે ! એટલીજ પ્રાર્થના છે. કુસુમનાં નેત્રોમાં પાંખાં પાણી ભરાઈ આવ્યા.

લવંગલતા અત્યાર સુધી ઉભી ચઢી રહી હતી. તેણે ધીમે રહીને કહ્યું : બાપ ! કહેા તો ખરા કે આરાજ મહીષીને મહારે હવે કયું વિશેષણ આપવું ?

“ તમુરી ખ્યાનમાં આવે તે. ” વિરેન્દ્રે હસતાં હસતાં ઉત્તર આપ્યો.

“ હું તો એમને ભાબી કહીનેજ બોલાવીશ કેમ ભાબી ! ખરેખર છે ને ? નહીં તો તમે જ કહેશો તે કહીશ. ” કુસુમને પુછ્યું,

વાંચક તમે જાણી ગયા હશે કે વિરેન્દ્ર અને નરેન્દ્રમાં કાંઈ ફેર નથી, વિરેન્દ્ર તેજ નરેન્દ્ર છે હવેથી આપણે વિરેન્દ્રને નરેન્દ્રના નામથી ઓલખીશું. વાંચક ! તમે પણ તેમજ કરજો. જો જો, હવે શૂલાવામાં પડતા નહીં ! ચાલો, અત્યાર સુધી લવંગલતા બાળીને બનાવતી હતી, હવે આપણે લવ મલત્તાને પણ બનાવીએ અને બીચારી કુસુમના અંતઃકરણને આનંદ આપીએ.

નરેન્દ્રે ધીમે રહીને કુસુમના કાનમાં કાંઈક કહ્યું : તે સાંભળતાંજ કુસુમે નરેન્દ્રના રહસ્ય જોયું અને તિરછી નગરથી તેના રહસ્ય જોયું. કુસુમે લવંગલતા તરફ જોતાં કહ્યું : એ તો સઘળું ઠીક પણ હવે મહારે તમને શું કહેવું ? અને મદનમોહનને શું કહેવું ?

“ શું કહેવું વળી ? ચોખ્ખું હોય તેજ કહેવું ? ”

“ આજથીજ હું તમને ન્હાની બાપ અને મદનમોહનને મણદોષ કહીશ ” કુસુમના આ કહેવાથી લવંગલતા જાણી ગઈ કે નરેન્દ્રનોજ આ પ્રપચ છે. તેના શિનાય કુસુમને ખબર ક્યાંથી પડે ?

કુસુમના શબ્દો સાંભળતાંજ લવંગલતા ત્યાંથી દોડી રહી, પરંતુ નરેન્દ્ર તેની પાછળ દોડી બોલાવી લાગ્યો. અને કુસુમને તેને સોંપી. નરેન્દ્ર અત્યુરમાથી બહાર ચાલી ગયો.